

**Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the Nirāya Sagar
Press, 26-28 Kolbhat Lane, Bombay.**

**Published by Shah Venichand Surchand for S'ri Agamodaya Samiti
at the office of Sheth Derchand Lalbhai Jain Pustakoddhar
Fund, 114/116, Javeri Bazar, Bombay.**

**All rights are reserved by Prof H. R. Kapadia and the
Secretary of S'ri Agamodaya Samiti.**

२४३

शुद्धिपत्रम्-

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	अशुद्धम्
६३	२	नयत्-
८०	१६	भूण इये
१०६	१९	हा । सा
११२	५	पद्ये
१३६	१७	करीने शुं
१४९	१७	'डाहृडुडी'
१५१	१२	हिता
१५७	३५	२८४
१६५	३७	संपूर्ण
१८७	५	जितशत्रुराजा
१९०	४	भट्टि
१९३	२२	पत्तत्तण
१९३	३०	पतन्ति
१९३	३१	प्राप्तमिहपत्रत्वं
१९४	३२	प्राप्नोति महार्घताम्
१९५	१८	पत्राणां न पत्रत्वम्
१९५	१९	कथमपि
१९७	३	राधनाचतुः
१९७	४	मोदिना
१९८	१०	०दरोपरि लस०
१९९	२०	ज्ञायते -
२००	२६	च
२०३	२७	फलपुष्पपरहितायाः
२१०	९	सहचर्या

शुद्धम्
नयत्
भूण विमानभांयेसीने
हा सा ।
पद्ये
करीने
'डाहृडुडी'
हितां
२८५
संपूर्ण
जितशत्रू राजा
भट्टि
पत्तत्तण
पतति
पत्रमिह पतनशीलं
याति महार्घम्
पत्रत्वं न पत्राणाम्
कथमपि तावत्
राधना चतुः
मो(दना)दिना
०दरोपरिलस०
हीयते (?)
च-
फलपुष्पपत्ररहितायाः -
सहचर्या

શ્રીઅખ્યલદ્વિસૂરિવર્યવિરચિત

ચતુર્વિંશતિકા (સટીક)

તેમજ પરિશિષ્ટ તરીકે

શ્રીઅખ્યલદ્વિસૂરિકૃત શારદા-સ્તોત્ર અને શ્રીરાજશેખરસૂરિકૃત શ્રીઅખ્યલદ્વિસૂરિચરિત્ર.

સંશોધન, લાપાન્તર તથા વિવેચન કરનાર

પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા, એમ. એ.,

ન્યાયકુસુમાંજલિ, શૃંગારવૈરાગ્યતરંગિણી વિગેરેના અનુવાદક.

પ્રસિદ્ધિકર્તા

શાહ વેણીચંદ સૂરચંદ,

સેક્રેટરી, શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ, મુંબાઈ.

પ્રથમ આવૃત્તિ—પ્રત ૧૨૫૦.

વિક્રમ સંવત્ ૧૯૮૨.

વીર સંવત્ ૨૪૫૨,

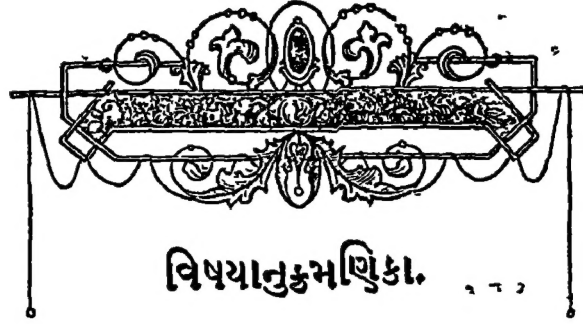
ઈ. સ. ૧૯૨૬.

મૂલ્ય રૂ. ૬-૦-૦,

શાહુ વેણીચંદ સૂરચંદે શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ માટે
નં. ૧૧૪/૧૧૬ જવેરી બજાર, મુંબાઈની શેઠ દેવચંદ
લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડની
ઑફીસમાંથી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

સર્વ હુજ્જ શ્રીઆગમોદયસમિતિના સેક્રેટરી અને
પ્રો૦ હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયાને આધીન છે.

વિષયાંક.	વિષય.	પૃષ્ઠાંક.
૧	શ્રીવિજયમેઘસૂરિજનો અભિપ્રાય	૬
૨	આમુખ	૭-૧૦
૩	પ્રતિકૃતિસૂચી... ..	૧૧
૪	પ્રસ્તાવના	૧-૩
૫	ઉપોદ્ઘાત—અખ્યભટ્ટિસૂરિજનું જીવન-વૃત્તાન્ત, કાવ્ય-મીમાંસા	૪-૫૬
૬	વિષય-સૂચી	૫૭-૫૯
૭	મૂળ ગ્રન્થ	૧-૨૨
૮	મૂળ કાવ્યનાં અન્વય, શબ્દાર્થ, ભાષાન્તર તથા રૂપાકરણ	૧-૧૬૪
૯	શબ્દ-કોષ	૧૬૫-૧૭૮
૧૦	પદોનો અકારાદિ વર્ણ-ક્રમ	૧૭૯-૧૮૦
૧૧	શારદા-સ્તોત્ર તેમજ તેનો અનુવાદ	૧૮૧-૧૮૫
૧૨	શ્રીરાજશેખરસૂરિપ્રણીત શ્રીઅખ્યભટ્ટિચરિત (સંસ્કૃતમાં)	૧૮૭-૨૧૨
૧૩	પાઠાન્તરો	૨૧૩-૨૧૭
૧૪	રૂપાકરણમાં સાધનરૂપ ગ્રન્થોની સૂચી	૨૧૮-૨૧૯
૧૫	સમાસ-વિગ્રહ	૨૨૦-૨૩૯
૧૬	શુદ્ધિ-પત્ર	૨૪૦-૨૪૨

શ્રીમદ્ વિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરના પદ્ધર શ્રીવિજયમેધસૂત્રિને

અભિપ્રાય.

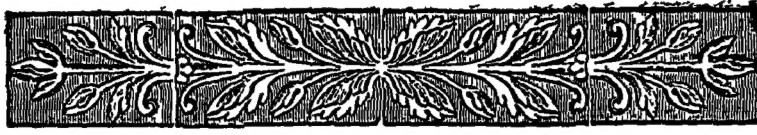
શૌભન-સ્તુતિની માફક આ સ્તુતિમાં પણ છેક ભાષાંતર અને વિવેચન સુધીનાં સ્તુતિનાં પ્રત્યેક અંગો બહુ સારી રીતે ગોઠવવામાં આવ્યાં છે. આ પુસ્તક પણ જનતાને તેવુંજ ઉપકારક થઈ પડે એ સંભવિત છે.

આવા અણમૂલા પ્રાચીન સાહિત્યના વિકાસ માટે આ સંસ્થાના ઉમંગી કાર્યવાહક ઝવેરી જીવણભાઈએ પ્રાચીન લંકારોમાંથી સ્તુતિઓની મૂળ ટીકા તેમજ અવચૂરિની પ્રતો એકઠી કરી જે પ્રયત્ન ઉઠાવ્યો છે તે પ્રશંસાપાત્ર છે તેમજ સ્તુતિનો અન્વય, શબ્દ-ઢાપ, ગુજરાતી ભાષાંતર અને વિવેચન વિગેરે તૈયાર કરવામાં તથા તેમનાં પ્રત્યેક અંગોને સુધટિત રીતે ગોઠવવામાં સાહિત્ય-રસિક શા. હીરાલાલ રસિકદાસનો પ્રયત્ન પણ પ્રશંસનીય છે.

શ્રીપુર
વિ. સં. ૧૯૮૨,
જ્યેષ્ઠ શુકલ ૬. }

લિવ મેધવિજય.

શ્રીવીરપરમાત્મને નમઃ

આમુખ

શ્રીમહાવીર પ્રભુએ પ્રજ્ઞપેલા જૈન સિદ્ધાંતોને લોકના કલ્યાણાર્થે પ્રખર પ્રતિભાશાલી ગણુ-
ધર મહારાજાઓએ આગમરૂપે ગુંથ્યા હતા અને તેને પૂર્વાચાર્યોએ બાળજીવોના બોધને માટે
સંસ્કૃત ભાષામાં દીકા, ટિપ્પણ અને અવચૂરિ આદિથી વિભૂષિત કર્યા હતા.

આવા જૈન સાહિત્યને (૧) દ્રવ્યાનુયોગ, (૨) ચરણકરણાનુયોગ, (૩) ગણિતાનુયોગ
અને (૪) કથાનુયોગ એમ ચાર વિભાગમાં વિભક્ત કરવામાં આવ્યા છે, પરંતુ આ પ્રૌઢ
વિષયોના મહાન્ ગ્રન્થોનો અભ્યાસ કરવાનો સમય દરેક જીવને ઓછો રહેતો હોવાથી અ-
દ્વાપાંશે પણ તેનો બોધ સામાન્ય જીવને થાય તેવા હેતુથી સ્તોત્રો, સ્તવનો અને સ્તુતિઓ
બૃદ્ધ બૃદ્ધ વિષયો યુક્ત મુનિવર્યોએ રચ્યાં છે.

આવા હેતુપૂર્વક શ્રીમદ્ અપ્યબદ્ધિ સૂરિરાજે આ અતુર્વિંશતિકા સ્તુતિરૂપે રચી છે, જે
પૂર્વમુનિવર્યકૃત અવચૂરિસહિત જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ, મહેસાણા તરફથી પ્રસિદ્ધ થઇ હતી.
પરંતુ તેને આ રૂપે બહાર મૂકવાની પહેલી તક અમને મળી છે, તેથી અમોને આનંદ થાય
છે. આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ-મહેસાણાના સેક્રેટરી શેઠ વૈણીચંદ
સૂર્યવંદે પોતાના તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા પુસ્તકનો ઉપયોગ કરવા રજા આપી હતી તેથી
તેઓનો અત્રે ઉપકાર માનીએ છિયે. વળી જૈનાનંદપુસ્તકાલય, સુરતના કાર્યવાહકો
તરફથી મળેલી પ્રતિઓ બદલ તેમનો તથા અમદાવાદના ડહેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારના
કાર્યવાહકો તરફથી મળેલી પ્રતિ બદલ તેમનો પણ આભાર માનીએ છિયે. સંશોધનાદિ
કાર્યમાં મદદ કરવા માટે આભારોદ્ધારક શ્રીમદ્ આનંદસાગરસૂરિના તથા પંચાસ
શ્રીક્ષાન્તિવિજયના તથા મુનિરાજ શ્રીમાણિક્યસાગરના અમો અસન્ત ક્ષણી છિયે.

અમે સૌજન્ય વિદ્યા-દેવીઓ ભૈમજી ચોધીસ શાસન-દેવીઓ તથા બ્રહ્મશાન્તિ યક્ષ વિગેરેની
પ્રતિકૃતિઓ લગવાનું શ્રીપાદલિપ્તસૂરીશ્વરપ્રણીત શ્રીનિર્વાણ-કલિકાના આધારે આલેખા-
વવા પ્રયત્ન સેવ્યો છે. એમાંથી જટલી પ્રતિકૃતિઓ આ ગ્રન્થમાં આપવાનું બની શક્યું છે
તેટલાનું એક સૂચી-પત્ર ૧૧મા પૃષ્ઠ ઉપર આપ્યું છે.

જે પ્રતિકૃતિઓ અત્ર આપવામાં આવી છે તે જૈનશાસનાનુરાગી દેવ-દેવીઓની હોવાથી
જૈનો તેઓ પ્રત્યે બહુમાન ધરાવે એ સ્વાભાવિક છે અને જૈનો આવી પ્રતિકૃતિની આશાતના

ન થવા દે એ પણ સ્વાભાવિક જ છે. પરંતુ અન્યમતાવલંબીઓને પણ અમારી એ વિજ્ઞાપિ છે કે તેઓ પણ આ પ્રતિકૃતિઓ તરફ યોગ્ય સદ્ભાવ ધારણ કરશે, જેથી ભવિષ્યમાં આવી પ્રતિકૃતિઓ વગેરે પ્રસિદ્ધ કરતી વેલાએ અમારે સંકાચ રાખવો પડે નહિ.

આ સર્વ પ્રતિકૃતિઓને લગતો સર્વ પ્રકારનો હક્ક અમેઓ આધીન રાખેલો છે તેથી વાંચક-વર્ગનું આ તરફ દ્રીથી ધ્યાન ખેંચીએ છિએ.

આ અમૂલ્ય ગ્રંથનું સંશોધનાદિક કાર્ય સુરતવાસ્તવ્ય, પરમ જૈનધર્માવલંબી તેમજ સ્વર્ગસ્થ શ્રીમદ્ધ્વિજયાનન્દસૂરીશ્વર (આત્મારામજી મહારાજ) અને તેમના સ્વં પ્રશિષ્ય મુનિરાજ શ્રીહર્ષવિજયને શુરૂ તરીકે પૂજનારા અને તેઓશ્રીના પાદસેવનથી જૈનધર્મના તીવ્ર અનુરાગી બનેલા સ્વર્ગસ્થ રા. રસિકદાસ વરજદાસ કાપડિયાના જ્યેષ્ઠ પુત્ર પ્રોફેસર હીરાલાલ રસિકદાસ એમ. એ. દ્વારા કરાવવામાં આવ્યું છે. એઓએ પ્રસ્તાવના અને ઉપોદ્ધાતમાં કર્તાના જીવન વગેરેના સંબંધમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કર્યો છે એટલે તત્સંબંધે અમે લખવું અમે ઉચિત ધારતા નથી.

આગમોદયસમિતિ દ્વારા અલાર સુધીમાં મોટે ભાગે મૂલ ગ્રંથો બહાર પડતા હતા. પરંતુ સં. ૧૯૭૮ ની રતલામની સભામાં ભાષાન્તર આદિ છપાવવાનો ઠરાવ થયેલો હોવાથી તદ્દનુસાર અમે વિશેષાવશ્યક ભાષાન્તરનો ૧ લો ભાગ બહાર પાડ્યો હતો, જેનો ૨ જો ભાગ પણ અમે થોડા સમયમાં બહાર પાડવાના છિએ.

વિશેષાવશ્યકનું ભાષાન્તર માત્ર ભાષાન્તર તરીકે જ બહાર પાડવાનું બની શક્યું હતું, જ્યારે આ ગ્રંથ જૈન તેમજ જૈનેતર બંનેને અતિ ઉપયોગી થાય તેવી રીતે તૈયાર કરાવવામાં આવ્યો છે.

સંસ્કૃતના અદ્ય અભ્યાસીઓને સુગમતા થઈ પડે તેટલા માટે અન્વય, શબ્દાર્થ અને સમાસ-વિગ્રહ તેમજ જિનસિદ્ધાંતોથી અપરિચિત વર્ગને તે સમજવામાં સરલતા થાય તેટલા માટે સ્પષ્ટીકરણ બનતી કાળજી પૂર્વક તૈયાર કરાવ્યાં છે.

અમારા પ્રયાસની સફળતા પાઠક-વર્ગની પસંદગી ઉપર તેમજ આ ગ્રંથના લેવાતા લાભ ઉપર રહેલી હોવાથી આ સંબંધે વિશેષ નિવેદન કરવાનું બાકી રહેતું નથી. પરંતુ જો આ પદ્ધતિ વિશેષ ઉપયોગી માલૂમ પડશે તો ભવિષ્યમાં આવી પદ્ધતિથી જ ગ્રંથો બહાર પાડવા અમારી પ્રબળ ઇચ્છા છે.

આવા ગ્રંથો સંબંધે કાંઈ ન્યૂનતા આદિ માલૂમ પડે, તેમજ બીજી કાંઈ વિશેષ માહિતી દાખલ કરવાની રહી ગયેલી માલૂમ પડે તેમજ અન્ય પણ કાંઈ સૂચના કરવાની યોગ્ય લાગે તે જો પાઠકવર્ગ તરફથી અમને જણાવવામાં આવશે તો ભવિષ્યના ગ્રંથોમાં તેવો સુધારો કરવા અવશ્ય બનતું કરીશું. વિશેષમાં આ ચતુર્વિંશતિકાની સહદેવકૃત ટીકાની પ્રતિ જમની પાસે હોય અગર ક્યાં છે તેની માહિતી હોય તે અમને જણાવવામાં આવેથી તે પણ પ્રસિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન સેવવામાં આવશે.

સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલા આગમોદિ અન્યોને સુપરરોયલ સાઇઝમાં ૧૨ પૈજ પોથી આકારે બહાર પાડવામાં આવે છે, જ્યારે વિચારસાર-અકરણને ડેમી ૮ પૈજ પુસ્તક આકારે અને વિશેષાવશ્યક ભાષાંતરને સુપરરોયલ સાઇઝમાં ૮ પૈજ પુસ્તકાકારે અને અંગ્રેજી અથો કાઉન ૧૬ પૈજ પુસ્તકાકારે બહાર પાડવામાં આવ્યા છે. આ અંથને કાઉન ૮ પૈજ સાઇઝમાં પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે અને એને માટે ૪૮ રતલી કોક્ષલી લાયન લેજર (Croxley Lion Ledger) જતના કાગળો વાપરવામાં આવ્યા છે.

જ આગમોદય સમિતિ દ્વારા અપૂર્વ અન્યો બહાર પડ્યા છે તેનો સામાન્ય ઇતિહાસ આપવો એ અસ્થાને લેખાશે નહિ.

સ્થાપના—

આ સંસ્થાની સ્થાપના અમદાવાદ જીલ્લાના વિરમગામ તાલુકાના ભોયણી ગામમાં સંવત્ ૧૯૭૧ના મહા શુદ્ધ ૧૦ (ઇ. સ. ૧૯૧૫ ની જાન્યુઆરીની ૨૫ મી તારીખ) ને સોમવારે કરવામાં આવી છે. આ ભોયણી ગામની ખ્યાતિ જૈનોના ઇતિહાસમાં ધણી મશહુર છે, કારણકે આ ગામ ૧૯મા તીર્થંકર શ્રીમદ્ધિનાથની યાત્રાનું ધામ છે. પંન્યાસ શ્રીઆનંદસાગર (આગમોદારક શ્રીઆનંદસાગરસૂરીશ્વર)ની સૂચનાથી સ્વર્ગસ્થ પંન્યાસ શ્રીમણિવિજય, પંન્યાસ શ્રીમેઘવિજય (આચાર્ય શ્રીવિજયમેઘસૂરિ) અને બીજા પ્રસિદ્ધ જૈન સાધુઓ અને ગૃહસ્થોની હાજરીમાં આની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.

ઉદ્દેશ—

(૧) ગીતાર્થ મુનિરાજ પાસેથી અન્ય મુનિવર્યો આગમોની વાચના લઈ તેનો અભ્યાસ કરી યથાર્થ સદ્બોધ મેળવે તથા (૨) વિદ્વાન્ મુનિરાજોની દૃષ્ટિ હેઠળ શોધાવીને જોઇતી સંખ્યામાં શુદ્ધ પ્રતો છપાવી તેનો પ્રચાર કરી શકાય એ ઉદ્દેશ લક્ષ્યમાં રાખીને આ સંસ્થા સ્થાપવામાં આવી છે.

કાર્ય-સિદ્ધિ—

પહેલા હેતુની પૂર્તિ કરવા માટે પાટણ (ઉત્તર ગુજરાત), (ખેડા જીલ્લામાં) કપડવંજ, અમદાવાદ, સુરત, પાલીતાણા અને (માળવામાં) રતલામ આગમોની વાચનાનો પ્રબધ યોજવામાં આવ્યો હતો આનો લાભ ધણું સાધુ-સાધ્વીઓએ લીધો હતો. બીજા હેતુની પૂર્ણતા માટે આ સંસ્થાએ આગમ વગેરે જૈન ધર્મનાં પુસ્તકો છપાવી બહાર પાડ્યાં છે, જેની વિગત અંતમાં (જહેરાતમાં) રજુ કરવામાં આવી છે.

કાર્યવાહક મંડળ—

આ સંસ્થાના સર્વસાધારણ મંડળમાં ધણા સભાસદો છે, તેમાં કાર્યવાહક મંડળના સભાસદો નીચે મુજબ છે.

૧. શેઠ વેણીચંદ સુરચંદ	મેસાણા
૨. „ મણીલાલ સુરજમલ જવેરી	પાલણપુર
૩. „ હીરાલાલ ખંડેરદાસ	રાધનપુર
૪. „ ભોગીલાલ હાલાભાઈ	પાટણ
૫. „ કુંવરજી આણંદજી કાપડિયા	ભાવનગર
૬. „ યુનીલાલ છગનલાલ ઓંક	સુરત
૭. „ કમળશીભાઈ ગુલાબચંદ	રાધનપુર
૮. „ જીવણચંદ સાકરચંદ જવેરી	મુંબાઈ

કાર્યાલય—

થોડા વખત સુધી આ સંસ્થાની ઑફીસ જ્યાં આગમ વાચનાનું કાર્ય થતું હતું ત્યાં રાખવામાં આવતી હતી ને જરૂર પ્રમાણે બીજી સ્થળે સગવડ માટે ફેરવવામાં આવતી હતી. હમણાં આ સંસ્થાની મુખ્ય ઑફીસ મુંબાઈ જવેરી બજાર નં. ૧૧૪/૧૧૬ના મકાનમાં રાખવામાં આવેલી છે, જ્યારે આ સંસ્થાની ગ્રંથોના વેચાણ માટેની શાખા સુરત ગોપીપુરા શેઠ દેવચંદ લાલભાઈની ધર્મશાળામાં રાખેલી છે.

અક્ષયવૃત્તીયા
વિક્રમ સંવત્ ૧૯૮૨. }

જીવણચંદ સાકરચંદ જવેરી.
માનદ સેક્રેટરી.

૧ શ્રીયુત હીરાલાલ ખંડેરદાસના થયેલા અચાનક અવસાનની નોંધ લેતાં અમોને અત્યંત દિલગીરી થાય છે. અમે એઓશ્રીના આત્માને પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા પરમ શાન્તિ અર્પે એવું ઈચ્છીએ છીએ.

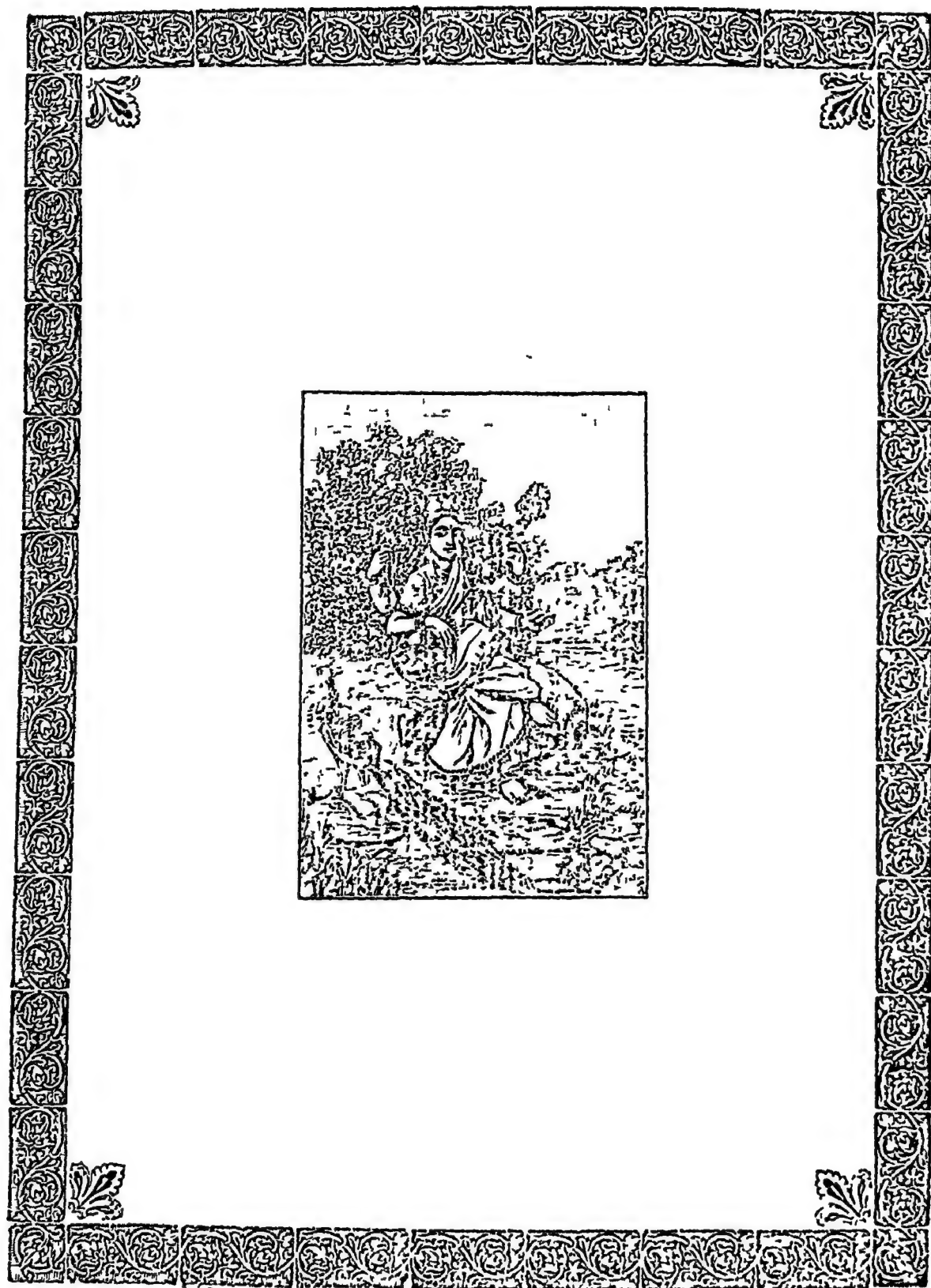

પ્રતિકૃતિઓનું સૂચી-પત્ર

અંક	પ્રતિકૃતિ
૧	શ્રુત-દેવતા
૨	રોહિણી (વિદ્યા-દેવી)
૩	પ્રસન્નિ ”
૪	વજ્રશંખલા ”
૫	વજ્રાંકુશી ”
૬	અપ્રતિચક્રા ”
૭	કાલી ”
૮	માનવી ”
૯	પુરુષદત્તા ”
૧૦	મહાકાલી ”
૧૧	ગૌરી ”
૧૨	ગાન્ધારી ”
૧૩	માનસી ”
૧૪	મહામાનસી ”
૧૫	વૈરોચ્છા ”
૧૬	અચ્યુતા ”
૧૭	અમ્બા (શાસન-દેવી)

સમર્પણ.

શાન્તમૂર્તિ વયોવૃદ્ધ દક્ષિણવિહારી મુનિરાજ શ્રી ૧૦૮

શ્રીઅમરવિજયજી,

ભરૂચ.

પ્રાચીન ગ્રંથોના સંશોધનાદિ કાર્યમાં આપ તરફથી જે અમૂલ્ય સહાયતા
મળતી રહી છે તેના યત્કિચિત્ સ્મરણ-ચિહ્ન તરીકે આ
ગ્રંથ-રત્ન આપની અનુજ્ઞા વિના આપના કરકમળમાં
સમર્પી અંશતઃ કૃતાર્થ થવા અભિલાષા
રાખીએ છિયે.

જ્ઞાનપંચમી, રવિવાર,
વિ. સં. ૧૯૮૪.
મુંબઈ,
તા. ૩૦-૧૦-૨૭. }

જીવાણુચંદ સાકરચંદ જવેરી

તથા

શ્રીઆગમોદય સમિતિના અન્ય માનદ મંત્રીઓ.

दक्षिणविहारी श्रीअमरविजयजी.

जन्म वि. स. १९१५ फागण शुद्ध पूनम, डभोई.

दीक्षा वि. स. १९३८ वैशाख शुद्ध त्रीज, लुविआना (पंजाब).

समर्पणम् ।

सुगृहीतनामधेयाः शान्तमूर्त्तयः वयोवृद्धा दक्षिणविहारिणः श्री १०८—

श्रीअमरविजयमुनिपुङ्गवाः !

प्राचीनग्रन्थसंशोधन-मुद्रणादिपुण्यकर्मणीह कृपापीयूषरसपेशलया
भवदीयदृशाऽनवरतं प्रापिताः स्मः साहाय्यताममूल्याम्, तदीय-
यत्किञ्चित्स्मृतिचिह्नरूपं ग्रन्थरत्नमिदं भवदीयाऽऽदेश-
मन्तरेणाऽपि समर्प्य भवत्करकिशलयेऽंशतः
कृतार्थीभावमभिलषामो वयम् ।

सौभाग्यपञ्चन्याम्
१९८४ तमे विक्रमाब्दे.
मोहमयीनगर्याम्.

साकरचन्दात्मजजीवनचन्दादयः
श्रीआगमोदयसमितिकार्यवाहकाः.

શ્રીમાન્ અપ્પભટ્ટિસૂરિકૃત આ ચતુર્વિંશતિકાના ભાષાન્તરાદિકનો - પ્રારંભ - ઇ. સ. ૧૯૨૩ ના ઉનાળાની રજા દરમિયાન કરવામાં આવ્યો હતો, જોકે એ કાર્ય એ રજા પૂરી થયા બાદ પણ ચાલુ રાખવામાં આવ્યું હતું. વિદ્વન્ પાઠશાળામાં ગણિત શીખવવાને લગતું માફક કાર્ય કરવા ઉપરાંત જે સમય મને મળતો હતો, તેનો ઉપયોગ ઘણે ભાગે આવા કાર્ય પરત્વે કરવામાં આવતો હતો.

આ ગ્રંથમાં સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની જેમ પદચ્છેદાત્મક અન્વય, શબ્દાર્થ, શ્લોકાર્થ અને શબ્દ-કોષ આપવામાં આવ્યા છે, તેથી તે વિદ્યાર્થી-વર્ગને અભ્યાસ કરવામાં અનુકૂળ થઈ પડશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. વિશેષમાં આ કાવ્યની ટીકા પણ આ સાથે આપવામાં આવી છે, તેથી વિશેષ સુગમતા થવા સંભવ છે. આ ઉપરાંત જ્યાં જે વિષય સંબંધી સ્પષ્ટીકરણ કરવું હોય તેમ ત્યાં કરવામાં આવ્યું છે, પરંતુ કેટલાક વિષયોનું વિવેચન સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં કરેલું હોવાથી પુનરુક્તિ થાય તેટલા માટે તે અત્ર આપવામાં આવ્યું નથી.

પ્રસંગાનુસાર શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત પાર્શ્વજિનસ્તોત્ર, ન્યાયાચાર્ય ન્યાયવિશારદ મહોપાધ્યાય શ્રીમાન્ યશોવિજયે રચેલ આદિજિનસ્તવન, અને ઉપાધ્યાય શ્રીવિનય-વિજયે રચેલ ઋષભજિનસ્તવન, પૂર્વસુનિવર્યકૃત 'અસ્મિકા-દેવી-કલ્પ' તેમજ શ્રીમદ્અપ્પભટ્ટિસૂરિકૃત 'સરસ્વતીસ્તોત્ર' ભાષાન્તર સહિત આપવામાં આવ્યાં છે. આ ઉપરાંત આ કવીશ્વરનું ગદ્યમાં રચાયેલું ચરિત્ર (શ્રીઅપ્પભટ્ટિસૂરિચરિત) પણ આપવામાં આવ્યું છે, એ અત્ર વિશેષતા છે.

૧ આની સંસ્કૃત છાયા આગમોદ્ધારક જૈનાચાર્ય સાગરાનંદસૂરિજીએ તૈયાર કરી આપી હતી.

૨ મેં આ સ્તોત્રની પ્રત મેળવવા બહુ પ્રયાસ કર્યો હતો. એની એક પ્રત રૉયલ એશિયાટિક સોસાયટી (બૉમ્બે બ્રાન્ચ)ના પુસ્તકાલયમાં છે એવી ખબર મળતાં મેં ત્યાં તપાસ કરી, પરંતુ તે પ્રત ત્યાં છે એમ ઉદ્ઘેષ હોવા છતાં મળી નહિ. અહીં આ તપાસ કરી તે પૂર્વે પ્રત માટે એક વાર જૈનાનંદ-પુસ્તકાલય (મુરત)ના કાર્યવાહક ઉપર શ્રીયુત જીવજીવંદ સંકરચંદ્ર ઝવેરી દ્વારા પત્ર લખાવી પૂછાવ્યું હતું, પરંતુ પ્રત જડતી નથી એવો ત્યાંથી પ્રત્યુત્તર મળ્યો. આથી કરીને મેં ઉપર્યુક્ત સોસાયટીમાં ફરીથી તપાસ કરાવી અને સાથે સાથે એ સંબંધમાં આગમોદ્ધારક જૈનાચાર્ય શ્રીસાગરાનંદસૂરિને પૂછાવ્યું. તેમની સૂચનાનુસાર મેં જૈનાનંદપુસ્તકાલયના કાર્યવાહકને પત્ર લખ્યો એટલે તે પ્રત વિના વિલંબે મારા ઉપર તેમણે મોકલી આપી. આ પ્રત મળ્યા બાદ આ સ્તોત્ર વાંચતાં મને યાદ આવ્યું કે આ સ્તોત્ર તો મેં જૈનસ્તોત્ર-સંગ્રહના પ્રથમ ભાગમાં વાંચ્યું છે. ત્યાં એ સ્તોત્રનું અનુભૂતસિદ્ધસારસ્વતસ્તવ એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે, પરંતુ ત્યાં તેના કર્તાનો નામનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો નથી એ વિચારણીય છે.

આ ચતુર્વિંશતિકા ઉપર કોઈએ અત્ર આપેલી કર્તાના નામ વિનાની ટીકા ઉપરાંત અન્ય કોઈ વૃત્તિ કે અવચૂરિ લખી છે કે નહિ એના ઉત્તર તરીકે નિવેદન કરવાનું કે આ કાવ્યને લગતી એક અવચૂરિનો પૂર્વાર્ધ મને અમદાવાદના હેલેલાના લંડારમાંથી વર્ષા ઋતુ બેઠી તેવામાં મળી આવ્યો હતો. પરંતુ ચોમાસા દરમ્યાન ઉત્તરાર્ધ નહિ મળી શકવાથી હું અહિં આ આના કર્તાના નામનો ઉલ્લેખ કરી શકતો નથી.

આ કાવ્યને લગતી બીજી કોઈ અવચૂરિ હોય તો તે મારા જોવામાં આવી નથી. પરંતુ આ કાવ્ય ઉપર સહદેવે ૭૩૫ શ્લોક જેટલા પ્રમાણની એક વૃત્તિ રચી છે એમ જૈન-અન્થાવલી (પૃં ૨૮૪) ઉપરથી જોઈ શકાય છે. મેં આ પ્રત મેળવવા ધણે સ્થલે તપાસ કરાવી, પરંતુ તેમાં મને સફળતા મળી નથી.

આ અન્યના સંશોધનાર્થે શ્રીજૈનશ્રેયસ્કર મંડળ (મહેસાણા) તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા સ્તુતિ-સંગ્રહનો તેમજ જૈનાનન્દપુસ્તકાલય તરફથી મળેલી હસ્ત-લિખિત 'પ્રતનો, સરસ્વતી-સ્તોત્રને સાફ જૈનાનન્દપુસ્તકાલયમાંથી મળેલી 'પ્રતનો, અનુયોગાચાર્ય (પંં) શ્રીક્ષાન્તિવિજયે કોઈ પ્રત ઉપરથી કરેલા 'ઉત્તારાનો અને 'જૈનસ્તોત્રસંગ્રહનો અને શ્રીઅખ્યલદ્વિસૂરિચરિતને માટે અમદાવાદના હેલેલાના લંડારમાંથી મળેલી 'પ્રતનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

એ પણ નિવેદન કરવું આવશ્યક સમજાય છે કે મેં આ પુસ્તકની પ્રેસ-કૉપી તૈયાર કરીને મુનિરાજ માણિક્યસાગરજી ઉપર મોકલી આપી હતી. તેજાશ્રી આ સાધન તપાસી ગયા હતા. આ કાર્ય માટે તેમનો તેમજ પહેલી વારનું મુક્ત તપાસવામાં મને સહાય કરવા બહલ આનન્દસાગરસૂરિજીનો હું અત્ર ઉપકાર માનું છું. વળી બીજી વારનું મુક્ત જોઈ આપવાની ઉદારતા પન્થાસ શ્રીક્ષાન્તિવિજયે દર્શાવી હતી, તદ્દર્શે હું તેમનો પણ ઋણી છું. વિશેષમાં, જોકે સમસ્ત મુક્તે હું જાતે જાતો હતો છતાં છેવટનું મુક્ત જોઈ જવાના કાર્યમાં મારા લઘુ બન્ધુ પ્રોં મણીલાલ તરફથી પણ મને મદદ મળતી

૧ અત્ર એ ઉમેરવું આવશ્યક છે કે લગભગ આ પુસ્તક પૂરું થવા આવ્યું હતું તેવામાં આ પ્રત મને મળી હતી, તેથી શુદ્ધિપત્ર તૈયાર કરવામાં તેમજ પાઠાન્તરો આપવામાં મેં એનો ઉપયોગ કર્યો છે. આ ચાર પત્રવાળી પંચપાટી પ્રત છે અને તે સંં ૧૫૨૧ માં લખાયેલી છે, એમ તેની નીચે મુજબની—

"સંવત્ ૧૫૨૧ વર્ષે પ્રથમ વૈશાલ શુદ્ધ ૧૦ શનૌ બ્રીમજાહલપુરપત્તનવાસાચ્ચમં બ્રનાલિખિતમ્"

—પંક્તિ ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

૨-૪ આ ત્રણને સાફ અનુક્રમે ક, જ, અને ણ સંજ્ઞા રાખી છે.

૫ આ પ્રત જોઈએ તેવી શુદ્ધ નહિ હોવાથી તેની બીજી પ્રત લોખંડીના લંડારમાંથી મેળવવા મેં પ્રયાસ કર્યો, પરંતુ હજી સુધી તે મને મળી નથી. વિશેષમાં આ પ્રતમાં કેટલેક સ્થલે અક્ષરો પણ છેકોઈ ગયેલા હતા એટલે જો સાગરાનન્દસૂરિજીએ પ્રેસ-કૉપીનું સંશોધન કરવામાં મને સહાય ન કરી હોત તો આ કાર્ય કરવું મુશ્કેલ થઈ પડત.

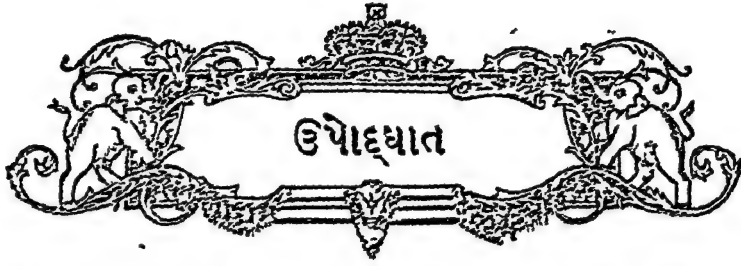
હતી. આ ઉપરાંત મારે એ પણ ઉમેરવું જોઈએ કે શ્રીમાન્ વિજયમેઘસૂરિએ આ ગ્રન્થનું શુદ્ધિપત્ર તૈયાર કરવામાં મને સહાય કરી છે તે બદલ હું તેમનો પણ આભારી છું.

આ પ્રમાણે આ ગ્રન્થમાં જન્મ બને તેમ અશુદ્ધિ ઓછી રહે તે સારૂ તેમજ સંસ્કૃતના અદ્ય અભ્યાસીને તેમજ પાઠ્ય-પુસ્તક તરીકે આનો ઉપયોગ કરનારને પણ અનુકૂળતા કરી આપવા માટે મેં બનતો પ્રયાસ કર્યો છે. આ કાર્યમાં હું કેટલે અંશે ક્ષણીભૂત થયો છું તે સૂચન કરવાનું કાર્ય માફ નથી. એથી કરીને મારા કાર્યમાં દૃષ્ટિ-દોષ કે મતિ-દોષને લઈને જે અપૂર્ણતા દૃષ્ટિ-ગોચર થાય, તેથી આ કવિરાજની કૃતિની કીર્તિ ઓછી ન આંકવી એટલી પાઠક-વર્ગને અંતમાં વિજ્ઞાપિત કરતો હું વિરમું છું.

સુલેશ્વર, મુંબઈ,
લીર સંવત્ ૨૪૫૧.
આષાઠ કૃષ્ણ એકાદશી.

હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

ચતુર્વિંશતિકાને લગતી થોડીક માહિતી પ્રસ્તાવનામાંથી મળી શકતી હોવાથી આ ઉપોદ્ધાતના પ્રારંભમાં પ્રથમ શેનો ઉલ્લેખ કરવો વાસ્તવિક ગણાય એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં સરસ્વતીના વરદાનથી વિભૂષિત, વાદીરૂપ કુંજરને પરાસ્ત કરવામાં ટેસરીના સમાન તેમજ ખાસ કરીને આમ નૃપતિને પ્રતિબોધ પમાડનારા તથા મંગલ-મૂર્તિ એવા આ કાવ્યના કર્તા શ્રીભરપ્પભટ્ટિસૂરિનું જીવન-વૃત્તાન્ત રજુ કરવામાં આવે છે. આ સૂરિવરના ચરિત્ર ઉપર શ્રીચન્દ્રપ્રભસૂરિકૃત પ્રભાવક-ચરિત્રમાંનો શ્રીભરપ્પભટ્ટિ-પ્રબન્ધ, આ અન્યના અન્તમાં આપેલું શ્રીભરપ્પભટ્ટિસૂરિચરિત્ર, શ્રીવિજયલક્ષ્મી-સૂરિકૃત ઉપદેશ-પ્રાસાદનો પ્રથમ વિભાગ તેમજ શ્રીમુનિસુન્દરસૂરિકૃત સ્વોપજ્ઞ ટીકાથી અલંકૃત એવો ઉપદેશ-રત્નાકર (પત્રાંક ૫૫-૬૦) એ અન્યો ઓછો વત્તો પ્રકાશ પાડે છે. શ્રીભરપ્પભટ્ટિસૂરિજીનું જીવન-વૃત્તાન્ત—

શ્રીભરપ્પભટ્ટિના પિતાશ્રીનું નામ ભરપ્પ હતું, જ્યારે તેમની માતૃશ્રીનું નામ ભટ્ટિ હતું. તેઓ જાતના ક્ષત્રિય હતા અને પંચાલ દેશમાં આવેલા 'દ્રમ્બાઉધી' નગરમાં વસતા હતા. તેમનો જન્મ વિ. સં. ૮૦૦ માં થયો હતો. શ્રીભરપ્પભટ્ટિસૂરિ ૭ વર્ષની ઉમરના થયા, ત્યારે એક એવો પ્રસંગ બન્યો કે તેઓ તેમના પિતાશ્રીના શત્રુઓને મારવા જવાને તૈયાર થયા; તે વખતે આ સૂરિજી કે જેમનું જન્મનામ સૂરપાલ હતું તેમને તેમના પિતાશ્રીએ વાત્સલ્યભાવને લઇને રોક્યા. મારા પિતાશ્રી પોતે પણ શત્રુનો સંહાર કરવા તૈયાર થતા નથી અને ઉલટા મને રોકે છે એમ વિચારી રીસાઇને ઢાઇને પણ કહ્યા કહાવ્યા વિના સૂરપાલ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા અને મોઢેરક ગામમાં જૈનાલયમાં આવ્યા. ત્યાં શ્રીવીર-સ્વામીને વાંઢવાને પધારેલા શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિની સાથે તેમનો સમાગમ થયો. આ સૂરીશ્વરે તેમને પૂછ્યું કે તું ઢાણ છે અને અહિં કેમ આવ્યો છે ? આના પ્રત્યુત્તરમાં તેમણે સત્ય હકીકત કહી સંભળાવી. તેમનો વૃત્તાન્ત સાંભળીને સૂરિજીને વિચાર આવ્યો કે ખરેખર મારા 'સ્વમાતુસાર' આ ઢાઇ દિવ્ય મૂર્તિ છે અને તદ્દનુસાર તેમણે તેને પોતાની પાસે રહેવા સૂચવ્યું. આ વાત સૂરપાલે સ્વીકારી અને તેમણે સૂરિજી પાસે અભ્યાસ કરવો પણ શરૂ

૧ પ્રભાવક-ચરિત્ર (પૃ. ૧૨૯)માં આને બદલે 'દુવાતિધી' ગામનો ઉલ્લેખ છે, જ્યારે ઉપદેશ-રત્નાકર (પત્રાંક ૫૫)માં 'દ્રમ્બાઉધી'નો ઉલ્લેખ છે.

૨ સૂરિજીએ રાત્રે યોગ-નિદ્રામાં એક સ્વપ્ન જોયું હતું. તેમાં તેમણે સિંહના બાળકને ચૈત્યના શિખર ઉપર ફાળ મારીને આફઠ થતો જોયો હતો.

કર્મો, તેઓ પ્રતિદિન એક હજાર શ્લોક કંઠે કરવા લાગ્યા. આવી તેમની તીવ્ર બુદ્ધિ જોઈને સૂરિજી બહુ પ્રસન્ન થયા.

કટલાક સમય વીસા બાદ તેમની સાથે સૂરિજી વિહાર કરતા કરતા દ્રમ્યાંઉધી નગરે પધાર્યા અને સૂરપાલના માતા-પિતા પાસે આ તેમના પુત્રની માંગણી કરી. આ તેમનો એકનો એક પુત્ર હોવાથી પ્રથમ તો તેમણે ના પાડી; પરંતુ સૂરિજીએ તેમને સમજાવ્યા કે આ પુત્ર દ્વારા જૈનશાસનનો ધણો પ્રભાવ વધશે અને તેમ થતાં તમારી કીર્તિ પણ અમર થશે. આ સાંભળીને તેઓએ હા પાડી, પરંતુ એટલી સૂચના કરી કે અમારા પુત્રને દીક્ષા આપો ત્યારે તેનું નામ અખ્ય-ભટ્ટિ રાખશો. સૂરિજી વિહાર કરતાં પાછા મોઢેરક ગામમાં આવ્યા અને ત્યાં તેમણે સૂરપાલને વિં ૦ સં ૦ ૮૦૭ માં વૈશાખ શુક્લ તૃતીયાને દિને દીક્ષા આપી. તેમને લોકો ભદ્રકીર્તિના નામથી ઓળખવા લાગ્યા, પરંતુ તેમનું અખ્યભટ્ટિ નામ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું.^૧ સંધની પ્રાર્થનાથી સૂરિજી ચતુર્માસ ત્યાં રહ્યા.

અખ્યભટ્ટિની યોગ્યતા જોઈને એક દિવસે સૂરિજીએ તેમને સરસ્વતી દેવીનો મંત્ર આપ્યો. તેમણે આનો યથાવિધિ બપ જાણ્યો, તેથી રાત્રિએ ગંગા નદીમાં નિર્વજ્ઞા સ્નાન કરતી દેવી તેમની સમીપ આવીને જાણી રહી. એને જોઈને તેમણે મુખ ફેરવી નાંખ્યું. એટલે સરસ્વતીએ કહ્યું કે તે મુખ કેમ ફેરવી નાંખ્યું? તારા બપથી આકર્ષાઈને હું તને વરદાન આપવા આવી છું, વાસ્તે તું વર માંગ. એના પ્રત્યુત્તરમાં અખ્યભટ્ટિજીએ કહ્યું કે હે માતા! તારું વિસદૃશ રૂપ હોવાથી તારી સામે હું કેવી રીતે જોઈ, તું વસ્ત્ર-રહિત છે તે તરફ નજર કર. સરસ્વતીએ પોતાને નિર્વજ્ઞા જોઈને કહ્યું કે તારા મન્ત્ર-બપથી મને આકર્ષણ થતાં હું બીજી બધી વાત ભૂલી જઈ એકદમ તારી સમીપ આવી છું; તું વરદાન માંગવામાં પણ નિઃસ્પૃહ છે એ જાણી વધારે તુષ્ટ થઈ છું. વાસ્તે તારી ઇચ્છા થાય ત્યારે તું મને જોલાવજે, હું આવીશ એમ કહી તે ચાલી ગઈ.

‘ગૌડવધ’ નામના પ્રાકૃત કાવ્યના કર્તા કવિ વાક્-પતિના સમકાલીન શ્રીઅખ્યભટ્ટિ-સૂરિજીના જીવનને ‘કાન્યકુબ્જ’ના અધિપતિ આમ રાજના અને તેમના સમસામાયિક ‘પાલ’ વંશીય ગૌડપતિ પ્રસિદ્ધ ધર્મ રાજના જીવન સાથે વિશેષ સંબંધ હોવાથી હવે તે દિશામાં પ્રયાણ કરવામાં આવે છે.

એક વખત મુનિરાજ શ્રીઅખ્યભટ્ટિ ગામ બહાર ગયા હતા તેવામાં વરસાદ પડ્યો એટલે તેઓ દેવકુલ (દહેરા)માં ગયા; થોડીક વારમાં ગોપગિરિના પૃથ્વીપતિ યશોવર્માનો

૧ ઉપદેશ-રત્નાકરમાં પણ આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે.

૨ સરખાવો—

“સ્વાલ્યાન્નિકૈકાદશકાદ્, ભદ્રકીર્તિરિતિ શ્રુતમ્ ।

તત્પિત્રોઃ પ્રતિપન્નેન, પૂર્વાભ્યાં તુ પ્રસિદ્ધમ્ ॥”

—અખ્યભટ્ટિ-પ્રબંધ, શ્લોક ૨૬—૩૦.

પુત્ર સુયશાનો નન્દન આમ પોતાના પિતાશ્રીએ કહેલાં શીખામણનાં કડવાં વચ્ચેનોથી ઠાપાયમાન થઇ રીસાઇને ત્યાં આવી ચડ્યો. ત્યાં તેને અપ્પભટ્ટિએ બોલાવ્યો અને પછી તે આ મુનિજીની પાસે પ્રશસ્તિક કાવ્યો વાંચવા લાગ્યો. આમ કુમાર કાવ્ય-રસિક હોવાથી તેને મુનિજીની સાથે મિત્રતા થઇ. સાર પછી તે ખંને જણા સિદ્ધસેન-સૂરિજીની પાસે ઉપાશ્રયમાં આવ્યા. એટલે આમ કુમારને સૂરિજીએ તેનો વૃત્તાંત પૂછ્યો. તેમાં તેને પોતાનું નામ કહેવાનો પ્રસંગ આવતાં તે ઉત્તમ પુરૂષ હોવાને લીધે તેણે મુખથી પોતાના નામનો ઉચ્ચાર ન કરતાં ખડી વડે પોતાનું નામ લખી જણાવ્યું. આથી શ્રીસિદ્ધસેન સૂરિ તેમના ઉપર પ્રસન્ન થયા અને તેને પણ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવવા લાગ્યા અને ૭૨ કલાઓ પણ શીખવી.

આવી રીતે સમય વ્યતીત થતો હતો તેવામાં એક દિવસ એવો પ્રસંગ બન્યો કે આમ કુમાર પોતાના સહી અપ્પભટ્ટિને કહેવા લાગ્યો કે મને જ્યારે રાજ્ય મળશે ત્યારે તે હું તમને આપીશ. કેટલોક કાળ વીસ્યા બાદ તેના પિતાશ્રી માંદા પડ્યા એટલે રાજ્યાભિષેકને માટે આમ કુમારને બોલાવી લાવવા તેણે પ્રધાનોને મોકલ્યા. પ્રધાનોએ તેને તેના પિતાની હકીકત કહી સંભળાવી એટલે તદ્દનુસાર સૂરિજીની રજા લઇને આમ પોતાના પિતા પાસે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેનો રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવ્યો. થોડા દિવસ પછી તેના પિતાનો સ્વર્ગ-વાસ થયો તેની આમે ઉત્તર-ક્રિયા કરી. પોતાને રાજ્ય મળ્યું હોવાથી તેણે પોતાના મિત્ર અપ્પભટ્ટિને તે રાજ્ય-ગ્રહણ કરવા સાટે તેડાવ્યા અને તેમના આગમત્ પછી તેમને સિંહાસન ઉપર આરૂઢ થવા વિજ્ઞપ્તિ કરી. આના ઉત્તર તરીકે તેમણે કહ્યું કે મને હજી સૂરિ-પદ મળ્યું નથી એટલે મારો સિંહાસન ઉપર બેસવાનો અધિકાર નથી. આ વાત સાંભળીને તે નૃપતિએ શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિની પાસે મોઢેરક ગામમાં અપ્પભટ્ટિને પ્રધાનો સહિત મોકલ્યા અને તેમને સૂરિ-પદ આપી પાછા મોકલવા વિનંતિ કરી. તે વિનંતિનો સ્વીકાર થવાથી અપ્પભટ્ટિ સૂરિ-પદથી અલંકૃત થયા. આ બનાવ 'વિં સં ૮૧૧ માં વૈશાખ માસમાં કૃષ્ણ પક્ષમાં અષ્ટમીને દિને બન્યો, એટલે કે ધણી નાની ઉમરમાં અપ્પભટ્ટિ આચાર્ય થયા. આ સમયે તેમના ગુરૂએ તેમને શીખામણ આપી કે તારો ધણો રાજસત્કાર થનાર છે અને પ્રહાર્ય પાળવામાં યૌવન તેમજ રાજ-પૂજા એ બે અનર્થકારી છે, વાસ્તે તારે ખૂબ સંભાળીને વર્તવું. આ સાંભળીને શ્રીમાન્ અપ્પભટ્ટિએ એવો નિયમ લીધો કે જીવન પર્યંત હું ભક્ત લોકના ભક્ત (આહાર) નો અને સર્વ વિકૃતિનો આજથી

૧ પ્રબન્ધ-કોષમાં અપ્પભટ્ટિને સૂરિ-પદ વિં સં ૮૫૧માં અપાયાનો ઉલ્લેખ છે. જુઓ શત્રુંજય-તીર્થોદ્ધાર-પ્રબંધ (૫૦ ૪૨).

૨ (૧) દ્વધ, (૨) દહીં, (૩) ઘી, (૪) તેલ, (૫) ગોળ, અને (૬) કઠાવિગય (તાવડામાં તળાઇને ઉપર આવે તેવા પકવાન) એ ઉપર્યુક્ત છ વિકૃતિ (વિગધ) છે. માંસ મદિરા, માખણ અને મધ એ ચાર મહાવિકૃતિઓ છે અને તેનો ત્યાગ તો શ્રાવક પણ કરેજ.

લાગ કંઈ છું.' ત્યાર પછી ગુફની આજ્ઞાનુસાર વિહાર કરી તેઓ આમ શાંત પાસે આવી પહોંચ્યા. રાત્રીએ તેમનો ધણો સત્કાર કર્યો અને તેમને સિંહાસન ઉપર બેસાડી પ્રાર્થના કરી કે આ માફ રાજ્ય આપ સ્વીકારો. ત્યારે સૂરિજીએ કહ્યું કે દેહને વિષે પણ નિઃસ્પૃહ એવા સાધુને રાજ્યથી શું? આ સાંભળીને આમ રાજ આશ્ચર્યાક્રિત થયો. પછીથી તેણે સૂરિજીના ઉપદેશાનુસાર ૧૦૧ હાથ જાંચો જૈન પ્રાસાદ કરાવ્યો અને તેમાં અઢાર ભાર સુવર્ણની મહા-વીર પ્રભુની મૂર્તિ પધરાવી. આની પ્રતિષ્ઠા અપ્પભટ્ટિજીને હાથે થઈ. આ મંદિરનો મૂલ મણુડપ ૨૩ હાથ જાંચો બનાવવામાં આવ્યો અને તે તૈયાર કરવામાં સવા લાખ સોનૈયા (સુવર્ણ ટંક)નો ખર્ચ થયો.

રાજના હાથી ઉપર આફેલ થઈ છત્ર અને ચામરથી અલંકૃત બની રાજ-સભામાં આવતા એવા અપ્પભટ્ટિસૂરિજીને રાજ-સિંહાસન ઉપર બેસતા જોઈને કેટલાક બ્રાહ્મણો નારાજ થતા હતા. એક દિવસ તેમણે રાજને વિનંતિ કરી કે આ શૂદ્ર શ્વેતાશ્વર આ સિંહાસનને લાયક નથી. વાસ્તે આ સિંહાસનથી નીચું એક બીજું સિંહાસન બનાવો કે જેના ઉપર એ બેસે. રાજએ બીજે દિવસે એ પ્રમાણે કર્યું. આ જોઈને સૂરિજીએ અભિમાન કરવો ચુકત નથી, એમ તેને નિમ્ન-લિખિત પદ દ્વારા સમજાવું પાડી.

“મર્દય માનમતઙ્ગજંદર્પ, વિનયશરીરવિનાશનસર્પમ્ ।

ક્ષીણો દર્પાદ્ દશવદનોઽપિ, ચસ્ય ન તુલ્યો ભુવને કોઽપિ ॥ ૧ ॥”

—માત્રાસમક.

અર્થાત્ વિનયરૂપ દેહનો વિનાશ કરવામાં સર્પરૂપ એવા અભિમાનરૂપી હાથીના મદ્દત્તું મર્દન કર. વિશ્વમાં જેની સમાન કોઈ હતો નહિ એવો દશમુખ (રાવણ) પણ અભિમાન (કરવા)થી નાશ પામી ગયો.

આ સાંભળીને તે લગ્ન પામી ગયો અને તેમની ક્ષમા યાચી.

એ વાત તો આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ કે આમ રાજને શ્રીઅપ્પભટ્ટિસૂરિની સાથે ધણો ગાઠ સ્નેહ બંધાયો હતો. આથી કરીને તેઓ બંને વચ્ચે ધણી ધણી જાતની વાત-ચિત્ત થતી હતી. એકલા એવો પ્રસંગ બન્યો કે આમ રાજએ પોતાની પત્નીને સ્થાન મુખ-વાળી જોઈ, તેથી તેણે તે વિષે સૂરિજીને નીચે મુજબની સમસ્યા પૂછી:—

૧ સરખાવો—

“મક્તં મક્તસ્ય લોકસ્ય, વિઘ્નતીશ્ચાશિલા અપિ ।

આજન્મ નૈવ મોક્ષ્યેઽહ-મમું નિયમમગ્રહીત્ ॥”

—અપ્પભટ્ટિ-પ્રબંધ, શ્લોક ૧૧૩.

૨ સરખાવો શ્રીઅપ્પભટ્ટિ-પ્રબંધનો નિમ્ન-લિખિત ૧૪૨મો શ્લોક:—

“પુવમમ્યર્હિતો રાજા, ગચ્છેન્ સંચ્છન્નચામરઃ ।

રાજકુબ્જરમારુહો, મુલ્યસિંહાસનાસનઃ ॥ ”

“અર્જવિ સા પરિતપ્પદ્, કમલમુહી અત્તણો પમાણં !”

અર્થાત્ તે કમલમુખી અધાપિ પોતાના પ્રમાદને લીધે પરિતાપ પામે છે. આ સાંભળીને સિદ્ધસારસ્વત અપ્પલક્ષિણએ કહ્યું કે—

“પુન્નવિવુદ્ધેણ તણ, જા સે પચ્છાહ્યં અંગં ॥ ૧ ॥”

એટલે કે હે રાજન્ ! આજે તું પ્રાતઃકાલે તારી પત્નીની પહેલાં જાગ્યો તે સમયે તેનું કાંઈ અંગ ઊધાડું હતું તે તો ઢાંક્યું, તેથી તે હજી સુધી મ્હાન મુખવાળી છે. આ સાંભળીને રાજા આશ્ચર્ય તેમજ લજ્જા પામ્યો.

વળી ફરીથી એક દિન પોતાની પત્નીને મન્દ મન્દ ચાલતી જોઈને રાજાએ સૂરિજીને કહ્યું કે—

“વાલા ચંકમ્મંતી, પણ પણ કીસ કુણહ મુહમંગં ? !”

અર્થાત્ હે મહાશય ! તે સ્ત્રી ચાલતી વખતે પગલે પગલે મુખ મરોડે છે તેનું શું કારણ છે વાડ ? સૂરિજીએ ઉત્તર આપ્યો કે—

“નૂણં રમણપણ્ણે, મેહલિયા છિવ્વહ નહપંતી ॥ ૧ ॥”

અર્થાત્ હે નૃપ ! તેના રમણ-પ્રદેશને વિષે નખ-ક્ષત થયેલું છે અને તેની સાથે તેની કટિમેખલા (કંદોરો) ધસાય છે, તેથી તે ચાલતી વખતે મોં મરોડે છે. આ વાત સાંભળતાં રાજાને કાપ ચડ્યો અને સૂરિજી તરફ અરૂચિ થઈ. આ વાત સૂરિજી સમજી ગયા અને તેઓ ઉપાશ્રયે ચાલ્યા ગયા. પછી બહારના દ્વાર ઉપર નીચે મુજબનો એક શ્લોક લખી સંધની રજ લીધા વિના તેઓ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા.

“ચામઃ સ્વસ્તિ તવાસ્તુ રોહણગિરે ! મત્તઃ સ્થિતિપ્રચ્યુતા

વર્તિણ્યન્ત-ઙમે કથં કથમિતિ-સ્વમેડપિ મૈવં કુથાઃ ।

શ્રીમંસ્તે મણયો વયં યદિ ભવલ્લઘ્નપ્રતિષ્ઠાસ્તદા

કે શ્વદ્ધારપરાયણાઃ ક્ષિતિમુજો મૌલૌ કરિણ્યન્તિ નઃ ॥ ૧ ॥”—શાર્દૂલ૦

અર્થાત્ (હે આમ રાજન્ !) અમે જઈએ છીએ, તારું કલ્યાણ થાઓઃ મણિઓ રોહણગિરિને કહે છે કે—હે રોહણ પર્વત ! તારું કલ્યાણ થાઓ. મારાથી છૂટા પડેલા આ મણિઓનું શું થશે એમ તું સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ કરીશ નહિ, કેમકે હે શ્રીમાન્ ! જો તારા વડે અમે પ્રતિષ્ઠા પામેલા છીએ, તો પછી અલંકારને વિષે રક્ત એવા દેટલાયે નરેશ્વરે અમને સુકુટ ઉપર ધારણ કરશે.

૧ અધાપિ સાં પરિતપ્પયે, કમલમુહી આત્મન. પ્રમાદેન ।

૨ પૂર્વ વિવુદ્ધેન ત્વયા, યદ્ ત્વયાઃ પ્રચ્છાદિતમન્નમ્ ।

૩ વાલા ચંક્રકામ્યન્તી, પદે પદે કુત્ત. કુલ્તે મુલ્લમદ્ધગમ્ ? ।

૪ નૂનં રમણપ્રદેશે મેહલિકા સ્થિતિ નલ્લપક્કીઃ ।

આ પ્રમાણેની અન્યોક્તિ દ્વારા અપ્પભટ્ટિજીએ આમ નૃપતિને ઉદેશીને કહ્યું કે પણ્ડિત-પ્રિય પૃથ્વીપતિ પણ્ડિતને આવકાર આપશે અર્થાત્ અહિંઆથી અમે અન્યત્ર જઈશું, તોપણ અન્ય નૃપતિ પણ અમારું સન્માન કરશે.

શ્રીઅપ્પભટ્ટિ વિહાર કરતા કરતા ગૌડ દેશમાં લક્ષણાવતી નગરીમાં ધર્મ રાજા રાજ્ય કરતો હતો, ત્યાં જઈ ચડ્યા. આ રાજાની સલામાં વાકૂપતિ નામે ગુણુજ્ઞ કવિરાજ હતો. તેણે સૂરિજીના આગમનની વાત રાજાને કહી સંભળાવી. તેથી અતિશય નમ્રતાપૂર્વક વિનંતિ કરીને ધામધૂમ કરવા પૂર્વક તે રાજા તેમને પોતાના નગરમાં લઈ ગયો. તે સમયે સૂરિજીએ કહ્યું કે—

“રુચિરચરણારક્તાઃ સક્તાઃ સદૈવ હિ સદ્ગતૌ

પરમકવયઃ કામ્યાઃ સૌમ્યા વયં ધવલચ્છદાઃ ।

ગુણપરિચયોદ્ધર્ષાઃ સમ્યગ્ ગુણાતિશયસ્પૃશઃ

ક્ષિતિપ ! ભવતોઽમ્યર્ણ તૂર્ણં સુમાનસસંમિતાઃ ॥ ૧ ॥”—હરિશ્ચંદ્ર

અર્થાત્ મનોહર ચરિત્રમાં અલનત લીન, (મુક્તિરૂપી) સદ્ગતિ (મેળવવાના વિચારમાં) સર્વદા આસક્ત, ઉત્તમ કાવ્ય રચનાર, ઇચ્છવા લાયક, સૌમ્ય, શ્વેત વસ્ત્રવાળા [અથવા શુક્લપક્ષી], ગુણોનો પરિચય (કરવા)માં અતિશય આનન્દવાળા, સદ્ગુણોની તીવ્રતાનો સ્પર્શ કરનારા અને સારા મનવાળા એવા અમે હે રાજા! તમારી પાસે જલદી આવ્યા છીએ.^૧

સૂરિજીએ અત્ર એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે જ્યાં સુધી આમ રાજા પોતે બોલાવવા આવે નહિ, ત્યાં સુધી મારે અહિંથી વિહાર કરવો નહિ. એ કહેવું આવશ્યક છે કે આમ નૃપતિ અને ધર્મ નરેશ્વર વચ્ચે દુશ્મનાવટ હતી.

આ તરફ સૂરિજી જ્યારે સવારના આમ રાજા પાસે આવ્યા નહિ, ત્યારે આ રાજાએ સર્વત્ર તપાસ કરાવી; પરંતુ તેમનો પત્તો મળ્યો નહિ. આથી રાજાને અત્યંત ખેદ થયો. એવામાં ‘ચામઃ’ ઇલાદિ કાવ્ય તેના બેવામાં આવ્યું. રાજાએ અક્ષર જાળખ્યા અને સૂરિજી મને મુકીને અન્યત્ર ચાલ્યા ગયા છે એમ તે સમજ્યો.

એક દિવસ આ આમ રાજા વનમાં ફીડા કરવા ગયો હતો, ત્યાં તેણે એક શ્યામ સર્પને જોયો. તે સર્પનું મુખ રાજાએ પકડી લીધું અને પછી તે સર્પને અંગરખાની ખાંચમાં ગોપવીને તે સલામાં આવ્યો અને તેણે પણ્ડિતોને નીચે મુજબની સમસ્યા પૂછી:—

“શસ્ત્રં શાસ્ત્રં કૃષિર્વિદ્યા-ડન્યદ્ વા યો યેન જીવતિ ।”

૧ આ કાવ્યમાં અપ્પભટ્ટિજીએ પોતાની સ્થિતિને હંસની સાથે સરખાવી છે. એવી પરિસ્થિતિમાં ‘ચરણ’ શબ્દથી પગ, ‘આરક્ત’ શબ્દથી થોડું રાતું, ‘સદ્ગતિ’થી સુન્દર ચાલ, ‘કવિ’ શબ્દથી બોલનાર, ‘ધવલચ્છદ’થી સફેદ પાંખવાળો અને ‘માનસ’ શબ્દથી માનસ સરોવર-એમ અર્થ કરી શકાય છે.

અર્થાત્ શસ્ત્ર, શાસ્ત્ર, ખેતી, વિદ્યા અથવા ખીજું કંઈ કે જેના વડે જે જીવે છે (એ બધાને શું કરવું ?).

સલામાનો ઢાઘ પણ પહિડત આ સમસ્યાને રાજના અભિપ્રાય પ્રમાણે પૂર્ણ કરી શક્યો નહિ, તેથી આ સમસ્યા પૂર્ણ કરનારને રાજ એક લાખ સુવર્ણ ટંક આપશે એવો તે રાજએ પટહ વગડાવ્યો. આનો લાભ એક જુગારી લેવા તૈયાર થયો. તે ધર્મ રાજના નગરમાં વસતા શ્રીબખ્ષભટ્ટિ પાસે ગયો એટલે તે સૂરિજી કે જેના ઉપર સરસ્વતી દેવી પ્રસન્ન હતી તેમણે આ સમસ્યા નીચે મુજબ પૂર્ણ કરી આપી.

“સુગૃહીતં ચ કર્તવ્યં, કૃષ્ણસર્પમુત્ત્વં યથા ॥”

અર્થાત્ જેમ (રાજએ) શ્યામ સર્પનું મુખ ગ્રહણ કર્યું છે તેમ તેનું દૃઢતાથી ગ્રહણ કરવું જોઈએ. વિશેષમાં સૂરિજીએ તે આમ રાજનું ‘નાગાવલોક’ એવું નામ પાડ્યું.^૧

પેલા જુગારીએ ગોપગિરિ આવીને આમ રાજ સમક્ષ સમસ્યા પૂર્ણ કરી બતાવી.

એક જુગારીએ આ પ્રમાણે યથેષ્ટ રીતે પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી તે જોઈને રાજને ધણું અચંબો થયો. તેણે એ જુગારીને ધમકી આપતાં કહ્યું કે આ સમસ્યા તું કેવી રીતે પૂરી શક્યો તે સાચે સાચું કહે એટલે તેણે લક્ષણાવતીમાં રહેલા બખ્ષભટ્ટિજીએ સમસ્યા પૂરી આપી એ સત્ય વાત કહી દીધી.

આ સાંભળીને રાજને વિચાર આવ્યો કે ગુરૂજી ધણું દૂર હોવા છતાં તેમને કૃષ્ણ સર્પની ખબર પડી, તો પછી મેં તેમની તરફ જે શંકાની દૃષ્ટિએ જોયું તે ઠીક કર્યું નહિ; કેમકે એમનું બુદ્ધિ-બલ અપૂર્વ છે. આ પ્રમાણે રાજને ધણું પશ્ચાત્તાપ થયો.

અન્યદા રાજ પોતાના મિત્ર શ્રીબખ્ષભટ્ટિના વિરહથી સંતપ્ત થયેલો વિનોદાર્થે નગરની બહાર ગયો. ત્યાં તેણે વડના વૃક્ષ નીચે એક મુસાફરનું મૃતક (મુડકું) તેમજ ડાળ ઉપરથી લટકતા કરપત્રમાંથી પડતાં જલનાં બિન્દુઓ તથા તેમજ વળી એક વિશિષ્ટ પત્થર ઉપર ખડીથી લખેલી નીચે મુજબની અડધી ગાથા જોયાં:—

“તૈંદ્રિયા મહ નિગમણે, પિયાઈ ધોરંસુણહિં જં રુજં”

આ સમસ્યા પૂરવાને સાફ તેણે અનેક પહિડતોને કહ્યું, પરંતુ તેમાંનો ઢાઘ પણ ખરાબ રીતે તે સમસ્યા પૂરી શક્યો નહિ. આથી રાજએ તે જુગારીને બખ્ષભટ્ટિજી પાસે મોકલ્યો એટલે તેમણે નીચે મુજબ સમસ્યા પૂરી આપી:—

૧ સરખાવો શ્રીબખ્ષભટ્ટિપ્રબન્ધનો નિમ્ન-લિખિત ૧૮૮મો શ્લોક:—

“નાગાવલોક દ્વિત્યાલ્યાં, રાજે તત્ર પ્રમુર્દદૌ ।

તતઃ પ્રમૃત્યનેનાપિ, નાજ્ઞા વિરયાતિમાપ સઃ ॥”

૨ છાયા—

તદા મમ તિર્ગમને, પ્રિયયા સ્વૃષ્ટાશ્ચભિર્યદ્ રવિતમ્ ।

“કરપત્તયવિન્દૂ દ્ય, નિવડણેન તં અજ્ઞ સંભરિયં”

આથી આમ રાજાએ આતુરતાપૂર્વક શુદ્ધને બોલાવવા માટે પોતાના પ્રધાનોને તેમની પાસે મોકલ્યા. સાથે સાથે એમ પણ કહેવડાવ્યું કે—

“છોયા કારણ શિર ધર્યાં, પત્તવિ ભૂમિ પડંત
પત્તહ ઇહ પડત્તણં, વરતરુ કાંઙ કરંત.”

વળી—

“ન ગજ્ઞાં ગાજ્ઞેયં સુયુવતિકપોલસ્થલગતં
ન વા શુક્તિં મુક્તામણિરુરસિજાસ્વાદરસિકઃ ।

ન કોટીરાસુઢઃ સ્મરતિ ચ સવિત્રીં મણિચય—

સ્તતો મન્યે વિશ્વં સ્વસુખનિરતં સ્નેહવિરતમ્ ॥ ૧ ॥”—શિખરિણી

અર્થાત્ સુન્દર સુન્દરીના ગણ-સ્થલ (ગાલ) ઉપર રહેલું સુવર્ણ (કુણ્ડળ) ગંગાને યાદ કરતું નથી તેમજ સ્તનના સ્વાદનું રસિક એવું મુક્તામણિ શુક્તિ (છીપ)નું સ્મરણ કરતું નથી. વળી મુકુટ ઉપર આસિદ થયેલો મણિઓનો સમૂહ પોતાની માતાને સંભારતો નથી. તેથી કરીને હું એમ માનું છું કે જગત્ પોતાના સુખમાં આસક્ત બન્યું છે અને સ્નેહથી વિરક્ત થયું છે.

તથા વળી—

“પાંસુમલિનાદ્વિજઙ્ઘઃ, કાર્પટિકો મ્લાનમૌલિમુખશોભઃ ।

યદ્યપિ ગુણરત્નનિધિ—સ્તથાપિ પથિકઃ પથિ વરાકઃ ॥”—આર્યા

અર્થાત્ જનાં ચરણો અને જંધાઓ ધૂળ વડે મલિન બન્યાં છે એવો તેમજ જનાં મસ્તક અને મુખની શોભા નિસ્તેજ બની છે એવો કાપડી ગુણનો રત્નાકર હોય તો પણ માર્ગમાં તે બિચારો મુસાફર છે.

પ્રધાનોએ પણ કહ્યું કે હે નાથ ! આમ રાજા શુદ્ધ સ્નેહપૂર્વક આપને વિજ્ઞાપિ કરે છે કે આપે સત્વર પધારીને આ દેશને વસન્ત-લીલામાં મગ્ન કરવો જોઈએ. વળી આપના વાક્ય-રસના રસિક એવા અમને અન્ય કવિઓની વાણી રૂચતી નથી, કેમકે અન્થિપર્ણને ખાનારા કસ્તૂરીમૃગો ધાસ ખાતા નથી.

આના ઉત્તરમાં સૂચિએ તે પ્રધાનોને કહ્યું કે આમ રાજાને મારી તરફથી આ પત્ર આપશો. તેમાં તેમણે લખ્યું હતું કે—

૧ છાયા—

કરપત્રકવિન્દૂનામિતિ, નિપતનેન તદય સંસ્મૃતમ્ ।

૨ આનું તાત્પર્ય એ છે કે—વૃક્ષે મુસાફરને છાયા મળે તેટલા માટે શિર પર પત્રો ધર્યાં. તે પત્રો ભૂમિ ઉપર ખરી પડે, તો તેમાં તે ઉત્તમ વૃક્ષ શું કરે ?

“विञ्ज्ञेण विणावि गया, नरिंदभवणेषु हुंति गारविया ।
 विञ्ज्ञो न होइ वंज्ञो, गएहि बहुएहिवि गएहिं ॥ १ ॥—आयां
 माणससरह सुहाइ, जइवि न लब्भंति रायहंसेहिं ।
 तहवि न तस्स तेण विणा, तीरुच्छंगा न सोहंति ॥ २ ॥—,
 परिसेसियहंसडलं—पि माणसं माणसं न संदेहो ।
 अन्नत्थवि जत्थ गया, हंसावि वया न भन्नंति ॥ ३ ॥—,
 हंसा जहिं गया तहिं, गया महिमण्डणा हवंति ।
 छेहउ ताह महासर—ह जे हंसेहिं मुच्चन्ति ॥ ४ ॥—,
 मलयउ सचंदणुच्चिय, नइमुहहीरंतचंदणदुमोहो ।
 पव्वभट्ठं पि हु मलया—उ चंदणं जाइ महयग्घं ॥ ५ ॥—,
 अग्घायंति महुयरा—ऽविकं कमलायराण मयरंदं ।
 कमलायरोवि दिट्ठो, सुओवि किं महुयरविहूणो ? ॥ ६ ॥—,
 इक्केण कुच्छुहेणं, विणावि रयणायरुच्चिय समुदो ।
 कुच्छुहरयणं पि उरे, जस्स ठियं सुच्चिय महग्घो ॥ ७ ॥—,
 खंडं विणावि अखंडमंडलोच्चेव पुण्णिमाचंदो ।
 हरसिरि गयं पि सोहइ, न नेइ विमलं ससिक्खंडं ॥ ८ ॥—,

। ७।था—

विन्ध्येन विनाऽपि गजा नरेन्द्रभुवनेषु भवन्ति गौरविताः ।
 विन्ध्यो न भवति वन्ध्यो गतेषु बहुकेष्वपि गजेषु ॥ १ ॥
 मानससरोवरस्य सुखानि यद्यपि न लभ्यन्ते राजहंसैः ।
 तथापि न तस्य तैर्विना तीरोत्सङ्गा न शोभन्ते ॥ २ ॥
 परिशेषितहंसकुलमपि मानसं मानसं न सन्देहः ।
 अन्यत्रापि यत्र (कुत्र) गता हंसा अपि वगा न भण्यन्ते ॥ ३ ॥
 हंसा यत्र गतास्तत्र गता महीमण्डना भवन्ति ।
 छेदस्तेषां महासरसां यानि हंसैर्मुच्यन्ते ॥ ४ ॥
 मलयः सचन्दन एव नदीमुखद्वियमाणचन्दनद्रुमौघः ।
 प्रभ्रष्टमपि च मलयात् चन्दनं याति महार्घ्यम् ॥ ५ ॥
 आप्रायन्ति मधुकरा अप्येकं कमलाकराणां मकरन्दम् ।
 कमलाकरोऽपि दृष्टः श्रुतोऽपि किं मधुकरविहीनः ? ॥ ६ ॥
 एकेन कौस्तुभेन विनापि रत्नाकर एव समुद्रः ।
 कौस्तुभरत्नमपि उरसि यस्य स्थितं स एव महार्घः ॥ ७ ॥
 खण्डं विज्ञाऽपि अखण्डमण्डल एव पूर्णिमाचन्द्रः ।
 हरशिरोगतमपि शोभते न नेति विमलं शशिखण्डम् ॥ ८ ॥

તંદ્ર મુક્તાણવિ તરુવર !, ફિટ્ટર પત્તત્તણં ન પત્તાણં ।
 તુહ પુણ છાયા જઈ હો-ઈ કહવિ તા તેહિ પત્તેહિ ॥ ૯ ॥-,,
 જડ સવ્વત્થ અહચ્ચિય, ઉવરિં સુમણાણિ સવ્વરુક્ખાણં ।
 ચાવેવિ ચડંતિ ગુણા પહુપત્તિય પાવણ કોડિં ॥ ૧૦ ॥-,,
 જે કેવિ પહૂ મહિમણ્ડલમ્મિ તે ઉચ્છુદેહસારિચ્છા ।
 સરસા જડાણ મજ્જે, વિરસા પત્તેસુ દીસંતિ ॥ ૧૧ ॥-,,
 સંપદં પહુણોં પહુણો, પહુત્તણં કિં ચિરંત્તણપહુણં ? ।
 દોસગુણા ગુણદોસા, પહિં કયા ન હુ કયા તેહિં ॥ ૧૨ ॥-,,

અર્થાત્ વિન્ધ્ય(પર્વત) વિના પણ (એટલે તેના ઉપર નહિ રહેલા હોવા છતાં પણ) હાથીઓ રાજાઓના ભુવનમાં ગૌરવયુક્ત હોય છે (એટલે તેઓનું સાં પણ સન્માન થાય છે) અને અનેક હાથીઓ જતા રહે છે તો પણ વિન્ધ્ય વન્ધ્ય બની જતો નથી.—૧

જે કે રાજહંસોને માનસ સરોવરનાં સુખો મળતાં નથી, છતાં પણ તેના વિના તે સરોવરનાં તીરો શોભતાં નથી એમ નથી.—૨

હંસના સમુદાયથી રહિત અનેકું એવું માનસ (સરોવર) તે માનસ છે એમાં કંઈ સંદેહ નથી. વળી ગમે સાં ગયેલા હંસો પણ બગલાઓ કહેવાતા નથી.—૩

હંસો જ્યાં ગયા હોય છે સાં ગયા છતાં પૃથ્વીના ભૂષણરૂપ અને છે. પરંતુ તેમાં છેદ તો તે મહાસરોવરોનો છે કે જે હંસો વિનાનાં બને છે.—૪

જનાં ચન્દનનાં ઝાડો નદીના મુખથી હરાધ ગયેલાં છે તે મલય (ગિરિ) ચન્દનથી યુક્તજ છે. તેમજ વળી મલયથી બ્રહ્મ થયેલું ચન્દન મહામૂલ્યતાને પામે છે.—૫

બ્રમરો પણ કમલાકરો (કમલોની ખાણ) માંના કૃત મકરન્દને સુધે છે, પરંતુ શું કમલાકર મધુકર વિનાનો જોવામાં કે સાંભળવામાં આવ્યો છે ?—૬

એક કૌસ્તુભ (નામના) રત્ન વિના પણ સમુદ્ર રત્નાકરજ છે અને વળી જની છાતી ઉપર કૌસ્તુભ રત્ન રહેલું છે તે પણ મહામૂલ્યવાન છે.—૭

ખણ્ડ વિના પણ પૂર્ણિમાનો ચન્દ્ર અખણ્ડિત મણ્ડળવાળો હોય છે અને મહાદેવના મસ્તક ઉપર રહેલો નિર્મળ ચન્દ્રનો ખણ્ડ પણ અત્યંત શીભે છે.—૮

સ્વયા મુક્તાનામપિ તરુવર ! અશ્યતિ પત્રત્વં ન પત્રાણામ્ ।

તવ પુનરછાયા યદિ ભવતિ કથમપિ તાવત્ તૈઃ પત્રૈઃ ॥ ૯ ॥

જટા(જડાઃ) સર્વત્રાધ એવ ઉપરિ સુમનાંતિ સર્વવૃક્ષાણામ્ ।

ચાપેઽપિ ચડન્તિ ગુણાઃ પ્રમુપ્રતીત્યા પ્રામુવન્તિ કોટીમ્ ॥ ૧૦ ॥

યે કેઽપિ પ્રમવો મહીમણ્ડલે તે દ્વક્ષુદેહસદક્ષાઃ ।

સરસા જટાનાં (જડાનાં) મધ્યે વિરસાઃ પત્રેણુ (પાત્રેણુ) દશ્યન્તે ॥ ૧૧ ॥

સમ્પ્રતિ પ્રમવઃ પ્રમવઃ પ્રમુત્વં કિં ચિરન્તનપ્રભૂણામ્ ? ।

દોષગુણા ગુણદોષા ઇભિઃ કૃતા નૈવ કૃતાસ્તૈઃ ॥ ૧૨ ॥

હે ઉત્તમ વૃક્ષ ! તૈં સજી દીધેલાં પત્રોનું પત્રત્વ નષ્ટ થતું નથી. તે ઉપરાંત વળી બે તારી ધાયા દોધ પણ રીતે થઈ શકે, તો તે પત્રો વડે(જ) તેમ થઈ શકે તેમ છે.—૯

જટા બધે ઠેકાણે સર્વ વૃક્ષોની નીચેજ હોય છે, જ્યારે પુષ્પો તેની ઉપર હોય છે. ધનુષ્ય ઉપર દોરી ચડે છે અને તે પ્રભુની પ્રતીતિથી તેના અગ્ર ભાગને પામે છે.—૧૦

પૃથ્વી—મણ્ડળમાં જે કોઈ સ્વામીઓ શેરડીના સાંઠા (?)ના જેવા છે, તેઓ જેમ શેરડીઓ જટાઓમાં સરસ અને પત્રોમાં વિરસ દેખાય છે, તેમ જડને વિષે રાગી અને પાત્રોને વિષે નીરાગી દેખાય છે.—૧૧

હાલ સ્વામીઓ છે તે (પણ) સમર્થ છે, તો પછી ધણા કાળના સ્વામીઓની પ્રભુતા(ની વાતજ) શી? દોષોમાં ગુણો અને ગુણોમાં દોષો જેમ એમણે સ્વીકાર્યા છે, તેમ પ્રાચીન રાજાઓએ કર્યું નથી.—૧૨

છેવટમાં સૂરિજીએ પ્રધાનો સાથે એમ પણ કહાવ્યું કે—

“अस्माभिर्यदि कार्यं व—स्तदा धर्मस्य भूपतेः ।

सभायां छत्रमागत्य, स्वयमावृच्छयतां द्रुतम् ॥ ૧ ॥

जाते प्रतिज्ञानिर्वाहे, यथाऽऽयामस्तवान्तिकम् ।

प्रधानाः प्रहिताः पूज्यै—रिति शिक्षापुरस्सरम् ॥ ૨ ॥”

અર્થાત્ હે રાજન્ ! જે તમારે અમારું કામ હોય, તો સત્ત્વર ધર્મ રાજાની સભામાં ગુપ્ત રીતે આવીને અમને આમન્ત્રણ આપવું. તેમ થતાં અમારી પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ થશે એટલે અમે તમારી પાસે આવીશું. આ પ્રમાણેની શિક્ષા આપીને સૂરિજીએ પ્રધાનોને પાછા મોકલ્યા. એટલે પ્રધાનોએ જઈને સર્વ હકીકત આમ રાજાને જણાવી અને તેને પત્ર પણ આપ્યો.

આ ઉપરથી સર્વ વૃત્તાન્ત જાણીને આમ રાજા સૂરિજીને મળવાને અધીરો બની ગયો અને કેટલાક સારા મનુષ્યોને સાથે લઈને લક્ષણાવતી તરફ જવા નીકળી પડ્યો. માર્ગમાં ગોદાવરી નદીના તીરે એક ગામ આવ્યું; ત્યાં ખણ્ડ દેવકુલમાં તેણે રાત્રિએ નિવાસ કર્યો. તે રાત્રિએ ત્યાં તેની અધિષ્ઠાયિકા વ્યન્તરી આવી અને તે આ રાજાનું રૂપ બેઠે મોહિત બની ગઈ; તેથી ભરતે જેમ ગંગા દેવીનો સ્વીકાર કર્યો હતો, તેમ આ રાજાએ તેની પ્રાર્થનાનુસાર તેનો સ્વીકાર કરી તેની સાથે ક્રીડા કરી. સવાર પડતાં તેની રજા લઈને ઊંટ ઉપર બેસીને તે સૂરિજી પાસે આવી પહોંચ્યો અને “હજી પણ તે સાંભરે છે; એક રાત્રિનો શો સ્નેહ” એ અર્થવાણી નીચે મુજબની અડધી ગાથા બોલ્યો.

“अञ्जवि सा सुमरिज्जइ को नेहो एगराईए ।”

આના પ્રત્યુત્તરમાં “ગોદાવરીના તીરે તેં વાસ કર્યો તેથી” એવા અર્થવાળી સૂરિજીએ નીચે મુજબની અડધી ગાથા કહી:—

“મોલાનદ્વિતીરે સુન્નદેવલંમિ જંસિ વાસમિઓ ॥ ૧ ॥”

આ પ્રમાણે વાતચિત થયા બાદ સૂરિજી અને રાજ એકમેકને ભેટી પડ્યા. ત્યાર બાદ આમ રાજએ ખડી વડે ગોમૂત્રિકા બંધમાં નીચે મુજબનો શ્લોક લખ્યો:—

“અતિ અતિ અન્મઅલં પ્રીદ્યરદ્યજદ્ય ।

મેલામેલા મેલમેલં ફસફસફસ ॥”

આ સૂરિજી સમજી ગયા એટલે તે નૃપતિએ તેમની નીચે મુજબ સ્તુતિ કરવા માંડી.

“અદ્ય મે સફલા પ્રીતિ-રદ્ય મે સફલા રતિઃ ।

અદ્ય મે સફલં જન્મ, અદ્ય મે સફલં ફલમ્ ॥ ૧ ॥”

અર્થાત્ આજે મારી પ્રીતિ તેમજ રતિ સફળ થઇ છે. મારો જન્મ પણ કૃતાર્થ થયો છે અને આજે મારું (આગમનનું) ફળ પણ સફળ થયું છે.

આ પ્રમાણે રાત્રિ વિનોદ-ગોષ્ઠીમાં પસાર થઇ ગઇ. પ્રભાતે રાજની સલા ભરાઇ હતી ત્યાં સૂરિજી પણ ગયા. પછીથી આમ રાજ પણ પોતાના માણસો સાથે સ્થગીધરના વેશમાં હાથમાં બીજોડું લઇને દાખલ થયો. આ પ્રમાણે આમ રાજને સલામાં દાખલ થતો જોઇને સૂરિજીએ દ્વિઅર્થી ભાષામાં ધર્મ રાજને કહ્યું કે —“एते आमनृपनराः” અર્થાત્ આ આમ રાજના મનુષ્યો અમને બોલાવવા આવ્યા છે. પછીથી જ્યારે આમ રાજ સમીપ આવી પહોંચ્યો એટલે ગુરૂશ્રીએ તેને કહ્યું કે—“आगच्छाम” અર્થાત્ અમે આવીએ? (આનો ગૂઢ અર્થ એ હતો કે હે આમ ! આવ.)

સ્થગીધરના વેશમાં આમ રાજ ગુરૂ સમીપ બેઠો એટલે દૂતે તેમના હસ્તમાં વિજ્ઞપ્તિ-પત્ર મુક્યો, તે ગુરૂએ ધર્મ રાજને બતાવ્યો. પછી ધર્મ નરેશ્વરે દૂતને પૂછ્યું કે તમારા આમ રાજનું રૂપ કેવું છે? ત્યારે તે દૂતે જવાબ આપ્યો કે તેઓ આ સ્થગીધરના જેવા છે. અથવા આજ આમ સમજો. સૂરિજીએ સ્થગીધરના સામું જોઇને તેને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે આ તમારા હાથમાં શું છે? તેણે ઉત્તર આપ્યો કે “બીજોડા” (અર્થાત્ હું બીજો રાજ છું). ત્યાર બાદ દૂતે પોતાના હાથમાં રાખેલાં તુચ્છરનાં પાંદડાં બહાર કાઢ્યાં. તે જોઇને રાજએ સૂરિજીને પૂછ્યું કે આ શું છે? તેના પ્રત્યુત્તરમાં ગુરૂજીએ સ્થગીધર તરફ આંગળી કરીને કહ્યું કે ‘તુચ્છરિપત્ર’ (આનો ગૂઢ અર્થ એ હતો કે આ તારો શત્રુ પ્રાપ્ત થયો છે).

આ પ્રમાણેની દ્વિઅર્થી વાતચિત થઇ, પરંતુ સરળ હૃદયવાળા ધર્મ રાજને તેની કંઇ ખબર પડી નહિ. અંતમાં આમ રાજ સલા છોડી ચાલતો થયો. તેણે સ્વદેશ જતાં

પહેલાં ધર્મ રાજની વેશ્યાને પોતાના નામવાળું એક કંકણ આપ્યું અને રાત્રે તે ત્યાં રહ્યો. પ્રાતઃકાલે રાજદ્વારના દ્વારપાળને બીજું કંકણ આપી તે પોતાને દેશ જવા નીકળી પડ્યો.

ખપોર થતાં સૂરિજીએ ધર્મ રાજને કહ્યું કે અમારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે, વાસ્તે અમે હવે વિહાર કરી આમ રાજ પાસે જઈશું. ત્યારે ધર્મ રાજએ કહ્યું કે આમ સ્વયં આપને આમન્ત્રણ આપવા આવ્યો નથી, તો પછી આપની પ્રતિજ્ઞા કેવી રીતે પૂર્ણ થઈ ગણાય? આના જવાબમાં ગુરૂજીએ ધર્મ રાજને સર્વ ગુણ વાક્યોનો દ્વિતીય અર્થ કહી સંભળાવ્યો. વળી એટલામાં વેશ્યાએ તેમજ દ્વારપાળે પણ આમ નરેશ્વરનાં નામવાળાં બે કંકણો રજી કર્યાં. આથી ધર્મ રાજને ખાતરી થઈ કે આમ સ્વયં આવ્યો હતો. પછી ધર્મ રાજએ સૂરિજીને કહ્યું કે હું વાફ-છળથી છેતરાયો છું. ત્યાર પછી સૂરિજીએ તેની રજ લઈને વિહાર કર્યો અને આમ રાજને તેઓ રસ્તામાં મળ્યા.

માર્ગમાં આમ રાજએ એક પુલિન્દ (લીલ)ને પશુની માફક તળાવમાં મોહું ધાલીને જળ પીતો જોયો એટલે તેણે સૂરિજીને નીચે મુજબના પૂર્વાર્દ્ધ દ્વારા તેનું કારણ પૂછ્યું—

“પસુ જિમ પુલિન્દ પીઅઈ જલ પંચિલ કવણિહિ કારણિજ”

આ સાંભળીને સૂરિજીએ તત્કાળ તેના પ્રત્યુત્તરમાં નીચે મુજબનો ઉત્તરાર્દ્ધ-કથો:—

“કર વેવિ કરંવિય કજ્જલિણમુદ્દહિઅંસુનિવારણિજ”

અર્થાત્ કાળજથી મિશ્રિત અશ્રુના નિવારણથી (એટલે કે એવાં આંસુ લૂછવાથી) ખંને હાથ કાળા થયા છે.

આ વાતની ખાતરી કરવા માટે રાજએ તે પુલિન્દને પોતાની સમક્ષ બોલાવ્યો અને પોતાનું વૃત્તાન્ત રજી કરવા કહ્યું. એટલે શરમથી નીચું મુખ રાખીને તે પુલિન્દે કહ્યું કે હે નાથ ! મુસાફરીમાં તમારી પુત્ર-વધૂને શાંત કરતો છતો તેનાં કાળજયુક્ત અશ્રુઓ વડે ભીંજ-યેલા મારા હાથ કાળા બન્યા હતા.

આ વૃત્તાન્ત જાણીને રાજ ખુશી થયો અને સૂરિજી સાથે ગોપગિરિ પાસે આવી પહોંચ્યો. ત્યાર બાદ તેણે મહોત્સવપૂર્વક સૂરિજીનો ગામમાં પ્રવેશ કરાવ્યો.

વિનોદ-વાર્તામાં દિવસો પસાર થતા હતા તેવામાં વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલા અને અનશન કરવાની અભિલાષા રાખતા એવા પોતાના ગુરૂ શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિનો પત્ર લઈને બે ગીતાર્થ સાધુ અપ્પભટ્ટિજીની પાસે આવ્યા. આ પત્રમાં એમ લખ્યું હતું કે—

—મેં તને લખાવ્યો-છે તેમજ સૂરિપદ પણ આપ્યું છે, તો હે અપ્પભટ્ટિ ! તું હવે એવો પ્રયત્ન કર કે જેથી કરીને હું અનશન અંગીકાર કરી સ્વર્ગે જઈ.

પ્રભાવક—ચરિત્રમાં તો આ સંબંધમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે—

“સારીરં સયલં બલં વિગલિઅં દિટ્ઠીવિ કટ્ટેણ મે
દટ્ઠવ્વેસુ પયટ્ઠઈ પરિગયપ્પાયં તહા આહયમ્ ।

પાણા પાહુણયત્તગન્તુમહુણા વટ્ટંતિ વચ્છા ! તુમં

મં દટ્ઠું જહ્ અત્થિ તા લહુ લહુ ઇચ્છા હિ(ગ)મિસ્સં સયમ્ ॥”—શાર્દૂલ૦

અર્થાત્ માફે સમસ્ત શારીરિક બળ ક્ષીણ થઇ ગયું છે, મારાં નેત્રો પણ જોવા લાયક પદાર્થોને વિષે કંઈ કરીને પ્રવર્તે છે, આયુષ્ય ગતપ્રાય બન્યું છે, પ્રાણ હમણા પ્રાધૂર્ણિકતા (પરોણાપણા)ને પ્રાપ્ત કરવાની તૈયારીમાં છે. વાસ્તે હે વત્સ ! જો તને મારા દર્શન કરવાની ઇચ્છા હોય, તો તું સત્વર આવજે.

આ પ્રમાણેનો પત્ર વાંચીને અધ્યભટ્ટિજી પોતાના ગુરૂ પાસે જવાને તૈયાર થઇ ગયા અને વિહાર કરતા કરતા મોઢેરક ગામમાં પોતાના ગુરૂ સમીપ આવી પહોંચ્યા. ગુરૂને વન્દન કરી તેઓ સ્વસ્થાનકે બેઠા એટલે ગુરૂએ પોતાનું મૃત્યુ સમીપ આબું છે એમ કહ્યું અને તેથી કરીને અન્તિમ આરાધના, ચતુઃશરણું શરણુ, પાપનો પશ્ચાત્તાપ, સુકૃતની અનુ-મોદના, તીર્થોની વન્દના ઇત્યાદિ વિધિ વડે તેમનું શ્રેય થાય તેમ કરવા કહ્યું. આ બધું અધ્યભટ્ટિજીએ કર્યું. કાલાન્તરે તેમના ગુરૂ સુખેથી સ્વર્ગે સિધાવ્યા.

શોક શાંત થતાં ગોવિન્દસૂરિ તેમજ નન્નસૂરિને ગમ્મીને ભાર સોંપીને તેઓ પાછા આમ રાજ પાસે આવ્યા અને પૂર્વની જમ યાં તે બેની વચ્ચે વિનોદ-ગોષ્ઠી ચાલવા લાગી.

એક દિવસ સૂરિજી રાજ-સભામાં લાંબા વખત સુધી પુસ્તકમાં દૃષ્ટિ રાખીને બેઠા હતા. આ સમયે ઇન્દ્રની અપ્સરાઓને પણ લજ્જાસ્પદ કરનારી નર્તકી (નાચનારી) નાચ કરી રહી હતી. સૂરિજીની આંખે આંખ વળી હતી. તે દૂર કરવાને સાફ તેમણે આ નાચનારીની પોપટના પીંછાના જેવી નીલવર્ણી કાંચળી તરફ દૃષ્ટિ ફેંકી. આ જોઇને આમ રાજએ મનમાં વિચાર કર્યો કે—

“સિદ્ધંતતત્તપારં-ગયાણ જોગીણ જોગજુત્તાણં ।

જહ્ તાણંપિ મયચ્છી, મણંમિ તા સચ્ચિય પમાણં ॥”—આર્યા

૧ છાયા—

શારીરં સકલં બલં વિગલિતં દૃષ્ટ્વપિ કટ્ટેન મે

દ્રષ્ટવ્યેષુ પ્રવર્તેતે પરિગતપ્રાયં તથાઽઽયુષ્યમ્ ।

પ્રાણા પ્રાધૂર્ણિકત્વં ગન્તુમધુનાં વર્તન્તે વત્સ ! તવ

માં દ્રઢું યદ્યસ્તિ તતો લઘુ લઘ્વિચ્છા ગમિષ્યસિ સ્વયમ્ ॥

૨ છાયા—

સિદ્ધાન્તેતત્ત્વપારગતાનાં યોગિનાં યોગયુક્તાનાંમ્ ।

યદિ તેષામપિ મૃગાક્ષી મનસિ તતઃ સૈવ પ્રમાણમ્ ॥

અર્થાત્ જો સિદ્ધાન્તનાં તત્ત્વનો પાર પામેલા તેમજ યોગયુક્ત એવા યોગીઓના મનમાં પણ મૃગાક્ષી વસે છે, તો પછી તે મૃગાક્ષીજ પ્રમાણ છે.

તે રાત્રે આમ રાજાએ સૂરિજીની પરીક્ષા કરવા માટે આ નર્તકીને પુરૂષના વેશમાં તેમની પાસે મોકલી. તેણે આવીને સૂરિજીને કર-સ્પર્શ કર્યો. સૂરિજી સમજી ગયા કે આ તો કોઈ યુવતી છે અને પોતાને માથે આમ રાજાની મૂર્ખતાને લીધે આ ઉપસર્ગ આવી પડ્યો છે. તરતજ તેઓ તેની સામે થવાને સજ્જ થઈ ગયા અને તેમણે તે નર્તકીને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે હે વરાકિ ! તું કોણ છે અને ક્યાંથી આવી છે ? અમારા જેવા બ્રહ્મચારી પાસે તારું શું વળવાનું છે ? શું પવન વડે મેરૂ ચલાયમાન થયો છે કે ?

આ સાંભળીને તે નર્તકીએ કહ્યું કે હું આપને એવો ઉપદેશ આપવા આવી છું કે—

“રાષ્ટ્રે સારં વસુધા, વસુધાયામપિ પુરં પુરે સૌધઃ ।

સૌધે તલ્પં તલ્પે, વરાઙ્ગનાડનઙ્ગસર્વસ્વમ્ ॥”—આર્યા

અર્થાત્ રાજ્યમાં પૃથ્વી એ સાર છે અને પૃથ્વીમાં શહેર સાર છે; એવી રીતે શહેરમાં મહેલ અને મહેલમાં શય્યા અને શય્યામાં કંદર્પના ધનરૂપ સુન્દર સુન્દરી સાર છે.

વાસ્તે આમ રાજાએ ભક્તિપૂર્વક આપની સેવા કરવા માટે મોકલેલી એવી મને આપ સ્વીકારો. સૂરિજીએ એ વાત ઉપર ધ્યાન આપ્યું નહિ એટલે તેણે હાવ-ભાવ, કટાક્ષપૂર્વક અવલોકન, હુબલેપ ઇલાદિ સર્વ ઉપાયો યોજી જોયાં અને સ્ત્રી-હસાદિક ભય પણ ખતાવ્યો પરંતુ પત્થર પીગળે તો સૂરિજી પીગળે. આખરે આ નર્તકી થાકી અને સવાર પડતાં તે રાજા પાસે ગઈ અને ત્યાં તેણે તેને સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. સૂરિજીનું અપૂર્વ બ્રહ્મચર્ય જાણીને રાજા અત્યંત પ્રસન્ન થયો અને તેનું ધ્યાન ધરતો કહેવા લાગ્યો કે—

“ન્યુજ્જને યામિ વાક્યાય, હૃગ્મ્યાં યામ્યવતારણે ।

વલિર્વિધીયે સૌહાર્દ-હૃદાય હૃદયાય તે ॥”—અનુષ્ટુપ

અર્થાત્ હું તમારાં વાક્યો ઉપર વારી જાઉં છું, તમારી દૃષ્ટિનાં આવારણાં લઉં છું. સૌહાર્દથી મનોહર એવા તમારા હૃદયને હું એમ ખસિ આપું.

— સવારના જ્યારે બપ્પભટિજી રાજ-સભામાં આવ્યા, ત્યારે રાજા શરમનો માર્યો એક અક્ષર પણ બોલી શક્યો નહિ. ત્યારે સૂરિજીએ તેને કહ્યું કે શરમાવાની કંઈ જરૂર નથી, કેમકે મહર્ષિઓના દૂષણ અને ભૂષણની તપાસ કરવી એ રાજાઓનું કાર્ય છે. રાજાએ કહ્યું કે હે ગુરૂજી ! એ વાત સંભારશે નહિ. એમ કહીને તેણે પોતાનું મસ્તક તેમના ચરણમાં નમાવ્યું.

આપ બ્રહ્મરૂપ છો. તેમના આગળ હાથ જોડ્યા કરીને હું માન અને આશ્ચર્યપૂર્વક કહું છું કે—

“ધન્યાસ્ત એવ ધવલાયતલોચનાનાં
તારુણ્યદર્પણનપીનપયોધરાણામ્ ।
ક્ષામોદરોપરિલસત્રિવલીલતાનાં

દૃષ્ટ્વાડકૃતિં વિકૃતિમેતિ મનો ન યેષામ્ ॥” —વસન્તતિલકા

અર્થાત્ સુંદર તેમજ વિશાળ લોચનવાળી, યૌવનના ગર્વથી પરિપૂર્ણ પુષ્ટ પયોધરવાળી તેમજ ક્ષામ ઉદર ઉપર વળેલી ત્રિવલીની શોભાવાળી એવી સુંદરીઓની આકૃતિ જોઇને જમના મનમાં વિકાર ઉત્પન્ન થતો નથી, તેમને ધન્ય છે.

એક દિવસ રાજ રાજ-માર્ગે થઇને જતો હતો. તેવામાં તેણે એરંડાનાં પાંચ આંગળ જેવડાં મોટાં પત્રો વડે ઢાંકેલ સ્તનવાળી હાલિક-પ્રિયા (હળ ખેડનારાની સ્ત્રી)ને એરંડાનાં પત્ર વીણતી જોઇ. તે વાતને ઉદ્દેશીને તેણે નીચે મુજબનો ગાથાર્થ જોડી કાઢ્યો.

“તંદ્રિવિ વરનિર્ગયદલો, ઇરણ્ડો સોહૃદ તરુગણાણં ।”

અર્થાત્ ત્યારે પણ ઉત્તમ પત્રથી રહિત અનેલો એરંડો વૃક્ષોના સમૂહમાં શોભે છે.

પછીથી તેણે આ સમસ્યા સૂરિજીને પૂછી એટલે સિદ્ધસારસ્વત એવા તેમણે તરતજ કહ્યું કે—

“ઈત્થ ઘરે હલિયવહૂ, ઇહહમિત્તત્થણી વસઙ્ ॥ ૧ ॥” —આર્યા

અર્થાત્ એ ઘરે એટલા પ્રમાણના પયોધરવાળી હાલિક-વધૂ વસે છે.

આ સાંભળીને રાજને અચંબો થયો અને તે વિચારવા લાગ્યો કે અહો સારસ્વત પ્રભાવ કેવો છે !

અન્યદા રાજએ પ્રોષિતભર્તૃકાને (અર્થાત્ જેણે ધણી પરદેશ ગયો છે એવી કોઇ સ્ત્રીને) વાંકી ડોક રાખીને હાથમાં દીવો લઇને સાંજના વાસ-ભવન તરફ જતી જોઇ. તેણે ત્યાર બાદ આ વાત સૂરિજીને નીચે મુજબ કહી સંભળાવી:—

“દિઢ્ઠા વંક ગીવા અ, દીવઞ(દીવકરાણ) પહિયજાયાણ ॥”

સૂરિજીએ આ ઉત્તરાર્થને બંધ બેસતો આવતો (અને ‘પ્રિયના સ્મરણથી ટપકતાં આંસુઓની ધારાના પડવાના ભયવાળી’ એ મતલબનો) નીચે મુજબનો પૂર્વાર્થ કહ્યો:—

“પિયંસંભરણપલ્લુદંત-અંસુધારાનિવાયમીયાણ ॥ ૧ ॥” —આર્યા

૧ છાયા—

તદાપિ વરનિર્ગતદલ ઇરણ્ડઃ શોભતિ એવ તરુગણેષુ ।

૨ છાયા—

અન્ન ગૃહે હાલિકવધૂઃ પુતાવન્માત્રસૂના વસતિ ।

૩ છાયા—

દૃષ્ટા વક્રા ગ્રીવા ચ દીપકરાયાઃ પથિકજાયાયાઃ ।

૪ છાયા—

મિયસરણપલ્લુદદંતુધારાનિપાતમીતાયાઃ ।

આ પ્રમાણે રાજ અને સૂરિજના દિવસો વ્યતીત થતા હતા. તેવામાં એક દિવસે ધર્મ રાજાએ મોકલેલો દૂત આમ રાજ પાસે આવ્યો અને તેને કહેવા લાગ્યો કે હે રાજા! તારી વિચક્ષણતાથી ધર્મ રાજ સંતુષ્ટ થયો છે. વળી તેણે કહાવ્યું છે કે તમે અમને વાક-છળથી છેતર્યા એટલે અમારે ઘેર આવેલા એવા તમારો અમે ઓછો વત્તો પણ સત્કાર કરી શક્યા નહિ. અસારે અમારા રાજ્યમાં બૌદ્ધધર્મી મહાવાદી વર્ધનકુંજર આવ્યો છે. તેની સાથે વાદ કરી શકે એવો ઢાઢ વાદી હોય તો તેને અમારે દેશ મોકલો. અમારે અને તમારે ધણા કાળથી દુશ્મનાવટ છે, તો જોનો વાદી જીતે તે રાજ અન્ય રાજના દેશનો પણ સ્વામી અને એવું આપણા બે જણ વચ્ચે પણ હો; કેમકે માનવનો વધ થાય એવા યુદ્ધનો તો કોણ સ્વીકાર કરે ?

આ સાંભળીને આમ રાજાએ તેને કહ્યું કે જ તું આ કહે છે તે ધર્મરાજ પોતે કહાવ્યું છે કે તું તારા સુખથી આ પ્રમાણે લવે છે. અમારો વિજય થતાં જો ખરેખર તારો રાજ સમ્રાટ રાજ્ય મને આપે તેમ હોય, તો અમે વાદી લઇને આવીએ. દૂતે કહ્યું કે કારણવશાત્ યુધિષ્ઠિરે પણ દ્રોણ-પર્વમાં અસલ ભાષણ કર્યું હતું, પરંતુ માગ સ્વામી તો કારણવશાત્ પણ અસલ બોલતા નથી.

આમ રાજાએ દૂતને રજ આપી અને પોતે પોતાના તરફથી અપ્પભટ્ટિજીને વાદી તરીકે સ્વીકારી તેમની સાથે વાદને માટે અર્ધ માર્ગે ગયા. ધર્મ રાજ પણ વર્ધનકુંજરને સાથે લઇને સામે આવ્યો. ત્યાં વાદ-વિવાદનો પ્રારંભ થતાં વર્ધનકુંજરે ધર્મ રાજને આશીર્વાદ દેતાં કહ્યું કે—

“શર્મણે સૌગતો ધર્મઃ, પદ્ય વાચંયમેન યઃ ।

આદતઃ સાધયન્ વિશ્વં, ક્ષણક્ષણવિનશ્વરમ્ ॥”—અનુદ્યુપ

અર્થાત્ હે રાજા તું જો. જગત્ને પ્રત્યેક ક્ષણે વિનાશશીલ સિદ્ધ કરતા એવા જ ધર્મનો સુનીન્દ્રે સ્વીકાર કર્યો છે તે બૌદ્ધ ધર્મ સુખને માટે થાઓ.

ત્યાર બાદ અપ્પભટ્ટિજીએ આમ રાજાને આશીર્વાદ દેવા પૂર્વક કહ્યું કે—

“અર્હન્ શર્મોન્નતિં દેયાન્—નિત્યાનન્દપદસ્થિતઃ ।

યદ્વાચા વિજિતા મિથ્યા—વાદા એકાન્તમાનિનઃ ॥”—અનુદ્યુપ

અર્થાત્ જોની વાણીથી એકાન્તને માનનારા મિથ્યાવાદીઓ જીતાયા છે, તે શાશ્વત આનન્દ-પદમાં રહેલા (અર્થાત્ મોક્ષે ગયેલા) એવા તીર્થંકર સુખની ઉન્નતિ કરો.

આ પ્રમાણે આશીર્વાદનું કાર્ય સમાપ્ત થતાં વાદી અને પ્રતિવાદી વચ્ચે વાદ-વિવાદ શરૂ થયો. છ મહિના સુધી એક સરખો વાદ-વિવાદ ચાલ્યો; પરંતુ એ બેમાંથી કાંઈ કાંઈનો પરાજય કરી શક્યો નહિ. આમ રાજ આથી કંટાળી ગયો અને તેણે સૂરિજને કહ્યું કે

રાજ્ય-કાર્યમાં આથી વિશ્વ થાય છે; વાસ્તે આપે વર્ધનકુંજરને સત્વર જીતવો જોઈએ. સૂરિ-જીએ તેના પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યું કે કાલે સવારે એને હું જીતીશ.

સાર પછી તે રાત્રે સૂરિજીએ મન્ત્ર-શક્તિ વડે સરસ્વતી દેવીને બોલાવી. હાર, કુણ્ડલ વિગેરે આભૂષણોથી અલંકૃત તેમજ દિવ્ય કુસુમના પરિમલથી સુવાસિત એવી ભગવતી સરસ્વતીનું પ્રત્યક્ષ દર્શન થતાં તેમણે તત્કાલ યૌદ્ધ શ્લોકો રચીને તે વડે તેની 'સ્તુતિ કરી. દેવીએ તેમને કહ્યું કે—હે વત્સ! તું મને શું કરવા યાદ કરી છે? સૂરિજીએ કહ્યું કે આજ વાદ કરતાં છ મહિના પૂરા થઈ ગયા છે, તેથી કરીને હવે તું એમ કર કે જથી કરીને મને વિજય પ્રાપ્ત થાય. આના ઉત્તરમાં સરસ્વતી બોલી કે આ વર્ધનકુંજરે માફ સાત ભવ પર્યંત આરાધન કર્યું છે, તેથી આ ભવમાં મેં તેને અક્ષયવચનગુટિકા આપી છે. તેના પ્રભાવથી એ દુર્જય છે. આ સાંભળીને સૂરિજીએ તેને કહ્યું કે શું તું જૈન શાસનની વિરોધિની છે કે મને જય અપાવતી નથી? ત્યારે તે બોલી કે હું જયનો ઉપાય બતાવું છું તે સાંભળ. કાલે સવારે વાદ-વિવાદ શરૂ કરવામાં આવે તે પૂર્વે સર્વ સભાસદોને મુખ-શૌચ કરવાનું કહેવું. તદનુસાર તે કાર્ય વર્ધનકુંજર કરવા જતાં તેના મુખમાંથી એ ગુટિકા મારી ધમ્મચાથી નીકળી જશે, એટલે પછી તારો વિજય થશે. પરંતુ મારી એક યાચના છે કે આ મારી સ્તુતિરૂપ યૌદ્ધ શ્લોકોનો તારે કોઈના આગળ પણ પ્રકાશ કરવો નહિ, કેમકે જ તેનું પઠન કરે તેની સમીપ મારે હાજર થવુંજ પડે એવો આનો પ્રભાવ છે અને હું કોની કોની આગળ હાજર થાઉં? એમ કહીને તે દેવી વીજળીના ચમકારાની જેમ અંતર્ધાન થઈ ગઈ.

સાર બાદ સૂરિજીએ પોતાના એક ઉત્તમ શિષ્યને 'વાકપતિ' પાસે મોકલવા વિચાર કર્યો અને તેને સમજણ પાડી કે તારે એની પાસે જઈ એમ કહેવું કે હે રાજન્! તું વિદ્યા-નિધિ છે. વળી લક્ષણાવતીપુરીમાં આપણી વચ્ચે ગાઠ પરિચય થયો હતો તે સમયે તું કહ્યું હતું કે હે ભગવન્! તમે નિઃસ્પૃહી છો, તો હું તમારી શી ભક્તિ કરું? આનો અમે ઉત્તર આપ્યો હતો કે સમય આવતા અમારી ભક્તિ કરવાનો તને અવકાશ આપીશું. તો આજ તેવો સમય આવી લાગ્યો છે.

આ પ્રમાણેની શિક્ષા આપીને સૂરિજીએ પોતાના એક શિષ્યને વાકપતિ પાસે મોકલ્યો. વાકપતિ સાથે ઉપર મુજબની વાતચીત થઈ રહેતાં તેણે તે શિષ્યને કહ્યું કે સૂરિજીનો શો હુકમ છે? તેઓ જેમ કહે તેમ કરવા હું તૈયાર છું. ત્યારે શિષ્યે કહ્યું કે કાલે સવારે ધર્મ

૧ આ સ્તુતિરૂપ કાવ્ય તેજ આ પુસ્તકમાં પરિશિષ્ટરૂપે આપેલું શારદાસ્તોત્ર હોય એમ સંભવતું નથી, કેમકે તેમાં તો તેર શ્લોકો છે. વળી તેને પ્રકાશમાં ન લાવવા સાફ તો સરસ્વતીએ અખ્યલદ્વિજીને પ્રાર્થના કરી હતી, એટલે તેની યાચનાનું ઉલ્લંઘન કરી સૂરિજીએ તે સ્તોત્ર કોઈને મુખેથી કહી સંભળાવ્યું હોય કે તેને લખી લીધું હોય એમ માની શકાય તેમ નથી.

૨ અત્ર એ ઉમેરવું આવશ્યક સમજાય છે કે ધર્મ રાજ વાદાર્થે આવ્યા ત્યારે તેઓ પોતાના સેવક 'પરમાર'વંશી વાકપતિરાજને સાથે લાવ્યા હતા.

અને આમ રાજના સલાસદો હાજર થતાં તમારે એમ કહેવું કે મુખ-શૌચ કર્યા વિના સરસ્વતી પ્રસન્ન થતી નથી, વાસ્તે વાદીએ, પ્રતિવાદીએ, સહયોએ તેમજ સલાપતિએ પણ મુખ-શૌચ કરવો જોઈએ. આ પ્રમાણે કહ્યા બાદ તેઓ મુખ-શૌચ કરશે એટલે અમારી તમે સંપૂર્ણ ભક્તિ કરી એમ અમે માનીશું. વાકપતિએ આ વાત સ્વીકારી એટલે તે શિષ્યે ઉપાશ્રયે જઈને ગુરુજીને સર્વ વૃત્તાન્ત કહી સંભળાવ્યું.

સવાર પડતાં વાદ-સ્થલમાં સલાસદો આવવા લાગ્યા. બન્ને રાજઓ તેમજ વાદી અને પ્રતિવાદી પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. એટલે વાકપતિએ તેમને મુખ-શૌચ કરવાનું કહ્યું. તદનુસાર મુખ-શૌચ કરતાં વર્ધનકુંજરના મુખમાંથી ગુટિકા નીકળી પડી. તે બપ્પભટ્ટિજીના શિષ્યોએ લઈને સૂરિજીને આપી દીધી. સાર બાદ વાદ-વિવાદ ચાલતાં વર્ધનકુંજર હારી ગયો અને સૂરિજીનો જય થયો. તેથી બન્ને પક્ષ તરફથી સૂરિજીને વાદિકુંજર-કેસરીનું બિરુદ આપવામાં આવ્યું.

આ તરફ સહ પ્રતિજ્ઞાવાળો ધર્મ રાજ આમ રાજને સંતોગ રાજ્ય આપવા લાગ્યો. તે આમે ગ્રહણ કર્યું. એટલે સૂરિજીએ આમને કહ્યું કે એ રાજ્ય ધર્મ રાજને પાછું આપો, કેમકે તેમ કરવું તમને શોભાસ્પદ છે. તેમના વચનાનુસાર આમે તેમ કર્યું. સાર પછી સૌ સૌને સ્થાનકે જવા લાગ્યા. સૂરિજી વર્ધનકુંજરને લેટ્યા અને તેને તેમજ આમ રાજને પણ સાથે લઈને તેઓ ગોપગિરિમાં મહાવીર પ્રજ્ઞની પ્રતિમાનું વંદન કરવા ગયા. ત્યાં સૂરિજીએ “જ્ઞાન્તો વેષઃ શમસુખફલી” ઇત્યાદિ કાવ્યવડે તેમની સ્તુતિ કરી. સાર બાદ તેણે વર્ધનકુંજરને પ્રતિજ્ઞા પમાડી જૈન ધર્મી બનાવ્યો.

એક દિવસે વર્ધનકુંજરે બપ્પભટ્ટિજીને રાતના પ્રત્યેક પ્રહરે (ત્રણ ત્રણ કલાકે) ‘एको गोत्रे (૪૧૧૨૩), सर्वस्य द्वे (૮૧૧૨), स्त्री पुंवच्च (૧૨૧૬૬) અને वृद्धो यूना (૧૨૧૬૫) એમ ચાર ચાર અક્ષરવાળી ચાર સમસ્યાઓ પૂછી. તેનો સૂરિજીએ ઝટ જવાબ આપ્યો કે—

“एको गोत्रे स भवति पुमान् यः कुटुम्बं विभर्ति

सर्वस्य द्वे सुगतिकुगती पूर्वजन्मानुवद्धे ।

स्त्री पुंवच्च प्रभवति यदा तद्धि गेहं विनष्टं

वृद्धो यूना सह परिचयात् त्यज्यते कामिनीभिः ॥”—મન્દાકાન્તા

અર્થાત્ ગોત્રમાં તે એક પુરૂષ છે કે જે કુટુમ્બનું પૂરું કરે છે. દરેક જીવને પૂર્વ જન્મમાં (આયુષ્ય કર્મ) બાંધ્યા મુજબની સુગતિ અને કુગતિ (સંભવે) છે. જે ગૃહમાં સ્ત્રી પુરૂષની

૧ આ પુસ્તકના પરિશિષ્ટમાં આપેલા શ્રીબપ્પભટ્ટિચરિત્રમાં તેના કર્તાએ કરેલા ઉલ્લેખ મુજબ આ કાવ્યનું તેમના સમય મુધી સંઘમાં પઠન થતું હતું. અત્યારે આ કાવ્યનું અસ્તિત્વ હોવા વિષે શંકા રહે છે. કેટલેકે તથ્યે મેં એ બાબત તપાસ કરાવી, પરંતુ એ કાવ્યની પ્રતિ મેળવવા હું લાગ્યશાળી થયો નથી.

૨-૫ આ ચારે પાંચિનીય વ્યાકરણનાં સૂત્રો છે. ૬ ‘મતિકુમતી’ इत्यपि पाठः ।

જમ સ્વામી બને છે, તે ગૃહ નાશ પામે છે. યુવતિઓને યુવક સાથે પરિચય થવાથી તેઓ વૃદ્ધને લજ્જા દે છે.

અન્યદા સૂરિજીએ જૈન તેમજ જૈનેતર દર્શનોમાંનાં સુસાધિતો દ્વારા રાજાને પ્રતિબોધ પમાડ્યો અને તેની પાસે મદિરા, માંસ, જુગાર, વેશ્યા, શિકાર, ચોરી અને પરસ્ત્રીગમન એ સાત વ્યસનોનો નિયમ લેવડાવ્યો. વિશેષમાં તેની પાસે શ્રાવકના અગ્યાર વ્રતો પણ ગ્રહણ કરાવ્યાં. અતિથિસંવિભાગ નામના બારમા વ્રતનો પ્રથમ અને અન્તિમ તીર્થંકરના શાસન-માંના નૃપતિઓને નિષેધ હોવાથી આમ રાજા પાસે તે વ્રત ગ્રહણ કરાવ્યું નહિ.

એક દિવસ વર્ધનકુંજરે ધર્મ રાજાને ગદ્ગદ સ્વરે કહ્યું કે શ્રીઅખ્યલદ્વિસૂરિએ મને હરાવ્યો તે કંઈ મને સાલતું નથી, કેમકે તેઓ તો સરસ્વતીના અવતારરૂપ છે; પરંતુ મને ખેદ તો એ થાય છે કે તમારા સેવક વાકપતિ દ્વારા તેમણે મારી ગુટિકા હરાવી લીધી.

આ પ્રમાણે કહી તેણે પોક મૂકી. રાજાએ તેને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું કે વાકપતિ અમારો જૂનો સેવક છે. વળી તેણે અનેક સ્થલે યુદ્ધમાં જય પ્રાપ્ત કરી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલી છે તેમજ તે પ્રખન્ધ-કર્તા કવિ છે. આથી તેનો પરાભવ કરવો યોગ્ય નથી. એનો આટલો અપરાધ ક્ષમા કરવો. આ સાંભળીને તે ખોદ્ધ મૌન રહ્યો.

સમય જતાં એક દિવસ લક્ષણાવતી નગરીની સમીપમાં રહેતા યશોધર્મ રાજાએ ધર્મ રાજાની લક્ષણાવતી નગરી ઉપર ચડાઇ કરી અને યુદ્ધમાં તેને મારી નાખ્યો. વળી વાકપતિને પણ તેણે કેદ કર્યો. કેદખાનામાં રહીને વાકપતિએ ‘ગૌડવધ’ એ નામનું પ્રાકૃત ભાષામાં એક કાવ્ય રચ્યું અને તે તેણે યશોધર્મને બતાવ્યું. એ જોઈને તે પ્રસન્ન થયો અને તેને કારાગૃહમાંથી મુક્ત કર્યો, કેમકે એ તો સુપ્રસિદ્ધ વાત છે કે “વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજ્યતે” (અર્થાત્ વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજ્ય છે). કેદખાનામાંથી છૂટ્યા બાદ વાકપતિ અખ્યલદ્વિજીની પાસે ગયો.

સૂરિજી અને વાકપતિ એ બંને વચ્ચે આજે કંઈ નવીન મિત્રતા થઈ હતી નહિ, પરંતુ જુની મિત્રતા આજે વિશેષ ગાઢ બની. વાકપતિએ મહામહાવિજય (?) નામનું એક મહા-કાવ્ય પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યું અને તે આમ રાજાને બતાવ્યું. તેથી ખુશી થઈને રાજાએ તેને એક લાખ સોનેયા આપ્યા.

૧ આ અગ્યાર વ્રતો નીચે મુજબ છે:—

- (૧) સ્થૂલ પ્રાણુતિપાતવિરમણ, (૨) સ્થૂલ મૃષાવાદવિરમણ, (૩) સ્થૂલ અદત્તાદાનવિરમણ,
- (૪) સ્થૂલ મૈથુનવિરમણ, (૫) પરિગ્રહ-પરિમાણ, (૬) દિગ્-વ્રત, (૭) લોગોપલોગપરિમાણ,
- (૮) અનર્થદંડવિરમણ, (૯) સામાયિક, (૧૦) દેશાવકાશિક અને (૧૧) પોષધ.

આમાં અતિથિસંવિભાગ વ્રત ઉમરેતાં એ શ્રાવકોનાં બાર વ્રતો બને છે. એનું વર્ણન ઉપાસકદશાંગી નામના આગમમાં પણ આપ્યું છે.

૨ આ વાત વિચારણીય છે, કેમકે શ્રીહિમચન્દ્રચાર્યે કુમારપાલ રાજાને બારે વ્રતો ગ્રહણ કરાવ્યાં હતાં,

એક દિવસ આમ રાજ્યે સભામાં બેઠેલા અપ્પભટ્ટિસૂરિજીને પૂછ્યું કે આપના જેવા વિદ્વાન્ અને તપસ્વી તો સ્વર્ગમાં પણ મળવા મુશ્કેલ છે, તો પછી આ ભૂમંડળની તો વાતજ શી કરવી? પરંતુ આપની સાથે અદ્વાંશે પણ ખરાખરી કરી શકે એવો કાંઈ અત્યારે આ પૃથ્વી ઉપર છે? આનો પ્રત્યુત્તર આપતાં સૂરિજીએ કહ્યું કે પૂર્વે તો અનેક પ્રભાવશાળી વિદ્વાનો થઈ ગયા છે અને તેઓ તો એક પદ્મના સૌ, હજાર અને લાખ અર્થો પણ કરી શકતા હતા. અત્યારે પણ અનેક પ્રખર પણ્ડિતો છે કે જેની ચરણની રેણુસમાન પણ હું નથી. નન્નસૂરિ અને ગોવિન્દસૂરિ એ બે મારા ગુરુભાઈ મારા કરતાં પણ ચડિયાતા છે. આ સાંભળીને રાજ્યે જવાબ આપ્યો કે જોકે મને આપના વચનમાં શ્રદ્ધા છે, છતાં પણ કૌતુકની ખાતર તેની તપાસ કરીશ.

આ પ્રમાણે કહીને રાજ રૂપ બદલીને ગુર્જર દેશમાં તે સૂરિઓ પાસે ગયો. ત્યાં તેણે નન્નસૂરિને વાત્સ્યાયને રચેલા કામ-શાસ્ત્રનું વ્યાખ્યાન કરતા જોયા. આથી તેને ખેદ થયો અને તે વિચારવા લાગ્યો કે હું ભોગી હોવા છતાં આવા રાગ-ભાવો જાણતો નથી, તો પછી આ ભોગી તો કેમજ જાણે? વાસ્તે જરૂરજ આ સૂરિ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરતા નહિ હોય. માટે આવા અબ્રહ્મચારીને પ્રણામ કરવાથી શું? આમ વિચારી તે રાજ પાછો ગોપ-ગિરિ આંવ્યો. આમના આગમનની ખબર પડતાં અહો! આજે ધણે દિવસે દેખાયા એમ કહેતા સૂરિજી તેની પાસે આંવ્યા, પરંતુ આમે તેમનો સત્કાર કર્યો નહિ.

આ પ્રમાણે કેટલોક સમય વ્યતીત થતાં સૂરિજીએ આમને કહ્યું કે તું પહેલાં જેવો ભક્ત હતો, તેવો અત્યારે નથી તેનું શું કારણ છે? આમે જવાબ આપ્યો કે આપ જેવા પણ જ્યારે કુપાત્રની પ્રશંસા કરો છો, તો પછી કહેવુંજ શું? આપે પ્રશંસા કરેલા એવા નન્નસૂરિ તો કામ-શાસ્ત્ર ઉપર વ્યાખ્યાનો આપે છે અને વળી તેઓ તપશ્ચર્યા પણ કરતા નથી. લોહ-પ્રસ્તર જેવા તેઓ દૂબશે અને અન્યને દૂબાવશે.

આ સાંભળીને સૂરિજી મ્હાન વદને ઉપાશ્રયે આંવ્યા અને તેમણે નન્નસૂરિ અને ગોવિન્દસૂરિની પાસે બે સાધુઓને મોકલ્યા અને કહાવ્યું કે આમ આપને પ્રણામ કર્યા વિના પાછો ફર્યો છે અને આપની નિન્દા કરે છે, તેથી આપે એવું કાંઈ કાર્ય કરવું જોઈએ કે જેથી તે આપનો કે અન્ય સાધુનો પણ અનાદર કરે નહિ.

આ સાધુઓ પાસેથી આ પ્રમાણેની સર્વ હકીકત જાણીને નન્નસૂરિજી અને ગોવિન્દસૂરિજી એ બંને આમ રાજ પાસે આવવા તૈયાર થયા. ગુટિકા વડે રૂપ-પરાવર્તન કરીને નટનો વેષ ધારણ કરી તેઓ ગોપગિરિ આંવ્યા અને તેમણે 'શ્રીઋષભદ્વજપ્રબંધ' નામનો નવીન નાટક રચ્યો. આમ રાજ પાસેથી આ નાટક ભજવી ખતાવવાની રજા મળતાં તેઓએ આ નાટક આમ રાજ તેમજ અન્ય રસજ્ઞ સભાસદો સમક્ષ ભજવવાનો પ્રારંભ કર્યો. એમ કરતાં ભરત અને બાહુબલિના યુદ્ધનો પ્રસંગ આંવ્યો. આ વખતે તેમણે વ્યૂહ-રચના,

શસ્ત્રનો ચળકાટ, વીર-વર્ણના, લટકેનો ઢોલાહુળ ધસાદિ અલિનયો પૂર્વક અપૂર્વ રસ જમાવ્યો. આથી તો આમ રાજ તેમજ તેના સુભટા એકદમ તરવાર ખેંચી ‘મારો’ ‘મારો’ કરતા ઊભા થઇ ગયા.

આ સમયે બંને આચાર્યોએ પોતાનું અસલ રૂપ પ્રકટ કર્યું અને રાજને કહ્યું કે આ તો નાટક છે, કથા-યુદ્ધ છે. આથી સર્વે શરમિંદા પડી ગયા. સાર પછી તેમણે રાજને ઠપકો આપતાં કહ્યું કે તમારી માન્યતા મુજબ અમે શૃંગારના અનુભવી છીએ, પરંતુ શું સાથે સાથે અમે યુદ્ધના પણ અનુભવી છીએ? અમે તો સાફ કહીએ છીએ કે જમ શસ્ત્ર દેખીને હરણ કંપે, તેમ અમે ધ્રુજીએ છીએ; વળી અમે તો આત્યા-વસ્થાથી વ્રત ગ્રહણ કર્યું છે એટલે અમે તો શસ્ત્રથી વધારે બીજી છીએ. પરંતુ હે રાજન્! સરસ્વતી દેવીની સહાયથી ગમે તે રસનું અમે એવી અપૂર્વ રીતે વર્ણન કરી શકીએ છીએ કે જાણે તે સાક્ષાત્ જીવતો હોય તેમ લાગે.

આ બનાવથી રાજ આલો બની ગયો અને શરમનો માર્યો નીચું મુખ ધાલીને ઊભો રહ્યો. તેણે બંને સૂરિજની ક્ષમા યાચી અને અધ્યભક્તિજીને પણ પ્રણામ કર્યો. વિશેષમાં તેણે બંને સૂરિજને કહ્યું કે મારા ગુરૂ અધ્યભક્તિજીએ જેવા આપને વિદ્વાન્ અને ચારિત્રવાન્ કહ્યા હતા તેવાજ આપ છો. સાર પછી નમ્નસૂરિજ અને ગોવિન્દસૂરિજ ટેલોક કાળ વીસા બાદ અધ્યભક્તિજીની રજ લઇને પાછા મોઢેરક ગામમાં ગયા.

એક વખત એવો પ્રસંગ બન્યો કે આમ રાજની પાસે એક ગાનારાનું ટાણું આવ્યું અને તે ટાણામાંની એક સુંદરી મધુર સ્વરે ગાવા લાગી. આ સુંદરીનું રૂપ જોઇને તેમજ તેનો કિન્નરસમાન સ્વર સાંભળીને રાજ કામાતુર થઇ ગયો અને તે બોલી ઊઠ્યો કે—

“વક્ત્રં પૂર્ણશરી સુધાધરલતા દન્તા મણિશ્રેણયઃ

કાન્તિઃ શ્રીર્ગમનં ગજઃ પરિમલસ્તે પારિજાતદ્રુમઃ ।

વાણી કામદુઘા કટાક્ષલહરી સા કાલકૂટચ્છટા

તત્ કિં ચન્દ્રમુખિ ! ત્વદર્શનમરૈરામન્થિ દુર્ગ્ધોદયિઃ ? ॥”—શાર્દૂલ૦

અર્થાત્ હે ચન્દ્રસમાન વદનવાળી વનિતા ! તારું મુખ પૂર્ણિમાના ચન્દ્ર જેવું છે, તારી અધર-લતા અમૃતમય છે, તારા દાંત મણિની શ્રેણિઓ જેવા છે, તારી કાન્તિ લક્ષ્મીના જેવી છે, તારી ચાલ કુંજરને મળતી આવે છે (એટલે કે તું ગજગામિની છે), તારા શ્વાસનો ગંધ પારિજાતકના વૃક્ષ જેવો છે, તારી વાણી કામધેનુ જેવી (ફલદાયિકા) છે અને તારી કટાક્ષ-લહરી તો કાલકૂટ વિષની છટાસમાન છે. તો હે ચન્દ્ર-વદને ! શું તારી આતર દેવોએ ક્ષીર-સમુદ્રનું મંથન કર્યું હતું વાર ?

આ ઉપરાંત રાજના મુખમાંથી એ ઉદ્ગારો પણ નીકળી ગયા છે—

“જન્મસ્થાનં ન खलु विमलं वर्णनीयो न वर्णो
दूरे शोभा वपुषि निहिता पङ्कशङ्कां तनोति ।
विश्वप्रार्थ्यः सकलसुरमिद्रव्यगर्वापहारी

નો જાનીમઃ પરિમલગુણો કસ્તુ કસ્તૂરિકાયાઃ ॥”—શિખરિણી

અર્થાત્ તારૂં જન્મ-સ્થાન ખરેખર નિર્મળ નથી તેમજ તારો વર્ણ પણ વર્ણન કરવા લાયક નથી. શોભા તો દૂર રહી, પરંતુ (ઉલટી) શરીર ઉપર લગાડેલી તું (કસ્તૂરી) કાઢ-વની શંકાનો વિસ્તાર કરે છે. જગત્ને પ્રાર્થના કરવા લાયક તથા સમસ્ત સુગંધી પદાર્થોના ગર્વને દૂર કરનારો એવો કયો સુવાસણી ગુણ કસ્તૂરીમાં છે તે અમે જાણતા નથી.

આ પ્રમાણે રાજના ઉદ્ગાર સાંભળીને સૂરિજી વિચારવા લાગ્યા છે અહો મહા-પુરૂષને પણ મતિ-વિપર્યાસ સંભવે છે. કહ્યું પણ છે કે—

“भस्त्रा काचन भूरिरन्ध्रविगलत्तन्मलक्लेदिनी
सा संस्कारशतैः क्षणार्धमधुरां वाह्यामुपैति द्युतिम् ।
अन्तस्तत्त्वरसोर्मिधौतमतयोऽप्येतां तु कान्ताधियाऽऽ—

श्लिष्यन्ति स्तुवते नमन्ति च पुरः कस्यात्र पूत्कुर्महे ? ॥”—શાર્દૂલ

અર્થાત્ અનેક છિદ્રમાંથી ગળતા વિવિધ મળથી ખરડાયેલી એવી ડાઘક ધમણ સેંકડો સંસ્કાર કરવાથી અર્ધ ક્ષણ સુધી મધુર (દેખાય) એવી બાહ્ય શોભા પામે છે એમ જાણનારા તેમજ આન્તરિક તત્ત્વ-રસના કલ્પોલો વડે જન્મની બુદ્ધિ સ્વચ્છ બની છે એવા જનો પણ કાન્તાની બુદ્ધિથી તેનો આશ્લેષ કરે છે, તેની સ્તુતિ કરે છે અને તેને નમે છે, તો હવે અમારે ટાની આગળ પોકાર કરવો ?

સુંદરીનું ગાયન સમાપ્ત થતાં સભા વિસર્જન કરવામાં આવી. રાજનું ચિત્ત તો તે સુંદરીમાં જ લાગી ગયું હતું, તેથી તે માતંગીની સાથે એકાંતમાં રહેવાને માટે તેણે ત્રણ દિવસમાં ગામ બહાર એક મહેલ બંધાવ્યો. સૂરિજીને આ વાતની ખબર પડતાં તેમને લાગ્યું કે આવું કુર્કર્મ કરવાથી તો આ આમ નૃપતિ નરકે જશે. મારા સમાગમમાં આવ્યા છતાં પણ આમ થાય તે ઠીક નહિ, વાસ્તે ઢાઢે પણ પ્રકારે મારે તે રાજને પ્રતિબોધ પમાડવો જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચાર કર્યા બાદ સૂરિજી રાત્રે તે મહેલ આગળ ગયા અને તેમણે તેના ભારોટીઆ ઉપર નીચે મુજબનાં છ પદો લખ્યાં:—

“शैल्यं नाम गुणस्तवैव भवति स्वाभाविकी स्वच्छता
किं ब्रूमः शुचितां भ(व)जन्त्यशुचयस्त्वत्सङ्गतोऽन्ये यतः ।

किं चातः परमस्ति ते स्तुतिपदं त्वं जीवितं देहिनां

त्वं चेन्नीचपथेन गच्छसि पयः ! कस्त्वां निरोद्धुं क्षमः ? ॥ ૧ ॥—શાર્દૂલ

સદ્વૃત્ત ! સદ્ગુણ ! મહાર્ધ્ય ! મહાર્હ ! કાન્ત !

કાન્તાઘનસ્તનતટોચિત્તચારુમૂર્તે ! ।

આઃ પામરીકઠિનકણ્ઠવિલગ્નભગ્ન !

હા હાર ! હારિતમહો ભવતા ગુણિત્વમ્ ॥ ૨ ॥—વસન્તતિલકા

મૌર્યંગીસત્તમણસ-સ્સ મેઙ્ગી તહ ય મુજ્જમાણસ્સ ।

આમિહ(હજ્જ ?)ઈ તુજ્ઞ નાયા-વલોક [ય] કો મહ્ધમ્મસ્સ ? ॥ ૩ ॥—આર્યા

હપ્પહજાયાહ્ અસો-હર્હ ય ફલપુપ્પપત્તરહિયાણ ।

બોરીઈ પયં દિંતો, મો મો પામર ! હસિજ્જહસે ॥ ૪ ॥—આર્યા

જીયં જલવિન્દુસમં, સંપત્તીઓ તરંગલોલાઓ ।

સુમિણયસમં ચ પિમ્મં, જં જાણસિ તં કરિજ્જાસિ ॥ ૫ ॥—આર્યા

લજ્જિજ્જઈ જેણ જણે, મહ્લિજ્જઈ નિઅકુલક્કમો જેણ ।

કંઠહિણ્ણવિ જીણ, તં ન કુલીણેહિં કાયવ્વં ॥ ૬ ॥—આર્યા

અર્થાત્—હે જળ ! શીતલતા ખરેખર તારો ગુણુજ છે. વળી તારી સ્વચ્છતા સ્વાસ્થ્ય-વિક છે. તારી નિર્મળતાને સાફ અને વધારે શું કહીએ ? કેમકે તારા સંગથી અન્ય (અપવિત્ર વસ્તુઓ) પણ પવિત્ર બને છે તેમજ વળી તું પ્રાણીઓનું જીવન છે એટલે એથી વધારે તારી શી સ્તુતિ હોઈ શકે ? આમ છતાં પણ બે તું નીચ માર્ગે બચ, તો પછી તને અટકાવવાને કાણુ સમર્થ છે ?—૧

હે શ્રેષ્ઠ વૃત્તવાળા ! હે ઉત્તમ ગુણુવાળા ! હે બહુ મૂલ્યવાળા ! હે અતિશય આદરણીય ! હે મનોહર ! હે પ્રિયાના પ્રુષ્ઠ પયોધરના તટને યોગ્ય એવી મનોહર આકૃતિવાળા ! અરે પામરીના કઠોર કણ્ઠ (ગળા)ને વળગવાથી ભગ્ન બનેલા એવા હે હાર ! તું તારૂં ગુણી-પણું હારી ગયો.—૨

૧ છાયા—

માતઙ્ગીસક્કમનસો મેદિનીં તથા ચ મુજ્જમાનસ્ય ।

આશ્રયતે (આયુજ્યતે ?) તવ ન્યાયાવલોકઃ કો અદ્ધર્મસ્ય ? ॥

હપ્પજાતાયા અશોમન્ત્યાશ્ચ ફલપુપ્પપત્તરહિતાયાઃ ।

વદર્યાઃ પદં દદાનો મો મો પામર ! હસિણ્ણસે ॥

જીવિતં જલવિન્દુસમં, સમ્પત્તયસ્તરંગલોલાઃ ।

સ્વમસમં ચ પ્રેમ યજ્ઞાનાસિ તથા કુરુ ॥

લજ્યતે યેન જને મલિનીક્રિયતે નિજ્જકુલક્કમો યેન ।

કણ્ઠસ્થિતેઽપિ જીવે તન્ન કુલીનૈઃ કર્તવ્યમ્ ॥

૨ વૃત્તના આચરણ અને ગોળ એમ બે અર્થો થાય છે.

૩ ગુણનો બીજો અર્થ દોરો (દવરક) પણ થાય છે.

પૃથ્વીને ભોગવનારા (હોદ્દ કરીને) માતંગીને વિષે આસક્ત ચિત્તવાળા (ખનેલા અને એથી કરીને) બ્રહ્મધર્મવાળા (થયેલા એવા) તારા ન્યાય-દર્શનનું આ ઠેવું આચરણ છે ?—૩

ઉન્માર્ગમાં ઉત્પન્ન થયેલી, શોભા વિનાની તથા ક્ષણ, કુલ અને પત્રથી રહિત એવી બોરડીના ઉપર પદને અર્પણ કરતો (અર્થાત્ ચરણ મૂકતો) હે પામર ! તું હસાય છે.—૪

જીવિત જળના બિન્દુ જેવું છે, સંપત્તિઓ (જળના) કલ્લોલ જેવી અપળ છે અને સ્નેહ સ્વપ્ન જેવો છે. વાસ્તે તું જેમ જાણે છે તેમ કર.—૫

જ (કુર્કર્મ) કરવાથી લોકમાં શરમાવું પડે છે અને વળી જને લીધે પોતાના કુળનો ક્રમ મલિન થાય છે, તે કાર્ય તો કંઠે પ્રાણ આવે તો પણ કુલીનોએ કરવું નહિ.—૬

સવારના પહોરમાં આમ રાજ ગામ બહાર મહેલ જેવા ગયો. ત્યાં તેણે આ પદો જોયાં; તે તેણે વાંચ્યાં અને વિચાર્યાં. વિચાર કરતાં અક્ષર તથા કવિત્વ ઉપરથી માત્રુમ પડ્યું કે ખરેખર અપ્પભટ્ટિજીએજ આ લખેલાં હોવાં જોઈએ. અહો તેમની મારા ઉપર કેવી કૃપા છે ! હું કેવું કુર્કર્મ કરવાને તૈયાર થઈ ગયો છું. અરેરે મારા જીવિતને ધિક્કાર છે. હું ક્યાં જઈશું? શું કરું? શુદ્ધિને શું મુખ ખતાવું? શું તપ આચરું કે તીર્થ સેવું? દ્રવે પડું કે શસ્ત્રથી આપઘાત કરું? ના, ના, મને ઠીક યાદ આવ્યું. લોક સમક્ષ પાપ પ્રકટ કરી કાષ્ઠલક્ષણ કરું. આ પ્રમાણે ટળવળતા તે રાજાએ પોતાના સેવકોને અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરવા આજ્ઞા કરી. આ વાતની પ્રધાનોએ સૂરિજીને ખબર આપી એટલે તેઓ ત્યાં આવ્યા. આમ રાજા જેવો અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવા જાય છે કે તેવોજ સૂરિજીએ તેનો હાથ પકડી તેને રોક્યો અને તેઓ કહેવા લાગ્યા કે આપઘાત કરવાથી શું ફાયદો છે? વળી મનથી ખાધેલું પાપ તો મનથીજ નાશ પામે છે.

પ્રભાવક—ચરિત્રમાં આ સંબંધમાં નીચે મુજબની હકીકત નજરે પડે છે. સૂરિજીએ અગ્નિમાં પડવાને તૈયાર થયેલા રાજાને કહ્યું કે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત પણ છે. આ સંબંધમાં તારી ઇચ્છા હોય, તો તું સ્માર્ત બ્રાહ્મણોને બોલાવીને પૂછી જો.

રાજાએ તાબડતોળ બ્રાહ્મણો બોલાવ્યા અને પોતાના પાપનું શું પ્રાયશ્ચિત્ત છે તે પૂછ્યું. ત્યારે તેમણે કહ્યું કે—

“આય:પુત્તલિકાં વહ્નિ-ધ્માતાં તદ્વર્ણરૂપિણીમ્ ।

આશ્લિખ્યન્ મુચ્યતે સઘઃ, પાપાન્નાણ્ડાલીસમ્ભવાત્ ॥”—અનુષ્ટુપ

કહેવાની મતલબ એ છે કે લોઢાની પુતળીને અગ્નિમાં તપાવીને તેના જેવી લાલચોળ કર્યા બાદ તેને આલિંગન કરે, તો ચાણુડાલીથી ઉત્પન્ન થયેલા પાપથી સત્વર મુક્ત થવાય છે.

આ પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવા રાજા તૈયાર થઈ ગયો એટલે સૂરિજીએ તેને કહ્યું કે હે રાજા! તું તો સંકલ્પમાત્રથી પાપ કર્યું છે, તે કાંઈ શરીર વડે તેવું નીચ કર્મ કર્યું નથી એટલે

માત્ર પશ્ચાત્તાપ કરવાથી તે પાપ નષ્ટ થઈ જશે,^૧ વાસ્તે નકામો આ દેહનો શા સાફ અંત લાવવા તું તૈયાર થઈ ગયો છે? હવે તું દીર્ઘ કાળ પર્યંત જૈન ધર્મ પાળ અને તેમ કરીને તું તારા આત્માનું કલ્યાણ કર. રાજાએ આ વાત અંગીકાર કરી. આ પ્રમાણે શ્રીઅખ્ય-ભટ્ટિએ રાજાને કુકર્મ કરતાં તેમજ આત્મહત્યા કરતાં અટકાવ્યો.

આ પછી કેટલોક કાળ વીસા બાદ વાક્યપતિરાજ મથુરા ગયો અને ત્યાં તે શ્રીપાત ત્રિ-દંડી થઈ રહ્યો. એ વાત રાજાએ લોક પાસેથી જાણીને સૂરિજીને કહ્યું કે આપે મને પણ શ્રાવક બનાવ્યો, આપની વાણી પણ દિવ્ય છે અને આપની શક્તિ પણ અપરિમિત છે. પરંતુ એ બધું હું સારેજ સાચું માનું કે જ્યારે આપ વાક્યપતિને જૈન બનાવો. સૂરિજીએ ઉત્તર આપ્યો કે હું અસારે એવી પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે જ્યારે હું એને મારો શિષ્ય (શ્વેતામ્બર) બનાવું, સારેજ મારી વિધા સાચી; વાસ્તે વાક્યપતિ ક્યાં છે તે મને કહે. રાજાએ કહ્યું કે તે મથુરામાં છે.

પછી આમ રાજાના કેટલાક આત્મ મનુષ્યોને સાથે લઈને સૂરિજી મથુરા જવા નીકળ્યા. ત્યાં પહોંચ્યા બાદ તેમણે વરાહમિહિરના મંદિરમાં ધ્યાનસ્થ અવસ્થામાં વાક્યપતિને જોયો. તેની પાછળ ઊભા રહીને સૂરિજીએ ઊંચે સ્વરે નીચે મુજબનો આશીર્વાદ દેવો શરૂ કર્યો:—

“સન્ધ્યાં યત્ પ્રણિપત્ય લોકપુરતો વદ્ધાઙ્ગલિર્યાચસે

ધત્સે યચ્ચ પરાં વિલજ્જ ! શિરસા તચ્છાપિ સોઢં મયા ।

શ્રીર્જાતાડમૃત(મ્બુધિ)મન્થનાદ્ યદિ હરેઃ કસ્માદ્ વિષં મક્ષિતં ?

મા સ્ત્રીલમ્પટ ! માં સ્પૃશેત્યભિહિતો ગૌર્યા હરઃ પાતુ વઃ ॥ ૧ ॥—શાદ્દલ૦

एकं ध्याननिमीलनान्मुकुलितं चक्षुर्द्वितीयं पुनः

પાર્વત્યા વિપુલે નિતમ્બફલકે શૃંગ્ગારભારાલસમ્ ।

अन्यद् दूरविकृष्टकामदहनक्रोधानलोद्दीपितं

શામ્ભોર્ભિન્નરસં સમાધિસમયે નેત્રત્રયં પાતુ વઃ ॥ ૨ ॥—શાદ્દલ૦

रामो नाम बभूव हुं तदवला सीतेति हुं तां पितु-

વાંચા પશ્ચવદીવને વિચરતસ્તસ્યાહરદ્ રાવણઃ ।

निद्रार्थं जननीकथामिति हरेहुंकारिणः शृण्वतः

પૂર્વ સ્મર્તુરવન્તુ કોપકુટિલભ્રૂમ્બુજુરા દૃષ્ટયઃ ॥ ૩ ॥—શાદ્દલ૦

उत्तिष्ठन्त्या रतान्ते भरमुरगपतौ पाणिनैकेन कृत्वा

ધૃત્વા ચાન્યેન વાસો વિગલિતકવરીભારમંસે વહન્ત્યાઃ ।

सद्यस्तत्कायकान्तिद्विगुणितसुरतप्रीतिना शौरिणा वः

શય્યામાલિજ્ઞય નીતં વપુરલસલસદ્વાહુ લક્ષ્મ્યાઃ પુનાતુ ॥ ૪ ॥”—સમ્બર।

૧ સરખાવો—

“મનસા માનસં કર્મ, વચસા વાચિકં તથા ।

કાયેન કાયિકં કર્મ, તિસ્તરન્તિ મનીષિણઃ ॥”

૨ હ્રદં કાવ્યં નિશાનારાયણસ્યેત્યુલ્લેખઃ સુભાષિતરત્નભાણ્ડાગારે ।

અર્થાત્—લોકાના દેખતાં તું સંધ્યાને હાથ જોડી નમન કરી તેની તું યાચના કરે છે. વળી હે બેશરમ ! (ગંગા રૂપી) ખીજી સ્ત્રીને તું મસ્તક ઉપર ધારણ કરે છે તે પણ મેં સહન કર્યું. પરંતુ જો સમુદ્ર મન્યનથી હરિને લક્ષ્મી મળી, તો તેં ઝેર દેમ ખાધું ? માટે હે સ્ત્રીલંપટ ! તું મને સ્પર્શ કરીશ નહિ એમ જોને ગૌરી (પાર્વતી)એ કહ્યું તે હર (મહાદેવ) તમારૂં રક્ષણ કરે.—૧

જેનું એક લોચન ધ્યાનમાં (લીન થયેલું હોવાથી) મીચાયેલું છે, ખીજું લોચન પાર્વતીના મોઝા નિતમ્બ ઉપર શૃંગાર (રસના) સારથી નમી પડેલું છે અને ત્રીજું લોચન દૂરથી (ધનુષ્ય) ચડાવતા કંદર્પને બાળવાને ઢાપાગ્રિથી પ્રજ્વલિત બન્યું છે, એવા સમાધિ વખતે શંભુ (મહાદેવ)ના લિન્ન રસવાળાં ત્રણે લોચનો તમારૂં પરિપાલન કરે.—૨

એક હતો રામ. હું. તેને સીતા (નામની) પત્ની હતી. હું. તેના પિતાના વચનથી તે પંચવટી વનમાં વિચરતો હતો તેવામાં તેની સ્ત્રીને રાવણ હરી ગયો. હું. નિદ્રાર્થે આ પ્રમાણેની જનની—કથાને હુંકારપૂર્વક શ્રવણ કરતા હરિની પૂર્વ સ્મરણ થવાથી ઢાપથી કુટિલ બનેલ સમર વડે લંગુર થયેલી દૃષ્ટિએ તમારૂં પાલન કરે.—૩

રતાન્તે એક હાથે શેષ(નાગ)ના ઉપર સાર મૂકીને (એટલે કે વિષય—સેવન પછી થાકી જવાથી શેષ નાગના ઉપર એક હાથ ટેકવીને) અને ખીજે હાથે વસ્ત્ર લઇને ઊઠતી એવી તેમજ છુટી ગયેલા અંબોડાના સારને ખસા ઉપર વહન કરતી એવી તથા જેની કાયાની કાન્તિને જોતાં જનામાં સુરત—સ્નેહ બમણો ઉત્પન્ન થયો છે એવા વિષયુએ જોને આલિંગન કરી ફરી શય્યામાં સુવાડી, તે લક્ષ્મીનું આગસથી કાંઈક મન્દ પડી ગયેલા હાથવાળુ શરીર તમને પવિત્ર કરે.—૪

આ પ્રમાણે તેઓ ઘણું બોલ્યા એટલે વાક્યપતિ ધ્યાન મૂકીને તેમની સંમુખ આવી કહેવા લાગ્યો કે હે બપ્પભટ્ટિ મિત્ર ! તમે મારી સમક્ષ શૃંગાર અને રૌદ્ર રસથી યુક્ત એવો પદ્ય—પાઠ દેમ કરો છે ? સૂરિજીએ ઉત્તર આપ્યો કે તમે સાંખ્ય છો; તેમાં વળી કેટલાક સાંખ્યો ઈશ્વરને માનતા નથી, જ્યારે કેટલાક ઈશ્વરને માને છે; પરંતુ તે સર્વેને રૂપ તત્ત્વો સંમત છે. આ બધું ધ્યાનમાં લઇને અમે તમારી આગળ તમારા ઇષ્ટ દેવની સ્તુતિ કરીએ છીએ, દેમકે જોને જેવી રૂચિ હોય તેની આગળ સમયજ્ઞે તે પ્રમાણે કહેવું. વાક્યપતિએ કહ્યું કે એ વાત બરાબર છે, પરંતુ હું તો મોક્ષનો અર્થી છું. વિશેષમાં મારૂં મરણ પાસે આવેલું જાણી બ્રહ્મ—ધ્યાનમાં લીન થવા હું અહીં આવ્યો છું.

સૂરિજીએ આ સાંભળીને કહ્યું કે શું રૂદ્ર પ્રમુખ દેવો મુક્તિ—દાતા નથી ? જો તેઓ મુક્તિ—દાતા હોય, તો પછી આ પ્રમાણે તું ધ્યાન—મુક્ત થઇ બિન્ન દેમ થાય છે ? અને જો તેઓ તેવા નથી એમ માનતો હો, તો તેમને મૂકીને મુક્તિને આપનારાની સેવા દેમ કરતો નથી ?

વાક્યપતિએ કહ્યું કે તેઓ મુક્તિ-દાતા નથી, પરંતુ મુક્તિ અર્પણ કરવામાં કયા દેવ સમર્થ છે તેની મને ખબર નથી. અપ્પભટ્ટિએ કહ્યું કે તેવા દેવ તો જિનજ છે, કેમકે દેવનું નીચે મુજબનું લક્ષણ તેમનામાંજ ધટી શકે છે:—

“અર્હન્ સર્વાર્થવેદી યદુકુલતિલકઃ કેશવઃ શક્કરો વા
વિશ્વદ્ ગૌરીં શરીરે દધદનવરતં પદ્મજન્માડક્ષસૂત્રમ્ ।
બુદ્ધો વાડલં કૃપાલુઃ પ્રકટિતભવનો ભાસ્કરઃ પાવકો વા
રાગાદૈર્યો ન દોષૈઃ કલુષિતહૃદયસ્તં નમસ્યામિ દેવમ્ ॥ ૧ ॥—સગ્ધરા

યત્ર તત્ર સમયે યથા તથા
યોડસિ સોડસ્યભિધયા યયા તયા ।
વીતદોષકલુષઃ સ ચેદ્ ભવા—
નેક એવ ભગવન્ ! નમોડસ્તુ તે ॥ ૨ ॥—^૧શ્લોકૃતા
મદેન માનેન મનોભવેન
ક્રોધેન લોભેન ચ સંમદેન ।
પરાજિતાનાં પ્રસભં સુરાણાં

વૃથૈવ સામ્રાજ્યરુજા પરેષામ્ ॥ ૩ ॥—ઉપભતિ

—અયોગવ્યવચ્છેદિકા દ્વાત્રિંશિકા, શ્લોક ૨૫

‘જં દિઢ્ઠી કરુણાતરંગિયપુટા એયસ્સ સોમ્મં મુહં
આયારો પસમાયરો પરિયરો સન્તો પસન્ના તણૂ ।
તં મન્ને જરજન્મમચ્છુહરણો દેવાહિદેવો જિણો
દેવાણં અવરાણ દીસઙ્ જઓ નેયં સરૂવં જણ ॥ ૪ ॥”—શાર્દૂલ

અર્થાત્—જેનું દૃઢ્ય રાગાદિક દોષોથી મલિન થયેલું નથી, તે દેવને હું નમસ્કાર કરું છું. પછી ભલે તે દેવ સર્વ પદાર્થને બાણનારા અરિહંત હો. કે યદુ વંશને વિષે તિલકસમાન

૧ રાત્પરૈર્નરલગૈ રથોદ્ધતા ।

૨ છાયા—

યદ્ દષ્ટિઃ કરુણાતરંગિતપુટા એતસ્ય સૌમ્યં મુખમ્
આચારઃ પ્રશમાકરઃ પરિકરઃ શાન્તઃ પ્રસન્ના તનૂઃ ।
તદ્ મન્યે જરાજન્મમૃત્યુહરણો દેવાધિદેવો જિનો
દેવાનામપરેષાં દૃશ્યતે યતો નૈતત્ સ્વરૂપં જગતિ ॥

૩ સરળાવો—

યદ્ દષ્ટિઃ કરુણાતરંગલહરી ચૈતસ્ય સૌમ્યં મુખં
આચારઃ પ્રશમાકરઃ પરિકરઃ શાન્તઃ પ્રસન્ના તનુઃ ।
તન્મન્યેઽસ્થિલજન્મમૃત્યુહરણો દેવાધિદેવો જિનો
દેવેષ્વન્યતરેષુ રાજતિ યતો નેદં સ્વરૂપં ક્ષિતૌ ॥

—જૈનધર્મવસ્તોત્રે

કેશવ (કૃષ્ણ) હો; શરીર ઉપર (ખોળામાં) ગૌરી (પાર્વતી)ને ધારણ કરનારા શંકર હો કે નિરંતર અક્ષ-સૂત્રને ધારણ કરનારા પદ્મજન્મા (બ્રહ્મા) હો; અત્યંત કૃપાળુ એવા બુદ્ધ હો કે જગત્ને પ્રકાશિત કરનારા સૂર્ય કે અગ્નિ હો.—૧

હે પ્રભુ ! જ્યાં, જે સમયે, જેવી રીતે, જે નામથી તું હો, ત્યાં, તે સમયે, તેવી રીતે તે નામથી પ્રખ્યાત એવો તું જે દોષરૂપ દૂષણથી રહિત હો, તો તેવા એકલા તને(જ) મારા પ્રણામ હોજો.—૨

મદ્યથી, માનથી, મદનથી, ક્રોધથી, લોભથી અને હર્ષથી એ બધાથી અત્યંત પરાજિત થયેલા એવા અન્ય દેવોની સામ્રાજ્ય-પીડા વ્યર્થજ છે.—૩

જથી કરીને (જિનની) દૃષ્ટિ કંઈપણથી કલ્પોલથી યુક્ત પુટ (પુડિયા) જેવી છે, મુખ સૌમ્ય છે, આચાર પ્રશમની ખાણ છે, પરિકર શાન્ત છે અને દેહ પ્રસન્ન છે તેથી હું એમ માનું છું કે જરા (ધડપણ), જન્મ અને મરણનો નાશ કરનારા એવા દેવાધિદેવ જિન(જ) છે, કેમકે અન્ય દેવોનું આવું સ્વરૂપ વિશ્વમાં જોવામાં આવતું નથી.—૪

આ પ્રમાણે સૂરિજીએ કહ્યું એટલે વાક્યપતિએ પૂછ્યું કે તે જિન ક્યાં છે ? સૂરિજીએ કહ્યું કે સ્વરૂપથી તો તે મોક્ષમાં છે, પરંતુ મૂર્તિથી તે જિનાલયમાં છે. આ સાંભળીને વાક્યપતિએ તે મને બતાવો એમ સૂરિજીને કહ્યું. તેથી સૂરિજી તેને આમ નરેશ્વરે બનાવેલા જિનાલયમાં લઈ ગયા અને ત્યાં પોતેજ પ્રતિષ્ઠા કરેલી શ્રીપાર્શ્વનાથની મૂર્તિના દર્શન કરાવ્યા. શાન્ત, કાન્ત તથા નિરંજન એવા સ્વરૂપને જોઈને પ્રબુદ્ધ થયેલો વાક્યપતિ બોલી ઊઠ્યો કે આકાર જોતાંજ આ દેવ નિરંજન હોય એમ જણાય છે. સૂરિજીએ વિશેષમાં તેને દેવ, ગુરૂ અને ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ રૂઢી રીતે સમજાવ્યું તેથી તે પ્રસન્ન થયો અને મિથ્યાત્વરૂપી વિષને લજી દઈ તે શ્વેતામ્બર જૈનર્ષિ થયો. જિનને વન્દન કરતાં તે બોલ્યો કે—

“મયનાહિસુરહિણં, ઇમિણા કિંકરફલં નડાલે ણં ।

इच्छामि अहं जिणवर !, पणाम किण कलुसियं काजं ? ॥ १ ॥—આર્યા

दोवि गिहत्था धडहड, वच्चइ को किर कस्सवि पत्त भणिज्जइ ? ।

सारंभे सारंभं पुज्जइ, कदम कदमेण किमु सुज्जइ ? ॥ २ ॥”—આર્યા

અર્થાત્ કરતૂરી વડે સુવાસિત એવા આથી લલાટમાં સેવકનું ક્ષણ છે. તેથી હે જિનેશ્વર ! નમસ્કારને મલિન કરવાને હું કેમ ઇચ્છું ?—૧

૧ છાયા—

भृगनाभिसुरभितेन अनेन किङ्करफलं ललाटे ।

इच्छामि अहं जिणवर ! प्रणामं कथं कलुषितं कर्तुम् ? ।

द्वावपि गृहस्थानुत्पथं व्रजतः कः किल कस्यापि पात्रं भण्यते ? ।

सारम्भः सारम्भ पूजयति कर्दमः कर्दमेन किं शुष्यते ? ॥

બન્ને ગૃહસ્થો ઉન્માર્ગે જાય છે, તો કાણ કાનું પાત્ર કહેવાય? આરમ્ભથી યુક્ત (જન) આરંભીને પૂજે છે, (પરંતુ) શું કાદવ કાદવથી શુદ્ધ થાય છે?—૨

કાલાન્તરે વાકપતિનું મરણ પાસે આવતાં મથુરાના ચારે વર્ણોની તેમજ આમ નૃપતિના આસે જનોની સમક્ષ સૂરિજીએ એને 'અઠાર પાપ-સ્થાનનો' ભાગ કરાવ્યો, 'પંચ-પરમેષ્ઠીરૂપ નમસ્કાર-મંત્ર સંભળાવ્યો, જીવોને અમાવાવ્યા અને ચાર શરણોનું આલંબન લેવડાવ્યું. ચાર પછી સુખેથી શરીર તજીને વાકપતિ સ્વર્ગે ગયા.

આ સમયે રનેહથી વિકલ બનેલા સૂરિજીએ સામન્તો અને પણ્ડિતો સાંભળે તેમ ગદ્ગદ સ્વરે નીચે મુજબના ઉદ્ગારો કાઢ્યા.

“પૈઙ્ સગ્ગણ સામંતરાય ! અવરતેઓ ન ફિદ્દિહ્દ !

પદ્મં ચિય વરિયપુરંદરાય સગ્ગસ્સ લચ્છીણ ॥ ૧ ॥”—આર્યા

પછીથી સૂરિજી આ ગોકુલ-વાસ (મથુરા)માં આવેલા અને નંદ રાજાએ તૈયાર કરાવેલા શ્રીશાન્તિનાથના મંદિરમાં ગયા. ત્યાં શ્રીશાન્તિદેવીની પણ મૂર્તિ હતી. તેમણે આ બન્નેની “જયંતિ જગદ્રક્ષાકર” ઇત્યાદિ વચનપૂર્વક સ્તુતિ કરી. પછીથી સામન્તોની સાથે સૂરિજી ગોપગિરિ પાછા આવ્યા અને તેમણે વાકપતિના સંબંધમાં બનેલું સર્વ વૃત્તાન્ત રાજાને કહી સંભળાવ્યું. આથી રાજા આનંદ પામ્યો. આ સમયે તેણે સૂરિજીને કહ્યું કે—

“આલોકવન્તઃ સન્ત્યેવ, ભૂયાંસો ભાસ્કરાદયઃ ।

કલાવાનેવ તુજ્ઞાદ્રા-વર્કકર્મણિ કર્મઠઃ ॥ ૧ ॥”—અનુષ્ટુપ્

અર્થાત્ સૂર્યાદિક અનેક (અહો) પ્રકાશયુક્ત તો છેજ, પરંતુ જ્યાં ગિરિ ઉપર પત્થરને પીગળાવવામાં સમર્થ એવો તો ચન્દ્રજ છે.

એક વાર રાજાએ સૂરિજીને કહ્યું કે જૈન તત્ત્વ જાણવા છતાં મને વચમાં વચમાં તાપસ-ધર્મ ઉપર પ્રીતિ ઉદ્ભવે છે, તેનું શું કારણ હશે ? તેમણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે હું આ વાતનો કાલે ઉત્તર આપીશ. તેઓ ઉપાશ્રયે આવ્યા અને રાત્રે સરસ્વતી દેવીને રાજાના પૂર્વ ભવ સંબંધી હકીકત પૂછી લીધી. પછી બીજા દિવસે સવારમાં રાજાને કહી સંભળાવ્યું

૧ (૧) પ્રાણુતિપાત, (૨) મૃષાવાદ, (૩) અદત્તાદાન, (૪) મૈથુન, (૫) પરિગ્રહ, (૬) ક્રોધ, (૭) માન, (૮) માયા, (૯) લોભ, (૧૦) રાગ, (૧૧) દ્વેષ, (૧૨) કલહ, (૧૩) અભ્યાખ્યાન, (૧૪) પૈશુન્ય, (૧૫) રતિ. અરતિ, (૧૬) પરપરિવાદ, (૧૭) માયામૃષાવાદ અને (૧૮) મિથ્યાત્વશબ્દ એ અઠાર પાપ-સ્થાનો છે.

૨ જુઓ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિના ૮૬મા પદનું સ્પષ્ટીકરણ.

૩ છાયા—

લથિ સ્વર્ગે ગતે સામન્તરાજ ! અપરતેજો ન સ્ફેટિષ્યતિ ।

પ્રથમમેવ વૃત્તપુરંદરાયાઃ સ્વર્ગસ્ય લક્ષ્મ્યાઃ ॥

૪ “અથાપિ વર્તતે તત્ત્વચ્છાન્તિકરં સર્વમયહરણમ્” એમ આ સંબંધમાં પ્રભાવક-ચરિત્રમાં ઉલ્લેખ છે, પરંતુ આ સ્તોત્ર મારા જોવામાં હજી શુધ્ધી આવ્યું નથી.

કે તું પૂર્વ ભવમાં તાપસ હતો અને તે કાલિંજર નામના ગિરિ પાસે આવેલા શાલ વૃક્ષની નીચે એકાંતર ઉપવાસ કરવા વડે દોઢસો વર્ષ પર્યંત તપશ્ચર્યા કરી હતી. આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં તું રાજ થયો છે. આ વાતની જો તારે પ્રતીતિ કરવી હોય, તો હજી તે વૃક્ષની નીચે તારી જટા લટકે છે તે મંગાવી જો. રાજાએ જટા મંગાવી. તે આવતાં રાજાને પ્રતીતિ થઈ. આથી તે ઉમંગભેર શુદ્ધ અંતઃકરણપૂર્વક જૈન ધર્મ પાળવા લાગ્યો.

એક વાર મહેલની ઉપર ફરતાં ફરતાં આમ રાજાએ એક ધરમાં ભિક્ષા માટે મુનિને જતા જોયા. તેમાં એક કામિની હતી. તેણે કામાર્ત થઈ પરશ્ર્વજમાં એક ચિત્ત-વાળા એવા આ મુનિની સાથે ક્રીડા કરવાની ઇચ્છાથી દ્વાર બંધ કર્યાં; પરંતુ મુનિએ તેનો સ્વીકાર કરવા ના પાડી, ત્યારે દ્વાર પકડી રાખીને તેણે તેને લાત મારી. તેમ થતાં કાકતાલીય ન્યાયથી કે અંધવર્તિકા ન્યાયથી તેનું નૂપુર (અંઝર) તે મુનિના ચરણમાં પેસી ગયું. તે જોઈ રાજાએ સૂરિજીને નીચે મુજબની સમસ્યા કહી:—

“કામાતુરયાડજ્જ વરંગણાણ, અભત્થિઓ જુવણગવિયાણ”

અર્થાત્ કામને વશ થયેલી તેમજ યૌવનને લીધે ગર્વિષ્ટ બનેલી તે સુંદર સુંદરીએ તેની પ્રાર્થના કરી.

સૂરિજીએ તે સમસ્યા પૂર્ણ કરતાં કહ્યું કે—

“ન મન્નિયં તેજ જિહ્વિદિણં, સનેરો પવ્વહાસ્સ પાઓ ॥ ૧ ॥”—ઉપનતિ અર્થાત્ તે જિતેન્દ્રિયે માન્યું નહિ; તે દીક્ષા લીધેલાનો પગ નૂપુરથી યુક્ત થયો છે.

એક વાર દોઢ પ્રોપિત-ભર્તૃકાના ગૃહમાં ભિક્ષા માટે દોઢ ભિક્ષુક દાખલ થયો. પેલી સ્ત્રી ભિક્ષુને પારણું કરાવવા માટે અન્ન લાવી; પરંતુ તે ભિક્ષુની દૃષ્ટિ તે સુંદરીની નાભિ ઉપર સ્થિર થઈ ગઈ, જ્યારે તે સ્ત્રીની દૃષ્ટિ તે ભિક્ષુકના મુખ-કમલ ઉપર લાગી રહી. એટલામાં કાગડાઓ તે અન્ન ખાઈ ગયા. આ બંધું દૃશ્ય રાજાએ મહેલ ઉપરથી જોયું અને તે સંબંધમાં તેણે સૂરિજીને નીચે મુજબની સમસ્યા કહી સંભળાવી:—

“ભિક્ષાચરો પિચ્છહિ નાહિમંડલં સાવિ તસ્સ મુહકમલં”

અર્થાત્ ભિક્ષુક તે સ્ત્રીનું નાભિ-મણ્ડલ જુએ છે અને તે (સ્ત્રી) પણ તેનું મુખ-કમલ જુએ છે. સૂરિજીએ કહ્યું કે—

૧ છાયા—

કામાતુરયાડજ્જ વરંગણાણ અર્થિતો યૌવનગર્વિતયા ।

૨ છાયા—

ન મતં તેજ જિતેન્દ્રિયેણ, સનૂપુરઃ પ્રવ્રજિતસ્ય પાદઃ ॥

૩ જોનો પતિ પરદેશ ગયો છે એવી સ્ત્રી.

૪ છાયા—

ભિક્ષાચરઃ પદ્યતિ નાભિમણ્ડલં સાવિ તસ્ય મુલકમલમ્ ।

“दुण्हं पि कवलं चडुयं पि काया विलुपंति ॥ १ ॥”

અર્થાત્ ખંનેના કપાળ અને કડછીને કાગડાઓ ખગાડે છે.

આ સાંભળીને આમ રાજ અચંબો પામી ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે ખરેખર આ સર્વજપુત્રજ છે.

એક દિવસ ચિત્રકળામાં અતિશય પ્રવીણ એવો એક ચિતારો રાજ પાસે આવ્યો. તેણે વિવિધ ચિત્રો આલેખ્યાં, પરંતુ રાજએ તે તરફ લક્ષ્ય આપ્યું નહિ. આથી તેણે આખરે મહાવીરસ્વામીનાં ચાર ચિત્રો કાઢીને સૂરિજીને બતાવ્યાં. સૂરિજીએ તેની કળાની પ્રશંસા કરી એટલે રાજએ તેને એક લાખ ટંક આપ્યા. પછીથી તેણે આ ચાર ચિત્રોને મોઢેરકમાં, અણહિલપુરમાં, ગોપગિરિમાં અને સતારક નામના પુરમાં મોકલી આપ્યાં. ત્યાં તેણે પ્રતિષ્ઠા તથા પ્રભાવના પણ કરાવી અને વળી બીજાં પણ ઘણાં બિંબ કરાવ્યાં.

કાલાન્તરે આમ રાજને ત્યાં સુલક્ષણી પુત્રનો જન્મ થયો. રાજએ તેનો મહોત્સવ કર્યો અને તેનું દુન્દુક એવું નામ પાડ્યું. આ પણ યુવાન થતાં તેના પિતાની જમ સર્વ ગુણો પ્રાપ્ત કરી સારી પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. એક વખત આમ ભૂપાલે સમુદ્રસેન રાજના રાજગિરિ નામના દુર્ગ (કિલ્લા)ને રૂંધ્યો. અપરિમિત સૈન્ય, કુદાલકાદિક સામગ્રી, ભૈરવાદિ યન્ત્ર-ભેદો વિગેરે ઉપાયો રાજએ અજમાવી બોધ્યા, પરંતુ તે દુર્ગ તે સર કરી શક્યો નહિ. આથી ખેદ પામીને તે રાજએ સૂરિજીને પૂછ્યું કે આ ગગનસ્પર્શી દુર્ગ હું ક્યારે જીતી શકીશ? સૂરિજીએ કહ્યું કે તારા પુત્ર દુન્દુકનો પુત્ર ભોજ આ દુર્ગને દૃષ્ટિમાત્રથી ચૂર્ણ કરી નાખશે; બાકી તેમાં બીજાનું કંઈ વળવાનું નથી. આથી આમ રાજ ત્યાં બાર વર્ષ સુધી પડાવ નાખીને રહ્યો. તેવામાં દુન્દુકને ઘેર પુત્ર જન્મ્યો અને તેનું ભોજ એવું નામ પાડવામાં આવ્યું. તેનો જન્મ થતાંજ તેને નાના પલંગમાં સુવાડી દુર્ગ આગળ લાવવામાં આવ્યો. તેની આ દુર્ગ તરફ દૃષ્ટિ પડતાં એના કંકડે કંકડા થઈ ગયા. સમુદ્રસેન રાજ ધર્મ-દ્વારથી બહાર નીકળી ગયો. આમ રાજએ તે દુર્ગ હાથ કર્યો, પરંતુ તેણે પ્રબળે ઢાઢ પણ રીતે પીડા કરી નહિ; કેમકે જૈન રાજર્ષિઓ દયાળુ હોય છે.

રાત્રિ સમયે ત્યાંના અધિષ્ઠાયક વ્યન્તરે આમ રાજને કહ્યું કે હે રાજન્! જો તમે અહિંઆ રહેશો, તો હું તમારા લોકોને હણી નાખીશ. આમે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે લોકોને હણવાથી તમને શો લાભ છે? જો તમારી હણવાની ઇચ્છા હોય, તો તમે મનેજ હણો. આ પ્રમાણેની રાજની નિર્ભયતા જોઈને વ્યન્તર ધણો ખુશી થયો અને જ ઇચ્છા હોય

તે માગે એમ તેણે રાજને કહ્યું. રાજએ જવાબ આપ્યો કે મારે ઠાઠ વાતની ખોટ નથી, પરંતુ માફ મૃત્યુ ક્યારે થશે તે તમે કહો. ભારે વ્યંતરે કહ્યું કે આજથી છ મહિના પછી મકારથી શરૂ થતા નામવાળા ગામમાં તમારું મૃત્યુ થશે અને તે સમયે તમને જળમાંથી ધુમાડો નીકળતો જણાશે એ જાણજો; માટે હવે તમે પારલૌકિક સાધના કરો. એમ કહીને તે વ્યંતર આલ્યો ગયો.

સવાર પડતાં રાજ સૂરિજી પાસે આવ્યો એટલે તેમણે તેને કહ્યું કે વ્યંતરે તને જ વાત કહી છે તે સાચી છે, વાસ્તે તું પરલોક ગમનમાં સહાયભૂત એવું ધર્મરૂપી ભાથુ ગ્રહણ કરવા તૈયાર થા. સૂરિજીને રાત્રિ સંબંધી હકીકત ખબર પડી ગઈ એ જાણીને રાજ આશ્ચર્ય-ક્રિત થયો, પરંતુ સાથે સાથે તેને એ વિચાર પણ આવ્યો કે સૂર્ય તેજસ્વી, ચન્દ્ર આનન્દ-દાયક, ગંગાજળ પવિત્ર અને જૈન જ્ઞાની હોય, એમાં શી નવાઈ ?

બે દિવસ પછી પ્રસંગ મળતાં સૂરિજીએ રાજની પાસે શ્રીનેમિનાથની સ્તુતિરૂપ નીચે મુજબનો આશીર્વાદ કહ્યો—

“લાવણ્યામૃતસારસારણિસમા સા ભોગભૂઃ સ્નેહલા

સા લક્ષ્મીઃ સ નવોદ્ગમસ્તરુણિમા સા દ્વારિકા તજ્જલમ્ ।

તે ગોવિન્દ-શિવા-સમુદ્રવિજયપ્રાયાઃ પ્રિયાઃ પ્રેરકા

યો જીવેષુ કૃપાનિધિર્વ્યધિત નોદ્ગાહઃ સ નેમિઃ શ્રિયૈ ॥ ૧ ॥”—શાદ્દલ૦

અર્થાત્ લાવણ્યરૂપ અમૃતના સારની સારણિ સમાન એવી તે સ્નેહવતી ભોગ-પુત્રી (રાજમતી), તે લક્ષ્મી, તે નવીન ઉદયવાળું યૌવન, તે દ્વારિકા, તે જળ, તે ગોવિન્દ (કૃષ્ણ), શિવા (રાણી) અને સમુદ્રવિજય (રાજ) પ્રમુખ પ્રિય જનો જના પ્રેરક હતા અને જે જીવોને વિષે કંઈપણનિધિ હતા એવા જે નેમિ(નાથે) વિવાહ ન કર્યો, તે (તમને) કદ્યાણને માટે થાઓ.—

તથા વળી—

“મન્નૈઃ કુદુમ્બજમ્વાલે, ચૈર્મિથ્યાકાર્યજર્જરૈઃ ।

નોજ્જયન્તે નતો નેમિ-સ્તે ચૈજીવન્તિ કે મૃતાઃ ? ॥ ૨ ॥”—અનુદુષ્

અર્થાત્ મિથ્યા કાર્યમાં જર્જરિત બનેલા અને કુટુંબરૂપી કાલવમાં મગ્ન થયેલા એવા જે જનો નેમિ(નાથ)ને ઉજ્જયન્ત (રૈવત) ગિરિ ઉપર નમ્યા નહિ, તેમને જે જીવતા ગણવામાં આવે, તો પછી મુએલા ઠાણ કહેવાય ?

આ પ્રમાણેનો રૈવત ગિરિનો સૂરિએ અપૂર્વ મહિમા કહ્યો. તે સાંભળીને રાજ ભૂમિ ઉપર પગ ઠોકરીને કમર કરીને બેઠો થઈ ગયો અને તેણે એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી કે રૈવત ગિરિ ઉપર નેમિનાથના દર્શન કર્યા વિના હું ભોજન કરનાર નથી. લોકોએ તેને ઘણું

પ્રાર્થો અને કહ્યું કે આપ નરમ પ્રકૃતિવાળા છે અને આ પર્વત તો ઘણો દૂર છે, વાસ્તે ખોટી ખેંચતાણુ ન કરો. પરંતુ તે રાજ પોતાની પ્રતિજ્ઞામાં મક્કમ રહ્યો. સૂરિજીને સાથે લઇને સૈન્ય સહિત તે દૈવત ગિરિ જવા નીકળ્યો.

પ્રયાણ કરતો કરતો આમ રાજ સ્તમ્ભન તીર્થે આવી પહોંચ્યો એટલામાં તો ક્ષુધાથી તે એવો પીડિત થઇ ગયો કે તેના પ્રાણ પણ સંશયમાં આવી ગયા; પરંતુ તે પ્રતિજ્ઞાથી ચળ્યો નહિ. લોકો લયલીત બની ગયા અને સૂરિજી પણ ખેદ પામ્યા. તેમણે કુખાણી (અંબિકા) દેવીને મંત્ર-બળથી સાક્ષાત્ બોલાવી અને કહ્યું કે એવું કરો કે આ રાજ ભોજન કરે અને જીવે. તદનુસાર તે દેવી મસ્તક ઉપર એક બિંબને ધારણ કરી ગગન-માર્ગે થઇને રાજ પાસે આવી અને બોલી કે હે વત્સ ! હું અંબિકા દેવી છું અને તારા સત્ત્વથી પ્રસન્ન થઇ છું. તેં મને ગગનથી આવતી બેઠ છે. મેં દૈવત ગિરિ ઉપરથી આ નેમિનાથનું બિંબ આણ્યું છે. તેને તું વંદના કરી પારણું કર એટલે તારી પ્રતિજ્ઞા જળવાઇ રહેશે. સૂરિજીએ પણ એ વાતને ટેકા આપ્યો, તેથી રાજએ ત્યાં ભોજન કર્યું અને પછીથી તે બિંબની ત્યાં સ્થાપના કરાવી. તે બિંબ સ્તમ્ભન તીર્થમાં ઉજ્જયન્ત નામે ઓળખાય છે.

હાર બાદ આનન્દના વાદિત વગડાવતો આમ રાજ વિમળાચળ (શત્રુંજય ગિરિ) ગયો અને વૃષભધ્વજ (ઋષભદેવ)ના દર્શન કરી પવિત્ર થયો. કાલાન્તરે તે દૈવત ગિરિ પહોંચ્યો તેવામાં તો તે તીર્થને દિગમ્બરોએ રૂંધી લીધું. દિગમ્બરોએ શ્વેતામ્બર સંધને ત્યાં પ્રવેશ કરતાં અટકાવ્યો છે એવી ખબર આમ રાજને મળતાં તે તેમની સાથે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થઇ ગયો. તેવામાં દિગમ્બર સંપ્રદાયના અગ્યાર નૃપતિઓ પણ ત્યાં ભેગા થઇ ગયા. યુદ્ધ કરવા સજ્જ થયેલા બન્ને પક્ષોને સૂરિજીએ કહ્યું કે ધર્મ-કાર્યમાં યુદ્ધ કરવું તે ઉચિત નથી. તેમણે દિગમ્બરોને સમજાવ્યા કે સૌરાષ્ટ્રવાસી દિગમ્બર તેમજ શ્વેતામ્બર પક્ષની પાંચ સાત વર્ષની સો સો કન્યાઓ બોલાવી સભા બોલાવવી અને તેમાં બે બધી શ્વેતામ્બર કન્યાઓ

“ઉજ્જિન્તસેલસિહરે, દિક્ષ્વા નાળં નિસીહિઆ જસ્સ ।

તં ધમ્મચક્કવટ્ઠીં, અરિદ્ધનેમિં નમંસામિ ॥ ૧ ॥”-આર્યા

આ પ્રમાણેની ગાથા બોલે તો આ તીર્થ શ્વેતામ્બરોનું જાણવું, નહિ તો તે દિગમ્બરોનું છે એમ માનવું.

સભા મળતાં સમગ્ર શ્વેતામ્બરની કન્યાઓ ઉપલી ગાથા બોલી એટલે અંબિકાએ શ્વેતામ્બર સંધના ઉપર પુષ્પ-વૃષ્ટિ કરી. (આ પ્રમાણે આ તીર્થ શ્વેતામ્બરોનું સિદ્ધ થયું અને વળી તે દિવસથી આ ગાથાનો ચૈત્રવંદનમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો.) રાજએ

સ્થિતિપૂર્વક રૈવત ગિર ઉપર ચડી નેમિનાથને પ્રણામ કરી પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી. સાંથી પોતાને નગરે આવતાં માર્ગમાં તેણે પિંડતારકમાં દામોદર હરિની મૂર્તિને, દ્વારકામાં શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિને અને સોમેશ્વર પુરમાં સોમનાથની મૂર્તિને પ્રણામ કર્યા.^૧

આ પ્રમાણે યાત્રા કરીને આમ રાજ સૂરિજી સાથે પોતાને નગરે પાછો આવ્યો. તેણે સંધ-પૂજાદિ મહોત્સવો કર્યા. વિશેષમાં તેણે યોગ્ય સમયે દુન્દુકને રાજ્ય ઉપર બેસાડ્યો. દેટલોક કાળ વીત્યા પછી તેની રજા લઇ પ્રજા-વર્ગની ક્ષમા યાચી દેશને અનુભૂતી કરી તે સૂરિજીને સાથે લઇ હોડીમાં બેસી ગંગાને કાંઠે આવેલા માગધ તીર્થમાં જવા નીકળ્યો. ત્યાં તેણે જળમાંથી ધૂમાડો નીકળતો જોયો. વળી પોતે મકારથી શરૂ થતા મગધ નગર આગળ આવી પહોંચ્યો છે એ વાત તરફ પણ તેનું લક્ષ્ય ખેંચાતાં તેને વ્યન્તરનું વચન યાદ આવ્યું. પોતાનું મરણ સમીપ જાણીને તે ધર્મ-ધ્યાન કરવામાં તત્પર થઇ ગયો. સૂરિજીએ તેને તેમાં પ્રોત્સાહન આપ્યું એટલે આમ રાજાએ તેમની ક્ષમા યાચી અનશન વ્રત અંગીકાર કર્યું. અંતમાં પંચપરમેષ્ઠીનું ધ્યાન ધરતો સમાધિપૂર્વક મરણ પામીને તે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો. આ ખનાવ વિ. સં. ૮૯૦માં ભાદ્રપદ (ભાદરવા)ની શુક્લ પંચમીને દિને બન્યો. આ વાતની નિમ્ન-લિખિત પદ્ય સાક્ષી પૂરે છે:—

“ મા ભૂત સંવત્સરોડસૌ વસુશતનવતેર્મા ચ ક્ષેષુ ચિત્રા
ધિગ્ માસં તં નભસ્યં ક્ષયમપિ સ ચલઃ શુક્લપક્ષોડપિ યાતુ ।

સાઙ્ગાન્તિર્યા ચ સિંહે વિશતુ હુતમુજં પદ્મમી યાતુ શુકે
ગજ્જાતોયાન્નિમધ્યે ત્રિદિવમુપગતો યત્ર ‘નાગાવલોકઃ’ ॥”-સમ્બરા

આમ રાજાનું મરણ થવાથી સૂરિજીનાં નેત્રમાં પણ અશ્રુ આવ્યાં, કેમકે લાંબા સમયનો સ્નેહ દુર્જય છે. સેવકો પણ આકન્દ કરવા લાગ્યા કે હે શરણે આવેલાનું રક્ષણ કરવામાં વજ્રકુમાર! રાજ્ય સ્થાપન કરવામાં રામ! ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવામાં નળ! સત્ય વચન ઉચ્ચારવામાં યુધિષ્ઠિર! સુવર્ણનું દાન દેવામાં કર્ણ! શુદ્ધ જૈન તત્ત્વને અંગીકાર કર-

૧ સરખાવો—

“દામોદરહરિં તત્રા-મ્યર્ચ્યાગાત્ પિન્દતારકે ।
તથા માધવદેવે ચ, શક્તોદ્ધારે ચ તં સ્થિતમ્ ॥
દ્વારકાયાં તતઃ શ્રીમાન્, કૃષ્ણમૂર્તિં પ્રણમ્ય ચ ।
તત્ર દાનાતિ દત્ત્વા શ્રી-સોમેશ્વરપુરં ગયૌ ॥
તતઃ શ્રીસોમનાથસ્ય, હેમપૂજાપુરસ્સરમ્ ।
તલ્લોકં પ્રીણયામાસ, વાસવો જીવનૈરિવ ॥”

—પ્રભાવકવચિત્રાંતર્ગત શ્રીખરપદાદિપ્રબંધ, શ્લોક ૭૦૬-૭૦૮.

વામાં શ્રેણિક ! આચાર્યોની સેવા કરવામાં સમ્પ્રતિ ! દેશને અનૂણી કરવામાં વિક્રમાદિત્ય !
વીર-વિદ્યાનો ઉપયોગ કરવામાં સાતવાહન ! અમને તજીને તમે ક્યાં ગયા ? એક વાર
અમને દર્શન દો, એકલા મૂકીને ન જાઓ.

આ પ્રમાણે વિલાપ કરતા સેવકોને સૂરિજીએ બોધ આપતાં કહ્યું કે ખરેખર દુષ્ટ દૈવે

“આલબ્ધા કામધેનુઃ સરસકિસલયશ્ચાન્દનશ્ચૂર્ણિતો હા

છિન્નો મન્દારશાખી ફલકુસુમમૃતઃ સ્ખલિતઃ કલ્પવૃક્ષઃ ।

દગ્ધઃ કર્પૂરસ્વળ્લો ઘનહતિદલિતા મેઘમાણિક્યમાલા

ભિન્નઃ કુમ્ભઃ સુધાયાઃ કમલકુવલયૈઃ કેલિહોમઃ કૃતોડયમ્ ॥ ૧ ॥”-સગ્ધરા

(અર્થાત્) કામધેનુનો હોમ કર્યો, સરસ પલ્લવવાળા ચન્દન વૃક્ષને ચૂર્ણ કર્યું, કૃણ
અને પુષ્પોથી પરિપૂર્ણ મન્દાર વૃક્ષને છેદી નાખ્યું, કલ્પવૃક્ષ ખણિડત કર્યું, કર્પૂરના ખણડને
ખાળી નાખ્યો, મેઘરૂપી માણિક્ય-માલાને ધનના પ્રહાર વડે દળી નાખી, અમૃતના કુમ્ભને
ભાંગી નાખ્યો તેમજ કમળોના સમૂહ વડે કેલિ-હોમ કર્યો.—૧

તથાપિ તમે શોક ન કરો, કેમકે જુઓ—

“પૂર્વાહ્ને પ્રતિબોધ્ય પક્ષ્જવનાન્યુત્સુજ્ય નૈશં તમઃ

કૃત્વા ચન્દ્રમસં પ્રકાશરહિતં નિસ્તેજસં તેજસા ।

મધ્યાહ્ને સરિતાં જલં પ્રસૃમરૈરાપીય દીપ્તૈઃ કરૈઃ

સાયાહ્ને રવિરસ્તમેતિ વિવશઃ કિં નામ શોચ્યં ભવેત્ ? ॥ ૧ ॥”-શાર્દૂલ૦

અર્થાત્ સવારે રાત્રિના અંધકારને દૂર કરી, કમલ-વનોને વિકસિત કરી, પ્રકાશ વિનાના
(બનેલા એવા) ચન્દ્રને (પોતાના) તેજ વડે નિસ્તેજ કરી, મધ્યાહ્ને પ્રસરણશીલ તેમજ
પ્રકાશિત કરો (કિરણો) વડે નદીઓનાં જળતું પાન કરીને સૂર્ય સાંજના પરવશ થઇ અસ્ત
થામે છે; તો હવે શોક શાનો કરવો ?—૧

આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપી લોકનો શોક મૂકાવીને તેમની સાથે સૂરિજી ગોપ-ગિરિ
આગ્યા. આમ નૃપતિના નન્દન દુન્દુકને પિતાના શોકથી મુક્તાકૃણ જેવાં અશ્રુ પાડતો,
હિમથી મ્લ્લન થઇ ગયેલા કમળ જેવા મુખને ધારણ કરતો તેમજ ચિંતાથી ચિત્તમાં સંતપ્ત
થતો બેઠને સૂરિજીએ તેને કહ્યું કે હે રાજન્ ! તું આટલો બધો શોક કેમ કરે છે ?
તારા પિતાશ્રી તો ધર્માદિક આર વર્ગને સાધીને કૃતકૃત્ય થઇ ગયા છે. વળી કીર્તિરૂપ દેહ વડે
તો યાવચ્ચન્દ્રદિવાકરૌ જીવતાજ છે; કેમકે ઉપકારી પુરૂષની પુણ્ય-લક્ષ્મી અને કીર્તિ-લક્ષ્મી
એમ બે પ્રિયાઓ છે. તેમાંની પહેલી તેની સાથે જાય છે, જ્યારે બીજી અહીંજ રહે છે. ખી-
જાઓ પણ આમ રાજ જેવાજ થાશે.

આ પ્રમાણે કહીને સૂરિજીએ દુન્દુકને શાંત કર્યો. દુન્દુકે ધીમે ધીમે ઉત્તમ શ્રાવક થયો અને ત્રિવર્ગને સાધવા લાગ્યો.

એ પ્રમાણે સમય વ્યતીત થતાં એક દિવસ દુન્દુકે ચતુષ્પથમાં (ચૌટામાં) ફરવા નીકળ્યો. ત્યાં તેણે ઉદાર રૂપવાળી, યુવકરૂપી મૃગને સપડાવવામાં જળ જવી અને મદન અને માયાની મૂર્તિરૂપ એવી કણ્ઠિકા નામની ગણિકાને જોઈ. એથી તે મોહિત થઈ ગયો અને તેણે તેને રણવાસમાં બેસાડી. આ ગણિકાએ દુન્દુકને ધીરે ધીરે એવો વશ કરી લીધો કે તે તેને પૂછ્યા વિના પાણી પણ પીતો નહિ. કામણગારાં વચનોથી તેણે જમ હિમ વૃક્ષને ખાઈ જાય તેમ સમગ્ર રાજ્યને ખાવા માંડ્યું. ગણિકાને આધીન બનેલો રાજા પોતાની પદ્મા રાણીને તેમજ અન્ય કુલશીલસંપન્ન રાણીઓને પણ તૃણવત્ ગણવા લાગ્યો.

એક દિવસે કલાકેલિ નામના જ્યોતિષીએ રાત્રે એકાન્તમાં રાજાને કહ્યું કે તમારો પુત્ર ભોજ મહાભાગ્યશાળી થશે, પરંતુ તે તમને મારીને રાજ્ય ઉપર બેસશે. આ સાંભળીને વજ્રપાતથી હણાયો હોય તેમ તે રાજા મૌન રહ્યો. તેણે તે જ્યોતિષીને રજા આપી.

જ્યોતિષીને વિદાય કરી રાજા કણ્ઠિકા પાસે ગયો. રાજાને ચિંતાતુર જોઈને તેણે કહ્યું કે હે દેવ ! આજે આપનું વદન—કમલ કેમ કરમાઈ ગયું છે ? રાજાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે શું કંઈ ? દૈવજ દાપ પામ્યો છે. જ્ઞાનીએ કહ્યું કે મારા પુત્રને હાથે માંડ મરણ છે અને એ વાત ખોટી પડે તેમ નથી. કણ્ઠિકાએ જવાબ આપ્યો કે એમાં શી ચિન્તા કરવી ? પુત્રને મારી નાખો. જે રાજ્ય—બ્રુધ્ધ હોય તે પુત્રને પણ ગણુતા નથી. વળી આવો પુત્ર તે પુત્ર નહિ પણ શત્રુ કહેવાય. આથી દુન્દુક પોતાના પુત્રનો ધાટ ધડવા તૈયાર થઈ ગયો. ભોજની માતા પદ્માની એક દાસી થાંભલા પછાડી સંતાઈને ઊભી હતી તેના સાંભળવામાં આ વાત આવી. તેણે જઈને પોતાની સ્વામિનીને તે વાત નિવેદન કરી. પુત્રના વધની વાત સાંભળતાં પદ્મા ગભરાઈ ગઈ.

પુત્ર-વધની રાજા યોજના કરતો હતો તેવામાં પાટલીપુરમાં જણે સ્વયંવર—મણ્ડપ આરંભ્યો હતો અને જે સ્નેહ—પૂર્ણ, ધર્મિષ્ઠ તેમજ શૂરવીર હતો એવા પોતાના ભાઈ ઉપર પદ્મા રાણીએ ધૂપો પત્ર મોકલ્યો. તેમાં તેણે એમ લખ્યું હતું કે રાજા ક્રોધે ભરાયો છે અને તેથી તે તમારા ભાણેજનો જન લેવા તૈયાર થઈ ગયો છે, વાસ્તે તમે અહીં આવી એને લઈ જાઓ. જીવની પેઠે તમે એને જાળવજો, નહિ તો હું છતે પુત્રે પુત્ર વિનાની બની જઈશ.

આ પ્રમાણેનો પત્ર મળતાં ભોજનો મામો પોતાના બનેલી દુન્દુકના નગરમાં આવી તેને નમસ્કાર કરી પોતાને ત્યાં સ્વયંવર—મહોત્સવ છે એમ કહી ભોજને લઈ ગયો. પોતાના નગરમાં રાખીને ભણાવી ગણાવીને તેણે તેને શસ્ત્ર—વિદ્યામાં પણ કુશળ બનાવ્યો.

એમ કરતાં ભોજ મોસાળ (માતૃશાલ)માં રહીને લગલગ પાંચ વર્ષનો થયો. ત્યારે કણ્ઠિકાએ દુન્દુકને કહ્યું કે તમારો પુત્રરૂપ શત્રુ મોસાળમાં વૃદ્ધિ પામે છે. નખ-‘છેઘને પરશુ-છેઘ ન થવા દો. એને અહીં લાવીને છાનામાના ચમરાજને સ્વાધીન કરો. રાજાએ તેની વાત અંગીકાર કરી અને ભોજને તેના મામા પાસેથી બોલાવી લાવવા દૂતો મોકલ્યા. ભોજના મામાએ તે-દૂતોને કહ્યું કે હું તમારા રાજાનો મનોભાવ જાણું છું, માટે મારા ભાણેજને હું મોકલનાર નથી. ક્ષત્રિયનો એ ઉત્તમ ધર્મ છે કે શરણાગતનું રક્ષણ કરવું; વળી આ તો મારો ભાણેજ છે, તો પછી તેમાં શું કહેવું? તેમ છતાં બળ વાપરવાની તમારા રાજાની મરજી હોય, તો તમે તેને કહેજો કે તે સત્વર આવે. હું પણ બનેલીને માફ બળ ખતાવીશ.

આ પ્રમાણેની વાતચિત થયા બાદ દૂતો દુન્દુક પાસે પાછા આવ્યા અને રાજાને સર્વ વાત કહી. આથી તેને બહુ ગુસ્સો ચડ્યો, પરંતુ તે કંઈ કરી શક્યો નહિ. ભોજ પણ પોતાના પિતાના આશયથી વાકફગાર હોવાથી તે બંને પણ ત્યાં જવા તૈયાર થયો નહિ. આથી દુન્દુકે અપ્પભટ્ટિજીને ભોજને બોલાવી લાવવા કહ્યું. સૂરિજીએ અનિચ્છાએ તે વાત કબૂલ કરી અને કેટલાક માણસોને સાથે લઈને તેઓ પાટલીપુર જવા નીકળ્યા. અર્ધ માર્ગે ગયા બાદ સૂરિજીએ જ્ઞાન-દૃષ્ટિપૂર્વક વિચાર કર્યો કે જો હું ભોજને સમજાવીને લાવીશ, તો તેનો પિતા તેને જરૂર મારી નાખશે અને જો તેને નહિ લાવીશ તો એ રાજા મને મારી નાખશે. વાસ્તે આ તો એક તરફ દુસ્તર કિનારો અને એક તરફ વાઘ એવો યોગ આવ્યો. વળી માફ હવે આયુષ્ય પણ પૂર્ણ થવા આવ્યું છે, ક્ષત્ર બે દિવસ બાકી છે; વાસ્તે મારે અનશન ચહણ કરવું એજ કલ્યાણકારી છે.

આ પ્રમાણેનો નિશ્ચય કરી તેમણે પોતાની સાથે રહેલા યતિઓને કહ્યું કે ‘નન્નસૂરિ અને ગોવિન્દસૂરિ પ્રતિ હિતકારી વચન બોલજો, આવકાને મિથ્યા દુષ્કૃત (મિચ્છામિ દુઃકર્મ) કહેજો, પરસ્પર અમત્સરતા રાખજો, શુદ્ધ ક્રિયા પાળજો, બાલ-વૃદ્ધનું પાલન કરજો; અમે તમારા નથી, તમે અમારા નથી, આ સર્વ સંબંધ કૃત્રિમ છે.

આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપી ત્રિભુવનને પૂજનીય એવા તીર્થંકરનું, અષ્ટકર્મના બન્ધનથી મુક્ત એવા સિદ્ધનું, ગૌતમ પ્રમુખ મુનિવરનું અને સર્વજ્ઞલાપિત જૈન ધર્મનું મન, વચન અને કાયાથી શરણ અંગીકાર કરી પાંચ મહાવ્રતને અને છઠ્ઠા રાત્રિભોજનના નિયમને અંગે જે વિશદના થઈ હોય તેનું મિથ્યા દુષ્કૃત હોજો એમ કહીને બેઠા બેઠા અદ્વીનપણે સમાધિ-પૂર્વક તેઓએ કાળ કર્યો.

શ્રીવિક્રમાદિત્ય પછી ૮૦૦ વર્ષે ભાદ્રપદ શુક્લ તૃતીયાને રવિવારે હસ્ત નક્ષત્રમાં જન્મેલા અને છ વર્ષની ઉમ્મરે દીક્ષા લઈ અગ્યાર વર્ષની નાની વયમાં સૂરિ-પદ્ધતી અલંકૃત થયેલા સૂરિજી આ પ્રમાણે ૯૫ વર્ષની ઉમ્મરે શ્રાવણ શુક્લ અષ્ટમીને દિને સ્વાતિ નક્ષત્રમાં કાળ કરી ઈશાન દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

આ વાતની સરસ્વતી દેવીએ મોઢેરક ગામમાં જઈને નન્નસૂરિજીને તત્કાળ ખખર આપી. આથી તેમને ઘણો શોક થયો અને તેઓ બોલી બેઠ્યા કે—

“શાસ્ત્રજ્ઞાઃ સુવચોઽન્વિતા વહુજનસ્યાધારતામાગતાઃ

સદ્વૃત્તાઃ સ્વપરોપકારનિરતા દાક્ષિણ્યરત્નાકરાઃ ।

સર્વસ્યાભિમતા ગુણૈઃ પરિવૃત્તા ભ્રમણ્ડનાઃ સજ્જના

ઘાતઃ ! કિં ન કૃતાસ્ત્વયા ગતધિયા કલ્પાન્તદીર્ઘાયુષઃ ? ॥ ૧ ॥”—શાર્દૂલ૦

અર્થાત્ શાસ્ત્રોના જાણકાર, સુંદર વચનોથી અલંકૃત, ઘણા મનુષ્યોના આધારભૂત, શુદ્ધ ચારિત્રવાળા, સ્વ-પર ઉપર ઉપકાર કરવામાં તત્પર, દાક્ષિણ્યના સમુદ્ર, સર્વને વલ્લભ, ગુણોથી યુક્ત તથા પૃથ્વીના ભૂષણરૂપ એવા સજ્જનોને હે વિધાતા ! તેં મૂઢમતિએ કલ્પાન્ત પર્યંત દીર્ઘાયુષ્યવાળા કેમ ન કર્યા ?

સૂરિજીની સાથે આવેલા મનુષ્યોએ જઈને દુન્દુકને સૂરિજીના દેહોત્સર્ગની વાત કહી. આથી તેને બહુ ખેદ થયો. ભોજને પણ પોતાની ખાતર સૂરિજીએ પ્રાણ અર્પણ કર્યા એ વાતની ખખર પડતાં વજાઘાત કરતાં પણ વિશેષ આઘાત થયો.

આ પ્રમાણે બેકે અત્ર શ્રીભરપભટ્ટિસૂરિજીનું જીવન-વૃત્તાન્ત પૂર્ણ થાય છે, પરંતુ આણું હકીકત અધુરી રહેતી હોવાથી તે નીચે મુજબ આપવામાં આવે છે.

એક વાર આમ રાજનો એક માળી વિદેશમાં ફરતો ફરતો પાટલીપુરમાં ભોજ રાજ પાસે આવી પહોંચ્યો. તેણે કહ્યું કે મેં સદ્ગુરુ પાસેથી માતૃલિંગી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી છે. એનાથી અભિમન્ત્રણ કરીને માતૃલિંગ (ખીજેરા) કાઢીને માર્યા હોય, તો તે મરી જાય. આપ તે વિદ્યા લો. ભોજે તે વિદ્યા લીધી અને તેની ખાતરી કરી બેઠા. માળીને દાનાદિકથી સંતોષી તેને રજા આપી ભોજે પોતાના મામાને વિદ્યા-શક્તિ બતાવી. આથી તે ખુશી થયો. તેણે ભોજને કહ્યું કે હવે તને આવી શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે, તો પછી ભેટણા તરીકે માતૃલિંગ લઈને તું તારા પિતા પાસે જ અને તેને મારીને રાજ્ય લઈ લે.

આ વાતને અંગીકાર કરી ભોજ ગોપગિરિ આવ્યો. તેણે રાજદ્વાર આગળ જઈ પ્રતિહારી દ્વારા પોતાના પિતાને કહાવ્યું કે આપ પૂજ્ય છો, હું બાળક છું; આપને હાથે માંડે મરણ થાય કે મને રાજ્ય મળે એ બંધું મારે મન સરખું છે. આ સાંભળીને રાજાને સંતોષ થયો. તેણે આવા વિનીત પુત્રને પોતાની પાસે આવવા રજા આપી. રાજા ગણિકા સાથે એકાસને

બેઠા હતાં ત્યાં ભોજ માતૃલિંગ લઈને આવ્યો અને તેણે પોતાના વિદ્યા-બળથી તે બંનેને ભારી નાખ્યા. આથી તેની માતા પદ્મા તેમજ તેના મામા ખુશી થયા. પ્રજા-વર્ગ પણ આનન્દ પામ્યો.

એકદા ભોજ રાજાએ કૃતજ્ઞતાને લીધે નમ્મસૂરિજીની પાસે એક વિનંતિ-પત્ર આપીને મનુષ્યોને મોકલ્યા. આ પત્રમાં તેણે આ સૂરિજીને પોતાનું નગર પાવન કરવા વિજ્ઞપ્તિ કરી હતી. આ પત્ર વાંચીને ગોવિન્દસૂરિજીની રજા લઈ નમ્મસૂરિજી ગોપગિરિ આવ્યા. રાજાએ સામા જઈ તેમનો અતિશય આદર-સત્કાર કર્યો. તેમને સિંહાસને બેસાડી તે તેમની આજ્ઞા-રૂપ થઈ રહ્યો. તેમના ઉપદેશાનુસાર તેણે અગ્યાર વ્રતો ગ્રહણ કર્યાં તેમજ શત્રુંજયાદિક તીર્થની યાત્રા કરી તથા આખી પૃથ્વીને જિન-ચૈત્યથી મણ્ડિત કરી. આ પ્રમાણે ધર્મનું પાલન કરતો ભોજ રાજા ગોપગિરિમાં રાજ કરવા લાગ્યો. આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં પોતાનો યશસ્વી દેહ અહીં લજ્જા દઈ તે દેવલોક પામ્યો.

સૂરીશ્વરનો શિષ્ય-સમુદાય—

આ સૂરીશ્વરને કેટલા શિષ્યો હતા તે જાણવામાં આવ્યું નથી. પરંતુ વાકપતિરાજ ઉપરાંત તેમને બીજા શિષ્યો હોવા જોઈએ એમ તેમના શ્રીરાજશેખરસૂરિએ રચેલા ચરિત્ર ઉપરથી તેમજ પ્રભાવકચરિત્ર (પૃ. ૧૭૯) ઉપરથી પણ જોઈ શકાય છે. વિશેષમાં તેમને વિનયચન્દ્ર નામના એક શિષ્ય હતા એમ જૈન ગ્રન્થાવલી (પૃ. ૩૧૫) ઉપરથી જોઈ શકાય છે. આ શિષ્યે કવિશિક્ષા નામનો ગ્રન્થ રચ્યો છે એવો ત્યાં ઉલ્લેખ છે.

કવીશ્વરની કૃતિઓ—

કવીશ્વર અખ્યલદ્વિસૂરિજીએ કંઈ કંઈ ભાષામાં કથા કથા ગ્રન્થો રચ્યા છે એ પ્રશ્નના સંબંધમાં નિવેદન કરવાનું કે સંસ્કૃત ભાષા સિવાય અન્ય ભાષામાં તેમણે કાંઈ ગ્રન્થ રચ્યો હોય એવો ઉલ્લેખ જોવામાં આવતો નથી. વિશેષમાં સંસ્કૃત ભાષામાં પણ આ ચતુર્વિંશતિકા નામનું કાવ્ય, ૧૩ શ્લોકપ્રમાણક સરસ્વતી-સ્તોત્ર અને શ્રીઅખ્યલદ્વિ-ચરિત્રમાં સૂચવ્યા મુજબ વીર-સ્તવ અને શાન્તિ-સ્તોત્ર તથા પ્રાસંગિક શ્લોકો ઉપરાંત તેમની કાંઈ અન્ય કૃતિ જાણવામાં આવી નથી. છતાં પણ એ ભૂલવા જેવું નથી કે તેમની મળી આવતી પ્રથમ કૃતિ ઉપરથી પણ તે એક પ્રભાવશાળી કવિરાજ હતા એ સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકાય છે.

કવીશ્વર સંબંધી ઉલ્લેખ—

કવીશ્વર શ્રીઅખ્યલદ્વિસૂરિના સંબંધમાં વિલાસવર્ધ કહા (વિલાસવતી કથા), આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૨૭૦), ઉપદેશ-તરંગિણી ઇત્યાદિ ગ્રન્થોમાં ઉલ્લેખો છે. તેમાં વિલાસવતીમાં અન્તમાં જે ઉલ્લેખ છે તે નીચે મુજબ છે:—

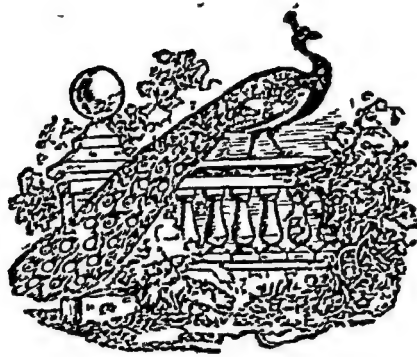
“વાણિજ્યમૂલકૂલે કોડિયગણવિષ્ણવજરસાહાય ।

વિમલંમિ ય ચંદ્રકુલે વંસંમિ ય સર્વકલ્યાણે ॥ ૧ ॥

સંતાને રાયસદસિ હરિસિરિવપ્પભ(હ)દ્વિષ્ઠુરિસ્ત ।

જસ્સમદ્દસૂરિગચ્છે મહુરાદેસે સિરોહાય ॥ ૨ ॥”

ઉપર નિવેદન કર્યા મુજબની હકીકત આપવા પૂર્વે સૂરિજીનું જીવન—ચરિત્ર પૂર્ણ થઇ ગયું છે, તો હવે પ્રજાજીવી ગંગાને વિસ્તાર કરનારા હિમાલય, સર્વ સામાયારીજીવી મુન્દરીના સૌભાગ્યને વધારનારા મદન, રાજ—સભાજીવી કુમુદિનીને વિકસેવર કરનારા ચન્દ્ર તથા સરસ્વતીના ધર્મ—પુત્ર તેમજ ભદ્રકીર્તિ, વાદિકુંજરકેસરી, બ્રહ્મચારી, ગજવર, રાજપૂજિત ઇત્યાદિ બિરુદોથી વિખ્યાત એવા આ સૂરીશ્વરને પ્રણામ કરતો તેમજ તેમના અપૂર્વ જીવન—વૃત્તાન્તની રૂપરેખા આલેખવામાં જે ન્યૂનતા રહી ગઇ હોય તે બદલ સુજ્ઞ—સમૂહની ક્ષમા યાચતો હું આ પ્રકરણ પૂર્ણ કરું છું.

૧ છાયા—

વાણિજ્યમૂલકૂલે કૌટિકગણવિષ્ણવજરસાહાયમ્ ।

વિમલે ચ ચન્દ્રકુલે વંશે ચ સર્વકલ્યાણે ॥ ૧ ॥

સન્તાને રાજસદસિ હરિશ્રીવપ્પભદ્વિષ્ઠુરેઃ ।

યશોમદ્દસૂરિગચ્છે મથુરાદેશે સિરોહાયમ્ ॥ ૨ ॥

કાવ્ય-મીમાંસા

વસ્તુ—

આ ૯૬ પદ્યના કાવ્યના ચોવીસ વિભાગો પડી શકે છે, કેમકે તે મુખ્યત્વે કરીને ચોવીસ જિનેશ્વરોની સ્તુતિરૂપ છે અર્થાત્ આ કાવ્યમાં ચોવીસ 'સ્તુતિ-કદમ્બકો' છે. પ્રત્યેક કદમ્બકમાં અમુક એક જિનેશ્વરની, સમસ્ત જિનેશ્વરોની, આગમની અને શાસનાનુરાગી દેવ-દેવીની એમ ચારની સ્તુતિ કરવાના નિયમને અનુસરીને આ કદમ્બકો રચાયાં છે.

આવાં કદમ્બકો પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે અને ચૈત્યવન્દન-દેવવન્દન કરતી વેળાએ પણ બોલાય છે, વાસ્તે તેમજ તેના આ પૂર્વે મેં તૈયાર કરેલી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા તેમજ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ સાથે પણ સંબંધ હોવાથી આ સંબંધમાં વિશેષ વિચાર કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય.

સ્તુતિ-વિચાર—

'સ્તુતિ' શબ્દનો અર્થ -પરમેશ્વર-તીર્થંકર આદિ સદ્ગુણસંપન્નોના સદ્ભૂત ગુણોનું કીર્તન કરવું એવો થાય છે. આને પ્રાકૃત ભાષામાં 'શુધ' કહેવામાં આવે છે. આ સ્તુતિના બે ભેદ પાડી શકાય તેમ છે. ચૈત્યમાં પ્રભુની મૂર્તિ સન્મુખ બિભા રહીને આછામાં આછા એક શ્લોક બોલીને અને વધારેમાં વધારે ૧૦૮ શ્લોકો બોલીને તેમના ગુણ ગાવા તે એક પ્રકારની સ્તુતિ છે. એક શ્લોકની પણ સ્તુતિ કહી શકાય છે એ વાત વાદિવેતાલ શ્રીશાન્તિ-સૂરિએ રચેલી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર (પત્રાંક ૫૮૧)ની ટીકામાંના નિમ્ન-લિખિત ઉલ્લેખ ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

૧ પંચાશકમાં આને 'સ્તુતિયુગલ' તરીકે ઓળખાવેલ છે.

૨ જિન-ગૃહ રચવાના કાર્યમાં તેમજ જિનેશ્વરની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠાદિકમાં અન્ય દેવોથી થતા ઉપ-સર્ગોને દૂર કરવામાં અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ સંઘને સુખી કરવામાં તેમજ તેને શાન્તિ અર્પણ કરવામાં સાધર્મિક દેવ-દેવી સમર્થ છે, તેથી તેના સન્માનાર્થે તેની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે; કેમકે જૈન શાસનમાં તો વાસ્તવિક રીતે-અદ્યપગુણી પણ પ્રશંસાને પાત્ર છે.

૩ સ્તુતિઓ આર છે એ વાતની શ્રીપ્રહુમ્નસૂરિકૃત વિચારસાર-પ્રકરણની નીચે મુજબની દૃઢરમી ગાથા સાક્ષી પૂરે છે:—

“ અરિહંતા મુય સિદ્ધા, તિન્નેવ ય હોંતિ વંદણિજ્ઞાત ।

જિણ પુગ સન્ન પંચયણ, વૈયાવચ્ચગર થુઈં ચરો ॥”

[અર્હન્તઃ શ્રુતં સિદ્ધાસ્ત્રય એવ ચ ભવન્તિ વન્દનીયાઃ ।

જિન એકઃ સર્વે પ્રવચનં વૈયાવૃત્તકરઃ સ્તુતયશ્રવણઃ ॥]

૪ યોગશાસ્ત્ર, પંચાશક, ધર્મસંગ્રહ વિગેરે ગ્રંથોમાં આ નિયમ આપેલો છે.

“ एगदुगतिसिलोगा, (थुइओ) अन्नेसिं जाव हुंति सत्तेव ।
देविंदत्थवमाई, तेण परं थुत्तया होंति ॥”-आर्या

[एकद्वित्रिश्लोकाः (स्तुतयः) अन्येषां यावद् भवन्ति ससैव ।
देवेन्द्रस्तवाद्यांस्ततः परं स्तवा भवन्ति ॥]

આ ઉપરથી ગુણોત્કર્તનના શ્લોકોની સંખ્યા બે સાતથી વધારે હોય તો તે ‘સ્તવ’ કહેવાય અને બે તે સંખ્યા ઓછામાં ઓછી એકની અને વધારેમાં વધારે સાતની હોય તો તે ‘સ્તુતિ’ કહેવાય એમ બેધ શકાય છે.

વધારેમાં વધારે સ્તવમાં ૧૦૮ શ્લોકો હોય શકે એ વાતની જમ્બૂદ્વીપમંજુશ્ચિ, રાજપ્રશ્નીયસૂત્ર વિગેરે ગ્રંથો સાક્ષી પૂરે છે.

આ પ્રમાણે આપણે સ્તુતિનો એક પ્રકાર બોલ્યો. હવે તેના બીજા પ્રકારનો વિચાર કરીએ.

ચૈત્યવન્દનમાં કાઉસગ્ગ (કાયોત્સર્ગ) કર્યા બાદ એકેક શ્લોક દ્વારા જે પ્રભુનું ગુણ-ગાન કરવામાં આવે છે તે સ્તુતિનો બીજો પ્રકાર છે. આને ‘થુઇ’ નામથી ઓળખવાની રૂઢિ પણ છે. આ સંબંધમાં શ્રીપ્રવુમ્નસૂત્રિએ રચેલા વિચારસાર-પ્રકરણ (પૃ ૧૩૩) માં આપેલી ગાથા વિચારી લઇએ. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ अरिहंतदंडगाईण, काउस्तगगाण जा उ अंतंमि ।

दिज्जंति ता थुईओ, भणियं ववहारचुन्नीए ॥ ૧ ॥”-આર્યા

અર્હત્-દણ્ડકાદિકમાંના કાયોત્સર્ગોને અન્તે જે બોલાય છે, તેને વ્યવહાર-ચૂર્ણિમાં થુઇ (સ્તુતિ) કહી છે. આ ઉપરથી બેધ શકાય છે કે બીજા પ્રકારની સ્તુતિરૂપ આ કાવ્ય છે.

સ્તુતિ-કદમ્બકનો ક્રમ—

હવે સ્તુતિ-કદમ્બકમાં જે ક્રમનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે તેનું શું કારણ છે તે વિચારી લઇએ.

ચૈત્યવન્દન પ્રસંગે ‘નમુશ્ચુણું’ કહી ઊભા થઇ જે જિન-ચૈત્યમાં ચૈત્યવન્દન કરાતું હોય ત્યાં વિરાજમાન મૂળ નાયકને ઉદ્દેશીને ‘અરિહંતચૈધઆણું’ સૂત્રપૂર્વક કાયોત્સર્ગ કરવામાં તે જિનેશ્વરની પ્રથમ સ્તુતિ બોલાય એ સ્વાભાવિક છે. આ ઉપરથી સ્તુતિ-કદમ્બકમાં પ્રથમ અમુક તીર્થંકરની સ્તુતિ કહેવાનું શું કારણ છે તે સમજી શકાય છે. સાર પછી ‘લોગસ્સ’ સૂત્ર કે જે સમસ્ત-ચોવીસે તીર્થંકરોની સ્તુતિરૂપ છે અને ‘સંવલોએ’ એ

સમસ્ત લોકનાં ચૈલ માટે છે તેનો પાઠ આવવાથી સમસ્ત તીર્થંકરોની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે તે બ્યાજબી છે. તેવી રીતે 'સુઅસ્સ'નો કાયોત્સર્ગ કરતી વેળાએ કરેલી પ્રતિજ્ઞાનુસાર શ્રુતની યાને આગમની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે અને 'વૈયાવચ્ચ'ના કાઉસગ્ગ પછી જિનેશ્વરનું વૈયાવૃલ્લ કરનાર દેવ-દેવીની સ્તુતિ કરાય છે તે પણ ચોગ્ય છે.

આ ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે સ્તુતિ-કદમ્બકમાં જે ક્રમ રાખ્યો છે તે સકારણ છે. તીર્થંકરોનાં નામો સંબંધી વિચાર—

આપણે જોઇ ગયા તેમ આ કાવ્યના પ્રત્યેક સ્તુતિ-કદમ્બકના પ્રથમ પદમાં આ અવસર્પિણીમાં થઇ ગયેલા ચોવીસ તીર્થંકરો પૈકી એકેકની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. તેમનાં નામોનો સામાન્ય તેમજ વિશેષ અર્થ થઇ શકે છે. સામાન્ય અર્થ તો સમસ્ત તીર્થંકરોમાં ઘટી શકે છે, તેથી વિશેષ અર્થ પણ વિચારવો આવશ્યક સમજાય છે. તેમાં પ્રથમ તીર્થંકરના વૃષભ નામનો સામાન્ય અર્થ તો 'વૃષ ઉઢ્ઢાને' ઉપરથી સમગ્ર સંયમના ભારને વહન કરનાર તે વૃષભ એમ થાય છે. આ વાત તો કોઇ પણ તીર્થંકરને ઉદ્દેશીને ઘટી શકે છે, તેથી આનો વિશેષ અર્થ વિચારીએ. પ્રથમ તીર્થંકરની ખંને જંધામાં વૃષભ (ખળદ)નું લાંછન હોવાથી તેમજ તેમની માતાએજ પ્રથમ સ્વપ્નમાં વૃષભ જોયેલો હોવાથી (અન્ય તીર્થંકરોની માતાએ તો પ્રથમ સિંહ જોયેલો હોવાથી) તેમને વૃષભ કહેવામાં આવે છે.

બીજા તીર્થંકરના અજિત નામનો સામાન્ય અર્થ પરીપહ, ઉપસર્ગ ઇત્યાદિથી નહિ જીતાયેલા એવો થાય છે. આ ભગવાન્ ગર્ભમાં આવ્યા તે પૂર્વે તેમના માતા-પિતા જ્યારે ધૂત રમતા, ત્યારે તેમના પિતાજ જીતતા, પરંતુ તેઓ ગર્ભમાં આવ્યા બાદ તેમના માતા કદી પણ હાર્યા નહિ. આ કારણને લઇને તેમને અજિત કહેવામાં આવે છે.

ત્રીજા તીર્થંકરનું નામ સંભવ છે. ચોત્રીસ અતિશયાદિક ગુણોથી યુક્ત હોય તે 'સંભવ' કહેવાય એ સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવતાં દેશમાં ધાન્યાદિકનો સુકાળ થયો તેથી તેઓ 'સંભવ' કહેવાય છે એ વિશેષ અર્થ છે.

દેવેન્દ્રાદિક વડે વન્ધ હોય તે 'અભિનન્દન' કહેવાય એ ચોથા તીર્થંકરના અભિનન્દન નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા પછી શક (સૌધર્મેન્દ્ર) વારંવાર તેમની માતાની સ્તુતિ કરવા આવતા હતા તે વાત ધ્યાનમાં લેતાં આ નામનો વિશેષ અર્થ જોઇ શકાય છે.

શુભ છે મતિ જોની તે 'સુમતિ' એ પાંચમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. આ પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા બાદ તેમની માતા બે વિધવા સ્ત્રીઓના કલહનો નિર્ણય કરવામાં તીવ્ર બુદ્ધિશાળી બની, વાસ્તે તેઓને સુમતિ કહેવામાં આવે છે એ અત્ર વિશેષતા છે.

આ કલહના નિર્ણયની હકીકત એ છે કે પ્રભુના ગામમાં બે વણિક-સ્ત્રીઓ વસતી હતી. તેમાં નાનીને પુત્ર હતો, જ્યારે મોટી વન્ધ્યા (વાંઝણી) હતી. પરંતુ પુત્રનું પાલન તો બંને સ્ત્રીઓ કરતી હતી. એવામાં તેમનો પતિ મરી ગયો એટલે ધનની લાલચે મોટી કહેવા લાગી કે આ પુત્ર તો મારો છે, વાસ્તે બધું ધન મને મળવું જોઈએ. વળી નાનીનો તો આ પુત્ર હોવાથી તે પણ તેમ કહેવા લાગી. એ પ્રમાણે આ બે સ્ત્રીઓ વચ્ચે ટંટા થયો, તેથી તેઓ વઢતી વઢતી રાજ-દરબારમાં ગઈ. તે વખતે ગર્ભના મહિમાથી રાણીને ચુકાદો આપવાની શુભ મતિ ઉત્પન્ન થઈ. તેથી તેણે તે બંનેને કહ્યું કે તમે બંને ધનને અડધા અડધ વહેંચી લો તેમજ પુત્રના પણ બે ભાગ કરી એક એક લઈ લો. આ સાંભળતાં જ નાની સ્ત્રી બોલી ઊઠી કે મારે ધન જોઈતું નથી. વળી પુત્રના કંઈ બે ભાગ થાય નહિ, વાસ્તે એ પુત્ર આ મોટી સ્ત્રીનો હોય તો પણ તે મારો જ છે. તે સાંભળીને રાણીએ ચુકાદો આપ્યો કે આ છોકરો નાની સ્ત્રીનો છે, કેમકે પુત્રનું મરણ થવાનો પ્રસંગ આવી પહોંચતાં પણ મોટી શૂંપ રહી. વાસ્તે આ છોકરો તેમજ તમામ ધન એને હવાલે કરવું અને મોટીને ધરમાંથી કાઢી મૂકવી.

પદ્મના જેવી પ્રભા છે જેની તે પદ્મપ્રભ એવો ' પદ્મપ્રભ 'નો સામાન્ય અર્થ દરેક તીર્થંકર પરત્વે ધટી શકે છે, વાસ્તે તેનો વિશેષ અર્થ જોઈ લઈએ. ભગવાન્ ગર્ભમાં આવ્યા બાદ તેમની માતાને પદ્મની શય્યામાં સુવાનો દોહદ ઉત્પન્ન થયો (આ દોહદ દેવોએ પૂર્ણ કર્યો)-તેથી તેમજ આ છઠ્ઠા તીર્થંકર પદ્મવર્ણી હોવાથી તેમને પદ્મપ્રભ કહેવામાં આવે છે.

સાતમા તીર્થંકરનું નામ સુપાર્શ્વ છે. આનો ઔદિક (સામાન્ય) અર્થ તો એ છે કે જેની બન્ને બાજુઓ સુંદર હોય તે ' સુપાર્શ્વ ' કહેવાય. એમની માતાના બન્ને પડખાં રોગ-ગ્રસ્ત હતાં, પરંતુ ભગવાન્ ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે તેમના પ્રભાવથી તે સારાં થઈ ગયાં એથી કરીને આ પ્રભુને સુપાર્શ્વ કહેવામાં આવે છે.

ચન્દ્રના જેવી (સૌમ્ય) પ્રભા છે જેની તે ચન્દ્રપ્રભ એ આઠમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. ભગવાન્ ગર્ભમાં આવતાં તેમની માતાને ચન્દ્રનું પાન ' કરવાનો દોહદ ઉત્પન્ન થયો, તેથી તેમજ તેમનો વર્ણ ચન્દ્રના જેવો હોવાથી તેમના સંબંધમાં આ નામ વિશેષતઃ ચરિતાર્ય થાય છે.

સુંદર છે વિધિ (કૌશલ્ય) જેનું તે ' સુવિધિ ' કહેવાય એ વ્યાખ્યા તો સમસ્ત જિનવરોના સંબંધમાં ધટી શકે છે. પરંતુ આ નવમા તીર્થંકરના નામની વિશેષતા તો એ છે કે તેઓ ગર્ભમાં આવતાં તેમની માતા દરેક કાર્યને વિષે વિશેષ કુશળ બની.

જે દોસ્તદાર તેમજ દુશ્મન પ્રતિ શીતલ ગૃહ જેવા હોય તે ' શીતલ ' કહેવાય એ દશમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. અત્ર વિશેષતા તો એ છે કે એમના પિતાને

દાહ-જ્વર થયો હતો તે ઔષધથી મટ્યો નહિ, પરંતુ પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા પછી તેમની માતાએ તેમના શરીર ઉપર હાથ ફેરવ્યો એટલે તે શાંત થઇ ગયો.

જે ત્રિલોક્યને હિતકર હોય તે 'શ્રેયાન્-શ્રેયાંસ' કહેવાય એ અગ્યારમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા તે પૂર્વે તેમના પિતાની કાંઈક દેવ-ગૃહ (દહેરાસર)માં રહેલી અને દેવાધિષ્ઠિત શય્યાની પૂજા થતી હતી. તે શય્યા ઉપર કાંઈ બેસે કે સુવે, તો તેને તે દેવ ઉપદ્રવ કરતો હતો. પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા બાદ તેમની માતાને એવો વિચાર થયો કે શય્યાની પૂજા તો કાંઈ સ્થળે સાંભળી નથી, તેથી શય્યા-રક્ષકે વાર્યા છતાં પણ તે તેના ઉપર બેઠા તથા સુતા. પરંતુ ગર્ભના પ્રભાવથી તેનો અધિષ્ઠાયક-દેવ તેમને કંઈ પણ ઉપદ્રવ કરી શક્યો નહિ અને તે શય્યા છોડી ચાલ્યો ગયો અને ત્યાર પછી તે શય્યા રાજદિકે વપરાશમાં લીધી. આ પ્રમાણેનો ગર્ભનો મહિમા જાણી અગ્યારમા તીર્થંકરનું શ્રેયાંસ નામ પાડવામાં આવ્યું.

જે દેવાદિકનો પૂજ્ય હોય તે 'વાસુપૂજ્ય' કહેવાય, એ ઉપરથી આ નામનો સામાન્ય અર્થ જોઈ શકાય છે. ખારમા તીર્થંકર ગર્ભમાં આવ્યા બાદ ઇન્દ્ર વારંવાર તેમના માતા-પિતાનું પૂજન કરવા લાગ્યો તેથી તેમજ કુળેર પણ ધણીખરી વાર તેમના રાજ-કુલમાં રત્નની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યો તેથી આ પ્રભુનું વાસુપૂજ્ય એવું નામ ચરિતાર્થ થાય છે.

તેરમા તીર્થંકરનું નામ વિમલ છે. જેનાં જ્ઞાન અને દર્શન તેમજ શરીર વિમલ (નિર્મળ) હોય તે 'વિમલ' કહેવાય એ આ નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા પછીથી તેમની માતાનો દેહ તેમજ તેમની મતિ વધારે નિર્મળ બન્યાં એ આ નામની વિશેષતા સૂચવે છે. તેમની માતાની મતિ વધારે નિર્મળ બન્યાના સંબંધમાં નીચે મુજબની કથા રજૂ કરવામાં આવે છે:—

એક વાર કાંઈ દમ્પતી (વર-વહુ) દેવ-ગૃહમાં આવી ઉતર્યા. ત્યાં કાંઈ વ્યંતર નિકા-યની દેવી રહેતી હતી. તે આ પુરૂષનું સુંદર રૂપ જોઈ કામાસક્ત બની ગઈ, તેથી તે તેની પત્નીના જેવું પોતાનું રૂપ વિકુર્વી તેની સમીપ સુતી. પ્રભાતમાં તે પુરૂષ જાગ્યો, ત્યારે તેણે પોતાની સમીપ બે સમાન સ્ત્રીને જોઈ. પરંતુ તેમાં તેની ખરી પત્ની કાણ છે તેનો તે નિર્ણય કરી શક્યો નહિ. આથી તે રાજ-દરબારમાં ગયો. ત્યાં પણ રાજ અને મંત્રીની મતિ કામ લાગી નહિ. પરંતુ આ પ્રભુની માતાએ તે પુરૂષથી બન્ને સ્ત્રીઓને દૂર બીલી રાખીને તે બંનેને કહ્યું કે આ દૂર બીલેલા પુરૂષને જે પોતાના પ્રભાવથી સ્પર્શ કરી શકે તેનો આ પુરૂષ પતિ ગણાય. આ સાંભળીને વ્યંતરીએ દિવ્ય શક્તિ વડે હાથ લંબાવી તે કાર્ય કર્યું. એટલે તરતજ રાણીએ તેનો હાથ પકડી લીધો અને કહ્યું કે તું તો વ્યંતરી છે, વાસ્તે તું તારે સ્થાનકે જા. એવી રીતે ન્યાય આપવાથી આ રાણીને લોહિા વિમલ મતિવાળી કહેવા લાગ્યા.

અનન્ત કર્મોશીને જે જીતે તે અથવા જે અનન્ત જ્ઞાનાદિકથી યુક્ત હોય તે અનન્ત કહેવાય એ ચૌદમા જિનેશ્વરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. આ પ્રભુ ગર્ભમાં આવતાં તેમની

માતાએ આકાશમાં જેનો અંત ન આવે એવડા મોટા ચક્રને લક્ષ્યું જોયું તથા અનેક રત્નોની માળા જેઈ. વળી તેણે અનંત ગાંઠના દોરા કરી ખાંધ્યા અને એમ કરીને લોહાનો તાવ કાઢ્યો. આ બધો ગર્ભનો પ્રભાવ જોતાં 'અનન્ત' નામનો વિશેષ અર્થ જોઈ શકાય છે.

દુર્ગતિમાં પડતા જીવોને જે ધારણ કરે—અચાવે તે ધર્મ કહેવાય એ પંદરમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. આ પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા સાર પછી તેમની માતા દાનાદિક ધાર્મિક ક્રિયામાં વિશેષ લાગ લેવા લાગી એ વાતને ધ્યાનમાં લેતાં ધર્મનાથનું નામ ચરિતાર્થ થાય છે.

જે શાન્તિસ્વરૂપી હોય અથવા જે શાન્તિદાયક હોય તે શાન્તિ કહેવાય એ સોળમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા પછી તેમના પ્રભાવથી તેના નગરમાંથી મરદીનો ઉપદ્રવ શાન્ત થયો એ એના નામની વિશેષતા છે.

પૃથ્વી ઉપર જે રહે તે કુન્થુ એ સત્તરમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. એનો વિશેષ અર્થ એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા સારે તેમની માતાએ સ્વપ્નમાં રત્નોનો સ્તૂપ પૃથ્વીને વિષે દીઠો તથા વળી ગર્ભના પ્રભાવથી તેના પિતાના શત્રુઓ કુન્થુના જેવા નાના બની ગયા. આ ઉપરાંત દેશમાં કુન્થુ જેવા નાના જીવોની પણ જયણા (યતના) થવા લાગી. આથી પ્રભુના નામની વિશેષતા જોઈ શકાય છે.

જે સર્વોત્તમ મહાસત્ત્વવાળા કુળમાં ઉત્પન્ન થઈ તેની અભિવૃદ્ધિ કરે તે અર કહેવાય એ અઠારમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવતાં તેમની માતાએ સ્વપ્નમાં રત્નોનો મનોમોહક તેમજ વિશાળ અર (આરો) જોયો તે ઉપરથી પ્રભુના નામની વિશેષતા સૂચવાય છે.

પરીપક્ષ તેમજ રાગ—દ્વેષરૂપી મલ્લોને જીતનાર તે મલ્લિ કહેવાય એ ઉપરથી ઓગણીસમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ સમજી શકાય છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા સારે તેમની માતાને છએ ઋતુનાં પુષ્પોની માળાની શય્યામાં સુવાનો દોહક થયો. દેવોએ તેમનો આ મનોરથ પૂર્ણ કર્યો. આ પ્રકારનો ગર્ભનો પ્રભાવ જાણીને તેમનું 'મલ્લિ' એવું નામ પાડવામાં આવ્યું એ તેની વિશેષતા છે.

જગત્ની ત્રિકાલ અવસ્થાનું મનન કરે તે 'મુનિ' અને જેનાં વ્રતો સુન્દર હોય તે 'સુવ્રત' કહેવાય એ બે ઉપરથી વીસમા તીર્થંકરના મુનિસુવ્રત નામનો સામાન્ય અર્થ સૂચિત થાય છે. અત્ર વિશેષતા એ છે કે તેમની માતા તેઓ ગર્ભમાં આવ્યા સાર પછી વિશેષતઃ વ્રતનું પાલન કરવા લાગ્યા.

પરીપક્ષો તેમજ ઉપસર્ગોને નમાવી દેનારા નમિ કહેવાય એથી એકવીસમા તીર્થંકરનો સામાન્ય અર્થ જોઈ શકાય છે. વિશેષતા તો એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા પછી તેમના પિતાના વૈરી રાજાઓએ તેમના નગરને ઘેરો ઘાલ્યો. આ વખતે તેમના પિતા લયલીત બની

ગયા, પરંતુ તેમની માતાએ કિલ્લા ઉપર ચડીને શત્રુઓ તરફ વાંકી દૃષ્ટિએ જોયું એટલે તેઓ ક્ષોભ પામી ગયા અને તેમને શરણે આવી તેમને પગે લાગ્યા.

ધર્મચક્રની નેમિરૂપ હોય તે નેમિ કહેવાય એ ઉપરથી યાવીસમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ સમજી શકાય છે. અત્ર વિશેષતા એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે તેમની માતાએ સ્વપ્નમાં અરિષ્ટ રત્નનું ચક્ર આકાશમાં ઉછળતું દીઠું.

સર્વ ભાવને જે જુએ તે પાર્શ્વ કહેવાય એ ત્રેવીસમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. તેની વિશેષતા એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા ત્યાર પછી એક દિવસ રાત્રે અંધારામાં તેમની માતાએ પોતાની પાસે થઈને જતો સર્પ જોયો. સર્પના માર્ગમાં પતિનો હાથ છે એ જોતાં તેણે તેનો હાથ ઊંચકી લીધો. આથી જગીને તેણે કહ્યું કે હે દેવી ! મારો હાથ તમે કેમ ઊંચો કર્યો ? ત્યારે રાણીએ જવાબ આપ્યો કે અહિંઆ થઈને સર્પ જતો હતો. રાજાએ દીવો મંગાવી તપાસ કરી તો તે વાત સાચી નીકળી. આથી રાજાએ વિચાર્યું કે આ ગર્ભનો પ્રભાવ છે.

જ્ઞાનાદિક ગુણે કરીને વૃદ્ધિ પામે તે વર્ધમાન કહેવાય એ ચોવીસમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. વિશેષતા તો એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા ત્યાર પછી તેમના માતાપિતાની ઋદ્ધિની વૃદ્ધિ થઈ.

આ પ્રમાણેનો ચોવીસે તીર્થંકરોનાં નામનો સામાન્ય તેમજ વિશેષ અર્થ છે. તેમાં ઉપસંહારરૂપે વિશેષ અર્થ ઉપર પ્રકાશ પાડનારી આવશ્યકસૂત્રની નીચે મુજબની ૧૦૮૦ થી ૧૦૮૧ સુધીની ગાથાઓ અત્ર આપવી અનાવશ્યક નહિ ગણાય.

“ ઉરુસુ ઉસમલંછણ ઉસમં સુમિણંમિ તેણ ઉસમજિણો ।
 અક્ખેસુ જેણ અજિઆ જણણી અજિઓ જિણો તમ્હા ॥
 અમિસંભૂઆ સાસત્તિ સંભવો તેણ વુચ્છઈ ભયવં ।
 અમિણંદઈ અમિક્ખં સક્કો અમિણંદણો જેણ ॥
 જણણી સવ્વત્થ વિણિચ્છણસુ સુમઈત્તિ તેણ સુમઈજિણો ।
 પડમસયણંમિ જણણીઈ ડોહલો તેણ પડમામ્હો ॥
 ગબ્ભગણ જં જણણી જાય સુપાસા તઓ સુપાસજિણો ।
 જણણીઈ ચંદપિયણંમિ ડોહલો તેણ ચંદામ્હો ॥
 સવ્વવિહીસુ અ કુસલા ગબ્ભગણ તેણ હોઈ સુવિહિજિણો ।
 પિણ્ણો દાહોવસમો ગબ્ભગણ સીયલો તેણ ॥
 મહરિહસિજ્ઞારુહણંમિ ડોહલો તેણ હોઈ સિજ્ઞંસો ।
 પૂણ્ણ વાસવો જં અમિક્ખણં તેણ વસુપુજ્જો ॥

વિમલતણુવુદ્ધિ જળણી ગવ્ભગણ તેણ હોઈ વિમલજિણો ।
 રચણવિચિત્તમણંતં દામં સુમિણે તઓડણંતો ॥
 ગવ્ભગણ જં જળણી જાય સુધમ્મત્તિ તેણ ધમ્મજિણો ।
 જાઓ અસિવોવસમો ગવ્ભગણ તેણ સંતિજિણો ॥
 થૂહં રચણવિચિત્તં કુંથું સુમિણંમિ તેણ કુંથુજિણો ।
 સુમિણે અરં મહરિહં પાસઈ જળણી અરો તમ્હા ॥
 વરસુરહિમલ્લસયણંમિ ડોહલો તેણ હોઈ મલ્લિજિણો ।
 જાયા જળણી જં સુવ્વયત્તિ મુણિસુવ્વઓ તમ્હા ॥
 પળયા પચ્છંતનિવ્વા દંસિયમિત્તે જિણંમિ તેણ નમી ।
 રિટ્ઠરચણં ચ નેમિં ઉપ્પયમાણં તઓ નેમી ॥
 સપ્પં સયણે જળણી તં પાસઈ તમસિ તેણ પાસજિણો ।
 વહુઈ નાયકુલંતિ અ તેણ જિણો વદ્ધમાણુત્તિ ॥ ”

વ્યાકરણ-વિચાર—

આ ૯૬ પદના કાવ્યમાં ઢાઘ પણ સ્થળે વ્યાકરણનો નિયમ ન સચવાયો હોય એમ જોવામાં આવતું નથી. જોડે ૬૭ માં પદમાં વાપરેલ વજ્રાક્ષરોમાં અને ૭૫ માં પદમાં વાપરેલ ઘનાક્ષરોમાં ‘અશની’ શબ્દ ઈકારાન્ત ઢાઘ શેડે કે કેમ એ શંકા રહે છે. પરંતુ તે પણ વ્યાકરણ-સિદ્ધ છે, કેમકે ‘અશનિ’ શબ્દ પુંઝીલિંગ હોવાથી -હસ્વ ઇકારને દીર્ઘ ઈકારમાં લઇ જવાય છે.

વિશેષમાં આ કાવ્યમાંના ૭૨ માં પદમાં ‘આરમ્મે’ અને ‘એવ’ની સંધિ ‘આરમ્મ-એવ’ કરવામાં આવી છે તે ધ્યાનમાં રાખવા જેવી હકીકત છે, કેમકે ધણે ભાગે આવી સંધિના ભાષ્યેજ દર્શન થાય છે. વળી શ્રીશોભન મુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના છઠા પદમાં જેમ ‘વેણવઃ’ અને ‘સ્તુવન્તિ’ની સંધિ કરતાં વિસર્ગનો લોપ કર્યો છે, તેમ આ કાવ્યના ૫૯ માં પદમાં ‘રતાઃ’ અને ‘સ્ત’ની સંધિ કરતાં પણ વિસર્ગનો લોપ કર્યો છે. આ વાત વ્યાકરણના નિયમ અનુસાર છે (જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું ૩૭ મું પૃષ્ઠ).

શબ્દાલંકાર-સમીક્ષા—

આ કાવ્યમાં પાદાન્તમાં અમુક અક્ષરોની સમાનતારૂપી શબ્દાલંકાર પ્રધાન પદ ભાગવે છે. તેમાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમાનતારૂપ અલંકારથી વિભૂષિત પદોની સંખ્યા ૨૮ ની છે (જુઓ પદો ૨૫-૨૮, ૬૯-૯૨). ૫૫મા પદમાં પ્રથમનાં બે ચરણોની અંતમાં આઠ આઠ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના સાત સાત અક્ષરો સમાન છે. આખું પદ આ કાવ્યમાં એકજ છે. પાદાંતસમસપ્રાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ અલંકારથી શોભતાં પદોની-સંખ્યા ચારની છે (પદો ૫૭-૬૦). પ્રથમનાં બે

ચરણોમાં છેવટના સાત અક્ષરો સમાન અને બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના છ અક્ષરો સમાન હોય એવું ડક્ત એકજ પદ મું પદ છે. પાદાન્તસમષડક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી શોભતાં એવાં ચાર પદો છે (પદો ૩૧, ૬૨-૬૪). વળી પ્રથમ બે ચરણો પરત્વે આ વાતને મળતાં આવતાં પરંતુ બાકીનાં બે ચરણોમાં તો પાંચ પાંચ અક્ષરોની સમાનતાથી શોભતાં એવાં પદોની સંખ્યા પણ ચારની છે (જુઓ પદો ૧, ૩૮, ૪૦, ૬૭). આથી વિપરીત લક્ષણવાળાં અર્થાત્ પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન હોય એવાં અને બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના છ છ અક્ષરો સમાન હોય એવાં ૨૦ મા અને ૨૨ મા એમ બે પદો છે. પાદાન્તસમષડાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી વિભૂષિત પદોની સંખ્યા ૧૨ ની છે (જુઓ પદો ૨, ૪, ૧૭-૧૯, ૨૧, ૨૩, ૨૯, ૩૦, ૩૭, ૫૪, ૬૧). પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન હોય, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન હોય એવાં સાત પદો છે (જુઓ પદો ૩, ૫, ૧૨, ૨૪, ૩૨, ૪૯, ૬૫). જે પદનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરોની સમાનતા હોય અને બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરોની સમાનતા હોય એવાં ચાર પદો છે (જુઓ પદો ૧૧, ૧૩, ૩૯, ૪૩). પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન હોય અને બાકીનાં બે ચરણોમાં ત્રણ ત્રણ અક્ષરો સમાન હોય એવું ડક્ત એકજ ૪૧ મું પદ છે. પાદાન્તસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી વિભૂષિત પદોની સંખ્યા ૧૪ ની છે (જુઓ પદો ૬-૮, ૧૪-૧૬, ૪૨, ૪૪, ૫૦-૫૩, ૬૬, ૬૮). જે પદનાં પહેલાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સરખા હોય અને બાકીનાં ચરણોમાં છેવટના ત્રણ ત્રણ અક્ષરો સમાન હોય એવાં નવમા અને દશમા એમ બે પદો છે.

આ સિવાયના અન્ય પ્રકારના યમકથી પણ અલંકૃત બીજાં પદો છે. જેમકે ૩૩ મા અને ૩૬ મા પદમાં પ્રત્યેક ચરણમાં બીજા, ત્રીજા અને ચોથા અક્ષરોની, જ્યારે ૩૪ મા અને ૩૫ મા પદમાં પ્રથમ સિવાયના પ્રત્યેક ચરણમાં આ પ્રમાણેની અને પ્રથમ ચરણમાં ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ અને ૬૩ થી ૬૬ સુધીનાં ચાર પદોમાં આનાથી ચડિયાતી પુનરાવૃત્તિ અર્થાત્ પ્રત્યેક ચરણમાં પ્રથમના બે અક્ષરોની અને સાથે છેવટના ત્રણ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે. આ ઉપરાંત પાદાન્તાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી વિભૂષિત એટલે કે પ્રથમ ચરણના અન્તના અક્ષરોથી દ્વિતીય ચરણનો પ્રારંભ અને દ્વિતીય ચરણના અન્તના અક્ષરોથી તૃતીય ચરણનો પ્રારંભ અને તેના અન્તના અક્ષરોથી ચોથા ચરણનો પ્રારંભ થતો હોય એવાં ચાર પદો છે (જુઓ પદો ૪૫-૪૮).

આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે બે ચરણોની સદૃશતારૂપી યમક પ્રધાન પદ ભોગવે છે, કેમકે તેનાં પદોની સંખ્યા ૨૮ ની છે. એવી રીતે પાદાન્તામુકાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકમાં પાદાન્તસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમક વિશેષતઃ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે, કેમકે તેવાં પદો બધાં મળીને ચૌદ છે.

છંદ સંબંધી વિચાર—

કવીશ્વર શ્રીભરપભટ્ટિસૂરિએ આ ચતુર્વિંશતિકાંરૂપી કાવ્ય વિવિધ પ્રકારના છંદોમાં રચીને પોતાનું છંદઃશાસ્ત્રનું પ્રાવીણ્ય સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે. આ કાવ્યમાં 'વૃત્ત' તેમજ 'જાતિ' એમ બન્ને જાતનાં પદો જોઈ શકાય છે. ઘણાંખરાં પદો તો વૃત્તમાંજ રચાયેલાં છે. આઠ આઠ અક્ષરવાળા પ્રત્યેક ચરણથી યુક્ત એવા અનુષ્ટુપ્ જેવા નાના વૃત્તથી માંડીને તે સત્તાવીસ અક્ષરવાળા પ્રત્યેક ચરણથી યુક્ત એવા સ્તગ્ધરા જેવા મોટા વૃત્તથી આ કાવ્ય વિશેષ શોભે છે. એકંદર રીતે આ કાવ્યમાં બાર જાતના છંદો છે:—(૧) અનુષ્ટુપ, (૨) આર્યા-ગીતિ, (૩) ઇન્દ્રવજ્રા, (૪) ઉપજાતિ, (૫) ગીતિ, (૬) દ્રુતવિલમ્બિત, (૭) પૃથ્વી, (૮) પ્રમાણિકા, (૯) માલિની, (૧૦) વસંતતિલકા, (૧૧) વૈતાલીય અને (૧૨) સ્તગ્ધરા. આ બધા છંદોમાં અનુષ્ટુપ અને પૃથ્વી વૃત્તમાં ઘણાં પદો રચાયેલાં છે. આ વાત નીચેના ટાપક ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

છંદનું નામ	પદ્યાંક	સંખ્યા	છંદોનુશાસન પ્રમાણે લક્ષણ
અનુષ્ટુપ	૨૫-૨૮, ૪૫-૪૮, ૬૬-૭૪, ૭૬	૧૫	ચૌ લાગવનુષ્ટુ
આર્યાગીતિ	૪૧-૪૪, ૪૬-૫૨	૮	ચેડપ્રમે સ્કન્ધકમ્
ઇન્દ્રવજ્રા	૬૫	૧	તૌ જો ગાવિન્દ્રવજ્રા
ઉપજાતિ	૬૬-૬૮	૩	જતજા ગાલુપેન્દ્રવજ્રા, પતયો:પર- યોશ્ચ સદ્ગર ઉપજાતિશ્ચતુર્દ-
ગીતિ	૮૧-૮૪	૪	દ્વિ: પૂર્વાર્ધે ગીતિ: [શઘા
દ્રુતવિલમ્બિત	૫-૮, ૩૩-૩૬, ૭૭-૮૦	૧૨	નમમ્ના દ્રુતવિલમ્બિતમ્
પૃથ્વી	૯-૧૨, ૨૯-૩૨, ૫૩-૫૬, ૮૯-૯૨	૧૬	ઉસજસ્યલા: પૃથ્વી જૈ:
પ્રમાણિકા	૭૫	૧	ઞૌ લૌ પ્રમાણી
માલિની	૩૭-૪૦, ૫૭-૬૦, ૮૫-૮૮	૧૨	નૌ મ્યૌ યો માલિની
વસંતતિલકા	૧-૪, ૨૧-૨૪, ૬૧-૬૪	૧૨	ત્મૌ જૌ ગૌ વસન્તતિલકા
વૈતાલીય	૧૬-૨૦	૮	ઓજે પળમાત્રા લંગન્તા યુજ્યઘૌ ન યુજિ પદ્ સન્તતં લા ન સમ: પરેણ ગૌ વૈતાલીયમ્
સ્તગ્ધરા	૯૩-૯૬	૪	પ્રકૃતૌ ઞૌ ઞૌ યિ: સ્તગ્ધરા હૃદય:

૧-૨ ૪૬ મા પદના પ્રથમ ચરણમાં છટ્ટા અને સાતમા અક્ષરો લઘુ હોવાથી, ૪૮ મા પદના પ્રથમ ચરણમાં પાંચમો અક્ષર ગુરુ હોવાથી, ૬૬ મા પદના તૃતીય ચરણમાં પાંચમો અક્ષર ગુરુ તથા છટ્ટા અને સાતમા અક્ષરો લઘુ હોવાથી, ૭૩ મા પદના પ્રથમ ચરણમાં આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી અને તેના તૃતીય ચરણમાં પાંચમો અક્ષર ગુરુ હોવાથી તેમજ ૭૪ મા પદના તૃતીય ચરણમાં છટ્ટા અને સાતમા અક્ષરો લઘુ હોવાથી આ પદોમાં 'અનુષ્ટુપ'નાં સામાન્ય રીતે અપાતા (જુઓ ૪૬ ચું પૃષ્ઠ) લક્ષણો લગ થતો જોવાય છે. છતાં પણ તેના વિતાનાદિક બહુ પ્રકારો હોવાથી આ પદો દ્વિતીય છે એમ કહી શકાય નહિ.

૩ આ છંદનું બીજું નામ 'સ્કન્ધક' છે.

૪ આ ત્રણ પદો ત્રણ જુદી જુદી જાતના 'ઉપજાતિ' વૃત્તમાં રચાયેલાં છે.

ચતુર્વિંશતિકાની અન્ય સ્તુતિઓ સાથે સરખામણી—

ચોવીસ તીર્થંકરોની સ્તુતિરૂપ અનેક કાવ્યો છે એમ જૈન ગ્રન્થાવલી (૫૦ ૨૭૬-૨૭૭) ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે ત્યાં આ શ્રીઅપ્પભટ્ટિસૂરિકૃત ચતુર્વિંશતિકા ઉપરાંત ધર્મધોષ, સિદ્ધાન્તસાગર, જિનેશ્વર, સોમદેવ, પદ્મવિજય, મેરુવિજય, હેમવિજય, યશોવિજય, શોભન પ્રમુખ મહર્ષિઓએ રચેલી સ્તુતિઓ સંબંધી ઉલ્લેખ છે. આ બધી સ્તુતિઓના દર્શન કરવાને તો હું ભાગ્યશાળી થયો નથી, પરંતુ આમાંની મેરુવિજયજીએ, શોભનમુનિજીએ, 'યશોવિજયજીએ તેમજ ધર્મધોષસૂરિજીએ રચેલી સ્તુતિઓના સદર્શનથી મારા આત્માને હું પવિત્ર કરવા પામ્યો છું. તેમાં વળી મેરુવિજયજીકૃત 'ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ' અને શોભનમુનીશ્વરકૃત 'સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા'નું તો અધ્યયનાર્થે ભાષાન્તર કરવાનું સદ્ભાગ્ય પણ મને પ્રાપ્ત થયું છે.

અત્ર સમસ્ત સ્તુતિઓ સંબંધી વિચાર ન કરતાં પ્રસ્તુતમાં સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા, ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ અને ચતુર્વિંશતિકા પરત્વે વિચાર કરવામાં આવે છે, કેમકે આ ત્રણ સ્તુતિઓમાં કથંચિત્ સદૃશતા-વિસદૃશતા દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે.

પ્રથમ તો એ સહજ જોઈ શકાય છે કે આ ત્રણ સ્તુતિઓનો વિષય સમાન છે. અર્થાત્ જમ સ્તુતિ-કદમ્બક (થોઈ-જોડા)માં પ્રથમ સ્તુતિ અમુક એક તીર્થંકરની, બીજી સમસ્ત તીર્થંકરોની, ત્રીજી આગમની અને ચોથી શાસનાતુરાગી દેવ-દેવીની હોય છે તેમ આ ત્રણ સ્તુતિઓમાં ચોવીસ સ્તુતિ-કદમ્બકો છે. વિશેષમાં આ પ્રત્યેક સ્તુતિમાં મુખ્યતઃ ભરતક્ષેત્રમાં આ અવસર્પિણી કાળમાં થઈ ગયેલા ઋષભસ્વામી પ્રમુખ ચોવીસ જિનેશ્વરોની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. બીજું, દરેક સ્તુતિમાં ૮૬ પદો છે અને તે યમકથી અલંકૃત છે. ત્રીજું આ પ્રત્યેક સ્તુતિ સંસ્કૃત ભાષામાં રચવામાં આવી છે.

હવે આપણે ઉપર્યુક્ત ત્રણ સ્તુતિઓમાં જે અરસ્પરસ વિશિષ્ટતા રહેલી છે તે જોઈ લઈએ. પ્રથમ તો ઉપલેક્ષ દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં એ જોઈ શકાય છે કે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા અને ચતુર્વિંશતિકા વિવિધ જાતનાં છંદોમાં રચવામાં આવી છે, જ્યારે ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ તો ફક્ત એક જ જાતના વૃત્તમાં રચાયેલી છે. વિશેષમાં ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં ફક્ત ચરણ-સદૃશતારૂપ યમક છે, જ્યારે બીજી બે સ્તુતિઓમાં આ ઉપરાંત અન્ય પ્રકારના યમકો પણ નજરે પડે છે. ત્રીજી વિશિષ્ટતા એ છે કે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં બે સ્થળે યક્ષોની અને ચતુર્વિંશતિકામાં એક સ્થળે યક્ષની સ્તુતિ કરી છે, જ્યારે ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં તો દેવીઓની જ સ્તુતિ કરેલી છે. ચોથી વિશિષ્ટતા એ છે કે ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ સ્વોપજ્ઞ ટીકાથી અલંકૃત છે, જ્યારે બાકીની બે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા અને ચતુર્વિંશતિકા તેવી નથી.

૧ એમણે સ્વોપજ્ઞ ટીકાથી વિભૂષિત ઐન્દ્રસ્તુતિ રચી છે.

૨ ઐન્દ્ર-સ્તુતિ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની પ્રતિકૃતિરૂપ હોવાથી જે બાળત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાને લાગૂ પડે છે, તે વાત તેને પણ લાગૂ પડે છે એ વાત ધ્યાનમાં રાખીને અત્ર 'ત્રણ' શબ્દનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

આ બાબતોનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કરવાથી નીચે મુજબની બાબતો ધ્યાનમાં આવે છે.

(૧) સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં ૧૮ જાતના છંદો છે, જ્યારે ચતુર્વિંશતિકામાં ૧૨ જાતના છંદો છે અને ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં એક જ જાતનો 'વસંતતિલકા' નામનો છંદ છે.

(૨) શોભનસ્તુતિમાં ચરણ-સદૃશતારૂપી યમક પ્રધાન પદ ભોગવે છે (જ્યારે ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં તે એ જ યમક છે). ત્યાં આ યમક ઉપરાંત બીજા બે પ્રકારના યમકો પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે (જુઓ પદો ૧૭-૨૦, ૮૬-૯૨). ચતુર્વિંશતિકામાં અમુક અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ અને કેટલીક વાર ચરણોની સદૃશતારૂપી યમક વિશેષતઃ જોવામાં આવે છે. આ યમક ઉપરાંત અન્ય પ્રકારના યમકો પણ ત્યાં નજરે પડે છે (જુઓ પદો ૪૫-૪૮, ૯૩-૯૬). ખાસ કરીને ૪૫ માંથી તે ૪૮ માં સુધીનાં પદોમાં જે યમક-વિશેષ છે તે આ સિવાયની બીજા બે સ્તુતિઓમાં જોવામાં આવતો નથી.

(૩) સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં તેમજ ચતુર્વિંશતિકામાં પ્રથમ સ્તુતિ-કદમ્બકમાં શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે, જ્યારે આ વાત મેઙ્ગલિયજાળકૃત સ્તુતિને લાગુ પડતી નથી. વિશેષમાં શોભનમુનીશ્વરે એકની એક દેવીની બે વાર (જમકે રોહિણી, કાલી અને અંબા દેવીની) અને બપ્પભટ્ટિસૂરિજીએ શ્રુત-દેવતાની ત્રણ વાર અને વળી કાલી, મહાકાલી અને અંબા, દેવીઓની બધે વાર સ્તુતિ કરી છે, જ્યારે મેઙ્ગલિયજાળકૃતે તે કૃત્ત કાલી દેવીની બીજા વાર સ્તુતિ કરી છે. વળી શોભન મુનીશ્વરે તેમજ 'બપ્પભટ્ટિ' આચાર્યે મોટા ભાગે વિદ્યા-દેવીઓની સ્તુતિ કરી છે, જ્યારે મેઙ્ગલિયજાળકૃતે શાસન-દેવીઓની સ્તુતિ કરી છે. વિશેષમાં, સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા સિવાયની બે સ્તુતિઓમાં દેવીઓની સ્તુતિ કરવામાં જે ક્રમ સાચવ્યો છે તે પ્રાયઃ સકારણ છે એમ સહજ સમજી શકાય છે, જ્યારે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં કયા નિયમ અનુસાર એ કાર્ય કરવામાં આવ્યું છે તે વાત ધ્યાનમાં આવતી નથી.

આ પ્રમાણેના વિવેચન ઉપરથી આ કાવ્યના સંબંધમાં પાઠક મહાશયે અમુક પ્રકારનો અભિપ્રાય બાંધ્યો હશે. તે અભિપ્રાય અનુસાર જો તેને આ કાવ્ય-મન્દિરમાં પ્રવેશ કરવાની તીવ્ર ઉત્કણ થઈ હોય તો તેને સ્થલિત કરવી યોગ્ય નહિ ગણાય એમ માની હું અહીંથી તેની રજ લઈ છું એટલે હવે આ કાવ્ય-મન્દિરની સમીપ રહેલી વિષય-સૂચીરૂપી વાટિકામાં થઈને કાવ્ય-મન્દિરમાં સુખેથી પ્રવેશ કરવામાં તેને વિલંબ થશે નહિ.

લગતવાડી, જીલ્લેશ્વર, મુંબઈ }
વીર સવત ૨૪૫૨ }
માર્ગ શુકલ સપ્તમી. }

હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

૧ આ કવીશ્વરે સોળ વિદ્યા-દેવીઓમાંથી પદર વિદ્યા-દેવીઓની સ્તુતિ કરી છે. આ સંબંધમાં વધારે વિચારણીય હકીકત તો એ છે કે કાલી અને મહાકાલી નામની વિદ્યા-દેવીઓની (તેમજ આ કાવ્યના આઠમા પદમાં ધરણેન્દ્રની અગ્ર મહિષીથી વૈરોદ્ધ્યા સમજવામાં આવે તો તેની પણ) બધે વાર સ્તુતિ કરી, પરંતુ સર્વાસા મહાજાલા વિદ્યા-દેવીની તો એક વાર પણ તેમણે સ્તુતિ કરી નહિ તેનું શું કારણ હશે ?

વિષય-સૂચી.

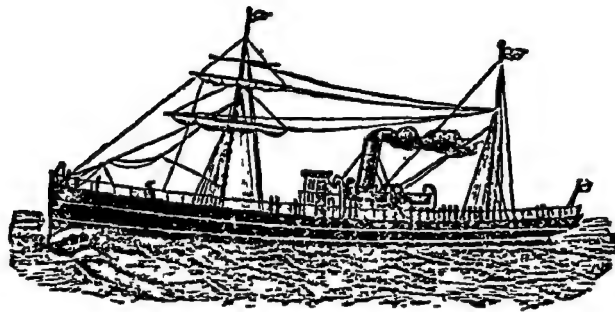
વિષય	પાઠાંક.	વિષય	પાઠાંક.
શ્રીનાલિનન્દનની સ્તુતિ	૧	જિન-વાણીને પ્રણામ	૧૯
[પદ્ય-મીમાંસા, પદ્ય-ચમત્કાર.]		વજ્રશૃખલા દેવીની સ્તુતિ	૨૦
જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના	૨	[પદ્ય-ચમત્કાર, વજ્રશૃખલા દેવીનું સ્વરૂપ]	
[સાંવત્સરિક દાન, સુવર્ણનો સિદ્ધો, પદ્ય-ચમત્કાર.]		શ્રીપદ્મપ્રભાની સ્તુતિ	૨૧
જૈન સિદ્ધાન્તની પ્રશંસા.	૩	[પદ્ય-ચમત્કાર]	
[પદ્ય-ચમત્કાર]		સમસ્ત જિનેશ્વરોની સ્તુતિ	૨૨
શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ	૪	[પદ્ય-ચમત્કાર]	
[પદ્ય-ચમત્કાર, શ્રુત-દેવતાનું સ્વરૂપ]		જિન-મતનો વિચાર	૨૩
શ્રીઅજિતનાથની સ્તુતિ	૫	[પદ્ય-ચમત્કાર]	
[પદ્ય-મીમાંસા]		વજ્રાંકુશી દેવીની સ્તુતિ	૨૪
જિનેશ્વરોની સ્તુતિ	૬	[પદ્ય-ચમત્કાર, વજ્રાંકુશી દેવીનું સ્વરૂપ]	
[પદ્ય-ચમત્કાર, શ્રીજિનપ્રભાસૂરિકૃત શ્રીપાર્શ્વ- જિનસ્તોત્ર તેમજ તેનું લાપાન્તર.]		શ્રીસુપાર્શ્વનાથનું સંકીર્તન	૨૫
જિન-વાણીની પ્રશંસા	૭	[પદ્ય-મીમાંસા]	
ધરણેન્દ્રની પટ્ટરાણીની સ્તુતિ	૮	જિનેશ્વરોનું કીર્તન	૨૬
[ધરણેન્દ્ર]		જિન-વાણીનો વિચાર	૨૭
શ્રીશંભવનાથની સ્તુતિ	૯	અપ્રતિચક્રા દેવીને પ્રાર્થના	૨૮
[પદ્ય-મીમાંસા, પદ્ય-ચમત્કાર]		[અપ્રતિચક્રા દેવીનું સ્વરૂપ]	
સકલ જિનેશ્વરોનો જન્માભિષેક	૧૦	શ્રીચન્દ્રપ્રભાની સ્તુતિ	૨૯
શ્રીસિદ્ધાન્તનો પરિચય	૧૧	[જિનેશ્વરનાં પ્રાતિહાર્યો]	
[પદ્ય-ચમત્કાર]		જિનેશ્વરોનું સ્વરૂપ	૩૦
રોહિણી દેવીની સ્તુતિ	૧૨	[પર્યદા-વિચાર.]	
[પદ્ય-ચમત્કાર, શ્રીરોહિણીનું સ્વરૂપ, સોળ વિદ્યા-દેવીઓનાં નામો.]		જિનાગમનુ સ્મરણ	૩૧
શ્રીઅલિનન્દનનાથની સ્તુતિ.	૧૩	[પદ્ય-ચમત્કાર]	
[પદ્ય-મીમાંસા]		કાલી દેવીની સ્તુતિ	૩૨
તીર્થેશ્વરોની સ્તુતિ	૧૪	[પદ્ય-ચમત્કાર, કાલી દેવીનું સ્વરૂપ].	
[પદ્ય-ચમત્કાર]		શ્રીસુવિધિનાથને પ્રણામ	૩૩
જિનવાણીની મનોમોહકતા	૧૫	[શબ્દાલંકાર-વિચાર]	
પ્રજ્ઞા દેવીની સ્તુતિ	૧૬	જિનેશ્વરોને વિજ્ઞાપિ	૩૪
[પ્રજ્ઞા દેવીનું સ્વરૂપ]		[પદ્ય-ચમત્કાર, તીર્થેશ્વરનાં દેહગત વક્ષણો, કંદર્પ-મર્દન]	
શ્રીસુમતિનાથની સ્તુતિ	૧૭	જિન-મતને પ્રણામ	૩૫
[પદ્ય-ચમત્કાર]		માનવી દેવીની સ્તુતિ	૩૬
જિન-સમુદાયને પ્રાર્થના	૧૮	[પદ્ય-ચમત્કાર, માનવી દેવીનું સ્વરૂપ]	

વિષય	પૃષ્ઠાંક.	વિષય	પૃષ્ઠાંક.
શ્રીશીતલનાથની સ્તુતિ [પદ્ય-મીમાંસા, રાગ-રહિતથી શુ સમજવું, ઢોપ-કદર્થના, મદ-વિહંગના]	૩૭	જિનેશ્વરોનો વિજય [પદ્ય-અમત્કાર, શ્રુત-જ્ઞાન, શ્રુત-જ્ઞાનનો મહિમા, જિનેશ્વરના દેહનું વર્ણન]	૫૪
જિનેશ્વરોની સેવા. [પદ્ય-અમત્કાર]	૩૮	જિન-વાણીનું પ્રાધાન્ય [પદ્ય-અમત્કાર]	૫૫
સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ [પદ્ય-અમત્કાર]	૩૯	માનસી દેવીની સ્તુતિ [પદ્ય-અમત્કાર, માનસી દેવીનું સ્વરૂપ]	૫૬
પુરુષદત્તા દેવીની સ્તુતિ [પદ્ય-અમત્કાર, પુરુષદત્તા દેવીનું સ્વરૂપ]	૪૦	શ્રીધર્મનાથની સ્તુતિ [પદ્ય-અમત્કાર]	૫૭
શ્રીત્રેયાંસનાથને વન્દન [પદ્ય-વિચાર, પદ્ય-અમત્કાર]	૪૧	જિનેશ્વરોને વિશ્વસિ જિન-વચનની પ્રશંસા	૫૮ ૫૯
જિન-પતિઓને પ્રણામ [પદ્ય-અમત્કાર]	૪૨	મહામાનસી દેવીની સ્તુતિ [મહામાનસી દેવીનું સ્વરૂપ]	૬૦
જિન-વાણીને નમન [પદ્ય-અમત્કાર]	૪૩	શ્રીશાન્તિનાથને નમસ્કાર [પદ્ય-અમત્કાર]	૬૧
મહાકાલી દેવીની સ્તુતિ [મહાકાલી દેવીનું સ્વરૂપ, વાહન-વિચાર, પદ્ય-અમત્કાર]	૪૪	જિનોનો ઉત્કર્ષ [પદ્ય-અમત્કાર]	૬૨
શ્રીવાસુપૂજ્યનો મહિમા [પદ્ય-અમત્કાર, ઉપાધ્યાયશ્રીયશોવિજયકૃત શ્રીઆદિનાથ-સ્તવન, ઉપાધ્યાયશ્રીવિનયવિજય- રચિત શ્રીવૃષભ-સ્તવન તથા તેનાં લાપાંતરો]	૪૫	જૈન વચનની પ્રધાનતા કાલી દેવીની પ્રાર્થના [કાલી દેવીની સ્તુતિ પરત્વે વિચાર]	૬૩ ૬૪
તીર્થંકરોને વિનિતિ [પદ્ય-અમત્કાર]	૪૬	શ્રીકુન્થુનાથની સ્તુતિ [પદ્ય-મીમાંસા, પદ્ય-અમત્કાર]	૬૫
જિન-વાણી સંબંધી વિચાર [પદ્ય-અમત્કાર, શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત શ્રીપાર્શ્વ જિનસ્તોત્ર તથા તેનો અનુવાદ]	૪૭	જિનેશ્વરોના દર્શનનો પ્રભાવ [પદ્ય-મીમાંસા]	૬૬
ગૌરી દેવીની સ્તુતિ [પદ્ય-અમત્કાર, ગૌરી દેવીનું સ્વરૂપ]	૪૮	જિન-વાણીનું માહાત્મ્ય [પદ્ય-મીમાંસા, પદ્ય-અમત્કાર]	૬૭
શ્રીવિમલનાથનું સંસ્તવન [પદ્ય-અમત્કાર]	૪૯	મહાકાલી દેવીની સ્તુતિ [પદ્ય-મીમાંસા, પદ્ય-અમત્કાર, ઉપજાતિના ચૌદ પ્રકારો]	૬૮
જિન-સેવા [પદ્ય-અમત્કાર]	૫૦	શ્રીઅરનાથની સ્તુતિ [પદ્ય-અમત્કાર]	૬૯
જિન-વાણીની સ્તુતિ	૫૧	જિન-સમુદાયની સ્તુતિ	૭૦
ગાન્ધારી દેવીની સ્તુતિ [ગાન્ધારી દેવીનું સ્વરૂપ]	૫૨	જિન-વાણીની સ્તુતિ વૈરોચ્યા દેવીની સ્તુતિ [વૈરોચ્યા દેવીનું સ્વરૂપ]	૭૧ ૭૨
શ્રીઅનન્તનાથની સ્તુતિ [તીર્થંકરના નામ સંબંધી વિચાર]	૫૩	શ્રીમહિનાથની સ્તુતિ જિનેશ્વરોનો જન્મ-મહિમા જિન-વાણીનો સ્વીકાર [પદ્ય-વિચાર]	૭૩ ૭૪ ૭૫

વિષય-સૂચી.

પૃષ્ઠ

વિષય	પૃષ્ઠાંક.	વિષય	પૃષ્ઠાંક.
શ્રુતદેવતાની સ્તુતિ	૭૬	જિનેશ્વરોની સ્તુતિ	૮૬
[શ્રુતદેવતાની સ્તુતિ સંબંધી વિચાર]		જિન-સિદ્ધાન્તનું સ્મરણ	૮૭
શ્રીમુનિમુપ્પતનાથની સ્તુતિ	૭૭	અમ્બા દેવીની સ્તુતિ	૮૮
સમગ્ર જિનેશ્વરોની સ્તુતિ	૭૮	[અમ્બા દેવીની સ્તુતિ પરત્વે વિચાર, અમ્બા	
જિન-મતની પ્રશંસા	૭૯	દેવીનું સ્વરૂપ, અમ્બિકાદેવીકલ્પ તેની	
[મત-વિચાર]		છાયા તથા અનુવાદ]	
શ્રુતદેવતાની સ્તુતિ	૮૦	શ્રીમાર્શનાથને પ્રણામ	૮૯
શ્રીનમિનાથની સ્તુતિ	૮૧	જિનપતિઓને પ્રાર્થના	૯૦
[પદ્ય-મીમાંસા]		જેન સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ	૯૧
જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના	૮૨	યક્ષરાજની સ્તુતિ	૯૨
[ચર્મ અને અસ્થિથી રહિત ઓટલે શું ?		[યક્ષરાજનું સ્વરૂપ]	
મહાદેવનું સ્વરૂપ]		શ્રીવીરપ્રભુની સ્તુતિ	૯૩
જિન-શાસનનો વિજય	૮૩	[પદ્ય-મીમાંસા, મલિન જ્ઞાન]	
[ભા અને પ્રભામાં તફાવત]		જિનેશ્વરોની સ્તુતિ	૯૪
અચ્છુમા દેવીની સ્તુતિ	૮૪	જિન-વચનનો વિચાર	૯૫
[અચ્છુમા દેવીનું સ્વરૂપ]		અમ્બા દેવીની સ્તુતિ	૯૬
શ્રીનેમિનાથને પ્રાર્થના	૮૫	[મનુષ્યોનું વર્ગીકરણ]	

श्रीवप्पभट्टिसूरिविरचिता

॥ चतुर्विंशतिका ॥

१ श्रीऋषभजिनस्तुतयः

अथ श्रीनाभेयस्य स्तुतिः—

नम्रेन्द्रमौलिगलितोत्तमपारिजात-

मालार्चितक्रम! भवन्तमपारिजात! ।

‘नाभेय!’ नौमि भुवनत्रिकपापवर्ग-

दायिन्! जिनास्तमदनादिकपापवर्ग! ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका

जिनवराणां प्रार्थना—

दारिद्र्यमद्रिसमविग्रहतापनीय-

राशिप्रदानविधिना महताऽपनीय ।

यैर्दुःखशत्रुरिह जन्मवतामघानि

निघ्नन्तु ते जिनवरा भवतामघानि ॥ २ ॥—वसन्त०

जैनसिद्धान्तप्रशंसा—

यद् दोषदारुदहनेषु रतः कृशानुः

स्यादापदुर्व्यपि हि यत् स्मरतः कृशा नुः ।

यद् वृष्टिरेव परिदाहिषु मेघजाऽलं

जैनं मतं हरतु तद् गुरु मेऽघजालम् ॥ ३ ॥—वसन्त०

श्रुतदेवतासंकीर्तनम्—

यां द्राग् भवन्ति सुरमन्त्रिसमा नमन्तः

सन्त्यज्य मोहमधियोऽप्यसमानमन्तः ।

वाग्देवता हतकुवादिकुला भवर्णात्
सा पातु कुन्दविकसन्मुकुलाभवर्णा ॥ ४ ॥ १ ॥-वसन्त०

ॐ ॐ ॐ ॐ
२ श्रीअजितजिनस्तुतयः

अथ श्रीअजितनाथस्य स्तुतिः—

कुसुमबाणचमूभिरपीडित-
स्त्रिभिरतीव जगद्भिरपीडितः ।
सकललोकमवन् वृजिनाजितः
शमयताद् दुरितानि जि'नाजितः' ॥ १ ॥

—द्वुतविलम्बितम्

जिनेश्वराणां नुतिः—

कृतवतोऽसुमतां शरणान्वयं
सकलतीर्थकृतां चरणान् वयम् ।
सुरकृताम्बुजगर्भनिशान्तकान्
रविसमान् प्रणुमोऽघनिशान्तकान् ॥ २ ॥-द्वुत०

जिनवाणीप्रशंसा—

कृतसमस्तजगच्छुभवस्तुता
जितकुवादिगणाऽस्तभवस्तुता ।
अवतु वः परिपूर्णनभा रती-
र्तमरुते ददती जिनभारती ॥ ३ ॥-द्वुत०

धरणपट्टमहिलायाः स्तुतिः—

सुफणरत्नसरीसृपराजितां
रिपुबलप्रहतावपराजिताम् ।
स्मरत तां धरणाग्रिमयोषितं
जिनगृहेषु ययाऽश्रमयोषितम् ॥ ४ ॥ २ ॥-द्वुत०

ॐ ॐ ॐ ॐ

३ श्रीशम्भवजिनस्तुतयः

अथ श्रीशम्भवनाथस्य स्तुतिः—

नमो भुवनशेखरं दधति ! देवि ! ते वन्दिता-
मितिस्तुतिपराऽगमत् त्रिदशपावली वन्दिता ।
यदीयजननीं प्रति प्रणुत तं जिनेशं भवं
'निहन्तुमनसः सदाऽनुपमवैभवं 'शम्भवम्' ॥ १ ॥

—पृथ्वी (८, ९)

सकलजिनेश्वराणां जन्माभिषेकः—

सुमेरुगिरिमूर्धनि ध्वनदनेकदिव्यानके
सुरैः कृतमवेक्ष्य यं मुमुदिरेऽतिभव्या न के ।
जगत्रितयपावनो जिनवराभिषेको मलं
सदा स विधुनोतु नोऽशुभमयं घनाकोमलम् ॥ २ ॥—पृथ्वी

श्रीसिद्धान्तपरिचयः—

अपेतनिधनं धनं बुधजनस्य शान्तापदं
प्रमाणनयसङ्कुलं भृशमसहृशां तापदम् ।
जना ! जिनवरागमं भजत तं महासम्पदं
यदीप्सथ सुखात्मकं विगतकामहासं पदम् ॥ ३ ॥—पृथ्वी

रोहिणीदेव्याः स्तुतिः—

शराक्षधनुशङ्खभृन्निजयशोवलक्षा मता
कृताखिलजगज्जनाहितमहाबलक्षामता ।
विनीतजनताविपद्द्विपसमृद्ध्यभिद्रोहिणी
ममास्तु सुरभिस्थिता रिपुमहीध्रभिद् 'रोहिणी' ॥ ४ ॥ १ ॥—पृथ्वी

ॐ ॐ ॐ ॐ

४ श्रीअभिनन्दनजिनस्तुतयः

अथ श्रीअभिनन्दननाथस्य स्तुतिः—

अभयीकृतभीतिमज्जनः

सुरपकृतातुलभूतिमज्जनः ।

यो भव्यमनोऽभिनन्दनः

शिवदः सोऽस्तु जिनोऽभिनन्दनः ॥ १ ॥

—वैतालीयम्.

तीर्थपतीनां नृतिः—

रक्षन्त्यचरं त्रसं च ये

कृतचरणाः शतपत्रसञ्चये ।

अपवर्गोपायशोधनाः

ते वः पान्तु जिना यशोधनाः ॥ २ ॥—वैता०

जिनवाणीविलासः—

व्याप्ताखिलविष्टपत्रया

पदचम्बा नयपुष्टपत्रया ।

या मुनिभिरभाजि नो दिता

सा वागस्तु मुदे जिनोदिता ॥ ३ ॥—वैता०

प्रज्ञप्तिदेव्याः स्तुतिः—

तन्वाऽब्जमहादलाभया

सह शक्त्याऽतुलमोदलाभया ।

मम भवतु महाशिखण्डिका

‘प्रज्ञप्ती’ रिपुराशिखण्डिका ॥ ४ ॥ ४ ॥—वैता०

५ श्रीसुमतिजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुमतिनाथस्य स्तुतिः—

कुर्वन्तमुरुप्रभं जनं
नम्रमनङ्गतरुप्रभञ्जनम् ।
भक्त्या नुत सन्महोदयं
'सुमति'जिनं विकसन्महोदयम् ॥ १ ॥

—वैतालीयम्

जिनसमूहस्य प्रार्थना—

पोतत्वं वै भवोदधौ
पततां यो गुरुवैभवो दधौ ।
वितरतु सोऽतामसं वरं
निवहस्तीर्थकृतामसंवरम् ॥ २ ॥—वैता०

जिनवाण्यै प्रणामः—

छिन्ते भववासदाम या
जिनवाक् साऽतिशिवा सदा मया ।
विनताऽभ्यधिकामसङ्गतां
यच्छतु च च्युतकामसङ्गताम् ॥ ३ ॥—वैता०

वज्रशृङ्खलादेव्याः स्तुतिः—

संस्मरत रतां कुशेशये
केनकच्छविं दुरिताङ्कुशे शये ।
अहिताद्रिहवज्रशृङ्खलां
धरमाणामिह वज्रशृङ्खलाम् ॥ ४ ॥ ५ ॥—वैता०

ॐ ॐ ॐ ॐ

६ श्रीपद्मप्रभजिनस्तुतयः

अथ श्रीपद्मप्रभनाथस्य स्तुतिः—

वर्णेन तुल्यरुचिसम्पदि विद्रुमाणां
 पुष्पोत्करैः सुरगणेन दिवि द्रुमाणाम् ।
 अभ्यर्चिते प्रमदगर्भमजे यशस्ये
 'पद्मप्रभे' कुरुत भक्तिमजेयशस्ये ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका

समस्तजिनेश्वराणां स्तुतिः—

ये मज्जनोदकपवित्रितमन्दरागा-
 स्तोषेण यानलमुपासत मन्दरागाः ।
 घर्मोदयाब्धिपतने वनराजिनाव-
 स्ते पान्तु नन्दितसदेवनरा जिना वः ॥ २ ॥—वसन्त०

जिनमतविचारः—

शच्यादिदिव्यवनितौघधवस्तुत ! त्व-
 मव्याहतोदितयथाविधवस्तुतत्त्व ! ।
 स्थानं जिनेन्द्रमत ! नित्यमकम्प्रदेहि
 जन्माद्यनन्तविपदां शमकं प्रदेहि ॥ ३ ॥—वसन्त०

वज्राङ्कुशीदेव्याः स्तुतिः—

अध्यास्त या कनकरुक् सितवारणेशं
 'वज्राङ्कुशी' पटुतराऽहितवारणे शम् ।
 न ह्येकधैव विजये बहुधा तु सारं
 वज्राङ्कुशं धृतवती विदधातु साऽरम् ॥ ४ ॥ ६ ॥—वसन्त०

७ श्रीसुपार्श्वजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुपार्श्वनाथस्य संकीर्तनम्—

आशास्ते यः स्तवै युष्मा-नित्यसौ ख्यातिभाजनः ।
श्री'सुपार्श्व!' भवत्येव, नित्यसौख्यातिभा जनः ॥ १ ॥

—अनुष्टुप्

जिनकदम्बककीर्तनम्—

जिनांही नौमि यौ जुष्टा-वानतामरसंसदा ।
आरूढौ दिव्यसौवर्णा-वानतामरसं सदा ॥ २ ॥—अनु०

जिनवाणीविचारः—

यशो धत्ते न जातारि-शमना विलसन् न या ।
साऽऽर्हती भारती दत्तां, शमनाविलसन्नया ॥ ३ ॥—अनु०

अप्रतिचक्रादेव्याः प्रार्थना—

आरूढा गरुडं हेमा-भाऽसमा नाशितारिभिः ।
पाया'दप्रतिचक्रा' वो, भासमाना शितारिभिः ॥४॥७॥—अनु०

ॐ ॐ ॐ ॐ

८ श्रीचन्द्रप्रभस्तुतयः

अथ श्रीचन्द्रप्रभस्य स्तुतिः—

भवोद्भवतृषां भृशं कृतशिवप्रपं चामरैः
सहर्षमुपवीजितं वरवपुःप्रपञ्चामरैः ।
प्रभावलयकान्ततापहसितोरुचन्द्रप्रभं
प्रणौमि परमेश्वरं विनयचारु 'चन्द्रप्रभम्' ॥ १ ॥

—पृथ्वी (८, ९)

जिनस्वरूपम्—

अवन्तु भवतो भवात् कलुषवासकादर्पकाः
सुखातिशयसम्पदां भुवनभासकादर्पकाः ।

विलीनमलकेवलातुलविकासभारा जिना

मुदं विदधतः सदा सुवचसा सभाराजिना ॥ २ ॥—पृथ्वी

जिनागमस्मरणम्—

समस्तभुवनत्रयप्रथनसज्जनानापदः

प्रमोचयति यः स्मृतः संपदि सज्जनानापदः ।

समुल्लसितभङ्गकं तममलं भजै नागमं

स्फुरन्नयनिवारितासदुपलम्भजैनागमम् ॥ ३ ॥—पृथ्वी

कालीदेव्याः स्तुतिः—

अशिश्रियत याऽम्बुजं धृतगदाक्षमालाऽघवान्

यया वत विपूयते भयशमक्षमाऽलाघवा ।

घनाञ्जनसमप्रभा विहतघातकालीहितं

ममातुलमसौ सदा प्रविदधातु 'काली' हितम् ॥ ८ ॥—पृथ्वी

ॐ ॐ ॐ ॐ
१ श्रीसुविधिजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुविधिनाथाय प्रणामः—

विमलकोमलकोकनदच्छद-

च्छविहराविह राजभिरामरैः ।

सततनूततनू 'सुविधेः' क्रमौ

नमत हेऽमतहेठनलालसाः ! ॥ १ ॥

—द्वुतविलम्बितम्

जिनेश्वरेभ्यो विज्ञप्तिः—

कलशकुन्तशकुन्तवराङ्कित-

क्रमतला मतलाभकरा नृणाम् ।

विगतरागतरा वितरन्तु नो

हितमनन्तमनङ्गजितो जिनाः ॥ २ ॥—द्वुत०

जिनमताय प्रणामः—

अवमसन्तमसं ततमानयत्
प्रलयमालयमागमरोचिषाम् ।
भुवनपावनपालनमर्कवज्र-
जिनमतं नम तन्नयवन्नहो ! ॥ ३ ॥—हुत०

मानवीदेव्याः स्तुतिः—

जयति सायतिसामकृदन्विता
सुतरुणा तरुणाब्जसमद्युतिः ।
कजगता जगता समुदा नुता
नतिमताऽतिमता भुवि 'मानवी' ॥ ४ ॥ ९ ॥—हुत०

ॐ ॐ ॐ ॐ

१० श्रीशीतलजिनस्तुतयः

अथ श्रीशीतलनाथस्य स्तुतिः—

विहरति भुवि यस्मिन् देवलोकोपमानः
समजनि नरलोकः 'शीतलो'ऽकोपमानः ।
ऋजिमसलिलधारार्धौतमायापरागः
स भवतु भवभीतेः संशमायापरागः ॥ १ ॥

—मालिनी (८, ७)

जिनवराणामुपासना—

यमभिनवितुमुच्चैर्दिव्यराजीववार-
स्थितचरणसरोजं भव्यराजी ववार ।
जिनवरविसरं तं पापविध्वंसदक्षं
शरणमित विदन्तो मा स्म विद्वं सदक्षम् ॥ २ ॥—मालिनी

सिद्धान्तस्य स्तुतिः—

पटुररितिमिरौघव्याहतावर्यमेव
प्रवितरति जनेभ्यो यः सदा वर्यमेव ।

स हि बहुविधजन्मव्रातजैनःकृतान्तः

कृतकुमतविधातः पातु जैनः कृतान्तः ॥ ३ ॥—मालिनी

पुरुषदत्तादेव्याः स्तुतिः—

भ्रमति भुवि महिष्या याऽऽमहासिन्धु नाना-

कृतजिनगृहमालासन्महाऽसिं धुनाना ।

कनकनिभवपुःश्रीरञ्जसा साधिताया

रुजतु 'पुरुषदत्ता'ऽस्मासु सा साधितायाः ॥४॥१०॥—मालिनी

ॐ ॐ ॐ ॐ

११ श्रीश्रेयांसजिनस्तुतयः

अथ श्रीश्रेयांसनाथाय वन्दनम्—

विमलितबहुतमसमलं

स्फुरत्प्रभामण्डलास्तसन्तमसमलम् ।

सकलश्रीश्रेयांसं

प्रणमत भक्त्या जिनेश्वरं 'श्रेयांसम्' ॥ १ ॥

—आर्यागीतिः (स्कन्धकम्)

जिनपतिभ्यः प्रणामः—

आनन्दितभव्यजनं

घनाघघर्मार्तशिशिरशुभव्यजनम् ।

अभिवन्दे जिनदेव-

क्रमयुगलं सद्गुणैः सदाऽजिनदेव ॥ २ ॥—आर्या०

जिनवाण्यै नमः—

जैनमुपमानरहितं

वचो जगन्नाणकारि नो पुनरहितम् ।

प्रणमत सन्महिमकरं

भव्यमहाकुमुदबोधजन्महिमकरम् ॥ ३ ॥—आर्या०

महाकालीदेव्याः स्तुतिः—

या द्युतिविजिततमाला

पविफलघण्टाक्षभृल्लसत्ततमाला ।

नृस्था सुषमं तनुता-

दसौ 'महाकाल्य'मर्त्यसामन्तनुता ॥ ४ ॥ ११ ॥—आर्या०

ॐ ॐ ॐ ॐ

१२ श्रीवासुपूज्यजिनस्तुतयः

अथ श्रीवासुपूज्यस्य महिमा—

श्रीमते 'वासुपूज्याय', ज्यायसे जगतां नमन् ।

न मन्दोऽपि क्षणादेव, देवपूज्यो न जायते? ॥ १ ॥

—अनुष्टुप्

तीर्थङ्कराणामभ्यर्थना—

ये स्नापिताः सुरुचितै—रुचितैर्दानवारिभिः ।

वारिभिर्वितते मेरौ, ते मे रौद्रं हरन्त्वघम् ॥ २ ॥—अनुष्टुप्

जिनवाणीविचारः—

अनादिनिधनाऽदीना, धनादीनामतिप्रदा ।

मतिप्रदानमादेया—ऽनमा देयाजिनेन्द्रवाक् ॥ ३ ॥—अनुष्टुप्

गौरीदेव्याः स्तुतिः—

सौवर्णपट्टा श्रीगौरी, श्री'गौरी' पद्महस्तिका ।

हस्तिकाया महागोधा—ऽऽगोधामध्वस्तयेऽस्तु वः ॥ ४ ॥ १२ ॥—अनुष्टुप्

ॐ ॐ ॐ ॐ

१३ श्रीविमलजिनस्तुतयः

अथ श्रीविमलनाथस्य संस्तवनम्—

निजमहिमविजितकमलं

प्रमदभरानम्रदेवपूजितकमलम् ।

विमलस्य धामयुगलं—

घनीयगुणसम्पदभिनुत क्रमयुगलम् ॥ १ ॥

—आर्यागीतिः

जिनसेवा—

शमिताखिलरुजि नानां—

भोजोदरलालितेऽतिचारु जिनानाम् ।

चरणयुगे दिविजनते

भक्तिं कुरु दुर्लभे भुवि जनते ! ॥ २ ॥—आर्या०

जिनवाणीस्तुतिः—

विजितवती सुरवं द्या-

मापूरितवन्तमम्बुदं सुरवन्द्या ।

वीरस्य भवादवताद्

वाणी केनापि न विजिता वादवता ॥ ३ ॥—आर्या०

गान्धारीदेव्याः स्तुतिः—

पविमुशलकरा लाभं

शुभं क्रियादधिवसन्त्यतिकरालाभम् ।

कमलं रागान्धारी-

रणकृन्नीलप्रभोत्करा 'गान्धारी' ॥ ४ ॥ १३ ॥—आर्या०

ॐ ॐ ॐ ॐ

१४ श्रीअनन्तजिनस्तुतयः

अथ श्रीअनन्तनाथस्य स्तुतिः—

निरेति गदवह्नीगुपिलजन्मकान्तारतः

प्रणम्य यमनीप्सितोपनतदिव्यकान्तारतः ।

अनन्तजिदसौ जयत्यभिमतायदो घस्मरः

समस्तजगदंहसां हतकृतापदोघस्मरः ॥ १ ॥

—पृथ्वी(८,९)

जिनानां विजयः—

भवन्ति न यदानता वरविधावलीकाननाः

श्रुतज्वलनभस्मसात्कृतभवावलीकाननाः ।

प्रपञ्चितजगद्बृहदुरितकूपतारा जिना

जयन्ति वपुषेह तेऽनुपमरूपताराजिना ॥ २ ॥—पृथ्वी

जिनवाण्याः प्राधान्यम्—

अवन्त्यखिलविष्टपाश्रितसभाजनासूनृता

जयत्यमरयोगिभिः कृतसभाजना सूनृता ।

जिनेन्द्रगदिता नयादिवसुपाऽत्र गीर्वाणता-

मिता रिपुविभेदने कृतसुपात्रगीर्वाणता ॥ ३ ॥—पृथ्वी

मानसीदेव्याः स्तुतिः—

निजाङ्गलतयोज्ज्वला विशदबन्धुजीवाभया

सिताङ्गविहगा हतानमदबन्धुजीवाऽभया ।

ज्वलज्वलनहेतिका हरतु 'मानसी' तापदं

शुभातिशयधान्यवृद्धयनुपमानसीता पदम् ॥४॥१४॥—पृथ्वी

ॐ ॐ ॐ ॐ

१५ श्रीधर्मजिनस्तुतयः

अथ श्रीधर्मनाथस्य स्तुतिः—

समवसरणभूमौ सज्जितार्चोदयायां

नियतमभिदधौ यः सज्जितार्चो दयायाम् ।

जनयतु मुदमुद्यद्रागसौधर्मनामा-

र्चितहरिपरिपूज्यो द्रागसौ 'धर्म'नामा ॥ १ ॥

—मालिनी (८, ७)

जिनवराणां विज्ञप्तिः—

यदुदयमधिगम्य व्यापदानन्दमञ्च-

जगदुपरतर्हिसं व्याप दानं दमं च ।

ददतु पदमुरुश्रीतेजि नानाशयं तु

प्रतिभयमिह नोऽघं ते जिना नाशयन्तु ॥ २ ॥—मालिनी

जिनवचनप्रशंसा—

परसमयरिपूणां संसदो दारहेतौ

विहितविततमोहासं सदोदारहेतौ ।

जिनवचसि रता स्तापद्धतौ सत्यनीतौ

दिविजमनुजलक्ष्मीपद्धतौ सत्यनीतौ ॥ ३ ॥—मालिनी

महामानसीदेव्याः स्तुतिः—

असिफलकमणिश्रीकुण्डिकाहस्तिकाऽलं

प्रबलरिपुवनानां कुण्डिका हस्तिकालम् ।

मृगपतिमधिरूढा सा 'महामानसी' मा-

मवतु सुतडिदाभाऽसामहा मानसीमा ॥ ४ ॥ १५ ॥—मालिनी

ॐ ॐ ॐ ॐ

१६ श्रीशान्तिजिनस्तुतयः

अथ श्रीशान्तिनाथाय नमः—

भव्यैः कथञ्चिदतिदुःखगभीरवापे-

रुत्तारको जगति सम्यगभीरवापे ।

यस्तं नमामि विहितावमहानिशान्तं

'शान्तिं' जिनं परमशान्तिमहानिशान्तम् ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका

जिनानामुत्कर्षः—

यद्वाहवो वरपुरीपरमार्गलाभाः

प्राप्ता यतश्च जगता परमार्गलाभाः ।

नत्वा च यांस्तुलितवैबुधराजि नाऽस्ते

सिद्धौ जयन्त्यधदवाम्बुधरा जिनास्ते ॥ २ ॥—वसन्त०

जैनवचसः प्रधानता—

यच्छृण्वतोऽत्र जगतोऽपि समाऽधिकाऽरं
बुद्धिर्भवत्यनुपतापि समाधिकारम् ।
तत् पावकं जयति जैनवचो रसादि-
भोगातिलोलकरणानवचोरसादि ॥ ३ ॥—वसन्त०

कालीदेव्याः प्रार्थना—

धत्ते गदाक्षमिह दृक्पतिताञ्जनस्य
कान्तिं च या गतवती पतितां जनस्य ।
आमोदलोलमुखरोपरिपातुकाली
पद्मो यदासनमसौ परिपातु 'काली' ॥ ४ ॥ १६ ॥—वसन्त०

ॐ ॐ ॐ ॐ

१७ श्रीकुन्थुजिनस्तुतयः

अथ श्रीकुन्थुनाथस्य स्तुतिः—

हन्तुं महामोहतमोऽक्षमाणा-
मोजो नृणां योऽकृत मोक्षमाणा ।
यं चातिकृच्छ्राज्जनताऽऽप देवः
स्थाप्यात् स 'कुन्थुः' शिवतापदे वः ॥ १ ॥

—इन्द्रवज्रा

जिनदर्शनस्य प्रभावः—

संसाररूपः सुबृहन्नुदन्वा-
नलङ्घि पीडानिवहं नुदन् वा ।
यद्दर्शनात् प्रापि जनेन नाकः
स्तूयाजिनांस्तान् भुवने न ना कः ? ॥ २ ॥—उपजातिः

जिनवाणीमाहात्म्यम्—

वज्राशनीं दुष्कृतपर्वतानां
निर्वाणदानात् कृतपर्वतानाम् ।

जिनेन्द्रवाणीमवदातनिष्ठां
समाश्रयध्वं स्ववदातनिष्ठाम् ॥ ३ ॥-उप०

महाकालीदेव्याः स्तुतिः—

घण्टेन्द्रशस्त्रं सफलाक्षमालं
नृस्था वहन्ती विमला क्षमाऽलम् ।
वरेषु वः पातु तमालकान्ता
देवी 'महाकाल्य'समालकान्ता ॥ ४ ॥ १७ ॥-उप०

ॐ ॐ ॐ ॐ

१८ श्रीअरजिनस्तुतयः

अथ श्रीअरनाथस्य स्तुतिः—

स्तुत तं येन निर्वृत्या-मरञ्जि नवरञ्जनाः ।
विहाय लक्ष्मीर्जगता-'मरं' जिनवरं जनाः ! ॥ १ ॥

-अनुष्टुप्

जिनकदम्बकस्य स्तुतिः—

त्रिलोकीं फलयन् पातु, सद्भनःपादपां स वः ।
जिनौघो यस्य वन्द्याः श्री-सद्भनः पादपांसवः ॥ २ ॥-अनुष्टुप्

जिनवाक्स्तुतिः—

जैन्यव्याद् वाक् सतां दत्त-माननन्दा न वादिभिः ।
जय्या स्तुता च नीतीना-माननं दानवादिभिः ॥ ३ ॥-अनुष्टुप्

वैरोद्यादेव्याः स्तुतिः—

श्यामा नागास्त्रपत्रा वो, 'वैरोद्या'ऽरं भयेऽवतु ।
शान्तोऽरातिर्ययाऽत्युग्र-वैरोऽव्यारम्भयेव तु ॥ ४ ॥ १८ ॥-अनुष्टुप्

ॐ . ॐ ॐ ॐ

१९ श्रीमल्लिजिनस्तुतयः

अथ श्रीमल्लिनाथस्य स्तुतिः—

करोतु नो 'मल्लि'जिनः, प्रियं गुरु चिरं हतिम् ।
द्विषां च तन्यात् सिद्धेश्च, प्रियङ्गुरुचिरंहतिम् ॥ १ ॥

—अनुष्टुप्

जिनजन्ममहिमा—

जैनं जन्म श्रियं स्वर्ग-समग्रामं दधातु नः ।
क्षणदं मेरुशिरसः, समग्रामन्दधातुनः ॥ २ ॥—अनुष्टुप्

जिनवाण्याः स्वीकारः—

जिनस्य भारतीं तमो-वनागसङ्घनाशनीम् ।
उपेत हेतुमुन्नता-वनागसं घनाशनीम् ॥ ३ ॥—प्रमाणिका

श्रुतदेवतायाः स्तुतिः—

वाग्देवी वरदीभूत-पुस्तिकाऽऽपन्नलक्षितौ ।
आपोऽव्याद् बिभ्रती हस्तौ, पुस्तिकापन्नलक्षितौ ॥ ४ ॥—अनुष्टुप्

ॐ ॐ ॐ ॐ

२० श्रीमुनिसुव्रतजिनस्तुतयः

श्रीमुनिसुव्रतनाथस्य स्तुतिः—

जयसि 'सुव्रत!' भव्यशिखण्डिना-
मरहितापघनाञ्जननीलताम् ।
दधदलं फलयंश्च समं भुवा-
ऽमरहितापघनां जननीलताम् ॥ १ ॥

—द्रुतविलम्बितम्

समग्रजिनवराणां स्तुतिः—

प्रतिजिनं क्रमवारिरुहाणि नः
सुखचितानि हितानि नवानि शम् ।

दधति रान्तु पदानि नखप्रभा-
सुखचितानि हि तानि नवानिशम् ॥ २ ॥—हुत०

जिनमतप्रशंसा—

जयति तत् समुदायमयं दृशा-
मतिकवी रमते परमे धने ।
महति यत्र विशालवलप्रभा-
मतिकवीरमते परमेधने ॥ ३ ॥—हुत०

श्रुतदेवतायाः स्तुतिः—

श्रुतनिधीशिनि ! बुद्धिवनावली-
द्वमनुत्तमसारचिता पदम् ।
भवभियां मम देवि ! हरादरा-
द्वमनुत् तमसा रचितापदम् ॥ ४ ॥ २० ॥—हुत०

ॐ ॐ ॐ ॐ

२१ श्रीनमिजिनस्तुतयः

अथ श्रीनमिनाथस्य स्तुतिः—

विपदां शमनं शरणं
यामि 'नमि' दूयमानमनुजनतम् ।
सुखकुमुदौघविकाशे
यामिनमिन्दूयमानमनुजनतम् ॥ १ ॥

—गीतिः

जिनेश्वराणां प्रार्थना—

यैर्भयजनं त्रातुं
येते भवतोऽजिनास्थिरहिता ये ।
ईशा निदधतु सुस्था-
ये ते भवतो जिना स्थिरहिताये ॥ २ ॥ —गीतिः

जिनशासनस्य विजयः—

जिनशासनं विजयते

विशदप्रतिभानवप्रभङ्गमवत् ।

त्रिजगद् भवकान्तारं

विशदप्रतिभानवप्रभं गमवत् ॥ ३ ॥—गीतिः

अच्छुसादेव्याः स्तुतिः—

सा 'अच्छुसा' ऽव्याद् गौरी-

ह वाजिना याति या नमस्यन्ती ।

द्वैषमसिकार्मुकजिता-

ऽहवा जिनायातियानमस्यन्ती ॥ ४ ॥ २१ ॥—गीतिः

ॐ ॐ ॐ ॐ

२२ श्रीनेमिजिनस्तुतयः

अथ श्रीनेमिनाथायाभ्यर्थना—

चिरपरिचितलक्ष्मीं प्रोज्झ्य सिद्धौ रतारा-

दमरसदृशमर्त्यावर्जितां देहि 'नेमे !' ।

भवजलधिनिमज्जन्तुनिर्व्याजबन्धो !

दमरसदृशमर्त्या वर्जितां देहिने मे ॥ १ ॥

—मालिनी

जिनवराणां स्तुतिः—

विदधदिह यदाज्ञां निर्वृतौ शंमणीनां

सुखनिरतनुतानोऽनुत्तमास्तेऽमहान्तः ।

ददतु विपुलभद्रां द्राग् जिनेन्द्राः श्रियं स्वः—

सुखनिरतनुता नोऽनुत्तमास्ते महान्तः ॥ २ ॥ —मालिनी

जिनसिद्धान्तस्मरणम्—

कृतसुमतिबलर्द्धिध्वस्तरुमृत्युदोषं

परममृतसमानं मानसं पातकान्तम् ।

प्रति दृढरुचि कृत्वा शासनं जैनचन्द्रं

परममृतसमानं मानसं पातं कान्तम् ॥ ३ ॥—मालिनी

अम्वादेव्याः स्तुतिः—

जिनवचसि कृतास्था संश्रिता कम्प्रमात्रं

समुदितसुमनस्कं दिव्यसौदामनीरुक् ।

दिशतु सतत'मम्बा' भूतिपुष्पात्मकं नः

समुदितसुमनस्कं दिव्यसौ दाम नीरुक् ॥४॥२१॥—मालिनी

ॐ ॐ ॐ ॐ

२३ श्रीपार्श्वजिनस्तुतयः

—P. 49—

अथ श्रीपार्श्वनाथाय प्रणामः—

नमामि जिन'पार्श्व' ! ते शमितविग्रहं विग्रहं

महानिघनमेरुके वरद ! शान्त ! कृत्स्नापितम् ।

शुभैस्त्रिभुवनश्रियाः सुरवरैरनीचैस्तरा-

महानिघनमेरुकेऽवरदशान्तकृत् ! स्नापितम् ॥ १ ॥

—पृथ्वी

जिनपतिभ्यः प्रार्थना—

सुखौघजलमण्डपां दुरितघर्मभृद्भ्यो हितां

शुभव्यजनकामिताङ्कुशलसत्पताकारिणः ।

जिनेन्द्रचरणेन्दवः प्रवितरन्तु लक्ष्मीं सदाऽऽ-

शु भव्यजनकामितां कुशलसत्पताकारिणः ॥ २ ॥—पृथ्वी

जिनमतस्वरूपम्—

अशक्यनुतिकं हरेरपि भवाद्विनिर्दारणे

स्वरूपममलङ्घनं मनसि किन्नरैरश्रितम् ।

नयैर्जिनपतेर्मतं जन ! शिवस्पृहश्चेदिति-

स्वरूपममलं घनं मनसि किं न रैरं चितम् ? ॥ ३ ॥—पृथ्वी

यक्षराजस्य स्तुतिः—

जिनार्चनरतः श्रितो मदकलं न तुल्यस्यदं -

द्विपं न मनसा धनै रतिसमानयक्षीजनः ।

जयत्यखिलयक्षराद् प्रथितकीर्तिरत्युन्नमद्-

विपन्नमनसाधनैरतिसमानयक्षीजनः ॥ ४ ॥ २३ ॥—पृथ्वी

ॐ ॐ ॐ ॐ

२४ श्रीवीरजिनस्तुतयः

अथ श्रीवीरनाथस्य स्तुतिः—

न त्वा नत्वाऽपवर्गप्रगुणगुरुगुणव्रातमुद्भूतमुद् भू-

रंहोरंहोभवानां भवति घनभयाभोगदानां गदानाम् ।

नन्ताऽनन्ताज्ञमेवं वदति यमनघं भासुराणां सुराणां

पाता पातात् स 'वीरः' कृतततमलिनज्ञानितान्तं नितान्तम् ॥ १ ॥

—स्रग्धरा (७, ७, ७)

जिनेश्वराणां स्तुतिः—

येऽमेये मेरुमूर्धन्यतुलफलविधासत्तरूपात्तरूपाः

सन्तुः सन्तुत्यजीर्यदृष्टषदि सुरजलैः प्रास्तमोहास्तमोहाः ।

जातौ जातौजसस्ते धुतिचित्तिजितसत्कुन्ददन्ता ददन्ता-

मध्यामध्यानगम्याः प्रशममिह जिनाः पापदानां पदानाम् ॥—स्रग्०

जिनवचनविचारः—

दोषो दोषोरुसिन्धुप्रतरणविधिषु न्यायशस्या यशस्याः

प्रादुः प्रादुष्कृतार्थाः कृतनतिषु जयं सम्पराये परा ये ।

ते शान्तेशां नखांशुच्छुरितसुरशिरोराजिनानाजिनाना-

मारामा राक्षिलक्ष्म्या वचनविधिलवा वो दिशन्तां दिशं ताम् ॥३॥

—स्रग्०

अम्बादेव्याः स्तुतिः—

सिंहेऽसिं हेलयाऽलं जयति खरनखैर्वीतनिष्ठेऽतनिष्ठे
 शुक्ले शुक्लेशनाशं दिशति शुभकृतौ पण्डितेऽखण्डिते खम् ।
 याते या तेजसाऽऽद्या तडिदिव जलदे भाति धीराऽतिधीरा-
 पत्याऽऽपत्यापनीयान्मुदितसमपराङ्म्याधमं बाध'मम्बा' ॥४॥२४॥

—सू०

॥ इति चतुर्विंशतिका समाप्ता ॥

॥ श्रीवप्पभट्टिसूरिविरचिता ॥

॥ चतुर्विंशतिका ॥

(सटीका)

१ श्रीऋषभजिनस्तुतयः

अथ श्रीनाभेयस्य स्तुतिः—

नम्रेन्द्रमौलिगलितोत्तमपारिजात-

मालार्चितक्रम ! भवन्तमपारिजात ! ।

‘नाभेय’ ! नौमि भुवनत्रिकपापवर्ग-

दायिन् ! जिनास्तमदनादिकपापवर्ग ! ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका (८, ६)

टीका

पारिजाताः—कल्पद्रुमास्तेषां मालास्ताभिरर्चितौ क्रमौ यस्य तस्य संबोधनं हे पा० । अपगतमरिजातं यस्य तस्यामन्त्रणे । भुवनत्रिकं पातीति “क्वचित् डः” (सिद्ध-हेमे० अ० ५, पा० १, सू० १७१) “डित्यन्त्यस्वरादेः” (सिद्ध० अ० २, पा० १, सू० ११४) इत्यनेनान्त्यस्य लोपः तस्यामन्त्रणम् । हे मोक्षदायिन् ! अस्तः कन्दर्पादिकः पापवर्गो येन तस्यामन्त्रणे ॥ १ ॥

अन्वयः

नम्र-इन्द्र-मौलि-गलित-उत्तम-पारिजात-माला-अर्चित-क्रम ! अप-अरि-जात ! भुवन-त्रिक-प ! अपवर्ग-दायिन् ! जिन ! अस्त-मदन-आदिक-पाप-वर्ग ! ‘नाभेय’ ! भवन्तं नौमि ।

શાબ્દાર્થ

નમ્ર=નમસ્કાર કરનારા.

ઇન્દ્ર=સુરપતિ, ઇન્દ્ર.

મૌલિ=(૧) મસ્તક; (૨) મુકુટ.

ગલિત (ધાં ગલ્)=પડેલી.

ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ.

પારિજાત=પારિજાતક, કદમ્બવૃક્ષ.

માલા=માળા.

અર્ચિત (ધાં અર્ચ્)=પૂજાયેલાં.

ક્રમ=ચરણ.

નમ્રેન્દ્રમૌલિગલિતોત્તમપારિજાતમાલાર્ચિતક્રમ ! =

હે નમસ્કાર કરનારા ઇન્દ્રોના મસ્તક (અથવા મુકુટ)

ઉપરથી પડેલી શ્રેષ્ઠ પારિજાતકની માલાઓ વડે

પૂજાયેલાં છે ચરણો જેનાં એવા ! (સં.)

મવન્તં (મૂં મવત્)=તમને, આપ સાહેબને.

અપ=દૂરવાચક અન્યથ.

અરિ=શત્રુ, દુશ્મન.

જાત=સમૂહ.

અપારિજાત ! =દૂર થયો છે શત્રુ-સમૂહ જેનો એવા ! (સં.)

નામેય ! (મૂં નામેય)=હે નાભિ (નરેશ)ના નન્દન, હે ઋષભદેવ !

નૌમિ (ધાં નુ)=હું સ્તવું છું.

ભુવન=લોક, જગત.

ત્રિક=ત્રણનો સમુદાય.

પા=રક્ષણ કરવું.

ભુવનત્રિકપ ! =હે ત્રૈલોક્યના રક્ષક !

અપવર્ગ=મોક્ષ, નિર્વાણ.

દા=આપવું.

અપવર્ગદાયિન્ ! =હે મોક્ષના દાતાર !

જિન ! (મૂં જિન)=હે વીતરાગ, હે જિનેશ્વર !

અસ્ત (ધાં અસ્)=ફેંટી દીધેલ, પરાસ્ત કરેલ.

મંદન=મદન, કામદેવ.

આદિ=શરૂઆત.

પાપ=પાપ.

વર્ગ=સમુદાય.

અસ્તમદનાદિકપાપવર્ગ ! =પરાસ્ત કર્યો છે કામ-દેવાદિક પાપ-સમુદાયને જેણે એવા ! (સં.)

શ્લોકાર્થ

શ્રીનાભિનન્દનની સ્તુતિ—

“ નમસ્કાર કરનારા ઇન્દ્રોના મસ્તક (અથવા મુકુટ) ઉપરથી પડેલી એવી ઉત્તમ પારિજાતક (નામનાં પુષ્પો)ની માલાઓ વડે પૂજાયેલાં છે ચરણો જેનાં એવા હે (નાથ) ! નષ્ઠ થયો છે શત્રુ-સમૂહ જેનો એવા હે (ઈશ) ! હે (સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાળરૂપી અથવા અધો-લોક, તિર્યગ્-લોક અને ઉર્ધ્વ-લોકરૂપી) ત્રણ ભુવનના પાલક ! હે મોક્ષના દાતાર ! હે વીતરાગ ! પરાસ્ત કર્યો છે કામદેવાદિક પાપ-સમુદાયને જેણે એવા હે (પરમેશ્વર) ! હે નાભિ (નરેશ)ના નન્દન (અર્થાત્ ઋષભદેવ) ! હું આપને સ્તવું છું.”—૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

છન્દસાશ્રમાં ‘પદ્ય’ શબ્દથી ચાર ‘પદ્’ યાને ‘ચરણ’વાળો છન્દ સમજવામાં આવે છે. આ પદ્યના વર્ણ અને માત્રાના લેહને ધ્યાનમાં લઈને વૃત્ત અને જાતિ એમ બે પ્રકારો પાડેલા

૧ જૈન શાસ્ત્રમાં સૌધર્મપ્રમુખ ૬૪ ઇન્દ્રો માનવામાં આવ્યા છે. આની માહિતી સાફ જુઓ શ્રીશાભનમુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૩૧).

૨ કામદેવના સ્વરૂપ સાફ જુઓ ઉપર્યુક્ત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૨૪-૨૫).

૩-૪ નાભિ નરેશ અને તેમના પુત્ર શ્રીઋષભદેવ ઉપર સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું વિવેચન (પૃં ૮, ૯) પ્રકાશ પાડે છે.

છે. અર્થાત્ જે વર્ણનાં ચરણો વર્ણના નિયમને અનુસરીને ચચાયાં હોય, તેને 'વૃત્ત' કહેવામાં આવે છે, જ્યારે જેનાં ચરણો 'માત્રા'ને ધ્યાનમાં લઇને રચવામાં આવ્યાં હોય, તેને 'ઋતિ' કહેવામાં આવે છે. આ વાતના ઉપર નીચેનો શ્લોક પ્રકાશ પાડે છે:—

“પદ્યં ચતુષ્પદૈઃ પ્રોક્તં, તદ્ દ્વિધા પરિકીર્તિતમ્ ।

માત્રયા જાયતે જ્ઞાતિ-વર્ણનો વૃત્તસંજ્ઞકમ્ ॥” —અનુક્રુ.

વિશેષમાં વૃત્તના ત્રણ પ્રકારો છે—(૧) સમવૃત્ત, (૨) અર્ધસમવૃત્ત અને (૩) વિષમવૃત્ત. તેમાં 'સમવૃત્ત'નું લક્ષણ એ છે કે—

“અઙ્ગ્યો યસ્ય ચત્વારસ્તુલ્પલક્ષણલક્ષિતાઃ ।

તઙ્મહાન્દઃશાસ્ત્રતત્ત્વજ્ઞાઃ, 'સમવૃત્ત' પ્રચક્ષતે ॥”

—વૃત્તરત્નાકર, શ્લોકાંક ૧૪.

અર્થાત્ જે વૃત્તનાં ચારે ચરણો સમાન લક્ષણવાળાં હોય (અર્થાત્ જેનાં ચારે ચરણોને એકજ નિયમ લાગૂ પડતો હોય), તેને છન્દઃશાસ્ત્રના જાણકારો 'સમવૃત્ત' કહે છે.

‘અર્ધસમવૃત્ત’નું લક્ષણ નીચે મુજબ છે:—

“પ્રથમાઙ્ગિસમો યસ્ય, તૃતીયચ્ચરણો ભવેત્ ।

દ્વિતીયસ્તુર્યવદ્ વૃત્તં, તદર્ધસમ'મુચ્યતે ॥”

—વૃત્ત૦ શ્લોક ૧૫.

એટલે કે જે વૃત્તનાં પ્રથમ અને તૃતીય ચરણો સમાન હોય તેમજ દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો પણ સમાન લક્ષણથી લક્ષિત હોય, તે વૃત્ત 'અર્ધસમવૃત્ત' કહેવાય છે.

‘વિષમવૃત્ત’ના સંબંધમાં સમજવું કે—

“યસ્ય પાદચતુષ્કેડપિ, લક્ષ્મ મિશ્રં પરસ્પરમ્ ।

તદાહુર્વિષમં' વૃત્તં, છન્દઃશાસ્ત્રવિશારદાઃ ॥”

—વૃત્ત૦ શ્લોક ૧૬.

અર્થાત્ જેનાં ચારે ચરણોનાં લક્ષણો એક બીજાથી ભિન્ન હોય, તે વૃત્તને છન્દઃશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ પુરૂષો 'વિષમવૃત્ત' કહે છે.

હવે પ્રથમ તો આપણે આ કાવ્યનું પ્રાથમિક પદ્ય 'વૃત્ત' છે કે 'ઋતિ' છે તેનો નિર્ણય કરવો જોઈએ અને તે માટે 'વર્ણ' અને 'માત્રા' પરત્વે વિચાર કરવો જોઈએ. તેમાં વર્ણના હ્રસ્વ અને દીર્ઘ એમ બે પ્રકારો છે. (હ્રસ્વ વર્ણની એક માત્રા અને શુદ્ધ વર્ણની બે માત્રા ગણવામાં આવે છે.) વિશેષમાં અ, ઇ, ઉ, ઋ અને લૃ એ હ્રસ્વ અક્ષરો ચાને વર્ણો છે, જ્યારે બ્રાહ્મીના આ, ઇ, ઊ, ઋ, ઋ, ઋ અને ઋ એ સ્વરોને દીર્ઘ વર્ણો કહેવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત હ્રસ્વ સ્વર પછી જોડાક્ષર કે અનુસ્વાર કે વિસર્ગ હોય, તો તે દીર્ઘ ગણાય છે. વળી પાદને અન્તે જો હ્રસ્વ સ્વર હોય તો તેને વિકલ્પે દીર્ઘ ગણવામાં આવે છે. આ વાતની નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે.

“સાનુસ્વારો વિસર્ગાન્તો, દીર્ઘો યુક્તપરશ્ચ સઃ ।

વા પાદાન્તે ત્વસૌ ગ્વક્રો, જ્ઞેયોઽન્યો માત્રિકો લઘુઃ ॥”

—વૃત્ત૦ શ્લોક ૬.

અર્થાત્ અનુસ્વાર સહિતનો વર્ણ તેમજ જેના અન્તમાં વિસર્ગ હોય તે, તથા દીર્ઘ તેમજ વળી જેની પાછળ સંયુક્ત વ્યંજન હોય, તે વર્ણ ‘શુર’ બાબુવો. પાદાન્તાત્મક વર્ણ માત્રામાં વિકલ્પે શુર ગણાય અને સ્થાપનામાં વક્ર સ્થપાય, જ્યારે બાકીનો એક માત્રિક વર્ણ લઘુ તેમજ સરલ ગણાય.

ક્વચિત્ શુર વર્ણ લઘુ પણ ગણાય છે અને તે માટે વૃત્તરત્નાકરમાં કહ્યું પણ છે કે—

“પાદાદાવિહ વર્ણસ્ય, સંયોગઃ ક્રમસંજ્ઞકઃ ।
પુરઃસ્થિતેન તેન સ્યાત્, લઘુતાઽપિ ક્વચિદ્ ગુરોઃ ॥”

—વૃત્ત૦ શ્લો૦ ૧૦.

અર્થાત્—ચરણની આદિમાં રહેલા વર્ણનો સંયોગ ક્રમ-સંજ્ઞક છે અને તે વર્ણ આગળ રહેતાં પાછળનો વર્ણ શુર અને છે તોપણ તેને ક્વચિત્ લઘુ ગણાય.

હવે ત્રણ વર્ણોના સમૂહને ‘ગણ’ કહેવામાં આવે છે અને વર્ણની હ્રસ્વતા અને દીર્ઘતાનો વિચાર કરતાં તેના જે આઠ પ્રકારો પડે છે, તે તરફ દૃષ્ટિપાત કરીએ.

જે ગણમાં ત્રણ વર્ણો દીર્ઘ હોય, તેને મ (ડડડ) ગણ કહેવામાં આવે છે; જેનો પ્રથમ વર્ણ લઘુ ચાને હ્રસ્વ અને બાકીના બે શુર ચાને દીર્ઘ હોય, તે ય (ડડ) ગણ કહેવાય છે; જેનો એકલો મધ્ય વર્ણ હ્રસ્વ હોય, તે ર (ડાડ) ગણ છે; જેનો ખાલી છેવટનો વર્ણ શુર હોય, તે સ (ાડ) ગણ છે; જેનો છેવટનો વર્ણ લઘુ હોય તે ત (ડડા) ગણ છે, જેનો મધ્યમ વર્ણ શુર હોય, તે જ (ડા) ગણ છે; જેનો આદ્ય વર્ણ એકલો શુર હોય, તે મ (ડા) ગણ છે; અને જેના ત્રણ વર્ણો લઘુ હોય, તે ન (ાા) ગણ છે. આ હકીકત નીચેના પ્રલોક ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“સર્વગુર્મો મુખાન્તર્લો, યરાચન્તગલૌ સતૌ ।

ગ્મધ્યાદ્યૌ ઝમૌ ત્રિલો નોઽપૌ, મચન્ત્યત્ર ગણાલ્લિકાઃ ॥”

—વૃત્ત૦ શ્લો૦ ૭.

આ ઉપરથી તાત્પર્ય એ નીકળે છે કે ગણું મળીને મ, ય, ર, સ, ત, જ, મ અને ન એમ આઠ ગણો છે.

વિશેષમાં અમુક વર્ણ હ્રસ્વ છે કે દીર્ઘ છે તે દર્શાવવા લ અને ગ એમ અક્ષરોનો અથવા તો ‘૧’ ‘૨’ (અથવા ‘-’ ‘-’) ચિહ્નોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે.

એ વાત પણ સાથોસાથ ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે કે દરેક છંદમાં ‘યતિ’ એટલે વિશ્રામ-સ્થાન હોય છે, અર્થાત્ અમુક અક્ષરો સાથે બોલ્યા બાદ વિરામ લઈ શકાય છે.

આ વિવેચન ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આ કાવ્યનું પ્રથમ પદ ‘સમવૃત્ત’માં રચાયેલું છે અને તેમાં એકંદર ૧૪ વર્ણો છે. વળી તેમાં ત, મ, જ અને જ એમ ચાર ગણો છે અને પહેલા આઠ અક્ષરો બોલ્યા પછી તેમજ ત્યાર પછીના બીજા છ અક્ષરો ઉચ્ચાર્યા બાદ અટકવાનું આવે છે. અર્થાત્ આ વૃત્તમાં બે ‘યતિ’ છે. આથી વૃત્તરત્નાકરમાં આપેલા—

“ઉક્તા ‘વસંતતિલકા’ તમજા જગૌ ગાઃ”

—લક્ષણુ મુજબ આ વૃત્ત વસંતતિલકા સિદ્ધ થાય છે. આ વાત સ્પષ્ટ સમજાય તેટલા માટે આ પદ્યનું પ્રથમ પાદ વિચારીએ.

નમ્ રેન્દ્ર ર્ । મૌ લિં ગ્ । લિં તોલ્ ત્ । મ્ પો રિં । જો ત્
ત મ જ જ ગ લ

આ પદ્યમાં પાદાન્ત અક્ષર જો કે હ્રસ્વ છે, છતાં ઉપર્યુક્ત નિયમાનુસાર તેને દીર્ઘ ગણી શકાય છે અને એથી કરીને વસંતતિલકાના ઉપર બાંધેલા લક્ષણુ સાથે વિરોધ આવતો નથી.

કેટલાકને ગણના આધારે બાંધવામાં આવેલાં લક્ષણો ઝટ ગળે ઉતરતાં નથી, તો તેમને સારૂ 'નામ તેલું કામ' એ વાક્યને ચરિતાર્થ કરનારા 'શ્રુતબોધ નામના છન્દઃશાસ્ત્રને આધારે, આ તેમજ ત્યાર પછીના પદ્યોનાં લક્ષણો વિચારવામાં આવે છે. તેમાં વસંતતિલકાના સંબંધમાં કહ્યું છે કે—

“આયં દ્વિતીયમપિ चेद् गुरु तच्चतुर्थं

यत्राष्टमं च दशमान्त्यमुपान्त्यमन्त्यम् ।

अष्टाभिरिन्दुवदने ! विरतिश्च षड्भिः^૧

कान्ते ! ‘वसन्ततिलका’ किल तां वदन्ति ॥”

—શ્રુત૦ શ્લો૦ ૩૬.

અર્થાત્ હે ચન્દ્રમુખી (ચતુરા) ! જે પદ્યમાં પહેલા, બીજા, ચોથા, આઠમા, અગ્યારમા, તેરમા તેમજ ચૌદમા અક્ષરો યાને વર્ણો દીર્ઘ હોય અને જ્યાં આઠમે અને છઠ્ઠે અક્ષરે વિરામ લેવાતો હોય, તેને હે કાન્તા ! (પણિડતો) ખચ્ચિત ‘વસન્તતિલકા’ કહે છે.

આ પદ્ય-મીમાંસાનું પ્રકરણ સમાપ્ત કરીએ તે પૂર્વે આ વસંતતિલકાનાં અન્ય નામો તરફ ઉડતી નજર ફેંકી લઈએ. આ નામો તે બીજાં કોઈ નહિ પણ સિંહોદ્ધતા, ઉદ્ધર્ષિણી, મધુમાધવી તેમજ ઇન્દુવદના છે.^૨

પદ્ય-અમત્કાર—

શ્રીખગ્ધ-ભટ્ટિસૂરિએ વિવિધ જાતના શબ્દાલંકારથી યુક્ત પદ્ય રચેલાં છે. તેમાં આ પ્રથમ પદ્ય ચમક-વિશેષથી શોભી રહ્યું છે. આ પદ્ય તરફ દૃષ્ટિપાત કરતાં જોઈ શકાય છે કે પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણના છેવટના છ અક્ષરો અને તૃતીય અને ચતુર્થ ચરણના છેવટના

૧ આ ગ્રંથ મહાકવિ કાલિદાસે રચ્યો છે એમ કહેવામાં આવે છે. એમાં છન્દોનાં લક્ષણો એટલાં સરસ આપ્યાં છે કે શ્રવણમાત્રથી તેનો બોધ થઈ જાય. વિશેષમાં આ ગ્રંથ શૃંગાર રસને પુષ્ટ કરે છે, કેમકે દરેક છંદનું લક્ષણ કાલિદાસે પોતાની પ્રિયાને ઉદ્દેશીને બાંધ્યું છે.

૨ ‘કામાઙ્ગશાઙ્ગશિતકામિમત્તજ્જેન્દ્રે !’ इति पाठान्तरम् ।

૩ સરખાવો—‘उक्ता ‘वसन्ततिलका’ तमजा जगौ गः

‘सिंहोद्धते’यमुदिता मुनिकाश्यपेन ।

‘उद्धर्षिणी’ति गदिता मुनिसैतवेन

श्रीपिङ्गलेन कथिता ‘मधुमाधवी’ति ॥”

—વૃત્ત૦ સમવૃત્તપ્રકરણ.

ધાંત્ર અગ્રશે સમાન છે. આ ઉપરથી આ પદ્ય પ્રાદાંતસમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમકથી અલંકૃત છે એમ કહેવું સર્વથા ખોટું નહિ ગણાય.

૫ ૫ ૫ ૫

જિનવરાણાં પ્રાર્થના—

દારિદ્ર્યમદ્રિસમવિગ્રહતાપનીય-

રાશિપ્રદાનવિધિના મહતાપનીય ।

યૈર્દુઃખશત્રુરિહ જન્મવતામઘાનિ

નિમ્નન્તુ તે જિનવરા ભવતામઘાનિ ॥ ૨ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

યૈર્જિનવરૈર્દારિદ્ર્યં અપનીય-તિરસ્કૃત્ય દુઃખશત્રુરિહ લોકે અઘાનિ-હતઃ । કેન ? અદ્રિસમો વિગ્રહો-દેહો यस્ય તાપનીયરાશેત્તસ્ય પ્રદાનવિધિસ્તેન । કિંવિશિષ્ટેન ? મહતા વર્ષગ્રમાણેન ॥ ૨ ॥

અન્વયઃ

યૈઃ મહતા અદ્રિ-સમ-વિગ્રહ-તાપનીય-રાશિ-પ્રદાન-વિધિના જન્મવતાં દારિદ્ર્યં અપનીય દુઃખ-શત્રુઃ શ્વ અઘાનિ, તે જિન-વરાઃ ભવતાં અઘાનિ નિમ્નન્તુ ।

શીખરાર્થ

દારિદ્ર્યં (મૂ० દારિદ્ર્ય) = દરિદ્રતા, ગરીબાઇ.

અદ્રિ = પર્વત.

સમ = સમાન.

વિગ્રહ = દેહ, શરીર.

તાપનીય = યુવણું, સોનું.

રાશિ = ઢગલો.

પ્રદાન = ભાગ, દાન.

વિધિ = વિધાન, કરવું તે.

અદ્રિસમવિગ્રહતાપનીયરાશિપ્રદાનવિધિના = પર્વત-સમાન દેહ છે જેનો એવા સોનાના ઢગલાનું દાન દેવા વડે.

મહતા (મૂ० મહત્) = વિશાળ.

યૈઃ (મૂ० યદ્) = જે વડે.

દુઃખ = દુઃખ, પીડા.

શત્રુ = દુશ્મન, વૈરી.

દુઃખશત્રુઃ = દુઃખરૂપ દુશ્મન.

શ્વ = આ બગતમાં.

જન્મવતાં (મૂ० જન્મવત્) = પ્રાણીઓના.

અઘાનિ (ધા० હન્) = નષ્ટ થતો હવો.

નિમ્નન્તુ (ધા० હન્) = નાશ કરો.

તે (મૂ० તદ્) = તે.

જિન = વીતરાગ.

વર = શ્રેષ્ઠ.

જિનવરાઃ (મૂ० જિનવર) = જિનેશ્વરો, તીર્થકરો.

ભવતાં (મૂ० ભવત્) = તમારાં.

અઘાનિ (મૂ० અઘ) = પાપો.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના—

“પર્વતના સમાન શરીર છે જેનું એવા સુવર્ણના રાશિનું વિસ્તીર્ણ (અર્થાત્ એક વર્ષ પર્યંત) દાન દેવા વડે કરીને જમણે પ્રાણીઓના દારિદ્ર્યને દૂર કરીને તેમના (તે) દુઃખરૂપ દુઃશ્મનનો આ જગત્માં નાશ કર્યો, તે જિનેશ્વરો (હે ‘લવ્યો’!) તમારા પાપોને સુતરાં નષ્ટ કરો.”—૨

સ્પષ્ટીકરણ

સાંવત્સરિક દાન—

દરેક તીર્થંકર દીક્ષા લે તે પૂર્વે અર્થાત્ ગૃહ-વાસનો ત્યાગ કરે તે પહેલાં એક વર્ષ પર્યંત દાન દે છે. આ દાન કરતાં એવી ઉદ્દઘોષણા કરાવવામાં આવે છે કે જે જેનો અર્થી હોય, તેણે આવીને તે ગ્રહણ કરવું. આ પ્રમાણેની ઉદ્દઘોષણાનું શ્રવણ કર્યા બાદ યાચકો પ્રભુ પાસે દાન લેવા આવે છે. ઇન્દ્રના આદેશથી કુબેરે પ્રેરેલા જૃમ્ભક દેવતાઓ ઘણા સમયથી બ્રહ્મ થયેલું, સ્મશાનાદિક ગૃહ સ્થલમાં રહેલું, માલિકી વિનાનું એવું રૂપ (રૂપું), સુવર્ણ, રત્નાદિક રૂપ્ય અનેક સ્થલેથી લાવીને પ્રભુ સમક્ષ હાજર કરે છે. પ્રભુ ખરોખર એક વર્ષ સુધી સૂર્યોદયથી માંડીને તે ભોજનના સમય સુધી દાન દે છે અને તેમાં પણ યાચકની પ્રાર્થનાનુસાર તેને દાન દેવામાં આવે છે. છતાં પણ એ ધ્યાનમાં રાખવું કે પ્રભુના અતિશયને લીધે કોઈ પણ યાચક અસંભવિત વસ્તુની કે અમર્યાદિત દાનની યાચના કરી શકતો નથી. દિન-પ્રતિદિન એક કોડ અને આઠ લાખ સુવર્ણનું દાન દેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે ૩૬૦ દિવસ લેખે વર્ષ ગણતાં એક વર્ષમાં તીર્થંકર દીક્ષા લે તે પૂર્વે તે ગ્રણ્થે અઘ્યાસી કોડ અને ઐસી લાખ (૩૮૮,૮૦૦૦૦૦૦) સુવર્ણનું દાન દે છે.

૧ દારિદ્ર્ય અને તેનાથી થતી અવનતિ એ સંબંધમાં જુઓ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિના ૧૨ મા પદ ઉપરનું માત્ર સ્પષ્ટીકરણ (પૃં ૨૫-૨૬).

૨ લવ્યના સ્વરૂપ સાદ જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૪-૫).

૩-૪ કુબેર અને જૃમ્ભક સંબંધી માહિતી માટે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૩૨).

૫ ‘સુવર્ણ’ એ સોનાનો સિક્કો છે. (જુઓ મૃચ્છકટિક,) વિશેષમાં આશરે ૧૭૫ ગ્રેધન (ટ્રૉય) જેટલા સોનાના વજનનું નામ પણ ‘સુવર્ણ’ છે. અભિધાન-ચિન્તામણિ (કાં ૩, શ્લોં ૫૪૮) માં પણ કહ્યું છે કે—

“માપો દ્વાર્ધગુણ્ઃ, પોદશમાપો નિગદ્યતે કર્વઃ ।

સસુવર્ણસ્ય સુવર્ણસૈરેવ પલં ચતુર્મિશ્ચ ॥” —આર્યા.

અર્થાત્ ૮૦ રત્તી યાને ૧૬ માપ અથવા ૧-કર્ષ જેટલા સોનાના વજનને ‘સુવર્ણ’ કહેવામાં આવે છે. આ ઉપરથી એમ પણ માની શકાય કે સુવર્ણ નામના સિક્કાનું વજન પણ ઉપર જણાવ્યા મુજબ હોય. વળી એચ. એચ. વિલ્સન (H. H. Wilson) ની ૧૧મી કૃતિ (vol.) ના ૪૭મા પૃષ્ઠ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આ સિક્કાની કીમત ઓછામાં ઓછી આશરે-૯ રૂપિયા જેટલી હોવી જોઈએ.

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યનાં ચારે ચરણોના છેવટના પાંચ અક્ષરો સમાન છે. આથી કરીને આ પદ્ય પદ્યાંતસમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમત્કથી અલંકૃત છે એમ જોઈ શકાય છે.

ૐ ૐ ૐ ૐ

જૈનસિદ્ધાન્તપ્રશંસા—

યદ્ દોષદારુદહનેષુ રતઃ કૃશાનુઃ

સ્યાદાપદુર્વ્યપિ હિ યત્ સ્મરતઃ કૃશા નુઃ ।

યદ્ વૃષ્ટિરેવ પરિદાહિષુ મેઘજાડલં

જૈનં મતં હરતુ તદ્ ગુરુ મેઘજાલમ્ ॥ ૩ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

યન્મતં દોષદારુદહનેષુ રતઃ કૃશાનુઃ સ્યાત્-ભવેત્ । નુઃ-પુરુષસ્ય । કિંવિશિષ્ટસ્ય ? સ્મરતઃ । કિં ? યત્ । ઉર્વી અપિ આપત્ કૃશા-તન્વી ભવતિ । યન્મતં વૃષ્ટિરેવ પરિદહન-શીલેષુ । કિંભૂતા ? મેઘજાડલં, તન્મતં, ગુરુ-વિસ્તીર્ણ, મે-મમ ॥ ૩ ॥

અન્વયઃ

યદ્ દોષ-દારુ-દહનેષુ રતઃ કૃશાનુઃ, યદ્ સ્મરતઃ નુઃ ઉર્વી અપિ આપત્ હિ કૃશા સ્યાત્, યદ્ પરિદાહિષુ અલં મેઘ-જા વૃષ્ટિઃ યવ તદ્ જૈનં મતં મે ગુરુ અઘ-જાલં હરતુ ।

શીખરાર્થ

યદ્ (મૂં યદ્)=જે.

દોષ=દોષ, દુષણ.

દારુ=કાઠ, લાકડું.

દહન=આળવું તે.

દોષદારુદહનેષુ=દોષરૂપી કાઠને આળવામાં.

રતઃ (મૂં રત)=અનુરક્ત, આસક્ત.

કૃશાનુઃ (મૂં કૃશાનુ)=અશિ.

સ્યાત્ (ધાં અસ્)=થાય.

આપત્=આપત્તિ, વિપત્તિ.

ઉર્વી (મૂં ઉર્વ)=મોટી.

અપિ=પણ.

હિ=નિશ્ચયાત્મક અવ્યય.

૧ આ પ્રકારના ચમત્કથી વિભૂષિત કાવ્ય જોવા હોય, તો સ્તોત્ર-રત્નાકરના દ્વિતીય ભાગના પત્રાંક ૮૫-૮૪ તરફ દૃષ્ટિપાત કરો. ત્યાં જે વિહુરમાણ-વિંશતિ-જિનસ્તપ નામનું કાવ્ય આપેલું છે, તેનું કેટલું પ્રથમ પદ્ય આજ ઉદાહરણ તરીકે આપવામાં આવે છે.

“સીમંધરાધીશ ! મહાવિદેહ-

ક્ષોણીવતંસઃ સુમહા વિદેહ ! ।

મથાન્ ભવત્તાલિષ ! વૈ નતેઽય-

શ્રીવોઽસ્તુ મે રુગિવૈવૈનતેષ ! ॥” —ઉપભતિ.

निर्वाणकलिकायाम्—

“श्रुतदेवतां शुक्लवर्णां हंसवाहनां चतुर्भुजां वरदकमलान्वित-
दक्षिणकरां पुस्तकाक्षमालान्वितवामकरां चेति ।”

યદ્ (મૂં યદ્)=જેને.

સ્મરતઃ (મૂં સ્મરત્)=યાદ કરનારા.

ક્રુશા (મૂં ક્રુશા)=અદ્ય.

નુઃ (મૂં નુઃ)=મનુષ્યની.

વૃષ્ટિઃ (મૂં વૃષ્ટિઃ)=વૃષ્ટિ, વરસાદ.

પવ=જ.

પરિદાહિણુ (મૂં પરિદાહિન્)=સંતપ્તને વિષે.

મેઘ=મેઘ, જળનું વાદળું.

જન્=ઉત્પન્ન થવું.

મેઘજા=મેઘથી ઉત્પન્ન થનારી.

અલં=અત્યંત.

જૈનં (મૂં જૈન)=જૈન, જિન-વિષયક.

મતં (મૂં મત)=મત, દર્શન, સિદ્ધાન્ત.

હરતુ (ધાં હ)=હરો, નાશ કરો.

તદ્ (મૂં તદ્)=તે.

ગુરુ=વિસ્તીર્ણ.

મે (મૂં અસ્મદ્)=મારા.

અઘ=પાપ.

જાલ=સમૂહ.

અઘજાલં=પાપના સમૂહને.

શ્લોકાર્થ

જૈન સિદ્ધાન્તની પ્રશંસા—

“જે (સિદ્ધાન્ત) દૂષણરૂપ કાષ્ટને બાળી નાંખવામાં અનુરક્ત અશિના સમાન હોય, તેમજ જેનું સ્મરણ કરનારા માનવની મોટી આપત્તિઓ પણ ખત્રિયત અદ્ય થઈ જાય (અર્થાત્ તેનો અંત આવે) તથા જે (સંસારના સંતાપથી) દગ્ધ થયેલાઓને વિષે (શાંતિ અર્પણ કરવામાં) મેઘથી ઉત્પન્ન થયેલી અત્યંત વૃષ્ટિજ છે, તે જૈન શાસન મારા વિસ્તીર્ણ પાપ-સમૂહનો નાશ કરે.”—૩

રૂપટીકરણ

પદ-અમત્કાર—

આ પદનાં ચરણો તરફ દૃષ્ટિપાત કરતાં જોઈ શકાય છે કે તેનાં પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણોના છેવટના પાંચ અક્ષરો અને બાકીનાં બે ચરણોના છેવટના ચાર અક્ષરો સમાન છે.

૫ ૫ ૫ ૫

શ્રુતદેવતા-સંકીર્તનમ્—

યાં દ્રાગ્ ભવન્તિ સુરમન્નિસમા નમન્તઃ

સંત્યજ્ય મોહમધિયોઽપ્યસમાનમન્તઃ ।

વાગ્દેવતા હતકુવાદિકુલા ભવર્ણાત્

સા પાતુ કુન્દવિકસન્મુકુલાભવર્ણા ॥ ૪ ॥ ૧ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

સા વાગ્દેવતા ભવર્ણાત્ પાતુ । યાં અધિયોઽપિ જના નમન્તઃ સુરમન્નિસમા ભવન્તિ । મોહ-અજ્ઞાનં સંત્યજ્ય । કિંવિશિષ્ટં ? અસમાનં, અન્તર્-મધ્યવર્તિનં ચ । કુન્દ-વિકસન્મુકુલાનાં આભા-છાયા યસ્ય વર્ણસ્ય એવંવિધો વર્ણો યસ્યાઃ સા ॥ ૪ ॥

અન્વય:

અ-સમાનં, અન્તર્ મોહં સંત્યજ્ય યાં નમન્તઃ અ-ધિયઃ અપિ દ્રાક્ સુર-મન્ત્રિ[ન્]-સમાઃ ભવન્તિ સા હૃત-કુ-વાદિન્-કુલા, કુન્દ-વિકસત્-મુકુલ-આભ-વર્ણા વાચ્-દેવતા ભવ-ઋણાત્(વઃ) પાતુ ।

શબ્દાર્થ

યાં (મૂં ચદ્)=જેને.

દ્રાક્=સત્વર, જાણ.

ભવન્તિ (ધાં મૂ)=થાય છે.

સુર=દેવતા.

મન્ત્રિ[ન્]=પ્રધાન.

સુરમન્ત્રિસમાઃ=દેવશુર(બૃહસ્પતિ)ના સમાન.

નમન્તઃ (મૂં નમત્)=નમસ્કાર કરનારા.

સંત્યજ્ય (ધાં ત્યજ્)=ત્યાગ કરીને, ત્યાજ દઇને.

મોહં (મૂં મોહ)=મોહને, અજ્ઞાનને.

ધી=બુદ્ધિ, મતિ.

અધિયઃ=અવિદ્યમાન છે બુદ્ધિ જેને વિષે એવા, જડ.

સમાન=તુલ્ય.

અસમાનં=નિરૂપમ, અસાધારણ.

અન્તર્=મધ્યવર્તી, આન્તરિક.

વાચ્=વાણી.

દેવતા=દેવતા.

વાગ્દેવતા=સરસ્વતી, શ્રુત-દેવતા.

હૃત (ધાં હૃત્)=નિષ્કરેલ.

કુ=અનિષ્ઠવાચક શબ્દ.

વાદિન્=વાદી.

કુલ=સમૂહ, સમુદાય.

હૃતકુવાદિકુલા=નાશ કર્યો છે 'કુવાદીના સમુદાયનો જેણે એવી.

ભવ=સંસાર.

ઋણ=જાણ, દેવું, કરજ.

ભવર્ણાત્=સંસારરૂપી કરજ/માંથી.

સા (મૂં તદ્)=તે.

પાતુ (ધાં પા)=રક્ષણ કરો, બચાવો.

કુન્દ=મોગરાનું ફૂલ.

વિકસત્ (ધાં કસ્)=વિકાસ પામતી, ખીલતી.

મુકુલ=કળી, કલિકા.

આભા=છાયા, કાન્તિ.

વર્ણ=વર્ણ, રંગ.

કુન્દવિકસન્મુકુલાભવર્ણા=કુન્દની વિકસ્વર થતી કલિકાની છાયા જેવો વર્ણ છે જેનો એવી.

શ્લોકાર્થ

શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ—

“અસાધારણ તેમજ આન્તરિક એવા અજ્ઞાનને ત્યાજ દઇને, જેને નમસ્કાર કરનારા જડ (મનુષ્યો) પણ બૃહસ્પતિસમાન બને છે, તે શ્રુત-દેવતા કે જેણે કુવાદીઓના કુલનો સંહાર કર્યો છે તેમજ વળી જેનો વર્ણ કુન્દ(કુસુમ)ની વિકસ્વર થતી કલિકાની કાન્તિના જેવો છે, તે સરસ્વતી (હે ભગ્ય જનો! તમને) ભવરૂપી કરજમાંથી બચાવો.”—૪

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અર્થકાર—

આ પદનાં ચારે ચરણોના છેવટના પાંચ અક્ષરો સમાન છે. આથી કરીને આ પદ પણ દ્વિતીય પદની માફક પાદાંતસમયે આક્ષરધુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી અલંકૃત છે.

૧ ખોટા તર્ક ઉઠાવનાર

૨ આ કાવ્યના ૭૬મા તેમજ ૮૦મા શ્લોકમાં પણ શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે.

શ્રુત-દેવતાનું સ્વરૂપ—

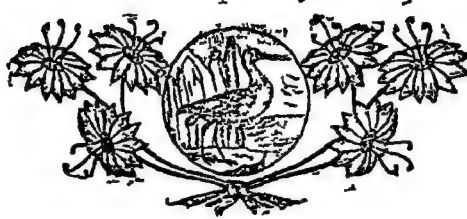
શ્રુત-દેવતાના સંબંધમાં એવો ઉદ્દેશ છે કે તે શ્રુતની અધિષ્ઠાયિકા છે. વળી તેનો વર્ણ ચન્દ્ર, ક્ષીર, હિમ ઇત્યાદિના જેવો ધવલ છે અને તે કમલના ઉપર આરૂઢ થાય છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ પુસ્તક અને માલા વડે અલંકૃત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ ત્રીણા અને કમલથી વિભૂષિત છે. આ દેવીના સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક પણ વિચારવા જેવો છે.

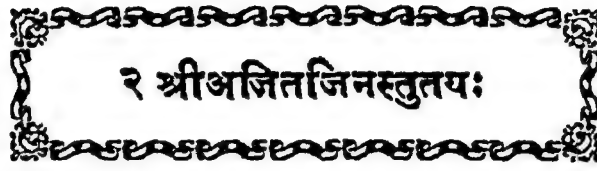
“પ્રકટપાણિતલે જપમાલિકા

કમલપુસ્તકવેણુવરાધરા ।

ધવલહંસસમા શ્રુતવાહિની

દ્વરતુ મે દુરિતં ભુવિ ભારતી ॥” —કુતવિલમ્બિત.

२ श्रीअजितजिनस्तुतयः

अथ श्रीअजितनाथस्य स्तुतिः—

कुसुमबाणचमूभिरपीडित-

त्रिभिरतीव जगद्भिरपीडितः ।

सकललोकमवन् वृजिनाजितः

शमयताद् दुरितानि जिनाजितः ॥ ५ ॥

—हृतविलम्बितम्

टीका

जिनश्चासावजितश्च स जिनाजितो दुरितानि शमयतात् । किं० ? कुसुमबाणस्य-
कन्दर्पस्य चम्वः शब्दाद्यास्ताभिः अपीडितः । त्रिजगद्भिः ईडितः—स्तुतः । किं कुर्वन् ?
अवन्-रक्षन्, (कं ?) सकललोकं, (कस्मात् ?) वृजिनं—पापं तदेवाजिः—संग्रामस्ततः ॥ ५ ॥

अन्वयः

कुसुम-बाण-चमूभिः अ-पीडितः, त्रिभिः जगद्भिः अपि अतीव ईडितः, वृजिन-आजि-तः
सकल-लोकं अवन् जिन-‘अजितः’ दुरितानि शमयतात् ।

शब्दार्थः

कुसुम=पुष्प, फूल.

बाण=आणु.

कुसुमबाण=पुष्प छे आणु गेरुं ते, कामदेव.

चमू=सङ्घ, सेना, श्रेण.

कुसुमबाणचमूभिः=कामदेवनी सेनाय्ये वडे.

पीडित (धा० पीड्)=दुःखी भयेल.

अपीडितः=नहि पीडयेल.

त्रिभिः (मू० त्रि)=त्रय वडे.

अतीव=अत्यंत.

जगद्भिः (मू० जगत्)=जगतो वडे.

ईडितः (मू० ईडित)=स्तुति करायेल.

सकल=समस्त.

लोक=जगत्, दुनिया, विश्व.

सकललोकं=समस्त जगतले.

अवन् (मू० अवत्)=पाणनारा, रक्षण करनारा.

वृजिन=पाप.

आजि=संग्राम, लडाई.

वृजिनाजितः=पापश्च संग्रामधी.

शमयतात् (धा० शम्)=शांत करो, नष्ट करो.

दुरितानि (मू० दुरित)=पापेने.

अजित=अजितनाथ, भील तीर्थकर.

जिनाजितः=अजित जिन.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅજિતનાથની સ્તુતિ—

“કંદર્પના સૈન્ય વડે નહિ પીડાયેલા એવા, તથા ત્રણે જગત્ વડે પણ અત્યંત સ્તુતિ કરાયેલા, તેમજ પાપરૂપ સંઆમથી સમસ્ત વિશ્વનું રક્ષણ કરનારા એવા 'અજિત' જિનેશ્વર (હે ભગ્ય-જન ! તમારાં) પાપોને નષ્ટ કરો.”—૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

પદ્ય-અમત્કારમાં આ કાવ્યમાંના તૃતીય પદ્યને મળતું આવતું આ પદ્ય (તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યો) ‘દ્વૃતવિલંબિત’ છંદમાં રચાયેલ છે. આ છંદનું લક્ષણ એ છે કે—

“અયિ કુશોદરિ ! યત્ર ચતુર્થકં
શુરુ ચ સપ્તમકં વશમં તથા ।
વિરતિજં ચ તથૈવ વિચક્ષણૈ-
ર્દ્વૃતવિલંબિતમિત્યુપદિશ્યતે ॥”

—શ્રુત૦ શ્લો૦ ૩૦.

અર્થાત્ હે સૂક્ષ્મ અંગવાળી ! જે સમવૃત્તના ચોથા, સાતમા, દશમા અને અંત્ય અર્થાત્ બારમા અક્ષરો દીર્ઘ હોય છે, તે વૃત્તને પછિડતો ‘દ્વૃતવિલંબિત’ કહે છે.

આ વૃત્તમાં ન, મ, મ અને ર એમ ચાર ગણો છે. આથી કરીને એનું લક્ષણ એમ પણ બાંધવામાં આવે છે કે—

“દ્વૃતવિલંબિતમાહ નમૌ મરૌ”

આ વાત ધ્યાનમાં ઉતારે તેટલા માટે આ પદ્યના પ્રથમ ચરણ પ્રતિ દૃષ્ટિ-પાત કરીએ,

કું છું મં । શા ણં ચ્ । મૂ મિં ર્ । પોં ઢિં તઃ
ન મ મ ર

✱ ✱ ✱ ✱

જિનેશ્વરાણાં નુતિઃ—

કૃતવતોઽસુમતાં શરણાન્વયં

સકલતીર્થકૃતાં ચરણાન્ વયમ્ ।

સુરકૃતામ્બુજગર્ભનિશાન્તકાન્

રવિસમાન્ પ્રણુમોઽઘનિશાન્તકાન્ ॥ ૬ ॥

—દ્વૃત૦

૧ આ દ્વિતીય જિનેશ્વર અજિતનાથના ચરિત્રનું દિગ્-દર્શન કરવું હોય, તો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૩૪) તરફે દૃષ્ટિ-પાત કરો.

ટીકા :

સકલતીર્થકૃતાં ચરણાન્ વયં પ્રણુમઃ । કિંવિધાન્ ? કૃત્તવતઃ । કિં ? શરણાન્વયં-
શરણપ્રવાહં અસુમતાં । સુરકૃતામ્બુજગર્ભમેવ નિશાન્તં-ગૃહં યેષાં તે સુર૦ । “શેષાદ્વિભાષા
(દ્વા)” (સિદ્ધ૦ અ૦ ૭, પા૦ ૩, સૂ૦ ૧૭૫) ઇતિ ક (ચ) પ્રત્યયઃ । રવિસમાન્-સૂર્યસમાન્ ।
અતઃ અઘમેવ નિશા તસ્યા અન્તકા-વિનાશકાઃ ॥ ૬ ॥

અન્વયઃ

ઘયં સકલ-તીર્થકૃતાં અસુ-મતાં શરણ-અન્વયં કૃત્તવતઃ, સુર-કૃત-અમ્બુજ-ગર્ભ-નિશાન્તકાન્,
રવિ-સમાન્, અઘ-નિશા-અન્તકાન્ ચરણાન્ પ્રણુમઃ ।

શીખરાર્થ

કૃત્તવતઃ (મૂં કૃત્તવત્)=કરેલા.

અસુ=પ્રાણુ.

અસુમતાં (મૂં અસુમત્)=પ્રાણીઓના.

શરણ=શરણુ, અથાવ.

અન્વય=સંતતિ, પ્રવાહ.

શરણાન્વયં=શરણુની સંતતિને.

તીર્થ=(૧) ચતુર્વિંધ સંઘ; (૨) દ્વાદશાંગી; (૩) પ્ર-
થમ ગણધર.

કૃત્=કરનાર.

તીર્થકૃત્=તીર્થકર, તીર્થપતિ.

સકલતીર્થકૃતાં=સર્વ તીર્થકરોના.

ચરણાન્ (મૂં ચરણ)=પાદોને, ચરણોને.

વયં (મૂં અસદ્)=અમે.

કૃત્ (ધા૦ કૃ)=કરેલ, રચેલ.

અમ્બુ=જલ.

અમ્બુજ=જલમાં ઉત્પન્ન થાય તે, કમલ.

ગર્ભ=મધ્ય ભાગ.

નિશાન્ત=ગૃહ.

સુરકૃતામ્બુજગર્ભનિશાન્તકાન્=દેવ-રચિત કમલોનો
મધ્ય ભાગ છે ગૃહ જેનું એવા.

રવિ=સૂર્ય, સૂરજ.

રવિસમાન્=સૂર્યસમાન.

પ્રણુમઃ (ધા૦ નુ)=સ્તુતિ કરીએ છીએ.

નિશા=રાત્રિ, રાત.

અન્તક=અન્ત આણનારા, વિનાશ કરનારા.

અઘનિશાન્તકાન્=પાપરૂપી રાત્રિનો અન્ત આણનારા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“પ્રાણીઓના શરણુની સંતતિને કરેલાં (અર્થાત્ અનેક લઘ્ય જીવો વડે આશ્રય
લેવાયેલાં) એવાં, તથા દેવ-રચિત કમલનો મધ્ય ભાગ છે ગૃહ જેનું એવાં, વળી સૂર્ય-
સમાન અને (અતએવ) પાપરૂપી રાત્રિનો અન્ત આણનારાં એવાં સમસ્ત તીર્થપતિ-
ઓનાં ચરણોને અમે સ્તવીએ છીએ.”—૬

૧ જિનેશ્વરનાં ચરણોની નીચે દેવતાઓ કમલ સ્થાપે છે એ અત્ર સૂચવવામાં આવ્યું છે. આ વા-
તની ભક્તામર-સ્તોત્ર (શ્લોક ૩૨) પણ સાક્ષી પૂરે છે. આ હકીકત ઉપર સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા
(પૃ૦ ૧૦૨) પણ પ્રકાશ પાડે છે.

૨ સમસ્ત તીર્થપતિઓથી ગત ચોવીસીના ચોવીસ તીર્થકરો સમજવા એ તો દેખીતી વાત છે. છતાં
પણ આ સંબંધમાં નિશેષ માહિતી જોઈતી હોય તો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના પૃ૦ ૩૭-૩૯ તરફ
દૃષ્ટિ-પાત કરો.

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં બે પદ્યો • પણ પાદાંતસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી શોભે છે, કેમકે તેનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે.

ૐ - ૐ ૐ ૐ

૧ આ પ્રકારના યમકથી વિભૂષિત એવું એક આઠ પદ્યનું શ્રીપાર્શ્વજિન-સ્તોત્ર શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ રચેલું છે. તે નીચે મુજબ છે:—

“શ્રીપાર્શ્વ ! પાદાંતતનાગરાજ !

પ્રોત્સર્પદેનઃકફનાગરાજ ! ।

સતાં હતાસત્પરિણામરાગં

સ્વાં સંસ્તુમઃ સ્થૈર્યગુણામરાગમ્ ” ॥ ૧ ॥-ઉપભતિ.

“હે શ્રીપાર્શ્વ ! જેનાં ચરણોને પ્રણામ કર્યો છે નાગરાજે (ધરણેન્દ્રે) એવા હે નાથ ! વધતા જતા એવા પાપરૂપી કફ પ્રતિ (તેનો વિનાશ કરવામાં) સુક સમાન ! હે જન્મ-રહિત (જિનેશ્વર) ! નાશ કર્યો છે સજ્જનોના હુદ્ પરિણતિવાળા રાગનો જેણે એવા તથા સ્થિરતારૂપી ગુણમાં મેરૂસમાન એવા તને અમે સ્તવીએ છીએ.”—૧

“યે મર્ત્યદેવાસુરમાનનીયં

પદ્યન્તિ તે શ્રીમરમાનનીયમ્ ।

સઘસિલોકીતિલકામિતાનિ

સિધ્ધન્તિ તેષામિદ કામિતાનિ ” ॥ ૨ ॥-ઇન્દ્રવજ્રા.

“હે ત્રૈલોક્યને વિષે તિલકસમાન (તીર્થેશ્વર) ! માનવ, દેવ અને દાનવને માનનીય એવું તેમજ વળી શોભાથી ભરપૂર એવા તારા મુખને જેઓ જુએ છે, તેમના અપરિમિત મનોરથો અત્ર સત્વર ફલીશ્વત થાય છે.”—૨

“દશોદ્વયં પદ્મલઙ્કારં

નાશિશ્રયત્ તે કમલઙ્કારમ્ ? ।

કુતોઽન્યથા ત્વન્નતિદીક્ષિતેષુ

સર્વશ્રિયાં પ્રેમ તદ્દીક્ષિતેષુ ? ” ॥ ૩ ॥-ઉપભતિ.

“પદ્મના પત્રનું અનુકરણ કરનારા એવા તારા નેત્ર-યુગલ શું-લક્ષ્મીનું અનુકરણ નથી કરતા ? એમ નહિ હોય તો તારા પ્રણામને વિષે દીક્ષિત તેમજ તારા નેત્ર-યુગલ વડે જેવાએલા (અર્થાત્ તારા કૃપા-પાત્ર) એવા (મનુષ્યો) ને વિષે સમસ્ત સપત્તિનો પ્રેમ ક્યાંથી (હોય) ? ”—૩

“અમ્યર્હિતં મઘ્યકદમ્બકાનાં

હર્ષપ્રકર્ષાલ્લસદમ્બકાનામ્ ।

સેવન્તિ ચે સ્વાં વિધિવલ્લભન્તે

નિર્વાણસૌખ્યં બુધવલ્લભં તે ” ॥ ૪ ॥-ઇન્દ્રવજ્રા.

“હર્ષના પ્રકર્ષને લઇને દેદીપ્યમાન છે નેત્રો જેનાં એવા લઘ્ય-સમુદાયોને પૂજ્ય (તેમજ પણ્ડિતોને પ્રિય) એવા તને જેઓ વિધિપૂર્વક લાગે છે, તેઓ પણ્ડિતોને પ્રિય એવું મોક્ષનું મુખ-પામે છે.”—૪

જિનવાણી-પ્રશંસા—

કૃતસમસ્તજગચ્છુભવસ્તુતા

જિતકુવાદિગણાઽસ્તભવસ્તુતા ।

અવતુ વઃ પરિપૂર્ણનભા રતી-

ર્નમરુતે દદતી જિનભારતી ॥ ૭ ॥

—કૃત૦

“ રતેરહંકૃતપનાયિકામિ-

ચંદુઃશ્રિયા તે સુરનાયિકામિઃ ।

નાક્ષોમિ ચેતઃ પરમાવલીન-

મષિગ્ધવિસ્તારિશુભાવલીનમ્ ” ॥ ૫ ॥—ઉપભતિ.

“ (કંદર્પેની પત્ની) રતિના ગર્વને દૂર કરનારી એવી સુરાંગનાઓ પોતાના દેહની સંપત્તિદ્વારા, ઉત્તમ લાવને વિષે લીન એવા, તેમજ અચિન્ત્ય, વિસ્તીર્ણ અને શુભ એવી શ્રેણિઓના સ્વામી એવા તારા ચિત્તને ચલિત કરી શકી નહિ.”—૫

“ પ્રભો ! તવાઽસ્ત્રસ્મરરાજમાને

નસાંશુજાલેન વિરાજમાને ।

ઋમામ્બુજે કલ્પિમૃદે રસેન-

શાકાર્ચનીય ! સ્તુમહે રસેન ” ॥ ૬ ॥—ઉપભતિ.

“ હે નાથ ! હે પૃથ્વી-પતિઓના તેમજ ઇન્દ્રોના પૂજ્ય ! લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ એવાં, વળી નખનાં કિરણોના સમૂહ વડે શોભતાં, તેમજ વળી દળી નાંખ્યો છે કંદર્પરાજના ગર્વને જેણે એવાં તારાં ચરણોની અમે પ્રેમપૂર્વક સ્તુતિ કરીએ છીએ.”—૬

“ ભાકાક્ષિતા बहुविधं जनताभिरामा-

સ્પૃહા મહોદયપુરી ધ્રુવતાભિરામા ।

અપ્યંબરમુતિતપઃસવનાદતે ન

પુંસાઽપ્યતે જિન ! તવ સ્તવનાદતેન ? ” ॥ ૭ ॥—વસન્તતિલકા.

“ લોકો વડે અદ્ભુત પ્રકારે આકાંક્ષા (ઇચ્છા) રખાયેલી એવી, વ્યાધિ વડે નહિ સ્પર્શ કરાયેલી (અર્થાત્ અવ્યાબાધ) એવી, તેમજ નિશ્ચયતા વડે મનોહર એવી મહોદય-નગરી (મુક્તિ-પુરી) ને (પણ) યજ્ઞ, સ્તુતિ, તપ અને જ્ઞાન કર્યા વિના પણ હે વીતરાગ ! તારા સ્તવનને વિષે આદરવાળો મનુષ્ય શું પામતો નથી કે ! ”—૭

“ इत्थं फणीन्द्रसततभित्तपार्श्व ! नाऽथ

સ્ત્રી વા સ્તવં પઠતિ ચક્ષુઃ પાર્શ્વનાથ ! ।

तस्यै स्पृहामहजिनप्रभवाय ! नम्या

લક્ષ્મીર્વિભર્તિ સુમનઃસમભાવનમ્યા ” ॥ ૮ ॥—વસન્તતિલકા.

“ હે નાગેન્દ્ર વડે નિરંતર આશ્રય લેવાયેલો છે જેની બાહુનો એવા હે (નાથ) ! હે પાર્શ્વનાથ ! પુણ્યની ઉત્પત્તિનો લાભ છે જેના દ્વારા એવા હે (ઇશ્વર) ! જે નર કે નારી તારા (આ) સ્તોત્રનું પઠન કરે છે, તેવાની, નવીન (અર્થાત્ તરુણ) એવી તેમજ દેવોના સમુદાયને નમ્ય (સ્તુતિ કરવા લાયક) એવી લક્ષ્મી ઇચ્છા રાખે છે.”—૮

ટીકા

જિનભારતી-વાગ્ અવતુ । વઃ-યુષ્માન્ । શુભવસ્તૂનાં ભાવઃ શુભવસ્તુતા, કૃતા સમ-
સ્તજગતઃ શુભવસ્તુતા યયા સા તથાવિધા । જિતઃ કુવાદિગણો યયા સા । અસ્તો-વિક્ષિપ્તો
ભવઃ-સંસારો યૈઃ પતાવતા સાધવસૈઃ સ્તુતા इत्यर्थः । ગામ્ભીર્યશબ્દેન પરિપૂર્ણ નમો યયા ।
નરશ્ચ મરુતશ્ચ નૃમરુત્ તસૈ નૃમરુતે । રતીઃ-સુખાનિ । દદતી-પ્રયચ્છન્તી । યા વાગ્ ॥૭॥

અન્વયઃ

કૃત-સમસ્ત-જગત્-શુભ-વસ્તુતા, જિત-કુ-વાદિન્-ગણા, અસ્ત-ભવ-સ્તુતા, પરિપૂર્ણ-નમાઃ,
નૃ-મરુતે રતીઃ દદતી જિન-ભારતી વઃ અવતુ ।

શબ્દાર્થ

સમસ્ત=અખિલ, સંપૂર્ણ.

જગત્=દુનિયા.

શુભ=શુભ.

વસ્તુ=પદાર્થ.

કૃતસમસ્તજગત્શુભવસ્તુતા=કર્તુ છે અખિલ વિશ્વને

શુભ વસ્તુના ભાવવાળું જેણે એવી,

જિત (ધાં જિ)=જીતેલા, પરાજિત કરેલા.

ગણ=સમુદાય, સમૂહ.

જિતકુવાદિગણા=પરાજય કર્યો છે કુવાદીઓના

સમુદાયનો જેણે એવી.

સ્તુત (ધાં સ્તુ)=સ્તુતિ કરાયેલ.

અસ્તભવસ્તુતા=પરાસ્ત કર્યો છે સંસાર જેમણે એવા

વડે સ્તુતિ કરાયેલી.

અવતુ (ધાં અવ્)=અયાવો, રક્ષણ કરો.

વઃ (મૂં યુષ્મદ્)=તમને.

પરિપૂર્ણ (ધાં પૂ)=પૂરી દીધેલ.

નમસ્=આકાશ, ગગન.

પરિપૂર્ણનમાઃ=પૂરી નાંખ્યું છે ગગન જેણે એવી.

રતીઃ (મૂં રતિ)=સુખોને.

નૃ=મનુષ્ય, માનવ.

મરુત્=દેવ, અમર.

નૃમરુતૈઃ=માનવ અને અમરને.

દદતી (ધાં દા)=આપનારી.

ભારતી=વાણી, દેશના.

જિનભારતી=જિન-વાણી, જિનેશ્વરની દેશના.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની પ્રશંસા—

“ કર્તુ છે અખિલ વિશ્વને શુભ વસ્તુના ભાવમય જેણે એવી, તેમજ જીત્યો છે
કુવાદીઓના સમુદાયને જેણે એવી, તથા વળી નષ્ટ કર્યો છે” (ચોર્યાસી લાખ ચોનિરૂપ)
સંસાર જેણે એવા (મુનિવરો) વડે સ્તુતિ કરાયેલી, અને વળી (ગાંભીર્યાદિક ગુણે
કરીને) પૂરી નાંખ્યું છે ગગન જેણે એવી, તેમજ માનવ તથા દેવને સુખો અર્પણ
કરનારી એવી જિન-વાણી (હે ભગ્યે!) તમારૂં રક્ષણ કરો.”—૭

ॐ ॐ ॐ ॐ

ધરણપદ્મહિલાયાઃ સ્તુતિઃ—

સુફળરક્તસરીસૃપરાજિતાં

રિપુવલપ્રહતાવપરાજિતામ્ ।

સ્મરત તાં ધરણાગ્નિમયોપિતં

જિનગૃહેષુ યયાઽશ્રમયોપિતમ્ ॥ ૮ ॥

—દ્રુત૦

ટીકા

ધરણાગ્નિમયોપિતં-પદ્મહિલાં સ્મરત । કિંમૂતાં ? સુફળેષુ રક્તાનિ ચેષાં તે તથા-
વિદ્યાઃ સરીસૃપાઃ-સર્પાસ્તૈ રાજિતામ્ । રિપુવલપ્રહતૌ અપરાજિતામ્ । જિનાલયેષુ યયા
શ્રમ-રહિતયા ઉપિતં-નિવસિતમ્ ॥ ૮ ॥

અન્વયઃ

યયા અ-શ્રમયા જિન-ગૃહેષુ ઉપિતં, તાં સુ-ફળ-રક્ત-સરીસૃપ-રાજિતાં, રિપુ-વલ-પ્રહતૌ
અ-પરાજિતાં (અથવા અપર-અજિતાં) 'ધરણ'-અગ્નિમ-યોપિતં સ્મરત ।

શબ્દાર્થ

સુ=શ્રેષ્ઠતાવાચક અન્વય.

ફળ=ફેણ.

રક્ત=રક્ત, મણિ.

સરીસૃપ=સર્પ, સાપ.

રાજિત (વા० રજ્)=શોભાયમાન, મુશોભિત.

સુફળરક્તસરીસૃપરાજિતાં=જેની સારી ફેણોમાં રક્ત
છે એવા સર્પો વડે મુશોભિત.

રિપુ=શત્રુ, દુશ્મન.

વલ=સંન્ય

પ્રહતિ=નાશ

રિપુવલપ્રહતૌ=શત્રુના સંન્યનો નાશ કરવામાં.

પરાજિત (વા० જિ)=હારી ગયેલ.

અપર=અન્ય.

અજિત=નહિ હતાયેલ.

અપરાજિતાં=(૧) નહિ હતાયેલી; (૨) અન્ય દ્રોષથી
નહિ હતાયેલી.

સ્મરત (વા० સ્મૃ)=તમે સ્મરણ કરો.

તાં (મૂ० તદ્)=તેને.

ધરણ=ધરણેન્દ્ર, નાગ-પતિ.

અગ્નિમ=પ્રથમ, મુખ્ય.

યોપિત=ઝી, પતી.

ધરણાગ્નિમયોપિતં=ધરણેન્દ્રની પદરાણીને.

ગૃહ=ઘર

જિનગૃહેષુ=જિનાલયોને વિષે.

યયા (મૂ० યદ્)=જેના વડે.

શ્રમ=પરિશ્રમ, થાક.

અશ્રમયા=અવિધમાન છે પરિશ્રમ જેને વિષે એવી,
થાક-રહિત

ઉપિતં (વા० વસ્)=રહેવાયું, નિવાસ કરાયો.

શ્લોકાર્થ

ધરણેન્દ્રની પદરાણીની સ્તુતિ—

“ અવિધમાન છે પરિશ્રમ જેને વિષે એવા જેનાથી જિનાલયોમાં નિવાસ કરાયો,

તે, રત્ન છે જેની સારી ફેણોમાં એવા સર્પો વડે સુશોભિત એવી, તેમજ વળી શત્રુ-
ઓના સૈન્યનો સંહાર કરવામાં ક્રોધથી પણ ગાંજી ન જાય એવી (તે) ધરણેન્દ્રની
અથ-મહિષીને (હે મુમુક્ષુ જનો!) તમે સ્મરો.”—૮

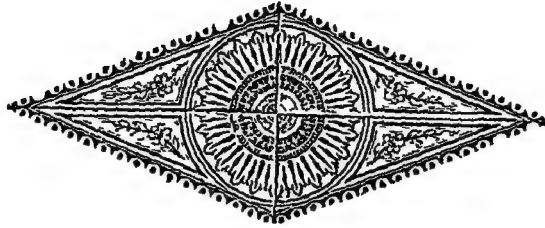
સ્પષ્ટીકરણ

ધરણેન્દ્ર—

જૈન શાસ્ત્રમાં દેવોના (૧) ભુવનપતિ, (૨) વ્યંતર, (૩) જ્યોતિષ્ક અને (૪) વૈમા-
નિક એમ ચાર પ્રકારે બતાવ્યા છે. તેમાં વળી ભુવનપતિના (૧) અસુર-કુમાર, (૨) નાગ-
કુમાર, (૩) વિદ્યુત-કુમાર, (૪) સુપર્ણ-કુમાર, (૫) અગ્નિ-કુમાર, (૬) વાયુ-કુમાર, (૭) મેઘ-
કુમાર, (૮) ઉદધિ-કુમાર, (૯) દ્વીપ-કુમાર અને (૧૦) દિક્-કુમાર એમ દશ ભેદો છે. આ
ભેદોમાંના નાગકુમાર દેવોના બે ઇન્દ્રો છે અને તેમને ધરણ અને ભૂતાનંદના નામથી
ઓળખવામાં આવે છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ધરણેન્દ્ર એ નાગકુમાર દેવોના ઇન્દ્રનું
નામ છે. આ ઇન્દ્ર દક્ષિણ દિશાનો સ્વામી છે. આ ઇન્દ્રને છ અથ-મહિષીઓ છે. તેનાં
નામોના સંબંધમાં સ્થાનાંગ-સૂત્ર (પત્રાંક ૩૬૧)માં કહ્યું છે કે—

“ ધરણસ્વ ણં નાગકુમારેન્દ્રસ્વ નાગકુમારરાજો હ અગ્ગમહિસીઓ પં ૦ તં ૦—(૧) અલા,
(૨) સક્કા, (૩) સતેરા, (૪) સોતામણી, (૫) હંદા, (૬) ઘણવિજયા ”

અર્થાત્ નાગકુમારના ઇન્દ્ર ધરણેન્દ્રની (૧) અલા, (૨) શક્કા, (૩) સતેરા, (૪) સૌદામિની,
(૫) હંદા અને (૬) ઘનવિદ્યુતા એમ છ પદરાણીઓ છે.

૧ “ ધરણસ્વ નાગકુમારેન્દ્રસ્વ નાગકુમારરાજઃ પદ્મ અગ્ગમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞસાસ્ત્રઘથા—(૧) અલા, (૨) શક્કા,
(૩) સતેરા, (૪) સૌદામિની, (૫) હંદા, (૬) ઘનવિદ્યુતા ” ।

३ श्रीशंभवजिनस्तुतयः

अथ श्रीशंभवनाथस्य स्तुतिः—

नमो भुवनशेखरं दधति ! देवि ! ते वन्दिता-
मितिस्तुतिपराऽगमत् त्रिदशपावली वन्दिता ।
यदीयजननीं प्रति प्रणुत तं जिनेशं भवं
निहन्तुमनसः सदाऽनुपमवैभवं 'शंभवम्' ॥ ९ ॥

—पृथ्वी (८, ९)

टीका

यदीयजननीं प्रति त्रिदशपावली-इन्द्रावली वन्देर्भावो-वन्दिता तां वन्दितां
अगमत्-गतवती इतिस्तुतिपरा सती हे भुवनमुकुटं पुत्रं दधति-धारयमाणे ! हे देवि !
ते-तुभ्यं नमोऽस्तु । इन्द्रावली किंभूता ? वन्दिता । कैः ? देवादिभिः इति गम्यते । तं
जिनेशं भवं निहन्तुमनसः सन्तः प्रणुत यूयं निरुपमभूतिम् ॥ ९ ॥

अन्वयः

(हे) भुवन-शेखरं दधति ! देवि ! ते नमः इति-स्तुति-परा, वन्दिता त्रिदश-प-आवली यदीय-
जननीं प्रति वन्दितां अगमत्, तं अनुपम-वैभवं जिन-ईशं 'शंभवम्' भवं 'निहन्तु-मनसः प्रणुत ।

शब्दार्थः

नमस्=नमस्कारं कृते.

शेखर=मुकुट.

भुवनशेखरं=त्रैलोक्यना मुकुटसमानने
दधति ! (मू० दधती)=दे धारणु करनारी !

देवि ! (मू० देवी)=हे देवी !

ते (मू० युष्मद्)=तने.

वन्दितां (मू० वन्दिता)=भन्दीपणाने.

इति=आ प्रभाषे.

स्तुति=स्तुति, स्तवन.

पर=तत्पर.

इतिस्तुतिपरां=अथ प्रभाषेनी स्तुतिभां तत्पर.

अगमत् (धा० गम्)=प्राप्तं यतीं कृती.

त्रिदश=देव, सुर.

त्रिदशप=देवेन्द्र, सुरपति.

आवली=श्रेणि.

त्रिदशपावली=सुरेन्द्रनी श्रेणि.

વન્દિતા (ધા० વન્દ્)=વન્દન કરાવેલી.
 યદીય=જેની.
 જનની=માતા.
 યદીયજનની=જેની માતાને.
 પ્રતિ=ને
 પ્રણુત (ધા० જુ)=તમે સ્તુતિ કરો.
 તં (મૂ० તદ્)=તેને.
 ઈશ=સ્વામી, પ્રભુ.
 જિનેશં=તીર્થપતિને, જિનેશ્વરને.

ભવં (મૂ० ભવ)=સંસારને.
 નિહન્તું (ધા० હન્)=નાશ કરવાને.
 મનસ્=મન.
 નિહન્તુમનસા=નાશ કરવાના મનવાળા.
 સદા=સર્વદા, હમેશાં.
 અનુપમ=અસાધારણ, નિરૂપમ.
 વૈમવ=સંપત્તિ.
 અનુપમવૈમવં=નિરૂપમ છે સપત્તિ જેની એવાને,
 શંભવં (મૂ० શંભવ)=શંભવ(નાથ)ને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશંભવનાથની સ્તુતિ—

“ ‘હે ત્રૈલોક્યના મુકુટ(સમાન પુત્ર)ને (કુક્ષિમાં) ધારણ કરનારી દેવી ! તને નમસ્કાર હોજો’ એવી સ્તુતિ કરવામાં તત્પર એવી, તેમજ (દેવ અને દાનવ વડે) વન્દન કરાવેલી એવી સુરપતિઓની શ્રેણિ જેની માતા પ્રતિ બન્દિ-ભાવને ધારણ કરતી હવી, તે અસાધારણ સંપત્તિવાળા (તૃતીય) જિનેશ્વર ‘શંભવ(નાથ)’ની (હે લગ્ય-જનો !) સંસારનો નાશ કરવાના મનવાળા (થયા થકા) તમે સ્તુતિ કરો.”—૯

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ કાવ્યની પદ્ધતિ-અનુસાર આ તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યો પણ ‘પૃથ્વી’-નામના સમવૃત્તમાં રચવામાં આવ્યાં છે. એનું લક્ષણ નીચે મુજબ છે:—

“દ્વિતીયમલિકુન્તલે ! યદિ પષ્ટમં દ્વાદશં
 ચતુર્દશમથ પ્રિયે ! ગુરુ ગમીરનામિહદે ! !

સપચ્ચદશમાન્તિકં તદનુ યત્ર કાન્તે ! યત્તિ-
 ગિરીન્દ્રફણિભૃત્કુલૈર્ભવતિ સુમ્નુ ! ‘પૃથ્વી’ હિ સા ॥”

—શ્રુત૦ શ્લો० ૪૦.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે હે ભ્રમરના સમાન (કૃષ્ણ) કેશવાળી (કામિની) ! જે વૃત્તનો બીજો અક્ષર તેમજ હે પ્રિયા ! જેના છઠ્ઠા, આઠમા, બારમા તથા ચૌદમા અક્ષરો પણ દીર્ઘ હોય અને વળી હે બાંડી નાભિરૂપ હૃદયવાળી (લલના) ! આ ઉપરાંત જેના પંદરમા અને છેવટના અર્થાત્ સત્તરમા અક્ષરો પણ દીર્ઘ હોય અને હે કાન્તા ! જે વૃત્તમાં આઠમા અને ત્યાર પછીના નવ અક્ષરો બાદ વિરામ-સ્થાન હોય, તે વૃત્ત હે સુમ્નુ ! ‘પૃથ્વી’ છે.

આ સત્તર અક્ષરના વૃત્તમાં જ, સ, જ, સ અને ય એમ પાંચ ગણો છે, જ્યારે છેવટના બે અક્ષરો અનુક્રમે હ્રસ્વ અને દીર્ઘ છે. આ વાત લક્ષ્યમાં આવે એટલા-માટે આ પદ્યના પ્રથમ બાદ પ્રતિ નજર કરીએ.

ન મો મુ।વ ન શો।ર્દ રે દા।ધ તિ દે।ર્વિ તે વેન।ર્દિ તો
 જ સ જ સ ય લ ગ
 આથી કરીને તો 'પૃથ્વી' નું નીચે મુજબનું લક્ષણ ચરિતાર્થ થાય છે—
 “જસૌ જસયલા વસુગ્રહયતિશ્ચ પૃથ્વી ગુરુઃ”

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના ત્રણ ત્રણ અક્ષરો સમાન છે (કેમકે ચમત્કમય પદ્યમાં
 બકાર અને વકાર એક ગણાય છે^૧). આ પછીનું પદ્ય પણ આવી જાતના ચમત્કથી વિભૂષિત છે.

૪ ૪ ૪ ૪

સકલજિનેશ્વરાણાં જન્માભિષેકઃ—

સુમેરુગિરિમૂર્ધનિ ધ્વનદનેકદિવ્યાનકે

સુરૈઃ કૃતમવેક્ષ્ય યં મુમુદિરેડિતિભવ્યા ન કે ।

જગત્રિતયપાવનો જિનવરાભિષેકો મલં

સદા સ વિધુનોતુ નોડશુભમયં ઘનાકોમલમ્ ॥ ૧૦ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

ધ્વનન્તઃ—શબ્દચન્તઃ અનેક(કે) દિવ્યાનકા—દિવ્યપટ્ટહા યસ્મિન્ । અતીવ ભવ્યાઃ
 કે ન પ્રમુદિતાઃ ? । નઃ—અસ્માકં મલં—અષ્ટપ્રકારં કર્મ વિધુનોતુ—અપનયતુ । ઘનં ચ તત્
 અકોમલં ચ કઠિનમિત્યર્થઃ ॥ ૧૦ ॥

અન્વયઃ

ધ્વનત્-અનેક-દિવ્ય-આનકે સુમેરુ-ગિરિ-મૂર્ધનિ સુરૈઃ કૃતં યં (જિન-અભિષેકં) અવેક્ષ્ય કે
 અતિ-ભવ્યાઃ ન મુમુદિરે ? સઃ જગત્-ત્રિતય-પાવનઃ જિન-વર-અભિષેકઃ નઃ અ-શુભ-મયં, ઘન-
 અ-કોમલં મલં સદા વિધુનોતુ ।

શીખદાર્થ

સુમેરુ=મેરુ.

ગિરિ=પર્વત.

મૂર્ધન=ટોચ, શિખર.

સુમેરુગિરિમૂર્ધનિ=મેરુ પર્વતની ટોચ ઉપર.

ધ્વનત્ (યાં ધ્વન્)=શીખદાયમાન.

અનેક=અનેક.

દિવ્ય=દિવ્ય, સ્વર્ગીય.

આનક=દુંદુભિ, વાદ્ય-વિશેષ.

ધ્વનદનેકદિવ્યાનકે=વાગી રહી છે અનેક દિવ્ય

દુંદુભિઓ જ્યાં એવા.

૧ સરખાવો—

“રલયોર્દલયોશ્ચૈવ, શસયોર્વવયોસ્થા ।

વદન્ત્યેપાં ચ સાવર્ણ્ય—મલકારવિદો જનાઃ ॥”

સુરૈઃ (મૂં સુર)=દેવો વડે.

કૃતં (મૂં કૃત)=કરેલ.

અવેક્ષ્ય (ધાં ફેલ)=જોધને.

યં (મૂં યદ્)=જેને.

મુમુદિરે (ધાં મુદ્)=હર્ષિત થયા, હર્ષ પામ્યા.

અતિ=અતિશય.

ભવ્ય=ભવ્ય, મોક્ષે જનાર.

અતિભવ્યાઃ=અતિશય ભવ્ય, અલ્પસંસારી.

ન=નહિ.

કૈ (મૂં કિમ્)=કોણ.

ત્રિતય=ત્રણનો સમુદાય.

પાવન=પવિત્ર કરનાર.

જગત્ત્રિતયપાવનઃ=ત્રણે લોકને પવિત્ર કરનારા.

અભિષેક=અભિષેક.

જિનવંરામિષેકઃ=જિનેશ્વરોનો અભિષેક.

મલં (મૂં મલ)=મલને.

સઃ (મૂં તદ્)=તે.

વિધુનોતુ (ધાં ઘા)=નષ્ટ કરો, દૂર કરો.

મય=પ્રચુરતાવાચક શબ્દ.

અશુભમયં (મૂં અશુભમય)=અશુચિથી ભરપૂર.

ઘન=નિખિડ, ગહન.

કોમલ=મૃદુ, કોમળ.

ઘનાકોમલં=નિખિડ તેમજ કઠણ.

શ્લોકાર્થ

સકલ જિનેશ્વરોનો જન્મ-અભિષેક—

“વાગી રહી છે અનેક દિવ્ય કુંડુભિયો જ્યાં એવા 'મેરૂ ગિરિરાજના શિખર ઉપર દેવતાઓ દ્વારા કરાયેલ જ (અભિષેક)ને જોધને કયા સુભવ્ય જીવે! પુત્રી ન થયા ? (અર્થાત્ સર્વે પ્રમુદિત થયા) તે ત્રૈલોક્યને પવિત્ર કરનારો જિનેશ્વરનો અભિષેક આપણા અશુચિથી ભરપૂર, ગહન તેમજ કઠણ એવા (અષ્ટ કર્મરૂપી) મલનો સહ નાશ કરે.”—૧૦

ૐ ૐ ૐ ૐ

શ્રીસિદ્ધાન્તપરિચયઃ—

અપેતનિધનં ધનં બુદ્ધજનસ્ય શાન્તાપદં

પ્રમાણનયસંકુલં મૃશમસદૃશાં તાપદમ્ ।

જના ! જિનવરાગમં મજત તં મહાસમ્પદં

યદીપ્સથ સુખાત્મકં વિગતકામહાસં પદમ્ ॥ ૧૧ ॥

—પૃથ્વી

૧ મેરૂ પર્વતની માહિતી માટે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૩૩).

૨ જન્મ-અભિષેક એ તીર્થકરના પાત્ર કલ્યાણકો પૈકી 'જન્મ-કલ્યાણક' સાથે સંબંધ ધરાવે છે. એની સ્થૂલ રૂપરેખા સાદે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૩૦-૩૩).

૩ કર્મનું ચર્કિચિત્ત્વ સ્વરૂપ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૬-૭) માં આલેખેલું છે.

ટીકા

જિનવરાગમં ભજત યૂયમ્ । અપેતં-ગતં નિધનં-પર્યન્તો યસ્ય । શાન્તા આપદો યેન તમ્ । પ્રમાણાનિ-પ્રત્યક્ષાદીનિ નયા-નૈગમાદયઃ તૈઃ સંકુલમ્ । અસત્યઃ-અશોભના દૃષ્ટ્યો યૈષાં તે તથાવિધાનાં તાપદમ્ । મહત્યઃ સમ્પદો યસ્મિન્નાગમે તમ્ । યદિ ર્હૃન્સથ સુખરૂપં પદમ્ । કિંભૂતં ? વિગતઃ કામહાસો યસ્મિન્ પદે તત્ ॥ ૧૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) જનાઃ ! યદિ સુખ-આત્મકં વિગત-કામ-હાસં પદં ર્હૃન્સથ, (તર્હિ) અપેત-નિધનં, બુધ-જનસ્ય ધનં, શાન્ત-આપદં, પ્રમાણ-નય-સકુલં, અસત્-દૃશાં ભૃશં તાપ-દં, મહત્-સમ્પદં તં જિન-વર-આગમં ભજત ।

શીખ્દાર્થ

અપેત (ધા० દ)=દૂર થયેલ, નષ્ટ થયેલ.

નિધન=અંત, નાશ.

અપેતનિધનં=દૂર થયો છે અંત જેનો એવા.

ધનં (મૂ० ધન)=ધન, દોલત.

બુધ=ડાહો માણસ, પણ્ડિત.

જન=ગ્રોહ.

બુધજનસ્ય=પણ્ડિત પુરૂષોના.

શાન્ત (ધા० શમ્)=શાન્ત થયેલ, નાશ પામેલ.

આપદ્=કષ્ટ.

શાન્તાપદં=શાન્ત થઈ છે આપત્તિઓ જે દ્વારા એવા,

નષ્ટ થયાં છે કષ્ટો જેથી એવા.

પ્રમાણ=પ્રમાણ, ચતુર્થ જ્ઞાન.

નય=ખરેખરે અભિપ્રાય, નય.

સકુલ=મિશ્રિત, વ્યાપ્ત.

પ્રમાણનયસકુલં=પ્રમાણ અને નયો વડે વ્યાપ્ત.

ભૃશં=અત્યંત.

અસત્=દુષ્ટ.

દૃશ્=દૃષ્ટિ.

અસદૃશાં=મિથ્યા-દૃષ્ટિઓના.

તાપ=સતાપ.

દા=આપવું.

તાપદં (મૂ० તાપદ)=સંતાપ કરનારા.

જનાઃ ! (મૂ० જન)=હે મનુષ્યો !

આગમ=સિદ્ધાન્ત.

જિનવરાગમં=જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્તને.

ભજત (ધા० ભજ્)=ભજે.

મહત્=મહા, ઘણી.

સમ્પદ્=સંપત્તિ, સંપદા.

મહાસંપદં=મહાસંપત્તિ છે જેને વિષે એવા.

યદિ=જો.

ર્હૃન્સથ (ધા० આપ્)=તમે મેળવવા ઇચ્છો છો.

સુખ=શુભ.

આત્મન્=આત્મા, સ્વરૂપ.

સુખાત્મકં=શુભરૂપ.

વિગત (ધા० ગમ્)=નષ્ટ થયેલ.

કામ=કંદર્પ, કામદેવ, અનગ.

હાસ=હાસ્ય.

વિગતકામહાસં=નષ્ટ થયાં છે કામ અને હાસ્ય જ્યાં એવા.

પદં (મૂ० પદ)=સ્થાનને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસિદ્ધાન્તનો પરિચય—

“ હે માનવો ! જે તમે શુભરૂપ તેમજ વિશેષતઃ ગયેલાં છે અનંગ અને હાસ્ય જ્યાંથી એવા. (અર્થાત્ વિષય-વાસના અને હાસ્યથી વિશુદ્ધ એવા) (મોક્ષરૂપી)

निर्वाणकलिकायाम्—

“तत्राद्यां रोहिणीं धवलवर्णां सुरभिवाहनां चतुर्भुजामक्षस्त्रवाणा-
न्वितदक्षिणपाणिं गङ्गधनुर्युक्त्वामपाणिं चेति ।”

પદની અભિલાષા રાખતા હો, તો તો નષ્ટ થયો છે નાશ જેનો (અર્થાત્ અવિનાશી) એવા, વળી પશ્ચિમ પુરુષોના ધનરૂપ, તથા વળી શાન્ત થઈ છે આપત્તિઓ જે દ્વારા એવા, તેમજ (પ્રત્યક્ષાદિક) પ્રમાણો અને (નૈગમાદિ) નયો વડે વ્યાપ્ત એવા, તેમજ વળી મિથ્યાદૃષ્ટિઓને અત્યંત સંતાપ-કારક અને સમ્યગ્દૃષ્ટિઓને મહાસંપત્તિયુક્ત એવા તે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્તને તમે લાભે લાભે.”—૧૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્યનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાંના છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં તો છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે. તેરમું પદ્ય પણ આવા પ્રકારના અમત્કારી વિભૂષિત છે, પરંતુ અત્ર વિશેષતા એ છે કે આ પદ્યનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના બે બે અક્ષરો સમાન છે.

૫ ૫ ૫ ૫

રોહિણીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

શરાક્ષધનુશઙ્ખભૃન્નિજયશોવલક્ષા મતા

કૃતાખિલજગજ્જનાહિતમહાબલક્ષામતા ।

વિનીતજનતાવિપદ્વિપસમૃદ્ધ્યભિદ્રોહિણી

મમાસ્તુ સુરભિસ્થિતા રિપુમહીધ્રમિદ્ ‘રોહિણી’ ॥૧૨॥૩॥

—પૃથ્વી

ટીકા

સુરભિસ્થિતા રોહિણી દેવતા રિપુપર્વતવિદારિકા મમાસ્તુ । કિંવિશિષ્ટા ? શરાક્ષ ધનુશ્ચ્ચ ઉકારાન્તોડપ્યસ્તિ શઙ્ખાન્ વિભર્તીતિ । નિજયશ્ચ ઇવ વલક્ષા । મતા-અમીષ્ટા । સમસ્તજગતાં અહિતા-વૈરિણઃ તેષાં મહાબલાનિ તેષાં કૃતા ક્ષામતા યયા સા । વિનીતજનતાયા વિપદ એવ હસ્તિનસ્તેષાં સમૃદ્ધિઘાતકા ॥ ૧૨ ॥

અન્વયઃ

શર-અક્ષ-ધનુ-શઙ્ખ-ભૃત્, નિજ-યશસ્-વલક્ષા, મતા, કૃત-અખિલ-જગત્-જન-અહિત-મહત્-વલ-ક્ષામતા, વિનીત-જનતા-વિપદ્-વિપ-સમૃદ્ધિ-અભિદ્રોહિણી સુરભિ-સ્થિતા ‘રોહિણી’ મમ રિપુ-મહીધ્ર-મિદ્ અસ્તુ ।

૧ પ્રમાણસબંધી સ્થૂલ માહિતી ન્યાયવિશારદ ન્યાયતીર્થ મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજીકૃત ન્યાયકુસુ-માંજલિના તૃતીય સ્તબકમાંથી મળી શકશે

૨ આ નયોના ટુંક સ્વરૂપ સાઝ જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ. ૧૮-૨૨)

૩ મિથ્યા-દૃષ્ટિઓના લાભ અને અલાભ એમ બે મુખ્ય ભેદો છે. આ સબધમાં વિશેષ માહિતી માટે જુઓ તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રના ૩૨ મા સૂત્ર ઉપરની ટીકા.

શબ્દાર્થ

શર=આણ.

અક્ષ=જપ-માલા.

ધનુ=ધનુષ્ય.

શક્ષ=શંખ.

મૃ=ધારણ કરવું.

શરાક્ષધનુશક્ષમૃત્=આણ, જપ-માલા, ધનુષ્ય અને શંખને ધારણ કરનારી.

નિજ=પોતાની.

ચશસ્=કીર્તિ.

ચલક્ષ=ધવલ, શ્વેતવર્ણી.

નિજચશોચલક્ષા=પોતાની કીર્તિના જેવી ધવલ.

મતા (મૂં મત)=અભીષ્ટ.

અખિલ=સમસ્ત.

અહિત=શત્રુ, વૈરી.

ક્ષામતા=ક્ષીણપણું, દુર્બલતા.

કૃતાખિલજગજ્જનાહિતમહાચલક્ષામતા=સમસ્ત

જગત્ના મનુષ્યોના શત્રુઓના મહાસૈન્યને ક્ષીણ

કર્યું છે જેણે એવી.

ચિનીત=વિનયયુક્ત.

જનતા=જન-સમૂહ.

વિપદ્=વિપત્તિ, આપત્તિ.

દ્વિપ=દુંજર, હાથી.

સમૃદ્ધિ=અત્યંત સંપત્તિ.

અમિત્રોહિણી (મૂં અમિત્રોહિન) દ્રોહ કરનારી, ક્ષય કરનારી.

ચિનીતજનતાવિપદ્દ્વિપસમૃદ્ધિઅમિત્રોહિણી=વિનય-શીલ જન-સમૂહની વિપત્તિનો ક્ષય કરનારી.

મમ (મૂં અસદ્)=મારા.

અસ્તુ (ધાં અસ્)=થાઓ.

સુરમિ=ગાય.

સ્થિતા (મૂં સ્થિત) બેઠેલી.

સુરમિસ્થિતા=ગાય ઉપર બેઠેલી.

મહીઘ્ર=મહીધર, પર્વત.

મિદ્=ભાંગવું, તોડી નાંખવું.

રિપુમહીઘ્રમિદ્=શત્રુરૂપી પર્વતને ભેદનારી.

રોહિણી=રોહિણી (દેવી). -

શ્લોકાર્થ

રોહિણી દેવીની સ્તુતિ—

“આણ, જપ-માલા, ધનુષ્ય અને શંખને ધારણ કરનારી, પોતાની કીર્તિના જેવી ધવલ, વળી દુર્બલ બનાવ્યું છે સમસ્ત વિશ્વના માનવોના મહાસૈન્યને જેણે એવી, તથા વળી વિનયશીલ જન-સમૂહના કષ્ટરૂપી દુંજરની અત્યંત સંપત્તિનો ક્ષય કરનારી, તેમજ ગાય ઉપર આરૂઢ થયેલી એવી રોહિણી (દેવી) મારા દુશ્મનરૂપી પર્વતોને ભેદનારી થાઓ.”—૧૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્યના પદ્ય-અમત્કારના સંબંધમાં એટલોજ ઉદ્દેશ કરવો જાસ થશે કે તે ત્રીજા અને પાંચમા પદ્યને મળતું આવે છે. પરંતુ તેમ માનવામાં વકાર અને ઘડકારને એક ગણવા પડે છે તેનું શું એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. આના સમાધાનાર્થે કહેવાતું કે આ વાત તો આપણે નવમા પદ્યના સ્પષ્ટીકરણ (પૃં ૨૨)માં વિચારી ગયા છીએ. છતાં પણ એમ નિવેદન કરવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે—

“યમકશ્લેષચિત્રેષુ, વચચૌર્ડલચોર્ન મિત્.”

એ વાત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૬૧) માં પણ વિચારવામાં આવી છે.

શ્રીરોહિણીનું સ્વરૂપ—

‘પુણ્ય બીજને ઉત્પન્ન કરે તે રોહિણી’ એ રોહિણી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. રોહિણી દેવી એ સોળ ‘વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે. તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને બાણથી અલંકૃત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ શંખ અને ધનુષ્યથી શોભે છે. વળી તે કુન્દ, પુષ્પ, હિમ ઇત્યાદિકના જેવી શ્વેતવર્ણી છે અને ગાય એ એનું વાહન છે. આ હકીકત નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તત્રાદ્યાં રોહિણીં ધવલવર્ણીં સુરભિવાહનાં ચતુર્ભુજામક્ષસૂત્રવાણાન્વિતદક્ષિણપાર્ણિં શશ્વધનુર્યુ-
ક્તવામપાર્ણિં ચેતિ.”

આ વાતની નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે:—

“શશ્વાક્ષમાલાશરચાપશાલિ-
ચતુષ્કરા કુન્દતુષારગૌરા ।
ગોગામિની ગીતવરપ્રભાવા
શ્રી‘રોહિણી’ સિદ્ધિમિમાં દદાતુ ॥”
—આચાર-દિનકર, પત્રાંક ૧૬૧.

૧ જે દેવીમાં વિદ્યાની પ્રધાનતા હોય તેને વિદ્યાદેવી કહેવામાં આવે છે. આવી વિદ્યાદેવીઓ એકં-દર સોળ છે—(૧) રોહિણી, (૨) પ્રજ્ઞાસિ, (૩) વજ્રશૃંગલા, (૪) વજ્રકુંડલી, (૫) અકેશ્વરી, (૬) નરદત્તા, (૭) કાલી, (૮) મહાકાલી, (૯) ગૌરી, (૧૦) ગાંધારી, (૧૧) મહાજ્વાલા, (૧૨) માનવી, (૧૩) વૈરોચ્યા, (૧૪) અચ્છુષ્મા, (૧૫) માનસી અને (૧૬) મહામાનસી.

૪ શ્રીઅભિનન્દનજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅભિનન્દનનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

અભયીકૃતભીતિમજ્જનઃ

સુરપકૃતાતુલભૂતિમજ્જનઃ ।

યો ભવ્યમનોઽભિનન્દનઃ

શિવદઃ સોઽસ્તુ જિનોઽભિનન્દનઃ' ॥ ૧૩ ॥

—વૈતાલીયમ્

ટીકા

અભયીકૃતો ભીતિમજ્જનો યેન સઃ । સુરપૈઃ-ઇન્દ્રૈઃ કૃતં અતુલભૂત્યા મજ્જનં યસ્ય સ તથાવિધઃ ॥ ૧૩ ॥

અન્વયઃ

યઃ ભવ્ય-મનસ્-અભિનન્દનઃ, સઃ અભયીકૃત-ભીતિમત્-જનઃ, સુર-પ-કૃત-અતુલ-ભૂતિ-મજ્જનઃ 'અભિનન્દનઃ' જિનઃ શિવ-દઃ અસ્તુ ।

શીઘ્રાર્થ

અય=શીક.

અભયીકૃત=નિર્ભય કરેલ.

ભીતિ=ભય.

ભીતિમત્=ભયભીત, બીધેલ.

અભયીકૃતભીતિમજ્જનઃ=નિર્ભય કર્યા છે ભયભીત મનુષ્યોને જેણે એવા.

સુરપ=સુરપતિ, ઇન્દ્ર.

અતુલ=અનુપમ.

ભૂતિ=સંપત્તિ.

મજ્જન=જલાલિષેક, સ્નાન.

સુરપકૃતાતુલભૂતિમજ્જનઃ=સુરપતિઓએ કર્યા છે અસાધારણ સંપત્તિપૂર્વક જલાલિષેક જેનો એવા.

યઃ (મૂં ચદ્)=જે.

અભિનન્દન=આનંદ આપનારા.

ભવ્યમનોઽભિનન્દનઃ=ભવ્ય (છવો)ના ચિત્તને રજન કરનારા.

શિવ=(૧) મુક્તિ, નિર્વાણ; (૨) કલ્યાણ, સુખ.

શિવદઃ=(૧) મુક્તિ આપનારા; (૨) કલ્યાણકારી.

જિનઃ (મૂં જિન)=તીર્થંકર.

અભિનન્દનઃ (મૂં અભિનન્દન)=અભિનન્દન (નાથ), અતુર્થ તીર્થંકર.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅભિનન્દનનાથની સ્તુતિ—

“જે ભવ્ય (ભૂવૌ)ના ચિત્તને આનંદ આપનારા છે, તે ‘અભિનન્દન જિન કે જેણે ભયભીત મનુષ્યોને નિર્ભય કર્યા છે, તેમજ જેનો, સુરપતિઓએ અપૂર્વ સંપત્તિ-પૂર્વક જલાભિષેક કર્યો હતો, તે (જિનેશ્વર) મોક્ષદાયક [અથવા સુખકારી] થાઓ.”—૧૩

રૂપદ્વીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

પદ્ય-અમલકારમાં ૧૧મા પદ્યને મળતું આવતું તેમજ ચારે ચરણોના અંત્ય અક્ષરની સમાનતારૂપ વિશિષ્ટતાથી યુક્ત આ પદ્ય (તેમજ ત્યાર પછીનાં સાત પદ્યો પશુ) વૈતાલીય નામના છંદમાં રચાયેલ છે. આ છંદનું લક્ષણ વૃત્તરલાકરમાં નીચે મુજબ આપ્યું છે:—

“પદ્ધ વિપમેડઘૌ સમે કલાસ્તાશ્ચ સમે સ્યુર્નો નિરન્તરાઃ ।

ન સમાડઞ્ચ પરાશ્રિતા કલા વૈતાલીયેડન્તે રલૌ શુરુઃ ॥”

અર્થાત્ જે પદ્યનાં પ્રથમ અને તૃતીય ચરણોમાં છ છ માત્રા હોવા ઉપરાંત ત્યાર પછી રગણ અને ત્યાર પછીના બે અક્ષરો અનુક્રમે હ્રસ્વ અને દીર્ઘ હોય અને બાકીનાં બે ચરણોમાં આઠ આઠ માત્રા હોવા ઉપરાંત ઉપર કદા મુજબ રગણ અને હ્રસ્વ અને દીર્ઘ એવા ઉપાન્ત્ય અને અન્ત્ય અક્ષરો હોય, તે પદ્ય ‘વૈતાલીય’ છંદમાં રચાયેલું સમજવું. વિશેષમાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોમાં સમસ્ત અક્ષરો લઘુ હોવા ન જોઈએ તેમજ સમ સંખ્યાવાલી ઓટલે બીજી, ચોથી, છઠ્ઠી અને આઠમી કલા ત્રીજી, પાંચમી અને સાતમીની સાથે મળેલ ન જોઈએ. વૈતાલીય છંદનું લક્ષણ યથાર્થ રીતે સમજાય તેટલા માટે આ પદ્યનાં પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણો તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરીએ.

પ્રથમ ચરણ.	। । ૬ । ।	—	—	—	—	—	—
	અ મ યી ક ત । મી તિ મજ્ । જ નઃ						
	૧ ૧ ૨ ૧ ૧		૨			લ	ગ
દ્વિતીય ચરણ.	। । । । ૬ । ।	—	—	—	—	—	—
	સુ ર પ ક તા તુ લ્ । મૂ તિ મજ્ । જ નઃ						
	૧ ૧ ૧ ૧ ૨ ૧ ૧		૨			લ	ગ
	જ જ જ જ						

તીર્થપતીનાં નુતિ:—

રક્ષન્ત્યચરં ત્રસં ચ યે . . .

કૃતચરણાઃ શતપત્રસશ્ચયે ।

અપવર્ગોપાયશોધનાઃ

તે વઃ પાન્તુ જિના યશોધનાઃ ॥ ૧૪ ॥

—વૈતા૦

૧ આ ચતુર્થ તીર્થકર અભિનન્દનનાથના ચરિત્ર ઉપર સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૬૪) થોડે ઘણે અંશે પ્રકાશ પાડે છે.

ટીકા

યે જિના રક્ષન્તિ । અચરં-સ્થાવરં ત્રસં ચ પ્રાણિનમ્ । કમલસશ્ચયે કૃતાશ્ચરણા યૈસ્તે
તથાવિધાઃ । મોક્ષોપાયશોધનાઃ । યશ એવ ધનં યેષાં તે યશોધનાઃ ॥ ૧૪ ॥

અન્વયઃ

યે અ-ચરં ત્રસં ચ રક્ષન્તિ, તે શત-પત્ર-સશ્ચયે કૃત-ચરણાઃ, અપવર્ગ-ઉપાય-શોધનાઃ,
અશસ્-ધનાઃ જિનાઃ વઃ પાન્તુ ।

શબ્દાર્થ

રક્ષન્તિ (ધા० રક્)=રક્ષણ કરે છે.

ચર=હાલતું ચલતું.

અચરં (મૂ० અચર)=સ્થાવર, એકેન્દ્રિય.

ત્રસં=(મૂ० ત્રસ)=ત્રસ, હાથી આદી શંકે તે, ક્રીન્દ્રિ-
યાદિક.

ચ=અને, તથા.

યે (મૂ० યદ્)=જેઓ.

શ્ચરણ=પાદ, પગ.

કૃતચરણાઃ=સ્થાપન કર્યા છે ચરણોને જેમણે એવા.

શત=સો.

પત્ર=પત્ર, પાંખડી.

શત્રપત્ર=સો પાંખડીવાળું કમળ, શતપત્ર.

સશ્ચય=સમૂહ.

શતપત્રસશ્ચયે=શતપત્રના સમૂહ ઉપર.

ઉપાય=સાધન.

શોધન=શોધ કરનાર

અપવર્ગોપાયશોધનાઃ=મોક્ષનાં સાધનની શોધ કરનાર.

પાન્તુ (ધા० પા)=રક્ષણ કરો, બચાવો.

જિનાઃ (મૂ० જિન)=તીર્થંકરો.

ધન=પૈસો.

યશોધનાઃ=કીર્તિ છે ધન જેમનું એવા.

શ્લોકાર્થ

તીર્થંકરોની સ્તુતિ—

“જેઓ ‘સ્થાવર તેમજ’ ત્રસ (હાથી)ની રક્ષા કરે છે, તે, શતપત્રના સમૂહ
ઉપર ચરણને સ્થાપન કરનારા, મોક્ષ (માર્ગ)નાં સાધનની શોધ કરનારા તેમજ કીર્તિરૂપી
ધનવાળા એવા તીર્થંકરો (હિ ભગ્ય-લોક !) તમારૂં પરિપાલન કરો.”—૧૪

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમરકાર—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં બે પદ્યો પણ છઠ્ઠા, સાતમા અને આઠમા પદ્યની સાદૃશ પાદાંત-
સમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ અમરકથી શોભે છે.

૫ ૫ ૫ ૫

૧-૨ એકલી સ્પર્શન ઇન્દ્રિયવાળા એકેન્દ્રિય જીવને ‘સ્થાવર’ કહેવામાં આવે છે, જ્યારે બેથી પાંચ
ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને ‘ત્રસ’ સંબોધવામાં આવે છે. આ સંબંધમાં વિચારો ન્યાયકુસુમાંજલિનો પચમ સ્તબક.

જિનવાણીવિલાસ:—

વ્યાસાઁલિલવિષ્ટપત્રયા

પદચમ્વા નયપુષ્ટપત્રયા ।

યા મુનિભિરભાજિ નો દિતા

સા વાગસ્તુ મુદે જિનોદિતા ॥ ૧૫ ॥

—ત્રૈતાં

ટીકા

યા ચતિમિઃ અભાજિ-સેવિતા । કિંભૂતા ? વ્યાસં અઁલિલં-વિષ્ટપત્રયં યયા સા તથા-
ભૂતા । કયા વ્યાસં ? પદચમ્વા । કિંભૂતયા ? નયા એવ પુષ્ટાનિ પત્રાણિ-વાહનાનિ યસ્યાઃ
સા તયા । નો દિતા-અઁલિલિતા ॥ ૧૫ ॥

અન્વયઃ

નય-પુષ્ટ-પત્રયા પદ-ચમ્વા વ્યાસ-અઁલિલ-વિષ્ટપ-ત્રયા યા મુનિમિઃ અભાજિ, સા જિન-ઉદિ-
તા નો દિતા વાગ મુદે અસ્તુ ।

શીખ-દાર્થ

વ્યાસ (ધાં આપ્)=વ્યાપેલું, પૂર્ણ.

વિષ્ટપ=શુવન.

ત્રય=ત્રણનો સમૂહ.

વ્યાસાઁલિલવિષ્ટપત્રયા=વ્યાસ કર્યું છે સમસ્ત ત્રૈ-

લોક્યને જેણે એવા

પદ=પદ, વાક્યનો એક ભાગ.

પદચમ્વા=પદોના સૈન્ય વડે.

પુષ્ટ (ધાં પુષ્)=પોષેલું.

પત્ર=પાહન.

નયપુષ્ટપત્રયા=નયોરૂપી પુષ્ટ વાહનો છે જેમાં એવા.

યા (મૂં યદ્)=જે.

મુનિમિઃ (મૂં મુને)=મુનિઓ વડે.

અભાજિ (ધાં ભજ્)=સેવાતી હવી.

નો=નહિ.

દિતા (મૂં દિત)=ખણિત.

વાગ (મૂં વાચ્)=વાણી.

મુદે (મૂં મુદ્)=હર્ષને માટે.

ઉદિત (ધાં ઉદ્)=પ્રરૂપેલ, ઉચ્ચારેલ.

જિનોદિતા=જિનેશ્વરે પ્રરૂપેલી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની મનોમોહકતા—

“નયરૂપી પુષ્ટ વાહનો છે જેમાં એવાં પદોના સૈન્ય વડે વ્યાસ કર્યું છે સમસ્ત
ત્રૈલોક્યને જેણે એવી જ (જિન-વાણી) મુનિઓ વડે (પણ) સેવાતી હવી (અર્થાત્
જેનો મુનિવરોએ પણ આશ્રય લીધો), તે જિનેશ્વરે ઉચ્ચારેલી તેમજ અખણિત એવી
વાણી (હે લગ્ન-જન ! તમારા) હર્ષને માટે થાઓ. ”—૧૫

પ્રજ્ઞસિદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

તન્વાઽવ્જમહાદલાભયા

સહ શક્ત્યાઽતુલમોદલાભયા ।

મમ ભવતુ મહાશિખણ્ડિકા

‘પ્રજ્ઞતી’ રિપુરાશિખણ્ડિકા ॥ ૧૬ ॥ ૪ ॥

—વૈતા૦

ટીકા

પ્રજ્ઞસિદેવતા મમ રિપુરાશિખણ્ડિકા ભવતુ । કિંવિધા ? તન્વા-શરીરેણોપલક્ષિતા । કિંવિશિષ્ટયા ? અવ્જસ્ય મહત્ત્વં તદ્ દલં ચ તદ્વત્ આભા-છાયા યસ્યાઃ સા તયા । તથા સહ શક્ત્યા-સાયુધેન । કીદૃશા શક્ત્યા ? અતુલમોદસ્ય લાભો યસ્યાઃ સકાશાત્ સા તયા । મહાન્ શિખણ્ડી-મયૂરો વાહનં યસ્યાઃ સા ॥ ૧૬ ॥

અન્વયઃ

અવ્જ-મહત્-દલ-આભયા તન્વા, અતુલ-મોદ-લાભયા (ચ) શક્ત્યા સહ (ઉપલક્ષિતા) મહત્-શિખણ્ડિકા ‘પ્રજ્ઞસિઃ’ મમ રિપુ-રાશિ-ખણ્ડિકા ભવતુ ।

શીખણ્ડી

તન્વા (મૂં તનુ) = દેહ વડે.

અપ્ = નહ.

અવ્જ = જલમાં ઉત્પન્ન થાય તે, કમલ.

દલ = પત્ર.

અવ્જમહાદલાભયા = કમલના મહાપત્ર જેવી કાંતિ છે જેની એવા.

સહ = સહિત.

શક્ત્યા (મૂં શક્તિ) = શક્તિ (આયુધ-વિશેષ) વડે, એક જાતના અસ્ત્રથી.

મોદ = હર્ષ.

લાભ = લાભ, ફાયદો.

અતુલમોદલાભયા = અનુપમ હર્ષનો લાભ છે જે દ્વારા એવા

ભવતુ (ધાં મૂ) = થાઓ.

શિખણ્ડિકા = મયૂર, મોર.

મહાશિખણ્ડિકા = મોટો મોર છે (વાહન) જેનું એવી.

પ્રજ્ઞસિઃ (મૂં પ્રજ્ઞસિ) = પ્રજ્ઞસિ (દેવી).

ખણ્ડિકા = ખણ્ડન કરનારી, નાશ કરનારી.

રિપુરાશિખણ્ડિકા = શત્રુ-સમૂહનો નાશ કરનારી.

શ્લોકાર્થ

પ્રજ્ઞસિ દેવીની સ્તુતિ—

“કમલના મહાપત્રના જેવી કાંતિ છે જેની એવા દેહ વડે તેમજ અનુપમ હર્ષનો લાભ છે જે દ્વારા એવા શક્તિ (નામના અસ્ત્ર) વડે ઉપલક્ષિત તથા વળી મહાન્ મયૂર છે (વાહન) જેનું એવી પ્રજ્ઞસિ (દેવી) મારા વૈરિ-વર્ગનો વિનાશ કરનારી થાઓ.”—૧૬

निर्वाणकलिकायाम्—

“प्रज्ञप्तिं श्वेतवर्णो मयूरवाहनां चतुर्भुजां वरदशक्तियुक्तदक्षिणकरां
मातुलिङ्गशक्तियुक्तवाहमस्तां चेति ।”

સ્પષ્ટીકરણ

પ્રજ્ઞસિ દેવીતું સ્વરૂપ—

‘પ્રકૃષ્ટ છે જ્ઞાન જેને વિષે તે પ્રજ્ઞસિ’ એમ પ્રજ્ઞસિ શબ્દ ઉપરથી જોઈ શકાય છે. આ પ્રજ્ઞસિ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. તેને બે હાથ છે. તે એક હાથમાં શક્તિ નામનું આયુધ રાખે છે, જ્યારે બીજા હાથમાં તે કમલ રાખે છે. એની કાંતિ પણ કમલ-સમાન છે. વિશેષમાં એને મોરનું વાહન છે. વિચારો આ હકીકતને સારૂ નીચેનો શ્લોકઃ—

“શક્તિસરોરુહસ્તા, મયૂરકૃતયાનલીલયા કલિતા ।

પ્રજ્ઞસિર્વિજ્ઞાસિ, શૃણોતુ નઃ કમલપત્રાભા ॥” —આર્યા

—આચાર્ય ૫૫૩ ૧૬૧.

નિર્વાણ-કલિકામાં તો આ દેવીને ચાર હાથવાળી વર્ણવી છે. એને લગતો ઉદ્દેશ નીચે મુજબ છે:—

“તથા પ્રજ્ઞસિ શ્વેતવર્ણા મયૂરવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદશક્તિયુક્તદક્ષિણકરાં માતુલિંગશક્તિયુક્ત-
વામહસ્તાં ચેતિ”

અર્થાત્—પ્રજ્ઞસિ દેવીનો વર્ણ શ્વેત છે અને મોર એ એનું વાહન છે. વળી એને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને શક્તિથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ બીજેરા અને શક્તિથી અલંકૃત છે.

૫ શ્રીસુમતિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીસુમતિનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

કુર્વન્તમુરુપ્રભં જનં

નમ્રમનઙ્ગતરુપ્રમલ્લનમ્ ।

ભક્ત્યા નુત સન્મહોદયં

‘સુમતિ’જિનં વિકસન્મહોદયમ્ ॥ ૧૭ ॥

—વૈતા૦

ટીકા

ભક્ત્યા નુત-સ્તુત સુમતિજિનમ્ । કિંવિધં ? કુર્વન્તં જનં ઉરુપ્રભં નમ્રં સન્તમ્ ।
જિનં કિંવિધં ? અનઙ્ગતરોઃ પ્રમલ્લનં-સમીરમ્, સત્યૌ-શોભતે મહશ્ચ પૂજા દયા ચ મહોદયં
યસ્ય તં સન્મહોદયમ્, વિકસન્ મહાન્ ઉદયઃ—પ્રાદુર્ભાવો યસ્ય તમ્ ॥ ૧૭ ॥

અન્વયઃ

નમ્રં જનં ઉરુ-પ્રભં કુર્વન્તં, અનઙ્ગ-તરુ-પ્રમલ્લનં, સત્-મહત્-દયં, વિકસત્-મહત્-ઉદયં
‘સુમતિ’-જિનં ભક્ત્યા નુત ।

શીખરાર્થ

કુર્વન્તં (મૂં કુર્વંત્)=કરનારા.

ઉરુ=વિસ્તીર્ણુ, વિશાળ.

પ્રમા=કાન્તિ, તેજ.

ઉરુપ્રભં=મહાતેજસ્વી.

જનં (મૂં જન)=મનુષ્યને.

નમ્રં (મૂં નમ્ર)=પ્રણામશીલ.

અનઙ્ગ=કામદેવ, હંદપે.

તરુ=વૃક્ષ, ઝાડ.

પ્રમલ્લન=પવન.

અનઙ્ગતરુપ્રમલ્લનં=હંદર્પરૂપ વૃક્ષ પ્રતિ પવન (સમાન).

ભક્ત્યા (મૂં ભક્તિ)=ભક્તિ વડે, શ્રદ્ધાપૂર્વક.

નુત (ધાં નુ)=તમે સ્તુતિ કરો.

સત્=શોભનીય, પ્રશંસનીય.

મહત્=પૂલ, અર્ચન.

દયા=દયા, કૃપા.

સન્મહોદયં=પ્રશંસનીય છે પૂલ અને દયા જેની એવા.

સુમતિ=સુમતિનાથ, પચમ તીર્થંકર.

સુમતિજિનં=સુમતિ જિનને.

ઉદય=ઉદય.

વિકસન્મહોદયં=વિકાસ પામતો છે મહાન્ ઉદય જેનો એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુમતિનાથની સ્તુતિ—

“નમનશીલ નરોને મહાતેજસ્વી કરનારા એવા, વળી પ્રશંસનીય છે પૂજા અને દયા જેની એવા, તેમજ વિકાસ પામતો છે મહોદય જેનો એવા 'સુમતિ જિનને (હે ભગ્યો!) તમે ભક્તિપૂર્વક સ્તવો.”—૧૭

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અર્થકાર—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં એ પદ્યો પણ દ્વિતીય પદ્યની માફક પાદાંતસમખંધાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ અમકથી અલંકૃત છે.

ૐ ૐ ૐ ૐ

જિનસમૂહસ્ય પ્રાર્થના—

પોતત્વં વૈ ભવોદધૌ

પતતાં યો ગુરુવૈભવો દધૌ ।

વિતરતુ સોઽતામસં વરં

નિવહસ્તીર્થકૃતામસંવરમ્ ॥ ૧૮ ॥

—વૈતા૦

ટીકા

યો નિવહઃ । વૈ પૂરણે । ભવોદધૌ પતતાં—નિમજ્જતાં પોતત્વં દધૌ-ધૃતવાન્ । ગુરુ-
બૃહત્પ્રમાણં વૈભવં યસ્ય સઃ । સ નિવહઃ અતામસં-અજ્ઞાનાભાવં વરં અસંવરં-નિષ્પ્રમાણં
વિતરતુ ॥ ૧૮ ॥

અન્વયઃ

યઃ ગુરુ-વૈભવઃ ભવ-ઉદધૌ પતતાં પોતત્વં વૈ દધૌ, સઃ તીર્થ-કૃતાં નિવહઃ અ-તામસં વરં અ-
સંવરં વિતરતુ ।

શબ્દાર્થ

પોત=નૌકા, હોડી.

પોતત્વં (મૂં પોતત્વ)=નૌકાપાણાને.

વૈ=(૧) નિશ્ચયવાચક અવ્યય, (૨) પાદ-પૂર્તિના અર્થમાં.

ઉદધિ=સમુદ્ર.

ભવોદધૌ=સંસારરૂપી સમુદ્રને વિષે.

પતતાં (મૂં પતત્)=પડતાં.

ગુરુવૈભવઃ=વિસ્તીર્ણુ છે સંપત્તિ જેની એવા.

દધૌ (ધાં ધા)=ધારણુ કર્યું.

વિતરતુ (ધાં તૃ)=અર્પણુ કરો.

તામસ=અજ્ઞાનવિષયક.

અતામસં=અજ્ઞાનના અભાવરૂપ.

વરં (મૂં વર)=વરદાન.

નિવહઃ (મૂં નિવહ)=સમુદાય.

તીર્થકૃતાં (મૂં તીર્થકૃત્)=તીર્થકરોનો.

સંવર=રોકાણુ, અટકાયત.

અસંવરં=રોકાણુ વિના, અવિચ્છિન્નપણે.

૧ આ પચમ તીર્થકર સુમતિનાથના ચરિત્ર પરત્વે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૭૮)માં વિહ
ગાવધોકન કરાવવામાં આવ્યું છે.

શ્લોકાર્થ

જિન-સમુદાયને પ્રાર્થના—

“ જ મહાવૈભવશાળી (સમુદાયે) સંસાર-સમુદ્રમાં પડતા (અર્થાત્ દૂખી મરતા જીવો) ના નૌકાપણાને અચિત્ત ધારણ કર્યું (અર્થાત્ તેમનું રક્ષણ કરવામાં નૌકાની ગરજ સારી), તે તીર્થંકરોનો સમુદાય (હે સંયો ! તમને) અજ્ઞાનના અભાવરૂપ અણીષ્ટને અવિચિત્રપણે અર્પો. ”—૧૮

૫ ૫ ૫ ૫

જિન-વાણ્યે પ્રણામ:—

છિન્તે ભવવાસદામ યા

જિનવાક્ સાતિશિવા સદા મયા ।

વિનતાઅમ્યધિકામસજ્જતાં

ચચ્છતુ ચ ચ્યુતકામસજ્જતામ્ ॥ ૧૯ ॥

—વૈતા૦

ટીકા

ભવ:—સંસારસ્તસ્મિન્ વસનં-વાસઃ સ એવ દામ-વન્ધનં છિન્તે-છિન્તિ યા વાણી સા સર્વદા મયા વિનમ્યતામિતિ ક્રિયાશંસાયાં “ભૂતવચ્છેત્યાશંસાયાં” (ભૂતવચ્છાશંસ્યે વા) (સિદ્ધ ૦ અ ૦ ૫, પા ૦ ૪, સૂ ૦ ૨) નિષ્ઠાપ્રત્યયઃ । ન કેવલં મયા વિનમ્યતાં, કિન્તુ ચચ્છતુ-ચ-દદાતુ ચ અસજ્જતાં-નિઃસજ્જત્વમ્ । સા વાક્ કિંમૂતા ? અતીવ શિવા । કિંવિધામ-સજ્જતાં ? અમ્યધિકામ-અત્યનર્ગલામ્ । પુનઃ કિં ? ચ્યુતા-ક્ષીણા કામસ્ય સજ્જતા-સમે-કીભાવતા યસ્યાઃ સા તામ્ ॥ ૧૯ ॥

અન્વયઃ

યા ભવ-વાસ-દામ છિન્તે, સા અતિ-શિવા જિન-વાક્ મયા સદા વિનતા અભિ-અધિકાં ચ્યુત-કામ-સજ્જતાં અસજ્જતાં ચ ચચ્છતુ ।

શબ્દાર્થ

છિન્તે (ધા ૦ છિદ્)=કાપે છે, છેદી નાંખે છે.
વાસ=નિવાસ, રહેઠાણ
દામન્=દોરડું
ભવવાસદામ=સંસાર-વાસરૂપી દોરડાને.
જિનવાક્=જિન-વાણી.
શિવ=કલ્યાણકારી, માંગલિક.
અતિશિવા=અતિશય કલ્યાણકારી.
મયા (મૂ ૦ અસદ્)=મારા વડે.

વિનતા (મૂ ૦ વિનત)=વન્દિત.
અમ્યધિકાં (મૂ ૦ અમ્યધિકા)=સંપૂર્ણ, સર્વાંગ.
અસજ્જતાં (મૂ ૦ અસજ્જતા)=નિ.સગપણાને.
ચચ્છતુ (ધા ૦ દા)=સમર્પો.
ચ્યુત (ધા ૦ ચ્યુ)=ક્ષીણ કરેલ
સજ્જતા=સોબત, એકત્રિતપણું, સંગતિ.
ચ્યુતકામસજ્જતાં=નષ્ઠ થઈ છે કદર્પની સંગતિ જેમાં એવી.

निर्वाणकलिकायाम्—

“वज्रशृङ्खलां गङ्गावदातां पद्मवाहनां चतुर्भुजां वरदशृङ्खला-
न्वितदक्षिणकरां पद्मशृङ्खलाधिष्ठितवामकरां चेति ।”

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીને પ્રણામ—

“જે (જિન-વાણી) સંસાર-વાસરૂપી દોરડાને છેદી નાંખે છે (અર્થાત્ જે સંસારમાંની રખડપટ્ટીનો અંત લાવે છે), તે અતિશય કૃત્યાણુકારી એવી જિન-વાણી મારા વડે વન્દિત થાયો (એટલુંજ નહિ પણ) નષ્ટ થઈ છે રતિ-પતિની સંગતિ જ્યાં એવી સર્વાંગ નિઃસંગતા (પણ) (મને) સમર્પો.”—૧૯

૫ ૫ ૫ ૫

વજ્રશૃङ्ખલાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સંસ્મરત રતાં કુશેશયે

કનકચ્છર્વિં દુરિતાક્લુશે શયે ।

અહિતાદ્રિહવજ્રશૃङ्ખલાં

ધરમાણામિહ વજ્રશૃङ्ખલામ્ ॥ ૨૦ ॥ ૫ ॥

—વૈતા૦

ટીકા

વજ્રશૃङ્ખલાં દેવતાં સંસ્મરત । આસક્તાં કુશેશયે-કમલે । અહિતાઃ-શત્રવસ્ત્ત એવા-દ્રવ્યસ્તાન્ હન્તિ યા સા અહિતાદ્રિઘ્ની, સા ચાસૌ વજ્રશૃङ્ખલા ચ તામ્ । ધરમાણાં-દધાનામ્ । ક ? શયે-હસ્તે । દુરિતાનામક્લુશભૂતે ॥ ૨૦ ॥

અન્વયઃ

કુશેશયે રતાં, કનક-ચ્છર્વિં, દુરિત-અક્લુશે શયે અહિત-અદ્રિ-હન્-વજ્રશૃङ્ખલાં ધરમાણાં ‘વજ્ર-શૃङ્ખલાં’ રૂપે સંસ્મરત ।

શબ્દાર્થ

સંસ્મરત (ધા૦ સ્મૃ)=તમે યાદ કરો, સ્મરણ કરો.

રતાં (મૂ૦ રતા)=આસક્ત, રાગી.

કુશ=જલ.

શી=સુવું.

કુશેશયે (મૂ૦ કુશેશય)=કમલને વિષે.

કનક=કાંચન, સુવર્ણ.

ચ્છર્વિ=શોભા.

કનકચ્છર્વિં=કાંચનના સમાન શોભા છે જેની એવી.

દુરિત=પાપ.

અક્લુશ=અંકુશ, હાથીને ઠીક ચલાવવાની આંકડ.

દુરિતાક્લુશે=પાપના અંકુશરૂપ.

શયે (મૂ૦ શય)=હસ્તને વિષે.

હન્=હણવું, નાશ કરવો, લેદવું.

વજ્ર=વજ.

શૃङ્ખલા=સાંકળ.

અહિતાદ્રિહવજ્રશૃङ્ખલાં=દુશ્મનરૂપી પર્વતને લેદ-નારી વજની સાંકળને.

ધરમાણાં (મૂ૦ ધરમાણા)=ધારણ કરનારીને.

વજ્રશૃङ્ખલાં (મૂ૦ વજ્રશૃङ્ખલા)=વજ્રશૃંગખલા (દેવી)ને.

શ્લોકાર્થ

વજ્રશૃંગલા દેવીની સ્તુતિ—

“કમલને વિષે આસક્તિ ધરાવનારી તથા કાંચનના જેવી શોભાવાળી તેમજ પાપને (કાષ્ટમાં રાખવામાં) અંકુશસમાન એવા હસ્તમાં શત્રુરૂપી પર્વતોને ભેદનારી વજ્રની સાંકળને ધારણ કરનારી એવી વજ્રશૃંગલા (દેવી)નું આ જગત્માં (હે ભવ્યો!) તમે સ્મરણ કરો.”—૨૦

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમરદાર—

આ પદ્યનાં પ્રથમનાં બે અરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે અરણોમાં છેવટના છ છ અક્ષરો સમાન છે. આ ઉપરથી બેઠ શક્ય છે કે અત્ર પ્રથમ પદ્યથી ઉલટી હકીકત છે.

વજ્રશૃંગલા દેવીનું સ્વરૂપ—

દુષ્ટ જનોનું દમન કરવાને માટે વજ્ર જેવી દુર્ભેદ શૃંગલાને જે હસ્તમાં ધારણ કરે છે, તે ‘વજ્રશૃંગલા’ એ વજ્રશૃંગલાનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. આ દેવી એક હાથમાં શૃંગલાને ધારણ કરે છે અને બીજા હાથમાં ગદા રાખે છે. વળી તે કનકસમાન પીતલવર્ણી છે અને પદ્મ એ એનું આસન છે. આ વાતની નીચેનો શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે:—

“સદ્ગદ્ગલગદાહસ્તા, કનકપ્રભવિગ્રહા ।

પદ્માસનસ્યા શ્રીવજ્ર-શૃંગલા હન્તુ નઃ સલાન ॥”.

—આચાર-દિનકર, પૃષ્ઠ ૧૬૧.

નિર્વાણ-કલિકામાં તો આ દેવીના સંગંધમાં બૃહો ઉલ્લેખ છે. ત્યાં તો કહ્યું છે કે “તથા વજ્રશૃંગલાં શક્તિવાદાતાં પદ્મવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદશૃંગલાન્વિતદક્ષિણકરાં પદ્મશૃંગલાધિ-ષ્ઠિતવામકરાં ચેતિ” અર્થાત્ વજ્રશૃંગલા દેવી શંખના જેવી શુદ્ધ છે અને તેને પદ્મનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને શૃંગલાથી શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ પદ્મ અને શૃંગલાથી અલંકૃત છે.

૬ શ્રીપદ્મપ્રભજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીપદ્મપ્રભનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

વર્ણેન તુલ્યરુચિસમ્પદિ વિદ્વમાણાં
પુષ્પોત્કરૈઃ સુરગણેન દિવિ દ્રુમાણામ્ ।
અભ્યર્ચિતે પ્રમદગર્ભમજે યશસ્યે
‘પદ્મપ્રભે’ કુરુત ભક્તિમજેયશસ્યે ॥ ૨૧ ॥

—વંસન્તઃ

ટીકા

પદ્મપ્રભે ભક્તિ કુરુત । પ્રમદગર્ભ યથા સ્યાત્ । કિંભૂતે જિને ? તુલ્યા રુચીનાં સંપદ્મ
યસ્ય તસ્મિન્ । કેન સમં ? વર્ણેન । કેષાં ? વિદ્વમાણાં-પ્રવાલાનામ્ । પુનઃ કિં ? અભ્ય-
ર્ચિતે । કૈઃ ? પુષ્પોત્કરૈઃ । કેષાં ? દેવલોકદ્રુમાણાં (ત્રુમાણામ્) । સંસારે ન જાયતે इत्यજઃ,
તસ્મિન્ અજે । યશસિ હિતો યશસ્યસ્તસ્મિન્ । અજેયશ્ચ (‘શંસુ સ્તુતૌ’ શંસનીયઃ શસ્યઃ)
શસ્યશ્ચ તસ્મિન્ ॥ ૨૧ ॥

અન્વયઃ

વિદ્વમાણાં વર્ણેન તુલ્ય-રુચિ-સમ્પદિ, દિવિ દ્રુમાણાં પુષ્પ-ઉત્કરૈઃ સુર-ગણેન અભ્યર્ચિતે,
અજે, યશસ્યે, અજેય-શસ્યે ‘પદ્મપ્રભે’ ભક્તિ પ્રમદ-ગર્ભે કુરુત ।

શીખરાર્થ

વર્ણેન (મૂ० વર્ણ)=વર્ણવડે, રંગવડે.

તુલ્ય=સમાન.

રુચિ=કાંતિ.

તુલ્યરુચિસમ્પદિ=સમાન છે શોભાની સંપત્તિ જેની
એવા વિષે.

વિદ્વમાણાં (મૂ० વિદ્વમ)=પરવાણાના.

પુષ્પ=કુસુમ, ફૂલ.

ઉત્કર=ઢગલો, સમૂહ.

પુષ્પોત્કરૈઃ=ફૂલના ઢગલાઓ વડે.

સુરગણેન=દેવોના સમુદાય દ્વારા.

દિવિ (મૂ० દિવ્)=સ્વર્ગમાં.

દ્રુમાણાં (મૂ० દ્રુમ)=વૃક્ષોના.

અભ્યર્ચિતે (મૂ० અભ્યર્ચિત)=પૂજાયેલા.

પ્રમદ=હર્ષ, આનંદ.

પ્રમદગર્ભે=હૃદયની અંદર આનંદ રહે તેમ.

અજે (મૂ० અજ)=નહિ જન્મ લેનારા.

યશસ્યે (મૂં યશસ્ય)=યશસ્વી, ધીર્તિમાન.
 પદ્મપ્રભે (મૂં પદ્મપ્રભ)=પદ્મપ્રભને વિષે.
 કુરુત (ધાં કુ)=તમે કરો.
 મર્કિ (મૂં મર્કિ)=ભક્તિ, સેવા.

જેય (ધાં જિ)=જીતી શકાય તેવા.
 અજેય=કોઈથી ખણી નહિ જીતાયેલા.
 શસ્ય (ધાં શસ્ય)=પ્રશંસાપાત્ર, પ્રશંસનીય.
 અજેયશસ્યે=અજેય તેમજ પ્રશંસનીય.

શ્લોકાર્થ

શ્રીપદપ્રભની સ્તુતિ—

“યરવાળાના વર્ણના સમાન છે કાંતિની સંપત્તિ જેની એવા, વળી સ્વર્ગમાંનાં વૃક્ષોનાં (અર્થાત્ પારિજાતકનાં) પુષ્પના સમૂહો વડે દેવતાઓના સમુદાય દ્વારા પૂજાયેલા એવા, તેમજ વળી જન્મ-રહિત તથા યશસ્વી એવા, તથા અજેય અને પ્રશંસા-પાત્ર એવા ‘પદ્મપ્રભ (પ્રભુ)ની હર્ષપૂર્વક (હે ભગ્યો!) તમે ભક્તિ કરો.”—૨૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમરકાર—

આ પદ્યનાં ચારે અર્ણવોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે અર્થાત્ આ પદ્ય પાદાંત-સમ્યંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ અમરકથી ગળાડી રહ્યું છે.

૪ ૪ ૪ ૪

સમસ્તજિનેશ્વરાણાં સ્તુતિ:—

યે મજ્જનોદકપવિત્રિતમન્દરાગા-

સ્તોપેણ યાનલમુપાસત મન્દરાગાઃ ।

ધર્મોદયાવિધપત્તને વનરાજિનાવ-

સ્તે પાન્તુ નન્દિતસદેવનરા જિના વઃ ॥ ૨૨ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

તે જિના વઃ પાન્તુ । યે જિના મજ્જનોદકેન પવિત્રીકૃતો મન્દરાગો-મેરૂયેસ્તે । તો-પેણ-હર્ષેણ । યાન્ જિનાન્ ઉપાસત-સેવિતવન્તઃ । કે? મન્દો રાગો યેષાં તે, ઇતાવતા સાધવઃ । ધર્મોદયઃ-કપાયોદયઃ । અવિધપતનં-સંસારપતનમ્ । ધર્મોદયશ્ચ સંસાર(અવિધ)-પતનં ચ, અત્ર સમાહારદ્વન્દ્વો વિધેયઃ । ધર્મોદયે વનરાજિતુલ્યાઃ, અવિધપતને નાવઃ(નૌ)-કલ્પાઃ । નન્દિતાઃ-સમૃદ્ધિં નીતાઃ સદેવનરાઃ-સામરપુરુષા યૈસ્તે ॥ ૨૨ ॥

અન્વયઃ

યે મજ્જન-ઉદક-પવિત્રિત-મન્દર-અગાઃ, યાન્ ચ મન્દ-રાગાઃ તોપેણ અલં ઉપાસત, તે ધર્મ-ઉદય-અવિધ-પતને વન-રાજિ-નાવઃ, નન્દિત-સ-દેવ-નરાઃ જિનાઃ વઃ પાન્તુ ।

—૧ આ છંદા તીર્થકર શ્રીપદપ્રભના સંબંધી હુંક હકીકત સ્તુતિ-અતુર્વિશતિકા (૫૦ હ૦)માં આપવામાં આવી છે.

શીખદાર્થ

ઉદક=જલ, પાણી.

પવિત્રિત=પાવન કરેલ.

મન્દર=મંદિર.

અગ=પર્વત, ગિરિ.

મજ્જનોદકપવિત્રિતમન્દરાગાઃ=સ્નાન-જલ વડે પાવન કર્યો છે મંદિર ગિરિને જેમણે એવા.

તોષેણ (મૂં તોષ)=હર્ષભેર.

યાન્ (મૂં યદ્)=જેમને.

ઉપાસત (ધાં આસ્)=સેવા કરતા હવા.

મન્દ=મન્દ, કમળેર.

રાગ=રાગ.

મન્દરાગાઃ=મન્દ પડી ગયો છે રાગ જેમનો એવા.

ધર્મ=તાપ, આશિ.

અબ્ધિ=સમુદ્ર.

પતન્=પતન, પડવું તે

ઘર્મોદયાબ્ધિપતને=તાપના ઉદય અને સમુદ્રમાંના પતનને વિષે.

વન=જલ.

રાજિ=પંક્તિ.

નૌ=નાવ.

વનરાજિનાવઃ=જલની વૃદ્ધિ અને નૌકા (સમાન).

નન્દિત (ધાં નન્દ)= (૧) સમૃદ્ધ થનાવેલ, (૨) આનંદ પમાડેલ.

સહ=સહિત.

નર=મનુષ્ય.

નન્દિતસદેવનરાઃ=(૧) સમૃદ્ધ થનાવ્યા છે દેવો અને મનુષ્યોને જેમણે એવા; (૨) આનંદ પમાડ્યો છે અમરો અને માનવોને જેમણે એવા.

શ્લોકાર્થ

સમસ્ત જિનેશ્વરેની સ્તુતિ—

“જે (જિનવરોએ) (સ્નાન—) જલ વડે મંદિર ગિરિને પાવન કર્યો છે તેમજ વળી શાન્ત થઈ ગયો છે રાગ જેમનો એવા (મુનિવરો) જેમની હર્ષભેર અત્યંત સેવા બજાવતા હવા, તે (કપાયરૂપી) તાપને (નષ્ટ કરવામાં) જલની વૃદ્ધિસમાન અને સમુદ્ર—નિમજ્જનથી (રક્ષણ કરવામાં) નૌકાસમાન એવા, તેમજ સમૃદ્ધ થનાવ્યા છે [અથવા આનંદ પમાડ્યો છે] દેવોને અને મનુષ્યોને જેમણે એવા જિનો (હે ભવ્ય જનો!) તમારૂં રક્ષણ કરો.”—૨૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

પદ્ય-અમત્કારના સંબંધમાં આ પદ્ય વીસમા પદ્યને મળતું આવે છે; કેમકે અમત્કારિકથી અલંકૃત પદ્યમાં વિસર્જને લીધે થતી લિંગતા લેખે ગણાતી નથી. કહ્યું પણ છે કે—

“યમક-શ્લેષ-ચિત્રેષુ, ઘવયોર્ડલયોર્ન મિત્ત ।
નાનુસ્વારવિસર્ગૌ ચ ચિત્રમજ્ઞાય સમ્મતૌ ॥”

—વાગલાલંકાર.

૫ ૫ ૫ ૫

૧ આ પર્વતના શાસ્ત્રમાં સોળ નામો આપ્યાં છે તે પૈકી ‘મન્દાર’ એ એક છે. આ વાતની જરૂરૂદ્ધીપ-પ્રજ્ઞાસિ (ચતુર્થ વક્ષસ્કાર) સાક્ષી પૂરે છે

જિનમતવિચાર:—

શચ્યાદિદિવ્યવનિતૌઘધવસ્તુત ! ત્વ-

મવ્યાહતોદિતયથાવિધવસ્તુતત્ત્વ ! ।

સ્થાનં જિનેન્દ્રમત ! નિત્યમકમ્પ્રદેહિ

જન્માદ્યનન્તવિપદાં શમકં પ્રદેહિ ॥ ૨૩ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

હે જિનેન્દ્રમત ! ત્વં પ્રકર્ષેણ દેહિ સ્થાનમ્ । હે શચ્યાદેઃ—ઇન્દ્રાણ્યાદેઃ દિવ્યવનિતૌ-
ઘસ્ય ધવા-ભર્તારસૈઃ સ્તુત ! । અવ્યાહતં-અનાહતં ઉદિતં યથાવિધં વસ્તુતત્ત્વં ચેન
તસ્યામન્ત્રણે । કિંવિધં સ્થાનં ? નિત્યં અકમ્પ્રા દેહિનો યસ્મિંસ્તત્ । જન્માદ્યશ્ચ તા અનન્તા
વિપદશ્ચ તાસાં શમકમ્ ॥ ૨૩ ॥

અન્વય:

શચી-આદિ-દિવ્ય-વનિતા-ઓઘ-ધવ-સ્તુત ! અવ્યાહત-ઉદિત-યથાવિધ-વસ્તુ-તત્ત્વ ! જિન-
ઇન્દ્ર-મત ! ત્વં નિત્યં અ-કમ્પ્ર-દેહિ, જન્મ-આદિ-અનન્ત-વિપદાં શમકં સ્થાનં પ્રદેહિ ।

શબ્દાર્થ

શચી=ઇન્દ્રાણી.

વનિતા=લલના, અંગના, નારી.

ઓઘ=સમૂહ.

ધવ=પતિ, ધણી.

શચ્યાદિદિવ્યવનિતૌઘધવસ્તુત ! =હે ઇન્દ્રાણી પ્ર-
મુખ દિવ્યાંગનાઓના સમૂહના પતિઓ વડે
સ્તુતિ કરાયેલ !

ત્વં (મૂં યુષ્મદ્) =તું.

અવ્યાહત (ધાં હન્) =અખડિત, નિર્ખાદિત.

ઉદિત (ધાં દ) =ઉદય પામેલ, ઉદયમાં આવેલ.

યથા=જેમ.

વિધ=પ્રકાર.

યથાવિધ=જેમ જોઈએ તેમ.

તત્ત્વ=તત્ત્વ, સાર.

અવ્યાહતોદિતયથાવિધવસ્તુતત્ત્વ ! =નિર્ખાદિત છે

તેમજ ઉદયમાં આવેલ છે યથાવિધ પદાર્થ-તત્ત્વ
જેમાં એવા । (સં.)

સ્થાનં (મૂં સ્થાન) =સ્થાનને, પદને.

ઇન્દ્ર=મુખ્ય

જિનેન્દ્રમત ! =હે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્ત !

નિત્યં=સર્વદા

કમ્પ્ર=ધ્રુવનારા.

અકમ્પ્ર=નહિ ધ્રુવનારા

દેહિન્=પ્રાણી, જીવ.

અકમ્પ્રદેહિ=ધ્રુવતા નથી જીવો જેને વિષે એવા.

જન્મ (મૂં જન્મન્) =જન્મ, ઉત્પત્તિ.

અનન્ત=અન્ત-રહિત, નિ સીમ.

જન્માદ્યનન્તવિપદાં=જન્માદિક અનન્ત આપત્તિઓના.

શમકં (મૂં શમક) =નાશ કરનારા, શાંત કરનારા.

પ્રદેહિ (ધાં દા) =આપ.

શ્લોકાર્થ

જિન-મતનો વિચાર—

“ હે ઇન્દ્રાણી પ્રમુખ દિવ્યાંગનાઓના સમુદાયના પતિઓ વડે (અર્થાત્ ઇન્દ્રો દ્વારા)
સ્તુતિ કરાયેલ (જૈન આગમ) । (કુવાદીઓની યુક્તિઓથી) અખડિત છે તેમજ વળી

निर्वाणकलिकायाम्—

“वज्राङ्कुरीं कनकवर्णीं गजवाहनां चतुर्भुजां वरदवज्रयुतदक्षिण-
करां मातुलिङ्गाङ्कुरयुक्तामहस्तां चेति ।”

ઉદ્યમાં આવેલ છે યથાર્થ વસ્તુ-તત્ત્વ જેને વિષે એવા હે (જૈન શાસન) ! હે બિને-
શ્વરના સિદ્ધાન્ત ! કદાપિ ધૂજતા નથી જીવો જ્યાં એવા તેમજ જન્માદિક અનન્ત
આપત્તિઓનો અંત આણનારા એવા (‘મુક્તિ-૩૫’) સ્થાનને તું આપ.”—૨૩

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમતકાર—

આ પદ્યનાં ચારે ચરણોના છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે અર્થાત્ આ પદ્ય પાદાંત-
સમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી શોભી રહ્યું છે.

૫ ૫ ૫ ૫

વજ્રાહ્લુશીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

અધ્યાસ્ત યા કનકરુક્ સિતવારણેશં

‘વજ્રાહ્લુશી’ પટુતરાઽહિતવારણે શમ્ ।

ન હ્યેકધૈવ વિજયે बहुधा तु सारं

वज्राह्लुशं धृतवती विदधातु साऽरम् ॥ ૨૪ ॥ ૬ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

શં-સૌખ્યં વજ્રાહ્લુશી વિદધાતુ । યા અધ્યાસ્ત સિતવારણેશં-ગજેન્દ્રમ્ । યા કનક-
રુક્ । અહિતા-વૈરિણસ્તેષાં નિવારણે ન હ્યેકધૈવ વિજયે કર્તવ્યે વજ્રાહ્લુશં ધૃતવતી, કિન્તુ
बहुप्रकारैः । શં કિંમૂતં ? સારમ્ । સા અરં-શીઘ્રમ્ ॥ ૨૪ ॥

અન્વયઃ

યા કનક-રુક્, અહિત-વારણે પટુ-તરા ‘વજ્રાહ્લુશી’ સિત-વારણ-ઈશં અધ્યાસ્ત, વિજયે નહિ
एकधा तु एव बहुधा वज्र-अह्लुशं धृतवती, सा सारं शं अरं विदधातु ।

શીઘ્ર-દાર્થ

અધ્યાસ્ત (ધા૦ ણસ્)=એસતી હવી, આરોહણ કરતી | વજ્રાહ્લુશી=વજ્રાંકુશી (દેવી).
હવી.

રુક્=કાંતિ.

કનકરુક્=કાંચન જેવી કાંતિ છે જેની એવી.

સિત=શ્વેત

વારણ=હાથી, ગજ.

સિતવારણેશં=શ્વેત ગજરાજના ઉપર.

પટુ=ચાલાક, હોંશીઆર.

પટુતરા=વિશેષ ચાલાક.

વારણ=નિવારણ, રોકી રાખવું તે.

અહિતવારણે=શત્રુઓના નિવારણને વિષે.

શં=મુખવાચક અવ્યય.

૧ જન્માદિક આપત્તિને સાડ જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૧૦૫).

૨ ‘જૈન દૃષ્ટિએ મુક્તિનું સ્વરૂપ’ એ વાત ન્યાયતીર્થ ન્યાયવિશારદ મુનિરાજ શ્રીન્યાયવિજયકૃત
‘ન્યાયકુસુમાજિ’ના પચમ સ્તબકમાં અને તદ્દગત શ્લોકો ઉપરના મારા સ્પષ્ટીકરણમાં વિચારવામાં આવી
છે. વળી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૪૨-૪૩)માં પણ આ સંબંધમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

નહિ=નહિ.

પ્રકધા=એક પ્રકારે.

વિજયે (મૂં વિજય)=જયને વિષે, ક્રતોદ્ધમાં.

વહુધા=અનેક પ્રકારે.

તુ=કિન્તુ, પણ.

સારં (મૂં સાર)=સારભૂત.

વજ્રાહ્વરં=વજ્ર તથા અંકુશને.

ધૂતવતી (ધાં ધૂ)=ધારણ કૃત્વી.

વિદધાતુ (ધાં ધા)=કરો.

અરં=શીઘ્ર, જલદી.

શ્લોકાર્થ

વજ્રાંકુશી દેવીની સ્તુતિ—

“કાંચનના સમાન કાંતિવાળી તેમજ શત્રુઓનું નિવારણ કરવામાં અતિશય ચતુર એવી જે વજ્રાંકુશી (દેવી) થેત ગજરાજ ઉપર બેસતી હવી તેમજ જણે વિજયમાં એકજ રીતે નહિ કિન્તુ અનેક પ્રકારે વજ્ર અને અંકુશને ધારણ કર્યા, તે (દેવી) (હે ભગ્યો! તમને) સત્વર સારભૂત સુખ સમર્પો.”—૨૪

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્ય પદ્ય-અમત્કારમાં પાંચમા અને બારમા પદ્યને મળતું આવે છે; કેમકે તેનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે.

વજ્રાંકુશી દેવીનું સ્વરૂપ—

વજ્ર અને અંકુશને જે ધારણ કરે તે ‘વજ્રાંકુશી’ એ વજ્રાંકુશી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ વિદ્યા-દેવીની કાંચનવર્ણી કાયા છે અને તેને હાથીનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને વજ્રથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ તો માતુલિંગ (ળીનેરૂં) અને અંકુશથી અલંકૃત છે. આ પ્રમાણેનો ઉલ્લેખ નિર્વાણ-કલિ-કામાં છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા વજ્રાહ્વરી કનકવર્ણી ગજવાહનાં ચતુર્ભુજાં ચરદવજ્રયુતદક્ષિણકરાં માતુલિંગાશયુ-
કવામહસ્તાં ચેતિ”

આ સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારી લઇએ.

“નિર્મિશવજ્રફલકોત્તમકુન્તયુક્ત-

હસ્તા સુતસવિલસત્કલધૌતકાન્તિઃ ।

ઉન્મત્તદન્તિગમના ભુવનસ્ય વિઘ્નં

‘વજ્રાહ્વરી’ હરતુ વજ્રસમાનશક્તિઃ ॥”

—આચાર્ય પત્રાંક ૧૬૨.

૭ શ્રીસુપાર્શ્વજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીસુપાર્શ્વનાથસ્ય સંકીર્તનમ્—

આશાસ્તે યઃ સ્તવૈ યુષ્માનિત્યસૌ રૂપ્યાતિભાજનઃ ।

શ્રી‘સુપાર્શ્વ’! ભવત્યેવ, નિત્યસૌરૂપ્યાતિભા જનઃ ॥ ૨૫ ॥

—અનુષ્ટુપ્

ટીકા

હે નિત્યં સૌખ્યં યસ્ય સઃ । યઃ પુમાન્ આશાસ્તે-ઇચ્છતિ । કથં ? इति અહં સ્તવૈ યુષ્માન્ । અસૌ સઃ । અતીવ ભા-દીર્ઘિર્યસ્યાસૌ અતિભા જનો-લોકઃ । અત્ર સમાસાન્તવિભક્તિઃ । સ રૂપ્યાતિભાજનો ભવત્યેવ ચેતિ ॥ ૨૫ ॥

અન્વયઃ

શ્રી-‘સુપાર્શ્વ’! નિત્ય-સૌખ્ય! યઃ યુષ્માન્ સ્તવૈ इति આશાસ્તે, અસૌ જનઃ અતિ-ભાઃ રૂપ્યાતિ-ભાજનઃ (ચ) ભવતિ એવ ।

શબ્દાર્થ

આશાસ્તે (ધા० શાસ્)=ઇચ્છે છે.
સ્તવૈ (ધા० સ્તુ)=હું સ્તવું.
યુષ્માન્ (મૂ० યુષ્મદ્)=તમને.
અસૌ (મૂ० અદસ્)=તે.
રૂપ્યાતિ=કીર્તિ, આખર.
ભાજન=પાત્ર.
રૂપ્યાતિભાજનઃ=કીર્તિ-પાત્ર.
શ્રી=માનાર્થવાચક શબ્દ.

સુપાર્શ્વ=સુપાર્શ્વ (નાથ), સમમ તીર્થંકર.

શ્રીસુપાર્શ્વ ! =હે શ્રીસુપાર્શ્વ (નાથ)!

ભવતિ (ધા० ભૂ)=થાય છે.

સૌખ્ય=સુખ.

નિત્યસૌખ્ય ! =સર્વદા સુખ છે જેને એસ ! (સં०)

અતિભાઃ=અતિશય કાન્તિ છે જેની એવા.

જનઃ (મૂ० જન)=લોક, મનુષ્ય.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુપાર્શ્વનાથનું સંકીર્તન—

“ હે ‘શ્રીસુપાર્શ્વ’ (નાથ) ! હે સર્વદા સુખ છે જેને એવા (ઈશ્વર) ! હું તમને સ્તવું એ પ્રકારની જે ધન્યતા રાખે છે, તે મનુષ્ય અતિશય કાન્તિવાળો તેમજ કીર્તિ-પાત્ર બને છે. ”—૨૫

૧ આ સાતમા તીર્થંકરની સ્થૂળ રૂપરેખા સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ० ૯૬-૧૦૦)માં આલેખવામાં આવી છે.

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં પણ ત્રણ પદ્યો ‘૧લોક’ યાને ‘અતુષ્ટપ’ વૃત્તમાં રચાયેલા છે. આનું લક્ષણ એમ આપવામાં આવે છે કે—

“શ્લોકે પદ્યં ગુરુ ધ્રેયં, સર્વત્ર લઘુ પञ्चमम् ।

द्विचतुष्पादयोर्ह्रस्वं, सप्तमं दीर्घमन्ययोः ॥”—શ્રુત૦ શ્લો૦ ૧૦.

અર્થાત્ ‘૧લોક’ નામના છંદનાં ચારે ચરણોમાં છઠ્ઠો અક્ષર દીર્ઘ અને પાંચમો સર્વત્ર હ્રસ્વ બાણવો, જ્યારે બીજા અને ત્રીજા ચરણનો સાતમો અક્ષર હ્રસ્વ અને બાકીનાં બે ચરણોનો તે અક્ષર દીર્ઘ સમજવો.

પદ્ય-ચમત્કાર—

અત્યાર સુધીમાં આપણે જે જે પદ્યો જોયા તેમાં તો પાદાંતમાં અસુક અક્ષરો સમાન હતા. અત્ર તો આખું બીજું ચરણ ત્રીજા ચરણની સાથે મળતું આવે છે એ વાત ચમકની દૃષ્ટિએ વિશિષ્ટતા સૂચવે છે. આ પછીનાં ત્રણ પદ્યો પણ આ પ્રકારના ચમકથી શોભી રહ્યાં છે.^૧

૪ ૪ ૪ ૪

જિનકદમ્બકકીર્તનમ્—

જિનાંહી નૌમિ યૌ જુષ્ટાવાનતામરસંસદા ।

આરુઢૌ દિવ્યસૌવર્ણવાનતામરસં સદા ॥ ૨૬ ॥

—અનુ૦

ટીકા

યૌ જુષ્ટૌ—સેવિતાં । અવાનં—અમ્લાનમ્ ॥ ૨૬ ॥

અન્વયઃ

યૌ આનત-અમર-સંસદા જુષ્ટૌ, દિવ્ય-સૌવર્ણ-અવાન-તામરસં સદા આરુઢૌ, (તૌ) જિન-અંહી નૌમિ ।

શીખરાર્થ

અંહિ=ચરણ.

જિનાંહી=જિનોનાં બે ચરણોને.

યૌ (મૂ૦ યદ્)=જે બે,

જુષ્ટૌ (મૂ૦ જુષ્ટ)=સેવન કરાએલ.

આનત (ધા૦ નમ્)=અત્યંત પ્રણામ કરેલ.

અમર=દેવતા, સુર.

સંસદ્=સલા, પરિપદ.

આનતામરસંસદા=અત્યંત નમ્ર એવી મુરોતી સલા વડે.

આરુઢૌ (મૂ૦ આરુઢ)=આરુઢ થયેલ.

સૌવર્ણ=કનકમય.

અવાન=અમ્લાન, નહિ કરમાઈ ગયેલ.

તામરસ=રક્ત કમલ.

દિવ્યસૌવર્ણવાનતામરસં=દિવ્ય, સુવર્ણમય તેમજ અમ્લાન એવા રક્ત કમલના ઉપર.

૧ શ્રીમેરૂવિજયકૃત ‘જિનાનન્દસ્તુતિ’ના સમસ્ત પદ્યો આવા ચમકથી શોભે છે, જ્યારે શ્રીશૌભન-મૂરીશ્વરકૃત સ્તુતિ-અતુર્વિંશતિકામાંનાં ઘણાં ખરા પદ્યો આવા ચમકથી અલકૃત છે.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરેતું કીર્તન—

“જ (જે ચરણો) અત્યંત નમ્ર એવા સુરોની સહા વડે સેવાએલાં છે, તેમજ વળી જ દ્વિગ્ય, સુવર્ણમય તેમજ અમ્ભાન એવાં રક્ત કમલોના ઉપર સદા આરૂઢ થયેલાં છે, તે જિનનાં ચરણોને હું સ્તવું છું.”—૨૬

૫ ૫ ૫ ૫

જિનવાણીવિચાર:—

યશો ધત્તે ન જાતારિ-શમના વિલસન્ ન યા ।

સાઽઽર્હતી ભારતી દત્તાં, શમનાવિલસન્નયા ॥ ૨૭ ॥

—અનુ૦

ટીકા

સા ભારતી શં દદાતુ । યા ભારતી યશો ન ધત્તે ? કિન્તુ ધત્ત એવ । સૈવ વિશિષ્યતે—જાતમરિશમનં યસ્યાઃ સા । કિંમૂતં યશઃ ? વિલસદ્-વિજૃમ્ભમાણમ્ । અનાવિલા-અનાકુલાઃ શોભના નયા યસ્યાં સા ॥ ૨૭ ॥

અન્વયઃ

યા જાત-અરિ-શમના વિલસત્ યશઃ ન ધત્તે ન, સા અનાવિલ-સત્-નયા આર્હતી ભારતી શં દત્તામ્ ।

શબ્દાર્થ

યશઃ (મૂ. યશસ્)=કીર્તિને.

ધત્તે (ધા. ધા)=ધારણ કરે છે

જાત (ધા. જન્)=કરેલ.

શમન=વધ, નાશ.

જાતારિશમના=શાંત કરી દીધા છે શત્રુઓને જેણે એવી.

વિલસત્ (ધા. લ્)=વિલાસ કરતું, ઉલ્લાસ પામતું

આર્હતી=તીર્થંકરસખધી.

દત્તામ્ (ધા. દા)=અર્પો.

ભારતી (મૂ. ભારતી)=વાણી.

અનાવિલ=નિર્મલ

અનાવિલસન્નયા=નિર્મલ તેમજ શોભનીય છે નયો જેમાં એવી

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીના વિચાર—

“શાંત કરી દીધા છે શત્રુઓને જેણે એવી જ (જિન-વાણી) કીર્તિને ધારણ કરતી નથી એમ નહિ (પરંતુ કરે છેજ), તે નિર્મલ તથા શોભનીય (નૈગમાદિક) નયોથી વ્યાપ્ત એવી અર્હત-સંબંધિની વાણી (ભગ્ય-જનોને) સુખ અર્પો.”—૨૭

અપ્રતિચક્રાદેવ્યાઃ પ્રાર્થના—

આરુઢા ગરુડં હેમા-ભાસમા નાશિતારિભિઃ ।

પાયાદપ્રતિચક્રા વો, ભાસમાના શિતારિભિઃ ॥ ૨૮ ॥ ૭ ॥

—અનુ૦

ટીકા

હેમ્ન ઇવ આભા યસ્યાઃ સા । નાશિતા અરયો યૈસૈઃ । શિતારિભિઃ-તીક્ષ્ણચક્રૈર્ભાસ-
માના-દીપ્યમાના ॥ ૨૮ ॥

અન્વયઃ

ગરુડં આરુઢા, હેમ[ન]-આભા, અ-સમા, નાશિત-અરિભિઃ શિત-અરિભિઃ ભાસમાના
'અપ્રતિચક્રા' વઃ પાયાત્ ।

શબ્દાર્થ

આરુઢા (મૂં આરુઢ)=આરૂઠ થયેલી.

ગરુડં (મૂં ગરુડ)=ગરુડના ઉપર.

હેમ[ન]=ધ્રુવણું.

હેમાભા=સુવર્ણસમાન પ્રભા છે જેની એવી.

અસમા (મૂં અસમ)=નિરૂપમ, અનુપમ.

નાશિત (ધાં નશ્)=નાશ કરેલ.

નાશિતારિભિઃ=નાશ કર્યો છે શત્રુઓનો જેણે એવા.

પાયાત્ (ધાં પા)=રક્ષણ કરો.

અપ્રતિચક્રા=અપ્રતિચક્રા (દેવી).

ભાસમાના (ધાં ભાસ્)=દેદીપ્યમાન, પ્રકાશતી.

શિત=તીક્ષ્ણ

અરિ=ચક્ર.

શિતારિભિઃ=તીક્ષ્ણ ચક્રો વડે.

શ્લોકાર્થ

અપ્રતિચક્રા દેવીની પ્રાર્થના—

“ ગરુડના ઉપર આરૂઠ થયેલી, તથા કનકના જેવી કાંતિ વાળી તેમજ વળી
સંહાર કર્યો છે શત્રુઓનો જેણે એવાં તીક્ષ્ણ ચક્રો વડે દીપતી એવી અપ્રતિચક્રા
(દેવી) (હે ભગ્યે!) તમારું પરિપાલન કરો. ”—૨૮

સ્પષ્ટીકરણ

અપ્રતિચક્રા દેવીનું સ્વરૂપ—

આ દેવીને ગરુડનું વાહન છે. તે દરેક હાથમાં ચક્ર રાખે છે અને તેનો વર્ણ સુવર્ણસમાન છે.
આનું ખીલું નામ ચક્રધરા હોય એમ લાગે છે. આ પણ સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે.
આના સંબંધમાં આચાર-દિનકરમાં કહ્યું પણ છે કે—

“ગરુત્મત્પૃષ્ઠ આસીના, કાર્ત્ત્વરસમચ્છવિઃ ।

મૂયાદપ્રતિચક્રા નઃ, સિદ્ધયે ચક્રધારિણી ॥”

નિર્વાણ-કલિકામાં પણ એવોજ ઉલ્લેખ છે અને તે ખીલે કોઈ નહિ પણ—

“તથા અપ્રતિચક્રાં તદિદ્વર્ણીં ગરુડવાહનાં ચતુર્ભુજાં ચક્રચતુષ્ટયભૂષિતકરાં ચેતિ ।”

निर्वाणकलिकायाम्—

“अप्रतिचक्रां तडिद्वर्णा गरुडवाहनां चतुर्भुजां चक्रचतुष्टय-
भूषितकरां चेति ।”

૮ શ્રીચન્દ્રપ્રભસ્તુતયઃ

અથ શ્રીચન્દ્રપ્રભસ્ય સ્તુતિઃ—

भवोद्भवतृषां भृशं कृतशिवप्रपं चामरैः

सहर्षमुपवीजितं वरवपुःप्रपञ्चामरैः ।

प्रभावलयकान्ततापहसितोरुचन्द्रप्रभं

प्रणौमि परमेश्वरं विनयचारु 'चन्द्रप्रभम्' ॥ ૨૯ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

ભવાદુઃખવા તૃઙ્ણ વિદ્યતે યેષાં (તેષાં) । કૃતા શિવમેવ પ્રપા યેન સ તમ્ । ચામરૈઃ
સહર્ષમુપવીજિતમ્ । કૈઃ ? વરો વપુઃપ્રપન્નૌ-વિસ્તારો યેષાં તે તથાવિધાશ્ચ (તે અમરાશ્ચ)
તૈઃ । પ્રભાવલયસ્ય કાન્તતા-કમનીયતા તથાપહસિતા ઉર્વી-વિસ્તીર્ણા ચન્દ્રપ્રભા યેન
સઃ (તં) । વિનયેન ચારુ-શોભનં યથા સ્યાત્ તથા પ્રણૌમિ ॥ ૨૯ ॥

અન્વયઃ

ભવ-ઉદ્ભવ-તૃષાં કૃત-શિવ-પ્રપં, વર-વપુસ્-પ્રપન્ન-અમરૈઃ ચામરૈઃ સહ-હર્ષં ભૃશં ઉપવીજિતં,
પ્રભા-વલય-કાન્તતા-અપહસિત-ઉરુ-ચન્દ્ર-પ્રભં પરમેશ્વરં 'ચન્દ્રપ્રભં' વિનય-ચારુ પ્રણૌમિ ।

શીખરાર્થ

ઉદ્ભવ=ઉત્પત્તિ.

તૃષ્ણ=તૃષ્ણ, તરસ.

भवोद्भवतृषां=ભવ (-ભમલુ)થી ઉત્પન્ન થઈ છે તૃષ્ણ
જેમને એવાને માટે.

પ્રપા=જલાશય, પરખ.

कृतशिवप्रपं=(તૈયાર) કરી છે મુક્તિપ્રાપ્તિ પ્રપા જેણે
એવાને.

चामरैः (મૂં ચામર)=ચામરો વડે.

सहर्षं=આનંદપૂર્વક.

उपवीजितं (મૂં ઉપવીજિત)=વર્ણાયેલ.

वपुस्=દેહ, શરીર.

प्रपञ्च=વિસ્તાર.

वरवपुःप्रपञ्चामरैः=ઉત્તમ છે દેહનો વિસ્તાર જેમનો
એવા દેવો વડે.

प्रभा=કાન્તિ, તેજ.

૭

વલય=મંડળ.

प्रभावलय=ભામંડળ.

कान्तता=મનોહરતા, મુન્દરતા.

अपहसित (ધાં હસ)=હસી કાઢેલ.

चन्द्र=ચન્દ્ર.

चन्द्रप्रभा=ચન્દ્રપ્રભં તેજ, ચાંદરણી.

प्रभावलयकान्ततापहसितोरुचन्द्रप्रभं=ભામંડળની
મનોહરતા વડે હસી કાઢી છે વિસ્તીર્ણ ચન્દ્ર-
પ્રભાને જેણે એવાને

प्रणौमि (ધાં નુ)=હું સ્તુતિ કરું છું, સ્તવું છું.

परमेश्वरं (મૂં પરમેશ્વર)=પ્રભુને.

विनय=વિનય

चारु=દર્શનીય, મનોહર.

विनयचारु=વિનય વડે શોભે તેમ.

चन्द्रप्रभं(મૂં ચન્દ્રપ્રભં)=ચન્દ્રપ્રભાને, આહવા તીર્થકરને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીચન્દ્રપ્રભની સ્તુતિ—

“લવ (—બ્રમણ)થી ઉત્પન્ન થઈ છે તૃષા જેમને એવા (જીવો)ને માટે (તૈયાર) કરી રાખી છે મુક્તિરૂપી પ્રપા જેણે એવા, વળી ઉત્તમ છે દેહને વિસ્તાર જેમને એવા વિબુધો વડે ચામરો દ્વારા હર્ષપૂર્વક અત્યંત વીંળાયેલા એવા, તથા વળી ભામંડળની મનોહરતા વડે હસી કાઢી છે (અર્થાત્ પરાસ્ત કરી-છે) વિસ્તીર્ણ ચન્દ્રપ્રભને જેણે એવા પરમેશ્વર ચન્દ્રપ્રભને વિનય વડે શોભે તેમ હું સ્તવું છું.”—૨૯

સ્પષ્ટીકરણ

જિનેશ્વરનાં પ્રાતિહાર્યો—

આ ‘પૃથ્વી’ વૃત્તમાં રચાયેલા પાદાંતસમખંધાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચંમકાલંકારથી અલંકૃત પદ્ય દ્વારા ચન્દ્રપ્રભ પ્રભુના ચામર અને ભામંડળરૂપી પ્રાતિહાર્યો વિષે સૂચન કરવામાં આવ્યું છે. એ કહેવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે દરેક તીર્થંકર આઠ પ્રાતિહાર્યો વડે શોભે છે અને તે આઠ પ્રાતિહાર્યો અન્ય કોઈ નહિ પણ નિમ્ન-લિખિત શ્લોકમાં ગણાવેલાં—

“અશોકવૃક્ષઃ સુરપુષ્પવૃષ્ટિ-
દિવ્યધ્વનિશ્ચામરમાસનં ચ ।

ભામણ્ડલં દુન્દુભિરાતપત્રં

સત્પ્રાતિહાર્યાણિ જિનેશ્વરાણામ્ ॥” —ઉપનતિ

—(૧) અશોક વૃક્ષ, (૨) દેવકૃત કુસુમની વૃષ્ટિ, (૩) દિવ્ય ધ્વનિ, (૪) ચામર, (૫) સિંહાસન, (૬) ભામણ્ડળ, (૭) દુન્દુભિ અને (૮) છત્ર છે. આ આઠ વસ્તુઓનો સંબંધ તીર્થંકરની સાથે પ્રાતિહારીના જેવો હોવાથી તે ‘પ્રાતિહાર્ય’ કહેવાય છે. એનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ પ્રવચન-સારોદ્ધારના ૩૯મા દ્વારમાંથી તથા વિચાર-સારના ૧૧૭મા દ્વારમાંથી જોઈ શકાશે. આ સંબંધમાં થોડી ઘણી હકીકત તો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના ૯૪મા પદ્ય ઉપરના સ્પષ્ટીકરણ ઉપરથી પણ મળી શકશે.

૫ ૫ ૫ ૫

જિન-સ્વરૂપમ્—

અવન્તુ ભવતો ભવાંત્ કલુષવાસકાદર્પકાઃ

સુખાતિશયસમ્પદાં મુવનભાસકાદર્પકાઃ ।

વિલીનમલકેવલાતુલવિકાસભારા જિના

મુદં વિદધતઃ સદા સુવચસા સમારાજિના ॥ ૩૦ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

જિના મુદં વિદધતઃ-કુર્વન્તઃ । કેન ? શોભનવચસા । કિંભૂતેન ? સભાં રાજિતું શીલં યસ્ય તત્ સમારાજિ તેન સમારાજિના । અવન્તુ-રક્ષન્તુ । ભવતઃ-સંસારાત્ । પાપસ્ય નિવાસો ય(સિં) સ્તસ્માત્ । ભુવનોદ્યોતકાઃ, ન વિદ્યતે દર્પકઃ-કામો યેપાં તે । ભુવન-ભાસકાશ્ચ તેઽદર્પકાશ્ચ ભુવન૦ । વિલીનો મલો યસ્માત્ તત્ એવંવિધસ્ય કેવલસ્યાતુલવિકાસં વિભ્રતિ-ધારયન્તિ યે તે તથાવિધાઃ, ભારા ધારકા इत्यर्थः ॥ ૩૦ ॥

અન્વયઃ

સુલ્લ-અતિશય-સમ્પદાં અર્પકાઃ, ભુવન-ભાસક-અ-દર્પકાઃ, વિલીન-મલ-કેવલ-અતુલ-વિકાસ-ભારાઃ, સમા-રાજિના સુ-વચસા સદા મુદં વિદધતઃ જિનાઃ ભવતઃ કલુપ-વાસકાત્ ભવાત્ અવન્તુ ।

શીઠ-દાર્થ

અવન્તુ (ધા૦ અવ્)=રક્ષાણુ કરો, બચાવો.

ભવતઃ (મૂ૦ ભવત્)=તમને.

ભવાત્ (મૂ૦ ભવ)=સચારથી.

કલુપ=પાપ.

વાસક=નિવાસ, રહેઠાણુ.

કલુપવાસકાત્=જ્યા પાપનો નિવાસ છે ત્યાની.

અર્પકાઃ (મૂ૦ અર્પક)=અર્પણુ કરનારા, આપનારા.

અતિશય=અધિકપણ.

સુલ્લાતિશયસમ્પદાં=શુભના અધિકપણાદિ સંપત્તિ-જોના.

ભાસક=દ્યોતક, પ્રકાશ કરનારા.

દર્પક=મદન.

અદર્પક=અવિદ્યમાન છે મદન જેનેથિયે એવા.

ભુવનભાસકાદર્પકાઃ=ત્રેલોકીયને પ્રકાશિત કરનારા તેમજ વીતરાગ.

વિલીન (ધા૦ લી)=સર્વથા નષ્ટ થયેલ.

મલ=મેલ.

કેવલ=કેવલજ્ઞાન, સર્વજ્ઞના.

વિકાસ=વિકાસ, ખીલવાની.

માર (ધા૦ મૃ)=ધારણુ કરનાર.

વિલીનમલકેવલાતુલવિકાસમારાઃ=સર્વથા નષ્ટ થયો છે મલ જેમાંની અર્થાત્ અત્યંત નિર્ગદ્ય એવા કેવલજ્ઞાનના અપૂર્વ વિકાસને ધારણુ કરનારા.

વિદધતઃ (મૂ૦ વિદધત્)=કરનારા.

વચસ=વચન.

સુવચસા=શુભચન વડે.

સમા=સભા, પર્યદા.

રાજિન=દીપાવનાર.

સમારાજિના=સભાને દીપાવનાર.

ત્રેલોકીય

જિનેશ્વરેશનું સ્વરૂપ—

“ શુભના અતિશયરૂપ સંપત્તિઓને અર્પણુ કરનારા, ત્રેલોકીયને (જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ વડે) પ્રકાશિત કરનારા અને વળી ‘વીતરાગ [અથવા નિરલિંગાની] એવા, વળી અત્યંત

૧ જ્યાં મુખી જે અક્ષિગા રાગ લોચ (બહે ને તે પ્રદર્શત લોચ તો પળ), ત્યાં મુખી તો સર્વજ્ઞતા તેનાથી દગ દબર ગાઉ દરજ રહે છે એ વાન શૂલવા જેવી નથી. એ વાતના ઉપર શ્રીમાન ગૌતમસ્વામીનું દુશાન્ત દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે.

નિર્મલ દેવલજ્ઞાનના અપૂર્વ વિકાસને ધારણ કરનારા, તેમજ વળી પર્યદાને દીપાવનારા એવા સુવચન વડે આનંદ પમાડનારા એવા તીર્થંકરો (હે ભગ્યો !) તમને પાપના નિવાસ-સ્થાનરૂપ સંસારથી બચાવેા.”—૩૦

સ્પષ્ટીકરણ

પર્યદા-વિચાર—

સમવસરણુમાં જે મનુષ્યો અને દેવો તીર્થંકરની દેશનાનું શ્રવણ કરવા આવે છે, તેના બાર વિભાગો કલ્પવામાં આવ્યા છે. આ દરેક વિભાગને ‘પર્યદા’ કહેવામાં આવે છે. આથી કરીને એકંદર રીતે બાર પર્યદા છે—(૧) ગણધરો વગેરે સાધુઓની, (૨) વૈમાનિક દેવીઓની, (૩) સાધ્વીઓની (આ ત્રણ પર્યદાઓ અગ્નિ કોણુમાં હોય છે); (૪) જ્યોતિષ્ઠ દેવીની, (૫) વ્યંતર દેવીની, (૬) ભુવનપતિ દેવીની (આ ત્રણ પર્યદાઓ નૈઋત્ય કોણુમાં હોય છે); (૭) જ્યોતિષ્ઠ દેવોની, (૮) વ્યંતર દેવોની, (૯) ભુવનપતિ દેવોની (આ ત્રણ વાયવ્ય કોણુમાં બેસે છે); (૧૦) વૈમાનિક દેવોની, (૧૧) પુરૂષોની (મનુષ્યો)ની, (૧૨) મનુષ્યની સ્ત્રીઓની (આ ત્રણ ઇશાન કોણુમાં હોય છે).

ૐ ૐ ૐ ૐ

જિનાગમ-સરણમ્—

સમસ્તભુવનત્રયપ્રથનસજ્જનાનાપદઃ

પ્રમોચયતિ યઃ સ્મૃતઃ સપદિ સજ્જનાનાપદઃ ।

સમુલ્લસિતભક્તકં તમમલં ભજૈ નાગમં

સ્ફુરન્નયનિવારિતાસદુપલમ્ભજૈનાગમમ્ ॥ ૩૧ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

સમસ્તભુવનત્રયસ્ય પ્રકટને સજ્જાનિ-પ્રહ્લાણિ નાના પદાનિ યસ્મિન્ સઃ । યઃ સ્મૃતઃ સન્ પ્રમોચયતિ । કાન્ ? સજ્જનાન્ । કસ્યાઃ ? આપદઃ । સમુલ્લસિતા ભક્ત્યાદિકા યસ્મિન્ । ન અગમં, કિન્તુ સુગમમ્ । સ્ફુરન્નયૈર્નિવારિતા અશોભના ઉપલમ્ભાઃ-પ્રતિભાસાઃ-પરસિદ્ધાન્તા યેન સ તતઃ કર્મધારયઃ । જૈનાગમં ભજૈ-સેવાં કરવાણિ ॥ ૩૧ ॥

અન્વયઃ

સમસ્ત-ભુવન-ત્રય-પ્રથન-સજ્જ-નાના-પદઃ યઃ સ્મૃતઃ (સન્) સત્-જનાન્ આપદઃ સપદિ પ્રમોચયતિ, તં સમુલ્લસિત-ભક્તકં, અમલં, ન અ-ગમં, સ્ફુરત્-નય-નિવારિત-અસત્-ઉપલમ્ભ-જૈન-આગમં ભજૈ ।

શીલ્પદાર્થ

પ્રથન=પ્રકટન, પ્રસિદ્ધ કરવું તે.

સજ્જ=તૈયાર.

નાના=વિવિધ.

સમસ્તભુવનત્રયપ્રથનસજ્જનાનાપદઃ=અખિલ ત્રિભુવનના પ્રકટનમાં તૈયાર છે વિવિધ પદો જેમાં એવા.

પ્રમોચયતિ (ધા० મુચ્)=મુક્ત કરાવે છે.

સ્મૃતઃ (મૂ० સ્મૃત)=યાદ કરેલ.

સપદિ=એકદમ.

સજ્જનાન્ (મૂ० સજ્જન)=સત્પુરુષોને, સારા મનુષ્યોને.

આપદઃ (મૂ० આપદ)=આપત્તિમાંથી.

સમુલ્લસિત (ધા० લ્સ)=ઉદ્ધાસ પામેલ.

મજ્જ=પ્રકાર, ભાંગા.

સમુલ્લસિતમજ્જકં=ઉદ્ધાસ પામેલ છે ભાંગાઓ જેમાં એવા.

અમલં (મૂ० અમલ)=નિર્મલ.

મજ્જૈ (ધા० મજ્)=હું ભળું.

અગમં (મૂ० અગમ)=દુર્ગમ, દુષ્પે કરીને સમભય તેવા.

સ્ફુરત્ (ધા० સ્ફુર)=સ્ફુરાયમાન.

નિવારિત. (ધા० વાર)=નિવારણ કરેલ, દૂર કરેલ.

અસત્=દુષ્ટ, અસત્ય.

ઉપલમ્ભ=આક્ષેપ.

જૈન=જિનસંબંધી.

સ્ફુરન્નયનિવારિતાસદુપલમ્ભજૈનાગમં=સ્ફુરાયમાન નયો વડે નિવારણ કર્યું છે અસત્ય આક્ષેપોનું જેમાં એવા જૈન સિદ્ધાન્તને.

શ્લોકાર્થ

જિનાગમનું સ્મરણ—

“ અખિલ ત્રિભુવન ઉપર પ્રકાશ પાડવામાં તૈયાર છે વિવિધ પદો જેનાં એવો જે (આગમ) સ્મરણ કરાતાં (અર્થાત્ જેનું સ્મરણ) સજ્જનોને આપત્તિમાંથી સત્વર મુક્ત કરે છે, તે સ્ફુરાયમાન છે (સમ-ભંગી વિગેરે) ભંગો જેમાં એવા, તથા નિર્મલ તેમજ સુગમ, અને વળી સ્ફુરાયમાન નયો વડે નિવારણ કર્યું છે અસત્ય પ્રતિભાસોનું જેમાં એવા જૈન આગમને હું ભળું. ”—૩૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અમત્કાર—

આ પદનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના છ છ અક્ષરો સમાન છે. અર્થાત્ આ પદ પાદાંત-સમષ્ટાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમકથી શોભી રહ્યું છે. વિશેષમાં આ કાવ્યમાં આ પ્રકારનો પદ-અમત્કાર તો અત્રજ પ્રથમ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે.

ૐ ૐ ૐ ૐ

૧ આ સમ-ભંગી સંબંધી સ્થૂલ માહિતી તો ન્યાય-કુસુમાંજલિ (પૃ० ૧૮૫-૧૮૨) તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરવાથી મળી શકશે. એથી વિશેષ માહિતી ન્યાયતીર્થ ન્યાયવિશારદ ઉપાધ્યાય શ્રીમંગલવિજયકૃત સમભંગી-પ્રદીપમાંથી મળશે. વિશેષમાં આ વિષયના અત્યંત જિજ્ઞાસુએ તો નય-રહસ્ય, પ્રમાણનય-તત્વાલોકાલંકાર (ચતુર્થ અને સપ્તમ પરિચ્છેદ) સમભંગી-પ્રકરણ તેમજ સમભંગી-તરંગિણી એ ગ્રન્થો જેવા.

કાલીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

અશિશ્રિયત યાઽમ્બુજં ધૃતગદાક્ષમાલાઽઘવાન્

યયા વત વિપૂયતે ભયશમક્ષમાઽલાઘવા ।

ઘનાઙ્ગનસમપ્રભા વિહતઘાતકાલીહિતં

મમાતુલમસૌ સદા પ્રવિદધાતુ 'કાલી' હિતમ્ ॥૩૨॥૮॥

—પૃથ્વી

ટીકા

કાલી દેવતા હિતં પ્રવિદધાતુ । યાઽશિશ્રિયત-શ્રિતવતી પદ્મમ્ । અઘવાન્-પાપવાન્ પુરુષો યયા વિપૂયતે-પવિત્રીક્રિયતે । ભયાનાં શમને ક્ષમા-સમર્થા । વિહતં ઘાતકાનાં-હનનશીલાનાં આલ્યા ઈહિતં-ચેષ્ટિતં યસ્મિન્ । પ્રવિદધાને એતત્ ક્રિયા-વિશેષણમ્ ॥ ૩૨ ॥

અન્વયઃ

યા ધૃત-ગદા-અક્ષ-માલા અમ્બુજં અશિશ્રિયત, યયા (ચ) અઘવાન્ યત વિપૂયતે, અસૌ ભય-શમ-ક્ષમા, અ-લાઘવા, ઘન-ઞ્ગન-સમ-પ્રભા 'કાલી' મમ અ-તુલં હિતં વિહત-ઘાતક-આલિ (આલી વા)-ઈહિતં સદા પ્રવિદધાતુ ।

શીઘ્રાર્થ

અશિશ્રિયત (ધા० શ્રિ)=આશ્રય લેતી હવી.

અમ્બુજં (મૂ० અમ્બુજ)=કમલને.

ધૃત (ધા० ધૃ)=ધારણ કરેલ.

ગદા=ગદા.

અક્ષમાલા=જ્વપમાલા.

ધૃતગદાક્ષમાલા=ધારણ કરી છે ગદા અને જ્વ-માલા જેણે એવી.

અઘવાન્ (મૂ० અઘવત્)=પાપી.

વત=સંતોષવાચક અવ્યય.

વિપૂયતે (ધા० પૂ)=પવિત્ર કરાય છે.

શમ=શાન્તિ, નાશ.

ક્ષમ=સમર્થ, શક્તિમાન.

ભયશમક્ષમા=અયનો નાશ કરવામાં સમર્થ.

લાઘવ=લઘુતા.

અલાઘવા=લઘુતાથી રહિત.

ઘન=મેઘ.

ઞ્ગન=કાળ.

ઘનાઙ્ગનસમપ્રભા=મેઘ અને કાળલના જેવી કાન્તિ છે જેની એવી.

વિહત (ધા० હન)=નાશ કરેલ.

ઘાતક=હણનાર

આલિ [લી]=પંક્તિ, શ્રેણિ.

ઈહિત=ચેષ્ટિત.

વિહતઘાતકાલીહિતં=નાશ કર્યો છે હણનારીની શ્રેણિના ચેષ્ટિતનો જેમાં તેવી રીતે.

પ્રવિદધાતુ (ધા० ધા)=કરો.

કાલી=કાલી (દેવી).

હિતં (મૂ० હિત)=હિતને, કલ્યાણને.

સ્તોકાર્થ

કાલી દેવીની સ્તુતિ—

“ધારણ કરી છે ગદા અને જ્વપમાલા જેણે એવી જ (દેવી) કમલનો આશ્રય.

निर्वाणकलिकायाम्—

“काली देवी कृष्णवर्णा पद्मासनां चतुर्भुजां शङ्खसूत्रगदा-
लङ्कनदक्षिणकरां वज्राभययुतचामहस्तां चेति ।”

લેતી હવી, તેમજ વળી જે દ્વારા પાપી (પણ) પવિત્ર થાય છે, તે, ભયનો નાશ કરવામાં સમર્થ એવી, વળી લઘુતા-રહિત તેમજ મેઘ અને કાજલના જેવી કાન્તિવાળી એવી કાલી (દેવી) નાશ કર્યો છે. હણુનારાની શ્રેણિના ચેષ્ટિતનો જેમાં એવું માંડે સર્વદા અનુપમ કલ્યાણ કરો.”—૩૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અમતકાર—

આ પદમાં તૃતીય પદની જેમ પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ-પાંચ-અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે.

કાલી દેવીનું સ્વરૂપ—

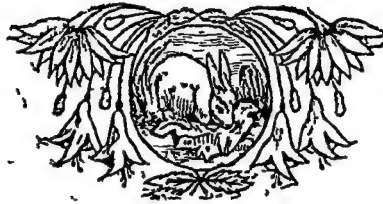
‘દુશ્મનો પ્રતિ જે કાળ (યમરાજ) જેવી છે, તેમજ જે કૃષ્ણવર્ણી છે’ તે ‘કાલી’ એ કાલી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ દેવી પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. તેનો વર્ણ શ્યામ છે અને તે હાથમાં ગદા રાખે છે. વિશેષમાં વિકસ્વર કમલ એ એનું વાહન છે. આ વાતના ઉપર નીચેનો શ્લોક પ્રકાશ પાડે છે:—

“શરદ્ધુધરપ્રમુક્તચન્દ્રગગનતલામતનુદ્યુતિર્દયાદ્યા ।

વિકચકમલવાહના ગદામૃત્ કુશલમલક્રુતાત્ સદૈવ ‘કાલી’ ॥”

—આચાર્ય ૫૨૦ પૃષ્ઠ ૧૬૨.

પરંતુ એથી વિશેષ માહિતી તો નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી મળે છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—
“તથા કાલિકાદેવી કૃષ્ણવર્ણી પદ્માસનાં ચતુર્મુજામક્ષસૂત્રગદાલક્ષ્મીતદક્ષિણકરાં વજ્રાભયયુતવામ-
હસ્તાં ચૈતિ” અર્થાત્ આ દેવીને ચાર હાથ છે; તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને ગદાથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ વજ્ર અને ‘અભય’ અલંકૃત છે.

૧ શરણાગતના ભયનું નિવારણ કરવું, તેને કહેવું, કે ખીવાનું કંઈ કારણ નથી. નિર્ભય-રહે એવું મૂલ્યન કરવા માટે સામા મનુષ્યની તરફ હાથ નમાવી સીધા આગળા રાખવા તે ‘અભય’ મુદ્રા કહેવાય છે.

૧ શ્રીસુવિધિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીસુવિધિનાથાય પ્રણામઃ—

વિમલકોમલકોકનદચ્છદ-

ચ્છવિહરાવિહ રાજભિરામરૈઃ ।

સતતનૂતનૂ 'સુવિધેઃ' ક્રમૌ

નમત હેઽમતહેઠનલાલસાઃ ! ॥ ૩૩ ॥

—દ્રુત૦

ટીકા

વિમલં કોમલં ચ તત્ કોકનદં-રક્તામ્બુજં ચ તસ્યચ્છદસ્ય-પત્રસ્યચ્છવિસ્તસ્યા હરૌ-
મુષ્ણન્તૌ । રાજભિઃ-સ્વામિભિઃ । કૈઃ? અમરાણાં ઇમે આમરાઃ, તૈઃ આમરૈઃ । સતતં નૂતા-
સ્તુતા તનુઃ-શરીરં યયોસ્તૌ । અમતં-પાપં તસ્ય હેઠનં-પાતનં તસ્મિન્ લાલસા-ગૃહ્ણિપરાઃ ।
સુવિધેઃ ક્રમૌ નમત ॥ ૩૩ ॥

અન્વયઃ

હે અમત-હેઠન-લાલસાઃ ! 'સુવિધેઃ' વિમલ-કોમલ-કોકનદ-છદ-છવિ-હરૌ, ઇહ આમરૈઃ
રાજભિઃ સતત-નૂત-નૂત ક્રમૌ નમત ।

શીખરાર્થ

વિમલ=નિર્મલ.

કોકનદ-રક્ત કમલ.

છદ=પત્ર.

હરહ (ધા૦)=હરી લેનાર.

વિમલકોમલકોકનદચ્છદચ્છવિહરૌ=નિર્મલ તેમજ

કોમલ એવાં રક્ત કમલોનાં પત્રની શોભાને હરનારાં.

રાજભિઃ (મૂ૦ રાજન્)=સ્વામીઓ વડે.

આમરૈઃ (મૂ૦ આમર)=દેવ-સંબંધી.

સતત=પ્રતિક્ષણ, નિરતર.

નૂત (ધા૦ નૂ)=સ્તુતિ કરાયેલ.

તનુ=દેહ, શરીર.

સતતનૂતનૂ=હમેશાં સ્તુતિ કરાયેલી છે જેના
દેહની એવાં.

સુવિધેઃ (મૂ૦ સુવિધિ)=સુવિધિ(નાથ)ના.

ક્રમૌ (મૂ૦ ક્રમ)=ચરણોને.

નમત (ધા૦ નમ્)=તમે નમન કરો, નમસ્કાર કરો.

હે=સંબોધનવાચક અવ્યય.

અમત=(૧) રોગ; (૨) મૃત્યુ; (૩) પાપ.

હેઠન=(૧) આધા, પીડા; (૨) પાતન.

લાલસા=અલિલાયા, ધૃચ્છા.

અમતહેઠનલાલસાઃ !=રોગ કે પાપ અથવા મૃત્યુને
આધા કરવાની ધૃચ્છા છે જેમને એવા ! (સં૦).

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુવિધિનાથને પ્રણામ—

“હે અનિષ્ટને બાધા કરવાની ઇચ્છા રાખનારા (અર્થાત્ રોગ કે પાપ કે મૃત્યુનો નાશ કરવાની અભિલાષા ધરાવનારા લબ્ય જનો) ! નિર્મલ તેમજ કામલ એવાં રક્ત પત્રોનાં પત્રની શોભાને હરનારા તથા વળી આ જગત્માં અમરોના અધિપતિઓ વડે (અર્થાત્ ઇન્દ્રો દ્વારા) સ્તુતિ કરાયેલી છે દેહની જેના એવા ‘સુવિધિ(નાથ)નાં ચરણોને તમે નમસ્કાર કરો.”—૩૩

સ્પષ્ટીકરણ

શબ્દાલંકાર-વિચાર—

આ ‘પદમાં વળી કંઈ નવીન પ્રકારનોજ શબ્દાલંકાર દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે. આ વાત ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે આ પદ નીચે મુજબ લખવામાં આવે છે.

વિ । મલકો । મલકો । કન । દ્વચ્છ । દ । ચ્છ । વિહરા । વિહરા । જભિરામરૈઃ ।
સ । તતનૂ । તતનૂ । સુવિધેઃ । ક્રમૌ । ન । મતહે । મતહે । ઠનલાલસાઃ ॥

આ પદ તરફ હવે દૃષ્ટિ-પાત કરતાં બોધ શકાય છે કે તેના પ્રત્યેક ચરણમાં દ્વિતીય, તૃતીય અને ચતુર્થ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ છે. અર્થાત્ આ પદ ‘લાટાનુપ્રાસ’નામક અલંકારથી શોભે છે. આ અલંકારનું અપૂર્વ ચિત્ર તો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના ૧૭ થી ૨૦ સુધીનાં પદોમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જિનેશ્વરેભ્યો વિજ્ઞપ્તિઃ—

કલશકુન્તશકુન્તવરાક્ષિત-

ક્રમતલા મતલાભકરા નૃણામ્ ।

વિગતરાગતરા વિતરન્તુ નો

હિતમનન્તમનઙ્ગજિતો જિનાઃ ॥ ૩૪ ॥

• —કૃતં

ટીકા

શકુન્તવરો-રાજહંસઃ । મતં-સુખં તસ્ય લાભકરાઃ । નઃ-અસ્મભ્યમ્ ॥ ૩૪ ॥

અન્વયઃ

કલશ-કુન્ત-શકુન્ત-વર-અક્ષિત-ક્રમ-તલાઃ, નૃણાં મત-લાભ-કરાઃ, વિગત-રાગ-તરાઃ, અનઙ્ગ-જિતાઃ જિનાઃ નઃ અનન્તં હિતં વિતરન્તુ ।

૧ નવમા તીર્થંકર શ્રીસુવિધિનાથનું ચરિત્ર ટુંકમાં બાણુનું હોય, તો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના ૫૦ ૧૨૫ તરફ દૃષ્ટિપાત કરો.

શાબ્દાર્થ

કલશ=કળશ.

કુન્ત=ભાલો.

શકુન્ત=પક્ષી.

શકુન્તવર=રાજહંસ.

અક્ષિત (ધાં અહ્)=ચિહ્ન કરેલ, લાંછનયુક્ત.

તલ=તળિયું.

કલશકુન્તશકુન્તવરાક્ષિતકમતલાઃ=કળશ, ભાલો

તેમજ રાજહંસ વડે લાંછિત છે ચરણ-તલ

જેમનું એવા.

મત=અભીષ્ટ.

કર (ધાં કૃ)=કરનાર.

મતલામકરાઃ=અભીષ્ટનો લાલ કરનારા.

નૃણાં (મૂં નૃ)=મનુષ્યોના.

વિગતરાગતરાઃ=વિશેષતઃ નષ્ઠ થયો છે રાગ જેમનો એવા.

વિતરન્તુ (ધાં તૃ)=અર્પો, વિતરણ કરો.

નઃ (મૂં અસ્મદ્)=અમને.

અનન્ત (મૂં અનન્ત)=અનન્ત, અપાર.

જિત્ (ધાં જિ)=જીતનાર.

અનન્નજિતઃ=કામદેવનો પરાજય કરનારા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને વિજ્ઞપ્તિ—

“ કળશ, ભાલો તેમજ રાજહંસનાં લાંછનથી યુક્ત છે ચરણ-તલ જેમનું એવા, વળી મનુષ્યોને અભીષ્ટ (સુખ)નો લાલ કરી આપનારા, તેમજ વિશેષતઃ નષ્ઠ થયો છે રાગ જેમનો એવા તથા વળી કંદર્પના ઉપર વિજય મેળવનારા એવા તીર્થંકરો અમને અપાર હિત અર્પો. ”—૩૪

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્યના પ્રથમ ચરણમાં તૃતીય, અતુર્થ અને પંચમ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ છે, જ્યારે બાકીનાં ચરણોમાં દ્વિતીય, તૃતીય અને અતુર્થ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ છે. અર્થાત્ આ પદ્ય પશુ લાટાનુપ્રાસથી શોભી રહ્યું છે. આ વાત આ પદ્યીના પદ્યને પણ લાગૂ પડે છે.

તીર્થંકરનાં દેહગત લક્ષણો—

સાધારણ રીતે એમ માનવામાં આવે છે કે પુણ્યશાળી જીવનો દેહ લક્ષણોથી લક્ષિત હોય છે. તેમાં તીર્થંકર તેમજ ચક્રવર્તી ૧૦૦૮ લક્ષણોથી લક્ષિત હોય છે, જ્યારે બલદેવ તેમજ વાસુદેવ ૧૦૮ લક્ષણોથી શોભે છે. વિશેષમાં બત્રીસ લક્ષણવાળા પુરૂષના સંબંધી ઉલ્લેખો તો શાસ્ત્રમાં ઘણી વાર દ્રષ્ટિ-ગોચર થાય છે. આ બત્રીસ લક્ષણો તો વસન્તતિલકા અને ઉપજાતિમાં રચાયેલાં નીચેનાં પદ્ય ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

“ પ્રાસાદ-પર્વત-શૃંગાર્હ-સુપ્રતિષ્ઠ—

ર્ષદ્વાભિપેક-ચંદ-ર્ષપણ-ચામરાણિ ।

કુંમ્ભોડક્ષી-મૈત્સ્ય-મૈકેર-ઢિર્પ-સંત્પતાકા-

સૈંદ્ધામની-ચંસુમતી-રંધ-તોરંગાણિ ॥ ૧ ॥-વસન્તઽ

હૃંત્રં ધ્રેજઃ સ્વૈસ્તિક-ચૂંપ-ચૌપી-

કૈમળહલૂ-સ્તૂપ-મૈયૂર-કૂર્માઃ ।

અંદ્રાપદ-સ્થાલ-સૈમુદ્ર-સિંદ્ધા

દ્વાત્રિશદેવં નરલક્ષણાણિ ” ॥ ૨ ॥—ઉપજાતિ.

—ધર્મ-કલ્પદ્રુમ, પત્રાંક ૭.

અર્થાત્-(૧) પ્રાસાદ, (૨) પર્વત, (૩) પોપટ, (૪) અંકુશ, (૫) સુપ્રતિષ્ઠ, (૬) પદ્માભિષેક, (૭) યવ, (૮) દર્પણ, (૯) ચામર, (૧૦) કુમ્ભ, (૧૧) અક્ષ, (૧૨) મત્સ્ય, (૧૩) મગર, (૧૪) હાથી, (૧૫) સુંદર પતાકા, (૧૬) સુંદર માળા, (૧૭) પૃથ્વી, (૧૮) રથ, (૧૯) તોરણ, (૨૦) છત્ર, (૨૧) ધ્વજ, (૨૨) સ્વસ્તિક, (૨૩) યજ્ઞ-સ્તમ્ભ, (૨૪) વાવ, (૨૫) કમણ્ડળ, (૨૬) સ્તૂપ, (૨૭) મોર, (૨૮) કાચળો, (૨૯) આષ્ટાપદ, (૩૦) સ્થાલ (થાળી), (૩૧) સમુદ્ર અને (૩૨) સિંહ એ ઉત્તમ પુરૂષનાં બત્રીસ લક્ષણો છે.

શ્રીભદ્રબાહુસ્વામિવિરચિત કટપસૂત્રની ઉપાધ્યાય શ્રીવિનયવિનયકૃત 'સુખોધિકા'માં આ બત્રીસ લક્ષણોના સંબંધમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—

“છત્રં તૌમરસં ધૈનૂ રથવરો દૈમ્મોલિ-ફૂર્માહ્નિશાઃ

વાંપી-સ્વસ્તિક-તોરણાનિ ચ સૈરઃ પૈશ્ચાનનઃ પૌદપઃ ।

ચૈક્રં શૈલ્લ-ગંજૌ સૈમુદ્ર-કંલશૌ પ્રાસાદ-મૈત્સ્યૌ ચૈવો

ચૈવૈ-સ્તૂપ-કૈમણ્ડલૈર્ધ્વનિભૃત્ સૈચામરો દૈર્પણઃ ॥—શાર્દૂલ૦

ઉક્ષા પૈતાકા કૈમલાભિષેકઃ । સૈદામ કૈકી ઘનપુણ્યભાજામ્ ॥”

અર્થાત્-(૧) છત્ર, (૨) કમળ, (૩) ધનુષ્ય, (૪) ઉત્તમ રથ, (૫) વજ્ર, (૬) કાચળો, (૭) અંકુશ, (૮) વાવ, (૯) સાથિયો, (૧૦) તોરણ, (૧૧) સરોવર, (૧૨) સિંહ, (૧૩) વૃક્ષ, (૧૪) ચક્ર, (૧૫) શંખ, (૧૬) હાથી, (૧૭) સમુદ્ર, (૧૮) કળશ, (૧૯) મહેલ, (૨૦) માછલુ, (૨૧) યવ, (૨૨) યજ્ઞ-સ્તમ્ભ, (૨૩) સ્તૂપ, (૨૪) કમણ્ડળ, (૨૫) રાજ, (૨૬) સુંદર ચામર, (૨૭) દર્પણ, (૨૮) બળદ, (૨૯) પતાકા, (૩૦) પદ્માભિષેક, (૩૧) સુંદર માળા અને (૩૨) મોર એ અતિશય પુણ્યશાળીનાં બત્રીસ લક્ષણો છે.^૧

કંદર્પ-મર્દન—

કંદર્પના સંબંધી આ કાવ્યમાં વારંવાર ઉલ્લેખ કરવામાં આવતો હોવાથી એને વિષે વિચાર કરવો આવશ્યક સમજાય છે.

હિંદુ શાસ્ત્રમાં કંદર્પને રતિના પતિ તરીકે તેમજ વસન્તના મિત્ર તરીકે ઓળખાવ્યો છે. વળી ત્યાં એને અરવિન્દ, અશોક, આમ્ર, નવમલ્લિકા અને નીલ કમલ એ પાંચ બાણવાળો તેમજ યુગ્મના ધનુષ્યવાળો તેમજ મકરના ચિહ્નથી અકિત ધ્વજવાળો આલેખ્યો છે. ટુંકમાં એ શાસ્ત્રમાં કંદર્પના સંબંધમાં તે જીવતી જગતિ વ્યક્તિ છે એવો ઉલ્લેખ છે. વળી તેણે મહાદેવની પણ બખર લેવામાં પાછી પાની કરી નથી એમ એ શાસ્ત્ર ઉપરથી જોઈ શકાય છે. આ વાતની નીચેનો શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે.

૧ આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે બત્રીસ લક્ષણો પૈકી મત-ભેદ છે. વિશેષમાં લાલો તેમજ રાજ-હંસરૂપી લક્ષણોનો તો અત્ર ઉલ્લેખ જ નથી, એ વિચારણીય છે; પરંતુ તેનો ૧૦૦૬ લક્ષણોમાં સમાવેશ થતો હોવો જોઈએ.

૨ મહેલા, પાંચમા, અગ્યારમા તથા ઓગણીસમા પદોમાં ઉલ્લેખ છે.

“સર્વેપામેવ દેવાનાં, કન્દર્પો વલવન્તરઃ ।

યેન નાટ્યં ‘શિવો’ દેવો, દમ્ભેનાપિ હિ કારિતઃ ॥”

અર્થાત્ સમસ્ત સુરોમાં કંદર્પ વધારે શૂરવીર છે, કેમકે મહાદેવે તેને ‘ખાળી મૂક્યો છતાં પણ તેણે તેની પાસે વિવિધ વેપો લજવાવ્યાં.

વળી આ સંબંધમાં મહર્ષિ ભર્તૃહરિશ્ચિત શૃંગાર-શતકનો વસન્તતિલકા વૃત્તમાં રચા-યેલો નિમ્ન-લિખિત આદ્ય શ્લોક પણ વિચારી લઇએ.

“શમ્ભુસ્વયમ્મુહરયો હરિણેશ્વરણાનાં

યેનાક્રિયન્ત સતતં ગૃહકર્મદાસાઃ ।

વાચામગોચરચરિત્રવિચિત્રિતાય

તસ્મૈ નમો મગવતે કુસુમાયુધાય ॥”

અર્થાત્—જેણે શંભુ (મહાદેવ), સ્વયંભુ (બ્રહ્મા) અને વિષ્ણુને ગૃહિણીઓનું ગૃહ-કાર્ય કરનારા કિંકરો બનાવ્યા, તે વાણીશ્રી અગોચર ચરિત્રવાળા વિચિત્ર કંદર્પને મારા પ્રણામ હોલો.

આ ઉપરથી કંદર્પે જૈનેતર દેવોની હુદ્દશા કરવામાં કેવો અગ્ર ભાગ લજવ્યો છે તે જોઇ શકાય છે.

આ કંદર્પે જૈન મુનિવરોની પણ ખબર લીધી છે. દાખલા તરીકે, તેજ ભવમાં મોક્ષે જનારા એવા રથનેભિને પણ આ કંદર્પરૂપી સેતાને સપડાવ્યા હતા. એ વાતના ઉપર નીચેની ગાથા દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે.

“જહનન્દનો મહાપ્પા જિણભાયા વયધરો ચરમદેહો ।

રહનેમી રાયમર્ફ રાયમર્ફ કાસો હી ! વિસયા ॥”

અર્થાત્—ચદુ-નન્દન, મહાત્મા, ખાવીસમા તીર્થંકર શ્રીનેમનાથના ખાંધવ, યંચમહાત્રતાધારી અને ચરમશરીરી એવા રથનેભિ રાજમતી ઉપર રાગ બુદ્ધિવાળા થયા. આથી કરીને ખરે-ખર વિષય તિરસ્કારને પાત્ર છે.

આ ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે કંદર્પનું મુખ્ય ખળ અખલા છે અને પાંચે ઇન્દ્રિયોના અને ખાસ કરીને સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિષયો એ એનો પૌષ્ટિક આહાર છે. આ કંદર્પના પંજમાં સપડાયેલો

૧ આની માહિતી માટે જુઓ સ્તુતિ—અતુર્વિંશતિકા (પૃ ૨૪-૨૫).

૨ સરખાવો—

“હરિહરચતુરાણણચંદ્રસૂરચંદાદ્વિજો વિ જે દેવા ।

નારીણ કિંકરત્તં કુણંતિ ધી ધી વિસયતિપ્પહા ॥”

[હરિહરચતુરાણણચંદ્રસૂરચંદાદયોઽપિ યે દેવાઃ ।

નારીણાં કિંકરત્વં કુવેન્તિ ધિર્ ધિર્ વિપયવૃણામ્ ॥]

૩ સંસ્કૃત-છાયા—

ચદુનન્દનો મહાત્મા જિનઆત્તા વ્રતધરશ્વરમદેહી ।

રથનેમી રાજીમતીરાગમતિઃ કથં (?) હી વિપયાઃ ॥

પ્રાણી મૃત્યુને પણ શરણુ થાય છે. આ સંબંધમાં રાજર્ષિ ભર્તૃહરિએ નીચેના પદ્ય દ્વારા આભેહુળ ચિતાર રજુ કર્યો છે.

“કૃશઃ કાળઃ खजः श्रवणरहितः पुच्छविकलो
व्रणी पूयक्लिन्नः कृमिकुलशतैराचिततनुः ।
क्षुधाक्षामो जीर्णः पिठरककपालावृतगलः
शुनीमन्वेति श्वा हतमपि निहन्त्येव मदनः ॥”-શિખરિણી.

અર્થાત્-કૃશ, કાળો, ખોડો, કાન વિનાનો, પૂંછડા વગરનો, ફોદ્દાવાળો, પડ્ડી બ્યાસ, સેંકડો કૃમિઓના સમૂહથી બ્યાસ દેહવાળો, ક્ષુધાથી પીડિત, અર્ણુ, ગળામાં કાંકડો ઘાલેલો એવો કુતરો કુતરીની પાછળ બાય છે. ખરે, કામદેવ હણાયેલાને પણ હણે છે.

પરંતુ એ ધ્યાનમાં રાખવું કે આ બધો મોહનો મહિમા છે. એ વાતની પુષ્ટિમાં કહેવાનું કે—

“अजानन् दाहात्म्यं पततु शलभस्तीव्रदहने
स मीनोऽप्यज्ञानाद् वह्निशयुतमश्नातु पिशितम् ।
विजानन्तोऽप्येते वयमिह विपज्जालजटिलान्
न मुञ्चामः कामानहह ! गहनो मोहमहिमा ॥”-શિખરિણી.
—વૈરાગ્ય-શતક

અર્થાત્-દહન-સ્વભાવને નહિ બાણુનારો પતંગીઓ તીવ્ર અગ્નિમાં પડે અને અજ્ઞાનવશાત્ મત્સ્ય પણ બાળમાંનું માંસ ખાવા બાય (એ બનવા ભોગ છે), પરંતુ કામ-વાસનાઓ વિપત્તિ-ઓની બાળથી પથરાયેલી છે એમ બાણુવા છતાં પણ આપણે તેને છોડતા નથી. અહા! મોહનો મહિમા કેવો ગહન છે!!

ઉપર્યુક્ત અનગના સ્વરૂપ ઉપરથી તેની કુટિલતા સમજી શકાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં

૧ વિદ્સન પાઠશાળા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા છમાસિકમા મેં એક વેળા રસિક-નન્દનના ઉપનામથી આ અનંગનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ આલેખ્યું હતું.

अनङ्गस्वरूपम्

देहो यद्यपि नास्ति ते रतिपते ! वीरस्तथाप्यद्भुत-

खैलोक्ये तव तीक्ष्णबाणसहने कस्यास्ति शक्तिर्यतः ? ।

यः पुष्पेषुमदत ते विधिरहाऽसौ धन्यवादास्पदं

यत् त्वभ्यं किल यद्यदास्यત પર્વિ પ્રાપ્સ્યત્ ક રક્ષાં જનઃ ? ॥ ૧ ॥

जातस्त्वं मदन ! त्रिलोकविजयी प्राप्याऽबलानां बलं

પ્રાપ્સ્યસ્ત્વં સુપરાક્રમં બલવતામાસ્યત્ તદા કા દશા ? ।

त्वां नेतुं नहि को वशं ध्रुवमलं सर्वे जिता हि त्वया

નૈર્ધુર્યસ્ય ફલં દ્રુતં ત્વપયશઃ પ્રાપ્નોપિ રે નિર્દય ! ॥ ૨ ॥

त्वं कन्दर्प ! यथाऽसि दृष्टविषयो वाणास्तथा तावकाः

કૃત્વાઽસૃગ્વહનં વિનૈવ વિશિષ્ઠાઃ પ્રાણાન્ હિ ગૃહ્ણન્તિ તે ।

आदर्शोऽनुपमोऽसि यद्यपि जगत्सौन्दर्यसारात्मनो

ના પાર્પં દ્વિગુણં તથાપિ કુરુતે તત્રાનુભાવસ્તવ ॥ ૩ ॥

એમ જરૂર કહેવું પડશે કે જે પ્રાણી આ કંદર્પને વશ કરવામાં કૃણીભૂત થાય તેજ સાચો શૂરવીર છે, તેજ યોગીશ્વર છે, તેજ મહાદેવ છે, તેજ પરમાત્મા છે અને તેજ પરમ પ્રશંસાને પાત્ર છે, કહું પણ છે કે—

“ 'સુ ચ્ચિય સૂરો સો ચેવ પંડિતો તં પસંસિમો નિચ્ચં ।

ઇન્દિયચોરેહિં સયા ન હુંટિએં જસ્સ ચરણધણં ॥ ”

કહેવાની મતલબ એ છે કે—કામિનીના કટાક્ષ રૂપી બાણવડે જે હુણાયો નથી તેજ શૂરવીર છે અને સાચો પણ્ડિત તેજ છે કે જે સ્ત્રીઓના ગહન ચરિત્રરૂપી જળમાં સપડાયો નથી. વળી ખરેખર પ્રશંસાપાત્ર પણ તેજ છે કે સંસારરૂપી કાદવમાં વસવા છતાં કમલની માફક નિર્લેપ રહે છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો જેણે ચારિત્રરૂપી ધનનું ઇન્દ્રિયરૂપી ચોરથી રક્ષણ કર્યું છે, તેજ શૂર છે, તેજ પણ્ડિત છે અને તેનીજ આપણે પ્રતિદિન પ્રશંસા કરવી જોઈએ.

આ ઉપરથી સાર એ નીકળે છે કે જીવનની સફળતા કામને વશ કરવામાંજ છે અને એક વખત કામદેવના ઉપર વિજય મેળવ્યો કે તરતજ અપૂર્વ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. અત્ર એ ધ્યાનમાં રાખવું કે જે અપૂર્વ સુખ કહું છે તે કંઈ અતિશયોક્તિ નથી. કહું પણ છે કે—

“ જં ચ કામસુહં લોષ, જં ચ દિવ્યં મહાસુહં ।

વીયરાયસુહસ્સેયં, ણંતમાગમપિ ણ ચ્ચઈ ॥ ”

અર્થાત્ વિષય-વાસનાને તૃપ્ત કરવાથી આ લોકમાં જે સુખ મળે છે તે, તેમજ સ્વર્ગનું સુખ પણ વીતરાગના સુખના અનન્તમે ભાગે પણ નથી. આવું અપૂર્વ સુખ પાઠક-વર્ગ પ્રાપ્ત કરવા સદ્ભાગ્યશાળી થાય એટલી અભિલાષા પ્રદર્શિત કરી આ પ્રકરણ પૂર્ણ કરવામાં આવે છે.

૨૨ ૨૨ ૨૨ ૨૨

યઃ સેવાં વિવૃધેતરસ્ય કુરુતે લક્ષ્મીસ્તમાશ્લિપ્યતિ

વ્યાધિસ્તં ન કદાપિ પદ્યતિ યશો મૃત્યાયતે સર્વદા ।

દૃષ્ટ્વા કિન્તુ ચમત્કૃતિં તવ યદા દાસો ભવેત્ કશ્ચન

પ્રાગ્ નાશં સમુપૈતિ તસ્ય વિભવઃ શૌર્યં ચ કીર્તિસ્તયા ॥ ૪ ॥

રામેયુર્બલવત્તરઃ સ્વરશરાદિત્યુકિરસ્તિ ભ્રમઃ

સાકારાદધિકં વલં કિલ નિરાકારે યતો વર્તતે ।

વૈદેહીપતિસાયકો નિરજયલક્ષ્માં ચ લક્ષ્મીપતિં

પૌલસ્ત્યેન સંહ ચ્ચિયં સ્વરધનૂ રામં સમાયોધયત્ ॥ ૫ ॥

તસ્મૈ કિં ન દંદાસિ કષ્ટમનિશં ત્વં યેન મસીકૃત-

સ્ત્વં ગૃહ્ણન્ પરતઃ સદા પ્રતિકૃતિં હાસાસ્પદં નૈપિ કિમ્ ? ।

યદ્દુઃસ્થાનુભવઃ પ્રદાહસમયે તેઽમૂત્ તકં વ્યસરો

મૃત્વા યેન નિરજ્જ્વલો ભ્રમસિ રે નિર્લજ્જ્વલામણે ! ॥ ૬ ॥

૧ સંસ્કૃત-છાયા—

સ એવ શૂરઃ સ ચૈવ પણ્ડિતસ્તં પ્રશંસામો નિભ્યમ્ ।

ઇન્દ્રિયચૌરૈઃ સદા ન હુંટિતં યસ્ય ચરણધનમ્ ॥

૨ સંસ્કૃત-છાયા—

યન્ન કામંસુંહં લોકે, યન્ન દિવ્યં મહાસુખમ્ ।

વીતરાગસુખસ્યેદં મનન્તમાગમપિ નાર્હતિ ॥

૩ કંદર્પ-વિજયની સ્થૂળ રૂપરેખા મુદ્રિતિ-અતુર્વિંશતિકા (પૃ ૧૪૨)માં આલેખવામાં આવી છે.

जिनमताय प्रणामः—

अवमसंतमसं ततमानयत्-
प्रलयमालयमागमरोचिषाम् ।
भुवनपावनपालनमर्कवज्र-
जिनमतं नम तन्नयवन्नहो ! ॥ ३५ ॥

—हुत०

टीका

अहो नयवन् ! त्वं नम तज्जिनमतम् । अवमान्येव संतमसं=अन्धकारम् । ततं=विस्तीर्णम् । प्रलयं=क्षयं आनयत् । भुवनस्य पावनं च तत् पालनं च । अर्कतुल्यम् ॥ ३५ ॥

अन्वयः

अहो नयवन् ! अर्कवत् तत् अवम-संतमसं प्रलयं आनयत्, आगम-रोचिषां आलयं, भुवन-पावन-पालनं तद् जिन-मतं नम ।

शब्दार्थ

अवम=पाप.

संतमस=गाढ अंधकार, घट्टुं अंधार.

अवमसंतमसं=पापइपी गाढ अंधकारने

ततं (नू० तन)=विस्तीर्णं.

आनयत् (वा० नी)=आणुनाइं.

प्रलयं (नू० प्रलय)=नाश प्रति.

आलयं (नू० आलय)=गृह.

रोचिष=प्रकाश, तेज.

आगमरोचिषां=सिद्धान्तोना तेजना.

पालन=परिपादन, रक्षण.

भुवनपावनपालनं=त्रैलोक्यनी पवित्रता अने परिपा-

दनइप.

अर्क=सूर्य.

अर्कवत्=सूर्यनी भाइक.

जिनमतं=जैन सिद्धान्तने.

नम (वा० नम)=तुं प्रणाम कर.

तद् (नू० तद्)=ते.

नय=नीति.

नयवन्!=हे नीतिमान् !

अहो=संशोधनवायक अत्रय, हे !

श्लोकार्थ

जिन-मतने प्रणाम—

“ सूर्यनी भाइक सिद्धान्तोना प्रकाशोना निवास-स्थानइप, वणी विस्तीर्णुं अवा पापइपी गाढ अंधकारने अंत आणुनारा, तेमज त्रिभुवनने पवित्र करनारा तथा तेनुं संरक्षणु करनारा अवा ते जैन मतने हे नीतिमान् ! तुं वन्दन कर ”—३५

માનવીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

જયતિ સાયતિસામકૃદન્વિતા

સુતરુણા તરુણાઞ્જસમદ્યુતિઃ ।

કજગતા જગતા સમુદા નુતા

નતિમતાઽતિમતા ભુવિ 'માનવી' ॥ ૩૬ ॥ ૧ ॥

—કૃત૦

ટીકા

સહ-આયત્યા કરોતિ इति સાયતિ । સુવૃક્ષેણ યુક્તા । કજે-કમલે ગતા । જગતા નતિમતા-નમ્રશીલેન નુતા-સ્તુતા । સહર્ષેણ અતીષ્ટા ॥ ૩૬ ॥

અન્વયઃ

સહ-આયતિ-સામ-કૃત્, સુ-તરુણા અન્વિતા, તરુણ-ઞ્જ-સમ-દ્યુતિઃ, કજ-ગતા, નતિમતા સહ-મુદા જગતા નુતા, ભુવિ અતિ-મતા 'માનવી' જયતિ ।

શીખરાર્થ

જયતિ (ધા૦ જિ)=જય પામે છે, જયવંતી વર્તે છે.

આયતિ=લવિધ્ય કાળી.

સામ=શાન્તિ.

કૃત્=કરનારી.

સાયતિસામકૃત્=લવિધ્ય કાલમાં પણ શાન્તિ કરનારી.

અન્વિતા (મૂ૦ અન્વિત)=યુક્ત.

સુતરુણા=ચુન્દર વૃક્ષ વડે.

તરુણ=નવીન, નૂતન.

દ્યુતિ=પ્રકાશ.

તરુણાઞ્જસમદ્યુતિઃ=નૂતન કમલના સમાન કાન્તિ છે જેની એવી

ક=જલ.

કજ=જલજ, કમલ.

ગત (ધા૦ ગમ્)=પ્રાપ્ત થયેલી.

કજગતા=કમલને પ્રાપ્ત થયેલી.

જગતા (મૂ૦ જગત્)=દુનિયા વડે.

સમુદા=હર્ષસહિત

નુતા (મૂ૦ નુત)=સ્તુતિ કરાયેલી.

નતિ=પ્રણામ.

નતિમતા (મૂ૦ નતિમત્)=નમ્ર.

અતિમતા=અત્યંત અભીષ્ટ.

ભુવિ (મૂ૦ ભૂ)=પૃથ્વી ઉપર.

માનવી=માનવી (દેવી).

શ્લોકાર્થ

માનવી દેવીની સ્તુતિ—

“ લવિધ્ય કાલમાં પણ (અઘ્યાબાધપણે) રહેનારી એવી શાન્તિને કરનારી, તથા ચુન્દ્રવૃક્ષથી યુક્ત એવી, વળી નૂતન કમલના જેવી કાન્તિવાળી, કમલને પ્રાપ્ત થયેલી (અર્થાત્ તેના ઉપર આરૂઢ થયેલી), તથા નમ્ર જગત્ વડે હર્ષપૂર્વક સ્તુતિ કરાયેલી એવી તેમજ પૃથ્વીને વિષે અત્યંત અભીષ્ટ એવી માનવી (દેવી) જયવંતી વર્તે.”—૩૬

निर्वाणकलिकायाम्—

“मानवीं श्यामवर्णां कमलासनां चतुर्भुजां वरदपाशालङ्कृतदक्षिणकरां
अक्षसूत्रविटपालङ्कृतवामहस्तां चेति ।”

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્ય પદ્ય-અમત્કારના સંબંધમાં ઉડમા પદ્યની સાથે મળતું આવે છે એટલુંજ અત્ર નિવેદન કરવું બસ છે.

માનવી દેવીનું સ્વરૂપ—

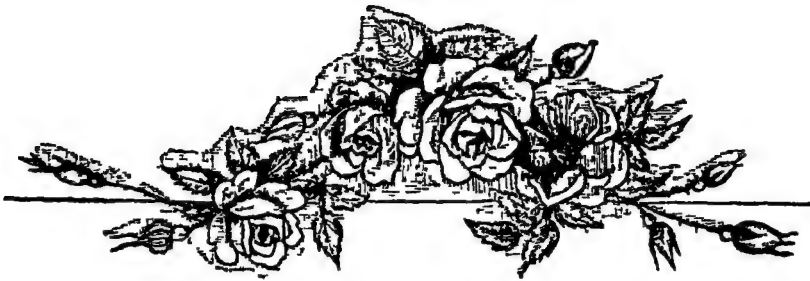
‘મનુષ્યની માતા તુલ્ય તે માનવી’ એમ માનવી શબ્દથી સૂચિત થાય છે. આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એનો નીલ વર્ણ છે અને એનો હાથ વૃક્ષ વડે શોભે છે. વિશેષમાં કમલ એ એનું વાહન છે. આના સંબંધમાં નીચેનો પ્રલોક વિચારવો અનુચિત નહિ ગણાય. તેમાં કહ્યું છે કે—

“નીલાઙ્ગી નીલસરોજવાહના વૃક્ષભાસમાનકરા ।

માનવગણસ્ય સર્વસ્ય મજ્જલં ‘માનવી’ દદ્યાત્ ॥” —આર્યા

—આચાર્ય પત્રાંક ૧૬૨.

આ દેવીનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ તો નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—“તથા માનવીં શ્યામવર્ણાં કમલાસનાં ચતુર્ભુજાં વરદપાશાલક્રૂતદક્ષિણકરામક્ષસૂત્ર-વિટપાલક્રૂતવામહસ્તાં ચેતિ” અર્થાત્ આ દેવીને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને પાશ વડે શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ તો જપ-માલા અને વૃક્ષની શાખા વડે શોભે છે.

૧૦ શ્રીશીતલજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીશીતલનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

વિહરતિ ભુવિ યસ્મિન્ દેવલોકોપમાનઃ

સમજનિ નરલોકઃ 'શીતલો'કોપમાનઃ ।

ઋજિમસલિલધારાઘૌતમાયાપરાગઃ

સ ભવતુ ભવભીતેઃ સંશમાયાપરાગઃ ॥ ૩૭ ॥

—માલિની (૮, ૭)

ટીકા

ન વિદ્યતે કોપો માનો(નશ્ચ) યસ્ય સઃ । ઋજિમા-ઋજુત્વં ઋજિમૈવ સલિલધારા તયા ઘૌતઃ-પ્રક્ષાલિતો માયાત્મકઃ પરાગો-ધૂલિર્યેન સઃ । સંશમાય-ઉપશમાય ભવતુ ॥૩૭॥

અન્વયઃ

યસ્મિન્ ભુવિ વિહરતિ નર-લોકઃ દેવ-લોક-ઉપમાનઃ સમજનિ, સઃ અ-કોપ-માનઃ, ઋજિમન્-સલિલ-ધારા-ઘૌત-માયા-પરાગઃ, અપ-રાગઃ 'શીતલઃ' ભવ-ભીતેઃ સંશમાય ભવતુ ।

શીખદાર્થ

વિહરતિ (મૂ० વિહરત્)=વિહાર કરતે છતે.

યસ્મિન્ (મૂ० યદ્)=જે.

દેવ=દેવ, સુર.

ઉપમાન=ઉપમા.

દેવલોકોપમાનઃ=સ્વર્ગ-સમાન.

સમજનિ (ધા० જન)=અ-યો.

શીતલઃ (મૂ० શીતલ)=શીતલ (નાથ).

કોપ=ક્રોધ, ગુસ્સો.

માન=અભિમાન, અહંકાર.

અકોપમાનઃ=અવિદ્યમાન છે ક્રોધ અને અભિમાન જેને વિષે એવા.

ઋજિમન્=સરલતા, નિષ્કપટીપણું.

સલિલ=જલ.

ધારા=ધારા.

ઘૌત (ધા० ધાવ્)=પ્રક્ષાલન કરેલ, ઘોષ નાંખેલ.

માયા=માયા, કપટ.

પરાગ=ધૂળ.

ઋજિમસલિલધારાઘૌતમાયાપરાગઃ=સરલતારૂપી જલની ધારા વડે ઘોષ નાંખી છે માયારૂપી ધૂળ જેણે એવા.

ભવભીતેઃ=સંસારની ખીકની.

સંશમાય (મૂ० સશમ)=શાંતિને માટે.

અપરાગઃ (મૂ० અપરાગ)=દૂર થયો છે રાગ જેનો એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશીતલનાથની સ્તુતિ—

“જે જિનપતિ પૃથ્વી ઉપર વિહરતા હતા ત્યારે મનુષ્ય-લોક સ્વર્ગ-લોકની ઉપમાને પ્રાપ્ત કરતો હોવો, તે, ક્રોધ અને અભિમાનથી મુક્ત તેમજ સરલતારૂપી જલની ધારા વડે માયારૂપી ધૂળનું પ્રક્ષાલન કરનારા એવા તેમજ રાગ-રહિત એવા (દશમા તીર્થંકર) ‘શીતલ(નાથ) (હે ભગ્યો! તમારા) ભવ-ભયના વિનાશને માટે થાઓ.”—૩૭

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

પદ્ય-અમત્કારના વિષયમાં દ્વિતીય પદ્યને મળતું આવતું આ પદ્ય ‘માલિની’ છંદમાં રચવામાં આવ્યું છે અને આ વાત ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યોને પણ લાગૂ પડે છે. ‘માલિની’નું લક્ષણ એ છે કે—

“પ્રથમમગુરુષદ્ધકં, વિદ્યતે યત્ર કાન્તે !

તદનુ ચ દશમં ચેદ્, અક્ષરં દ્વાદશાન્ત્યમ્ ।

કરિમિરથ તુરજૈર્યત્ર કાન્તે ! વિરામઃ

સુકવિજનમનોજ્ઞા, માલિની સા પ્રસિદ્ધા ॥”

—શ્રુત૦ શ્લો૦ ૩૭.

અર્થાત્—હે કાન્તા ! જે વૃત્તના પહેલા છ અક્ષરો તેમજ ત્યાર પછી દશમા અને તેરમા અક્ષરો હ્રસ્વ હોય અને જે તે વૃત્તમાં હે કાન્તા ! આઠમા અને ત્યાર પછીના સાતમા અક્ષરો ઉપર વિશ્રામ લેવાતો હોય, તો તે વૃત્ત સુકવિઓના ચિત્તને મનોહર ‘માલિની’ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

આ માલિની છંદનું લક્ષણ “નનમયયયુતેયં માલિની મોગિલોકૈઃ” એમ પણ આવવામાં આવે છે. એ વાત ધ્યાનમાં ઉતરે તેટલા માટે આ પદ્યના પ્રથમ ચરણ તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરીએ.

વિ હ રા તિ મુ વિ । યસ્મિન્ દે । વ લો કો । પ મા નઃ ।
ન ન મ ય ય

રાગ-રહિતથી શું સમજવું?—

આ પદ્યમાં શીતલનાથને ક્રોધ, માન અને માયાથી મુક્ત વર્ણવ્યા બાદ તેઓ રાગ-રહિત છે એમ જે કહ્યું છે તેમાં ‘રાગ’ શબ્દથી શું સમજવું એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. સાધારણ રીતે વિચારતાં ક્રોધ અને માનનો ‘દ્વેષ’માં અતર્ભાવ થાય છે, જ્યારે માયા અને લોભનો ‘રાગ’માં સમાવેશ થાય છે. આથી કરીને ‘રાગ-રહિત’ એટલે ‘લોભ-રહિત’ એવો અર્થ સ્ફુરે છે. પરંતુ ‘રાગ’ શબ્દથી માયા અને લોભ ઉપરાંત (૧) હાસ્ય, (૨) રતિ, (૩) અરતિ, (૪) શોક, (૫) ભય, (૬) જીર્ણાસા, (૭) પુરુષ-વેદ, (૮) સ્ત્રી-વેદ અને (૯) નયુંસક-વેદ એ નવ નોકધાય પૈકી પ્રથમના જે અને છેવટના ત્રણ નોકધાય પણ સમજી શકાય.

૧ આ દશમા તીર્થંકર શ્રીશીતલનાથનું સ્થૂળ સ્વરૂપ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧૩૩)માં આલેખવામાં આવ્યું છે.

કોપ-કર્થના—

ધર્મરૂપી વૃક્ષને ખાળી નાંખવામાં દાવાનલની ગરજ સારનાર, નીતિરૂપી લતાને ઉખેડી નાંખવામાં કુંજરસમાન, કીર્તિરૂપી ચન્દ્ર-કલાને પરાસ્ત કરવામાં રાહુની ખરોખરી કરનાર, સ્વાર્થરૂપી મેઘને વિખેરી નાંખવામાં વાયુના જેવો અને આપત્તિરૂપી તૃણાને વધારવામાં તાપ-સમાન એવા કોપને કોણ આહે વાડ ?^૧ છતાં પણ એ પણ વળી આ સસારની વિચિત્રતા છે કે કારણ વિના પણ કોપ કરનારા અસ્તિત્વ ધરાવે છે. કહ્યું પણ છે કે—

“તં નત્થિ ઘરં તં નત્થિ રાડલં દેડલં પિ તં નત્થિ ।

જત્થ અકારણકુવિઆ દો તિન્નિ સ્સલા ન દીસંતિ ॥”

અર્થાત્—એવું કોઈ ઘર નથી, તેમજ એવું કોઈ રાજકુલ કે દેવકુલ નથી, કે જ્યાં કારણ વિના કોપ કરનારા એ ત્રણ દુર્જનો દૃષ્ટિગોચર નહિ થાય.

અરે આવા દુર્જનોની વાત તો બાબુ ઉપર રહી, પરંતુ હોઠને કંપાવનાર, નેત્રને લાલચોળ બનાવનાર અને મુખ-કમલને પ્રસ્વેદ (પસીના)થી આર્દ્ર કરનારા એવા કોપ-જ્વરના સપાટામાં સજ્જનો પણ સપડાઈ જાય છે. વધુ વિચાર કરતાં એ પણ વાત ધ્યાન-ખહાર નહિ રહે કે ઉગ્ર તપસ્યા કરનારા મુનિવરોની પણ કોપ દુર્દશા કરે છે. આ સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારવા જેવો છે. તેમાં કહ્યું છે કે—

“હરત્યેકદિનેનૈવ, તેજઃ ષાળમાસિકં જ્વરઃ ।

ક્રોધઃ પુનઃ ક્ષણેનાપિ, પૂર્વકોઢ્યાઽર્જિતં તપઃ ॥”

અર્થાત્—એક દિવસ તાવ આવવાથી તો છ મહિનાનું શરીરનું તેજ નાશ પામે છે, જ્યારે ક્રોધ તો એક ક્ષણ-માત્રમાં ‘પૂર્વકોટિ વર્ષો વડે ઉપાર્જન કરેલી તપસ્યાનો વિનાશ કરે છે.

અરે, આટલેથી પણ ક્રોધ સંતૃપ્ત થતો હોય, તો ઠીક છે. પરંતુ તે તો વળી આનાથી પણ એક પગલું આગળ વધે છે અને કોઈ કોઈ વાર મહાતપસ્વી મુનિઓને નરકના અતિથિ બનાવે છે. આ વાતની પુષ્ટિમાં કહેવાનું કે—

“તપોભિર્મૃશમુત્કૃષ્ટૈ-રાવર્જિતસુરૌ મુની ।

કરદોત્કરદૌ કોપાત્, પ્રયાતૌ નરકાવનીમ્ ॥”

૧ સરખાવો શ્રીસોમપ્રભસૂરિકૃત નિમ્ન-લિખિત પદ—

“યો ધર્મં દહતિ દ્રુમં દવ હવોન્મજ્જાતિ નીતિં ભતાં

દન્તીવેન્દુકલાં વિધુન્નુદ દવ ક્લિન્નાતિ કીર્તિં નૃણામ્ ।

સ્વાર્થં વાયુરિવાન્નુદં વિઘટયત્યુલ્લાસયત્યાપદં

તૃણાં ધર્મં હવોન્નિતઃ કૃતકૃપાલોપઃ સ કોપઃ કથમ્ ? ॥”-શાર્દૂલ૦

—સિન્દૂર-પ્રકર, પદાક ૪૮.

૨ સંસ્કૃત-છાયા—

તન્નાસ્તિ ગૃહં તન્નાસ્તિ રાજકુલં દેવકુલમપિ તન્નાસ્તિ ।

યન્નાકારણકુપિતા દ્વિત્રાઃ સ્સલા ન દૃશ્યન્તે ॥

૩ ‘પૂર્વ’ એ સખ્યા-વિશેષ છે. ૧ પૂર્વ=૭૦૫૬૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦.

અર્થાત્-અત્યંત ઘોર તપશ્ચર્યા કરીને જેણે સુરોને પણ વશ કર્યા હતા તેવા કર્કશ અને ઉત્કર્ષ નામના જે મુનિઓ કોપને વશ થવાથી નરકે સિધાવ્યા.

હિંદુ શાસ્ત્રમાં પણ કોપને વશ થવાથી મુનિવરોથી પણ અનર્થકારી કાર્યો થઈ ગયાનાં અનેક દષ્ટાન્તો મળી આવે છે; તેમાંનાં અત્ર જે ચાર વિચારી લઈએ. (૧) નારદ ઋષિએ કોપને વશ થઈ વિષ્ણુને નારી બનાવી; (૨) ગૌતમ ઋષિએ ક્રોધાતુર બની પોતાની પત્ની અહધ્યાને શિક્ષા બનાવી; (૩) દુર્વાસા ઋષિએ સરસ્વતીને શાપ આપી તેને માનુષી બનાવી અને (૪) વસિષ્ઠ મહર્ષિએ ક્રોધી બની ત્રિશંકુ નૃપતિને આણકાળ કરી નાખ્યો.

આ પ્રમાણે ક્રોધાતુર થવાથી જ્યારે મુનિવરો પણ અનર્થના લાજન થઈ પડ્યા, તો પછી ઇતર મનુષ્યની તો વાતજ શી ? આ ઉપરથી સાર એ નીકળે છે કે ક્રોધ લાભહાયક નથી અને એથી કરીને જેમ બને તેમ કોપના આક્રમણથી બચવાને માટે ક્ષમારૂપી બખતરથી સજ્જ રહેવું ઇષ્ટ છે.

મદ-વિરૂપના—

જેમ કોપ અનર્થકારી છે, તેમ તેનો લાઇ મદ પણ તેવોજ છે. મદથી પણ અનેક જનોની ખુવારી થયેલી છે એ વાતની ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે. વળી એ પણ નિવેદન કરવું વધારે પડતું નહિ ગણાય કે મદરૂપી જ્વાલામુખીમાંથી ક્રોધરૂપી લલકતો અગ્નિ બહાર પડે છે અને એથી કરીને આ મહીધરથી દશ હજાર ગાઉ દૂર રહેવું શ્રેયસ્કર છે.^૧

આ મદના શાસ્ત્રમાં આઠ પ્રકારો પાડવામાં આવ્યા છે. તેનું સ્થૂલ સ્વરૂપ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ પૃ-૫૪) માં આલેખેલું હોવાથી તે સંબંધમાં અત્ર ફરી ઉલ્લેખ કરવામાં આવતો નથી.^૩

૫ ૫ ૫ ૫

જિનવરાણામુપાસના—

યમમિનવિતુમુચ્ચૈર્દિવ્યરાજીવવાર-

સ્થિતચરણસરોજં મવ્યરાજી વવાર ।

જિનવરવિસરં તં પાપવિધ્વંસદક્ષં

શરણમિત વિદન્તો મા સ્મ વિદ્ધ્વં સદક્ષમ્ ॥ ૩૮ ॥

—માલિની

૧ ક્ષમાના સબંધમાં થોડુંક વિવેચન સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧૬૧-૧૬૩) માં કરવામાં આવ્યું છે.

૨ સરખાવો—

“યસ્યાદાવિર્ભવતિ વિતતિર્દુસ્તરાપન્નદીનાં

યસ્મિન્નિષ્ટામિરુચિતગુણગ્રામનામાઽપિ નાસ્તિ ।

યશ્ચ વ્યાસં વહતિ વધવીધૂમ્યયા ક્રોધદાવં

તં માનાદ્વિં પરિહર દુરારોહમૌચિત્યવૃત્તેઃ ॥” —મન્દાકાન્તા.

—સિન્દૂર-પ્રકર, પદ્યાંક ૪૯.

કપાય-મીમાંસાનું સ્થૂલ સ્વરૂપ વીર-લક્ષ્મીભરના ૧૪મા પદ્યના સ્પષ્ટીકરણમાં આલેખેલું છે.

ટીકા

જિનવરવિસરં શરણં ઇત-ગચ્છત । યં અભિનવિતું-સ્તોતું ભવ્યરાજી વચાર-વૃતવતી ।
‘વુંગદ્ વરણે’ પરોક્ષા ણવ્ । દિવ્યરાજીવાનાં-પદ્માનાં વારે સ્થિતં ચરણસરોજં યસ્ય સ તમ્ ।
પાપવિધ્વંસે દક્ષમ્ । જાનન્તઃ સન્તઃ । મા સ્મ વિદ્ધ્વં-મા સ્મ વિચારયત । ‘વિદ્ વિચારણે’
ઇત્યસ્ય ધાતોર્લુટિ મધ્યમપુરુષાત્મનેપદમ્ । સન્તિ-ગોમનાનિ અક્ષાણિ-ઇન્દ્રિયાણિ યસ્ય
સ તમ્ ॥ ૩૮ ॥

અન્વયઃ

દિવ્ય-રાજીવ-ચાર-સ્થિત-ચરણ-સરોજં યં ઉચ્ચૈઃ અભિનવિતું ભવ્ય-રાજી વચાર, તં પાપ-
વિધ્વંસ-દક્ષં, સત્-અક્ષં જિન-વર-વિસરં શરણં ઇત, (ઇતિ) વિદન્તઃ મા સ્મ વિદ્ધ્વમ્ ।

શબ્દાર્થ

અભિનવિતુમ્ (ધા० જુ)=સ્તુતિ કરવાને માટે.
ઉચ્ચૈઃ=ઉચ્ચ પ્રકારે.
સ્થિત (ધા० સ્થા)=રહેલ.
રાજીવ=કમલ.
ચાર=સમૂહ.
સરોજ=કમલ.
દિવ્યરાજીવચારસ્થિતચરણસરોજં=દિવ્ય કમલોના
સમૂહ ઉપર રહેલા છે ચરણ-કમલ જેમનાં એવા.
રાજી=શ્રેણિ.
ભવ્યરાજી=ભવ્ય (ભવો)ની શ્રેણિ.
વચાર (ધા० વૃ)=પસંદ કર્યું.
વિસર=સમૂહ, સમુદાય.

જિનવરવિસરં=જિનેશ્વરોના સમુદાયને.
વિધ્વંસ=નાશ.
દક્ષ=ચતુર, હોશિયાર.
પાપવિધ્વંસદક્ષં=પાપના વિનાશ પ્રતિ ચતુર.
શરણં=શરણે, આશ્રયે.
ઇત (ધા० ઇ)=તમે જાણો.
વિદન્તઃ (મૂ० વિદત્)=જાણતાં
મા સ્મ=નાહિ, ના.
વિદ્ધ્વમ્ (ધા० વિદ્)=વિચારો.
અક્ષ=ઇન્દ્રિય
સદક્ષં=શોભનીય છે ઇન્દ્રિયો જેમની એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની એવા—

“ દેવ-રચિત કમલોના સમૂહ ઉપર રહેલાં છે ચરણ-કમલ જેમનાં એવા જે
(જિન-સમૂહ) ની ઉચ્ચ પ્રકારે સ્તુતિ કરવાનું ભવ્ય-શ્રેણિએ પસંદ કર્યું, તે, પાપનો
વિનાશ કરવામાં ચતુર તેમજ વળી પ્રશંસનીય ઇન્દ્રિયોવાળા એવા જિનેશ્વરના સમુ-
દાયના શરણે જાઓ, એમ જાણતા છતાં (હે ભવ્યો !) તમે વિચાર ન કરો. ”—૩૮

રૂપકીકરણ

પદ્ય-અમરકાર—

આપણે પ્રથમ પદ્યમાં જે શબ્દાલંકારના દર્શન કર્યા હતા, ત્યાર પછી તેના બીજા વાર
દર્શન કરવાનો પ્રસંગ અત્ર ઉપસ્થિત થયો છે એટલોજ અત્રે ઉલ્લેખ કરવો બસ છે.

સિદ્ધાન્તસ્ય સ્તુતિઃ—

પટુરરિતિમિરૌઘવ્યાહતાવર્યમેવ

પ્રવિતરતિ જનેભ્યો યઃ સદા વર્યમેવ ।

સ હિ બહુવિધજન્મત્રાતજૈનઃકૃતાન્તઃ

કૃતકુમતવિઘાતઃ પાતુ જૈનઃ કૃતાન્તઃ ॥ ૩૧ ॥

—માલિની

ટીકા

અન્તરારિતિમિરસમૂહવિનાશો પટુઃ સૂર્ય ઇવ । વર્ય—પ્રધાનમ્ । સ જૈનઃ કૃતાન્તઃ—
સિદ્ધાન્તઃ પાતુ । બહુવિધજન્મત્રાતાજ્ઞ—જાતં (જ્ઞાતં વજ્ઞં) એનઃ—પાપં તસ્ય કૃતોડન્તો
યેન સઃ ॥ ૩૧ ॥

અન્વયઃ

અર્યમા ઇવ અરિ-તિમિર-ઓઘ-વ્યાહતૌ પટુઃ યઃ જનેભ્યઃ વર્યં એવ સદા હિ પ્રવિતરતિ, સઃ
બહુ-વિધ-જન્મ [ન્ર]-ત્રાત-જ-એનસ્-કૃત-અન્તઃ, કૃત-કુમત-વિઘાતઃ જૈનઃ કૃતાન્તઃ પાતુ ।

શીખરાર્થ

પટુઃ (મૂં પટુ)=નિપુણ.

તિમિર=અન્ધકાર.

વ્યાહતિ=નાશ.

અરિતિમિરૌઘવ્યાહતૌ=શત્રુરૂપ અંધકારના સમૂહના
નાશને વિષે.

અર્યમા (મૂં અર્યમન્)=સૂર્ય.

ઇવ=એમ.

પ્રવિતરતિ (ધાં તૃ)=અર્પે છે.

જનેભ્યઃ (મૂં જન)=મનુષ્યોને.

વર્યં (મૂં વર્ય)=પ્રધાનને.

બહુ=બહુ, અનેક.

વિધ=પ્રકારના, જાતના.

જન્મ [ન્ર]=જન્મ.

ત્રાત=સમૂહ, શ્રેણી.

એનસ્=પાતક, પાપ.

અન્ત=અન્ત, નાશ.

બહુવિધજન્મત્રાતજૈનઃકૃતાન્તઃ=બહુ પ્રકારના જ-
ન્મોના સમૂહથી ઉત્પન્ન થયેલા પાપનો કયો છે
નાશ જેણે એવા.

કુમત=દુષ્ટ સિદ્ધાન્ત, દુશાસન.

વિઘાત=વિનાશ.

કૃતકુમતવિઘાતઃ=કયો છે દુશાસનનો નાશ જેણે
એવા.

જૈનઃ (મૂં જૈન)=બિનસંબંધી.

કૃતાન્તઃ (મૂં કૃતાન્ત)=સિદ્ધાન્ત.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ—

“(આન્તરિક) શત્રુરૂપ અંધકારનો નાશ કરવામાં સૂર્યસમાન પ્રવીણ એવો જે
(સિદ્ધાન્ત) મનુષ્યોને પ્રધાનજ (અર્થાત્ મોક્ષજ) સર્વદા આપે છે, તે જૈન સિદ્ધાન્ત
કે જેણે અનેક જાતના જન્મોની શ્રેણીથી ઉત્પન્ન થયેલા પાપોને નષ્ટ કર્યા છે તેમજ
જેણે દુશાસનનો વિનાશ કર્યો છે, તે સિદ્ધાન્ત (હે ભવ્યો ! તમારે ભવ-ભયથી) રક્ષણ
કરો.”—૩૬

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યના પદ્ય-ચમત્કારના સંબંધમાં એટલું જ નિવેદન કરવું બસ થશે કે આ પદ્ય ૧૧મા અને ૧૩મા પદ્યમાં દર્શાવેલા શબ્દાલંકારથી વિભૂષિત છે.

૫ ૫ ૫ ૫

પુરુષદત્તાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

ભ્રમતિ ભુવિ મહિષ્યા યાઽમહાસિન્ધુ નાના-

કૃતજિનગૃહમાલાસન્મહાઽસિં ધુનાના ।

કનકનિભવપુઃશ્રીરજ્જસા સાધિતાયા

રુજતુ 'પુરુષદત્તા'ઽસ્માસુ સા સાધિતાયાઃ ॥ ૪૦ ॥ ૧૦ ॥

—માલિની

ટીકા

યા દેવતા મહિષ્યા વાહનીકૃતયા પૃથિવ્યાં ભ્રમતિ । આમહાસિન્ધુ-સ્વયંભૂરમણોદધિં યાવત્ । નાનાકૃતા જિનગૃહમાલાસુ સન્મહાઃ-શોભનોત્સવા યયા સા । અસિં-સ્વદ્ધં ધુનાના-કમ્પયન્તી । અજ્ઞસા-સાકલ્યેન વર્ણીકૃતા આયા-લાભા યયા સા । સા પુરુષદત્તા દેવી સાધિતાયા-મનઃપીડાયા રુજતુ-ભંગં કરોતુ ॥ ૪૦ ॥

અન્વયઃ

યા મહિષ્યા આ-મહત્-સિન્ધુ ભુવિ ભ્રમતિ, સા નાના-કૃત-જિન-ગૃહ-માલા-સત્-મહા, અસિં ધુનાના, કનક-નિભ-વપુસ્-શ્રીઃ અજ્ઞસા સાધિત-આયા 'પુરુષદત્તા' અસ્માસુ સ-આધિતાયાઃ રુજતુ ।

શબ્દાર્થ

ભ્રમતિ (ધા० ભ્રમ)=ભ્રમે છે

મહિષ્યા (મૂ० મહિષી)=મહિષી ઠારા, બેસ વડે.

આ=અર્થાદાવાચક અવ્યય.

સિન્ધુ=સમુદ્ર, સાગર.

આમહાસિન્ધુ=મહાસાગર પર્યંત.

માલા=શ્રેણિ.

મહ=ઉત્સવ.

નાનાકૃતજિનગૃહમાલાસન્મહા=વિવિધ જાતના કૃત્યા છે જિનાલયોની શ્રેણિને વિષે શોભન ઉત્સવો જેણે એવી.

અસિં (મૂ० અસિ)=ખડ્ગને, તરવારને.

ધુનાના (ધા० ધુ)=કંપાવતી.

નિભ=સમાન.

શ્રી=લક્ષ્મી.

કનકનિભવપુઃશ્રીઃ=મુવર્ણુસમાન છે દેહની લક્ષ્મી જેની એવી.

અજ્ઞસા=(૧) જલદીથી; (૨) સમસ્ત પ્રકારે.

સાધિત (ધા० સાધ)=સિદ્ધ કરેલ, સાધેલ.

આય=લાભ.

સાધિતાયા=સાધ્યા છે લાભો જેણે એવી.

રુજતુ (ધા०)=ભાંગી નાંખો.

પુરુષદત્તા=પુરુષદત્તા (દેવી).

અસ્માસુ (મૂ० અસ્મદ્)=આપણને વિષે.

આધિતા=માનસિક દુઃખતા.

સાધિતાયાઃ=માનસિક પીડાને (સામાન્ય પદી).

निर्वाणकलिकायाम्—

“पुरुषदत्तां कनकावदातां महिषीवाहनां चतुर्भुजां वरदासियुक्तदक्षिणकरां
मातुलिङ्गखेटकयुतवामहस्तां चेति ।”

શ્લોકાર્થ

પુરુષદત્તા દેવીની સ્તુતિ—

“જે મહિષી (રૂપી વાહન વડે) મહાસાગર પર્યંત (અર્થાત્ સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્ર સુધી) પૃથ્વી ઉપર ભમે છે, તે પુરુષદત્તા (દેવી) કે જણે જિનાલયોની શ્રેણિને વિષે જાત જાતના સુશોભિત ઉત્સવો કર્યા છે, તથા વળી જે ખડ્ગને કંપાવે છે, તેમજ જેના દેહની લક્ષ્મી સુવર્ણ-સમાન છે, તેમજ વળી જેણે સત્વર [અથવા એક સામટા] લાભોને સાધ્યા છે તે (દેવી) આપણી માનસિક પીડાનો નાશ કરે (અર્થાત્ તેનો અંત આણે).” —૪૦

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્યના પદ્ય-અમત્કાર વિષે કંઈ નવીન જાણવા જેવું નથી, એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે આ પદ્ય પણ એ બાબતમાં પ્રથમ પદ્યને મળતું આવે છે.

પુરુષદત્તા દેવીનું સ્વરૂપ—

‘મનુષ્યને વરદાન દેનારી દેવી’ તે પુરુષ-દત્તા એમ એ નામ ઉપરથી સૂચન થાય છે. આ પુરુષ-દત્તા એક વિદ્યા-દેવી છે. એને નરદત્તા તેમજ પુરુષાગ્રદત્તા એ નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનો વર્ણ સુવર્ણસમાન છે. એને ચાર હાથ છે. જમણા બે હાથમાં એ વરદ અને ખડ્ગ રાખે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં એ ણીજેઝં અને ખેટક રાખે છે. એને લેસનું વાહન છે. આ વાત નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા પુરુષદત્તાં કનકાવદાતાં મહિષીવાહનાં ચતુર્મુજાં વરદાસિયુક્તદક્ષિણકરાં માતુલિજ્જ-
શેટકયુતવામહસ્તાં ચેતિ.”

સાથે સાથે આચાર-દિનકરનો નીચે લખેલો શ્લોક પણ જોઈ લઈએ.

“खङ्गस्फुराङ्कितकरद्वयशासमाना

मेघामसैरिभपटुस्थितिभासमाना ।

जात्यार्जुनप्रभतनुः पुरुषाग्रदत्ता

भद्रं प्रयच्छतु सतां पुरुषाग्रदत्ता ॥” —વસન્ત૦

—આચાર૦ પત્રાંક ૧૬૨.

૧ આ પૃથ્વી ઉપર અનેક (અસંખ્યાત) દ્વીપો તેમજ સમુદ્રો આવેલા છે. તેમાં સૌથી મધ્યમાં જમ્બૂ દ્વીપ છે અને તેની આસપાસ લવણ સમુદ્ર છે આ સમુદ્રની આસપાસ ગોળાકારે રહેલો ધાતકી દ્વીપ છે. તેની આસપાસ પણ વર્તુલાકારે સમુદ્ર રહેલો છે આ પ્રમાણે સેંકડો દ્વીપો અને સમુદ્રો છે. પરંતુ આ બધાને ગર્ભરૂપે ગણતો સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્ર છે. આના પછી કોઈ અન્ય દ્વીપ કે સમુદ્ર નથી, અર્થાત્ આ સમુદ્ર સૌથી મોટો તેમજ અંતિમ છે.

૧૧ શ્રીશ્રેયાંસજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીશ્રેયાંસનાથસ્ય વન્દનમ્—

વિમલિતવહુતમસમલં

સ્ફુરત્પ્રભામણ્ડલાસ્તસંતમસમલમ્ ।

સકલશ્રીશ્રેયાંસં

પ્રણમત ભક્તયા જિનેશ્વરં 'શ્રેયાંસમ્' ॥ ૪૧ ॥

~આર્યાગીતિઃ

ટીકા

વિમલિતા વહુતમાઃ સમલા યેન સ તમ્ । સ્ફુરત્પ્રભામણ્ડલેન વિક્ષિપ્તં સંતમસં—
અન્ધકારં યેન સ તમ્ । અલં—પર્યાસમ્ । સકલા ચાસૌ શ્રીશ્ચ તયા શ્રેયૌ—આશ્રયણીયૌ
અંસૌ—સ્કન્ધૌ યસ્ય સ તમ્ ॥ ૪૧ ॥

અન્વયઃ

વિમલિત-વહુતમ-સહ-મલં, સ્ફુરત્-પ્રભા-મણ્ડલ-અસ્ત-સંતમસં, સકલ-શ્રી-શ્રેય-અંસં
જિન-ઈશ્વરં 'શ્રેયાંસં' ભક્તયા અલં પ્રણમત ।

શીખરાર્થ

વિમલિત=નિર્મલ કરેલ.

વહુતમ (મૂં વહુ)=ઘણાજ.

મલ=મલ.

વિમલિતવહુતમસમલં=નિર્મલ કર્યા છે ઘણાજ મલ-
યુક્તને જેણે એવા.

મણ્ડલ=ચક્ર.

સ્ફુરત્પ્રભામણ્ડલાસ્તસંતમસં=સ્ફુરાયમાન એવા
લામણ્ડલ વડે દૂર કર્યો છે અન્ધકાર જેણે એવા.

શ્રેય (ધાં શ્રિ)=આશ્રય કરવા યોગ્ય.

અંસ=ખલો.

સકલશ્રીશ્રેયાંસં=સમસ્ત લક્ષ્મી વડે આશ્રય કરવા
યોગ્ય છે ખલાઓ જેના એવા.

પ્રણમત (ધાં નમ્)=તમે પ્રણામ કરો.

ઈશ્વર=નાથ.

જિનેશ્વરં=જિનરાજને.

શ્રેયાંસં (મૂં શ્રેયાંસ)=શ્રેયાંસ (નાથ)ને, અભ્યારમા
તીર્થકરને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશ્રેયાંસનાથને વન્દન—

“નિર્મલ કર્યા છે ઘણાજ મલ-યુક્ત (ખલો)ને જેણે એવા, વળી સ્ફુરાય-
માન એવા લામણ્ડલ વડે દૂર કર્યો છે (અજ્ઞાનરૂપી) ગાઢ અન્ધકાર જેણે એવા

શબ્દાર્થ

આનન્દિત (ધા° નન્દ)=હર્ષિત કરેલ, આનંદ પમાડેલ.

આનન્દિતમવ્યજનં=આનંદ પમાડ્યો છે લગ્ય જનોને
જેણે એવા.

આર્ત=પીડિત.

શિશિર=શીતલ.

વ્યજન=પંખો.

ઘનાઘર્માર્તશિશિરશુભવ્યજનં=નિખિડ પાપરૂપી

તાપથી પીડાયેલા પ્રતિ શીતલ તેમજ શુભ પંખાના
સમાન.

અમિવન્દે (ધા° વન્દ)=હું વન્દન કરું છું.

યુગલ=યુગ્મ, બેનું જોડકું.

જિનદેવક્રમયુગલં=જિનેશ્વરના ચરણ-યુગલને.

સદ્ગુણૈઃ (મૂ° સદ્ગુણ)=સદ્ગુણો વડે.

જિનત્વ=હાનિને પ્રાપ્ત થવું.

અજિનત્વ=હાનિને નહિ પ્રાપ્ત થવું

શ્લોકાર્થ

જિનપતિઓને પ્રણામ—

“આનંદ પમાડ્યો છે લગ્ય-જનોને જેણે એવા, વળી નિખિડ (અર્થાત્ અતિ-
શય ગાઢ) પાપરૂપી તાપથી પીડાયેલા (એટલે કે તમે થયેલા જીવો)ને (શાંતિ
અર્પણ કરવામાં) શીતલ તેમજ શોભન પંખાસમાન એવા તથા વળી હુમેશાં સદ્ગુ-
ણોથી અલંકૃતજ એવા જિનેશ્વરના ચરણ-યુગલને હું વન્દન કરું છું.”—૪૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અમતકાર—

આ પદ તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરતાં આ કાવ્યના છઠ્ઠા પદમાં નજરે પડતો ‘પાદાંતસમ-
ચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામનો શબ્દાલંકાર યાદ આવે છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જિનવાણ્યે નમઃ—

જૈનમુપમાનરહિતં

વચો જગન્નાણકારિ નો પુનરહિતમ્ ।

પ્રણમત સન્મહિમકરં

ભવ્યમહાકુમુદવોધજન્મહિમકરમ્ ॥ ૪૩ ॥

—આર્યા°

ટીકા

ભવ્યા એવ મહાકુમુદાનિ તેષાં વોધઃ—સમુદ્ઘાસઃ તસ્ય જન્મ-ઉત્પત્તિસ્તત્ર હિમકરં-
ચન્દ્રમ્ ॥ ૪૩ ॥

અન્વયઃ

ઉપમાન-રહિતં, જગત્-નાણ-કારિ, પુનઃ નો અ-હિતં, સત્-મહિમન્ કરં, ભવ્ય-મહત્-કુમુદ-
વોધ-જન્મન્-હિમ-કરં જૈનં વચઃ પ્રણમત ।

महाकाली

८
१६

H P TRIVE DI
1925

निर्वाणकलिकायाम्—

“तथा महाकालीं देवीं तमालवर्णां पुरुषवाहनां चतुर्भुजां अक्षस्त्र-
वज्रान्वितदक्षिणकरां अभयघण्टालङ्कृतवामभुजां चेति ।”

શીખદાર્થ

રહિત=રહિત.

ઉપમાનરહિત=ઉપમાથી મુક્ત, નિરૂપમ.

વચઃ (વચસ) =વચનને, વાણીને.

ત્રાણ=રક્ષણ, પરિપાલન.

કારિન્=કરનાર.

જગત્રાણકારિ=દુનિયાનું રક્ષણ કરનારા.

પુનર્=વળી.

અહિત=અહિતકારી, કલ્યાણકારી નહિ એવું.

મહિમન્=(૧) મહિમા, મોટાપણ; (૨) એક પ્રકારની 'સિદ્ધિ.

સન્મહિમકરં=શુભ મહિમાને કરનાર.

કુમુદ=ચન્દ્ર-કમલ.

બોધ=વિકાસ, ઉદ્ધાસ.

હિમ=શીતલ.

કર=કરણ.

હિમકર=શીતલ છે કિરણો જેનાં તે, ચન્દ્ર.

મવ્યમહાકુમુદબોધજન્મહિમકરં=લગ્નરૂપી મહાકુમુદનો વિકાસ કરવામાં ચન્દ્ર-સમાન.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીને નમન—

“ઉપમા-રહિત (અર્થાત્ નિરૂપમ), વળી જગત્નું પરિપાલન કરનારા, તેમજ વળી અહિતકારી નહિ એવા (અર્થાત્ કલ્યાણકારી), શુભ મહિમાને કરનારા તથા વળી ભવ્ય (જીવ)રૂપી મહાકમલનો વિકાસ કરવામાં ચન્દ્રના સમાન એવા જિન-વચનને (હે ભવ્યો!) તમે પ્રણામ કરો.”—૪૩

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્યનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર અક્ષરોની સમાનતા દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ અક્ષરોની સમાનતા નજરે પડે છે. અર્થાત્ આ પદ્ય પદ્ય-અમત્કારના વિષયમાં ૧૧મા પદ્યને મળતું આવે છે.

૫ ૫ ૫ ૫

મહાકાલીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યા યુતિવિજિતતમાલા

પવિફલઘણ્ટાક્ષમૃલ્લસત્તતમાલા ।

નૃસ્થા સુષમં તનુતા—

દસૌ મહાકાલ્યમર્લ્યસામન્તનુતા ॥ ૪૪ ॥ ૧૧ ॥

—આર્યો

ટીકા

યુત્યા વિજિતઃ તમાલો વૃક્ષો યયા સા । પવિઃ-વજ્રં, ફલં-માતુલિજ્ઞાદિ, ઘણ્ટા,

૧ આ સંબધમા જુઓ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિના ૩૭મા પદ્યનું સ્પષ્ટીકરણ.

અક્ષઃ-જપમાલા, તાન્ વિભર્તીતિ-ધારયતીતિ । લસન્તી તતા માલા યસ્યાઃ સા । મનુ-
વ્યારુઢા । સુષમં-સુખમ્ । તનુતાત્ । મહાકાલી દેવતા । અમર્ત્યા-દેવાસ્તેષાં સામન્તા-
અધિપતયસ્તૈઃ સ્તુતા ॥ ૪૪ ॥

અન્વયઃ

યા દ્યુતિ-વિજિત-તમાલા, પવિ-ફલ-ઘણ્ટા-અક્ષ-મૃત્, લસત્-તત-માલા, અસૌ વૃ-સ્થા,
અમર્ત્ય-સામન્ત-નુતા-‘મહાકાલી’ સુષમં તનુતાત્ ।

શબ્દાર્થ

વિજિત (ધા० 'જિ)=હરિવેલ.

તમાલ=તમાલ (વૃક્ષ).

દ્યુતિવિજિતતમાલા=કાન્તિ વડે પરાજિત કર્યું છે
તમાલ વૃક્ષને જેણે એવી

પવિ=વજ્ર.

ફલ=ફળ.

ઘણ્ટા=ઘટ.

મૃત્ (ધા० મૃ)=ધારણ કરનાર.

પવિફલઘણ્ટાક્ષમૃત્=વજ્ર, ફળ, ઘંટ અને જપ-
માલાને ધારણ કરનારી.

લસત્ (ધા० લસ)=દેદીપ્યમાન.

તત (ધા० તન્)=વિસ્તીર્ણ.

લસત્તમાલા=દેદીપ્યમાન તેમજ વિસ્તીર્ણ છે
માલા જેની એવી.

સ્થા=રહેલું.

નૃસ્થા=મનુષ્યના ઉપર આરોહણ કરનારી.

સુષમં (મૂ० સુષમ)=સુખને.

મહાકાલી=મહાકાલી (દેવી).

અમર્ત્ય=દેવ, અમર.

સામન્ત=અધિપતિ, નાયક.

અમર્ત્યસામન્તનુતા=સુરપતિઓ વડે સ્તુતિ કરાયેલી.

શ્લોકાર્થ

મહાકાલી દેવીની સ્તુતિ—

“જે (દેવીએ પોતાના) તેજ વડે તમાલ વૃક્ષને પરાજિત કર્યું છે (અર્થાત્ જે
અતિશય શ્યામવર્ણી છે), તથા વળી જે (પોતાના ચાર હાથમાં અનુક્રમે) વજ્ર, (ખિનોરા
પ્રમુખ) ફળ, ઘંટ અને જપ-માલાને ધારણ કરે છે તથા જેની માલા દેદીપ્યમાન તેમજ
વિસ્તીર્ણ છે, તે, મનુષ્યના ઉપર આરોહ થનારી તેમજ સુર-પતિઓ વડે સ્તુતિ કરાયેલી
એવી મહાકાલી (દેવી) (હે ઓંચો ! તમારા) સુખને વિસ્તાર કરો.”—૪૪

સ્પષ્ટીકરણ

મહાકાલી દેવીનું સ્વરૂપ—

અતિશય શ્યામવર્ણી અને શત્રુઓને મહાકાળરૂપ એવી જે દેવી તે મહાકાલી એમ
એના નામ ઉપરથી સૂચિત થાય છે. આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એને ચાર હાથ છે. તે
એક હાથમાં જપ-માલા, બીજા હાથમાં ફળ, ત્રીજા હાથમાં ઘણ્ટા અને ચોથા હાથમાં વજ્ર
રાખે છે. એને માનવનું વાહન છે. આ હકીકતના ઉપસંહારરૂપ નીચલો શ્લોક વિચારવા
જેવો છે.

“નરવાહના શશધરોપલોક્ષ્મલા
રુચિરાક્ષસૂત્રફલવિસ્ફુરત્કરા
શુભઘણ્ટિકાપવિત્રરેણ્યધારિણી
શુભિ કાલિકા શુભકરા મહાપરા ॥” —‘મંજુલાધિષ્ઠી.
—આચાર્ય પત્રાંક ૧૬૨.

નિર્વાણ-કલિકામાં પણ આ વિદ્યા-દેવી વિષે ઉલ્લેખ છે. પરંતુ વર્ણ અને વાહન સિવાયની હકીકતમાં ભિન્નતા જણાય છે, કેમકે ભાં કંઈ છે કે—

“તથા મહાકાલીદેવી તમાલવર્ણાં પુરુષવાહનાં ચતુર્ભુજાં અક્ષસૂત્રવચ્ચાન્વિતદક્ષિણકરામમયઘણ્ટાલક્ષ્મીતવામમુજાં ચેતિ” અર્થાત્-મહાકાલી-દેવીનો વર્ણ તમાલ વૃક્ષના સમાન છે અને તેને પુરુષનું વાહન છે. વિશેષમાં તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને વજ્રથી અલંકૃત છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ તો અભય અને ઘણ્ટથી વિભૂષિત છે.

વાહન-વિચાર—

ઉપર્યુક્ત મહાકાલી નામની વિદ્યા-દેવીનું સ્વરૂપ વિચારતાં એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે શું સ્વર્ગમાં માનવનો સદ્ભાવ સંભવી શકે છે? આ પ્રશ્નની સાથે અન્ય પ્રશ્નનો પણ વિચાર કરી લઈએ અને તે પ્રશ્ન એ છે કે શું સ્વર્ગમાં ઉદર, ગિલાડી, સિંહ ઇત્યાદિ જનાવરો તેમજ મોર, ગરૂડ ઇત્યાદિ પક્ષીઓ પણ છે ખરાં કે? કેમકે દેવ-દેવીઓનાં વાહનો તરીકે તો આ પ્રાણીઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે.

આ પ્રશ્નના સમાધાનમાં સમજવું કે જો કે સ્વર્ગમાં થાને ઉર્ધ્વ-લોકમાં એકેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવો (નહિ કે બાકીના જીવો)નો સદ્ભાવ છે અને તેમાં પણ પંચેન્દ્રિયના નારક, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવ એમ ચાર લેહો પૈકી ફક્ત દેવોજ સ્વર્ગમાં વસે છે, છતાં પણ ઉપર્યુક્ત હકીકત નીચે સુજળ વિચાર કરતાં સત્ય સમજાય છે.

દેવોના ભવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એમ ચાર લેહો છે. તેમાં વળી ભવનપતિ અને વૈમાનિકના (૧) ઇન્દ્ર, (૨) સામાનિક, (૩) ત્રાયજ્ઞિશ, (૪) પારિષદ, (૫) આત્મરક્ષક, (૬) લોકપાલ, (૭) અગ્નિક, (૮) પ્રકીર્ણક, (૯) આલિયોગ્ય અને (૧૦) ક્ષિત્તિષિક એમ દશ અવાન્તર લેહો છે, જ્યારે વ્યન્તર અને જ્યોતિષ્કના ત્રાયજ્ઞિશ અને લોકપાલ સિવાયના આઠ લેહો છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આલિયોગ્ય એ ચાર પ્રકારના દેવોના એક પેટા-વિભાગનું નામ છે. આ દેવો ક્રિકરના સમાન છે અને તેથી કરીને તેમને તેમના સ્વામીની સૂચનાનુસાર કાર્ય કરવું પડે છે. અર્થાત્ આ દેવોને તેમના સ્વામીને પોતાની પીઠ ઉપર વહન કરવાનું કાર્ય પણ કરવું પડે છે અને તેમાં પણ તે કાર્ય કરતી વેળાએ સ્વામી જે પ્રકારનું રૂપ તેમને ગ્રહણ કરવાનું કહે, તે રૂપ તેઓને ગ્રહણ કરવું પડે છે. કોઈક દેવ ગાયનું રૂપ લે છે, તો કોઈક મોરનું, તો કોઈક માનવનું ઇત્યાદિ અનેક રૂપ લે છે.

આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે આ કંઈ દેવોનું મૂળ રૂપ નથી. પારિભાષિક શબ્દોમાં કહીએ તો આ તો તેમનું ઉત્તર વૈકલ્પિક સ્વરૂપ છે. બાકી તેનું મૂળ રૂપ તો આપણા જેવું—મનુષ્ય જેવું છે, અર્થાત્ આપણી માફક તેને પણ બે હાથ, બે પ્રગ ઇત્યાદિ છે. આથી સમજી

૧ આ છંદને સુનંદિનીના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે.

શકાય છે કે દેવ-દેવીના સંબંધમાં જે ચાર હાથ ઇલાહિનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે, તે તેનું ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ છે. પરંતુ એ નિવેદન કરવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે (૧) તેમનો દેહ આપણી માફક ઔદારિક નથી, પરંતુ વૈક્રિય છે; (૨) તેમનો જન્મ આપણી જેમ ગર્ભજ નથી, કિન્તુ તે ઔપપાતિક છે; (૩) તેમનો આહાર આપણી માફક 'કાવલિક' નથી, પણ તેઓ મનોભક્ષી હોવાથી તે લોભજ છે; (૪) તેમની ભાષા સંસ્કૃત છે એમ લોકો માને છે, પણ ખરી રીતે તે ભાષા અર્ધમાગધી (અહાર દેશી ભાષામિશ્રિત) છે (આ ભાષામાં બોલવાથી અહિંના બાલ, વૃદ્ધ, સ્ત્રી વગેરે સમજી શકે); (૫) તેઓ નિર્નિમેષ છે અર્થાત્ તેમની આંખો આપણી માફક પલકારા મારતી નથી; (૬) તેઓ જ્યારે આ મર્ત્ય લોકમાં આવે છે, ત્યારે તેઓ પ્રાયઃ ઉત્તર રૂપ ગ્રહણ કરે છે અને જમીનથી કંઈક ઊંચા-અદ્ધર રહે છે; (૭) તેમનું દર્શન અમોઘ છે, અને (૮) તેમનું વર્ણન પગથી શરૂ કરવામાં આવે છે, જ્યારે માનવનું મસ્તકથી કરવામાં આવે છે.

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્ય છઠ્ઠા પદ્યની જેમ પાદાંતસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ નામના શબ્દાલંકારથી શોભી રહ્યું છે, કેમકે તેના પ્રત્યેક ચરણમાં છેવટના ચાર અક્ષરની સમાનતા જોવામાં આવે છે.

૧ દેવતાઓ અમૃતનું લોભન કરે છે એ કથન લૌકિક છે, પરંતુ તે શાસ્ત્રોક્ત નથી; છતાં પણ તેઓ શુભ પુદ્ગલો ગ્રહણ કરતા હોવાથી તે પુદ્ગલોને અમૃત ગણવામાં આવે તો તે હરકત જેવું નથી.
૨ સૂર્ય અને ચન્દ્ર મૂળ રૂપે મહાવીર પ્રભુને વન્દન કરવા આવ્યા હતા, એ વાતનું સૂચન કરવાને માટે અમ 'પ્રાયઃ' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે.

૩ સરખાવો—“માનવા મૌલિતો વર્ણ્યા, દેવાશ્વરણતઃ પુત્ર.”

૧૨ શ્રીવાસુપૂજ્યજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીવાસુપૂજ્યસ્ય મહિમા—

શ્રીમતે વાસુપૂજ્યાય, જ્યાયસે જગતાં નમન્ ।

ન મન્દોઽપિ ક્ષણાદેવ, દેવપૂજ્યો ન જાયતે ? ॥ ૪૫ ॥

—અનુષ્ટુપ્

ટીકા

જ્યાયસે—પ્રશસ્યતરાય જગતાં નમન્ સન્ મન્દોઽપિ—જ્ઞાધીરપિ દેવપૂજ્યઃ—ત્રિદશ-
પૂજ્યો ન ન જાયતે ? કિન્તુ જાયત એવ ॥ ૪૫ ॥

અન્વયઃ

જગતાં જ્યાયસે શ્રીમતે વાસુપૂજ્યાય નમન્ મન્દઃ અપિ ક્ષણાત્ એવ દેવ-પૂજ્યઃ ન ન જાયતે ? ।

શીખ્ણાર્થ

શ્રીમતે (મૂં શ્રીમત્)=શ્રીમાન્.

વાસુપૂજ્યાય (મૂં વાસુપૂજ્ય)=વાસુપૂજ્યને, આરમા
તીર્થેકરને

જ્યાયસે (મૂં જ્યાયસ્)=અત્યંત ઉત્તમ.

જગતાં (મૂં જગત્)=ભુવનોના, દુનિયાઓના.

મન્દઃ (મૂં મન્દ)=મન્દશુદ્ધિવાળો, જડ.

ક્ષણાત્=એક પળમાં.

પૂજ્ય (ઘાં પૂજ્)=પૂજવા યોગ્ય.

દેવપૂજ્યઃ=દેવોને પૂજનીય

જાયતે (ઘાં જન્)=બને છે.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવાસુપૂજ્યનો મહિમા—

“ (ત્રણે) ભુવનોને વિષે અત્યંત ઉત્તમ (અર્થાત્ ત્રૈલોક્યવાસી ભુવોની પ્રશંસાને
પાત્ર) એવા શ્રીવાસુપૂજ્ય (સ્વામી) ને નમસ્કાર કરનારો મન્દમતિ પણ શું કાણ
વારમાંજ દેવ-પૂજ્ય નથી નથી બની જતો ? (અર્થાત્ તે બની જાય છે) ”—૪૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અનુકર—

આ પદ્ય તો એક ઓરજ બાતના ચમકથી શોભી રહ્યું છે. કેમકે આ પદ્યમાં તો પ્રથમ
એરણના અન્તમાં આવેલા બે અક્ષરોથી બીજી ચરણ શરૂ થાય છે અને વળી તેના અન્તમાં

૧ આ આરમા તીર્થેકર શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામીના અરિત્રનુ દિગ્દર્શન કરવું હોય, તો સ્તુતિ-અનુવિં-
શતિકા (પૃં ૧૫૩) તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરો.

આવેલા એ અક્ષરોથી ત્રીજાનો પ્રારંભ થાય છે અને એના અન્તમાં આવેલા એ અક્ષરોથી ચોથું ચરણ શરૂ થાય છે. આ યમક-વિશેષના આ કાવ્યમાં અત્રજ પ્રથમ દર્શન થાય છે એ ભૂલવા જેવું નથી. આની પછીનાં ત્રણ પદો પણ આવા યમક-વિશેષથી ઝળકી રહેલાં છે. આ પદના યમક-વિશેષને ‘પ્રતિપાદાન્તદ્વચક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ યમકના નામથી ઓળખી શકાય. આવા યમક-વિશેષથી વિશેષતઃ શોભતું એક છ પદનું કાવ્ય ન્યાય-વિશારદ ન્યાયાચાર્ય ઉપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયજીએ રચેલું છે. તેમાં પ્રથમ જિનેશ્વર શ્રીઋષભદેવની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. તે સંપૂર્ણ કાવ્ય નીચે મુજબ છે:—

શ્રીઆદિનાથસ્તવનમ્

આદિજિનં વન્દે ગુણસદનં, સદનન્તામલબોધમ્ ।
 વોધકતાગુણવિસ્તૃતકીર્તિં, કીર્તિતપથમવિરોધમ્ ॥ ૧ ॥
 રોધરહિતવિસ્ફુરદ્રુપયોગં, યોગં દધતમમજ્ઞમ્ ।
 મજ્ઞનયત્રજપેશલવાચં, વાચંયમસુખસદ્ગમ્ ॥ ૨ ॥
 સદ્ગતપદશુચિવચનતરંગં, રજં જગતિ દદાનમ્ ।
 દાનસુરદ્રુમમજ્જુલહૃદયં, હૃદયંગમગુણમાનમ્ ॥ ૩ ॥
 માનન્દિતસુરવરપુન્નાગં, નાગરમાનસહંસમ્ ।
 હંસગતિં પશ્ચમગતિવાસં, વાસવવિહિતાસંસમ્ ॥ ૪ ॥
 સંસન્તં નયવચનમનવમં, નવમજ્જલદાતારમ્ ।
 તારસ્વરમઘઘનપવમાનં, માનસુમટજેતારમ્ ॥ ૫ ॥ પદ્મભિઃ કુલકમ્
 इत्थं स्तुतः प्रथमतीर्थपतिः प्रमोदात्
 श्रीमद्‘यशोविजय’वाचकपुङ्गवेन ।
 श्रीपुण्डरीकगिरिराजविराजमानो
 मानोन्मुखानि वितनोतु सतां सुखानि ॥ ६ ॥ -वसन्ततिलका

આ શબ્દ-લાલિત્ય તેમજ અર્થ-ગૌરવથી વિભૂષિત કાવ્યનો અત્ર અનુવાદ આપવો અનુચિત નહિ ગણાય એમ માનીને તે નીચે મુજબ આપવામાં આવે છે:—

“શુણોના મહેલરૂપ, વળી શોભનીય, અનન્ત તેમજ નિર્મલ છે જ્ઞાન જેવું એવા, બોધકતા (અર્થાત્ અદ્વિતીય ઉપદેશશૈલી) રૂપી શુણથી વિસ્તાર પામી છે કીર્તિ જેની એવા, કહ્યો છે (અર્થાત્ ઘાતાવ્યો છે) (વિરોધરહિત મોક્ષનો) માર્ગ જેણે એવા, જેમાં વિરોધ નથી એવા, સખલનારહિત (અર્થાત્ નિરતર) અને સ્ફુરાયમાન છે ઉપયોગ જેનો એવા, લંગાણુ-રહિત એવા યોગને ધારણ કરનારા, (સમ લંગીના) લંગો તેમજ (નૈગમાદિ) નયના સમૂહ કરીને સુંદર છે વાણી જેની એવા, મુનિઓને સુખકારી છે સંગમ જેનો એવા, બંધબેસતાં પદ્મો વડે પવિત્ર છે વચનના કહ્યોલો જેના એવા, જગત્માં રંગને એટલે આનંદને અર્પણ કરનારા, દાનરૂપી કલ્પવૃક્ષથી સુંદર છે હૃદય જેવું એવા, મનોરંજક શુણોએ કરીને શોભતા, પ્રભા વડે આનન્દ પમાડ્યો છે ઇન્દ્રોને અને ઉત્તમ મનુષ્યોને જેણે એવા, વળી નગરના મનુષ્યોના માનસ (સરોવર)ને વિષે હંસસમાન એવા,

૧ કુલકસ્ય લક્ષણમ્—

“દ્વાભ્યાં યુગ્મમિતિ પ્રોક્તં, ત્રિભિઃ શ્લોકૈર્વિશેષકમ્ ।
 કલાપકં ચતુર્ભિઃ સ્યાત્, તદૂર્ધ્વં ‘કુલકં’ સ્મૃતમ્ ॥”

હંસના જેવી ચાલ છે જેની એવા, પંચમ ગતિ (સુક્તિ)માં નિવાસ કર્યો છે જેણે એવા, ઇન્દ્રોએ કરી છે પ્રશંસા જેની એવા, પાપ-રહિત એવા નયનાં વચનોનું કથન કરનારા, નવ મંગલોને અર્પણ કરનારા, મનોહર છે સ્વર જેનો એવા, પાપરૂપી વાદળને વિખેરી નાંખવામાં પવનસમાન તેમજ અભિમાનરૂપી સુલટને જીતનારા એવા પ્રથમ તીર્થકર (ઋષભદેવ)ને હું વન્દું છું.”—૧-૫

“આ પ્રમાણે શ્રીમાન્ વાચકવર્ય યશોવિજયજી દ્વારા હર્ષપૂર્વક સ્તુતિ કરાયેલા તથા શ્રીપુણ્ડરીક ગિરિરાજ ઉપર વિરાજતા એવા પ્રથમ જિનેશ્વર સંતોને માનસહિત સુખો સમર્પો.”—૬.

મહોપાધ્યાય યશોવિજયજીના સમકાલીન ઉપાધ્યાયશ્રી વિનયવિજયજીએ આ કાવ્યગત શબ્દાલંકારને મળતું આવતું તેની પ્રતિકૃતિરૂપ એક છ પદ્યનું કાવ્ય રચ્યું છે તે હવે આપ-વામાં આવે છે. [આ ઘંને કાવ્યોની પ્રત્યેક કઠીના અન્તમાં ‘રે’ લગાડી આ કાવ્યો ગાયનરૂપે ગાઇ શકાય છે. આવાં ગેય પદ્યો શ્રીમદ્વિનયવિજયવિરચિત શાન્ત-સુધારસના પ્રત્યેક પ્રકાશમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે અને ખાસ કરીને આના અન્તિમ (સોળમા) પ્રકાશમાં તો આ છંદમાંજ રચાયેલું ગેય પદ્યાષ્ટક નજરે પડે છે.]

શ્રીવૃષભસ્તવનમ્

“શ્રીમદ્દેવાતનુજન્માનં, માનવરક્તસુદારમ્ ।

દારૈઃ સહ હરિભિઃ કૃતસેવં, સેવકજનસુખકારમ્ ॥ ૧ ॥

કારણગન્ધમૃતેઽપિ જનાનાં, નાનાસુખદાતારમ્ ।

તારસ્વરસજિતપરપુષ્ટં, પુષ્ટશમાકૂપારમ્ ॥ ૨ ॥

પારં ગતમિહ જન્મપયોધે-યોધેહિતગુણધીરમ્ ।

ધીરસમૂહૈઃ સંસ્તુતચરણં, ચરણમહીરુહકીરમ્ ॥ ૩ ॥

કીરનસં યશસા જિતચન્દ્રં, ચન્દ્રામલગુણવાસમ્ ।

વાસવહૃદયકજાહિમપાદં, પાદપમિવ સચ્છાયમ્ ॥ ૪ ॥

સચ્છાયકવ્વ (ઇવ ?) વરપુરધરણી-ધરણીધવસિવ કામમ્ ।

કામં નમત સુલક્ષણનાર્મિ, નામિતનુજમુદામમ્ ॥ ૫ ॥ પશ્ચભિઃ કુલકમ્

ઇત્યં તીર્થપતિઃ સ્તુતઃ શતમશ્વરેણીશ્રિતઃ શ્રીનદી-

જીમૂતોઽદ્ભુતમાગ્યસેવધિરધિક્ષિતઃ સમગ્રૈર્ગુણૈઃ ।

શ્રીમન્નામિનરેન્દ્રવંશકમલાકેતુર્ભવામ્મોનિઘૌ

સેતુઃ શ્રીવૃષભો દદાતુ વિનયં સ્વીયં સદા વાન્હિતમ્ ” ॥ ૬ ॥ -શાર્દૂલ૦

અર્થાત્—“શ્રીમદ્દેવાના પુત્ર, મનુષ્યોમાં રત્નસમાન, ઉદાર, ઇન્દ્રો તેમજ તેમની પત્નીઓ (ઇન્દ્રાણીઓ) દ્વારા સેવિત, સેવકજનને સુખકારી, કારણની ગન્ધ વિના પણ માનવોને વિવિધ સુખ અર્પણ કરનારા, મનોહર સ્વરના રસે કરીને વિજય મેળવ્યો છે કોકિલાના ઉપર જેણે એવા (અર્થાત્ દિવ્ય ધ્વનિવાળા), પુષ્ટ ઉપશમના સમુદ્રસમાન એવા, આ સંસારમાં જન્મ-સમુદ્રનો પાર પામેલા, સુલટોએ વાંછેલા ગુણો વડે ધીર, બુદ્ધિશાળીઓના સમુદાય વડે પૂજા-યેલાં છે ચરણો જેનાં એવા, ચારિત્રરૂપી વૃક્ષ પ્રતિ પોષટસમાન, પોષટના જેવી

નાસિકાવાળા, યશ વડે જીત્યો છે ચન્દ્રને જેણે એવા, ચન્દ્રના જેવા નિર્મલ ગુણોના સ્થાનરૂપ, ઇન્દ્રના હૃદયરૂપી કમલ પ્રતિ સૂર્યસમાન, (સુ)વૃક્ષની જેમ સુંદર છાયાવાળા, સુલક્ષણોથી અંકિત નાભિવાળા, નાભિ (નૃપતિ)ના નન્દન તેમજ પરાક્રમી એવા (ઋષ્યભદ્રેવ)ને (હિ સંયો!) સુખમોજમાં રહેલો મનુષ્ય જેમ શ્રેષ્ઠ નગરોની પાલના કરનારા પૃથ્વીપતિને મમે તેમ તમે પ્રણામ કરો.”—૧-૫

“આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરાયેલા, ઇન્દ્રોની શ્રેણિ વડે આશ્રિત, લક્ષ્મીરૂપી નદી પ્રતિ મૈષ-સમાન, અદ્ભુત ભાગ્યના ભંડારરૂપ, સમસ્ત ગુણો વડે સમન્વિત, શ્રીમાન્ નાભિ નરેશના વંશરૂપી લક્ષ્મીની ધ્વજસમાન તથા સંસારરૂપી સમુદ્રને વિષે સેતુ (પૂલ)સમાન એવા તીર્થરાજ શ્રીવૃષભ (પ્રભુ) સર્વદા ધૃષ્ટ એવા પોતાના વિનયને (આત્માની નિર્મલતાને) અર્પો (‘વિનય’ શબ્દ દ્વારા ક્ષીરધરે પોતાના મામનો નિર્દેશ કર્યો છે).”—૬

ૐ ૐ ૐ ૐ

તીર્થકરાણામધ્યના—

ये स्नापिताः सुरुचितै, रुचितैर्दानवारिभिः ।

वारिभिर्वિंतते मेरौ, ते मे रौद्रं हरन्त्वधम् ॥ ૪૬ ॥

—અનુષ્ટુપ્

ટીકા

ये स्नापिताः मेरौ । कैः ? सुरुचितैः—सुष्ठु शोभितैः दानवानामरयो-देवास्तैः ।
उचितैः—योग्यैर्वारिभिः—नीरैः । ते मे—मम रौद्रमघं हरन्तु ॥ ૪૬ ॥

અન્વયઃ

ये विंतते मेरौ सुरुचितैः दानव-अरिभिः उचितैः वारिभिः स्नापिताः, ते मे रौद्रं अघं हरन्तु ।

શબ્દાર્થ

स्नापिताः (घा० स्ना)=સ્નાન કરાવ્યું હતું.

सुरुचितैः (मू० सुरुचित)=અત્યંત શોભતા, મુશોભિત.

उचितैः (मू० उचित)=યોગ્ય, યથોચિત.

दानव=દાનવ, અસુર.

दानवारिभिः=દાનવોના હુશ્મનો વડે.

वारिभिः (मू० वारि)=જલ વડે.

वित्तै (मू० वित्त)=વિશાળ.

मेरौ (मू० मेरु)=મેરૂ ઉપર.

रौद्रं (मू० रौद्र)=ઘોર, ભયંકર.

अघं (मू० अघ)=પાપને.

हरन्तु (घा० ह)=હરો, નાશ કરો.

શ્લોકાર્થ

તીર્થકરેને વિનતિ—

“ વિશાળ મેરૂ (પર્વત) ઉપર મુશોભિત એવા દાનવોના હુશ્મનો (અર્થાત્ દેવો)

દ્વાદશ યોગ્ય જલ પડે જન્મને સ્નાન કરાવવામાં આવ્યું હતું (અર્થાત્ જન્મને જલા-
ભિષેક થયો હતો), તે (જિનેશ્વરે) મારા ઘેર પાપનો નાશ કરે. ”—૪૬

રૂપથીકરણ

પદ્ય-અમરકાર—

આ પદ્ય ‘પ્રતિપાદાન્ત-ચક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામના યમકથી વિભૂષિત છે, કેમકે દરેક પાદના છેવટના ત્રણ અક્ષરોથી અન્ય પાદનો પ્રારંભ થાય છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જિનવાણીવિચાર:—

અનાદિનિધનાડીના, ધનાદીનામતિપ્રદા ।

મતિપ્રદાનમાદેયા-ડનમાં દેયાજિનેન્દ્રવાક્ ॥ ૪૭ ॥

—અનુદ્યુ

ટીકા

ન વિદ્યેતે આદિનિધને યસ્યા: સા, એતાવતાડનાદિપર્યન્તેત્યર્થ: । અદીના-વૈકુ-
વ્યરહિતા । ધનાદીનાં અતિ-પ્રકર્ષેણ પ્રદા । અતિશબ્દોડતિશયરૂપક: । આદેયા-ગ્રાહ્યા ।
ન નમતીત્યનમા । જિનવાક્ બુદ્ધિપ્રદાનં દેયત્ ॥ ૪૭ ॥

અન્વય:

અન્-આદિ-નિધના, અ-દીના, ધન-આદીનાં અતિ-પ્રદા, આદેયા, અ-નમા જિન-દ્વન્દ્-વાક્
મતિ-પ્રદાનં દેયાત્ ।

શીખ-દાર્થ

અનાદિનિધના=અવિદ્યમાન છે આદિ અને અંત જેનાં	મતિપ્રદાનં=બુદ્ધિનું દાન.
એવી, આદિ અને અંતથી રહિત	
અદીના=અવિદ્યમાન છે દીનતા જેને વિષે એવી.	આદેયા (ધાં દા)=આહ્વા, ગ્રહણ કરવા લાયક.
ધનાદીનાં=ધનાદિકના.	ડનમાં=નહિ મમનારી.
અતિપ્રદા=અત્યંત દેનારી.	દેયાત્ (ધાં દા)=અર્પણ.
મતિ=બુદ્ધિ, અકલ.	જિનેન્દ્રવાક્=જિનેશ્વરની વાણી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણી સંબંધી વિચાર—

“આદિ તેમજ અંતથી રહિત, વળી દીનતાથી વિમુખ, ધન વિગેરે (અભીષ્ટ

૧ જે જે પવિત્ર તીર્થ, નદી વિગેરેનું જલ જન્માભિષેકમાં ભેદાયે, તે તે જલ તે યોગ્ય જલ છે.
આ સબધમાં શુઓ ત્રિષષ્ટિ-શલાકા-પુદ્ગલ-ચરિત્રનું પ્રથમ પર્થ.

૨ જિન-વાણીને અત્ર જે અનાદિ-અનન્ત વર્ણવી છે તે શુદ્ધ છે, કેમકે ગત કાલમાં અનંત તીર્થ-
કરો થઇ ગયા છે તેમજ આગામિ કાલમાં અનન્ત થનાર છે અને વળી તે સર્વેની દેશના અર્થેત- એકજ છે.

અર્થોને) અત્યંત આપનારી, ગ્રહણ કરવા યોગ્ય તેમજ (ઘાઇને પણ) નહિ નમનારી એવી જિનેશ્વરની વાણી (હે મુક્તિ-રમણીના રાગી ! તમને) મતિનું દાન ઘો. ”—૪૭
સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અલંકાર—

આ પદ્ય ‘‘પ્રતિપાદાન્તચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ’’ નામના ચમક-અલંકારથી વિશેષતઃ શોભી રહ્યું છે, કેમકે તેના દરેક પાદના અન્તના ચાર અક્ષરોથી અન્ય પાદ શરૂ થાય છે.

ૐ ૐ ૐ ૐ

૧ આ પ્રમાણે આપણે પ્રત્યેક પાદે અક્ષરની પુનરાવૃત્તિમાં ચડિયાતા એક પછી એક ત્રણ પદો બેયાં. આ શબ્દાલંકારને થોડે ઘણે અંશે મૂળતો આવતો પ્રથમતૃતીયપાદાન્તપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમક-અલંકાર શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ રચેલા શ્રીપાર્શ્વજિનસ્તોત્રનાં આઠે પદોમાં બેવાય છે. તે સ્તોત્ર નીચે મુજબ છે.—

“ પાર્શ્વે પ્રમુદ્ધે શશ્વદકોપમાનં

દકોપમાનં ભવવહ્નિશાન્તૌ ।

આરાધતાં દત્તનિરન્તરાયં

નિરન્તરાયં પદમાપ્તુમીદે ” ॥ ૧ ॥—ઉપભતિ.

“ હમેશને માટે નાશ પામ્યા છે ક્રોધ અને ગર્વ જેના એવા, તથા લવડૂપી અગ્નિને શાંત કરવામાં જલસમાન તથા આરાધકો (પૂજકો) ને આપ્યા છે નિરન્તર લાભો જેણે એવા પાર્શ્વ પ્રભુને હું અન્તરાયરહિત એવા (મુક્તિ) પદને પ્રાપ્ત કરવાને માટે સ્તુતિ છું. ”—૧

!

“ વીક્ષે જગન્નેત્ર ! મહામ ! યત્ર

મહામયત્રસ્ય તવાંહિયુગ્મમ્ ।

પુણ્યઃ સ પ્વાવસરોઽમરાલી

સરો મરાલીવ નિવેવતે યત્ ” ॥ ૨ ॥—ઉપભતિ.

“ હે જગતના નેત્ર ! હે મહાતેજસ્વી (નાથ) ! મહાભયમાંથી રક્ષણ કરનારા એવા તારા ચરણ-યુગલ કે જેને જેમ હંસી સરોવરને સેવે છે તેવી રીતે સુરોની શ્રેણી સેવે છે, તે ચરણ-યુગલને જે (સમય) દરમિયાન હું બેઉ છું તેજ સમય પવિત્ર છે. ”—૨

“ પ્રણેસુપાં પૂર્ણસમસ્તકામં

સમસ્તકામં સકૃદપ્યધીશ ! ।

ભવન્તમાનસ્ય વિમાનમાયા

વિમાનમાયાઃ પ્રમવો ભવન્તિ ” ॥ ૩ ॥—ઉપેન્દ્રવજ્રા.

“ હે ઈશ્વર ! પ્રણામ કરનારાઓની પૂર્ણ કરી છે સમસ્ત અભિલાષાઓ જેણે એવા તેમજ સમન્તતઃ નાશ કર્યો છે કામદેવનો જેણે એવા આપને એકજ વાર નમસ્કાર કરીને (લબ્ધ જનો) માન અને માયાથી મુક્ત બની વિમાનની લક્ષ્મીના પ્રભુઓ બને છે. ”—૩

“ નયાલ્યમુચ્ચદ્રમમદ્ગમ્માલ-

મમદ્ગમ્માલક્ષિતસર્વભાવમ્ ।

કૈર્નામ ધીમદ્ગિરમાનિ જ્ઞાન્તં

‘રમાનિજ્ઞાન્તં ન વચસ્ત્વદીયમ્ ’ ॥ ૪ ॥—ઉપભતિ.

“ (નૈગમાદિક) નયોથી વ્યાપ્ત એવા, વળી ઉદયમાં આવી છે આલાપકો તેમજ (સમલંગી પ્રમુખ) લંગોની શ્રેણી જેને વિષે એવા, તેમજ નાશરહિતપણે (અર્થાત્ ક્રોધ પણ હુવાદીથી લંગ થાને આધ ન કરી શકાય એવી રીતે) દેખાડ્યા છે સર્વ પદાર્થો જેને વિષે એવા, વળી શાન્તિમય અને લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ એવા તારા વચનને કયા બુદ્ધિશાળીઓએ પૂજ્યું નથી અથવા માન્યું નથી ! ”—૪

ગૌરીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સૌવર્ણપટ્ટા શ્રીગૌરી, શ્રી‘ગૌરી’ પદ્મહસ્તિકા ।

હસ્તિકાયા મહાગોધા-ઽઽગોધામધ્વસ્તયેઽસ્તુ વઃ ॥ ૪૮ ॥ ૧૨ ॥

—અનુષ્ટુપ્

ટીકા

શ્રીગૌરી દેવતા । આગસઃ—પાપસ્ય ધામ—સદનં તસ્ય ધ્વસ્તયે । વો—યુષ્માકં ભવતુ । સૌવર્ણઃ પટ્ટો યસ્યાઃ સા । શ્રીવદ્ ગૌરી—પીતવર્ણેત્યર્થઃ । હસ્તિકાય ઇવ કાયો યસ્યાઃ સા હસ્તિકાયા । મહતી ગોધા વાહનં યસ્યાઃ સા । પદ્મં હસ્તે યસ્યાઃ સા ॥ ૪૮ ॥

“ નિત્યં પ્રમાદેન વિના શિતામં

વિનાશિતામજ્જલમજ્જભાજામ્ ।

ત્વન્નામ ધન્યઃ સ્મરતીશ ! સારં

રતીશસારઙ્ગઘૃગેન્દ્રનાદમ્ ” ॥ ૫ ॥—ઉપભતિ.

“ નષ્ટ કર્યા છે રોગને જેણે એવા, તથા વિનાશ કર્યો છે પ્રાણીઓના અમંગલોનો જેણે એવા તેમજ સારભૂત અને (વળી) કામદેવરૂપી સારંગને (નસાડી મૂકવામાં) સિંહ-નાદ જેવા એવા તારા નામને હે નાથ ! પ્રમાદ વિના ધન્ય પુરૂષ સર્વદા સ્મરે છે. ”—૫

“ મૃત્યોઽપિ યોઽન્નાવૃજિનપ્રભાવે

જિન ! પ્રભાવૈકરસસ્ત્વયિ સ્યાત્ ।

સ રૂપવાન્ નીરુગજાશ્વસેને !

ગજાશ્વસેનેશ્વરતામુપૈતિ ” ॥ ૬ ॥—ઉપભતિ.

“ હે વીતરાગ ! હે રોગ-રહિત ! હે જન્મ-રહિત ! હે અધિસેન (નૃપતિ)ના નન્દન ! નિર્મળ છે પ્રભાવ જેનો એવા તારે વિષે જે (મનુષ્ય) કંકર હોઈ કરીને પણ તારા પ્રભાવમાં એકરસ અને છે, તે સ્વરૂપવાન થવા ઉપરાંત હાથી, ઘોડા અને સૈન્યની પ્રભુતાને પામે છે. ”—૬

“ મૃયાન્નમો નીલતમાલકાય

તમાલકાયમ્રમ ! તુમ્યમેવ ।

મવાત્ ત્વદન્યઃ કતમોઽવિતા ન

તમોવિતાનચ્છિદુરોઽર્કં યુવ ” ॥ ૭ ॥—ઉપભતિ.

“ તમાલ વૃક્ષના જેવી જેની કાયાની કાન્તિ છે એવા હે (જિનેશ્વર !) અત્યન્ત નીલ (કૃષ્ણ) કેશવાળા એવા તનેજ (મારો) નમસ્કાર હોજો જેમ અંધકારના સમૂહનો નાશ કરવામાં સૂર્યજ (સમર્થ) છે, તેમ (અમને સસારરૂપી કેદખાનામાંથી) અચાવનાર તારા સિવાય અન્ય કોઈ નથી. ”—૭

“ ત્વદુક્કલ્યેષ્વવિરામવાસે

વિરામ ! વાસેય ! મયિ પ્રસીદ ।

મન્યાન્ સ્તવઃ પાતુ જિનપ્રભોઽયં

જિનપ્રભો યં વિદધે યતીન્દ્રઃ ” ॥ ૮ ॥—ઉપભતિ.

“ હે વિશેષતઃ સમણીય (જિનેશ્વર) ! હે વામા (રાણી)ના પુત્ર ! તેં કથન કરેલાં કૃત્યો પ્રતિ નિરંતર પ્રતિકૂળ રહેનારા એવા મારા (જેવા પ્રમાદી) ઉપર તું પ્રસન્ન થા. જે (આ) સ્તવનને આ જિનપ્રભુ મુનીશ્વરે (આચાર્યે) અનાવ્યું છે, તે આ સ્તવન કે જેમાં વીતરાગની પ્રભા (ગુણો) છે તે લવ્ય (શ્રી)તું રક્ષણ કરો. ”—૮

અન્વય:

સૌવર્ણ-પટ્ટા, શ્રી-ગૌરી પદ્મ-હસ્તિકા, હસ્તિકા-કાન્ના, મહત્-ગોધા શ્રી-‘ગૌરી’ વઃ આગસ-ધામન્-ધ્વસ્તયે અસ્તુ ।

શીલ્પકાર્ય

પટ્ટ=(૧) પીઠ; (૨) રાજ-સિંહાસન; (૩) હાથ; (૪)

ઉત્તરીય વસ્ત્ર.

સૌવર્ણપટ્ટા=સુવર્ણનો પટ્ટ છે જેનો એવી.

ગૌરી=પીતવર્ણી.

શ્રીગૌરી=લક્ષ્મી (દેવી)ના સમાન પીતવર્ણી.

ગૌરી=ગૌરી (દેવી.)

શ્રીગૌરી=શ્રીગૌરી (દેવી).

પદ્મ=કમળ.

હસ્ત=હાથ.

પદ્મહસ્તિકા=પદ્મ છે હાથમાં જેના એવી.

હસ્તિકા=હુંજર, હાથી.

કાન્ના=શરીર, દેહ.

હસ્તિકાયા=હાથીના જેવું શરીર છે જેનું એવી.

ગોધા=એક જાતનો સાપ, ઘો.

મહાગોધા=ચોટી ગોધા છે વાહન જેનું એવી.

આગસ=પાપ.

ધામન્=શુદ્ધ.

ધ્વસ્તિ=ધ્વસ, નાશ.

આનોધામધ્વસ્તયે=પાપના શુદ્ધના નાશને અર્થે.

વઃ (મૂળ ચુષ્મદ્)=તમારા.

અર્થોક્તિ

ગૌરી દેવીની સ્તુતિ—

“ સુવર્ણના પટ્ટવાળી, લક્ષ્મીના જેવી પીતવર્ણી, પદ્મ છે હસ્તમાં જેના એવી, હુંજરના જેવા (પ્રૌઢ) દેહવાળી તથા ચોટી ગોધા છે વાહન જેનું એવી શ્રીગૌરી (દેવી) (હે સુક્તિ-યોગ્ય પ્રાણીઓ!) તમારા પાપરૂપી ધામના ધ્વંસને માટે થાઓ. ”—૪૮

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમરકાર—

આ પદ્ય પણ એક પ્રકારના ચમકથી શીલે છે એ દેખીતી વાત છે. આ પદ્યના પ્રથમ ચરણના છેવટના ત્રણ અક્ષરોથી દ્વિતીય ચરણનો પ્રારંભ થયો છે અને એવીજ રીતે દ્વિતીય ચરણના છેવટના ત્રણ અક્ષરોથી તૃતીય ચરણ શરૂ થાય છે. પરંતુ તૃતીય ચરણના છેવટના બે અક્ષરોથી અતુર્ય ચરણનો પ્રારંભ થાય છે, એ વાત ભૂલવા જેવી નથી.

ગૌરી દેવીનું સ્વરૂપ—

‘ગૌરવર્ણી હોય તે ગૌરી’ એમ ગૌરી શબ્દ સૂચવે છે. આ ગૌરી દેવી પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એ ગૌરવર્ણી છે અને ગોધિકા એ એનું વાહન છે. વિશેષમાં એ હસ્તમાં સહસ્ર-પત્રી કમલ રાખે છે. એના સંબંધમાં કહ્યું પણ છે કે—

“ ગોધાસનસમાસીના, કુન્દકર્પૂરનિર્મલા ।

સહસ્રપત્રસંયુક્ત-પાણિગૌરી ધ્રિયેઽસ્તુ નઃ ॥ ”

—આચાર્ય પત્રાંક ૧૬૨.

આ દેવીના સ્વરૂપ ઉપર વિશિષ્ટ પ્રકાશ તો નિર્વાણ-કલિકા પાડે છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ તથા ગૌરીદેવી કનકગૌરી ગોધાવાહનાં ચતુર્મુજાં ચરદ્મુશલયુતદક્ષિણકરામક્ષમાલાકુવ-લયાલક્રુતવામહસ્તાં ચેતિ ” અર્થાત્ ગૌરી દેવીને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને મુશલથી વિભૂષિત છે, ત્યારે ડાબા બે હાથ જપ-માલા અને કમલથી અલંકૃત છે.

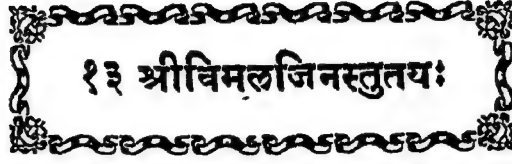

निर्वाणकलिकायाम्—

“गौरीं देवीं कनकगौरीं गोधावाहनां चतुर्भुजां वरदमुसलयुतदक्षिण-
करां अक्षमालाकुवल्यालङ्कृतवामहस्तां चेति ।”

અથ શ્રીવિમલનાથસ્ય સંસ્તવનમ્—

નિજમહિમવિજિતકમલં

પ્રમદભરાનમ્રદેવપૂજિતકમલમ્ ।

વિમલસ્ય ધામયુગલં—

ઘનીયગુણસમ્પદભિનુત ક્રમયુગલમ્ ॥ ૪૯ ॥

—આર્યાગીતિઃ

ટીકા

નિજમહિમ્ના વિજિતં કમલં યેન તત્ । હર્ષભરેણ આનન્દાશ્ચ તે દેવાશ્ચ તૈઃ પૂજિતમ્ ।
ધામ-તેજઃ તત્ યુનક્તીતિ ધામયુક્ । અલક્ષ્ણીયા ગુણાનાં સમ્પદ્ યસ્ય તત્ । અભિનુત-
અભિદ્યુત ॥ ૪૯ ॥

અન્વયઃ

વિમલસ્ય નિજ-મહિમન્-વિજિત-કમલં, પ્રમદ-ભર-આનન્દ-દેવ-પૂજિતકં અલં ધામન્-યુક્,
અ-લક્ષ્ણીય-ગુણ-સમ્પદ્ ક્રમ-યુગલં અભિનુત ।

શીઘ્રાર્થ

કમલ=કમળ.

નિજમહિમવિજિતકમલં=પોતાના મહિમા વડે વિજય
મેળવ્યો છે કમલના ઉપર જેણે એવા.

મ્ર=સમૃદ્ધ.

પૂજિત (ધા° પૂજ)=પૂજેલ.

પ્રમદભરાનમ્રદેવપૂજિતકં=હર્ષના સમૃદ્ધપૂર્વક પ્રણામ
કરનારા દેવો વડે પૂજાયેલા.

વિમલસ્ય (મૂ° વિમલ)=વિમલ(નાથ)ના.

ધામન્=તેજ.

યુક્=એકત્રિયું.

ધામયુક્=તેજને એકનાર, તેજસ્વી.

અલક્ષ્ણીય (ધા° લક્ષ્)=જેનો પરાભવ ન થઇ શકે
તેવા.

ગુણ=ગુણ.

અલક્ષ્ણીયગુણસમ્પદ્=અલંકારનીય છે ગુણોની સંપત્તિ
જેની એવા.

અભિનુત (ધા° નુ)=તમે સ્તવો.

ક્રમયુગલં=અરણ્ય-યુગલને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવિમલનાથનું સંસ્તવન—

“પોતાના મહિમા વડે પરાજિત કર્યું છે કમલને જેણે એવા, તથા વળી હર્ષના
સમૃદ્ધપૂર્વક નમસ્કાર કરનારા અમરો વડે પૂજાયેલા એવા, તેમજ વળી અત્યંત તેજસ્વી

તથા અલંધનીય છે ગુણોની સંપત્તિ જની એવા 'વિમલ(નાથ)ના ચરણ-યુગલને (હે ભગ્ય જનો !) તમે (અત્યંત) સ્તવો. "—૪૯

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્ય પદ્ય-ચમત્કારના સંબંધમાં તૃતીય પદ્યને મળતું આવે છે, કેમકે આનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે. આ ઉપરથી બેઠ શકાય છે કે આ કાવ્યમાં જે ચમત્કાર પ્રધાન પદ્ય ભોગવે છે, તે ચમત્કનો આ પદ્યથી પુનઃ પ્રારંભ થાય છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જિન-સેવા—

શમિતાખિલરુજિ નાનાં—

મોજોદરલાલિતેઽતિચારુ જિનાનામ્ ।

ચરણયુગે દિવિજનતે

મર્તિ કુરુ દુર્લભે ભુવિ જનતે ! ॥ ૫૦ ॥

—આર્યાં

ટીકા

હે જનતે ! મર્તિ કુરુ । ચરણયુગે । શમિતા અખિલા રુજો-રોગા યેન તત્ તસ્મિન્ । નાનામ્મોજાનામુદરં તસ્મિન્ લાલિતે-વૃદ્ધિં નીતે । અતિચારુ લાલિતક્રિયાવિશેષણં એતત્ । દિવિજા-દેવાસ્તૈર્નતં તસ્મિન્ । દુઃખેન લભ્યં તસ્મિન્ ॥ ૫૦ ॥

અન્વયઃ

(હે) જનતે ! જિનાનાં શમિત-અખિલ-રુજિ, અતિ-ચારુ નાના-અમ્મોજ-ઉદર-લાલિતે, દિવિજ-નતે ભુવિ દુર્લભે ચરણ-યુગે મર્તિ કુરુ ।

શીખદાર્થ

શમિત (ધા० શમ)=શાંત કરાયેલ.

રુજ્ઞ=રોગ, વ્યાધિ.

શમિતાખિલરુજિ=શાંત કરાયા છે સમસ્ત રોગો જેના વડે એવા.

અમ્મોજ=કમળ.

ઉદર=મધ્ય ભાગ.

લાલિત (ધા० લલ્)=વૃદ્ધિને પામેલ.

નાનામ્મોજોદરલાલિતે=વિવિધ કમલોના મધ્ય ભાગને વિષે વૃદ્ધિ પામેલ.

અતિચારુ=અત્યંત મનોહર રીતે.

જિનાનાં (મૂ० જિન)=તીર્થંકરોના.

યુગ=યુગલ, બેનું બેડું.

ચરણયુગે=પાદ-યુગલને વિષે.

દિવિજ=દેવતા.

નત (ધા० નમ્)=પ્રણામ કરેલ.

દિવિજનતે=દેવતાઓ વડે પ્રણામ કરાયેલા.

કુરુ (ધા० કૃ)=કરું કર.

દુર્લભે (મૂ० દુર્લભ)=દુર્લભ.

જનતે ! (મૂ० જનતા)=હે જન-સમૂહ !

૧ આ તેરમા તીર્થંકર શ્રીવિમલનાથને લગતી ટૂંક હકીકત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના પૃ० ૧૬૫ માંથી મળી શકશે.

શ્લોકાર્થ

જિન-સેવા—

“ શાંત કરાયા છે સમસ્ત રોગો જનાથી એવા, વળી વિવિધ ક્રમલોના મધ્ય ભાગને વિષે અત્યંત મનોહર રીતે વૃદ્ધિ પામેલા, તેમજ દેવતાઓ વડે પ્રણામ કરાયેલા તથા વળી પૃથ્વીને વિષે દુર્લભ એવા જિનોના ચરણ-યુગલને વિષે હે જન-સમૂહ ! તું ભક્તિ કર. ”—૫૦

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યો પણ ‘પાદાંતસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામના શબ્દાલંકારથી શોભે છે અને તેમ હોવાને લીધે આ પદ્યો છઠ્ઠા પદ્યને ચમત્કના વિષયમાં મળતાં આવે છે.

ૐ ૐ ૐ ૐ

જિનવાણીસ્તુતિ:—

વિજિતવતી સુરવં ઘા-

માપૂરિતવન્તમમ્બુદં સુરવન્ધ્યા ।

વીરસ્ય ભવાદવતાદ્

વાણી કેનાપિ ન વિજિતા વાદવતા ॥ ૫૧ ॥

—આર્યા૦

ટીકા

વીરસ્ય જિનસ્ય વાણી ભવાત્ અવતાત્-રક્ષતાત્ । વિજિતવતી-તિરસ્કૃતવતી અમ્બુદમ્ । શોભનો રવઃ-શબ્દો યસ્ય તમ્ । ઘ્યાં-આકાશં આપૂરિતવન્તમ્ । કિંમૂતા વાક્ ? સુરૈવન્ધ્યા । તથા કેનાપિ વાદવતા-વાદિના ન વિજિતા ॥ ૫૧ ॥

અન્વયઃ

ઘ્યાં આપૂરિતવન્તં, સુ-રવં અમ્બુદં વિજિતવતી, સુર-વન્ધ્યા, કેન અપિ વાદવતા ન વિજિતા વીરસ્ય વાણી ભવાત્ અવતાત્ ।

શબ્દાર્થ

વિજિતવતી (ધા૦ જિ)=વિજય મેળવેલી.
રવ=ધ્વનિ, અવાજ.
સુરવં=સુન્દર ધ્વનિ છે જેનો એવા.
ઘ્યાં (મૂ૦ દિવ્)=આકાશને.
આપૂરિતવન્તં (ધા૦ પૂર)=પૂરી લીધેલ.
અમ્બુદં (મૂ૦ અમ્બુદ)=મેઘને.
વન્ધ્યા (ધા૦ વન્દ)=વન્દન કરવા લાયક.

સુરવન્ધ્યા=દેવોને વન્દન કરવા લાયક.
વીરસ્ય (મૂ૦ વીર)=વીરની.
અવતાત્ (ધા૦ અવ્)=અચાવો.
વાણી=વાણી, દેશના.
કેન (મૂ૦ કિમ્)=કોઈથી.
વિજિતા (ધા૦ જિ)=જીતાયેલી.
વાદવતા (મૂ૦ વાદવત્)=વાદી વડે.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની સ્તુતિ—

“આકાશને પૂરી નાખનારો તથા વળી શોભાયમાન ગર્જનાથી યુક્ત એવા મેઘ ઉપર વિજય મેળવનારી તેમજ દોષ પણ વાદીથી નહિ જીતાયેલી એવી વીરની વાણી (હે સંયો !) (તમને) સવ(—શ્રમણ)થી બચાવો.”—૫૧

* * *

ગાન્ધારીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

પવિમુશલકરા લામં

શુભં ક્રિયાદધિવસન્ત્યતિકરાલાભમ્ ।

કમલં રાગાન્ધારી-

રણકૃત્ત્રીલપ્રભોત્કરા ‘ગાન્ધારી’ ॥ ૫૨ ॥ ૧૩ ॥

—આર્યોઃ

ટીકા

પવિશ્ચ મુશલં ચ પવિમુશલે તે કરયોર્યસ્યાઃ સા । કમલં અધિવસન્તી । “ઉપાન્વ-ધ્યાઙ્ગ્વસઃ” (સિ૦ અ૦ ૨, પા૦ ૨, સૂ૦ ૨૧) હત્યનેનાધારસ્ય કર્મતા । કમલે સ્થિતે-ત્યર્થઃ । કિંવિધં પદ્મં ? અતીવ કરાલ-અમકુરા (આભા) ળ્છાયા यस્ય તત્ । રાગેણાન્ધાશ્ચ તેઽરયશ્ચ તેષાં ર્ફરણં-પ્રેરણં કરોતીતિ કૃત્ । નીલપ્રમાણામુત્કરો યસ્યાઃ સા ॥૫૨॥

અન્વયઃ

પવિ-મુશલ-કરા, અતિ-કરાલ-આમં કમલં અધિવસન્તી, રાગ-અન્ધ-અર્તિ-ફરણ-કૃત્, નીલ-પ્રમા-ઉત્કરા ‘ગાન્ધારી’ શુભં લામં ક્રિયાત્ ।

શ્લોકાર્થ

મુશલ=મુસળું, સાંબેલું.

કર=હાથ.

પવિમુશલકરા=વજ્ર અને મુસળું છે હાથમાં લેના એવી.

લામં (મૂ. લામ)=લાભને.

શુભં (મૂ. શુભ)=શુભ.

ક્રિયાત્ (ધા. કૃ)=કરો.

અધિવસન્તી (ધા. વસ્)=વસનારી.

કરાલ=ઉચ્ચ.

અતિકરાલામં=અતિશય કરાલ છે કાન્તિ લેની એવા.

કમલં (મૂ. કમલ)=કમલ ઉપર.

અન્ધ=આંધળા.

ફરણ=પ્રેરણ.

રાગાન્ધારીરણકૃત્=રાગાંધ દુઃખનોને પ્રેરણ કરનારી.

નીલ=શ્યામ.

નીલપ્રભોત્કરા=શ્યામ છે પ્રભાનો સમૂહ જેનો એવી.

ગાન્ધારી=ગાન્ધારી (દેવી).

निर्वाणकलिकायाम्—

“गान्धारीं देवीं नीलवर्णीं कमलासनां चतुर्भुजां वरदमुसलयुत-
दक्षिणकरां अभयकुलिशयुतवामहस्तां चेति ।”

શ્લોકાર્થ

ગાન્ધારી દેવીની સ્તુતિ—

“વજ્ર અને મુશળ છે હાથમાં જેના એવી, વળી અતિશય ઉચ્ચ (અર્થાત્ અલંકાર) છે કાન્તિ જેની એવા કમલ ઉપર નિવાસ કરનારી, તથા વળી રાગાંધ દુશ્મનોને પ્રેરણા કરનારી તેમજ નીલ છે પ્રભાનો સમૂહ જેનો એવી ગાન્ધારી (દેવી) (હે સ્વર્ણા ! તમને) શુભ લાભ કરે.”—૫૨

સ્વપ્રીકરણ

ગાન્ધારી દેવીનું સ્વરૂપ—

આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ વરદ અને મુશલથી અલંકૃત છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથ અભય અને વજ્રથી વિભૂષિત છે. વળી તે નીલવર્ણી છે અને કમલ એ એનું આસન છે. આ વાતની નિર્વાણ-કલિકા સાક્ષી પૂરે છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા ગાન્ધારીદેવીં નીલવર્ણાં કમલાસનાં ચતુર્ભુજાં વરદમુશલયુતદક્ષિણકરામમયકુલિશ-યુતવામહસ્તાં ચેતિ.”

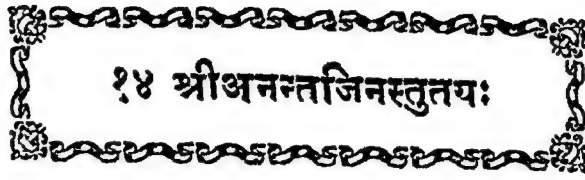
આચાર્ય-દિનકર પણ આ વાતનું સમર્થન કરે છે, કેમકે તેમાં કહ્યું છે કે—

“શતપત્રસ્થિતચરણા, મુસલં વજ્રં ચ હસ્તયોર્દધતી ।

કમનીયાજ્ઞનકાન્તિ-ગાન્ધારી ગાં શુભાં દદ્યાત્ ॥” —આર્યા

આચાર્ય ૫ત્રાંક ૧૬૨.

૧૪ શ્રીઅનન્તજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅનન્તનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

નિરેતિ ગદવલ્લરીગુપિલજન્મકાન્તારતઃ

પ્રણમ્ય યમનીપ્સિતોપનતદિવ્યકાન્તારતઃ ।

અનન્તજિદસૌ જયત્યભિમતાયદો ઘસ્મરઃ

સમસ્તજગદંહસાં હતકૃતાપદોઘસ્મરઃ ॥ ૫૩ ॥

—પૃથ્વી (૮,૧)

ટીકા

અસૌ અનન્તજિત્ તીર્થકરો જયતિ । યં પ્રણમ્ય જીવો નિરેતિ-નિર્ગચ્છતિ । કસ્માત્ ? ગદા-રોગા એવ વલ્લર્યો-લતાસ્તાભિર્ગુપિલં-ગહનં જન્મ એવ કાન્તારં-વનં તસ્માત્ । કિંભૂતઃ સન્ નિરેતિ ? અનીપ્સિતમેવ-અનામુમિષ્ટમેવ ઉપનતં-આગતં દિવ્યકાન્તાનાં રતં-સુખં યસ્ય સઃ । અભિમતં સુખં તસ્ય આયઃ-પ્રાસિસ્તં દદાતીતિ અંદઃ, જિનવિશેષણમ્ । ઘસ્મરો-વિનાશકઃ । સમસ્તજગતાં અંહાંસિ-પાપાનિ તेषામ્ । કૃત આપદાં ઓઘો યેન સ્મરેણ સ (તતઃ) કર્મધારયઃ । હતઃ કૃતાપદોઘસ્મરો યેન સઃ ॥ ૫૩ ॥

અન્વયઃ

યં પ્રણમ્ય અન્-ઈપ્સિત-ઉપનત-દિવ્ય-કાન્તા-રતઃ (સન્ જીવઃ) ગદવલ્લરી-ગુપિલ-જન્મન્-કાન્તાર-તઃ નિરેતિ, અસૌ અભિમત-આય-દઃ, સમસ્ત-જગત્-અંહસાં ઘસ્મરઃ, હત-કૃત-આપદ્-ઓઘ-સ્મરઃ 'અનન્તજિત્' જયતિ ।

શબ્દાર્થ

નિરેતિ (ધા० ૬)=અહાર નીકળી જાય છે.

ગદ=રોગ.

વલ્લરી=વેલ, લતા.

ગુપિલ=ગહન.

કાન્તાર=વન, જંગલ.

ગદવલ્લરીગુપિલજન્મકાન્તારતઃ=રોગરૂપી લતાઓ

વડે ગહન એવા જન્મરૂપી વનમાંથી.

પ્રણમ્ય (ધા० નમ્)=પ્રણામ કરીને.

અનીપ્સિત=વગર ધૃષ્ટાએ.

ઉપનત (ધા० નમ્)=ઉપસ્થિત, પામેલ.

કાન્તા=લલના, સ્ત્રી.

રત=સુખ.

અનીપ્સિતોપનતદિવ્યકાન્તારતઃ=વગર ધૃષ્ટાએ

પ્રાપ્ત થયું છે દિવ્યાંગનાનું સુખ બેને એવો.

અનન્તજિત્=અનન્તજિત્, અનન્તનાથ.
અમિમત (ધા० મન્)=અભીષ્ટ, વાંછિત.
અમિમતાયદઃ=અભીષ્ટ લાભને દેનારા.
ઘ્સરઃ (મૂ० ઘ્સર)=વિનાશક, નાશ કરનારા.
અહસ્=પાપ.

સમસ્તજગદંહસાં=સમસ્ત જગતનાં પાપોનાં.

સર=કામદેવ, મદન.

હતકૃતાપદોઘસરઃ=કયોં છે આપત્તિનો સમૂહ જેણે
એવા કામદેવને હણ્યો છે જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅનન્તનાથની સ્તુતિ—

જે (તીર્થંકર)ને પ્રણામ કરીને, ઇચ્છતો નથી છતાં પણ પ્રાપ્ત થયું છે દિવ્યાંગનાનું
સુખ જેને એવો થયો થકા (જીવ) વ્યાધિરૂપી વેલોથી ગહન એવા જન્મ (—મરણ)
રૂપ જંગલમાંથી બહાર નીકળી જાય છે, તે, અભીષ્ટ લાભને દેનારા, સમસ્ત જગતનાં
પાપોનાં સંહાર કરનારા તથા વળી (ઉત્પન્ન) કયોં છે આપત્તિનો સમૂહ જેણે એવા મદનને
(પણ) હણ્યો છે જેણે એવા ‘અનન્તજિત્ (તીર્થંકર) જયવંતા વર્તે છે.’—૫૩

તીર્થંકરના નામ સંબંધી વિચાર—

ઔદમા તીર્થંકરનું પ્રચલિત નામ ‘અનન્ત’ છે, પરંતુ આ પદમાં ‘અનન્તજિત્’ એમ
આપ્યું છે તે શું યોગ્ય છે એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે. આ પ્રશ્નના સંબંધમાં વિચાર કરીએ તે પૂર્વે
એ પણ વાત ધ્યાનમાં લેવી આવશ્યક છે કે જાણીએ પદમાં તો વીસમા તીર્થંકરના ‘સુનિસુમત’
નામને બદલે ‘સુમત’નો ઉલ્લેખ છે તેનું કેમ વાડ? આ તો વધારે અયોગ્ય વાત છે એમ
ઉપલેક દૃષ્ટિએ વિચારનારને લાગે, પરંતુ તેમ નથી. એ વાતની કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહિમચન્દ્ર-
સૂરિકૃત અભિધાન-ચિન્તામણિ સાક્ષી પૂરે છે. ત્યાં તીર્થંકરોનાં નામાન્તરો વિષે ઉલ્લેખ
કરતાં કહ્યું છે કે—

“ક્રપમો વૃષભઃ શ્રેયાન્, શ્રેયાંસઃ સ્યાદનન્તજિદનન્તઃ ।

સુવિધિસ્તુ પુષ્પદન્તો, મુનિસુવતસુવતૌ તુલ્યૌ ॥ —આર્યા

અરિષ્ટનેમિસ્તુ નેમિ-વૈરશ્ચરમતીર્થકૃત્ ।

મહાવીરો વર્ધમાનો, દેવાયો જ્ઞાતનન્દનઃ ॥ ” —અનુબુધ્

—પ્રથમ કાણ્ડ, પદ્યાક ૨૬-૩૦.

અર્થાત્ ‘ક્રપલ’ અને ‘વૃષલ’, ‘શ્રેયાન્’ અને ‘શ્રેયાંસ’, ‘અનન્તજિત્’ અને
‘અનન્ત’, ‘સુવિધિ’ અને ‘પુષ્પદન્ત’ તેમજ ‘સુનિસુમત’ અને ‘સુમત’ એ સમાન છે. એવીજ
રીતે ‘અરિષ્ટનેમિ’ અને ‘નેમિ’ પણ સમાન છે. અન્તિમ તીર્થંકરનાં વીર, મહાવીર, વર્ધમાન,
દેવાય અને જ્ઞાતનન્દન એ નામાન્તરો છે.

ૐ ૐ ૐ ૐ

૧ ‘અનન્તજિત્’શબ્દસ્ય વ્યુત્પત્ત્યર્થઃ—

“અનન્તકર્મોજ્ઞાન્ જયતિ અનન્તૈર્જ્ઞાનાદિમિવાં જમલ્યનન્તજિત્, યદ્વા ગર્ભસ્થિતે જનન્યા અનન્તરજન્મદામ દષ્ટં
જયતિ ચ ત્રિસુવનેઽપિ હલ્યનન્તજિત્ ”

—અભિધાનચિન્તામણિસ્વોપજ્ઞીકાયામ્

૨ આ ઔદમા તીર્થંકરની સ્તૂતિ રૂપરેખા સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧૭૫)માં આલેખવામાં
આવી છે.

જિનાનાં વિજય:—

भवन्ति न यदानता वरविधावलीकाननाः

श्रुतज्वलनभस्मसात्कृतभवावलीकाननाः ।

प्रपञ्चितजगद्बृहद्दुरितकूपतारा जिना

जयन्ति वपुषेह तेऽनुपमरूपताराजिना ॥ ૫૪ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

પ્રપજ્ઞિતાનિ જગતિ બૃહદ્દુરિતાન્યેવ કૂપસ્તં તરન્તીતિ તારાઃ । શ્રુતમેવ જ્વલનસ્તેન ભસ્મસાત્કૃતં ભવાવલીકાનનં-વનં યૈસ્તે । જિના વપુષા જયન્તિ । યદાનતાઃ સન્તો વરકર્તૃબ્યે અલીકમુખા ન ભવન્તિ । વપુષા કિંમૂતેન ? અનુપમરૂપતયા રાજિના-શોમિતેન ॥ ૫૪ ॥

અન્વયઃ

યદ્-આનતાઃ (પ્રાણિનઃ) વર-વિધૌ અલીક-આનનાઃ ન ભવન્તિ, તે શ્રુત-જ્વલન-ભસ્મ-સાત્-કૃત-ભવ-આવલી-કાનનાઃ, પ્રપજ્ઞિત-જગદ્-બૃહદ્-દુરિત-કૂપ-તારાઃ જિનાઃ અનુપમ-રૂપતા-રાજિના વપુષા રૂઢ જયન્તિ ।

શબ્દાર્થ

આનત (ધા० નમ્)=નમેલા, પ્રણામ કરેલા.

યદાનતાઃ=જેને પ્રણામ કરેલા.

વરવિધૌ=ઉત્તમ કાર્યને વિષે.

અલીક=અસત્ય, ભૂઠું.

આનન=મુખ, વદન.

અલીકાનનાઃ=અસત્ય છે મુખ જેમનું એવા.

શ્રુત=શ્રુત-જ્ઞાન.

જ્વલન=અગ્નિ, આગ.

ભસ્મ=રાખ, રાખોડી.

સાત્=એક જાતનો પ્રત્યય.

કાનન=વન, અરણ્ય.

શ્રુતજ્વલનભસ્મસાત્કૃતભવાવલીકાનનાઃ=શ્રુતરૂપ

અગ્નિ વડે ભસ્મીભૂત કર્યું છે ભવની શ્રેણિરૂપ વનને જેમણે એવા.

પ્રપજ્ઞિત=ફેલાવેલ, વિસ્તીર્ણ.

બૃહદ્=મોટું.

કૂપ=કુવો.

તાર (ધા० તૃ)=તરી જનારા.

પ્રપજ્ઞિતજગદ્બૃહદ્દુરિતકૂપતારાઃ=જગતને વિષે વિસ્તાર પામેલા મહાપાપરૂપ કૂપને તરી જનારા.

જયન્તિ (ધા० જિ)=જય પામે છે.

વપુષા (ધા० વપુસ્)=શરીર વડે.

રૂપતા=સૌન્દર્ય.

અનુપમરૂપતારાજિના=અસાધારણ સૌન્દર્ય વડે શોભતા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોનો વિજય—

જેમને પ્રણામ કરેલા (જીવો) ઉત્તમ કાર્યને વિષે અસત્ય-મુખ વાળા થતા નથી (અર્થાત્ એક વખત ઉચિત કાર્ય કરવા હા પાડ્યા પછી તેવું કાર્ય જરૂરજ કરે છે), તેઓ

કે જમણે શ્રુતરૂપ અગ્નિ વડે ભવ-શ્રેણિ રૂપ વનોને ખાળીને ભસ્મીભૂત કર્યા છે તથા જગ્યા જગત્માં વિસ્તાર પામેલા એવા મહાપાતકરૂપ કૂપને તરી જાય છે, તે જિને અલૌકિક સૌન્દર્યથી શોભતા દેહ વડે અત્ર જાય પામે છે.”—૫૪

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્યનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના પાંચ અક્ષરોની સમાનતા દૃષ્ટિગોચર થાય છે, એથી કરીને આ પદ્ય ‘પાદાંતસમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામના શબ્દાલંકારથી શોભી રહ્યું છે.

શ્રુત-જ્ઞાન—

જૈન શાસ્ત્રમાં જ્ઞાનના પાંચ પ્રકારો પાડ્યા છે—(૧) મતિ, (૨) શ્રુત, (૩) અવધિ, (૪) મનઃપર્યય અને (૫) કેવલ. આ પાંચ પ્રકારો પૈકી પરોક્ષ પ્રમાણરૂપ, મતિપૂર્વક, શાસ્ત્ર-શ્રવણ અથવા તેના પઠન ઉપર આધાર રાખનાર, ત્રિકાલવિષયક તેમજ અંગબાહ્ય અને અંગપ્રવિષ્ટ એમ બે મુખ્ય ભેદોવાળું જ્ઞાન શ્રુત-જ્ઞાન છે. શબ્દ-શ્રવણથી ઉપજતો બોધ યાને શબ્દ-બોધ તે શ્રુત-જ્ઞાન છે, જ્યારે શબ્દજનિત અર્થ-બોધથી અતિરિક્ત, ઇન્દ્રિયાર્થસંબંધજન્ય બોધ તે મતિજ્ઞાન છે. ઉપર્યુક્ત પાંચ જ્ઞાનોની સ્થૂળ માહિતી અધ્યાત્મ-તત્ત્વાલોકમાંથી મળી શકશે, જ્યારે તેનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ તો વિશેષાવશ્યક, નંદીસૂત્ર વિગેરે પ્રૌઢ ગ્રંથોમાંથી મળશે.

શ્રુત-જ્ઞાનનો મહિમા—

આ પદ્યમાં જે એમ સૂચન કરવામાં આવ્યું છે કે શ્રુતજ્ઞાન દ્વારા ભવરૂપી વનો ભસ્મીભૂત બને છે (અને તેમ થતાં મુક્તિ મળે છે) તે કંઈ અતિશયોક્તિ નથી. કેમકે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે ‘ઔદપૂર્વધર’ યાને શ્રુત-કેવલી જે આહાર લાવે તે આહાર કેવલ-જ્ઞાનીને પણ કંદેપ છે. ઘણી જો કે શ્રુત-જ્ઞાન સ્વપર્યાયથી કે પરપર્યાયથી કેવલજ્ઞાનના સમાન નથી, પરંતુ સ્વ-પર ઉભય પર્યાય વડે તો તે તેના સમાન છે. કહ્યું પણ છે કે—

“સંયપજ્ઞાપહિ ઉ કેવલેણ તુલ્યં ન હોજ્ઞ ન પરેહિં ।

સયપરપજ્ઞાપહિ તુ તુલ્યં તં કેવલેણેવ ॥

—વિશેષાવશ્યક, ગાથાંક ૪૯૩.

વિશેષમાં જેણે પૂરેપૂરા દશ પૂર્વજનું અધ્યયન કર્યું હોય, તે જીવ પણ કદી પણ અભવ્યરૂપી અસહ્ય સલાનો સહ્ય બનતો નથી. અર્થાત્ તે જીવને નિર્વાણ-નગરે જવાનો પરવાનો મળી જાય છે. આ ઉપરથી શ્રુત-જ્ઞાનનો મહિમા સમજી શકાય છે.

જિનેન્દરના દેહનું વર્ણન—

જોકે જિનેન્દરના દેહનું યથોચિત વર્ણન કરવું તો અશક્ય છે, છતાં પણ કંદેપ-સૂત્રની શ્રીવિનયવિજયજીએ રચેલી સુખોદિકા નામની (સૂ. ૧૦૮ ની) વૃત્તિમાં આપેલાં નિઝ-લિખિત પદ્યો તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય.

૧ આ સંબંધમાં જુઓ વીર-ભક્તામરના ૨૪મા પદ્યનું સ્પષ્ટીકરણ.

૨ સંસ્કૃત-છાયા—

સ્વકપર્યાયૈસ્તુ કેવલેણ તુલ્યં ન ભવતિ ન પરૈઃ ।

સ્વકપરપર્યાયૈસ્તુ તુલ્યમેવ તત્ કેવલેણ ॥

“ દ્વિજરાજમુખો ગજરાજગતિ-
 રરુણોષ્ઠપુટઃ સિતદન્તતતિઃ ।
 શિતિકેશભરોઽસ્વજમજ્જુકરઃ
 સુરમિશ્વસિતઃ પ્રમયોલ્લસિતઃ ॥ ૧ ॥—તોટકચ્છન્દઃ
 મતિમાન્ શ્રુતવાન્ પ્રથિતાવધિયુક્
 પૃથુપૂર્વભવસ્મરણો ગતરુક્ ।
 મતિકાન્તિધૃતિપ્રભૃતિસ્વગુણે-
 જગતોઽપ્યધિકો જગતીતિલકઃ ॥ ૨ ॥”—યુગ્મમ્

અર્થાત્—જેમનું વદન ચંદ્ર જેવું છે, જેમની આલ ઐરાવત હાથીના જેવી છે, જેમના હોઠ રાતા છે, વળી જેમના દાંતની પંક્તિ દ્વિજ જેવી સફેદ છે, જેમના કેશનો સમૂહ કાળો છે, જેમના હાથ કમલના જેવા નાળૂક છે, જેમનો શ્વાસ સુગંધથી ભરપૂર છે તથા વળી જેઓ ક્રાંતિથી દીપી રહ્યા છે, તેમજ મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનના ધારક હોવા ઉપરાંત જેમનું અવધિજ્ઞાન અતિશય વિસ્તૃત છે, વળી જેમનું પૂર્વભવ-સ્મરણ વિસ્તારવાળું છે, જેઓ રોગ-રહિત છે તેમજ મતિ, કાન્તિ, ધૃતિ, ઇત્યાદિ ગુણોએ કરીને જે જગત્થી અદિયાતા છે, તે જિનેશ્વર જગત્ના તિલકસમાન છે.

કહેવાની મતલબ એ છે કે અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોનું સૌન્દર્ય-લાવણ્ય પણ તીર્થંકરના દેહ-લાવણ્ય આગળ તો કશી ગણતરીમાં નથી, તો પછી આવા અપૂર્વ દેહનું વર્ણન તો મારા જેવો ક્યાંથીજ કરી શકે ?

૫ ૫ ૫ ૫

જિન-વાણ્યાઃ પ્રાધાન્યમ્—

અવન્ત્યખિલવિષ્ટપાશ્રિતસમાજનાસૂતૃતા

જયત્યમરયોગિભિઃ કૃતસમાજના સૂતૃતા ।

જિનેન્દ્રગદિતા નયાદિવસુપાઽત્ર ગીર્વાણતા-

મિતા રિપુવિભેદને કૃતસુપાત્રગીર્વાણતા ॥ ૫૫ ॥

—પૃથ્વી

૧ સરખાવો—

“ સઘ્વસુરા જહ્ રૂવં, અંગુઠપમાણયં વિઝઘ્વેજા ।

જિણપાયંગુઠં પદ્મ, ણ સોહણ તં જહિગાલો ॥ ”

—આવશ્યક-નિર્ણયિત, ગાથાંક ૫૬૯.

[સર્વસુરા યદિ રૂપમદ્ગુપ્તપ્રમાણં વિકુર્વારન્ ।

જિનપાદાઙ્ગુઠં પ્રતિ ન જ્ઞોમતે તદ્ યથાઝ્ઞારઃ ॥]

અર્થાત્—જે સમસ્ત દેવો અંગુઠા જેવડું રૂપ દિવ્ય શક્તિ વડે વિકુર્વે, તો પણ તે સૂર્યની સંયુગ્મ અંગારાની જેમ તે જિનેશ્વરના અંગુઠા આગળ શોભા પામે નહિ.

૨ તીર્થંકરનો દેહ અનુપમ હોવાથી તો ‘ઔદારિક’ શબ્દનો અર્થ વિચારતાં ‘ઉદ્ગતારં-ઉદારં’ એમ ઉલ્લેખ કરી શકાય છે.

ટીકા

જિનેન્દ્રગદિતા ગીઃ-વાણી જયતિ । કિં કુર્વન્તી ? અવન્તી-રક્ષન્તી । અખિલવિષ્ટપે આશ્રિતા ચાસૌ સમા ચ તસ્યાં જનાસ્તેષાં અસૂન્-પ્રાણાન્ । ક્રતા-અધ્યાપનીયા । અમરાશ્ચ યોગિનશ્ચ તૈઃ કૃતં સમાજનં-આતિથ્યં યસ્યાઃ સા । સૂનૃતા-સત્યા । નયાદય એવ વસૂનિ-નિધાનાનિ પાતીતિ ચા । અત્ર રિપુભેદને વાણતાં ઇતા-પ્રાપ્તા । કૃતા શોભનપાત્રાણાં ગીર્વાણતા-દેવત્વં યયા ॥ ૫૫ ॥

અન્વયઃ

અખિલ-વિષ્ટપ-આશ્રિત-સમા-જન-અસૂન્ અવન્તી, ક્રતા, અમર-યોગિભિઃ કૃત-સમાજના, સૂનૃતા, નય-આદિ-વસુ-પા, રિપુ-વિભેદને વાણતાં-ઇતા, કૃત-સુપાત્ર-ગીર્વાણતા, જિન-ઇન્દ્ર-ગદિતા ગીઃ અત્ર જયતિ ।

શીર્ષકાર્થ

અવન્તી (ધા० અવ)=રક્ષણ કરનારી.
આશ્રિત (ધા० શ્રિ)=આશ્રય લીધેલ.
સમાજન=સભ્ય.
અખિલવિષ્ટપાશ્રિતસમાજનાસૂન્=સમસ્ત બ્રહ્માણ્ડને આશ્રીને રહેલા સભ્યોના પ્રાણોને.
ક્રતા (મૂ० ક્રત)=અભ્યાસ કરવા લાયક.
યોગિન્=યોગી, મુનિવર.
અમરયોગિભિઃ=દેવો અને મુનિવરો વડે.
સમાજન=આતિથ્ય, પરોણાગત.
કૃતસમાજના=કર્તૃ છે આતિથ્ય જેનું એવી.
સૂનૃતા (મૂ० સૂનૃત)=સત્ય, સાચી.
ગદિતા (ધા० ગદ)=કહેલી.
જિનેન્દ્રગદિતા=જિનવરે કહેલી.

વસુ=નિધાન.
નયાદિવસુપા=નય આદિ નિધાનનું રક્ષણ કરનારી.
અત્ર=અહિંઆ.
ગીઃ (મૂ० ગિદ્ર)=વાણી.
વાણતાં (મૂ० વાણતા)=આણપણાને.
ઇતા (મૂ० ઇત)=પ્રાપ્ત થયેલી.
વિભેદન=સંહાર, નાશ.
રિપુવિભેદને=શત્રુનો સંહાર કરવામાં.
સુપાત્ર=યોગ્ય પાત્ર.
ગીર્વાણતા=દેવપણું.
કૃતસુપાત્રગીર્વાણતા=કર્તૃ છે સુપાત્રોનું દેવપણું જેણે એવી.

શ્લોકાર્થ

જિનવાણીનું પ્રાધાન્ય—

“ સમસ્ત બ્રહ્માણ્ડને આશ્રીને રહેલા એવા સભ્ય જનોના (અર્થાત્ સર્વ પ્રાણી-ઓના) પ્રાણનું રક્ષણ કરનારી, વળી અભ્યાસ કરવા લાયક, તથા દેવોએ અને મુનિ-વરોએ કર્તૃ છે આતિથ્ય જેનું એવી (અર્થાત્ વિષ્ણુધાદિકૃતી સેવાયેલી), સાચી, નયા-દિક નિધાનનું પરિપાલન કરનારી, (કામાદિક) શત્રુનો સંહાર કરવામાં આણપણાને પ્રાપ્ત થયેલી (અર્થાત્ આણની ગરજ સારનારી), વળી કર્યા છે સુપાત્રોને દેવરૂપ જેણે એવી તેમજ જિનવરે કહેલી એવી વાણી અત્ર જય પામે છે.”—૫૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમરકાર—

આ પદ્યમાં પ્રથમનાં એ અક્ષરોમાં છેવટના આઠ આઠ અક્ષરો સમાન છે; જ્યારે બાકીનાં

એ ચરણોમાં છેવટના સાત સાત અક્ષરો સમાન છે. આ પ્રકારના શબ્દાલંકારથી નિભૂષિત પદ્ય આ સમસ્ત કાવ્યમાં એકજ છે, એ એની વિશેષતામાં વધારો કરે છે.

૫ ૫ ૫ ૫

માનસીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

નિજાઙ્ગલતયોજ્વલા વિશદવન્ધુજીવાભયા

સિતાઙ્ગવિહગા હતાનમદવન્ધુજીવાભયા ।

જ્વલજ્વલનહેતિકા હરતુ 'માનસી' તાપદં

શુભાતિશયધાન્યવૃદ્ધિઅનુપમાનસીતા પદમ્ ॥ ૫૬ ॥ ૧૪ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

સા માનસી દેવતા તાપદં પદં હરતુ । નિજાઙ્ગમેવ લતા તયા ઉજ્જ્વલા । વિશદ-વન્ધુજીવસ્ય-વિમ્બજીવસ્યેવ આભા યસ્યાઃ સા તયા । સિતાઙ્ગવિહગો-રાજહંસો વાહનં યસ્યાઃ સા । હતા અનમન્તઃ-અનમ્નશીલા અવન્ધુજીવાઃ-શત્રુજીવા યયા સા । જ્વલંશ્ચાસૌ જ્વલ-નશ્ચ સ એવ હેતિઃ-પ્રહરણં યસ્યાઃ સા । શુભાતિશય એવ ધાન્યં તસ્ય વૃદ્ધિઃ તસ્યાં નિરુપમાના સીતા-ક્ષેત્રદેવતા ॥ ૫૬ ॥

અન્વયઃ

વિશદ-વન્ધુ-જીવ-આભયા, નિજ-ઙ્ગ-લતયા ઉજ્જ્વલા, સિત-ઙ્ગ-વિહગા, હત-અનમત્-અવન્ધુ-જીવા, અ-ભયા, જ્વલત્-જ્વલન-હેતિકા, શુભ-અતિશય-ધાન્ય-વૃદ્ધિ-અનુપમાન-સીતા 'માનસી' તાપદં પદં હરતુ ।

શબ્દાર્થ

ઙ્ગ=શરીર, દેહ.

લતા=વેલ.

નિજાઙ્ગલતયા=પોતાની દેહરૂપી વેલ વડે.

ઉજ્જ્વલા (મૂ. ઉજ્જ્વલ)=ઉજ્જ્વલ.

વિશદ=નિર્મલ.

વન્ધુજીવ=અપોરીયું, પુષ્પ-વિશેષ.

વિશદવન્ધુજીવાભયા=નિર્મલ અન્ધુજીવના સમાન ક્રાંતિ છે જેની એવી.

વિહગ=પક્ષી.

સિતાઙ્ગવિહગ=શ્વેત શરીરવાળું પક્ષી, રાજહંસ.

સિતાઙ્ગવિહગા=રાજહંસ છે જેની પાસે એવી.

નમત્ (ધા. નમ્)=નમનારા.

વન્ધુ=મિત્ર.

જીવ=જીવ.

હતાનમદવન્ધુજીવા=હૃષ્ટી નાંખ્યા છે નહિ નમનારા

શત્રુ-જનોને જેણે એવી.

અભયા (મૂ. અભય)=નિર્ભય.

જ્વલત્ (ધા. જ્વલ્)=અળતો, અળવડ્યમાન.

હેતિ=શસ્ત્ર, હથિયાર.

જ્વલજ્વલનહેતિકા=અળવડ્યમાન અગ્નિ છે શસ્ત્ર જેનું એવી.

માનસી=માનસી (દેવી).

અતિશય=અતિશય, ઉત્કૃષ્ટતા.

ધાન્ય=અનાજ.

વૃદ્ધિ=વૃદ્ધિ.

અનુપમાન=ઉપમા-રહિત, નિરૂપમ.

સીતા=ક્ષેત્ર-દેવતા.

શુભાતિશયધાન્યવૃદ્ધિઅનુપમાનસીતા=શુભ અતિશય-રૂપી ધાન્યની વૃદ્ધિ પ્રતિ નિરૂપમ ક્ષેત્ર-દેવતા (દેવી).

निर्वाणकलिकायाम्—

“मानसीं धवलवर्णीं हंसवाहनां चतुर्भुजां वरदवज्रालङ्कृतदक्षिणकरां
अक्षवल्याशनियुक्तवामकरां चेति ।”

શ્લોકાર્થ

માનસી દેવીની સ્તુતિ—

“નિર્મલ અન્ધુજવ (નામના પુષ્પ)ના સમાન કાંતિ છે જેની એવી પોતાની દેહ-લતા વડે ઉજ્જવલ, વળી રાજહંસ છે (વાહન) જેની પાસે એવી, વળી હણી નાખ્યાં છે નહિ નમનારા શત્રુ-જનોને જણે એવી, નિર્ભય, તથા વળી જન્મવલ્લભ અગ્નિ છે શસ્ત્ર જેનું એવી તેમજ વળી શુભ અતિશયરૂપી ધાન્યની વૃદ્ધિ કરવામાં નિરૂપમ ક્ષેત્ર-દેવતાના સમાન એવી માનસી (દેવી) (હે ભગ્યે ! તમારા) સંતાપકારક પદને હરો.”—૫૬

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અમત્કાર—

આ પદમાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના સાત સાત અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ નજરે પડે છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના છ છ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ જોવાય છે.

માનસી દેવીનું સ્વરૂપ—

‘ધ્યાન ધરનારાના મનને સાન્નિધ્ય કરે તે માનસી’ એ માનસી શબ્દનો ંયુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ એક વિદ્યા-દેવી છે. આ દેવી હંસના ઉપર આરૂઢ થાય છે. એ દેવીને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ વરદ અને વજ્રથી શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ તો જપ-માલા અને વજ્રથી શોભે છે. વિશેષમાં તે ધવલવર્ણી છે. આ વાત નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા માનસીં ધવલવર્ણીં હંસવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદવજ્રાલક્રુતદક્ષિણકરામક્ષવલયાશનિયુ-
ક્તવામકરાં ચેતિ ।”

આચાર-દિનકરમાં પણ આ પ્રમાણે આ દેવીનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે, પરંતુ ત્યાં એનો વર્ણ કનકસમાન બતાવ્યો છે. આ રહ્યો તે શ્લોક—

“હંસાસનસમાસીના, વરદેન્દ્રાયુધાન્વિતા ।
માનસી માનસીં પીઢાં, હન્તુ જામ્બૂનદચ્છવિઃ ॥”

—આચાર્ય ૫ત્રાંક ૧૬૨.

૧૬ શ્રીધર્મજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીધર્મનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

સમવસરણભૂમૌ સજ્જિતાર્ચોદયાયાં
નિયતમભિદધૌ યઃ સજ્જિતાર્ચો દયાયામ્ ।
જનયતુ મુદમુદ્યદ્રાગસૌધર્મનામા-
ર્ચિતહરિપરિપૂજ્યો દ્રાગસૌ 'ધર્મ'નામા ॥ ૫૭ ॥

—માલિની (૮, ૭)

ટીકા

અસૌ ધર્મનામા મુદં જનયતુ । સમવસરણપૃથ્વ્યાં સજ્જિતઃ—પ્રહ્લીકૃતઃ પૂજાયા ઉદયઃ-
પ્રાદુર્ભાવો યસ્યાં સા તસ્યામ્ । નિયતં-નિશ્ચિતં અભિદધૌ-રક્ષિતવાન્ । યઃ સતા-શોભ-
નેન જિત્તાઽર્ચા-શરીરં યેન સઃ । કસ્યામભિદધૌ ? દયાયામ્ । ઉદ્યદ્રાગો યસ્મિન્ સ ઉદ્ય-
દ્રાગશ્ચાસૌ સૌધર્મશ્ચ-આદ્યકલ્પસ્તસ્ય નામઃ—પ્રણામઃ । “તાત્પર્યાત્ તદ્વ્યપદેશ” ઇતિ
ન્યાયાત્ સૌધર્મદેવાનાં નામસ્તેન અર્ચિતશ્ચાસૌ હરિશ્ચ તસ્ય પરિપૂજ્યઃ ॥ ૫૭ ॥

અન્વયઃ

યઃ સત્-જિત-અર્ચઃ સજ્જિત-અર્ચા-ઉદયાયાં સમવસરણ-ભૂમૌ દયાયાં નિયતં અભિદધૌ, અસૌ
ઉદ્યત્-રાગ-સૌધર્મ-નામ-અર્ચિત-હરિ-પરિપૂજ્યઃ 'ધર્મ'-નામા દ્રાક્ મુદં જનયતુ ।

શીખરાર્થ

સમવસરણ=ધર્મ-દેશનાનું સ્થાન, સમવસરણુ.

ભૂમિ=સ્થલ, જગ્યા.

સમવસરણભૂમૌ=સમવસરણની ભૂમિમાં.

સજ્જિત=તૈયાર થયેલ.

અર્ચા=પૂજા.

સજ્જિતાર્ચોદયાયાં=તૈયાર થયો છે પૂજાનો ઉદય
જેને વિષે એવા.

નિયતં=ખરેખર.

અભિદધૌ (ધાં ધા)=કહેતા હતા.

અર્ચા=શરીર.

સજ્જિતાર્ચઃ=શોભન વડે શ્ચું છે શરીર જેણે એવા.

દયાયાં (મૂં દયા)=દયાને વિષે.

જનયતુ (ધાં જન)=ઉત્પન્ન કરો.

મુદં (મૂં મુદ)=હર્ષને.

ઉદ્યત્ (ધાં ઇ)=ઉદય પામતો.

સૌધર્મ=સૌધર્મ દેવલોક, પ્રથમ દેવલોક.

નામ=પ્રણામ.

હરિ=ધન્દ્ર.

પરિપૂજ્ય=પૂજનીય.

ઉદ્યદ્રાગસૌધર્મનામાર્ચિતહરિપરિપૂજ્યઃ=ઉદય પા-
મતો છે સ્નેહ જેને વિષે એવા સૌધર્મ (વાસી દેવો)-

ના પ્રણામ વડે પૂજાયેલ એવા ધન્દ્રના પૂજનીય.

ધર્મ=ધર્મ (નાથ), પંદરમા તીર્થંકર.

નામન્=નામ, અભિધાન.

ધર્મનામા=ધર્મ (નાથ) છે નામ જેનું તે.

શ્લોકાર્થ

શ્રીધર્મનાથની સ્તુતિ—

“સંયમ વડે વશ કર્યું છે શરીરને જણે એવા જણે, સજ્જ કરવામાં આવ્યો છે પૂજનો પ્રાદુર્ભાવ જેને વિષે એવી સમવસરણુ-ભૂમિમાં દયા વિષે હમેશાં કથન કર્યું છે—દેશના દીધી છે, તે, ઉદય પામતો છે સ્નેહ જેને વિષે એવા સૌધર્મ (વાસી દેવો)ના પ્રણામ વડે પૂજયેલ એવા (શક) ઇન્દ્રને પૂજનીય 'ધર્મ' નામના (તીર્થંકર) (આપણને) સત્વર આનંદ અર્પો.”—૫૭

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આમાં તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યોમાં પણ એકજ પ્રકારનો શબ્દાલંકાર દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે અને તે એ છે કે પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણમાં તેમજ બાકીનાં બે ચરણોમાં પણ સાત સાત અક્ષરની પુનરાવૃત્તિ નજરે પડે છે. અર્થાત્ આ પદ્ય ‘પાદાંતસમસમાક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામના યમક-વિશેષથી ગૂઢ છે. આવા પ્રકારના યમક-વિશેષના દર્શન આ પદ્યમાં પ્રથમ થાય છે અને બીજી આ યમક-વિશેષથી વિભૂષિત પદ્યોની સંખ્યા ચારનીજ છે.

***

જિનવરાણાં વિજ્ઞપ્તિઃ—

યદુદયમધિગમ્ય વ્યાપદાનન્દમશ્ચ-

જગદુપરતર્હિસં વ્યાપ દાનં દમં ચ ।

દદતુ પદમુરુશ્રીતેજિ નાનાશયં તુ

પ્રતિભયમિહ નોઽઘં તે જિના નાશયન્તુ ॥ ૫૮ ॥

—માલિની

ટીકા

તે જિનાઃ પદં-અવસ્થાનં પ્રયચ્છન્તુ । કિંવિધં ? ઉરુશ્રિયા તેજયતિ યત્, યેષામુદયમધિગમ્ય-પ્રાપ્ય જગદેવંવિધં ભવતિ । વ્યાપત્-વિગતા આપદ્ યસ્માત્ તત્ । આનન્દં-હર્ષ અશ્વત્-ગચ્છત્ । ઉપરતા-ગતા હિંસા યસ્માત્ તત્ એવંવિધં સત્ વ્યાપ-વ્યાસવત્ । કિં ? દાનં દમં ચ (એતદુક્તં ભવતિ) । નાનાપ્રકારા આશયાઃ-વિચ્છિન્નવિશેષા યસિંસત્ । તુશન્દશ્ચાર્થે । પ્રતિભયં-ભયદં ઇહ-લોકે નાશયન્તુ-અપનયન્તુ ॥ ૫૮ ॥

અન્વયઃ

યત્-ઉદયં અધિગમ્ય જગત્ વિ-આપત્, આનન્દં અશ્વત્, ઉપરત-હિંસં (સત્) દાનં દમં ચ વ્યાપ, તે જિનાઃ ઉરુ-શ્રી-તેજિ, નાના-આશયં પદં તુ દદતુ, નઃ ઇહ પ્રતિભયં ઇદં નાશયન્તુ ।

—૧ આ પદરમાં તીર્થંકરની સ્થૂલ રૂપરેખા-સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃષ્ઠ ૧૮૩)માં આલેખવામાં આવી છે.

૨ મયં મનુષ્યમિદ્ધિતો મારગશિન્તનીયઃ ।

શીઠ દાર્થ

યદુદયં=જેમના ઉદયને.

અધિગમ્ય (ધાં ગમ્)=પ્રાપ્ત કરીને.

વિ=વિયોગસૂચક ઉપસર્ગ.

વ્યાપત્=જાતી રહી છે આપદા જેમાંથી એવું,
વિપત્તિથી મુક્ત.

આનન્દ (મૂં આનન્દ)=હર્ષને.

અઞ્ચત્ (ધાં અઞ્)=પ્રાપ્ત થનાર.

જગત્ (મૂં જગત્)=દુનિયા.

ઉપરત્ (ધાં રમ્)=નષ્ટ થયેલી.

હિંસા=હિંસા, પીડા.

ઉપરત્-હિંસા=નષ્ટ થઈ છે હિંસા જેનાથી એવું.

વ્યાપ (ધાં આપ્)=વિસ્તાર કર્યો, વિસ્તાર્યો.

દાનં (મૂં દાન)=દાનને.

દમં (મૂં દમ્)=ઉપશમને, શમને.

દદતુ (ધાં દા)=અર્પો.

તેજિન્=શોભાવાળુ.

ઉરુશ્રીતેજિ=વિશાળ લક્ષ્મી વડે શોભતું.

આશય=આશય.

નાનાશયં=વિવિધ આશયો છે જેને વિષે એવા.

તુ=વિશેષતાસૂચક અવ્યય.

પ્રતિભયં (મૂં પ્રતિભય)=ભયકર, ભય ઉત્પન્ન કરનારા.

નઃ (મૂં અસ્મદ્)=અમારા.

નાશયન્તુ (ધાં નશ્)=નાશ કરો.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરેને વિજ્ઞપ્તિ—

“જેમનો ઉદય થતાં જગત્ વિપત્તિથી મુક્ત બને છે તથા આનંદ પામે છે તેમજ હિંસાથી રહિત બને છે અને વળી દાન અને ઉપશમનો વિસ્તાર થાય છે, તે તીર્થંકરો (આપણને) વિશાળ લક્ષ્મી વડે સુશોભિત તેમજ વિવિધ જાતના આશયોથી યુક્ત એવું પદ અર્પો તેમજ આપણા આ સંસારને વિષે ભયંકર પાપનો નાશ કરો.”—૫૮

❖ ❖ ❖ ❖

જિનવચનપ્રશંસા—

પરસમયરિપૂણાં સંસદો દારહેતૌ

વિહિતવિતતમોહાસં સદોદારહેતૌ ।

જિનવચસિ રતા સ્તાપદ્ધતૌ સત્યનીતૌ

દિવિજમનુજલક્ષ્મીપદ્ધતૌ સત્યનીતૌ ॥ ૫૯ ॥

—માલિની

ટીકા

જિનવચસિ રતાઃ સ્ત-રતા ભવત । કિંભૂતે વચસિ ? પરાશ્ચ તે સમયાશ્ચ એવ રિપવ-સ્તેષામ્ । સંસત્-પરિપત્ તસ્યાઃ સંસદઃ । દારણં-વિદારણં તસ્મિન્ હેતિઃ-શસ્ત્રં યદ્વચઃ તસ્મિન્ । વિહિતઃ-કૃતો વિતતમોહસ્ય અસઃ-ક્ષેપો યસ્મિંસ્તત્ ક્રિયાવિશેષણમ્ । ઉદારા-ગુ-રવો હેતવો યસ્મિન્ । આપદાં હતિઃ-વિનાશસ્તસ્મિન્ । સત્યા-અવિતથા નીતિર્યદ્વચસઃ તત્ સત્યનીતિ તસ્મિન્ સત્યનીતૌ । દિવિજા-દેવા મનુજા-મનુષ્યાસ્તેષાં લક્ષ્મ્યાઃ પદ્ધતિઃ-માર્ગો યત્ તસ્મિન્ । ન વિદ્યન્તે ર્જતયો યસ્મિન્ તત્ તસ્મિન્ । સતિ-શોભને વિદ્યમાને વા ॥૫૯॥

અન્વયઃ

પર-સમય-રિપૂણાં સંસદઃ દાર-હેતૌ, વિહિત-વિતત-મોહ-અસં સદા ઉદાર-હેતૌ, આપત્-હતૌ સત્ય-નીતૌ દિવિજ-મનુજ-લક્ષ્મી-પદ્ધતૌ, સતિ, અન્-ઈતૌ જિન-વચસિ રતાઃ સ્ત ।

શીઘ્ર-દર્થ

પર=અન્ય

સમય=સિદ્ધાન્ત, આગમ.

પરસમયરિપૂણાં=પર સિદ્ધાન્તરૂપ શત્રુઓની.

સંસદઃ (મૂં સસદ્)=સભાના.

દાર=વિદારણ

દારહેતૌ=વિદારણ કરવામાં શસ્ત્ર અથવા સાધનના સમાન એવા.

વિહિત (ધાં ધા)=કરેલ.

વિતત (ધાં તન્)=વિસ્તીર્ણ.

મોહ=મોહ, અજ્ઞાન.

અસ=ક્ષેપ, દૂર ફેંકી દેવું તે.

વિહિતવિતતમોહાસં=કયોં છે વિસ્તીર્ણ મોહનો ક્ષેપ જેમાં તેની ભાક્ક.

ઉદાર=પ્રધાન, મુખ્ય.

હેતુ=કારણ

ઉદારહેતૌ=પ્રધાન છે યુક્તિઓ જેમાં એવા.

જિનવચસિ=જિનના વચનમાં.

રતાઃ (મૂં રત્)=રાગી, અનુરાગી.

સ્ત (ધાં અસ્)=થાઓ.

હતિ=વિનાશ.

આપદ્ધતૌ=વિપત્તિના વિનાશક.

નીતિ=નીતિ.

સત્યનીતૌ=સત્ય છે નીતિ જેને વિષે એવા.

મનુજ=માનવ.

લક્ષ્મી=ધન, સંપત્તિ.

પદ્ધતિ=માર્ગ

દિવિજમનુજલક્ષ્મીપદ્ધતૌ=દેવ અને માનવની લક્ષ્મીના માર્ગરૂપ.

સતિ (મૂં સત્)=(૧) શોભનીય; (૨) વિદ્યમાન.

ઈતિ=ઈતિ, ઉપદ્રવ.

અનીતૌ=અવિદ્યમાન છે ઈતિઓ જેને વિષે એવા.

શ્લોકાર્થ

જિન-વચનની પ્રશંસા—

“પર સિદ્ધાન્ત (અર્થાત્ જૈનેતર આગમ)રૂપી શત્રુઓની સભાનું વિદારણ કરવામાં શસ્ત્રસમાન (અથવા કારણભૂત), વિસ્તીર્ણ અજ્ઞાનનો નાશ થઈ શકે તેવી રીતે સર્વદા ઉત્તમ યુક્તિઓથી યુક્ત, વળી વિપત્તિના વિનાશક, તથા વળી સત્ય છે નીતિ જેને વિષે એવા, તેમજ દેવ અને માનવોની લક્ષ્મીના માર્ગરૂપ, શોભાયમાન અને ઈતિથી રહિત એવા જિન-વચનના (હે વીતરાગ માર્ગના સાચા સેવકા!) તમે રાગી થાઓ.”—૫૬

ૐ ૐ ૐ ૐ

૧ ઈતિ છ છે.—(૧) અતિવૃદ્ધિ, (૨) અનાવૃદ્ધિ, (૩) ઉદર, (૪) તીડ, (૫) પોપટ અને (૬) પર-રાજ્યના આક્રમણો. કહ્યું પણ છે કે—

“અતિવૃદ્ધિરનાવૃદ્ધિ—સૂપકાઃ શલભાઃ શુકાઃ ।

પ્રત્યાસન્નાશ્ચ રાજાનઃ, પદેતા ઈતયઃ સ્મૃતાઃ ॥”

મહામાનસીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

અસિફલકમણિશ્રીકુણ્ડિકાહસ્તિકાઽલં

પ્રવલરિપુવનાનાં કુણ્ડિકા હસ્તિકાલમ્ ।

મૃગપતિમધિરૂઢાં સા 'મહામાનસી' મા-

મવતુ સુતલિદામાઽસામહા માનસીમા ॥ ૬૦ ॥ ૧૫ ॥

—માલિની

ટીકા

અસિફલકમણિશ્રીકુણ્ડિકાઃ હસ્તે યસ્યાઃ સા । પ્રવલાશ્ચ તે રિપવશ્ચ ત એવ વનાનિ તેષાં કુણ્ડિકા-દાહિકા । યા હસ્તિનાં કાલં-કૃતાન્તં મૃગપતિં-સિંહમધિરૂઢા । (મહા)માનસી દેવી । સુતલિદાઃ-વિદ્યુત્ત ઇવ આભા-દીર્ઘિર્યસ્યાઃ સા । ન વિદ્યતે સામ-રાજધર્મો યેષાં તેઽસામાનો-વૈરિણસ્તાન્ હન્તીતિ અંહા । સા માનસ્ય સીમા ॥ ૬૦ ॥

અન્વયઃ

(યા) અસિ-ફલક-મણિ-શ્રી-કુણ્ડિકા-હસ્તિકા, પ્રવલ-રિપુ-વનાનાં કુણ્ડિકા, હસ્તિ-કાલં મૃગ-પતિ અધિરૂઢા, સા અ-સામન્-હા, સુ-તલિદા-આભા, માન-સીમા 'મહામાનસી' માં અલં અવતુ ।

શીખરદાર્થ

અસિ=અડગ, તરવાર.

ફલક=ઢાલ.

મણિ=રત્ન.

કુણ્ડિકા=કમળ, સંન્યાસી વિગેરેનું જલ-પાત્ર.

અસિફલકમણિશ્રીકુણ્ડિકાહસ્તિકા=તરવાર, ઢાલ,

રત્ન અને શ્રીકમળજી છે હાથમાં જેના એવી.

પ્રવલ=અલવાન, પરાક્રમી.

વન=જંગલ.

પ્રવલરિપુવનાનાં=પરાક્રમી શત્રુરૂપ વનોની.

કુણ્ડિકા=ઢાલ કરનારી.

કાલ=ચમરજી.

હસ્તિકાલં=હાથી પ્રતિ ચમસમાન.

મૃગ=પશુ.

મૃગપતિ (મૂં મૃગપતિ)=સિંહના ઉપર.

અધિરૂઢા (ઘાં રૂઢ)=આડે થયેલી, સ્વાર થયેલી.

મહામાનસી=મહામાનસી (દેવી).

માં (મૂં અસદ્)=મને.

તલિદા=સૌદામિની, વીજળી.

સુતલિદામા=સૌદામિનીના જેવો પ્રકાશ છે જેનો એવી.

સામન્=શત્રુને વશ કરવાનો એક નીતિનો ઉપાય.

અસામહા=અવિદ્યમાન છે સામ (નીતિ) જેને વિશે એવાને હજીનારી.

માન=સન્માન.

સીમન્=મર્યાદા, હદ.

માનસીમા=સન્માનની હદરૂપ.

૧ 'ંહાઽસામહા માનસી મા-' इत्यपि पाठः ।

૨ 'ંમા સા મહામાનસીમા' इत्यपि पाठः ।

निर्वाणकलिकायाम्—

“महामानसीं धवलवर्णां सिंहवाहनां चतुर्भुजां वरदासियुक्त-
दक्षिणकरां कुण्डिकाफलकयुतवामहस्तां चेति ।”

શ્લોકાર્થ

મહામાનસી દેવીની સ્તુતિ—

“જ (દેવી) ખડ્ગ, ઢાલ, રત્ન અને શ્રીકમણ્ડલુને હાથમાં ધારણ કરે છે, વળી જ પરાક્રમી શત્રુરૂપી વનોને બાળનારી છે, તેમજ કુંજર પ્રતિ ચમરાજરૂપી એવા સિંહના ઉપર સ્વારી કરનારી છે, તે, ‘સામ (નીતિ)નો નહિ સ્વીકાર કરનારા એવા (શત્રુઓ) નો સંહાર કરનારી, તથા સૌદામિનીના જેવી પ્રકાશમાન, તેમજ માનની મર્યાદારૂપ (અર્થાત્ સૌથી વધારે માન પામેલી) એવી મહામાનસી (દેવી) મારી ખૂબ સંભાળ લો.”—૬૦

સ્પષ્ટીકરણ

મહામાનસી દેવીનું સ્વરૂપ—

‘ધ્યાનારૂઢ મનુષ્યોના મનને વિશેષતઃ સાન્નિધ્ય કરે તે મહામાનસી’ એ મહામાનસી શબ્દનો ંયુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ પણ એક વિદ્યાદેવી છે. એનું સ્વરૂપ નિર્વાણ-કલિકામાં નીચે મુજબ આપ્યું છે—

“તથા મહામાનસીં ધવલવર્ણાં સિંહવાહનાં ચતુર્મુજાં વરદાસિયુક્તદક્ષિણકરાં કુણ્ડિકાફલક-યુત્તવામહસ્તાં ચેતિ” અર્થાત્—ત્યાં કહ્યું છે કે આ દેવીનો વર્ણ શ્વેત છે અને એને સિંહનું વાહન છે. વળી એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ વરદ અને તરવારથી શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ કુણ્ડિકા અને ફલક (ઢાલ)થી શોભે છે.

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે મહામાનસી દેવીને સિંહનું વાહન છે તેમજ તે એક હસ્તમાં તરવાર ધારણ કરે છે એ વાતને નિર્વાણ-કલિકા પણ ટેકો આપે છે. પરંતુ તે બીજા હસ્તમાં રત્ન ધારણ કરે છે, એ વાત નિર્વાણ-કલિકામાં નજરે પડતી નથી એ વિશેષતા છે, જોકે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પદ્યાંક ૨૮) તથા આચાર-દિનકર એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે, કિન્તુ આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૧૬૨)માં આ દેવીનું વાહન મકર છે એમ કહ્યું છે. આ રહ્યું તે પદ્ય.

“કર(ફલ?)લક્ષ્મીવરદા-લ્પાણિભ્રુચ્છિનિભા મકરગમના ।
સન્નિવસ્ય રક્ષણકરી, જયતિ મહામાનસી દેવી ॥”—આર્યા

૧ શાસ્ત્રમાં નીતિના (૧) સામ, (૨) દામ, (૩) દડ અને (૪) લેદ એમ ચાર પ્રકારો ગતાવ્યા છે, તે પૈકી આ એક છે. વિશેષમાં અન્ય જનને સમજાવવાનો—તેની પ્રતિકૂલતા દૂર કરવાનો આ પ્રાથમિક તેમજ સર્વોત્તમ ઉપાય છે. આ વાતની પુષ્ટિમાં ઉપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયજી પણ શ્રીવિનયવિજયજીકૃત શ્રીપાલ રાજાના રાસના ચતુર્થ ખંડની દ્વિતીય ઢાલ પછીના દોહરામાં કહે છે કે—“સામ હોય તો દંડ શ્યો, સાકરે પણ પિત્ત જાય.”

૧૬ શ્રીશાન્તિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીશાન્તિનાથાય નમઃ—

ભવ્યૈઃ કથચ્છિદતિદુઃખગમીરવાપે-
રુત્તારકો જગતિ સમ્યગમીરવાપે ।
યસ્તં નમામિ વિહિતાવમહાનિશાન્તં
'શાન્તિં' જિનં પરમશાન્તિમહાનિશાન્તમ્ ॥ ૬૧ ॥

—વસન્તતિલકા

ટીકા

કથચ્છિદ્-દુઃખેન ભવ્યૈર્યઃ અવાપે-પ્રાપ્તઃ વિશ્વે સમ્યક્ યથા સ્યાત્ (તથા) ક્રિયાવિશેષણમ્ । (અતિ) દુઃખાન્યેવ ગમીરવાપિસ્તસ્યા ઉત્તારકઃ । વિહિતાઽવમસ્ય-પાપસ્ય હાનિર્યેન સ ચાસૌ શાન્તશ્ચ, અયં કર્મધારયઃ । પરમા શાન્તિઃ-મોક્ષસ્તસ્યાં મહાનિશાન્તં-મહાગૃહં યસ્ય સ તમ્ ॥ ૬૧ ॥

અન્વયઃ

યઃ અ-મીઃ અતિ-દુઃખ-ગમીર-વાપેઃ ઉત્તારકઃ કથચ્છિત્ ભવ્યૈઃ જગતિ સમ્યક્ અવાપે, તં વિહિત-અવમન્-હાનિ-શાન્તં, પરમ-શાન્તિ-મહત્-નિશાન્તં 'શાન્તિં' જિનં નમામિ ।

શીખરાર્થ

ભવ્યૈઃ (મૂં ભવ્ય) = ભવ્યો વડે.

કથચ્છિત્ = મહા મહેનતે.

ગમીર = ઊડી.

વાપિ = વાવ.

અતિદુઃખગમીરવાપેઃ = અતિશય દુઃખગમી ઊડી વાવમાંથી.

ઉત્તારકઃ (મૂં ઉત્તારક) = તારનાર.

જગતિ (મૂં જગત્) = દુનિયામાં.

સમ્યક્ = ઠીક રીતે, યથાર્થપણે.

મી = ભય.

અમીઃ = અવિદ્યમાન છે ભય જેને વિષે એવા, નિર્ભય.

અવાપે (ધાં આપ્) = પ્રાપ્ત થયા.

નમામિ (ધાં નમ્) = હું નમું છું.

હાનિ = નાશ.

શાન્ત = શાન્ત, ક્રોધ-રહિત.

વિહિતાવમહાનિશાન્તં = કયો છે પાપનો વિનાશ જેણે એવા તેમજ શાન્ત એવા.

શાન્તિં (મૂં શાન્તિ) = શાન્તિ(નાથ)ને.

જિનં (મૂં જિન) = જિનને.

પરમ = ઉત્કૃષ્ટ, ઉત્તમ.

શાન્તિ = શાન્તિ, મોક્ષ.

પરમશાન્તિમહાનિશાન્તં = ઉત્કૃષ્ટ મોક્ષને વિષે મહા મદિરૂપ.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશાન્તિનાથને નમસ્કાર—

“ જ નિર્લય (જિન) જગત્માં લગ્ય (જનો)ને અતિશય પીડાડપી બાંધી વાવમાંથી તારનારા તરીકે કાંઈ પ્રકારે (અર્થાત્ મહા મહેનતે) યથાર્થપણે પ્રાપ્ત થયા, તે પાપના વિનાશક તેમજ શાન્ત તથા વળી ઉત્તમ મોક્ષને વિષે મહામંદિરના સમાન એવા શાન્તિજિનને હું નમું છું. ”—૬૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્યમાંનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના પાંચ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ જોવામાં આવે છે. આથી કરીને આ પદ્ય પદ્ય-અમત્કારના વિષયમાં દ્વિતીય પદ્યને મળતું આવે છે. વિશેષમાં હવે પછી આ કાવ્યમાં આ પાદાંતસમયંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિ નામના યમકથી અલંકૃત પદ્ય કોઈ રચવામાં આવ્યું નથી, અર્થાત્ આ જાતના યમકના અત્ર અન્તિમ દર્શન થાય છે, એ ધ્યાનમાં રાખવું.

૪ ૪ ૪ ૪

જિનાનામુત્કર્ષઃ—

યદ્વાહવો વરપુરીપરમાર્ગલાભાઃ

પ્રાપ્તા યતશ્ચ જગતા પરમાર્ગલાભાઃ ।

નત્વા ચ યાંસ્તુલિતવૈબુધરાજિ નાઽઽસ્તે

સિદ્ધૌ જયન્ત્યઘદવામ્બુધરા જિનાસ્તે ॥ ૬૨ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

યેષાં વાહવો વરપુર્યા અર્ગલાતુલ્યાઃ । યતશ્ચ-યેભ્યો જગતા પ્રાપ્તાઃ । કે ? પરમાર્ગસ્ય-મોક્ષસ્ય લાભા-આયાઃ । નત્વા ચ યાન્ જિનાન્ ના-પુરુષઃ સિદ્ધૌ આસ્તે-તિષ્ઠતિ । તુલિતઃ-તિરસ્કૃતો વૈબુધરાદ્-ઇન્દ્રો યયા સિદ્ધ્યા સા તસ્યામ્ । અઘમેવ દવસ્તસ્મિન્ અમ્બુધરા-મેઘાઃ । તે જિના જયન્તિ ॥ ૬૨ ॥

અન્વયઃ

યદ્-વાહવઃ વર-પુરી-પરમ-અર્ગલા-આભાઃ, યતઃ ચ પર-માર્ગ-લાભાઃ જગતા પ્રાપ્તાઃ યાન્ ચ નત્વા ના તુલિત-વૈબુધ-રાજિ સિદ્ધૌ આસ્તે, તે અઘ-દવ-અમ્બુધરાઃ જિનાઃ જયન્તિ ।

૧ સર્વથા નિર્લયતા પણુ સર્વજ્ઞતાનું લક્ષણ છે, એ વાત ભૂલવા જેવી નથી. આ સંબધમાં જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ પર) .

૨ આ સોળમા તીર્થંકર શ્રીશાન્તિનાથના જીવન પરત્વે હુંક હકીકત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧૮૯) ઉપરથી મળી શકશે.

શબ્દાર્થ

વાહુ=હસ્ત, હાથ.

યદ્વાહવઃ=જેના હસ્તો.

પુરી=નગરી.

અર્ગલ=આગળીઓ, લોગળ.

આમા=ઉપમા.

વરપુરીપરમાર્ગલામા:=ઉત્તમ નગરીના લોગળની

ઉપમા (ઘટે) છે જેને એવા.

પ્રાપ્તા: (મૂં પ્રાપ્ત)=પામેલ.

યત: (મૂં યદ્)=જેના તરફથી.

પર=ઉત્તમ.

માર્ગ=રસ્તો.

પરમાર્ગલામા:=ઉત્તમ માર્ગના લાલો

નત્વા (ધાં નમ્)=પ્રણામ કરીને.

તુલિત (ધાં તુલ્)=તિરસ્કાર કરેલ.

વૈવુધ=દેવસખંધી.

રાજ્=રાજા.

વૈવુધરાજ્=ચુર-પતિ, ઇન્દ્ર.

તુલિતવૈવુધરાજિ=તિરસ્કાર કર્યો છે ઇન્દ્રનો જેણે એવી.

ના (મૂં તુ)=મનુષ્ય.

આસ્તે (ધાં આસ્)=સ્થિતિ કરે છે, વસે છે.

સિદ્ધૌ (મૂં સિદ્ધિ)=મુક્તિને વિષે.

દવ=દાવાનલ.

અમ્બુધર=મેઘ.

અઘદવામ્બુધરા:=પાપરૂપી દાવાનલ પ્રતિ મેઘસમાન.

શ્લોકાર્થ

જિનાનો ઉત્કર્ષ—

“ જેમના હાથ ઉત્તમ નગરના લોગળના સમાન છે, વળી જેમની પાસેથી દુનિયાએ સર્વોત્કૃષ્ટ માર્ગના (અર્થાત્ મોક્ષના) લાલો મેળવ્યા છે તેમજ વળી જેમને પ્રણામ કરીને (અર્થાત્ કરવાથી) મનુષ્ય તિરસ્કાર કર્યો છે ઇન્દ્રની (સુખ-સંપત્તિનો) જેણે એવી મુક્તિમાં વસે છે, તે પાપરૂપ દાવાનલને (શાંત કરવામાં) મેઘસમાન જિનો જયવંતા વર્તે છે. ”—૬૨

રૂપાકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્યમાં જેમ પ્રથમનાં બે અરણ્યોમાં છેવટના છ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ જોવામાં આવે છે, તેમ બાકીનાં બે અરણ્યોમાં પણ તેવી પુનરાવૃત્તિ નજરે પડે છે. વિશેષમાં આ પદ્યનાં બીજાં બે પદ્યો પણ ઉપર્યુક્ત ચમક-વિશેષથી અલંકૃત છે. વળી ૩૧મા પદ્યમાં આ પ્રકારના શબ્દાલંકારનું પ્રથમ દર્શન થયું હતું અને તેનું અંતિમ દર્શન આ પદ્યના ૬૪મા પદ્યમાં થશે એટલું નિવેદન કરવું અત્ર ઉચિત સમજાય છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જૈનવચસઃ પ્રધાનતા—

ચચ્છૃણ્વતોઽત્ર જગતોઽપિ સમાધિકાર્જ

બુદ્ધિર્ભવત્યનુપતાપિ સમાધિકારમ્ ।

તત્ પાવકં જયતિ જૈનવચો રસાદિ-

ભોગાતિલોલકરણાનવચોરસાદિ ॥ ૬૩ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

યદ્ વચઃ શ્રુણ્વતઃ-આકર્ણયતો જગતઃ સમાઽપિ-અનુકૃષ્ટાઽપિ બુદ્ધિઃ અધિકા અરં ભવતિ । તદ્ વચઃ અનુપતાપિ-ઉપતાપસ્ય અકારિ । સમાધેઃ કર્તૃ । પાવકં-પવિત્રમ્ । જયતિ જૈનવચઃ । રસાદયો યે ભોગા-વિષયાસ્તેષ્વતિલમ્પટાનિ કરણાનિ-ઇન્દ્રિયાણિ તાન્યેવ અનવાઃ-ચિરંતનાશ્ચોરાસ્તાન્ સાદિતું-વિધ્વંસિતું શીલં યસ્ય તત્ ॥ ૬૩ ॥

અન્વયઃ

યદ્ અત્ર શ્રુણ્વતઃ જગતઃ સમા અપિ બુદ્ધિઃ અધિકા અરં ભવતિ, તદ્ અન્-ઉપતાપિ, સમાધિ-કારં, પાવકં, રસ-આદિ-ભોગ-અતિ-લોલ-કરણ-અ-નવ-ચોર-સાદિ જૈન-વચઃ જયતિ ।

શીઘ્રાર્થ

શ્રુણ્વતઃ (મૂં શ્રુણ્વત્)=શ્રવણ કરનાર, સાંભળનાર.

જગતઃ (મૂં જગત્)=દુનિયાની.

સમા (મૂં સમ)=સાધારણ

અધિકા=અધિક

બુદ્ધિઃ (મૂં બુદ્ધિ)=મતિ.

ઉપતાપ=સંતાપ.

અનુપતાપિ=નહિ સંતાપ કરાવનાર

સમાધિ=ઇન્દ્રિયોનો નિરોધ, સમાધિ.

સમાધિકારં=સમાધિ કરનાર.

પાવકં (મૂં પાવક)=પવિત્ર કરનાર.

જૈનવચઃ=જિનનું વચન, જૈન આગમ.

રસ=રસ.

ભોગ=વિષય.

લોલ=તૃષ્ણુવાળું, લંપટ.

કરણ=ઇન્દ્રિય

નવ=નવીન.

ચોર=ચોર, છુટારો.

સાદ=નાશ

રસાદિભોગાતિલોલકરણાનવચોરસાદિ=રસ, વિ-ગેરે વિષયોને વિષે અત્યંત લંપટ એવી ઇન્દ્રિય-રૂપ જૂના ચોરોનો નાશ કરનાર.

શ્લોકાર્થ

જૈન વચનની પ્રધાનતા—

“ જે (વચન)નું શ્રવણ કરનારા જગતની સાધારણ બુદ્ધિ પણ સત્વર અધિક (ઉત્કૃષ્ટ) બને છે (અર્થાત્ જે વચનનું શ્રવણ કરવાથી દુનિયાના મતિમન્દ મનુષ્યો પણ એકદમ બુદ્ધિશાળી બની જાય છે), તે, સંતાપ નહિ કરાવનાર, સમાધિ આપનાર, પવિત્ર કરનાર તથા રસાદિક વિષયોને વિષે અતિશય લંપટ એવી ઇન્દ્રિયોરૂપી લાંબા સમયના ચોરોનો નાશ કરનાર જિન-વચન જય પામે છે.”—૬૩

ૐ ૐ ૐ ૐ

કાલીદેવ્યાઃ પ્રાર્થના—

ધત્તે ગદાક્ષમિહ દૃક્પતિતાઞ્ગનસ્ય

કાન્તિ ચ યા ગતવતી પતિતાં જનસ્ય ।

આમોદલોલમુખરોપરિપાતુકાલી

પદ્મો યદાસનમસૌ પરિપાતુ ‘કાલી’ ॥ ૬૪ ॥ ૧૬ ॥

—વસન્ત૦

૧ આ વિષયો સંબધી માહિતી માટે જુઓ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિના ૮૫ મા પદ્યનું સ્પષ્ટીકરણ.

ટીકા

યા ધત્તે ગદાક્ષં દૃશ-દૃષ્ટિસ્તસ્યાં પતિતં ચ તદજ્ઞનં ચ તસ્ય કાન્તિં ચ યા ધત્તે । ગત-
વતી-પ્રાપ્તવતી । કાં ? પતિતાં-સ્વામિતાં જનસ્ય । પદ્મઃ-કમલં યદાસનં વર્તતે । આમો-
દલોલાશ્ચ તે મુખરા-ધ્વનન્તશ્ચ ઉપરિ પતનશીલા-ઉપરિપાતુકા અલિનો-ભ્રમરા યત્ર
પદ્યે સઃ ॥ ૬૪ ॥

અન્વયઃ

યા ગદા-અક્ષં દૃશ-પતિત-અજ્ઞનસ્ય કાન્તિં ચ ધત્તે, इह जनस्य पतितां (च) गतवती, यद्-
आसनं आमोद-लोल-मुखर-उपरि-पातुक-अली पद्मः, असौ 'काली' परिपातु ।

શબ્દાર્થ

ગદાક્ષં=ગદા અને જપ-માલાને.

દૃશ=નેત્ર, દૃષ્ટિ.

પતિત (ધા० પત્)=પડેલા.

દૃક્પતિતાજ્ઞનસ્ય=પડેલ કાજલની.

કાન્તિ (મૂ० કાન્તિ)=પ્રલાને.

ગતવતી (ધા० ગમ્)=પ્રાપ્ત કર્યું.

પતિતાં=સ્વામિત્વને, સ્વામીપણાને.

જનસ્ય (મૂ० જન)=લોકના.

આમોદ=સુવાસ, મુગંધ.

મુખર=શબ્દદાયમાન, ગુંજરવ કરનારા.

ઉપરિ=ઉપર.

પત્=પડવું.

અલિન=ભ્રમર, ભમરો.

આમોદલોલમુખરોપરિપાતુકાલી=સુવાસને વિષે લં-

પટ તેમજ ગુંજરવ કરનારા તથા વળી ઉપર

પડવાના સ્વભાવવાળા ભ્રમરો છે જેને વિષે એવા.

પદ્મઃ (મૂ० પદ્મ)=કમલ.

યદાસનં=જેનું આસન

અસૌ (મૂ० અદસ્)=એ.

પરિપાતુ (ધા० પા)=પરિપાલન કરો.

શ્લોકાર્થ

કાલી દેવીને પ્રાર્થના—

“ જ (દેવી) ગદા અને જપ-માલાને (હસ્તમાં) રાખે છે તથા નેત્રમાં પડેલા
(અર્થાત્ આંજલા) કાજલની કાન્તિને ધારણ કરે છે (અર્થાત્ જ કાજલસમાન શ્યામ
છે) તેમજ વળી જણે આ જગત્માં મનુષ્યનું સ્વામિત્વ પ્રાપ્ત કર્યું, તથા વળી સુવાસને
વિષે આસક્ત તેમજ (એથી કરીને તો) ગુંજરવ કરનારા તથા વળી (એક એકના)
ઉપર પડવાના સ્વભાવવાળા એવા ભ્રમરો છે જેને વિષે એવું કમલ જેનું આસન છે,
તે કાલી (દેવી) (હે મોક્ષાલિલાધી જનો ! તમારું) પરિપાલન કરો. ”—૬૪

સ્પષ્ટીકરણ

કાલી દેવીની સ્તુતિ ખરતે વિચાર—

આ દેવીનું સ્વરૂપ તો આપણે ડરમાં પદ્યના સ્પષ્ટીકરણમાં જોઈ ગયા છીએ, એટલે એ
સંબંધી ફરી ઉલ્લેખ કરવાનો બાકી રહેતો નથી. પરંતુ એકની એક દેવીની ફરીથી કેમ સ્તુતિ
કરી એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. ફક્ત આ કવિરાજે તેમ કર્યું છે એમ નથી, પરંતુ તેમના
પછી થયેલા શ્રીશોભન મુનીશ્વરે તેમજ મુનિ શ્રીચેટ્ટાવજય કવિરાજે તથા વળી ઉપાધ્યાય શ્રી-
ચશોવિજય કવીશ્વરે પણ તેમ કર્યું છે (આ વાતની તેમણે સ્વેલી સ્તુતિ-અતુર્વિશ-

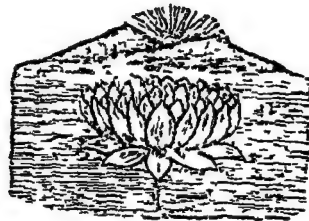

તિકાનાં, ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિનાં અને ઐન્દ્ર-સ્તુતિનાં ૨૦મા અને ૮૪મા પદો સાક્ષી પૂરે છે). આથી કરીને શું એમ માનવું કે આ ગતાનુગતિક પ્રથા છે કે એમાં કંઈ સંબંધ કારણ રહેલું છે?

આ સંબંધમાં એમ નિવેદન કરવામાં આવે કે કેટલીક વાર વિદ્યા-દેવીઓનાં તેમજ શાસન-દેવીઓનાં નામો એક હોય છે (જેમકે કાલી, મહાકાલી, ગાન્ધારી, વૈરોટ્યા અને અચ્છુષ્મા), તેમ અત્ર બનવાભેગ છે, તો તે વાત પણ સુક્ષિત-ચુક્ત નથી. એનું કારણ એ છે કે આઠમા તેમજ સોળમા જિનેશ્વરની શાસન-દેવીનાં નામ તો જવાહા-બ્રહ્મકુટી અને નિર્વાણી છે (એવીજ રીતે એકવીસમા જિનેશ્વરની શાસન-દેવીનું નામ ગાન્ધારી છે). આ સંબંધમાં એમ પણ કહી શકાય તેમ નથી કે જેમ આ કવિરાજે વિદ્યા-દેવીની સ્તુતિ ક્રમ વાર કરી નથી, તેમ શાસન-દેવીના સંબંધમાં પણ બન્યું હોય; કારણ કે જે જિનેશ્વરની જે શાસન-દેવી હોય, તે દેવીની સ્તુતિને તેજ જિનેશ્વરના સ્તુતિ-ક્રમમાં સ્થાન મળી શકે એ દેખીતી વાત છે.

વળી એકજ દેવીની ફરીથી સ્તુતિ કરવારૂપ અપવાદ આ કાવ્યમાં ચતુર્વિંશતિ-જિનાનન્દ-સ્તુતિની જેમ એકજ વાર દષ્ટિગોચર થતો હોત, તો તે પ્રમાદને લીધે એમ બન્યું હોય એમ કદાચ મનાત. પરંતુ હવે પછીના ૬૮મા પદમાં મહાકાલીની બીજી વાર સ્તુતિ કર્યાની અને શ્રુત-દેવતાની ૭૬મા અને ૮૦મા પદમાં બીજી અને ત્રીજી વાર સ્તુતિ કર્યાની તેમજ અંબા દેવીની ૮૮મા અને ૯૬મા પદમાં એમ બે વાર સ્તુતિ કર્યાની વાત પણ ભૂલી જવા જેવી નથી.

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આ કંઈ પ્રમાદને લીધે બન્યું હોય એમ નથી, ત્યારે શું એમ માનવું કે કાલી અને મહાકાલી એ બે વિદ્યા-દેવીઓ કવિરાજની ઇષ્ટ દેવીઓ કે પરમ ઉપકારક હશે તેથી એમ બન્યું હોય? પરંતુ એમ વાત અંગીકાર કરવામાં આવે તો પણ શ્રીશોભન સૂરિજીએ, શ્રીમેદ્વિજય સુનિજીએ તેમજ શ્રીચરણવિજય ઉપાધ્યાયજીએ પણ કાલી દેવીની ફરીથી સ્તુતિ કરી છે તેનું કેમ એ પ્રશ્ન ઉભો રહે છે. સાથે સાથે આ ત્રણે વિદ્વદ્-રત્નોએ કારણ વિના આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી એમ પણ માનવું સહેલું નથી. અત્ર એમ નિવેદન કરવામાં આવે કે ‘સૂરિ-મંત્ર’માં કાલી અને મહાકાલી એ બે દેવીઓના સંબંધમાં વધારે વાર ઉદ્દેખ આવતો હોવાથી એ દેવીઓની બીજી વાર સ્તુતિ કરવામાં આવી છે તો કેમ? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો પાઠક-મહાશયને પૂછતો હું વિરમું છું.

૧ શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ એકથી વધારે વાર કરવામાં આવે તેમાં અડચણ નહિ હોય, કેમકે શ્રીપાદરાજના રાસમાં પણ પ્રથમ તેમજ દ્વિતીય અણ્ડના પ્રારંભમાં એમ બન્યું છે.

૧૭ શ્રીકુન્થુજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીકુન્થુનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

હન્તું મહામોહતમોઽક્ષમાણા—

મોજો નૃણાં યોઽકૃત મોક્ષમાણા ।

યં ચાતિકૃચ્છ્રાજ્જનતાઽપ દેવઃ

સ્થાપ્યાત્ સ 'કુન્થુઃ' શિવતાપદે વઃ ॥ ૬૫ ॥

~ઇન્દ્રવજ્રા

ટીકા

મહામોહ એવ તમસ્તત્ હન્તું અક્ષમાણાં-અસમર્થાનામોજો-વલં યોઽકૃત-કૃતવાન્ ।
મોક્ષમાણા-મોક્ષકામા જનતા યં કુન્થું આપ-પ્રાપ્તવતી અતિકૃચ્છ્રાત્-અતિદુઃખાત્ । સ
સ્થાપ્યાત્ શિવતાયાઃ પદે ॥ ૬૫ ॥

અન્વયઃ

યઃ મહત્-મોહ-તમઃ હન્તું અ-ક્ષમાણાં નૃણાં ઓજઃ અકૃત, મોક્ષમાણા જનતા યં ચ અતિ-
કૃચ્છ્રાત્ આપ, સ 'કુન્થુઃ' દેવઃ શિવતા-પદે વઃ સ્થાપ્યાત્ ।

શબ્દાર્થ

હન્તું (ધા० હન્)=હણવાને, નાશ કરવાને.

તમસ્=અંધકાર.

મહામોહતમઃ=મહામોહરૂપ અંધકારને.

અક્ષમાણાં (મૂ० અક્ષમ)=અસમર્થ.

ઓજસ્=બલ, જોર.

અકૃત (ધા० કૃ)=કરતા હવા.

મોક્ષમાણા=મોક્ષની અભિલાષા રાખનારી, મુમુક્ષુ.

કૃચ્છ્ર=સંકટ, ૩૫.

અતિકૃચ્છ્રાત્=મહા મહેનતે.

આપ (ધા० આપ્)=પ્રાપ્ત કર્યા.

દેવઃ (મૂ० દેવ)=ઈશ્વર.

સ્થાપ્યાત્ (ધા० સ્થા)=સ્થાપો.

કુન્થુઃ (મૂ० કુન્થુ)=કુન્થુ (નાથ).

શિવતા=કલ્યાણ.

પદ=સ્થાન.

શિવતાપદે=કલ્યાણના સ્થાનમાં.

શ્લોકાર્થ

શ્રીકુન્થુનાથની સ્તુતિ—

“જે મહામોહરૂપી અંધકારનો નાશ કરવામાં અસમર્થ એવા જનોને બલ આપતા હવા, તેમજ મુમુક્ષુ લોકને મહા મહેનતે જનો મેળાપ થયો, તે 'કુન્થુ(નાથ)' (હે ભાવિક જનો!) તમને કલ્યાણના સ્થાનમાં સ્થાપો.”—૬૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ પદ્ય ‘ઇન્દ્રવજ્ર’ વૃત્તમાં રચાયેલું છે અને એનું લક્ષણ નીચે મુજબ આપવામાં આવે છે:—

“ यस्यां त्रिषद्सप्तममक्षरं स्याद्
ह्रस्वं सुजङ्घे ! नवमं च तद्वत् ।
गत्या विलङ्गीकृतहंसकान्ते !
तामिन्द्रवज्रां ब्रुवते कवीन्द्राः ॥ ”—श्रुत० २०

આનો અર્થ એ છે કે—હે સુન્દર જંઘાવાળી (પ્રમદા) ! જે વૃત્તમાં ત્રીજા, છઠ્ઠા અને સાતમા અક્ષરો હ્રસ્વ હોય અને તેની માફક નવમો અક્ષર પણ હ્રસ્વ હોય, તેને હે ગતિ વડે લલ્લપટ કરી છે હંસની પ્રભાને જેણે એવી (પદ્મિની) ! કવીન્દ્રો ‘ઇન્દ્રવજ્ર’ કહે છે. આ વૃત્તના દરેક ચરણમાં ૧૧ અક્ષરો હોય છે અને વળી તેના પાંચમા તેમજ ત્યાર પછીના છઠ્ઠા અક્ષર ઉપર વિશ્રામ લઈ શકાય છે. એમાં ત, ત અને જ એમ ત્રણ ગણો હોય છે અને છેવટના બે અક્ષરો દીર્ઘ હોય છે. આ વાત ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે આ પદ્યનું પ્રથમ ચરણ વિચારીએ.

હ ન તુ મ્ । હા મો હ । ત મોડ્ ક્ષ । મા ણા
ત ત જ ગ ગ

પદ્ય-અમતકાર—

આ પદ્યમાં કંઈ નવીન પ્રકારના યમકના દર્શન થતા નથી. પરંતુ તૃતીય પદ્યમાં જે યમકનો આરંભ કરવામાં આવ્યો હતો, તેના અત્ર અન્તિમ દર્શન થાય છે.

ૐ ૐ ૐ ૐ

જિનદર્શનસ્ય પ્રભાવ:—

સંસારરૂપઃ સુબૃહન્નુદન્વા-

નલક્ષિં પીઢાનિવહં નુદન્ વા ।

યદર્શનાત્ પ્રાપિ જનેન નાકઃ

સ્તૂયાજિનાંસ્તાન્ ભુવને ન ના કઃ ? ॥ ૬૬ ॥

-ઉપજાતિઃ

ટીકા

સંસારો રૂપં यस્ય સ સંસારરૂપઃ સુબૃહન્-સુમહાન્ ઉદન્વાન્-સમુદ્રોડલક્ષિ ।
યદર્શનાત્ પીઢૌઘં નુદન્-પ્રેરયન્ । વા ચશ્ચ્ચાર્થે । નુદન્ સ્વર્ગવિશેષણમ્ । એવંવિધઃ
[સન્] નાકઃ-સ્વર્ગઃ પ્રાપિ-પ્રાપ્તવાન્ (સઃ) જનેન । તાન્ જિનાન્ કો ના-પુરુષો ન
સ્તૂયાત્ ? કિન્તુ સ્તૂયાદેવ ॥ ૬૬ ॥

અન્વય:

યદ્-દર્શનાત્ જનેન સંસાર-રૂપઃ સુ-વૃહન્ ઉદન્વાન્ અલલ્લિ, પીઢા-નિવહં તુદન્ નાકઃ યા પ્રાપિ, તાન્ જિનાન્ ભુવને કઃ ના ન સ્તૂયાત્ ? ।

શીખદાર્થ

સંસાર=(૧) ચોર્યાસી લાખ જીવ-યોનિમાં પરિભ્ર-
મણ કરવું તે; (૨) ચોર્યાસી લાખ જીવ-યોનિ;
(૩) કર્મબદ્ધ અવસ્થા.

રૂપ=રૂપ.

સંસારરૂપઃ=સંસારરૂપી.

સુવૃહન્ (મૂં સુવૃહત્)=અતિશય મોટો.

ઉદન્વાન્ (મૂં ઉદન્વાત્)=દરિયો, સાગર.

અલલ્લિ (ધાં લલ્લિ)=ઉલ્લંઘન કરાવો.

પીઢા=દુઃખ.

નિવહ=સમૂહ.

પીઢાનિવહં=સંતાપના સમૂહને.

તુદન્ (મૂં તુદત્)=પ્રેરણા કરતો, નાશ કરતો.

વા=અને.

દર્શન=દર્શન, જોવું તે.

યદ્દર્શનાત્=જેના દર્શનથી.

પ્રાપિ (ધાં આપ્)=પ્રાપ્ત કરાવું.

જનેન (મૂં જન)=મનુષ્યથી.

નાકઃ (મૂં નાક)=સ્વર્ગ.

સ્તૂયાત્ (ધાં સ્તુ)=સ્તુતિ કરે.

જિનાન્ (મૂં જિન)=તીર્થંકરોને.

તાન્ (મૂં તદ્)=તેમને.

ભુવને (મૂં ભુવન)=જગતને વિષે.

કઃ (મૂં કિમ્)=કયો.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરેના દર્શનનો પ્રભાવ—

“જેના દર્શન (માત્ર)થી મનુષ્ય સંસારરૂપી ‘મહાસાગર ઓળંગી જતા હોવા તેમજ સંતાપના સમૂહને દૂર કરનારા એવા સ્વર્ગને (પણ) પ્રાપ્ત કરતા હોવા, તે તીર્થંકરોની જગત્પ્રાપ્તિ કયો માનવ સ્તુતિ નહિ કરે ? (અર્થાત્ સર્વ જન કરેજ.)” —૬૬

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

‘પાદાંતસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામના યમકથી વિભૂષિત એવા આ પદ્યનાં દ્વિતીય સિવાયનાં સમસ્ત ચરણો ‘ઇન્દ્રવજ્ર’માં રચાયેલાં છે, જ્યારે દ્વિતીય ચરણ ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’માં રચવામાં આવ્યું છે. આવા સંમિશ્રિત વૃત્તને ‘ઉપજાતિ’ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. ‘ઇન્દ્રવજ્ર’નું લક્ષણ તો આપણે ગત શ્લોકમાં જોઈ ગયા છીએ. વાસ્તે અત્ર ઉપેન્દ્રવજ્ર અને ઉપજાતિ પરત્વે વિચાર કરવામાં આવે છે.

“યદીન્દ્રવજ્રાચરણેષુ પૂર્વે

ભવન્તિ વર્ણા લઘવઃ સુવર્ણે ! ।

અમન્દમાદ્યનમદને ! તદાની-

સુપેન્દ્રવજ્રા કથિતા કવીન્દ્રે : ॥” —શુત૦ શ્લો૦ ૨૧

૧ સંસારને મહાસાગર કહેવો તે યોગ્ય છે, એ વાત ઉપર સ્તુતિ-અતુર્વિશતિકા (૫૦ ૧૪૭) પ્રકાશ પાડે છે.

અર્થાત્-હે સુન્દર વર્ણવાળી (વનિતા) ! જે ઇન્દ્રવજ્રનાં ચારે ચરણોનો પ્રથમ વર્ણ હ્રસ્વ હોય, તો તે વૃત્તને, વિપુલ તેમજ હર્ષકારી છે કર્પ જેનો એવી હે (યુવતિ) ! કવીશ્વરો. ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ કહે છે.

ઉપભતિના સંબંધમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે—

“યન્ન દ્વયોરપ્યનયોસ્તુ પાદા

ભવન્તિ સીમન્તિનિ ! ચન્દ્રકાન્તે ! !

વિદ્વદ્ગિરાઇઃ પરિકીર્તિતા સા

પ્રયુજ્યતામિત્યુપજાતિરેષા ॥”—શ્રુત૦ શ્લો૦ ૨૨

અર્થાત્-“હે સીમન્તિની (ઉત્તમ સેંથાવાળી સુન્દરી) ! જે વૃત્તમાં ઇન્દ્રવજ્રનાં તેમજ ઉપેન્દ્રવજ્રનાં ચરણો હોય, તેને હે ચન્દ્રના જેવી પ્રભાવાળી (પ્રમદા) ! પ્રાચીન વિદ્વાનોએ ‘ઉપભતિ’ તરીકે ઓળખાવેલ છે, એમ તું જાણુ.”

આ ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે ‘ઇન્દ્રવજ્ર’ અને ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ મળીને ‘ઉપભતિ’ હંદ થાય છે. ‘ઇન્દ્રવજ્ર’માં કયા કયા ગણો છે, તે વાત આપણે ગત શ્લોકમાં વિચારી ગયા છીએ, એટલે અત્ર ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ સંબંધી વિચાર કરવો બાકી રહે છે. ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ના સંબંધમાં કહ્યું છે કે—

“ઉપેન્દ્રવજ્રા જતજાસ્તતો ગૌ”

અર્થાત્-‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ હંદમાં જ, ત અને જ એમ ત્રણ ગણો છે અને છેવટના બે અક્ષરો દીર્ઘ છે. આ વાત સ્પષ્ટ રીતે ધ્યાનમાં આવે એટલા માટે આ પદ્યનું દ્વિતીય ચરણ વિચારીએ.

અ - - - - -
અ લઙ્ ઘિ । પી ડા નિ । વ હં તુ । દન્ વા ।
જ   ત   જ   ગ ગ

૪   ૪   ૪   ૪

જિનવાણીમાહાત્મ્યમ્—

વજ્રાશનીં દુષ્કૃતપર્વતાનાં

નિર્વાણદાનાત્ કૃતપર્વતાનામ્ ।

જિનેન્દ્રવાણીમવદાતનિષ્ઠાં

સમાશ્રયધ્વં સ્વવદાતનિષ્ઠામ્ ॥ ૬૭ ॥

—ઉપ૦

ટીકા

દુષ્કૃતાન્યેવ પર્વતાસ્તેષાં વિદારણે વજ્રાશનીમ્ । નિર્વાણદાનાત્-મોક્ષદાનાત્ કૃતં પર્વણાં-ગુરુસ્સવાનાં તાનો-વિસ્તારો યથા સા તામ્ । નાસ્યાં વદન્તિ પરવાદિન इत्यવદા,

અવદા 'ચાસૌ' અંતનિષ્ઠા-વૃહત્પ્રમાણા ચ । સુષુ અવદાતઃ-શોભનો નિષ્ઠઃ-પર્યન્તો યસ્યાઃ
સા ॥ ૬૭ ॥

અન્વયઃ

દુષ્કૃત-પર્વતાનાં વજ્ર-અશનીં, નિર્વાણ-દાનાત્ કૃત-પર્વ-તાનાં અ-વદ-અ-તનિષ્ઠાં સુ-અવ-
દાત-નિષ્ઠાં જિન-ઇન્દ્ર-વાણીં સમાશ્રયધ્વમ્ ।

શબ્દાર્થ

વજ્રાશનીં (મૂં વજ્રાશની) = ઇન્દ્રના વજ્ર (તુલ્ય).

દુષ્કૃત = પાપ.

પર્વત = પર્વત, પહાડ.

દુષ્કૃતપર્વતાનાં = પાપરૂપ પર્વતોના.

નિર્વાણ = મોક્ષ, મુક્તિ.

દાન = આપવું તે.

નિર્વાણદાનાત્ = મોક્ષના દાનથી.

પર્વન્ = મહોત્સવ.

તાન = વિસ્તાર.

કૃતપર્વતાનાં = કયો છે મહોત્સવોનો વિસ્તાર જેણે
એવી.

વાણી = દેશના.

જિનેન્દ્રવાણીં = જિનવરની વાણીને.

અવદ = નહિ યોદ્ધનારા છે (વાદીઓ) જેને વિષે
એવી.

અતનિષ્ઠ = અનલપ, અતિશય વિસ્તારયુક્ત.

અવદાતનિષ્ઠાં = (વાદીઓને) મૌન ધારણ કરાવનારી
તેમજ અતિશય વિસ્તારવાળી.

સમાશ્રયધ્વમ્ (ધાન્ અશ્રિ) = તમે આશ્રય કરો.

અવદાત = નિર્મલ.

નિષ્ઠા = અન્ત; છેવટ.

સ્વવદાતનિષ્ઠાં = સુનિર્મલ છે અન્ત જેનો એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીનું માહાત્મ્ય—

“ પાપરૂપ પર્વતોનું (વિદારણ કરવામાં) ઇન્દ્રના વજ્રતુલ્ય એવી, તથા વળી
મુક્તિનું દાન દઇને કયો છે મહોત્સવોનો વિસ્તાર જેણે એવી, (વાદીઓને) મૌન
ધારણ કરાવનારી તેમજ અતિશય પ્રમાણવાળી તેમજ વળી સુનિર્મલ છે અન્ત જેનો
એવી જિનવરની વાણીનો (હે સન્તો !) તમે આશ્રય લો. ”—૬૭

રૂપકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ પદ્યનાં પ્રથમનાં બે ચરણો ‘ઇન્દ્રવજ્ર’ વૃત્તમાં રચાયેલાં છે, બ્યારે અંતિમ બે ચરણો
તો ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ વૃત્તમાં રચવામાં આવ્યાં છે. આથી કરીને આ પદ્ય-પણ ‘ઉપજાતિ’ વૃત્તમાં
રચાયેલું છે, એમ કહી શકાય.

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યમાં પ્રથમ દૃષ્ટિ-ગોચર થતો ચમક નજરે પડે છે. વિશેષમાં હવે પછી આ પ્રકારના
ચમકના આ કાવ્યમાં દર્શન થતા નથી, એ વાતનો અત્ર ઉલ્લેખ કરવો અનાવશ્યક નહિ ગણાય.

મહાકાલીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

ઘણ્ટેન્દ્રશસ્ત્રં સફલાક્ષમાલં

નૃસ્થા વહન્તી વિમલા ક્ષમાઽલમ્ .

વરેષુ વઃ પાતુ તમાલકાન્તા

દેવી 'મહાકાલ્ય'સમાલકાન્તા ॥ ૬૮ ॥ ૧૭ ॥

—૭૫૦

ટીકા

ઘણ્ટા ચ ઇન્દ્રશસ્ત્રં—વજ્રં ચ તતઃ સમાહારઃ । ફલં ચ અક્ષમાલા ચ તાભ્યાં સહ—સહિતં યત્ ઘણ્ટેન્દ્રશસ્ત્રં (તત્) વહન્તી—ધારયન્તી । મનુષ્યે સ્થિતા । વિગતમલા । ક્ષમા—સમર્થા । વરેષુ કર્તવ્યેષુ । તમાલસ્યેવ કાન્તા—મનોજ્ઞા । અલકાઃ—કેશાઃ ॥ ૬૮ ॥

અન્વયઃ

સહ—ફલ—અક્ષ—માલં ઘણ્ટ—ઇન્દ્ર—શસ્ત્રં વહન્તી, નૃ—સ્થા, વિ—મલા, વરેષુ અલં ક્ષમા, તમાલ—કાન્તા, અ—સમ—અલક—અન્તા 'મહાકાલી' દેવી વઃ પાતુ ।

શબ્દાર્થ

શસ્ત્ર=આયુધ, હથિયાર.

ઇન્દ્રશસ્ત્ર=ઇન્દ્રનું આયુધ, વજ્ર.

ઘણ્ટેન્દ્રશસ્ત્ર=ઘણ્ટ અને વજ્રને.

સફલાક્ષમાલં=ફલ અને જ્વ—માલાથી યુક્ત.

વહન્તી (ધાન્ વહ)=વહન કરનારી, ધારણ કરનારી.

વિમલા (મૂન્ વિમલ)=જતો રહ્યો છે મળ જેમાથી એવી, નિર્મલ.

ક્ષમા (મૂન્ ક્ષમ)=સમર્થ

વરેષુ (મૂન્ વર)=ઉત્તમ (કાર્યોને વિષે)

કાન્ત=મનોહર, મનોહર.

તમાલકાન્તા=તમાલ (વૃક્ષ)ના જેવી મનોહર.

દેવી=દેવતા.

અસમ=(૧) સરખા નહિ તે, વક્ર; (૨) અસાધારણ.

અલક=કેશ, વાળ.

અન્ત=છેડો.

અસમાલકાન્તા=વક્ર અથવા અસાધારણ છે કેશના

અન્ત જેના એવી.

શ્લોકાર્થ

મહાકાલી દેવીની સ્તુતિ—

— “ ફલ તેમજ જ્વ—માલાથી યુક્ત એવાં ઘણ્ટ અને વજ્રને ધારણ કરનારી, મનુષ્યના ઉપર આફ યનારી, નિર્મલ, તથા વળી ઉત્તમ (કાર્યોને વિષે) સર્વથા સમર્થ, તમાલ (વૃક્ષ)ના જેવી મનોહર અને વક્ર [અથવા અનુપમ] છે કેશના અન્ત જેના એવી, મહાકાલી-દેવી (હે ભગ્યો !) તમારૂં રક્ષણ કરો. ”—૬૮.

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આપણે જોઈ ગયા તેમ દ્વયમાં પદ્ય 'ઇન્દ્રવજ્ર' વૃત્તમાં અને ત્યાર પછીનાં બે પદ્યો 'ઉપભતિ' વૃત્તમાં રચવામાં આવ્યાં છે, પરંતુ તેમાં કંઈક ફરક છે. એવીજ રીતે આ પદ્યના સંબંધમાં પણ સમજવું. અર્થાત્ આ પદ્યનાં પ્રથમ, દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો 'ઇન્દ્રવજ્ર'માં અને તૃતીય ચરણ 'ઉપેન્દ્રવજ્ર'માં રચાયેલ છે. આથી કરીને આ પદ્ય પણ 'ઉપભતિ' વૃત્તમાં રચાયેલું છે એમ કહેવું ખોટું નહિ ગણાય.

અત્ર એ ધ્યાનમાં રાખવું કે એકંદર રીતે 'ઉપભતિ'ના ચૌદ પ્રકારો છે. આ પ્રકારો ઇન્દ્રવજ્ર કે ઉપેન્દ્રવજ્રના એકજ વૃત્તમાં કેટલાં ચરણો છે અને તે પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય કે ચતુર્થ ચરણરૂપ છે તેને લક્ષ્યમાં રાખી પાઠવામાં આવ્યા છે. આ 'ચૌદ પ્રકારોમાંના ત્રણ પ્રકારો તો આ તેમજ તેની પૂર્વેનાં બે પદ્યો ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યના પદ્ય-ચમત્કારના સંબંધમાં એટલુંજ નિવેદન કરવું બસ છે કે છઠ્ઠા પદ્યમાં જે 'પાદાંતસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ' નામનો ચમક પ્રથમતઃ દષ્ટિ-ગોચર થયો હતો, તેના અત્ર અન્તિમ દર્શન થાય છે.

૧ ત્રણ ચરણો ઇન્દ્રવજ્રનાં હોય અને એક ચરણ ઉપેન્દ્રવજ્રનું હોય એવા ઉપભતિ છંદના તેમજ ત્રણ ચરણો ઉપેન્દ્રવજ્રનાં હોય અને બાકીનું એક ચરણ ઇન્દ્રવજ્રનું હોય એવા પણ ઉપભતિ છંદના ચાર પ્રકારો પડે છે. બે ચરણો ઇન્દ્રવજ્રનાં અને બે ચરણો ઉપેન્દ્રવજ્રનાં હોય એવા ઉપભતિ છંદના છ પ્રકારો પડે છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ઉપભતિના બધા મળીને $૪+૪+૬=૧૪$ પ્રકારો પડે છે.

૧૮ શ્રીઅરજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅરનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

સ્તુત તં યેન નિર્વૃત્યા-મરણિ નંવરજનાઃ ।

વિહાય લક્ષ્મીર્જગતા-‘મરં’ જિનવરં જનાઃ ! ॥ ૬૯ ॥

—અનુષ્ટુપ્

ટીકા

સ્તુત તમ્ । યેન નિર્વૃત્યાં-મોક્ષેઽરણિ-રક્તમ્ । નવં-વિવિધપ્રકારં રક્તનં-ચિત્તાકર્ષણં યાસાં તાઃ । વિહાય-હિત્વા । કાઃ ? લક્ષ્મીઃ જગતામ્ ॥ ૬૯ ॥

અન્વયઃ

જગતાં નવં-રજનાઃ લક્ષ્મીઃ વિહાય યેન નિર્વૃત્યાં અરણિ, તં ‘અરં’ જિનવરં (હિ) જનાઃ । સ્તુત ।

શીખરાર્થ

સ્તુત (ધા० સ્તુ)=તમે સ્તુતિ કરો, સ્તવો.
 યેન (મૂ० યદ્)=જે.
 નિર્વૃત્યાં (મૂ० નિર્વૃત્તિ)=મુક્તિમાં, સિદ્ધિમાં.
 અરણિ (ધા० રજ્)=રક્ત બન્યા, રાગી થયા.
 નવં=નૂતન, નવનવા.
 રક્તનં=પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર, ચિત્તાકર્ષણ.

નવરજનાઃ=નવનવાં છે ચિત્તાકર્ષણો જેમાં એવી.
 વિહાય (ધા० હા)=અથ દધને.
 લક્ષ્મીઃ (મૂ० લક્ષ્મી)=ધનને, દેવતાને.
 જગતાં (મૂ० જગત્)=દુનિયાઓની.
 અરં (મૂ० અર)=અર (નાથ) ને.
 જિનવરં (મૂ० જિનવર)=જિનેશ્વરને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅરનાથની સ્તુતિ—

“ નવનવાં ચિત્ત-આકર્ષણો છે જેમાં એવી દુનિયાઓની સંપત્તિઓનો ભાગ કરીને (અર્થાત્ ચક્રવર્તીની લક્ષ્મીને પણ જલાંજલિ આપીને) જે મુક્તિ (રૂપી રમણી) ના રાગી બન્યા, તે અર (નામના) જિનેશ્વરને હે મનુષ્યો ! તમે સ્તવો. ”—૬૯

૧ ચક્રવર્તીની સ્થૂંઘ્ર રૂપરેખા સ્તુતિ-અષ્ટવિંશતિકા (પૃ० ૧૯૬-૨૦૦, ૨૦૯-૨૧૭) માં આલેખવામાં આવી છે. એ સંબંધી વિશિષ્ટ માહિતી માટે તો જુઓ જમ્બૂદ્વીપ-પ્રશસ્તિ, તૃતીય વક્ષસ્કાર.

૨ આ અઠારમા તીર્થંકર શ્રીઅરનાથ કે જેઓ સોળમા અને સત્તરમા તીર્થંકરોની જેમ ચક્રવર્તીની લક્ષ્મી પણ પ્રાપ્ત કરવાને ભાગ્યશાળી બન્યા હતા, તેમના જીવનની કઇક રૂપરેખા સ્તુતિ-અષ્ટવિંશતિકા (પૃ० ૨૦૮) ઉપરથી જોઇ શકાશે.

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અમત્કાર—

૨૫મા પદમાં જેમ દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમાનતા દ્રષ્ટિ-ગોચર થઈ હતી, તેમ આ પદમાં તેમજ ત્યાર પછી પણ છેક દરમા પદ પર્યંત ચરણોની સમાનતારૂપી પદ-અમત્કાર નજરે પડે છે. આ સંપૂર્ણ કાવ્યમાં આ પ્રકારનો પદ-અમત્કાર પ્રધાન પદ સોગવે છે, કેમકે આવા અમત્કારથી અલંકૃત પદોની સંખ્યા ૨૮ની છે, જ્યારે અન્ય પ્રકારના અમત્કારથી વિસ્થાપિત પદોની સંખ્યા વધારેમાં વધારે ૧૨ની જગ્યામાં આવે છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જિનકદમ્બકલ્પ સ્તુતિ:—

ત્રિલોકીં ફલયન્ પાતુ, સન્નન:પાદપાં સં વઃ ।

જિનૌઘો ચત્વ વન્ધ્યાઃ શ્રી-સન્નન: પાદપાંસવઃ ॥ ૭૦ ॥

શુદ્ધ

ટીકા

સ જિનૌઘો વઃ પાતુ । ત્રિલોકીં ચઃ ફલયન્-ફલવર્તીં હુવન્ સન્તિ-શોભનાંતે મનાંસિ યેષાં ત એવ પાદપા-વૃક્ષા ચત્વાં સા, ત્રિલોકીવિશેષણન્ । તથા ચત્વ પાદપાં પાંસવો-રેણવઃ । વન્ધ્યા-વન્દનીયાઃ । શ્રીસન્નનઃ-શ્રીગૃહત્વ, ચત્વ(ચત્વરસ) વિશેષણન્ ॥૭૦॥

અન્વયઃ

ચત્વ શ્રી-સન્નનઃ પાદ-પાંસવઃ વન્ધ્યાઃ. સ જિન-જોષઃ સત્-નતલ-પાદપાં ત્રિ-લોકોં ફલયન્ વઃ પાતુ ।

શબ્દાર્થ

ત્રિલોકીં (નૂં ત્રિલોકી) = ત્રૈલોક્યને.

ફલયન્ = ફળવાન્ કરતો થકો.

પાદપ = વૃક્ષ, ઝાડ.

સન્નનઃ પાદપાં = ચારા મન(વાળા મનુષ્યો)રૂપી વૃક્ષો છે જેને વિષે એવા.

જિનૌઘઃ (નૂં જિનૌઘ) = જિનોનો સમુદાય.

ચત્વ (નૂં ચત્વ) = જોના.

વન્ધ્યાઃ (નૂં વન્ધ) = પૂજનીય, વન્દનીય.

સન્નન = ગૃહ.

શ્રીસન્નનઃ = શ્રીગૃહ છે ગૃહ જેનું એવાના.

પાદ = ચરણ.

પાંસવ = રત્ન.

પાદપાંસવઃ = ચરણની રત્નો.

સંદેશાર્થ

જિન-સમુદાયની સ્તુતિ—

“ સદ્ગતી છે ગૃહ જેનું એવા જ (જિન-સમૂહ) નાં ચરણની રત્નો (રાજરાજીકે-રોને પણ) વન્દનીય છે, તે, શુભ ચિત્ત(વાળા મનુષ્યો)રૂપ વૃક્ષો છે જેને વિષે એવા ત્રૈલોક્યને ફળવાન્ કરતો થકો જિનોનો સમુદાય (હે ભગિરથ !) તમારું પરિચાલન કરે. ” — ૭૦

૫ ૫ ૫ ૫

वैरोध्या ११
१६

HP TRIVEDI
1925

निर्वाणकलिकायाम्—

“वैरोध्यां श्यामवर्णां अजगरवाहनां चतुर्भुजां खड्गोरगालङ्कृतदक्षिण-
करां श्वेटकाद्वियुतवामकरां चेति ।”

• જિનવાક્સ્તુતિઃ—

જૈન્યવ્યાદ્ વાક્ સતાં દત્ત-માનનન્દા ન વાદિભિઃ ।

જય્યા સ્તુતા ચ નીતીનાં-માનનં દાનવાદિભિઃ ॥ ૭૧ ॥

—અનુષ્ટુપ્—

ટીકા

જૈની વાક્ અવ્યાત્-રક્ષતાત્ । સતાં દત્તૌ માનનન્દૌ-પૂજાસમૃદ્ધી યયા સા । ન વાદિભિઃ જય્યા-જેતું શક્યા । દાનવપ્રમુખૈર્દેવૈઃ સ્તુતા ચ । નીતીનાં આનનં-મુખં યા ॥૭૧॥

અન્વયઃ

સતાં દત્ત-માન-નન્દા, વાદિભિઃ ન જય્યા, દાનવ-આદિભિઃ સ્તુતા, નીતીનાં ચ આનનં જૈની વાગ્ અવ્યાત્ ।

શ્લોકાર્થ

જૈની=જિન-વિષયક.

અવ્યાત્ (ધા० અવ્)=રક્ષણ કરો.

સતાં (મૂ० સત્)=સજ્જનોને.

દત્ત (ધા० દા)=અર્પણ કરેલ.

માન=પૂજા.

નન્દ=(૧) હર્ષ; (૨) સમૃદ્ધિ.

દત્તમાનનન્દા=અર્પણ કર્યા છે પૂજા અને આનન્દ જોણે એવી.

વાદિભિઃ (મૂ० વાદિન્)=વાદીઓ વડે.

જય્યા (મૂ० જય)=જીતી શકાય તેવી.

સ્તુતા (ધા० સ્તુ)=સ્તુતિ કરાયેલી.

નીતીનાં (મૂ० નીતિ)=નીતિઓના.

આનનં (મૂ० આનન)=મુખ.

દાનવાદિભિઃ=દાનવ વિગેરે દ્વારા.

શ્લોકાર્થ

• જિન-વાણીની સ્તુતિ—

“ સજ્જનોને અર્પણ કર્યા છે પૂજા અને આનન્દ જોણે એવી, વાદીઓ વડે નહિ જીતી શકાય તેવી, દાનવ (માનવ, સુર) ઇલાદિક વડે સ્તુતિ કરાયેલી તેમજ નીતિ-ઓના મુખરૂપ એવી જિનેશ્વર-વિષયક વાણી (હે બાળ્યો ! તમારું) રક્ષણ કરો. ”—૭૧

૫ ૫ ૫ ૫

વૈરોઽધ્યાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

શ્યામા નાગાસ્ત્રપત્રા વો, ‘વૈરોઽધ્યા’ડરં ભયેઽવતુ ।

શાન્તોઽરાતિર્યયાઽત્યુગ્ર-વૈરોઽધ્યારમ્ભયેવ તુ ॥ ૭૨ ॥ ૧૮ ॥

—અનુષ્ટુપ્—

ટીકા

શ્યામવર્ણા યા । નાગાઃ-સર્પા-એવ અસ્ત્રં-પત્રં-વાહનં ચ યસ્યાઃ સા । વૈરોઽધ્યા દેવી ।

મયે ઉત્પન્ને અવતુ વઃ । શાન્તઃ-પ્રશાન્તોઽરાતિઃ-વૈરી યયા સા । અત્યુમં વૈરં વસ્તુ સઃ ।
અઘ્યા-ગમનં તસ્યા આરમ્ભસ્તસિન્ । એવઃ અવધારણે । અન્ન સન્ધિરસ્તિ ॥ ૭૨ ॥

અન્વયઃ

યયા અતિ-ઉગ્ર-વૈરઃ અસતિઃ અઘ્યા-આરમ્ભે એવ તુ શાન્તઃ, (સા) શ્યામા, નાગ-અસ્ત્ર-પત્રા
'વૈરોઘ્યા' મયે ઘઃ અરં અવતુ ।

શીખરાર્થ

શ્યામા (મૂં શ્યામ) = કૃષ્ણવર્ણી.

નાગ = સર્પ, સાપ.

અસ્ત્ર = અસ્ત્ર.

નાગાસ્ત્રપત્રા = સર્પ છે અસ્ત્ર તેમજ વાહન જેનાં એવી.

વૈરોઘ્યા = વૈરોઘ્યા (દેવી).

મયે (મૂં મય) = ભયને વિષે.

શાન્તઃ (મૂં શાન્ત) = શાંત કરેલ.

અરાતિઃ (મૂં અરાતિ) = શત્રુ.

ઉગ્ર = તીવ્ર.

વૈર = દુશ્મનાવટ, અદાવત.

અત્યુગ્રવૈરઃ = અત્યંત તીવ્ર વૈર છે જેને વિષે એવો.

અઘ્યા = ગમન.

આરમ્ભ = શરૂઆત.

અઘ્યારમ્ભે = ગમનની શરૂઆતમાં.

તુ = વિશેષતાવાચક અવ્યય.

શ્લોકાર્થ

વૈરોઘ્યા દેવીની સ્તુતિ—

“અત્યંત તીવ્ર વૈરને ધારણ કરનારો એવો દુશ્મન (પણ) જેના વડે ગમનની શરૂઆતમાં (અર્થાત્ જેને આવતી જોઈને) શાંત થઈ ગયો, તે શ્યામવર્ણી તેમજ વર્ણી સર્પ છે આયુધ તેમજ વાહન જેનાં એવી વૈરોઘ્યા (દેવી) (હે ભયો!) તમારું ભયમાંથી સત્વર રક્ષણ કરો.”—૭૨

સ્પષ્ટીકરણ

વૈરોઘ્યા દેવીનું સ્વરૂપ—

‘અન્યોન્યના વૈરની શાન્તિ માટે આગમન છે જેનું તે વૈરોઘ્યા’ એ વૈરોઘ્યા શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એના સંબંધમાં નિર્વાણ-કલિકામાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—

“તથા વૈરોઘ્યાં શ્યામવર્ણામજગત્વાહનાં ચતુર્ભુજાં સ્વહોરગાલક્રુતદક્ષિણકરાં સ્વેદકાહિયુતવા-
મકરાં ચેતિ” અર્થાત્-વૈરોઘ્યા દેવીનો વર્ણ શ્યામ છે અને અજગર એ એનું વાહન છે. વર્ણી તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથો ખડ્ગ અને સર્પથી વિભૂષિત છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ ઢાલ અને સર્પથી અલંકૃત છે.

આચાર-દિનકરમાં તો આ દેવીનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ આપ્યું છે:—

“સજ્જસ્ફુરત્સ્ફુરિતવીર્યવદૂર્ધ્વહસ્તા

સદ્વન્દશકવરદાપરહસ્તયુગ્મા ।

સિંહાસનાઽન્નમુદતારત્નપારગૌરા

વૈરોઘ્યાઽપ્યભિઘ્યાઽસ્તુ શિવાય દેવી ॥-વસન્તતિલકા

—પત્રાંક ૧૬૩

૧૧ શ્રીમલ્લિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીમલ્લિનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

કરોતુ નો 'મલ્લિ'જિનઃ, પ્રિયં ગુરુ ચિરં હતિમ્ ।
દ્વિષાં ચ તન્યાત્ સિદ્ધેશ્ચ, પ્રિયજ્ઞુરુચિરંહતિમ્ ॥ ૭૩ ॥

—અનુષ્ટુપ્

ટીકા

કરોતુ નઃ—અસ્માકમ્ । પ્રિયમ્—ઈષ્ટમ્ । ગુરુ—વૃહત્ । ચિરં—પ્રભૂતકાલમ્ । દ્વિષાં
હતિં—વિનાશં ચ કરોતુ । સિદ્ધેશ્ચ અંહતિં—દાનં તન્યાત્ । પ્રિયજ્ઞોરિવ રુચિઃ—કા-
ન્તિર્યસ્ય સઃ ॥ ૭૩ ॥

અન્વયઃ

પ્રિયજ્ઞુ-રુચિઃ 'મલ્લિ'—જિનઃ નઃ ગુરુ ચિરં પ્રિયં કરોતુ, દ્વિષાં હતિં ચ સિદ્ધેઃ અંહતિં ચ તન્યાત્ ।

શીખરાર્થ

કરોતુ (ધા० કૃ)=કરે.
જિન=તીર્થંકર.
મલ્લિજિનઃ=મલ્લિ જિન.
પ્રિયં (મૂ० પ્રિય)=ઈષ્ટ.
ચિરં (મૂ० ચિર)=ઘણા લાંબા સમય પર્યંતરૂં.
હતિં (મૂ० હતિ)=વિનાશને.

દ્વિષાં (મૂ० દ્વિષ)=શત્રુઓના.
તન્યાત્ (ધા० તન્)=કરે.
સિદ્ધેઃ (મૂ० સિદ્ધિ)=મુક્તિરૂં.
પ્રિયજ્ઞુ=વૃક્ષ-વિશેષ.
પ્રિયજ્ઞુરુચિઃ=પ્રિયંશુના જેવી છે કાન્તિ જેની.
અંહતિ (મૂ० અહતિ)=દાનને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીમલ્લિનાથની સ્તુતિ—

“પ્રિયંશુના જેવી છે કાન્તિ જેની એવાં 'મલ્લિ' જિન અમારૂં લાંબા કાલ પર્યંત
અતિશય અલીપ્ત કરે, અમારા દુશ્મનોનો વિનાશ કરે અને અમને મુક્તિરૂં
દાન દે.”—૭૩

* * * *

૧ આ ઓગણીસમા તીર્થંકરનું સ્થૂલ સ્વરૂપ સ્તુતિ-અનુવર્ણનિકા (૫૦ ૨૨૭)માં આપવામાં
આવ્યું છે.

જિનજન્મમહિમા—

જૈનં જન્મ શ્રિયં સ્વર્ગ-સમગ્રામં દધાતુ નઃ ।

ક્ષણદં મેરુશિરસઃ, સમગ્રામન્દધાતુનઃ ॥ ૭૪ ॥

—અનુક્રુપ

ટીકા

જૈનં જન્મ શ્રિયં દધાતુ નઃ । સ્વર્ગસ્ય સમા ગ્રામા યસ્મિન્ જન્મનિ તત્ । ક્ષણદમ્-
ઉત્સવદમ્ । મેરુશિરસઃ । સમગ્રાઃ-સંપૂર્ણા અમન્દાઃ-સ્પષ્ટા ધાતવો-હિંગુલાદયો યસ્મિન્,
મેરુ(શિરસઃ)વિશેષણમ્ ॥ ૭૪ ॥

અન્વયઃ

સમગ્ર-અ-મન્દ-ધાતુનઃ મેરુ-શિરસઃ ક્ષણ-દં, સ્વર્ગ-સમ-ગ્રામં જૈનં જન્મ નઃ શ્રિયં દધાતુ ।

શબ્દાર્થ

જન્મ (મૂળ જન્મન્)=જન્મ; ઉત્પત્તિ.

શ્રિયં (મૂળ શ્રી)=લક્ષ્મીને.

સ્વર્ગ=સ્વર્ગ.

ગ્રામ=ગામ.

સ્વર્ગસમગ્રામં=સ્વર્ગસમાન થાય છે ગામો જેને વિષે
એવો.

દધાતુ (ધાઠ ધા)=ધારણ કરો.

ક્ષણ=મહોત્સવ.

ક્ષણદં (મૂળ ક્ષણદ)=મહોત્સવ-દાયક.

શિરસ=શિખર.

મેરુ=મેરૂ (પર્વત).

મેરુશિરસઃ=મેરૂના શિખરના.

સમગ્ર=સંપૂર્ણ.

અમન્દ=સ્પષ્ટ.

ધાતુ=ધાતુ.

સમગ્રામન્દધાતુનઃ=સંપૂર્ણ તેમજ સ્પષ્ટ છે ધાતુઓ
જેને વિષે એવો.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને! જન્મ-મહિમા—

“સંપૂર્ણ તેમજ સ્પષ્ટ (હિંગુલ વિગેરે) ધાતુઓ છે જેને વિષે એવો મેરૂ-શિખરને
ઉત્સવ-દાયક એવો તેમજ સ્વર્ગસમાન બને છે ગામો જેને વિષે (અર્થાત્ જેનો ઉદય
થતાં) એવો જિન-વિષયક જન્મ અમારૂં કલ્યાણ કરો.”—૭૪

જિનવાણ્યાઃ સ્વીકારઃ—

જિનસ્ય ભારતીં તમો-વનાગસદ્વનાશનીમ્ ।

ઉપેત હેતુમુન્નતા-વનાગસં વનાશનીમ્ ॥ ૭૫ ॥

—પ્રમાણિકા

ટીકા

ભારતીં ઉપેત-ગચ્છત । તમ એવ વનં તમોવનમેવ અગાઃ-પર્વતાસ્તેષાં સહ્વઃ-સમુ-
દાયસ્તસ્ય નાશનીમ્ । ઉન્નતિઃ-સમૃદ્ધિસ્તસ્યાં હેતું-કારણમ્ । ન વિદ્યતે આગઃ-અપરાધો
યસ્યાઃ, સા, વાગ્વિશેષણમ્ । તમોવનાગનાશકત્વાત્ ઘનાશનીમ્ ॥ ૭૫ ॥

અન્વયઃ

જિનસ્ય તમસ્-વન-અગ-સહ્વ-નાશનીં, (અત એવ) ઘન-અશનીં, ઉન્નતૌ હેતું ક્ષાન્-આગસં
ભારતીં ઉપેત ।

શબ્દાર્થ

જિનસ્ય (મૂં જિન)=તીર્થંકરની.

ભારતીં (મૂં ભારતી)=વાણીને.

તમસ્=અજ્ઞાન.

સહ્વ=સમુદાય.

નાશનીં (મૂં નાશન)=નાશ કરનારી.

તમોવનાગસહ્વનાશનીં=અજ્ઞાનરૂપી વન તે રૂપી ઘનાશનીં (મૂં ઘનાશની)=(૧) વજ્ર(સમાન), (૨)
પર્વતોના સમુદાયનો વિનાશ કરનારી.

ઉપેત (ધાં હ)=તમે પ્રાપ્ત કરો.

હેતું (મૂં હેતુ)=કારણ (રૂપ).

ઉન્નતૌ (મૂં ઉન્નતિ)=સમૃદ્ધિને વિષે.

અનાગસં=અવિદ્યમાન છે પાપ જેને વિષે એવી,
દોષ-રહિત.

ઘનાશનીં (મૂં ઘનાશની)=(૧) વજ્ર(સમાન), (૨)
મેઘાગ્નિ(સમાન).

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીનો સ્વીકાર—

“અંધકારરૂપી વન તે રૂપી પર્વતોના [અથવા અંધકારરૂપ વનો છે જેમાં
એવા પર્વતોના] સમુદાયનો વિનાશ કરનારી, અને (એથી કરીને તો) વજ્રના સમાન,
વળી ઉન્નતિના કારણભૂત તથા વળી દોષ-રહિત એવી તીર્થંકરની વાણીનો (હે
ભગ્યે!) તમે સ્વીકાર કરો.”—૭૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-વિચાર—

આ પદ ‘પ્રમાણિકા’ છદમાં રચવામાં આવ્યું છે. પુરસ્કારકર પ્રમાણે એનું લક્ષણ
નીચે મુજબ છે:—

“પ્રમાણિકાં જયૈ લગૈ”

અર્થાત્ આ પદમાં જ અને ર એમ બે ગણો છે અને છેવટના બે અક્ષરો અનુક્રમે
લઘુ અને શુદ્ધ છે. આ વાત ધ્યાનેમાં આવે તેટલા માટે આ પદનું પ્રથમ ચરણ વિચારીએ.

જિ ન સ્ ય । ભા ર તીં । ત મો ।

જ ર લ ગ

ઞ ઞ ઞ ઞ

શ્રુતદેવતાયાઃ સ્તુતિઃ—

વાગ્દેવી વરદીભૂત-પુસ્તિકાપદ્મલક્ષિતૌ ।

આપોઽવ્યાદ્ વિભ્રતી હસ્તૌ, પુસ્તિકાપદ્મલક્ષિતૌ ॥૭૬ ॥૧૧॥

—અનુષ્ટુપ્

ટીકા

વરદીભૂતં પુસ્તકં-લેખ્યં પ્રતિમા યસ્યાઃ સા । આપદેવ મલં તસ્ય ક્ષિતૌ-વિનાશો
આપઃ-પાનીયં યા । પુસ્તિકા ચ પદ્મં ચ તાભ્યાં લક્ષિતૌ હસ્તૌ વિભ્રતી યા ॥ ૭૬ ॥

અન્વયઃ

વરદીભૂત-પુસ્તિકા આપ-મલ-ક્ષિતૌ આપઃ, પુસ્તિકા-પદ્મ-લક્ષિતૌ હસ્તૌ વિભ્રતી વાચ્-દેવી
અવ્યાત્ ।

શીઘ્ર-દાર્થ

વાગ્દેવી=શ્રુત-દેવતા, સરસ્વતી.

વર=વરદાન.

વરદીભૂત=વરદાન દેવું એ છે સ્વરૂપ જેનું તે.

પુસ્તિકા=ધાતુ, કાષ્ટ વિગેરેની બનાવેલી વસ્તુ, લેખ્ય,
પ્રતિમા.

વરદીભૂતપુસ્તિકા=વરદાન દેનારી છે પ્રતિમા જેની
એવી.

ક્ષિતિ=નાશ.

આપલક્ષિતૌ=વિપત્તિરૂપ મલનો નાશ કરવામાં.

આપઃ (મૂં આપ્) =જલ.

વિભ્રતી (ધાં મ્) =ધારણ કરનારી.

હસ્તૌ (મૂં હસ્) =હાથને.

પુસ્તિકા=પૃથ્વી, પુસ્તક.

લક્ષિત=ચિહ્નિત.

પુસ્તિકાપદ્મલક્ષિતૌ=પુસ્તક અને પદ્મ વડે લક્ષિત.

શ્લોકાર્થ

શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ—

“વરદાન દેનારી છે પ્રતિમા જેની એવી, વળી વિપત્તિરૂપ મલનો નાશ કરવામાં
(અર્થાત્ તેનું પ્રક્ષાલન કરવામાં) જલસમાન તથા વળી પુસ્તક અને પદ્મ વડે લક્ષિત
એવા હાથને ધારણ કરનારી શ્રુત-દેવતા (હે લગ્ન્યો ! તમારું) રક્ષણ કરો.”—૭૬

રૂપછીકરણ

શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ સંબંધી વિચાર—

જેમ એવા પદ્યમાં શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી હતી તેમ આ પદ્યમાં પણ
(તેમજ વળી હવે પછીના ૮૦માં પદ્યમાં પણ) તેની કવિરાજે સ્તુતિ કરી છે, એ વાત
ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે. આ પ્રમાણે એક કાવ્યમાં ત્રણ વાર શા માટે શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ
કરવામાં આવી હશે, એવો અત્ર પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે. એના ઉત્તર તરીકે એમ નિવેદન કરી શકાય
કે જૂદા જૂદા તીર્થંકરોની દ્વાદશાંગીરૂપ શ્રુતની અધિષ્ઠાયિકા દેવી એક ન હોવાથી આમ વારંવાર
સ્તુતિ કરવામાં આવી હશે.

૨૦ શ્રીમુનિસુવ્રતજિનસ્તુતયઃ

શ્રીમુનિસુવ્રતનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

જયસિ 'સુવ્રત !' ભવ્યશિખણ્ડિના-

મરહિતાપઘનાંજનનીલતામ્ ।

દધદલં ફલયંશ્ચ સમં ભુવા-

ઽમરહિતાપઘનાં જનનીલતામ્ ॥ ૭૭ ॥

—દ્રુતવિલમ્બિતમ્

ટીકા

ભવ્યાં એવ શિખણ્ડિનો-મયૂરાસ્તેષામ્ । અરહિતાપઘનાંસૌ ધનંશ્ચ તસ્યામન્ત્રણમ્ ।
અજ્ઞનમિવ નીલતાં દધત્ ત્વં જયસિ । ભુવા-પૃથ્વીયા સમમ્ । જનનીલતાં ફલવર્તી કુર્વન્ ।
અમરેભ્યો હિતાનિ અપઘનાનિ-અજ્ઞાનિ યસ્યાઃ સા તામ્ ॥ ૭૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) 'સુવ્રત !' ભવ્ય-શિખણ્ડિનાં અ-રહિત-આપ-ઘન ! અજ્ઞન-નીલતાં દધત્, ભુવા સમં
અમર-હિત-અપઘનાં જનની-લતાં અલં ફલયન્ ચ (ત્વં) જયસિ ।

શીખણ્ડિનાં

જયસિ (ધા૦ જિ)=તું જય પામે છે.

સુવ્રત ! (મૂ૦ સુવ્રત)=હે સુવ્રત (નાથ), હે 'મુનિ-
સુવ્રત !

ભવ્યશિખણ્ડિનાં=ભવ્યરૂપી મયૂરોના.

આપ=જલનો સમૂહ.

અરહિતાપઘન ! =નથી રહિત જલના સમૂહથી એવા
મેઘસમાન ! (સ૦)

નીલતા=કૃષ્ણતા, કાળાશ.

અજ્ઞનનીલતાં=કાળના જેવી કાળાશને.

દધત્ (ધા૦ ધા)=ધારણ કરતો થકો.

સમં=સાથે સાથે, એકજ વખતે.

ભુવા (મૂ૦ ભૂ)=પૃથ્વીથી.

અપઘન=અવયવ.

હિત=કલ્યાણકારી.

અમરહિતાપઘનાં=દેવોને હિતકારી છે અવયવો જેનાં
એવી.

જનનીલતાં=માતારૂપી વેદને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીમુનિસુવ્રતનાથની સ્તુતિ—

“ હે 'સુવ્રત (નાથ) ! હે લભ્ય (જીવ) રૂપ મયૂરને (આનંદ આપવામાં) જલથી પરિપૂર્ણ એવા મેઘસમાન ! કાજલના જેવી કૃષ્ણતાને ધારણ કરતો તેમજ પૃથ્વી (ઉપરના જીવો)ની સાથે સાથે દેવોને (પણ) હિતકારી છે અવયવો જેનાં એવી માતારૂપી વેલને અત્યંત દ્લવતી કરતો થકો તું જય પામે છે. ”—૭૭

❖ ❖ ❖ ❖

સમગ્રજિનવરાણાં સ્તુતિ:—

પ્રતિજિનં ક્રમવારિરુહાણિ ન:

સુખચિતાનિ હિતાનિ નવાનિ શમ્ ।

દધતિ રાન્તુ પદાનિ નલ્પ્રભા-

સુખચિતાનિ હિ તાનિ નવાનિશમ્ ॥ ૭૮ ॥

—કૃત૦

ટીકા

જિનં જિનં પ્રતિ ક્રમાણામધો વારિરુહાણિ અનિશં શં-સુખં રાન્તુ-દદતુ । સુખેન ચિતાનિ હિતાનિ-પથ્યાનિ નવાનિ-પ્રત્યગ્રાણિ દધતિ-ધારયમાણાનિ । કાનિ ? પદાનિ । કિંમૂતાનિ ? નલ્પ્રભા પ્રભયા સુષ્ટુ-અતીવ લ્પ્તચિતાનિ-રજ્જિતાનિ । હિઃ પૂરણે । તાનિ કિયત્પ્રમાણાનિ ? નવ ॥ ૭૮ ॥

અન્વય:

સુખ-ચિતાનિ હિતાનિ નલ્પ્ર-ભા-સુ-લ્પ્તચિતાનિ પદાનિ દધતિ તાનિ નવાનિ નવ પ્રતિ-જિનં ક્રમ-વારિરુહાણિ નઃ હિ અનિશં શં રાન્તુ ।

શીખરાર્થ

પ્રતિજિનં=પ્રત્યેક જિન પ્રતિ, દરેક તીર્થંકર પ્રતિ.

વારિ=જલ.

રુહ=ઉગરું.

વારિરુહ=કમલ.

ક્રમવારિરુહાણિ=અરણ્યોની (નીચે મૂકેલાં) કમલો.

ચિત (ધા૦ ચિ)=ગોઠવેલ.

સુખચિતાનિ=સુખે ગોઠવેલાં.

હિતાનિ (મૂ૦ હિત)=હિતકારક.

નવાનિ (મૂ૦ નવ)=પ્રત્યથ, તાજાં.

દધતિ (મૂ૦ દધત)=ધારણ કરનારાં.

રાન્તુ (ધા૦ રા)=આપો.

પદાનિ (મૂ૦ પદ)=પગલાં.

નલ્પ્ર=નખ.

લ્પ્તચિત=આસ.

નલ્પ્રભાસુખચિતાનિ=નખની કાન્તિવર્ડે અત્યંત આસ.

હિ=પાદપૂર્તિવાચક અવ્યય.

તાનિ (મૂ૦ તદ્)=તે.

નવ (મૂ૦ નવન્)=નવ.

અનિશં=પ્રતિદિન, સર્વદા.

૧ આ વીસમા તીર્થંકરની સ્તુતિ રૂપરેખા સ્તુતિ-અતુર્વિંશતિકા (૫૦ ર૩૬)મા આલેખવામાં આવી છે.

શ્લોકાર્થ

સમગ્ર જિનેશ્વરીની સ્તુતિ—

“સુખે ગોઠવેલાં, તથા હિતકારક તેમજ નખની કાન્તિવડે અત્યંત વ્યાપ્ત એવાં પગલાંને ધારણ કરનારાં તે દરેક જિનનાં ચરણની નીચે (સ્થાપન કરતાં) નવીન નવ કમલો આપણને સર્વદા સુખ સમર્પો.”—૭૮

૫ ૫ ૫ ૫

જિનમતપ્રશંસા—

જયતિ તત્ સમુદાયમયં દશા-
મતિકવી રમતે પરમે ધને ।
મહતિ યત્ર વિશાલબલપ્રમા-
મતિકવીરમતે પરમેધને ॥ ૭૯ ॥

—દ્રુત૦

ટીકા

તન્મતં જયતિ સર્વમતાનાં નિપાતાત્ સમુ૦ । અતિકવિઃ રમતે । મતમેવ ધનં તસ્મિન્ । વિશાલા બલપ્રભામતયો यस્ય એવંવિધશ્ચાસૌ વીરશ્ચ તસ્ય મતે । પરમ્—અત્યર્થ ઇધને—વર્ધને જ્ઞાનાદિભિઃ ॥ ૭૯ ॥

અન્વયઃ

યત્ર પરમે ધને મહતિ પરં ઇધને વિશાલ-બલ-પ્રમા-મતિ-ક-વીર-મતે અતિ-કવિઃ રમતે, તત્ દશાં સમુદાય-મયં (મતં) જયતિ ।

શ્લોકાર્થ

સમુદાય=સંગ્રહ.

સમુદાયમયં=સંગ્રહ૩૫.

દશાં (મૂં દશ) =દૃષ્ટિઓના, દર્શનોના, મતોના.

કવિઃ=(૧) કવિ, કાવ્ય રચનાર; (૨) પણ્ડિત.

અતિકવિઃ=(૧) મહાકવિ, કવીશ્વર; (૨) મહાપણ્ડિત.

રમતે (ધા૦ રમ્) =રમે છે.

પરમે (મૂં પરમ) =ઉત્કૃષ્ટ.

ધને (મૂં ધન) =લક્ષ્મીને વિષે.

મહતિ (મૂં મહત્) =વિશાળ, મોટા પ્રમાણવાળા.

યત્ર=જ્યાં, જેને વિષે.

વિશાલ=વિસ્તીર્ણ.

બલ=પરાક્રમ.

મતિ=શુદ્ધિ.

મત=દર્શન.

વિશાલબલપ્રભામતિકવીરમતે=વિશાળ છે પરાક્રમ, તેજ અને શુદ્ધિ જેનાં એવા જિનના મતને વિષે.

પરં=અત્યંત.

ઇધને (મૂં ઇધન) =વૃદ્ધિને વિષે.

શ્લોકાર્થ

જિન-મતની પ્રશંસા—

“ઉત્કૃષ્ટ-લેક્ષ્મીરૂપ તથા મહાન્ એવા, તથા વર્ણી (જ્ઞાનાદિક વર્ગે) અત્યંત વૃદ્ધિ-પ્રાપ્તારૂપ તેમજ વર્ણી વિશાળ છે. પરાક્રમ, તેજ અને પ્રુદ્ધિ જેનાં એવા જે જિનના મતને વિષે કવિરાજ રમે છે, તે (વિવિધ) મતોના સંચલરૂપ મત જયવંતે વર્તે છે.”—૭૯

સ્પષ્ટીકરણ

મત-વિચાર—

આ પદ્યમાં પણ ૫૧મા પદ્યની જેમ વીર-મતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આથી એ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે સાધારણ રીતે સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ કરતી વેળાએ અમુક તીર્થંકરનો સિદ્ધાન્ત (મત કે વચન) એવો નિર્દેશ કરવામાં આવતો નથી અને કદાચ તેમ થતું હોય તો પણ જે તીર્થંકરવિષયક સ્તુતિ-કદમ્બક હોય તે તીર્થંકરનું નામ આપવું જોઈએ અને નહિ કે અન્યનું; તો અત્ર શું કારણ છે? આના સમાધાનમાં નિવેદન કરવાનું કે અત્ર તેમજ ૫૧મા પદ્યમાં ‘વીર’ શબ્દનો ‘ઓવીસમા તીર્થંકર’ એવો અર્થ ન કરતાં તે શબ્દની ‘વિદારયતિ યત્ કર્મ’ ઇત્યાદિ નિરૂક્ત વિચારી તેનો તીર્થંકર, જિન એવો અર્થ કરવો. આવો અર્થ ૫૧મા પદ્યની ટીકામાં પણ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે.

૫ ૫ ૫ ૫

શ્રુતદેવતાયા: સ્તુતિ:—

શ્રુતનિધીશિનિ ! બુદ્ધિવનાવલી-

દવમનુત્તમસારચિતા પદમ્ ।

ભવમિયાં મમ દેવિ ! હરાદરા-

દવમનુત્ તમસા રચિતાપદમ્ ॥ ૮૦ ॥ ૨૦ ॥

—કુતઃ

ટીકા

તમસા—અજ્ઞાનેન રચિતાપદમ્ । ભવમિયાં પદમ્ । બુદ્ધય એવ વનં તસ્ય આવલી તસ્યાં દવં યત્ । અનુત્તમ—પ્રધાનં સારં—ઉત્કર્ષસ્તામ્યાં ચિતા—વ્યાસા સતી । અવસં-પાપં નુદતીતિ—નુત્ ॥ ૮૦ ॥

અન્વય:

(૬) શ્રુત-નિધિ-ઈશિનિ ! દેવિ ! અનુત્તમ-સાર-ચિતા અવમ-નુત્ બુદ્ધિ-વન-આવલી-દવં, તમસાં રચિત-આપદં ભવ-મિયાં પદં આદરાત્ હર ।

શીખદાર્થ

નિધિ=ભંડાર.

ઈશિની=સ્વામિની.

શ્રુતનિધીશિની ! =હે શ્રુતના ભંડારની સ્વામિની !

વુદ્ધિ=મતિ.

વુદ્ધિવનાવલીદવં=મતિરૂપી વનની શ્રેણિ પ્રતિ દાવાનલ(સમાન).

અનુત્તમ=જેનાથી કોઈ શ્રેષ્ઠ નથી તે, સર્વોત્તમ.

સાર=સાર, ઉત્કર્ષ.

અનુત્તમસારચિતા=સર્વોત્તમ સાર વડે વ્યાપ્ત.

ભવમિયાં=ભવ (-ભ્રમણ)ના ભયોના.

હર (ધાં હ) =હરી લે, નાશ કર.

આદરાત્ (મૂં આદર) =ખંતથી.

નુદ્=પ્રેરણા કરવી.

અવમનુત્=પાપને દૂર કરનારી.

તમસા (મૂં તમસ્) =અંધકાર વડે.

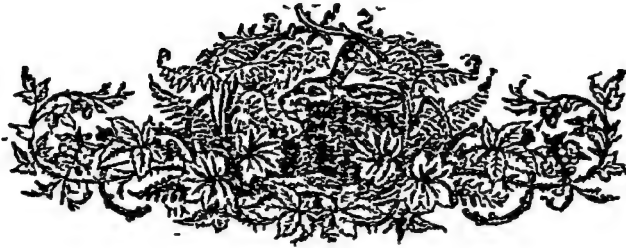
રચિત (ધાં રચ્) =રચેલ, ઉત્પન્ન કરેલ.

રચિતાપદં=ખડી કરી છે આપત્તિઓ જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ—

“હે શ્રુતના ભંડારની સ્વામિની ! હે (સરસ્વતી) દેવી ! સર્વોત્તમ સાર વડે વ્યાપ્ત, તથા પાપને હાંકી કાઢનારી એવી તું, મતિરૂપ અરણ્યની શ્રેણિને (ખાળીને ભસ્મી-ભૂત કરવામાં) દાવાનલસમાન એવા તેમજ (અજ્ઞાનરૂપી) અંધકાર વડે ખડી કરી છે આપદાઓ જેણે એવા ભવ (-ભ્રમણ)રૂપ ભયોના સ્થાનને આદરપૂર્વક હરી લે.”—૮૦

૨૧ શ્રીનમિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીનમિનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

વિપદાં શમનં શરણં

યામિ 'નર્મિ' દૂયમાનમનુજનતમ્ ।

સુખકુમુદૌઘવિકાશે

યામિનમિન્દૂયમાનમનુજનતમ્ ॥ ૮૧ ॥

—ગીતિઃ

ટીકા

શરણં યામિ—ગચ્છામિ । દૂયમાનાશ્ચ તે મનુજાશ્ચ તૈર્નતમ્ । સુખાન્યેવ કુમુદાનિ
તેષાં (ઓઘસ્તસ્ય) વિકાશે ઇન્દૂયમાનં—ચન્દ્રાયમાણમ્ । યામા—નિયમા અસ્ય સન્તીતિ
(તં) યામિનમ્ । જનતાયા યોગ્યં અનુજનતમ્ ॥ ૮૧ ॥

અન્વયઃ

વિપદાં શમનં, દૂયમાન—મનુજ—નતં, સુખ—કુમુદ—ઓઘ—વિકાશે ઇન્દૂયમાનં, યામિનં અનુ-
જનતં 'નર્મિ' શરણં યામિ ।

શબ્દાર્થ

વિપદાં (મૂ० વિપદ્)=વિપત્તિઓના, કથોના.

શમનં (મૂ० શમન)=નાશ (૩૫).

યામિ (ધા० યા)=હું જાઉં છું.

નર્મિ (મૂ० નર્મિ)=નર્મિ (નાથ)ને.

દૂયમાન (ધા० દુ)=પીડાતો.

મનુજ=માનવ, મનુષ્ય.

નત (ધા० નમ્)=નમન કરાયેલા.

દૂયમાનમનુજનતં=પીડાતા મનુષ્યો વડે નમન કરાયેલા.

વિકાશ=વિકાસ, ખીલવણી.

સુખકુમુદૌઘવિકાશે=સુખરૂપ કુમુદના સમુદાયનો
વિકાસ કરવામાં.

યામિનં (મૂ० યામિન્)=નત—નિયમધારી પ્રતિ.

ઇન્દુ=ચન્દ્ર.

ઇન્દૂયમાનં (મૂ० ઇન્દૂયમાન)=ચન્દ્રની જેમ આચરણ
કરનારા.

અનુ=યોગ્યતાવાચક અવ્યય.

અનુજનતં=જન—સમાજને યોગ્ય.

શ્લોકાર્થ

શ્રીનમિનાથની સ્તુતિ—

“ વિપત્તિઓના વિનાશક, 'હુ'ખી જનો વડે નમન કરાયેલા, સુખરૂપ કુમુદના

સમુદાયને વિકસ્વર કરવામાં ચન્દ્રતુલ્ય, વ્રત-નિયમને ધારણ કરનારા તેમજ જન-સમાજને (સેવક) યોગ્ય એવા 'નમિ(નાથ)ને હું શરણે જાઉં છું.'—૮૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યોનો પણ 'જાતિ'ની કોટિમાં અંતર્ભાવ થાય છે, કેમકે એનાં ચરણોની રચના માત્રા ઉપર આધાર રાખે છે. આર્યાની માફક આ પદ્યનાં પ્રથમ તેમજ તૃતીય ચરણમાં બાર બાર (૧૨) માત્રાઓ છે, જ્યારે આનાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોમાં અઠાર અઠાર (૧૮) માત્રાઓ છે. આથી કરીને આ પદ્ય ગીતિના નામથી ઓળખાય છે.

આ વાત ધ્યાનમાં ઉતરે તેટલા માટે આ પદ્યનાં પહેલાં બે ચરણો વિચારીએ.

। । ૬ । । ૬ । । ૬ ૬ । । ૬ ૬ । ૬ । । । । । ૬
વિ પ દાં શ મ નં શ ર ણં, યા સિ ન મિં દુ ચ મા ન મ જ ન તમ્

શ્રુત-બોધમાં 'ગીતિ'નું લક્ષણ નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યું છે:—

“આર્યાપૂર્વાર્ધસમં, દ્વિતીયમપિ યજ્ઞ ભવતિ હંસગતે ! !

છન્દોવિદસ્તદાનીં, ગીતિં તામમૃતવાણિ ! ભાષન્તે ॥”

અર્થાત્ હે હંસગામિની ! જે પદ્યના પૂર્વાર્ધ તેમજ ઉત્તરાર્ધ આર્યાના પૂર્વાર્ધના સમાન હોય, તે પદ્યને હે અમૃતસમાન (મધુર) વાણીવાળી (વનિતા) ! છન્દઃશાસ્ત્રના જાણકારો 'ગીતિ' કહે છે.

ૐ ૐ ૐ ૐ

જિનેશ્વરાણાં પ્રાર્થના—

યૈર્ભવ્યજનં ત્રાતું

યેતે ભવતોઽજિનાસ્થિરહિતા યે ।

ઈશા નિદધતુ સુસ્થા-

યે તે ભવતો જિના સ્થિરહિતાયે ॥ ૮૨ ॥

—ગીતિઃ

ટીકા

સંસારાત્ ભવ્યજનં ત્રાતું યેતે-પ્રયત્નઃ કૃતઃ । યે જિના અજિન-ચર્મ અસ્થિ વ તામ્યાં રહિતા વર્તન્તે । સુસ્થાયે-શોભનસ્થાને નિદધતુ-સ્થાપયન્તુ । સ્થિરહિત આયો-લાભો યસ્મિન્ ॥ ૮૨ ॥

અન્વયઃ

યૈઃ ભવતઃ ભવ્ય-જનં ત્રાતું યેતે, યે (વ) અજિન-અસ્થિ-રહિતાઃ ઈશાઃ, તે જિનાઃ સ્થિર-હિત-આયે સુ-સ્થાયે ભવતઃ નિદધતુ ।

૧ આ એકવીસમા તીર્થકરના સળંગી સ્થૂલ માહિતી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ ૦ ૨૪૮)માંથી મળશે.

શીખદાર્થ

મન્યજન=લઘ્ય જનને.

જાતું (ધાં જા)=અચાવવાને.

ચેતે (ધાં ચત)=પ્રયત્ન કરાયો.

મવતઃ (મૂં મવ)=સંસારથી.

અજિન=અર્મ, આમડું.

અસ્થિ=હાડકું.

અજિનાસ્થિરહિતાઃ=આમડા અને હાડકાંથી રહિત.

ઈશાઃ (મૂં ઈશ)=ઈશ્વરો, મહાદેવો.

નિદધતુ (ધાં ધા)=સ્થાપો.

સ્થાય=સ્થાન.

સુસ્થાયે=શુભ સ્થાનમાં.

સ્થિર=નિશ્ચળ, કાયમ.

સ્થિરહિતાયે=કાયમનો કલ્યાણનો લાભ છે જેને વિષે એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના—

“જેમણે લઘ્ય જનોનું ભવ (—જન્મણ)થી રક્ષણ કરવાને પ્રયત્ન કર્યો, તથા વળી જેઓ અર્મ અને અસ્થિથી રહિત છે તેમજ ત્રૈલોક્યના સ્વામી છે, તે તીર્થંકરો કાયમનો કલ્યાણનો લાભ છે જેને વિષે એવા (મુક્તિરૂપી) શુભ સ્થાનમાં (હે લઘ્યો!) તમને સ્થાપો.”—૮૨

સ્પષ્ટીકરણ

અર્મ અને અસ્થિથી રહિત એટલે શું?—

‘ઈશ’ શબ્દનો અર્થ ‘મહાદેવ’ પણ થાય છે. આથી કરીને શું વૃષભના વાહનવાળા, પાર્વતી નામની અર્ધાંગનાને હાથા અંકમાં અને ગણપતિને જમણા અંકમાં બેસાડનારા, હાથમાં ખડ્ગ, ત્રિશૂલ અને પિનાક રાખનારા, ગળામાં રૂણ (ધડ)—માલા પહેરનારા, ભસ્મ લગાવેલા દેહને વ્યાઘ્ર-અર્મથી આચ્છાદિત કરનારા, પાંચ સુખવાળા, ત્રણ લોચનોથી યુક્ત, લલાટને વિષે ચન્દ્ર રાખનારા, મસ્તક ઉપર ગંગાને ધારણ કરનારા, વિવિધ ભૂત-ગણોને વિકુર્વિત કરનારા તથા દિગમ્બરસ્વરૂપી તેમજ સૃષ્ટિનો સંહાર કરી પોતાના ‘રૂદ્ર’ એ નામને અરિતાર્થ કરનારા એવા મહાદેવથી વૃષ (ધર્મ)ના પ્રરૂપક, સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન અને આરિત્ર-રૂપી ત્રણ લોચનોથી યુક્ત, લામંડલથી વિભૂષિત, ગણધરોથી અલંકૃત તથા ત્રૈલોક્યનો ઉદ્ધાર કરનારા નહિ કે સંહાર કરનારા એવા જિનેશ્વરની ભિન્નતા સૂચવવા ‘અર્મ અને અસ્થિથી રહિત તેમજ લઘ્ય જનોનું ભવથી રક્ષણ કરનારા’ એમ કહેવામાં આવ્યું છે. નિર્વાણ પ્રાપ્ત કર્યા બાદ જિનેશ્વરો દેહ—રહિત અને એથી કરીને અર્મ અને અસ્થિથી પણ રહિત બને છે તેથી આમ કહ્યું છે એમ માનવું વધારે યુક્તિ-યુક્ત હોય એમ લાગતું નથી.

૫ ૫ ૫ ૫

૧ ‘ઈશ’શબ્દના અર્થ સાદે તેમજ ‘મહાદેવ’ના સ્વરૂપ સાદે વિચારો આ શ્લોક:—

“વિમ્બત્ પાથઃ કપદે સુરનગરનદીમિન્દુલેખાં લલાટે

નેત્રાન્તઃ કાલવર્હિં ગરલમપિ ગલે વ્યાઘ્રચર્માન્નભાગે ।

પદ્માસ્યો વૈ ત્રિનેત્રો વૃષભગતિરતિર્વામમાગાર્ધવામિઃ

સંદિગ્ધાન્ સમ્પદં વઃ સહ સકલગુણૈરદ્ભુતાકાર ઈશઃ” ॥—સગ્ધરા

—સુભાષિતરત્નાવૃણાંગાર, પૃષ્ઠ ૬

જિનશાસનસ્ય વિજયઃ—

જિનશાસનં વિજયતે

વિશદપ્રતિભાનવપ્રમદ્ગમવત્ ।

ત્રિજગદ્ ભવકાન્તારં

વિશદપ્રતિભાનવપ્રમં ગમવત્ ॥ ૮૩ ॥

—ગીતિઃ

ટીકા

વિશદપ્રતિભાનાનાં—બુદ્ધિવિશેષાણાં વપ્રાઃ—કેદારા મહાશ્વ યસ્મિન્ । અવત્ ત્રિજગત્ । વિશત્—પ્રવિશત્ । કિં? સંસારારણ્યમ્ । અપ્રતિસ્પર્દિની મા—દીર્ઘચિત્તસ્ય નવા પ્રમાયસ્ય તત્, સમાહારઃ । ગમાઃ—સદૃશપાઠા વિદ્યન્તે યસ્મિન્ તત્ ॥ ૮૩ ॥

અન્વયઃ

વિશદ-પ્રતિભાન-વપ્ર-મદ્ગં, ભવ-કાન્તારં વિશત્ ત્રિ-જગત્ અવત્, અપ્રતિ-મા-નવ-પ્રમં, ગમ-વત્ જિન-શાસનં વિજયતે ।

શબ્દાર્થ

શાસન=શાસન, આજ્ઞા.

જિનશાસન=જૈન શાસન.

વિજયતે (ધાં જિ)=જયવંતુ વર્તે છે.

પ્રતિભાન=નિરંતર નૂતન વિકાસ પામતી બુદ્ધિ, પ્રતિભા

વપ્ર=ધારો

મદ્ગં=જલનિર્ગમ, નહેર.

વિશદપ્રતિભાનવપ્રમદ્ગં=નિર્મલ પ્રતિભાના ધારા તેમજ નહેરો છે જેને વિષે એવું.

અવત્ (ધાં અવ)=રક્ષણ કરનાર, અચાવનર.

ત્રિજગત્=ત્રૈલોક્યને.

ભવકાન્તારં=સંસારરૂપી વનને.

વિશત્ (ધાં વિશ)=પ્રવેશ કરવું.

પ્રતિ=પ્રતિદ્વંદ્વતાવાચક અભ્યય.

મા=તેજ.

અપ્રતિમાનવપ્રમં=પ્રતિદ્વંદ્વતારહિત છે તેજ તેમજ નવીન પ્રજ્ઞા જેની એવું.

ગમ=આલાપક, સદૃશ પાઠ, આલાપો.

ગમવત્=આલાપકથી યુક્ત.

શ્લોકાર્થ

જિન-શાસનનો વિજય—

“ નિર્મલ પ્રતિભાના ધારાઓ અને નહેરો છે જેને વિષે એવા સંસારરૂપી અરણ્યમાં પ્રવેશ કરતા ત્રિભુવનવં રક્ષણ કરનાર, તથા વળી અસાધારણ છે તેજ તેમજ નૂતન પ્રજ્ઞા જેની એવું તથા વળી આલાપકથી યુક્ત એવું જૈન શાસન જયવંતુ વર્તે છે. ”—૮૩

૧ અર્થ વિગ્રહશ્ચિન્તનીયઃ । મા વ નવપ્રમા વેત્યનયોઃ સમાહારો માનવપ્રમં, અપ્રતિસ્પર્દિ માનવપ્રમં યસ્યેતિ સમાસઃ, અન્યથા માશબ્દસ્ય હ્રસ્વતાપત્તિઃ ।

૨ આ સંબંધમાં જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃષ્ઠ ૪૧).

સ્પષ્ટીકરણ

લા અને પ્રલામાં શું ફેર?—

એવો સહજ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે શું લા અને પ્રલામાં કંઈ ફેર છે કે ભૂલથીજ આવો ઉલ્લેખ થઇ ગયો છે? આ પ્રશ્નનો વિચાર કરીએ તે પૂર્વે એ નિવેદન કરવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે જમ્બૂદ્વીપ-પ્રજાસિના ઝડમા સૂત્રમાંના ‘જણં વિજણં’ પાઠ ઉપરથી ‘જય અને વિજયમાં ભિન્નતાનું સૂચન થાય છે.

આ ઉપરથી ભેદ શક્ય છે કે લા અને પ્રલામાં ફરક હોવો ભેદએ અને ‘ગોળદીર્ઘ’ ન્યાય પ્રમાણે તે એ છે કે ‘લા’ એટલે ‘તેજ’ અને ‘પ્રલા’ એટલે ‘વિશિષ્ટ તેજ.’

૫ ૫ ૫ ૫

અચ્છુસાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સાઽચ્છુસાઽવ્યાદ્ ગૌરી-

હ વાજિના યાતિ યા નમસ્યન્તી ।

દ્વૈષમસિકાર્મુકજિતા-

ઽહવા જિનાયાતિયાનમસ્યન્તી ॥ ૮૪ ॥ ૨૧ ॥

—ગીતિ:

ટીકા

ગૌરી વર્ણેન । વાજિના-અશ્વેન યાતિ-ગચ્છતિ । યા નમસ્યન્તી-નમસ્કુર્વાણા જિનાય । દ્વૈષં અતિયાનં-અતિપ્રયાણં યા અસ્યન્તી-ક્ષિપન્તી । અસિકાર્મુકાભ્યાં જિતઃ સદ્ભામો યયા સા ॥ ૮૪ ॥

અન્વયઃ

યા અસિ-કાર્મુક-જિત-આહવા દ્વૈષં અતિ-યાનં અસ્યન્તી જિનાય નમસ્યન્તી ઇહ વાજિના યાતિ, સા ગૌરી ‘અચ્છુસા’ અવ્યાત્ ।

શબ્દ-દાર્થ

અચ્છુસા=અશ્વેસા (દેવી).

વાજિના (મૂં વાજિન્)=અશ્વ વડે, ઘોડા વડે.

યાતિ (યાં યા)=જાય છે.

નમસ્યન્તી (ધાં નમ્)=પૂજતી, નમતી.

દ્વૈષં (મૂં દ્વૈષ)=શત્રુના સંબંધી.

કાર્મુક=ધનુષ્ય.

આહવા=સંગ્રામ, યુદ્ધ.

અસિકાર્મુકજિતાહવા=ખડ્ગ અને ધનુષ્ય વડે
છાયાં છે યુદ્ધો બેણે એવી.

જિનાય (મૂં જિન)=તીર્થંકરને.

યાન=પ્રયાણ.

અતિયાનં=મોટા પ્રયાણને.

અસ્યન્તી (ધાં અસ્)=દૂર ફેંકતી.

૧ જય અને વિજય વચ્ચે રહેલા તફાવતના સંબંધમાં જમ્બૂદ્વીપ-પ્રજાસિની શ્રીહીરસૂરિકૃત
વૃત્તિમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ મળી આવે છે:—

“જયઃ સામાન્યતઃ ઉપદ્રવાદિવિષયઃ, વિજયઃ સ ઇવ વિશિષ્ટતરઃ પ્રબલપરદલમર્દનસમુદ્ભવઃ.”

निर्वाणकलिकायाम्—

“अच्छुप्तां तडिद्वर्णां तुरगवाहनां चतुर्भुजां खड्गवाणयुतदक्षिणकरां
खेटकाहियुतवामकरां चेति ।”

શ્લોકાર્થ

અચ્છુસા દેવીની સ્તુતિ—

“જણે ખડ્ગ અને ધનુષ્ય વડે યુદ્ધોમાં જીત મેળવી છે તેમજ શત્રુ-વિષયક મહાપ્રયાણને દૂર ફેંકતી (અર્થાત્ તેનો નાશ કરી તેને સ્તબ્ધ કરતી) થકી જિનને નમતી એવી જ (દેવી) આ જગત્માં અથ્થ ઉપર સ્વારી કરે છે, તે ગૌરવર્ણી અચ્છુસા (દેવી) (હે ભગ્યો ! તમારૂં) રક્ષણ કરો.”—૮૪

સ્પષ્ટીકરણ

અચ્છુસા દેવીનું સ્વરૂપ—

‘પાપનો સ્પર્શ નથી જેને તે’ ‘અચ્છુસા’ એવા વ્યુત્પત્તિ-અર્થવાળી આ અચ્છુસા પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. અચ્ચુતા એનું નામાન્તર હોય એમ લાગે છે. આ અચ્છુસા દેવીનો વર્ણ સુવર્ણસમાન છે. તેના હાથમાં ધનુષ્ય, ખાણ, ખડ્ગ અને ઢાલ (અથવા ભાથો) એ ચાર આયુધો છે. વિશેષમાં એને અશ્વનું વાહન છે. તેનું સ્વરૂપ આચાર-દિનકર પ્રમાણે નીચે મુજબ છે:—

“સવ્યપાણિધૃતકાર્મુકસ્કરા-

ન્યસ્ફુરદ્વિશિખલ્લઙ્ગધારિણી ।

વિદ્યુદામતનુરશ્વવાહના-

ઽચ્છુસિકા મગવતી દદાતુ શમ્ ॥”-રથોક્ત

—પત્રાંક ૧૬૨.

નિર્વાણ-કલિકામાં પણ આ વિદ્યા-દેવી વિષે ઉલ્લેખ છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા અચ્છુસાં તલ્લિદ્વર્ણીં તુરગવાહનાં ચતુર્મુજાં ચલ્લવાણયુતદક્ષિણકરાં ધનુઃચેટકાન્વિતવામ-હસ્તાં ચેતિ” અર્થાત્ અચ્છુસા દેવીનો વર્ણ વીજળાના જેવો છે અને ઘોડો એ એનું વાહન છે. વળી તેને ચાર હાથ છે. તેમાં તે જમણા બે હાથમાં ખડ્ગ અને ખાણ રાખે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં ધનુષ્ય અને ખેટક ધારણ કરે છે.

૨૨ શ્રીનેમિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીનેમિનાથાયાભ્યર્ચના—

ચિરપરિચિતલક્ષ્મીં પ્રોજ્ઞ્ય સિદ્ધૌ રતારા-

દમરસદશમર્ત્યાવર્જિતાં દેહિ 'નેમે' !

ભવજલધિનિમજ્જન્તુનિર્વ્યાજવન્ધો !

દમરસદશમર્ત્યા વર્જિતાં દેહિને મે ॥ ૮૫ ॥

—માલિની

ટીકા

દેહો વિદ્યતે યસ્યાસૌ દેહી તસ્મૈ । મે-મહ્યમ્ । દમે-ઇન્દ્રિયદમે રસા-પ્રધાનાં દર્શ-
દૃષ્ટિઃ સમ્યગ્દર્શનં તાં દેહિ । તાં ચિરપરિચિતાં લક્ષ્મીં પ્રોજ્ઞ્ય-ત્યક્ત્વા મોક્ષે રત ! આમ-
ન્ત્રણમ્ । આરાત્-દૂરવર્તિનીમ્ । અમરેઃ સદશાઃ-તુલ્યાઃ । કે ? વાસુદેવાદયો મર્ત્યાસ્તે
આવર્જિતા-અનુકૂલીકૃતા યયા સા તામ્ । ભવજલધિનિમજ્જન્તૂનાં નિર્વ્યાજો-માયારહિતો
વન્ધુઃ હેઃ । અર્ત્યા વર્જિતાં-દુઃખવર્જિતાં, દૃષ્ટેર્વિશેષણમ્ ॥ ૮૫ ॥

અન્વયઃ

આરાત્ અમર-સદશ-મર્ત્ય-આવર્જિતાં ચિર-પરિચિત-લક્ષ્મીં પ્રોજ્ઞ્ય સિદ્ધૌ રત ! 'નેમે' । ભવ-
જલધિ-નિમજ્જત્-જન્તુ-નિર્વ્યાજ-વન્ધો । દેહિને મે અર્ત્યા વર્જિતાં દમ-રસ-દશં દેહિ ।

૧૭૬૮૧

ચિર=લાંબા સમયની.

પરિચિત (ધા० ચિ)=પરિચય પામેલી.

ચિરપરિચિતલક્ષ્મીં=લાંબા સમયના પરિચય વાળી
લક્ષ્મીને.

પ્રોજ્ઞ્ય (ધા० ઝજ્ઞ)=ત્યજી દઇને, ત્યાગ કરીને.

રત ! (મૂ० રત)=હે આસક્ત !

આરાત્=દૂરથી.

સદશ=તુલ્ય, જેવા.

મર્ત્ય=માનવ.

આવર્જિત (ધા० વર્જ)=અનુકૂલ કરેલ.

અમરસદશમર્ત્યાવર્જિતાં=દેવતુલ્ય માનવોને અનુકૂલ
કરેલ છે જેણે એવી.

દેહિ (ધા० દા)=તું અર્પણ કર.

નેમે ! (મૂ० નેમિ)=હે નેમિ(નાથ) !

જલધિ=સમુદ્ર.

નિમજ્જત્ (ધા० મજ્જ)=ડૂબતા.

જન્તુ=જીવ, પ્રાણી.

નિર્=અભાવવાચક અવ્યય.

વ્યાજ=કપટ.

નિર્વ્યાજ=નિષ્કપટી, સાચા.

ભવજલધિનિમજ્જન્તુનિર્વ્યાજવન્ધો ! =હે સંસારરૂપ
સમુદ્રમાં ડૂબી જતા જીવોના નિષ્કપટી મિત્ર !

દમ=ઇન્દ્રિય-દમન, સંયમ.

રસ=પ્રધાન.

દમરસદશં=દમનને વિષે પ્રધાન દૃષ્ટિને, સમ્યક્ત્વને.

અર્ત્યા (મૂ० અર્તિ)=પીડાથી.

વર્જિતાં (મૂ० વર્જિત)=રહિત.

દેહિને (મૂ० દેહિન્)=શરીરધારી.

મે (મૂ० અસ્મદ્)=મને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીનેમિનાથને પ્રાર્થના—

“દેવતુલ્ય માનવોને (અર્થાત્ 'વાસુદેવાદિકોને) અનુકૂલ કરી લીધા છે જણે એવી તેમજ લાંબા સમયના પરિચયવાળી લક્ષ્મીને દૂરથી લજ્જા દધને સુક્તિને વિષે આસક્ત બનેલા હે (બાવીસમા તીર્થેકર) ! હે નેમિ(નાથ) ! હે સંસાર-સમુદ્રમાં ડૂબી જતા જીવોને (સહાય કરવામાં) નિષ્કપટી મિત્ર(સમાન) ! દેહધારી એવા મને પીડાથી રહિત એવી (ધન્દ્રિય-) દમનને વિષે પ્રધાન એવી દૃષ્ટિ (અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ) તું અર્પણ કર.”—૮૫

❧ ❧ ❧ ❧

જિનવરાણાં સ્તુતિઃ—

વિદધદિહ યદાજ્ઞાં નિર્વૃતૌ શંમણીનાં

સુખનિરતનુતાનોઽનુત્તમાસ્તેઽમહાન્તઃ ।

દદતુ વિપુલભદ્રાં દ્રાગ્ જિનેન્દ્રાઃ શ્રિયં સ્વઃ—

સુખનિરતનુતા નોઽનુત્તમાસ્તે મહાન્તઃ ॥ ૮૬ ॥

—માલિની

ટીકા

યેષામાજ્ઞાં વિદધત્-કુર્વન્ નિર્વૃતૌ-મોક્ષે શં-સુખં તદેવ મળયસ્તેષાં સુખનિઃ-શોભ-
નલ્લનિઃ સન્ । અતનુઃ-મહાન્ તાનો યસ્ય સ બૃહત્પ્રમાણઃ સન્ આસ્તે-તિષ્ઠતિ । કથં ?
અનુત્તં-અપ્રેરિતમ્ । મહાનાં-ઉત્સવાનાં અન્તો ન વિચિતે યસ્ય સઃ । સ્વર્ગસુખેષુ નિરતા-
આસક્તા ઇન્દ્રાદયસ્તૈર્નુતાઃ । અનુત્તમાઃ-પ્રધાનાઃ । મહાન્તો-મહાપુરુષાસ્તે જિનેન્દ્રાઃ ।
નઃ-અસમ્યમ્ ॥ ૮૬ ॥

અન્વયઃ

યદ્-આજ્ઞાં ઇહ વિદધત્ (પ્રાણી) શં-મણીનાં સુ-લ્લનિઃ (સન્) અ-તનુ-તાનઃ (સન્) નિર્વૃતૌ
અ-નુત્તં આસ્તે, અ-મહ-અન્તઃ (વર્તેતે ચ), તે સ્વર્ગ-સુખ-નિરત-નુતાઃ અનુત્તમાઃ મહાન્તઃ જિનેન્દ્રાઃ
નઃ વિપુલ-ભદ્રાં શ્રિયં દ્રાક્ષ દદતુ ।

૧ આ સંબંધમાં જુઓ વીર-ભક્તામર (પૃ૦ ૫)

૨ આ તીર્થેકરની સ્થૂલ રૂપરેખા સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૨૫૮)માં આલેખવામાં આવી છે,

શીખંદાર્થ

ત્રિદવત્ (ધાં ધા)=આચરણ કરનારો.
 આદ્યા=શાસન, હુકમ.
 ચદાદ્યાં=જેની આજ્ઞાને.
 નિર્વૃતૌ (મૂં નિવૃત્તિ)=મોક્ષને વિષે.
 શંમણીનાં (મૂં શંમણિ)=સુખરૂપ રત્નોની.
 સ્વનિ=ખાણ.
 સુસ્વનિ=શોભનીય ખાણ
 તનુ=અદ્ય.
 અતનુતાનઃ=અનદ્ય છે વિસ્તાર જેનો એવો.
 અનુત્તં=અપ્રેરિતપણે
 અમહાન્તઃ=અવિદ્યમાન છે ઉત્સવોનો અંત જેને વિષે
 એવા.

ત્રિપુલ=વિશાળ.
 મદ્ર=કદયાણ.
 ત્રિપુલમદ્રાં=વિશાળ છે કદયાણ જેમાં એવી.
 જિનેન્દ્રાઃ (મૂં જિનેન્દ્ર)=જિનવરો.
 સ્વર્=સ્વર્ગ.
 નિ=અત્યંતવાચક અન્યથા.
 રત=આસક્ત.
 તુત (ધાં તુ)=સ્તુતિ કરાયેલા.
 સ્વઃસુસ્વનિરતનુતાઃ=સ્વર્ગના સુખમાં અત્યંત આ
 સક્ત એવા (દેવો) વડે સ્તુતિ કરાયેલા.
 અનુત્તમાઃ (મૂં અનુત્તમ)=સર્વોત્તમ.
 મહાન્તઃ (મૂં મહત્)=મોટા.

શ્લોકાર્થ

જિનેન્દ્રેની સ્તુતિ—

“જેમની આજ્ઞાનું અત્ર આચરણ કરનારો (અર્થાત્ જેમના આદેશ પ્રમાણે વર્તન કરનારો પ્રાણી) સુખરૂપ રત્નોની સુશોભિત ખાણ થયો થકા મોટા વિસ્તારવાળો (અર્થાત્ આશ્રમાં આછી બત્રીસ આંગળની અવગાહનાવાળો) બની મોક્ષમાં અપ્રેરિતપણે રહે છે તેમજ અખંડિત મહોત્સવોને ભોગવે છે, તે, સ્વર્ગના સુખમાં રચી પચી રહેનારા (સુરો) વડે સ્તુતિ કરાયેલા એવા, વળી સર્વોત્તમ, તેમજ મહત્વશાળી એવા જિનવરો અમને અત્યંત કદયાણકારી લક્ષ્મી સત્વર આપો.”—૮૬

૫ ૫ ૫ ૫

જિનસિદ્ધાન્તસ્મરણમ્—

કૃતસુમતિવલર્ધ્ધિધ્વસ્તરુમૃત્યુદોષં

પરમમૃતસમાનં માનસં પાતકાન્તમ્ ।

પ્રતિ દૃઢરુચિ કૃત્વા શાસનં જૈનચન્દ્રં

પરમમૃતસમાનં માનસં પાત કાન્તમ્ ॥ ૮૭ ॥

—માલિની

ટીકા

શાસનં માનસં પાત-રક્ષત્ત્વમ્ એતિ ક્રિયા । કિં કૃત્વા ? માનસં-ચિત્તં પ્રતિ દૃઢા રુચિ-
 ર્યસ્ય તત્ તીવ્રેચ્છં કૃત્વા કૃતાઃ શોભના મતિવલકૃદ્ધયો યેન તત્ એવંવિધં ચ તત્ ધ્વસ્ત-
 રુમૃત્યુદોષં ચ તતઃ કર્મધારયઃ । પરમં-પ્રધાનં કૃતં-સત્યં ચ તત્ પરમત્યથ પાતકાના-
 મન્તો યસ્મિન્સત્ ॥ ૮૭ ॥

અન્વયઃ

માનસં પ્રતિ દૃઢ-રુચિ કૃત્વા, કૃત-સુમતિ-વલ-ઋદ્ધિ-ધ્વસ્ત-હર્ષ-મૃત્યુ-દોષં, અમૃત-સમાનં, પરં પાતક-અન્તં, પરમં કૃત-સ-માનં કાન્ત જૈનચન્દ્રં શાસનં માનસં પાત ।

શબ્દાર્થ

ઋદ્ધિ=સંપત્તિ.
ધ્વસ્ત (ધાં ધ્વસ્)=નષ્ટ કરેલ.
મૃત્યુ=મરણ.
કૃતસુમતિવલર્ધિધ્વસ્તહર્ષમૃત્યુદોષં=(અર્પણ) કર્યો છે સુયુદ્ધિ, સુપરાક્રમ અને સુસંપત્તિ જેણે એવા તેમજ નાશ કર્યો છે રોગ અને મરણરૂપ દોષોનો જેણે એવા.
અમૃત=સુધા, અમૃત.
અમૃતસમાનં=અમૃતના જેવા.
માનસં (મૂં માનસ)=મન.
પાતક=પાપ.
પાતકાન્તં=પાપનો અન્ત છે જેને વિષે એવા.

દૃઢ=તીવ્ર.
રુચિ=અભિલાષા, ધૃત્તિ.
દૃઢરુચિ=તીવ્ર અભિલાષાવાળું.
કૃત્વા (ધાં કૃ)=કરીને.
શાસનં (મૂં શાસન)=શાસનને.
જૈનચન્દ્રં=જિન-ચન્દ્રના સંબંધી.
માન=સત્કાર, સંમાન.
કૃતસમાનં=સત્ય તેમજ સંમાનયુક્ત.
માનસં (મૂં માનસ)=માનસ (સરોવર)
પાત (ધાં પા)=તમે રક્ષણ કરો.
કાન્તં (મૂં કાન્ત)=મનોહર.

શ્લોકાર્થ

જિન-સિદ્ધાન્તનું સ્મરણ—

“(અર્પણ) કર્યો છે સુયુદ્ધિ, સુપરાક્રમ, અને સુસંપત્તિ જેણે એવા, તેમજ વિનાશ કર્યો છે રોગ અને મરણરૂપ દોષોનો [અથવા રોગ, મરણ અને અપરાધનો] જેણે એવા, વળી સુધાસમાન (પ્રીતિકર), તથા વળી પાપનો અત્યંત અંત આણનારા, તેમજ ઉત્કૃષ્ટ, સત્ય તથા સંમાનયુક્ત અને વળી મનોહર એવા જિન-ચન્દ્રવિષયક શાસનરૂપી માનસ સરોવરનું (હે ભગ્ય જનો!) તમે મનમાં તીવ્ર ઉત્કણ્ઠા ધારણ કરીને (અર્થાત્ તીવ્ર અભિલાષાપૂર્વક) રક્ષણ કરો.—૮૭

❧ ❧ ❧ ❧

અમ્બાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

જિનવચસિ કૃતાસ્થા સંશ્રિતા કમ્રમામ્રં

સમુદિતસુમનસ્કં દિવ્યસૌદામનીરુક્ ।

દિશતુ સતત‘મમ્બા’ મૂતિપુષ્પાત્મકં નઃ

સમુદિતસુમનસ્કં દિવ્યસૌ દામ નીરુક્ ॥ ૮૮ ॥ ૨૨ ॥

—માલિની

ટીકા

અસૌ અમ્વા દેવતા દિવિ-દેવલોકે । ભૂતયઃ-સમૃદ્ધય એવ પુષ્પાણિ આત્મા યસ્ય તત્ । દામ-સ્રક્ । નઃ-અસ્મભ્યં દિશતુ । કમ્પ્ર-કમ્પનીયં આમ્પ્ર-ચૂતં સંશ્રિતા । સમુદિતા-એકીભૂતાઃ સુમનસઃ-પુષ્પાણિ યસ્મિન્ દાન્તિ તત્ । દિવ્યા સૌદામની-વિદ્યુત્ તદ્વત્ રુક્-દીપ્તિર્યસ્યાઃ સા । સમુદિતાઃ-સહર્ષાઃ સુમનસઃ-સમ્યગ્દૃષ્ટયો યસ્મિન્ દામદાને તત્, इदं ક્રિયાવિશેષણમ્ । અપગતા રુજો-રોગા યસ્માદ્ દાન્નસ્તત્ ॥ ૮૮ ॥

અન્વયઃ

જિન-વચસિ કૃત-આસ્થા, કમ્પ્ર આમ્પ્ર સંશ્રિતા, દિવ્ય-સૌદામની-રુક્, અસૌ 'અમ્વા' સમુદિત-સુમનસ્કં, દિવિ ભૂતિ-પુષ્પ-આત્મકં, નિર્-રુગ્ દામ સ-મુદિત-સુ-મનસ્કં નઃ સતતં દિશતુ ।

શીખરાર્થ

જિનવચસિ=તીર્થંકરના વચનમાં.

આસ્થા=શ્રદ્ધા, આધીન.

કૃતાસ્થા=કરી છે શ્રદ્ધા જેણે એવી.

સંશ્રિતા (ધાં શ્રિ)=આશ્રય કરેલી, આશ્રીને રહેલી.

કમ્પ્ર (મૂં વપ્ર)=મનોમોહક, કમનીય.

આમ્પ્ર (મૂં આમ્ર)=આત્રને, આંખાને.

સમુદિત (ધાં દ)=એકત્રિત કરેલ.

સુમનસ=પુષ્પ, હુસુમ.

સમુદિતસુમનસ્કં=એકત્રિત કરેલ છે હુસુમો જેને વિષે એવી.

સૌદામની=વિદ્યુત, વીજળી.

દિવ્યસૌદામનીરુક્=દિવ્ય વીજળીના જેવી પ્રભા છે જેની એવી.

દિશતુ (ધાં દિશ)=અર્પો.

સતતં=સર્વદા, હમેશા.

અમ્વા=અમ્બા (દેવી).

ભૂતિપુષ્પાત્મકં=આખાદીરૂપ ફૂલો છે જેનું એવી.

નઃ (મૂં અસ્મદ્)=અમને.

મુદિત=હર્ષ.

સમુદિત=હર્ષિત.

સુમનસ=સમ્યગ્દૃષ્ટિ.

સમુદિતસુમનસ્કં=સમ્યગ્દૃષ્ટિ હર્ષ પામે તેવી રીતે.

અસૌ (મૂં અદસ્)=આ.

દામ (મૂં દામન્)=માલા.

નીરુક્=નષ્ઠ થયો છે રોગ જેનાથી એવી.

શ્લોકાર્થ

અમ્બા દેવીની સ્તુતિ—

“ જિન-વચનને વિષે શ્રદ્ધાળુ એવી તથા મનોમોહક આત્રને આશ્રય લીધેલી, દિવ્ય વિદ્યુતના જેવી પ્રભા છે જેની એવી આ અમ્બા (દેવી) એકત્રિત થયેલાં છે પુષ્પો જેમાં એવી, તેમજ સ્વર્ગવિષયક અભ્યુદયરૂપ હુસુમો છે સ્વરૂપ જેનું એવી તથા વળી નષ્ઠ થયા છે રોગો જેનાથી એવી માલા સમ્યગ્-દૃષ્ટિ આનંદ પામે તેવી રીતે અમને સર્વદા સમર્પો. ”—૮૮

સ્પષ્ટીકરણ

૧) અમ્બા દેવીની સ્તુતિ પરત્વે વિચાર—

અત્યાર સુધી તો કવિરાજે શ્રુત-દેવતા અને વિદ્યા-દેવીઓની સ્તુતિ કરી છે, પરંતુ આ પંથમાં તો તેમણે શાસન-દેવીની સ્તુતિ કરી છે, કેમકે ‘અમ્બા’ એ તો બાવીસમા તીર્થંકર

निर्वाणकलिकायाम्—

“तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां कूष्माण्डीं (अम्बिकां) देवीं कनकवर्णां
सिंहवाहनां चतुर्भुजां मातुलिङ्गपाशयुक्तदक्षिणकरां पुत्राङ्कुशान्वितवाम-
करां चेति ।”

શ્રીનેમિનાથની શાસન-દેવીનું નામ છે. અત્ર પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે આ કાવ્યમાં સોળે સોળ-વિદ્યા-દેવીઓની સ્તુતિ પૂર્ણ કરવાની વાત તો કોરે મૂકી એકાએક કવીશ્વરે શાસન-દેવતાની કેમ સ્તુતિ કરી છે ?

અરબા દેવીનું સ્વરૂપ—

અરબા દેવીના સંબંધમાં ઘણે સ્થલે ઉલ્લેખ મળી આવે છે. ઉત્તર-સ્તવમાં એના સંબંધમાં કહ્યું છે કે—

“સિંહયાના હેમવર્ણા, સિદ્ધવુદ્ધસુંતાન્વિતા ।

કપ્પાપ્રભુભિભૃત્પાણિ-રત્નામ્વા સદ્ધવિગ્રહત્ ।”

—૧૩ સુ ૫૬.

આચાર-દિનકરમાં નીચે સુજળ ઉલ્લેખ છે:—

“સિંહારુદા કનકતનુરુગ વેદવાહુશ્ચ વામે
હસ્તદ્વન્દ્વેઽઙ્ગશતનુભુવૌ વિમ્બતિ દક્ષિણેઽન્ત્ર ।

પાશાપ્રાલી સકલજગતાં રક્ષણૈકાર્દ્રચિત્તા

દેવ્યસ્વા નઃ પ્રદિશતુ સમસ્તાઘવિધ્વંસમાશુ ॥”

નિર્વાણ-કલિકામાંથી પણ આ દેવીના સંબંધી માહિતી મળી શકે છે, પરંતુ ત્યાં આ દેવીનું નામ ‘કૂંભાણ્ડી’ હોવાનો ઉલ્લેખ છે. આ રહ્યો તે ઉલ્લેખ:—

“તસિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં કૂપ્માણ્ડીં દેવીં કનકવર્ણાં સિંહવાહનાં માતુલિંગપાશયુક્તદક્ષિણ-
કરાં પુત્રાઙ્ગશાન્વિતવામકરાં ચેતિ.”

અર્થાત્—તેજ (ભાવીસમા તીર્થકરના) તીર્થને વિષે ઉત્પન્ન થયેલી કૂંભાણ્ડી-દેવીનો વર્ણ સુવર્ણના સમાન છે અને સિંહ એ એનું વાહન છે. એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ બીજેરા અને પાશથી અલંકૃત છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથ પુત્રો અને અંકુશ વડે વિભૂષિત છે. આ દેવીના પૂર્વ ભવની માહિતી અશ્વિનકાદેવીકલ્પમાંથી મળી શકે તેમ હોવાથી અત્ર એ કલ્પ અનુવાદસહિત નીચે સુજળ આપવામાં આવે છે:—

અશ્વિકાદેવીકલ્પ:

સિંરિવજ્જયંત(ગિરિ)સિહરસેહરં પળમિઝ્ઞ નેમિજિળં ।

કોહંડિદેવિકપ્પં, લિહામિ વુહોવણસાઓ ॥—અજ્ઞા

અસ્થિ ‘સુરદ્વા’વિષયે ધનકનકસંપયજનસમિદ્ધં ‘કોડીનારં’ નામ નયરં । તત્થ ‘સોમો’ નામ રિદ્ધિ-
સમિદ્ધો હંકમ્મપરાયણો વેયાગમપારગમો વંમણો હુત્થા । તસ્સ ઘરિણી ‘અંવિણી’ નામ મહગ્ધસીલાલંકારં

૧ આ નામાન્તર છે એ વાતની અશ્વિનકાદેવીકલ્પ પણ સાક્ષી પૂરે છે.

૨ છાયા—

શ્રી‘વજ્જયન્ત’ (ગિરિ)શિખરશેખરં પ્રણમ્ય ‘નેમિ’જિનમ્ ।

‘કોહણિ’ દેવીકલ્પં લિખામિ વૃદ્ધોપદેશાત્ ॥

અસ્થિ ‘સૌરાષ્ટ્ર’વિષયે ધનકનકસંપદાજનસમૃદ્ધં ‘કોડીનારં’ નામ નગરમ્ । તત્ર ‘સોમો’ નામ ઋદ્ધિસમૃદ્ધઃ
શ્વદર્મપરાયણો વેદાગમપારગમો બ્રાહ્મણઃ આસીત્ । તસ્ય ગૃહિણી ‘અશ્વિકા’ નામ મહાવર્ષસીલાલંકારભૂષિતશરીરા

रभूसियसरीरा आसि । तेसिं विसयसुहमणुहवंताणं उप्पन्ना दुवे पुत्ता-पढमो सिद्धो वीओ बुद्धुत्ति ।
अन्नया समागए पिअरपक्खे भट्टसोमेणं निमंतिआ वंभणा सद्धदिणे । कत्थवि ते वेयमुञ्चारन्ति, कत्थवि
आढवन्ति पिण्डपयाणं, कत्थवि होमं करिंति वइसदेवं च । सम्पाडिआ सालि-दालि-वंजण-पक्कन्न-भेअ-
खीर-खण्डपमुहा जेमणा । अवि(अंवि)णीए अ सासुआ ण्हाणं कावं पयट्ठा । तम्मि अवसरे एगो साहू
मासोववासपारणए भिक्खट्ठा संपत्तो । तं पलोइत्ता हरिसभरनिम्भरपुलइअंगी उट्ठिआ अंविणी । पडि-
लाभिओ तीए मुणिवरो भत्तिवहुमाणपुव्वं अहापवित्तेहिं भत्तपाणेहिं । जाव गहिअमिक्खो साहू वलि-
ओ ताव सासुआवि ण्हाऊण रसवईठानमागया । न पिच्छइ पढमसिहं । तओ तीए कुविआए पुट्ठा
वहुआ । तीए जहट्टिए बुत्ते अंवाडिआ सा अज्जूए-हा पावे किमेयं तए कयं ? अज्जवि देवया न
पूइआ, अज्जवि न भुंजाविआ विप्पा, अज्जवि न भरिआइं पिंडाइं, अग्गसिहा तए किमत्थं साहुणो
दिन्ना ? । तओ तीए भणिओ सन्नोवि वइअरो सोमभट्टस्स । तेण संरुट्ठेण अप्पच्छंदिअत्ति निक्का-
लिआ गिहाओ । सा परिभवदूमिआ सिद्धं करंगुलीए धरित्ता बुद्धं च कडीए चडावित्ता चलिआ
नयराओ वाहिं । पंथे तिसाभिभूएहिं दारएहिं जलं मग्गिआ । जाव सा अंसुजलपुन्नलोअणा संवुत्ता
ताव पुरओ ठिअं सुक्कसरोवरं तिस्सा अणग्घेणं सीलमाहप्पेणं तक्खणं जलपूरिअं जायं । पाइआ
दोन्नि सीअलं नीरं । तओ छुहिएहिं भोजनं मग्गिआ बालएहिं । पुरओ सुक्कसहयारतरु तक्खणं
फलियो । दिन्नाइं फलाइं अंविणीए तेसिं, जाया ते सुत्था । जाव सा चूअच्छायाए वीसमइ ताव
जं जायं तं निसामेह-जं तीए बालयाइं पढमं जेमाविआ तेसिं भुत्ततरं पत्तलीओ तीए वाहिं उज्झि-
आओ आसि ताओ सीलमाहप्पाकंपिअमणाए सासनदेवयाए सोवन्नकच्चोलयरुवाओ कयाओ । जे
अ उच्छिष्टसित्थकणा भूमीए पडिआ ते मुत्तिआइं संपाइआइं । अग्गसिहा य सिहरेसु तहेव दंसिआ ।
एअमच्चभुअं सासुए दट्ठूण निवेइअं 'सोम'विप्पस्स । सिद्धं(ट्ठं) च जहा-वच्छ ! सुलक्खणा पइव्वया

आसीत् । तयोर्विषयसुखमनुभवतोः उत्पन्नौ द्वौ पुत्रौ-प्रथमः 'सिद्धः' द्वितीयो 'बुद्ध' इति । अन्यदा समागते पितृपक्षे
'सोम'भट्टेन निमन्त्रिताः ब्राह्मणाः आह्वयिते । कुत्रचित् ते वेदमुच्चारयन्ति, कुत्रचित् आरमन्ते पिण्डप्रदानं, कुत्रचित्
होमं कुर्वन्ति वैश्वदेवं च । सम्पादितानि शालि दालि व्यञ्जन-पक्कन्न-भेद-क्षीर-खण्डप्रमुखानि जेमनानि । 'अम्बिका'-
याश्च श्वश्रूः स्नानं कर्तुं प्रवृत्ता । तस्मिन्नवसरे एकः साधुः मासोपवासपारणके मिक्षार्थं संप्राप्तः । तं प्रलोक्य हर्षभर-
निर्भरपुलकितान्नी उद्यिता 'अम्बिका' । प्रसिद्धासितस्त्रया मुनिवरो भक्तिबहुमानपूर्वं यथाप्रवृत्तैर्मत्तपातैः । यावद् गृहीत-
मिक्षः साधुः वलितः तावद् श्वश्रूरपि स्नात्वा रसवतीस्थानमागता । न प्रेक्षते प्रथमशिक्षाम् । ततस्तथा कुपितया
पृष्टा बधूः । तया यथास्थिते उक्ते तिरस्कृता सा आर्यया (श्वश्रवा)-हा पाये ! किमेतद् स्वया कृतं ? अद्यापि देवता
न पूजिता, अद्यापि न भोजिता विप्राः, अद्यापि न भरिताः पिण्डाः, अग्रशिक्षा स्वया किमर्थं साधवे दत्ता ? । ततस्तथा
भणितः सर्वोऽपि व्यतिकरः 'सोम'भट्टस्य । तेन संरुट्ठेन आत्मच्छंदिकेति निष्कासिता गृहात्, सा परिभवदूना 'सिद्धं,
कराहुम्यां घृत्वा 'बुद्धं' च कट्यां आरोप्य चलिता नगराद् बहिः । पथि नृपाभिभूताभ्यां दारकाभ्यां जलं मार्गिता । यावत्
सा अक्षुजलपूर्णलोचना संवृत्ता, तावद् पुरतः स्थितं शुष्कसरोवरं तस्याः अनर्घेण शीलमाहात्म्येन तत्क्षणं जलपूरितं
जातम् । पायितौ द्वौ शीतलं नीरम् । ततः क्षुधिताभ्यां भोजनं मार्गिता बालकाभ्याम् । पुरतः शुष्कसहकारतरुः तद्-
क्षणं फलितः । दत्तानि फलानि अम्बिकया तयोः, जातौ तौ सुस्थौ । यावत् सा चूतच्छायायां विश्रामयति तावद् यद् जातं
तद् निशामयत-यद् तया बालकादयः प्रथमं जेमिताः, तेषां भुक्तोत्तरं पन्नाह्यः तया बहिः उज्झिताः आसीरन्, ताः
शीलमाहात्म्याकम्पितमनसा शासनदेवतया सौवर्णकच्चोलकरूपाः कृताः, (ये) उच्छिष्टसित्थकणाः भूतौ पतितः ते
भौतिककानि संपादितानि अग्रशिक्षा च शिखरेषु दर्शिता । एतदद्भुतं श्रम्या इष्टा निवेदितं 'सोम'विप्पस्स, सिद्धं च

य एसा बहू, ता पञ्चाणेहि-र-तं कुलहरंति जणणीपेरिओ पच्छायावानलडञ्जंतमाणसो गओ बहुयं वालेडं
'सोम'भट्टो । तीए पिट्ठो-ओ-उ-तं दिअवरं निअवरं दट्ठूण दिसाओ पलोइआओ । दिट्ठो अगगओ
मगगकूवओ । तओ जिअवरं मणे अणुसरिऊण सुपत्तदाणं अणुमोअंतीए अप्पा कूवंमि झंपाविओ । सुह-
ज्जवसाणेण पाणे च- १ उप्पन्ना कोहंडविमाणे सोहम्मकप्पहिट्ठे चउहिं जोअणेहिं अंबीअदेवी नाम
महड्डिआ देवी । विमाननामेणं कोहंडीवि भजइ । 'सोम'भट्टेणवि तीसे महासईए कूवे पडणं दट्ठुं
अप्पा तत्थेव झंपाविओ । सो अ मरिऊण तत्थेव जाओ देवो । आभियोगिअकम्मुणा सिंहरूपं विउ-
वित्ता तीए चेव वाहणं जाओ । अन्ने भणंति—'अंबिणी' 'रेवय'सिहराओ अप्पाणं झंपावित्ता तप्पिट्ठो
'सोम'भट्टोवि तहेव मओ । सेसं तं चेव । सा य भगवई । चउभुआ दाहिणहत्थेसु अंबलुंविं पासं च
धारेइ, वामहत्थेसु पुण पुत्तं अंकुसं च धारेइ । उत्तत्तकणयसवण्णं च वण्णसुव्वहइ सरीरे । सिरि'नेमि'-
नाहस्स सासनदेवयत्ति निवसइ 'रेवइ'गिरिसिहरे । मउड-कुंडल-मुत्ताहलहार-रयणकंकण-नेउराइस-
व्वंगीणाभरणरमणिज्जा पूरेइ सम्मदिट्ठीण मणोरहे, निवारेइ विगघसंघायं । तीए मंतमंडलाईणि आ-
रोहित्ताणं भविआणं दीसंति अणेगरूवाओ रिद्धिसिद्धीओ, न पहवंति भूअ-पिसाय-साइणी-विसम-
ग्गहा, संपज्जंति पुत्त-कलत्त-मित्त-धण-धन्न-रज्ज-सिरिओ त्ति ।

अंबिआमंता इमे—

वयवीअसकुलकुल—जलहरिहयअकंतपेआइ ।

पणइणिवायावसिओ, अंबिअदेवीइ अहमंतो ॥ १ ॥—अज्जा

धुवभुवणदेवि संबुद्धिपासअंकुसतिलोअपंचसरा ।

णहसिहिकुलकलअज्झासियमायपरपणामपयं ॥ २ ॥ ,,

वागुव्वभं तिलोअं, पाससिणीहाउ तइअवन्नस्स ।

कूहंडअंबिआए, नमु त्ति आराहणामंतो ॥ ३ ॥ ,,

यथा-वत्स ! सुलक्षणा पतिव्रता च एषा बधूः, तस्मात् प्रत्यानय एतां कुलगृहं इति जननीप्रेरितः पश्चात्तापानलड-
ङ्गमानमानसो गतो बधूकां वालयितुं 'सोम'भट्टः । तया पृष्ठतः आगच्छन्तं द्विजवरं निजवरं दृष्ट्वा दिशः प्रलोकिताः,
दृष्टः भग्नतः मार्गकूपकः, ततो जिनवरं मनसि अनुस्मृत्य सुपात्रदानं अनुमोदयन्त्या आत्मा कूपे प्रक्षिप्तः । शुभाध्य-
वसानेन प्राणान् त्यक्त्वा उत्पन्ना 'कोहण्ड'विमाने सौधर्मकल्पस्याधस्तात् चतुर्भिर्योजनैः 'अम्बिका'देवी नाम
महर्द्धिका देवी । विमाननाम्ना कोहण्डी अपि भण्यते । 'सोम'भट्टेनापि तस्या महासत्याः कूपे पतनं दृष्ट्वा आत्मा
तत्रैव संक्षिप्तः । स च मृत्वा तत्रैव जातो देवः, आभियोगिककर्मणा सिंहरूपं विकुर्व्य तस्या एव वाहनं
जातः । अन्ये भणन्ति— 'अम्बिका' 'रैवत'शिखरात् आत्मानं क्षिप्त्वा तत्पृष्ठतः 'सोम'भट्टोऽपि तथैव मृतः, शेषं
तदेव । सा च भगवती चतुर्भुजा दक्षिणहस्तयोः आग्रलुम्बिं पाशं च धारयति, वामहस्तयोः पुनः पुत्रं अंकुशं
च धारयति, उत्तमकनकसवर्णं च वर्णमुद्रहति शरीरे, श्री'नेमि'नाथस्य शासनदेवता इति निवसति 'रेवत'गिरिशि-
खरे, मुकुट-कुण्डल-मुक्ताफलहार-रत्नकङ्कण-नूपुरादिसर्वाङ्गीणाभरणरमणीया पूरयति सम्यग्दृष्टीनां मनोरथान्, निवा-
रयति विघ्नसंघातम् । तया मन्त्रमण्डलादीनि आरुह्य भव्यानां दीयन्ते अनेकरूपा ऋद्धिसिद्धयः, न प्रभवन्ति भूतपि-
शाचशाकिनीविषमग्रहाः, संपद्यन्ते पुत्रकलत्रमित्रधनधान्यराज्यश्रिय इति । अम्बिकामन्त्रा इमे (आज्ञायाभावात्
अन्यप्रत्यभावाच्च न प्रतिसंस्कृताः) ।

एवं अत्रैऽपि अंबादेवीमंता अप्पररक्खाविसया सुमरणाजुग्गा मग्गखेमाइगोवरा य बहवो चिद्वंति । ते अ तहा मंडलाणि अ इत्थं न भणिआणि गंधवित्थरभएणंति गुरुमुहाओ नायव्वाणि ।

एअं अंबियदेवी-कल्पं अविअप्पचित्तवित्तीणं ।

वायंतसुणंतणं, पुज्जंति समीहिआ अत्था ॥ ૧ ॥

॥ इति अम्बिकादेवीकल्पः ॥

અમ્બિકાદેવીકલ્પનો અનુવાદ.

શ્રીઉજ્જયન્ત (ગિરનાર) ગિરિના શિખર ઉપર સુકુટસમાન નેત્રિનાથ તીર્થકરને પ્રણામ કરીને વૃદ્ધના ઉપદેશથી કોહણિડ (અંબા) દેવીનો કલ્પ લખું છું. સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ધન, સુ-વર્ણ ઇત્યાદિ સંપત્તિ તેમજ જનો વડે સમૃદ્ધ એવું 'કોહીનાર' નામનું નગર છે. ત્યાં ઋદ્ધિ-શાળી, છ કર્મમાં તત્પર અને વેદ-શાસ્ત્રનો જાણકાર એવો સોમ નામનો ગ્રાહણ રહેતો હતો. મહામૂલ્યવાળા શીલરૂપી અલંકારથી અલંકૃત એવા દેહવાળી તેને અંબિકા નામની પત્ની હતી. આ દંપતીને વિષયમુખ લોગવતાં અનુક્રમે સિદ્ધ અને બુદ્ધ એ નામના બે પુત્રો થયા. અન્યદા 'પિતૃ-પક્ષ' આગ્યું એટલે શ્રાદ્ધને દિને સોમભદ્રે ગ્રાહણોને આમન્ત્રણ આપ્યું. કોઈક સ્થલે તેઓ વેદનું ઉચ્ચારણ કરતા હતા, તો કોઈક સ્થલે તેઓ પિણ્ડ-આપવાનો આરંભ કરતા હતા, તો કોઈક સ્થલે હોમ તેમજ અગ્નિ કરતા હતા. શાલિ (ભાત), દાળ, શાક, અનેક જાતનાં પકવાન, ખીર, ખાંડ વિગેરે જમણો તૈયાર કરવામાં આવ્યાં હતાં. રસોઈ તૈયાર થઈ એટલે અંબિકાની સાસુ જ્ઞાન કરવા ગઈ. એ સમયે એક સાધુ એક મહિનાના ઉપવાસના પારણા માટે લિક્ષાયે ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેને જોઈને હર્ષના સમૂહ વડે રોમાંચિત થયેલા દેહવાળી અંબિકા જાણી થઈ અને તેણે લક્ષિત અને બહુમાનપૂર્વક શુદ્ધ લોજન અને પાન વડે તે મુનિ-વરને પ્રતિલાલિત કર્યાં. લિક્ષા ગ્રહણ કરીને તે સાધુ આલ્યા ગયા, એટલે આ અંબિકાની સાસુ જ્ઞાન કરીને રસોડામાં આવી પહોંચી, પરંતુ ત્યાં (લોજનના ઉપરની તરીકે) અગ્નિશિખા તેના જોવામાં આવી નહિ. તેથી તે ગુસ્સે થઈને પોતાની વહુને તેનું કારણ પૂછવા લાગી. ખરી હકીકત તેણે તેને કહી-એટલે તેની સાસુએ તેનો તિરસ્કાર કરતાં કહ્યું કે—“અરે પાપિણી! આ તે-શું-કર્યું? હજી દેવોની પૂજા તો થઈ નથી, ગ્રાહણોને લોજન પણ કરાગ્યું નથી, પિણ્ડો પણ લઈ નથી, તો-પછી તે અગ્નિશિખા સાધુને કેમ આપી?” ત્યાર બાદ તેણે આ સર્વ વૃત્તાન્ત પોતાના પુત્ર સોમભદ્રને નિવેદન કર્યો. તે કોપાયમાન થયો અને પોતાની પત્નીને સ્વચ્છંદી માનીને તેને ઘરમાંથી કાઢી મૂકી. આ સ્ત્રી પરાલવથી પીડિત થતાં તે પોતાના સિદ્ધ પુત્રને આંગળીએ લઈને અને બીજા પુત્ર બુદ્ધને કેડે બેસાડીને નગરની બહાર ચાલી નીકળી. માર્ગમાં તેના બે પુત્રો તૃપાતુર થયા એટલે તેમણે જલ માંગ્યું. આ સાંભળીને તે સ્ત્રીની આંખમાં પાણી લરાઈ આવ્યું. પરંતુ તત્કાલ તેની સામે રહેલું સુંકું સરોવર તેના અમૂલ્ય શીલના પ્રભાવથી જલપૂર્ણ બની ગયું.

एवं अन्येऽपि अम्बिकादेवीमन्त्रा आत्मपररक्षाविषयाः स्मरणयोग्याः मार्गक्षेमादिगोचराश्च बहवः तिष्ठन्ति (सन्ति) ते च तथा मण्डलानि च अत्र न भणितानि ग्रन्थविस्तारभयेनेति गुरुमुखाद् ज्ञातव्यानि ।

પુત્રં અન્નિકાદેવીકલ્પં અવિકલ્પચિત્તવૃત્તીનાં ।

વાચયતાં (ચ) ઋણતાં પૂર્યન્તે સમીહિતા અર્થાઃ ॥ ૨ ॥

॥ इति अम्बिकादेवीकल्पः ॥

૧ 'પિતૃ-પક્ષ' એટલે ભાદ્રપદ (ભાદરવા) માસનો કૃષ્ણ પક્ષ; લોકોમાં આને 'સરાધિયા' કહેવામાં આવે છે.

એટલે તેણે પોતાના પુત્રોને તેના શીતલ જલનું પાન કરાવ્યું. ત્યાર બાદ ક્ષુધાતુર થયેલા એવા તે બાળકોએ ભોજન માંગ્યું, એટલે તત્કાલ સામે રહેલા સુકા આંખાના ઝાડ ઉપર ફળ આવ્યાં. અંબિકાએ તે ફળો લઈને બાળકોને આપ્યાં એટલે તેઓ સ્વસ્થ થયા. ત્યાર પછી તેઓ આંખાના ઝાડની છાયા નીચે આરામ લેવા લાગ્યાં. એટલામાં ત્યાં (સાસરામાં) એવો બનાવ બન્યો કે આ સ્ત્રીએ પોતાના બાળકોને પ્રથમ જમાડી તેનું ઉચ્છિષ્ટ તેમજ પત્રાવલી જે બહાર ફેંકી દીધાં હતાં, તેના આ સ્ત્રીના શીલના પ્રભાવથી આશ્ચર્યાક્રિત બનેલા શાસન-દેવતાએ સુવર્ણના કચોળા બનાવી દીધા અને જે ઉચ્છિષ્ટ સિંકથ કેળો ભૂમિ ઉપર પડેલા હતા, તેનાં સુકતાફળ બનાવી દીધાં અને અગ્નિશિખા તો શિખરો જેવી દેખાય તેમ વિકુર્વી. આ પ્રમાણેનો અદ્ભુત બનાવ અંબિકાની સાસુએ જોયો એટલે તેણે પોતાના પુત્ર સોમભટ્ટને તે વાત નિવેદન કરી અને કહ્યું કે—“હે વત્સ! આ વહુ તો સુલક્ષણી અને પતિવ્રતા છે, વાસ્તે તું એને આપણે ઘેર પાછી લઈ આવ.” આ પ્રમાણે પોતાની માતાના સ્થનથી-પ્રેરાયેલો તેમજ પશ્ચાત્તાપરૂપી અગ્નિથી સંતપ્ત મનવાળો તે સોમભટ્ટ પોતાની પત્નીને પાછી વાળવા નીકળ્યો. પોતાના વર સોમભટ્ટ બ્રાહ્મણને પાછળ આવતો જોઈને અંબિકાએ દિશાઓ તરફ નજર ફેંકી. તેમ કરતાં અગ્ને એક માર્ગ-રૂપ તેના જોવામાં આવ્યો. જિનેશ્વરનું મનમાં ધ્યાન ધરીને સુપાત્ર-દાનનું અનુમોદન કરતી તેણે તે રૂપ (કુવા)માં ઝંપાપાત કર્યો. શુભ અર્ધ્યવસાયપૂર્વક મરણ પામીને તે સૌધર્મ કલ્પથી ચાર યોજન નીચે આવેલા કોહણક-વિમાનમાં અંબિકા નામની મહાદિક્ષા દેવી તરીકે ઉત્પન્ન થઈ. એ વિમાનનું નામ ‘કોહણક’ હોવાથી એને કોહણકી પણ કહેવામાં આવે છે. સોમભટ્ટે પોતાની પત્ની મહાસતીને કુવામાં પડેલી જોઈને પોતે પણ તેમાં પડતું મેલ્યું. તે પણ મરીને તે વિમાનમાં આભિયોગિક દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો. પોતાના કર્માનુસાર સિંહરૂપ વિકુર્વીને તે અંબિકા દેવીનો વાહન થઈ રહ્યો (આ સંબંધમાં મત-ભેદ છે, કેમકે કેટલાક કહે છે કે રૈવત (ગિરનાર) ગિરિ ઉપરથી અંબિકાએ ઝંપલાવ્યું હતું અને તેની પાછળ તેના પતિએ પણ તેમ કર્યું હતું).

આ ભગવતી અંબિકા દેવીને ચાર હાથ છે. તે જમણા બે હાથમાં આંખાની લટકતી ડાળ અને પાશ ધારણ કરે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં પુત્ર અને અંકુશ રાખે છે. તેના શરીરનો વર્ણ તપાવેલા સુવર્ણના જેવો છે. વળી તે નેમિનાથની શાસન-દેવી થઈને ગિરનાર ગિરિના શિખર ઉપર વસે છે. મુકુટ, કુણ્ડળ, મોતીનો હાર, રત્નનાં કંકણ, ઝોઝર ઇત્યાદિ આભૂષણોથી વિભૂષિત તે દેવી સમ્યગ્-દષ્ટિઓના મનોરથોને પૂર્ણ કરે છે, વિદ્ય-સમુદાયનો વિનાશ કરે છે અને વળી મંત્ર-મંડલાદિકનું આરોહણ કરીને લવ્ય પ્રાણીઓને તે અનેક પ્રકારની ઋદ્ધિ તેમજ સિદ્ધિ સમર્પે છે. એના પ્રભાવથી ભૂત, પિશાચ, શાકિની તેમજ દુષ્ટ ગ્રહ ઉપદ્રવ કરી શકતા નથી એટલુંજ નહિ, પણ પુત્ર, પત્ની, મિત્ર, ધન, ધાન્ય અને રાજ્ય-લાક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. અંબિકા દેવીના મન્ત્રો મૂળમાં આખ્યા-મુજળ છે (શુદ્ધ પ્રત ન મળવાથી તેમજ આમ્નાય ન હોવાથી મન્ત્રનો ઉદ્ધાર કર્યો નથી.)

આ પ્રમાણે યીજ પેણ અંબિકા દેવીના મન્ત્રો છે અને તે પણ આત્મ-રક્ષા તથા પર-રક્ષા કરવામાં સમર્થ છે તેમજ સ્મરણ કરવા લાયક છે તેમજ માર્ગમાં શાન્તિદાયક છે. એ મન્ત્રો તેમજ મણ્ડલો ગ્રન્થ-ગૌરવના લયથી અત્ર આપ્યાં નથી, પરંતુ તે શુરુમુખથી જાણી લેવાં. આ અંબિકાદેવીકલ્પને સ્થિર ચિત્તપૂર્વક વાંચનારાના તેમજ સાંભળનારાના મનોરથો પૂર્ણ થાય છે.

અંબિકાદેવીકલ્પ સમાપ્ત.

૨૩ શ્રીપાર્શ્વજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીપાર્શ્વનાથાય પ્રણામઃ—

નમામિ જિન'પાર્શ્વ' ! તે શમિતવિગ્રહં વિગ્રહં
મહાનિઘનમેરુકે વરદ ! શાન્ત ! કૃત્સ્નાપિતમ્ ।
શુભૈસ્ત્રિભુવનશ્રિયાઃ સુરવરૈરનીચૈસ્તરા—
મહાનિઘનમેરુકેઽવરદશાન્તકૃત્ ! સ્નાપિતમ્ ॥ ૮૯ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

તે-તવ વિગ્રહં નમામિ । શમં નીતા વિગ્રહાઃ-કલહા યેન તત્ । મહાન્તો નિઘાઃ-
સમારોહપરિણાહા નમેરવો-વૃક્ષવિશેષા યત્ર તસ્મિન્ । મેરોઃ કે-શિરસિ । અહાનયો-હાનિર-
હિતા ઘના યત્ર તસ્મિન્ સ્નાપિતમ્ । કૈઃ ? સુરવરૈઃ-ઇન્દ્રૈઃ । અનીચૈસ્તરામ્ । ત્રિજગલ્લક્ષ્મ્યાઃ
શુભૈઃ-પુણ્યૈઃ આપિતં-લબ્ધમ્ । અવરા-અશોભના દશા-અવસ્થા તસ્યા અન્તં કરોતીતિ
કૃત્ તસ્યામન્ત્રણમ્ ॥ ૮૯ ॥

અન્વયઃ

(હે) જિન-'પાર્શ્વ' ! વરદ ! શાન્ત ! કૃત્સ્ન ! અ-વર-દશા-અન્ત-કૃત્ ! તે શમિત-વિગ્રહં, મહા-
નિઘ-નમેરુકે, અ-હાનિ-ઘન-મેરુ-કે અ-નીચૈઃ-તરાં સુર-વરૈઃ સ્નાપિતં, ત્રિ-ભુવન-શ્રિયાઃ શુભૈઃ,
આપિતં વિગ્રહં નમામિ ।

શબ્દાર્થ

પાર્શ્વ=પાર્શ્વ (નાથ), ત્રેવીસમા તીર્થકર.

જિનપાર્શ્વ ! =હે પાર્શ્વ જિન !

તે (મૂં ચુપ્પદ) =તારા.

વિગ્રહ=કલહ, લડાઈ.

શમિતવિગ્રહં=શાંત થયા છે કલહ જેનાથી એવા.

વિગ્રહં (મૂં વિગ્રહ) =દેહને, શરીરને.

નિઘ=જેની ઊંચાઈ, લંબાઈ સરખી હોય તે.

નમેરુ=એક જાતનું ઝાડ, દિવ્ય વૃક્ષ.

મહાનિઘનમેરુકે=અત્યંત નિઘ છે નમેરુ વૃક્ષો જેને

વિષે એલા.

વરદ ! (મૂં વરદ) =હે વરદાન દેનારા !

શાન્ત ! (મૂં શાન્ત) =હે શાન્ત !

કૃત્સ્ન ! (મૂં કૃત્સ્ન) =હે સંપૂર્ણ !

આપિતં (મૂં આપ) =પ્રાપ્ત થયેલા.

શુભૈઃ (મૂં શુભ) =પુણ્યો વડે.

ત્રિ=ત્રણ.

ત્રિભુવનશ્રિયાઃ=ત્રૈલોક્યની લક્ષ્મીના.

સુરવરૈઃ (મૂં સુરવર) =ઇન્દ્રો દ્વારા.

નીચ=અધમ.

અનીચૈસ્તરાં=શ્રેષ્ઠ.

હાનિ=હાનિ.

ક=મસ્તક, શિખર.

અહાનિઘનમેરુકે=હાનિથી રહિત છે મેરુ જેને વિષે

એવા મેરુના શિખર ઉપર.

દશા=અવસ્થા.

અવરદશાન્તકૃત્ ! =હે નીચ અવસ્થાનો અંત આણુ-
નારા !

સ્નાપિતં (મૂં સ્નાપિત) =સ્નાન કરાવેલા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીપાર્શ્વનાથને પ્રણામ—

“હે પાર્શ્વ જિનેશ્વર ! હે વરદાનને દેનારા (વામા-નન્દન) ! હે શાન્ત (તીર્થ-કર) ! હે (સર્વ ગુણોએ કરીને) સંપૂર્ણ (સ્વામિન) ! હે અશુભ અવસ્થાને અંત આણનારા (યોગિરાજ) ! શાંત થયા છે કદાહ જનાથી એવા, તથા વળી સર્વથા સરખી ઊંચાઇ લંબાઇવાળા નમેરૂ વૃક્ષો છે જેને વિષે એવા તેમજ (જલની) હાનિથી રહિત (અર્થાત્ જલથી પરિપૂર્ણ) એવા મેઘ છે જેને વિષે એવા મેરૂ (પર્વત)ના શિખર ઉપર અત્યુત્તમ ધન્દ્રો દ્વારા સ્નાન કરાવેલા (અર્થાત્ જલાભિષેક કરાયેલા) તેમજ ત્રૈલોક્યની લક્ષ્મીનાં પુણ્યો વડે પ્રાપ્ત થયેલા એવા તારા દેહને હું પ્રણામ કરું છું.”—૮૯

* * * *

જિનપતિભ્યઃ પ્રાર્થના—

સુखौघजलमण्डपां दुरितघर्मभृद्भ्यो हिता

शुभव्यजनकामिताङ्कुशलसत्पताकारिणः ।

जिनेन्द्रचरणेन्दवः प्रवितरन्तु लक्ष्मीं सदाऽऽ—

शु भव्यजनकामितां कुशलसत्पताकारिणः ॥ ९० ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

લક્ષ્મીં દદતુ । આશુ-શીઘ્રમ્ । સુखौघ एव जलमण्डपो-મજ્જનમણ્ડપો યસ્યાઃ સા તામ્ । દુરિતાન્યેવ ધર્મસ્તં ધારયન્તિ યે તેભ્યો હિતાં-શ્રેયસ્કરીમ્ । શોભનં વ્યજનકં-તાં-લવૃન્તં યસ્યાઃ સા । इतानि-પ્રાપ્તાનિ અઙ્કુશલસત્પતાકા અરીણિ-ચક્રાણિ યૈસ્તે ચરણવિ-શેષણમ્ । भव्यजनैः कामितां-વાઙ્છિતાં લક્ષ્મીમ્ । कुशलाः-સાધવસ્તાન્ સતા-શોભનપ્રકા-રેણ પાન્તિ-રેક્ષન્તિ યે તે કુશલસત્પાઃ, તેષાં ભાવઃ કુશલસત્પતા, તાં કુર્વન્તિ યે તે ॥૯૦॥

અન્વયઃ

इतं-અઙ્કુશ-લસત્-પતાકા-અરિણઃ, कुशल-सत्-प-ता-कारिणः જિન-ઇન્દ્ર-ચરણ-ઇન્દવઃ
सुख-ओष-जल-मण्डपां, दुरित-घर्म-भृद्भ्यः હિતાં, शुभ-व्यजनकां, भव्य-जन-कामितां લક્ષ્મીં
सदा आशु प्रवितरन्तु ।

શીખ-દાર્થ

મળદપ=માંડવો.

જલ=પાણી.

સુખૌઘજલમળદપાં=સુખ-સમૂહરૂપી જલમણુડપ છે જેનો એવી.

દુરિતઘર્મમૃદ્ધ્યઃ=પાપરૂપ તાપને ધારણ કરનારાને..

હિતાં (મૂં હિતા)=હિતકારી, કલ્યાણકારી.

શુભવ્યજનકાં=સુશોભિત પંખાવાળી.

ફત-(ધાં ફ)=પ્રાપ્ત થયેલ.

પતાકા=ધ્વજ, વાવટો.

ફતાફ્ફશલસત્પતાકારિણઃ=પ્રાપ્ત થયાં છે અંદુશ, દેદીપ્યમાન ધ્વજ-તેમજ અંક-જેમને એવાં.

જિનેન્દ્રચરણેન્દવઃ=જિનવરના ચરણરૂપી ચન્દ્રમાઓ.

પ્રવિતરન્તુ (ધાં વ)=અપો, વિતરણ કરો.

લંક્ષ્મીં (મૂં લક્ષ્મી)=લક્ષ્મીને.

આશુ=જલદી.

કામિત=વાંછિત, અભીષ્ટ.

ભવ્યજનકામિતાં=ભવ્ય જનોએ વાંછેલી.

કુશલ=સજ્જન, સાધુ.

કુશલસત્પતાકારિણઃ=સજ્જનોનું રૂડી રીતે રક્ષણ કરવા રૂપ લાવને ઉત્પન્ન કરનારા.

શ્લોકાર્થ

જિનપતિઓને પ્રાર્થના—

“પ્રાપ્ત થયાં છે અંદુશ, દેદીપ્યમાન ધ્વજ. અને અંક જેમને એવા તથા સજ્જનોનું રૂડી રીતે રક્ષણ કરનારા એવા જિનવરનાં ચરણરૂપ ચન્દ્રો સુખ-સમૂહરૂપ જલ-મણુડપ (અર્થાત્ સ્નાન-ગૃહ) વાળી એવી, અને વળી (એથી કરીને તો) પાપરૂપ તાપથી તમ થયેલાને હિતકારી તેમજ સુશોભિત પંખાવાળી એવી તેમજ વળી ભવ્ય-જનોએ વાંછેલી એવી લક્ષ્મી (હે ભવ્યો! તમને) સદા શીઘ્રં સમર્પો.”—૯૦

૫ - ૫ - ૫ - ૫ -

જિનમત્તસ્વરૂપમ્—

અશક્યનુતિકં હરેરપિ ભવાદ્રિનિર્ધા(ર્દા)રણે

સ્વરૂપમમલજ્ઞનં મનસિ કિન્નરૈરશ્ચિતમ્ ।

નયૈર્જિનપતેર્મતં જન ! શિવસ્પૃહશ્ચેદિતિ—

સ્વરૂપમમલં ઘનં મનસિ કિં ન રૈરં ચિતમ્ ? ॥ ૯૧ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

હે જન ! શિવસ્પૃહશ્ચેત્ ત્વમસિ તતો જિનમતં કિં ન મનસિ ?—કિં નાભ્યસ(સ્ય) સિ ? । હરેરપિ—ઇન્દ્રસ્યાપિ અશક્યા નુતિઃ—સ્તુતિર્યસ્ય તંત્ । ભવાદ્રિનિર્ધા(ર્દા)રણે—વિદ્રાવણે । સ્વરૂપમં—વજ્રોપમમ્ । નૈવ લઙ્ઘિતું શક્યતે પરવાદિભિઃ તદલજ્ઞનમ્ । મનસિ કિં અરૈર્વ્યન્તરવિશેષૈરશ્ચિતમ્ । નયૈશ્ચિતં—વ્યાપ્તમ્ । ઇતિસ્વરૂપં યસ્ય અનન્તરોક્તરૂપં ઘનં-શુપિલં ગ્રત્યક્ષાદિભિઃ રા-દ્રવ્યં તદ્ દદાતીતિ રૈરમ્ ॥ ૯૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) જન ! ચેત્ (ત્વં) શિવ-સ્પૃહઃ (અસિ), (તર્હિ) હરેઃ અપિ અ-શક્ય-નુતિકં, ભવ-અદ્વિ-નિર્દારણે સ્વરૂ-ઉપમં, અ-લઙ્ઘનં, રૈ-રં, નયૈઃ ચિતં, અમલં, ઘનં, કિન્નરૈઃ મનસિ અઙ્ચિતં ઇતિ-સ્વરૂપં જિન-પતેઃ મતં કિં ન મનસિ ? ।

શીલ્પ-દાર્થ

અશક્ય=અસંભવિત.
નુતિ=સ્તુતિ.
અશક્યનુતિકં=અસંભવિત છે સ્તુતિ જેની એવા.
હરેઃ (મૂં હરિ)=ધન્દ્રને,
નિર્દારણ=ભેદબુ.
ભવાદ્વિનિર્દારણે=સંસારરૂપ પર્વતને ભેદવામાં.
સ્વરૂ=ધન્દ્રનું વજ્ર.
ઉપમા=ઉપમાન, સરખાપણું.
સ્વરૂપમં=ધન્દ્રના વજ્રની ઉપમા છે જેને એવા.
લઙ્ઘન=ઓળંગવું તે.
અલઙ્ઘનં=અલંઘનીય.
મનસિ (મૂં મનસ્)=ચિત્તમાં, મનમાં.
કિન્નરૈઃ (મૂં કિન્નર)=કિન્નરો વડે
અઙ્ચિતં (મૂં અઙ્ચિત)=પૂજિત.
નયૈઃ (મૂં નય)=નયો વડે.

પતિ=સ્વામી, નાથ.
જિનપતેઃ (મૂં જિનપતિ)=જિનેશ્વરના
જન ! (મૂં જન)=હે લોક !
સ્પૃહા=પ્રેમ, અભિલાષા
શિવસ્પૃહઃ=મોક્ષની અભિલાષા છે જેને એવો.
ચેત્=જ્ઞે.
સ્વરૂપ=સ્વભાવ.
ઇતિસ્વરૂપં=આ પ્રમાણેનું સ્વરૂપ છે જેનું એવા.
મનસિ (ધાં મન્)=તુ અભ્યાસ કરે છે.
કિં=કેમ.
રૈ=લક્ષ્મી.
રા=આપવું
રૈરં (મૂં રૈર)=લક્ષ્મીને સમર્પણ કરનારા.
ચિતં (ધાં ચિ)=ચાત્ર.

શ્લોકાર્થ

જૈન સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ—

“ હે માનવ ! જો તું મોક્ષની અભિલાષા રાખતો હોય, તો ધન્દ્રને પણ અશક્ય છે સ્તુતિ (કરવી) જેની એવા, વળી સંસારરૂપ પર્વતનું વિદારણ કરવામાં ધન્દ્રના વજ્રના સમાન, તથા વળી (કુવાદીઓને પણ) અલંઘનીય, લક્ષ્મીને સમર્પણ કરનારા, (નૈગમ આદિ વિવિધ) નયો વડે વ્યાપ્ત, (પરસ્પર વિરોધાદિ દોષો નહિ હોવાને લીધે) નિર્મલ, (પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણો વડે) ગહન તેમજ વળી ‘કિન્નરો વડે મનમાં વન્દન કરાયેલા એવા સ્વરૂપવાળા જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્તનો તું કેમ અભ્યાસ કરતો નથી ? ”—૯૧

૫ ૫ ૫ ૫

ચક્ષરાજસ્ય સ્તુતિઃ—

જિનાર્ચનરતઃ શ્રિતો મદકલં ન તુલ્યસ્યદં

દ્વિપં ન મનસા ધનૈ રતિસમાનયક્ષીજનઃ ।

જયત્યશ્વિલયક્ષરાટ્ પ્રથિતકીર્તિરત્યુન્નમદ્-

વિપન્નમનસાધનૈરતિસમાનયક્ષીજનઃ ॥ ૧૨ ॥ ૨૩ ॥

—પૃથ્વીઃ

ટીકા

શ્રિતો દ્વિપં-હસ્તિનમ્ । મદેન કલં-મનોહરમ્ । મનસા-ચેતસા ન નૈવ તુલ્યસ્યદં ?
 કિન્તુ મનસા તુલ્યઃ સ્યદો-વેગો यस્ય તમ્ । અત્યુન્નમન્ત્યો-મહત્યો વિપદસ્તાસાં નમને સાધ-
 નૈઃ-સમર્થૈઃ ધનૈઃ પ્રથિતા-વિસ્તૃતા કીર્તિર્યસ્ય સઃ । રતિસમાનો યક્ષીજનો યસ્ય સઃ । અતિ-
 ક્રાન્તાનિ સમાઃ-તુલ્યા દેવા અનયાઃ ક્ષીજનાનિ-અવ્યક્તશબ્દા યેન સઃ ॥ ૧૨ ॥

અન્વયઃ

જિન-અર્ચન-રતઃ, મદ-કલં, મનસા ન ન તુલ્ય-સ્યદં દ્વિપં શ્રિતઃ, રતિ-સમાન-યક્ષી-જનઃ,
 અતિ-ઉન્નમત્-વિપદ-નમન-સાધનૈઃ ધનૈઃ પ્રથિત-કીર્તિઃ, અતિ-સમ-અનય-ક્ષીજનઃ અખિલ-યક્ષ-
 રાટ્ જયતિ ।

શીઘ્રાર્થ

અર્ચન=પૂજન, પૂજા.

રત (ધા° રમ્)=રાગી.

જિનાર્ચનરતઃ=જિન-પૂજાનો રાગી.

શ્રિતઃ (ધા° ધિ)=આશ્રય લીધેલ.

મદ=મદ, હાથીના કુંભરથલ પાસેથી ઝરતું જળ.

કલં=મનોહર.

મદકલં=મદ વડે મનોહર.

સ્યદ=વેગ.

તુલ્યસ્યદં=સમાન છે વેગ જેનો એવા.

દ્વિપં (મૂ° દ્વિપ)=કુંજર, હાથી.

મનસા (મૂ° મનસ્)=મનની સાથે.

ધનૈઃ (મૂ° ધન)=લક્ષ્મી વડે, દોલત વડે.

રતિ=કુંદર્પની પત્ની.

યક્ષી=યક્ષની પત્ની.

યક્ષીજનઃ=યક્ષનો સ્ત્રી-વર્ગ.

રતિસમાનયક્ષીજનઃ=રતિના સમાન છે યક્ષનો સ્ત્રી-
 વર્ગ જેનો એવો.

યક્ષ=એક જાતનો અન્તર દેવ.

અખિલયક્ષરાટ્=સમસ્ત યક્ષેનો રાજા.

પ્રથિત (ધા° પ્રથ્)=(૧) પ્રસિદ્ધ થયેલ; (૨) વિસ્તાર પામેલ.

કીર્તિ=યશ, આખર.

પ્રથિતકીર્તિઃ=પ્રસિદ્ધ થયો છે અથવા વિસ્તાર પામ્યો
 છે યશ જેનો એવો.

ઉન્નમત્ (ધા° નમ્)=ઉદય પામતી.

નમન=નમાવી દેવું તે.

સાધન=ઉપાય.

અત્યુન્નમદ્વિપન્નમનસાધનૈઃ=અતિશય ઉદય પામતી
 આપત્તિઓનો નાશ કરવામાં સાધનભૂત.

અતિ=ઉલ્લંઘનવાચક અવ્યય.

અનય=અનીતિ.

ક્ષીજન=અવ્યક્ત શબ્દ.

અતિસમાનયક્ષીજનઃ=અતિક્રમણ કર્યું છે સમાન
 (દેવતાઓ)નું, અનીતિઓનું અને અવ્યક્ત શબ્દોનું
 જેણે એવો.

શ્લોકાર્થ

યક્ષરાજની રતુતિ—

“ જિન-પૂજાનો રાગી, વળી મદથી મનોહર તેમજ વળી મનની સાથે ખરેખરી
 કરનારા વેગને નહિ ધારણ કરનારો એમ નહિ (અર્થાત્ ચિત્તના જેવા વેગવાળા) એવા
 કુંજર ઉપર આજ્ઞ થનારો, તથા વળી રતિસમાન છે યક્ષીજન જેનો એવો, તેમજ
 અતિ ઉચ્ચ આપત્તિઓનો વિનાશ કરવામાં સાધનભૂત એવી લક્ષ્મી વડે પ્રસિદ્ધ થયો

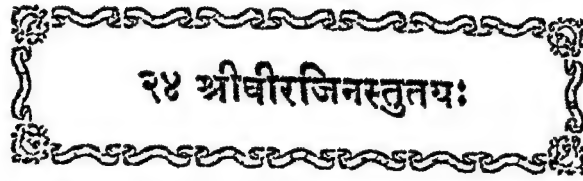
છે [અથવા વિસ્તાર પામ્યો છે] યશ જનો એવો તેમજ અતિક્રમણ કર્યું છે સમાન (દેવોતું), અનીતિઓનું અને અવ્યક્ત શબ્દનું જણે એવો સમસ્ત યક્ષનો રાજ વિજયી વર્તે છે.”—૯૨

સ્પષ્ટીકરણ

યક્ષરાજનું સ્વરૂપ—

આ યક્ષરાજ કંઈ શ્રીપાર્શ્વનાથના શાસન-દેવ હોય તેમ લાગતું નથી. કેમકે તે યક્ષને તો પાર્શ્વ અથવા વામનના નામથી ઓળખવામાં આવે છે અને તેનું વાહન તો કૂર્મ (કાચળો) છે. અન્ય કોઈ તીર્થંકરના યક્ષના સંબંધી અત્ર સ્તુતિ કરવામાં આવી હોય, એ વાત તો ધનવા ભેગ નથી. તો પછી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના ૭૬મા પદની કવિવર ધનપાલ પ્રમુખ વિદ્વાનોએ લખેલી टीकाસાર આ યક્ષરાજનું નામ ‘કુપદી’ હોવું ભેદાયે.

२४ श्रीवीरजिनस्तुतयः

अथ श्रीवीरनाथस्य स्तुतिः—

न त्वा नत्वाऽपवर्गप्रगुणगुरुगुणव्रातमुद्भूतमुद् भू-

रंहोरंहोभवानां भवति घनभयाभोगदानां गदानाम् ।

नन्ताऽनन्ताज्ञमेवं वदति यमघनं भासुराणां सुराणां

पाता पातात् स 'वीरः' कृतततमलिनज्ञानितान्तं नितान्तम् ॥९३॥

—स्रग्धरा (७, ७, ७)

टीका

स वीरः पातात् । भासुराणां सुराणां पाता-इन्द्रो यं वीरं एवं वदति । कथं ? त्वा-भवन्तं नत्वा नन्ता-नम्रशीलः पुरुषः गदानां-रोगाणां भूः-अवस्थानं न भवति । अपवर्गं प्रति ऋजूनां गुरुगुणानां व्रातो यस्य तम् । उद्भूता मुद्-हर्षो यस्य सः, नन्ताविशेषणम् । अंहः-पापं तस्य रंहो-वेगस्तस्मिन् भवानां-उत्पन्नानाम् । घनभयस्याभोगो-विस्तारः तं ददतीति घ०दाः तेषाम् । अनन्ता आज्ञा यस्य स तम् । कृतस्ततमलिनज्ञानितायाः अन्तः-पर्यन्तो यस्मिन् क्षणे तत् क्रियाविशेषणम् ॥ ९३ ॥

अन्वयः

अपवर्ग-प्रगुण-गुरु-गुण-व्रातं, अनन्त-आज्ञं अन्-अघं त्वा नत्वा उद्भूत-मुद् नन्ता अंहस्-रंहस्-भवानां घन-भय-आभोग-दानां गदानां भूः न भवति एवं यं (वीरं) भासुराणां सुराणां पाता वदति स 'वीरः' कृत-तत-मलिन-ज्ञानिता-अन्तं नितान्तं पातात् ।

शब्दार्थः

त्वा (मू० युष्मद्)=तने.

प्रगुण=संरक्षणावाणुं, संरक्ष.

व्रात=समूह.

अपवर्गप्रगुणगुरुगुणव्रातं=गोत्रं प्रति संरक्ष तेषां

महान् अथवा गुणोना समूहश्च.

उद्भूत (धा० भू)=उत्पन्नं अथवा.

मुद्=हर्ष.

उद्भूतमुद्=उत्पन्नं अथवा छे हर्षं अने विषे अथवा.

भूः (मू० भू)=स्थान, क्षिति.

रंहस्=वेग.

भव=उत्पत्ति.

अंहोरंहोभवानां=आपश्च वेगने विषे उत्पन्नं अथवा.

आभोग=विस्तार.

घनभयाभोगदानां=अत्यंत लयना विस्तारने आपवा वाणा.

गदानां (मू० गद)=रोगोना.

नन्ता (मू० नन्त)=नग्नं करनार.

अनन्त=निःसीम, अपार.

જ્ઞાજ્ઞા=આદેશ.

અનન્તાજ્ઞાં=અનન્ત છે આજ્ઞાઓ જેની એવા.

ઘવં=આ પ્રકારે.

વદતિ (ધાં વદ્)=કહે છે.

અનઘં=અવિઘમાન છે પાપ જેને વિષે એવા, પાપ-રહિત.

માસુરાણાં (મૂં માસુર)=દેદીપ્યમાન.

સુરાણાં (મૂં સુર)=દેવતાઓનો.

પાતા (મૂં પાત્)=પાલક.

પાતાત્ (ધાં પા)=રક્ષણ કરો.

વીરઃ (મૂં વીર)=વીર (ભગવાન).

મલિન=મેલું.

જ્ઞાનિતા=જ્ઞાનિપણ.

કૃતતતમલિનજ્ઞાનિતાન્તં=કયો છે વિસ્તારવાળા તે-મજ મલિન જ્ઞાનિપણનો નાશ જેમાં એવી રીતે.

નિતાન્તં=અત્યન્ત.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવીરબ્રહ્મની સ્તુતિ—

“ મોક્ષ (મેળવવામાં સાધનભૂત એવા) સરલ તેમજ મહાન્ ગુણોના સમુદાય-રૂપ, વળી અનન્ત છે આજ્ઞા જેની એવા (અર્થાત્ શ્રદ્ધા કરવા યોગ્ય અનન્ત પદાર્થોનું જ્ઞાન કરાવનારા) તેમજ પાપ-રહિત એવા તને નમસ્કાર કરવાથી, ઉત્પન્ન થયો છે હર્ષ જેને એવો નમન કરનારો (પ્રાણી) પાપરૂપ વેગને વિષે ઉત્પન્ન થયેલા તેમજ અત્યંત લયનો વિસ્તાર કરનારા એવા રાગોનું સ્થાન થતો નથી, એમ જેને ઉદ્દેશીને દેદીપ્યમાન દેવોનો પાલક બોલે છે, તે 'વીર (ભગવાન) વિસ્તારવાળા મલિન જ્ઞાનિપણનો નાશ કરવા પૂર્વક (હે ભગ્યો ! તમારું) અત્યન્ત રક્ષણ કરો. ”—૮૩

રૂપાદીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યો સાધારણ રીતે મોટા ગણાતાં અને આ કાવ્યનાં પદ્યોની અપેક્ષાએ તો સૌથી મોટા ગણી શકાય તેવા 'સંગ્ધરા' વૃત્તમાં રચાયેલાં છે, આ વૃત્તનું લક્ષણ એ છે કે—

“ ચત્ત્વારો યત્ર વર્ણાઃ પ્રથમમલઘવઃ પઞ્ચકઃ સત્તમોઽપિ

દ્વૌ તદ્વત્ પોઢશાઘૌ મૃગમદમુદિતે ! પોઢશાન્ત્યૌ તથાઽન્ત્યૌ ।

રમ્માસ્તમ્મોરુકાન્તે ! મુનિમુનિમુનિમિર્દશ્યતે ચેદ્ વિરામો

વાલે ! વન્દ્યૈઃ કવીન્દ્રૈઃ સુતતુ ! નિગદિતા સંગ્ધરા સા પ્રસિદ્ધા ॥ ”

—શ્રુત ૦ શ્લોક ૪૨

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે-હે કર્તૂરીની સુવાસથી પ્રસન્ન થયેલી (પ્રમદા) ! જે વૃત્તમાં પ્રથમના ચાર વર્ણો તેમજ છઠ્ઠા અને સાતમા વર્ણો અને તેવી રીતે સોળમાની પૂર્વેના બે (અર્થાત્ ચૌદમા અને પંદરમા) વર્ણો તથા સોળમાની પછીના બે (અર્થાત્ સત્તરમા અને અઠારમા) વર્ણો તેમજ છેવટના બે (અર્થાત્ વીસમા અને એકવીસમા) વર્ણો દીર્ઘ હોય અને જો તેમાં હે કદલીના સ્તમ્ભના સમાન જંઘાવાળી (તરૂણી) ! સાતમે, ચૌદમે અને એકવીસમે અક્ષરે યતિ યાને વિશ્રામ-સ્થાન હોય, તો હે બાદા ! હે સુન્દરી ! તે વૃત્તને પૂજનીય કવિરાજે 'સંગ્ધરા' એવા પ્રસિદ્ધ નામથી ઓળખાવે છે.

આ એકવીસ અક્ષરના સમવૃત્તમાં મ, ર, મ, ન, ય, ય અને ય એમ સાત ગણો છે, આથી કરીને તો એનું લક્ષણ વૃત્તરજાકરમાં એમ પણ બાંધવામાં આવ્યું છે કે—

“ઋગ્વેદ્યાનાં ત્રયેણ ત્રિસુનિયતિયુતા સ્વઘરા કીર્તિતેયમ્”

આ વાત ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે આ પદના પ્રથમ અરણુ તરફ દૃષ્ટિપાત કરવો ઉચિત સમજાય છે.

નન્ વા નન્ । વા પ વ્ । ગ્ પ્ ર ગ્ । ન ગ્ ર ગ્ । ગ્ નન્ રા । ત મુદ્ મ્ । ત મુદ્ મ્ ।
મ ર મ ન ય ય ય

પદ-અમ્ભાર—

આ પદમાંના પ્રથમ અરણુમાં જેમ પ્રથમના એ અક્ષરોની તેમજ અન્તના ત્રણ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે, તે હકીકત બાકીનાં અરણુો પૈકી પણ જોઈ શકાય છે. વિશેષમાં આ પદીનાં ત્રણ પદો પણ આ પ્રકારના શબ્દાલંકારથી શોભે છે એ વાત ભૂલવા જેવી નથી,

સ્પષ્ટીકરણ

મલિન જ્ઞાન—

આ પદમાં ‘મલિન જ્ઞાનીપણાનો નાશ’ એમ જે ઉદ્દેશ કરવામાં આવ્યો છે તેમાં મલિન જ્ઞાનથી શું સમજવું એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. આ પ્રશ્નનો ઉત્તર જે રીતે સંભવી શકે છે, કેમકે એક તો મલિન જ્ઞાનનો અર્થ અજ્ઞાન થાય છે અને બીજો અર્થ ‘છદ્મસ્થનું જ્ઞાન’ થાય છે. તેમાં અજ્ઞાનના ત્રણ પ્રકારો છે—(૧) મત્તજ્ઞાન, (૨) શ્રુતાજ્ઞાન અને (૩) વિભંગ-જ્ઞાન. સામાન્ય રીતે એવો કોઈ સંસારી જીવ નથી કે જેને મતિ અને શ્રુત ન હોય. મતિ અને શ્રુત જ્ઞાનો પરત્વેની વિપરીતતા તે મત્તજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન કહેવાય છે. ‘અવધિજ્ઞાનનો અસત્ય પ્રકાશ તે વિભંગજ્ઞાન છે. એ ધ્યાનમાં રાખવું કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધીનું જ્ઞાન તે ખરૂં જ્ઞાન નથી પણ તેને શાસ્ત્રકાર અજ્ઞાન કહે છે.

મલિન જ્ઞાનનો અર્થ ‘છદ્મસ્થનું જ્ઞાન’ (અર્થાત્ વધારેમાં વધારે બારમા ‘શુભુસ્થાનક સુધી આરૂઢ થયેલાનું નહિ કે એ શુભુસ્થાનકથી આગળ વધેલાનું જ્ઞાન) એમ કરવાથી એ સમજી શકાય છે કે મલિન જ્ઞાનથી મતિ-જ્ઞાન, શ્રુત-જ્ઞાન, અવધિ-જ્ઞાન અને મનઃપર્યય-જ્ઞાન સમજવાં, કેમકે આ જ્ઞાનોનો પ્રાદુર્ભાવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી નહિ કે આત્મનિત્ય ક્ષયથી થતો હોવાથી તે જ્ઞાનવાળો જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મરૂપી મલથી મુક્ત હોવાને લીધે તેનું જ્ઞાન મલિન છે. નિર્મલ જ્ઞાન તો કેવલજ્ઞાન જ છે, કેમકે તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય

૧ જ્ઞાવ્યતીતિ છદ્મ-કર્માભિષીયતે, છદ્મતિ તિષ્ઠતીતિ છદ્મસ્થઃ ।

૨ નરકમાં પણ કેટલાક જીવોને શુદ્ધ અવધિજ્ઞાન હોઈ શકે છે અને આ હકીકત ઉપાન્ય લવમાં જે તીર્થકરે પહેલી, બીજી કે ત્રીજી નરકમાં (આ સિવાયની બાકીની ચાર નરકોમાં આગલેજ લવે તીર્થકર તરીકે ઉત્પન્ન થનાર જીવ હોઈ શકે નહિ) હોય, તેને તો લાગૂ પડે છેજ.

૩ ‘શુભુસ્થાનક’ એ જૈનોનો પારિભાષિક શબ્દ છે. ‘શુભુસ્થાન’ એટલે આત્મિક ‘શુભોના વિકાસનું સ્થલ,’ આને વિકાસ કેમકે થાય છે. આત્માનો સંપૂર્ણ વિકાસ ઔદમે સ્થાનકે થાય છે. આ ઔદ સ્થાનકની માહિતી માટે જુઓ શ્રીમાન્ રત્નશેખરકૃત ‘શુભુસ્થાન-ક્રમારોહ,’ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત ‘યોગ-દૃષ્ટિસમુચ્ચય,’ શ્રીવિનયવિજયજીકૃત ‘લોકપ્રકાશ’ અને શ્રીનેમિચન્દ્રસૂરિકૃત ‘પ્રવચન-સારોદ્ધાર.’

તે પૂર્વે આત્મા સ્વપ્રદેશમાંથી પોતાના અનાદિકાળના શત્રુરૂપ જ્ઞાનાવશણીય કર્મને સદાને માટે દેશવટો દે છે અને આ પ્રમાણે આ શત્રુ દેશપાર થતાં આત્મા સર્વજ્ઞ બને છે.

આ ઉપરથી તો જેમ સૂચન થાય છે કે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા બાદ મતિજ્ઞાનાદિક ચાર જ્ઞાનોનો સદ્ભાવ સંભવતો નથી. આ વાતને વાચકવર્ય શ્રીઉમાસ્વાતિ પણ ટેકો આપે છે, કેમકે તત્ત્વાર્થાધિગમમૂળના પ્રથમ અધ્યાયના ૩૧મા સૂત્ર દ્વારા તેઓ કહે છે કે—

“एकादीनि भाज्यानि युगपदेकस्मिन्ना चतुर्भ्यः”

આ સંબંધમાં મત-ભેદ જોવામાં આવે છે અને તે એ છે કે જેમ સૂર્યનો પ્રકાશ થતાં તારા નક્ષત્રાદિકની પ્રભા તેમાં સમાઈ જાય છે, પરંતુ તેથી કંઈ તેનો નાશ થયેલો ગણાય નહિ, તેવી રીતે અથવા તો જેમ સર્વજ્ઞ થયા બાદ પાંચ દ્રવ્યેન્દ્રિયો રહેવા છતાં પણ જેમ સર્વજ્ઞ ભાવેન્દ્રિયથી સર્વ કાર્ય કરે છે તેમ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા બાદ પણ બાકીનાં ચાર જ્ઞાનો સંભવે છે; પછી ભલે તે અકિંચિત્કર રહે.

જો કે આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં પાંચે જ્ઞાનોનો સદ્ભાવ સંભવી શકે છે છતાં પણ એ ભૂલી જવું જોઈએ નહિ કે ક્ષાયિકભાવમાં વિચરનારા સર્વજ્ઞને ક્ષાયોપશમિક ભાવથી ઉત્પન્ન થતાં જ્ઞાનો કેમ સંભવે એ પ્રશ્ન જેવો ને તેવોજ બડો રહે છે તેનું શું ?

આ સંબંધમાં અત્ર વિશેષ ઉદ્ઘાપોહ ન કરતાં તેના જિજ્ઞાસુને ઉપર્યુક્ત સૂત્ર ઉપરના ભાષ્ય અને ટીકા તેમજ વિશેષાવશ્યક વિગેરે અન્યો તરફ દૃષ્ટિપાત કરવા લલામણુ કરવામાં આવે છે.

॥ ॥ ॥ ॥ ॥

જિનેશ્વરાણાં સ્તુતિ:—

येऽमेये मेरुमूर्धन्यतुलफलविधासत्तरूपात्तरूपाः

सस्रुः सस्रुत्यजीर्यद्रवषदि सुरजलैः प्रास्तमोहास्तमोहाः ।

जातौ जातौजसस्ते द्युतिचितिजितसत्कुन्ददन्ता ददन्ता-

मध्यामध्यानगम्याः प्रशममिह जिनाः पापदानां पदानाम् ॥ ૧૪ ॥

-સર્ગ૦

ટીકા

ये जिना जातौ-जन्मनि मेरुमूर्धनि सुरजलैः सस्रुः-स्त्रपितवन्तः । पापदानां पदा-
नां-स्थानानां प्रशमं ददतु-प्रयच्छन्तु । अमेये-निष्प्रमाणे । किंभूता जिनाः ? अतुलफ-
लानां विधानं विधा तस्यां सत्तरूपां-शोभनतरूपां संवन्धि उपात्तं-प्राप्तं रूपं यैस्ते । स-
स्रुत्यो-जलैः प्रस्रवणाः अजीर्यन्त्यः प्रत्यग्राः द्रवदः-शिला यस्मिन् मेरौ । प्रास्तो मोहो
यैस्ते । तमो जहति ये ते तमोहाः । जातं ओजो-बलं येषां ते । द्युतेः चितिः (द्युति०)

દ્યુતિચિત્યા દન્તાનાં સંવન્ધિન્યા જિતાનિ સત્કુન્દાનિ વૈદન્તૈસ્તે । અધ્યામં-સ્પદં ચ તદ્
ધ્યાનં ચ તેન ગમ્યા-ગમનીયા યે તે ॥ ૧૪ ॥

અન્વયઃ

યે જાતૌ અ-મેયે સ-સ્રુતિ-અ-જીર્યત્-દ્વપદિ મેરુ-મૂર્ધનિ સુર-જલૈઃ સસ્રુઃ, તે અતુલ-ફલ-
વિધા-સત્-તરુ-ઉપાત્ત-રૂપાઃ, પ્રાસ્ત-મોહાઃ, તમસ-હાઃ, જાત-ઓજસઃ, દ્યુતિ-ચિતિ-જિત-સત્-
કુન્દ-દન્તાઃ અધ્યામ-ધ્યાન-ગમ્યાઃ જિનાઃ પાપદાનાં પદાનાં પ્રશમં હ્રદ દદન્તામ્ ।

શીખ-દાર્થ

અમેયે (મૂ० અમેય)=માપ-રહિત, અત્યંત મોટા.
મેરુમૂર્ધનિ=મેરૂના શિખર ઉપર.
વિધા=વિધાન.
ઉપાત્ત (ધા० દા)=પ્રાપ્ત કરેલ, મેળવેલ.
અતુલફલવિધાસત્તરુપાત્તરૂપાઃ=અનુપમ ફલનું વિ-
ધાન કરવામાં ઉત્તમ વૃક્ષ સંબંધી પ્રાપ્ત કર્યું છે
રૂપ જેમણે એવા.
સસ્રુઃ (ધા० સ્રા)=સ્નાન કર્યું.
સ્રુતિ=અરબું તે.
અજીર્યત્=નહિ ખવાઈ ગયેલા.
દ્વપદ્=પત્થર.
સસ્રુત્યજીર્યદ્વપદિ=જળના ધોધ વડે નથી ખવાઈ
ગયેલા પત્થરો જેને વિષે એવા.
સુરજલૈઃ=દેવના જલો વડે.
પ્રાસ્ત (ધા० અસ્)=દૂર ફેંકી દીધેલ.
પ્રાસ્તમોહાઃ=દૂર ફેંકી દીધો છે મોહ જેમણે એવા.

તમોહાઃ (મૂ० તમોહ)=અધકારનો નાશ કરનારા.
જાતૌ (મૂ० જાતિ)=જન્મને વિષે.
જાત (ધા० જન્)=ઉત્પન્ન થયેલ.
જાતૌજસઃ=ઉત્પન્ન થયું છે જલ જેમને એવા.
ચિતિ=સમુદાય, કલાપ.
દન્ત=દાંત.
દ્યુતિચિતિજિતસત્કુન્દદન્તાઃ=તેજના સમૂહ વડે
જીત્યો છે સારા કુન્દને જેણે એવા દાંતવાળા.
દદન્તામ્ (ધા० દદ્)=અર્પો.
અધ્યામ=સ્પષ્ટ.
ધ્યાન=ધ્યાન, એક તાન.
ગમ્ય=પ્રાપ્ય, મળી શકે તેવા.
અધ્યામધ્યાનગમ્યાઃ=સ્પષ્ટ ધ્યાન વડે પ્રાપ્ય.
પ્રશમં (મૂ० પ્રશમ)=નાશ.
પાપદાનાં (મૂ० પાપદ્)=પાપ દેનારા, પાપ-જનક.
પદાનાં (મૂ० પદ)=સ્થાનોની.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“ જેમણે માપ-રહિત તેમજ જલના ઝરવા વડે નથી ખવાઈ ગયેલા પત્થરો જેને
વિષે એવા મેરૂ (પર્વત)ના શિખર ઉપર સુરોએ (લાવેલાં) જલ વડે પોતાના જન્મ-સમયે
સ્નાન કર્યું, તે તીર્થંકરો કે જેમણે અનુપમ ફલ અર્પણ કરનારા એવા ઉત્તમ વૃક્ષના રૂપને
પ્રાપ્ત કર્યું છે, તથા વળી જેમણે મોહને પરાસ્ત કર્યો છે તેમજ (અજ્ઞાનરૂપી) અંધકારનો
વિનાશ કર્યો છે, તથા વળી જેમણે (અનંત વીર્યરૂપ) પરાક્રમ પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેમજ જેમણે
દંતની કાન્તિના કલાપ વડે ઉત્તમ કુન્દ (કુસુમો)ને (પણ) પરાજિત કર્યો છે તેમજ
જેઓ સ્પષ્ટ (અર્થાત્ હીનતા અથવા શ્યામતાથી રહિત એવા) ધ્યાન વડે લલ્ય છે,
તે તીર્થપતિઓ પાપ-જનક સ્થાનોનો વિનાશ કરે.”—૯૪

જિનવચનવિચાર:—

દોષો દોષોરુસિન્ધુપ્રતરણવિધિષુ ન્યાયશસ્યા યશસ્યા:

પ્રાદુઃ પ્રાદુષ્કૃતાર્થાઃ કૃતનતિષુ જયં સમ્પરાયે પરા યે ।

તે શાન્તેશાં નચ્ચાંશુચ્છુરિતસુરશિરોરાજિનાનાજિનાના-

મારામા રાદ્ધિલક્ષ્મ્યા વચનવિધિલવા વો દિશન્તાં દિશં તામ્ ૧૫

—સગ૦

ટીકા

વો—યુષ્મભ્યં વચનવિધિલવા દિશં—અવસ્થાં દદતામ્ । દોષા એવ ઉરુસિન્ધુઃ—બૃહ-
ન્નદી તસ્યાઃ પ્રતરણવિધયસ્તેષુ દોષો—બાહવો યે, વચનવિધિલવવિશેષણમ્ । ન્યાયેન
શસ્યાઃ—સ્તુત્યાઃ । યશસિ હિતા યશસ્યા યે । કૃતા નતિયૈસ્તે તેષુ । પ્રાદુઃ—ધૃતવન્તો યે ।
કં ? જયમ્ । ક ? સમ્પરાયે—સદ્ગામે । પ્રાદુષ્કૃતાઃ—પ્રકાશીકૃતાઃ અર્થા યૈસ્તે । પરાઃ—પ્રધા-
ના યે । શાન્તા ઈશા-જિનાદયો યસ્યાં દિશિ સા તામ્ । નચ્ચાનાં અંશવો—દીપ્તયસૈઃ છુરિ-
તાઃ—ચિતાઃ સુરશિરોરાજયઃ—પદ્મયો યૈસ્તે એવંવિધાશ્ચ નાનાજિનાશ્ચ તેષામ્ । વચનવિધિ-
લવાઃ નિર્વૃત્તિલક્ષ્મ્યા આરામા इत्यर्थः ॥ ૧૫ ॥

અન્વયઃ

‘યે દોષ-ઉરુ-સિન્ધુ-પ્રતરણ-વિધિષુ દોષઃ, ન્યાય-શસ્યાઃ, યશસ્યાઃ, કૃત-નતિષુ સમ્પરાયે જયં
પ્રાદુઃ, તે પ્રાદુષ્કૃત-અર્થાઃ પરાઃ રાદ્ધિ-લક્ષ્મ્યાઃ આરામાઃ, નચ્ચ-અંશુ-છુરિત-સુર-શિરસ્-રાજિ-
નાના-જિનાનાં વચન-વિધિ-લવાઃ વઃ તાં શાન્ત-ઈશાં દિશં દિશન્તામ્ ।

શીખૃદાર્થ

દોષઃ (મૂ० દોષ) = હસ્તો.

સિન્ધુ = નદી.

પ્રતરણ = તરણું તે.

વિધિ = ક્રિયા.

દોષોરુસિન્ધુપ્રતરણવિધિષુ = અપરાધરૂપી
નદીને તરી જવાની ક્રિયામાં.

ન્યાય = ન્યાય, નીતિ.

ન્યાયશસ્યાઃ = ન્યાયે કરીને પ્રશંસા-પાત્ર.

યશસ્યાઃ (મૂ० યશસ) = કીર્તિના સાધનરૂપ.

પ્રાદુઃ (ધા० દા) = ધારણ કર્યો.

પ્રાદુષ્કૃત (ધા० કૃ) = પ્રકાશિત કરેલ.

અર્થ = પદાર્થ.

૨૧

વિશાળ

પ્રાદુષ્કૃતાર્થાઃ = પ્રકાશિત કર્યા છે પદાર્થો જેમણે એવા.
કૃતનતિષુ (મૂ० કૃતનતિ) = કર્યો છે પ્રણામ જેમણે
એવાને વિષે.

જયં (મૂ० જય) = વિજયને, કૃતેહને.

સમ્પરાયે (મૂ० સમ્પરાય) = સંગ્રામને વિષે.

પરાઃ (મૂ० પર) = ઉત્તમ.

શાન્ત (ધા० શમ) = શાંત.

ઈશ = ઈશ્વર, તીર્થંકર.

શાન્તેશાં = શાન્ત છે ઈશ્વરો જ્યાં તે.

અંશુ = કિરણ.

છુરિત = વ્યાપ્ત.

શિરસ્ = શીર્ષ, મસ્તક.

જિન=તીર્થંકર.

નલાંચુચ્છુરિતસુરશિરોરાજિનાનાજિનાનાં=નખનાં
કિરણોથી વ્યાપ્ત કરી છે દેવોના મસ્તકોની શ્રેણિને
જેમણે એવા વિવિધ તીર્થંકરોના.

આરામાઃ (મૂં આરામ)=ઉદ્યાનો, વાટિકાઓ, બગીચાઓ.
રાદ્ધિ=સિદ્ધિ, નિર્વૃત્તિ.

રાદ્ધિલક્ષ્મ્યાઃ=સિદ્ધિરૂપી સંપત્તિની.

વચ્ચન=વચન, વાણી.

લલ્લ=લેશ, ભાગ.

વચ્ચનવિધિલલ્લાઃ=વચનની વિધિના અંશો.

દિશન્તાં (મૂં દિશ્)=અપો, ખતાવો.

દિશં (મૂં દિશ્)=દિશાને.

શ્લોકાર્થ

જિન-વચ્ચનના વિચાર—

“જે (વાક્યો) અપરાધરૂપ મહાનદીને તરી જવામાં હુસ્ત (સમાન) છે (અર્થાત્ તે કાર્યમાં અવલમ્બનરૂપ છે), વળી જે ન્યાયે કરીને પ્રશંસનીય છે તેમજ કીર્તિના સાધનરૂપ છે, તથા વળી પ્રણામ કર્યો છે જેમણે એવા (જનો)ને સંયામમાં જેણે વિજય અર્પણ કર્યો છે, તે, પ્રકાશિત કર્યા છે પદાર્થો જેણે એવા તથા ઉત્તમ તેમજ નિર્વૃત્તિરૂપી લક્ષ્મીની વાટિકારૂપ એવા, નખની ધુતિ વડે વ્યાપ્ત કરી છે જેમણે સુરોના શીર્ષની શ્રેણિને એવા વિવિધ તીર્થંકરોના વચ્ચનની વિધિના અંશો તે દિશા કે જ્યાં ઈશ્વરે શાંત (વીતરાગ) છે તે ખતાવો.”—૯૫

ૐ ૐ ૐ ૐ

અમ્વાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સિંહેઽસિં હેલયાઽલં જયતિ खरनखैर्वीतनिष्ठेऽतनिष्ठे

शुक्ले शुक्लेशनाशं दिशति शुभकृतौ पण्डितेऽखण्डिते खम् ।

याते या तेजसाऽऽढ्या तडिदिव जलदे भाति धीराऽतिधीरा-

पत्याऽऽपत्यापनीयान्मुदितसमपराङ्म્યાधमं बाध'मम्बा'॥૧૬॥૨૪॥

—છાગ્

વાધં-પીઠાં અમ્વા દેવતા અપનીયાત્ । સમા-મધ્યમાઃ પરાઙ્મ્યા-ઉત્તમા અધ્ધમા-નિ-
કૃષ્ટાઃ, મુદિતાઃ સમપરાઙ્મ્યાધમા યસ્મિન્ વાધાપનયને તત્, ક્રિયાવિશેષણમિદમ્ । યા સિંહે
આરુઢા । અસિં-ખલ્લં હેલયા જયતિ-અભિભવતિ । કૈઃ ? खरनखैः । વીતા નિષ્ઠાઃ-કેશાઃ
યસ્ય સ તસ્મિન્ । અતનિષ્ઠે-વૃહત્પ્રમાણે । शुक्ले-ધવલે । शुचः-શોકાશ્ચ ક્લેશાશ્ચ તેષાં
નાશં યા દિશતિ । કસ્યાં ? शुभकृतौ । पण्डिते-નિપુણે કેનચિદપ્યખણ્ડિતે । खं-આકાશં
યાતે । एवंविशिष्टे સિંહેઽવસ્થિતા ભાતિ તેજસાઽઽધ્યા । કથં ? तडिदिव जलदे-વિદ્યુદિવ
મેઘે । धीरा-સત્ત્વઘટી । अतीव धीरे અપત્યે યસ્યાઃ સા । आपत्य-આગત્ય । बाधमपनीया-
દિતિ સંવન્ધઃ ॥ ૧૬ ॥

॥ इति चप्पभट्टिसूरिकृतचतुर्विंशतिकाटीका ॥

અન્વયઃ

યા તેજસા આઢ્યા વીત-નિષ્ઠે અતનિષ્ઠે શુક્લે પણ્ડિતે અ-અણ્ડિતે અં યાતે સિંહે (અવસ્થિતા) જલદે તદિત્ત્વે દ્વ ભાતિ, સ્વર-નૃત્યૈઃ અસિં હેલયા અલં જયતિ, શુભ-કૃતૌ શુચ્-ક્રેશ-નાશં દિશતિ, સા ધીરા અતિ-ધીર-અપત્યા 'અમ્બા' આપત્ય વાઘં મુદિત-સમ-પરાઢ્ય-અધમં અપનીયાત્ ।

શીલ્પાર્થ

સિંહે (મૂં સિંહ) = સિંહના ઉપર.
હેલયા (મૂં હેલા) = લીલાપૂર્વક.
સ્વર = તીક્ષ્ણ.
સ્વરનૃત્યૈઃ = તીક્ષ્ણ નખો વડે.
વીત (ધાં દ્વ) = વિશેષતઃ ગયેલ.
નિષ્ઠા = કલેશ.
વીતનિષ્ઠે = નષ્ટ થયો છે કલેશ જેનો એવી.
અતનિષ્ઠે (મૂં તનિષ્ઠ) = મોટા માપવાળા.
શુક્લે (મૂં શુક્લ) = શ્વેત, ધવલ.
શુચ્ = શોક.
ક્રેશ = ખેડ.
શુક્રક્રેશનાશં = શોક અને ખેડના વિનાશને.
દિશતિ (ધાં દિશ્) = આપે છે.
કૃતિ = કાર્ય.
શુભકૃતૌ = શુભ કાર્યમાં.
પણ્ડિતે (મૂં પણ્ડિત) = આલોક.
અણ્ડિતે (મૂં અણ્ડિત) = અખણ્ડિત.
અં (મૂં અં) = આકાશ.

યાતે (મૂં યાત) = ગયેલ.
તેજસા (મૂં તેજસ્) = તેજ વડે.
આઢ્યા (મૂં આઢ્ય) = યુક્ત, વિશિષ્ટ.
તદિત્ત્વ = વીળળી.
જલદે (મૂં જલદ) = મેઘને વિષે.
ભાતિ (ધાં ભા) = શોભે છે.
ધીરા (મૂં ધીર) = અળવાળી.
અપત્ય = ખાળક.
અતિધીરાપત્યા = અત્યંત ધીર છે ખાળક જેનાં એવી.
આપત્ય (ધાં પત્) = આવીને.
અપનીયાત્ (ધાં ની) = દૂર કરો.
પરાઢ્ય = શ્રેષ્ઠ, ઉત્કૃષ્ટ.
અધમ = નીચ, નિકૃષ્ટ.
મુદિત (ધાં મુદ્) = હર્ષિત.
મુદિતસમપરાઢ્યધમં = સાધારણ, ઉત્તમ તેમજ અધમ (વર્ગો) ખુશી થાય તેવી રીતે.
વાઘં (મૂં વાઘ) = પીડાને.

શ્લોકાર્થ

અમ્બા દેવીની સ્તુતિ—

“જે તેજ વડે યુક્ત છે તથા વળી નષ્ટ થયો છે કલેશ જેનો એવા તથા મહાન્ (અત્યંત પ્રૌઢ) તેમજ શ્વેત અને ચતુર તથા ક્રોધથી પણ પરાભવ નહિ પામેલ એવા આકાશમાં ગયેલા સિંહ ઉપર, જેમ મેઘને વિષે સૌદામિની શોભે છે, તેમ જે શોભે છે, તેમજ વળી જે તીક્ષ્ણ નખો વડે તરવારને લીલાપૂર્વક સર્વથા પરાજિત કરે છે, તથા વળી શુભ કાર્યને વિષે જે શોક અને ખેડનો વિનાશ કરે છે, તે સર્વવાળી તેમજ અત્યંત ધીર ખાળકવાળી અમ્બા (દેવી) (અત્ર) આવીને (હે ભવ્યો! તમારી) પીડાને મધ્યમ, ઉત્તમ તેમજ અધમ (વર્ગો) રાજી થાય તેવી રીતે દૂર કરો.”—૯૬

સ્પષ્ટીકરણ

મનુષ્યોનું વર્ગીકરણ—

જૈન શાસ્ત્રમાં જે અધમતમ, અધમ, વિમધ્યમ, મધ્યમ, ઉત્તમ અને ઉત્તમોત્તમ એમ મનુષ્યના છ પ્રકાર પાડવામાં આવ્યા છે (આ સંબંધી માહિતી માટે જુઓ મહાનિશીથ,

તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રની સંબંધકારિકા અને શ્રીક્ષેમંકરકૃત ષટ્પુરુષચરિત્ર), તેનો સામાન્યતઃ ઉપર્યુક્ત ત્રણ પ્રકારોમાં અંતર્ભાવ થઈ શકતો હોવાથી અત્ર તેવો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

આ વાતની શ્રીમાન્ યશોવિજયજીએ રચેલી મોર્ગદ્વાત્રિંશિકાનાં નિમ્ન-લિખિત પદો સાક્ષી પૂરે છે એટલું જ નહિ, પરંતુ તેના સ્વરૂપ ઉપર પણ પ્રકાશ પાડે છે.

“ગુણી ચ ગુણરાગી ચ, ગુણદ્વેષી ચ સાધુષુ ।
શ્રૂયન્તે વ્યક્તમુત્કૃષ્ટ-મધ્યમાધમવુદ્ધયઃ ॥
તે ચ ચારિત્રસમ્યક્ત્વ-મિથ્યાદર્શનભ્રૂમયઃ ।
અતો દ્વયોઃ પ્રકૃત્યૈવ, વર્તિતવ્યં યથાવલમ્ ॥”

અર્થાત—(૧) ગુણુવાન્, (૨) ગુણાનુરાગી અને (૩) સાધુ જનોના ગુણના દ્વેષી એવા ત્રણ પ્રકારના મનુષ્યો સ્પષ્ટ રીતે સંભળાય છે. આ ત્રણને ‘ઉત્તમ’ ‘મધ્યમ’ અને ‘અધમ’ સમજવા. વળી તેઓ ચારિત્ર, સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાદર્શનની ભૂમિ ઉપર રહેલા છે (અર્થાત તેઓ અનુક્રમે ચારિત્રવાન્, સમ્યક્ત્વધારી અને મિથ્યાદષ્ટિ છે). વાસ્તે વિવેકી જને પ્રથમના એ પ્રકારના પંથમાં યથાશક્તિ વર્તન કરવું (એટલે કે ગુણુ પ્રાપ્ત કરવા કમર કસવી અને વળી અન્યોના ગુણોનું અનુમોદન તો અવશ્ય કરવું જ).

શબ્દ-કોષ:

અ

અંશુ (પું) = કિરણ.
અંસ (પું) = ખભો.
અંહતિ (સ્ત્રી) = દાન.
અંહસ્ (નં) = પાપ.
અક્ષ (નં) = ઇન્દ્રિય.
અક્ષ (પું) = રાક્ષ.
અક્ષમ (વિં) = અસમર્થ.
અલ્પચિત (વિં) = સંપૂર્ણ.
અલ્પિલ (વિં) = સમસ્ત, સર્વ.
અગ (પું) = પર્વત.
અગમ (વિં) = દુર્ગમ.
અગ્રિમ (વિં) = મુખ્ય.
અઘ (નં) = પાપ.
અઘ્નિત (વિં) = લક્ષિત.
અઘ્નશ (પું) = હાથીને ઠીક ચલાવવાની આંકડ.
અઙ્ગ (નં) = દેહ.
અઙ્ગિ (પું) = ચરણ.
અચર (વિં) = સ્થાવર, સ્થિર રહેનાર.
અચ્છુતા (સ્ત્રી) = અચ્છુતા (વિદ્યા-દેવી).
અજ (વિં) = જન્મ-રહિત.
અજિત (પું) = જૈનોના દ્વિતીય તીર્થંકર.
અજિત (વિં) = નહિ જીતેલ.
અજિન (નં) = ચામડું.
અજેય (વિં) = નહિ જીતાય એવો.
અઞ્ચ (૧૦, ૮૦ ગતિપૂજનયો) = (૧) જલુ; (૨) પૂજલું.
અઞ્જન (નં) = કાળળ.
અઞ્જસા (અં) = સત્વર, જલદી.
અઢ્યા (સ્ત્રી) = ગમન.
અતિ (અં) = (૧) અતિશયવાચક અવ્યય; (૨) ઉલ્લંઘનવાચક અવ્યય.
અતિશય (પું) = અધિકપણું.
અતીઘ (અં) = અત્યંત, ઘણું.
અતુલ (વિં) = પુષ્કળ.
અત્ર (અં) = આહિઆ.

અદસ્ (નં) = એ.
અદ્રિ (પું) = પર્વત.
અધમ (વિં) = નીચ.
અધિક (વિં) = અધિક.
અધ્યામ (વિં) = સ્પષ્ટ.
અનઙ્ગ (પું) = કામદેવ.
અનન્ત (વિં) = પાર વિનાના.
અનન્તજિત્ (પું) = જૈનોના ચૌદમા તીર્થંકર.
અનાગસ્ (વિં) = અપરાધ વિનાનું.
અનાવિલ (વિં) = નિર્મળ.
અનિશમ્ (અં) = સર્વદા.
અનુ (અં) = યોગ્યતાવાચક અવ્યય.
અનુત્તમ (વિં) = સર્વોત્તમ.
અનુપમ (વિં) = અસાધારણ, નિરૂપમ.
અનેક (વિં) = એક કરતાં વધારે.
અન્ત (પું) = (૧) નાશ; (૨) છેડો.
અન્તક (વિં) = વિનાશક.
અન્તર (વિં) = આન્તરિક.
અન્ધ (વિં) = આંધળો.
અન્વય (પું) = સતતિ, પ્રવાહ.
અપ્ (સ્ત્રી) = જળ.
અપ (અં) = દૂરવાચક અવ્યય.
અપઘન (પું) = અવયવ.
અપત્ય (નં) = ખાળક.
અપર (વિં) = અન્ય.
અપવર્ગ (પું) = મોક્ષ, નિર્વાણ.
અપિ (અં) = પણ.
અપ્રતિચક્તા (સ્ત્રી) = અપ્રતિચક્તા (વિદ્યા-દેવી).
અઘ્ન (નં) = કમળ.
અઘ્નિ (પું) = સમુદ્ર.
અમિદ્રોહ (પું) = અપકાર.
અમિનન્દન (પું) = જૈનોના ચોથા તીર્થંકર.
અમિનન્દન (વિં) = આનંદ આપનાર.
અમિપેક (પું) = અભિપેક.
અમ્યધિક (વિં) = સંપૂર્ણ.

अमत्त (वि०)=नडि भानेख.
 अमन्द (वि०)=रूप.
 अमर (पुं०)=देव.
 अमर्त्य (पुं०)=देव.
 अमल (वि०)=मेख वगरजुं.
 अमृत (न०)=अमृत.
 अमेय (वि०)=नडि भापी शक्य तेवो.
 अम्बा (स्त्री०)=अम्बा (शासन-देवी)
 अम्बु (न०)=जल.
 अम्बुज (न०)=कमल.
 अम्बुद (पुं०)=मेख.
 अम्बुधर (पुं०)=मेख.
 अम्भोज (न०)=कमल.
 अर (पुं०)=जैनोना अदारभा तीर्थकर.
 अरम् (अ०)=जलदी.
 अराति (पुं०)=शत्रु, दुश्मन.
 अरि (पुं०)=(१) दुश्मन; (२) पैदुं.
 अर्क (पुं०)=सूर्य.
 अर्गल (न०)=सोणल.
 अर्च (१०, क० मूजायाम्)=पूजुं.
 अर्चन (न०)=पूज.
 अर्चा (स्त्री०)=(१) पूज; (२) शरीर.
 अर्ति (स्त्री०)=पीडा.
 अर्थ=पदार्थ.
 अर्पक (वि०)=आपनार.
 अर्यमन् (पुं०)=सूर्य.
 अलक (पुं०)=वाल, देश.
 अलम् (अ०)=अत्यन्ततावायक अव्यय.
 अलङ्घन (वि०)=नडि ओणंगवा लायक.
 अलिम् (पुं०)=लभरो.
 अलीक (वि०)=असत्य.
 अब् (१, प० रक्षण-गति-कान्ति-प्रीति-वृद्धिपु)=रक्षण
 करुं.
 अवदात (वि०)=निर्भण.
 अवन (न०)=रक्षण, अयाव.
 अवम (न०)=पाप.
 अवान (वि०)=नडि करमाध गयेलुं, तालुं.
 अव्याहत (वि०)=निर्बाधित.
 अशक्य (वि०)=असंभवित.
 अशुभ (वि०)=अशुभ.

अत् (२, प० भुवि)=छेवुं, थयुं.
 अत् (४, प० क्षेपणे)=छेवुं.
 अस (पुं०)=छेवु ते.
 असत् (वि०)=अशुभ.
 असम (वि०)=निर्भण.
 असमान (वि०)=निर्भण.
 असङ्गता (स्त्री०)=निर्भणता.
 असि (पुं०)=तारवार.
 असु (पुं०)=प्राण.
 असुमत् (वि०)=प्राण.
 अस्त्र (न०)=अस्त्र.
 अस्थि (न०)=हड्ड.
 अस्वद् (स०)=प्रथम पुत्रपुत्रादिक सर्वनाम.
 अहित (पुं०)=शत्रु.
 अहो (अ०)=अहो.

आ

आ (अ०)=भयादावायक अव्यय.
 आगम (पुं०)=सिद्धान्त.
 आगस् (न०)=पाप.
 आजि (स्त्री०)=लडाध.
 आज्ञा (स्त्री०)=आदेश.
 आढ्य (वि०)=युक्त.
 आत्मन् (पुं०)=जिव.
 आदर (पुं०)=भत.
 आदि (वि०)=शुरुआत.
 आधि (स्त्री०)=मानसिक पीडा.
 आनक (पुं०)=हड्डिलि, नगाई.
 आनन (न०)=भुष.
 आनन्द (पुं०)=आनन्द, हर्ष.
 आप् (५, प० व्याप्तौ)=भेणववुं.
 आप (न०)=जलनो समूह.
 आपद् (स्त्री०)=कष्ट.
 आपस् (न०)=जल.
 आभा (स्त्री०)=(१) कान्ति; (२) भणतापयुं.
 आभोग (पुं०)=विस्तार.
 आमर (वि०)=देव-संभधी.
 आमोद (पुं०)=सुगंध.
 आम्र (पुं०)=आंभो.
 आय (पुं०)=दाख.

आयति (स्त्री०)=अविष्यकाण.
 आरम्भ (पुं०)=शङ्क्यात
 आरात् (अ०)=दूरथी.
 आराम (पुं०)=आग,
 आर्त (स्त्री०)=पीडित.
 आर्हती (स्त्री०)=तीर्थंकरना सगंधी.
 आलय (पुं०)=गृह.
 आलि (स्त्री०)=श्रेणि, डार.
 आवली (स्त्री०)=पंक्ति.
 आशय (पुं०)=आश्रय, आधार.
 आशु (अ०)=जलदी.
 आस् (२, आ० उपवेशने)=असधुं.
 आसन (न०)=आसन.
 आस्था (स्त्री०)=श्रद्धा, आश्रीन
 आहव (न०)=क्षडाध

इ

इ (२, प० गतौ)=जु, उदि=उगवु.
 इति (अ०)=अेभ.
 इन्दु (पुं०)=चन्द्र,
 इन्द्र (पु०)=(१) सुरपति, (२) भुज्य.
 इव (अ०)=अेभ.
 इह (अ०)=अहिआं

ई

ईक्ष (१, आ० दर्शने)=अेयु.
 ईद (२, आ० स्तुतौ)=स्तुति करवी.
 ईति (स्त्री०)=उपद्रव.
 ईप्सित (वि०)=मेणववा धृच्छे.
 ईरण (न०)=प्रेरण.
 ईश (पुं०)=(१) स्वामी; (२) भद्रादेव; (३) तीर्थंकर.
 ईशिनी (स्त्री०)=स्वामिनी.
 ईश्वर (पुं०)=नाथ.
 ईहित (न०)=येष्टित

उ

उग्र (वि०)=तीव्र.
 उचित (वि०)=योग्य
 उच्चैस् (अ०)=उच्च प्रकारे.
 उज्ज्वल (वि०)=उज्ज्वल.
 उज्झ (६, प० उत्सर्गे)=छोडी देवुं

उत्कर (पुं०)=दगधो.
 उत्तम (वि०)=श्रेष्ठ.
 उत्तारक (वि०)=तारनार.
 उदक (न०)=जल.
 उदधि (पुं०)=समुद्र.
 उदन्वत् (पुं०)=दरियो.
 उदय (पु०)=उदय.
 उदर (न०)=मध्य भाग.
 उदित=(१) उगेल; (२) उथेल.
 उदार (वि०)=भुज्य.
 उद्भव (पुं०)=उत्पत्ति
 उन्नति (स्त्री०)=समृद्धि.
 उपताप (पुं०)=संताप.
 उपमा (स्त्री०)=सरभामणी.
 उपमान (न०)=उपमा.
 उपरि (अ०)=उपर.
 उपलम्भ (पुं०)=आक्षेप.
 उपाय (पुं०)=उपाय.
 उरु (वि०)=विशाण.

ऋ

ऋजिम=सरलता.
 ऋण (न०)=देवुं.
 ऋत (न०)=सत्य.
 ऋत (वि०)=अभ्यास करवा लायक.
 ऋद्धि (स्त्री०)=संपत्ति, पैलव.

ए

एकधा (अ०)=अेक रीते.
 एधन (न०)=वृद्धि.
 एनस् (न०)=पाप.
 एव (अ०)=ज.
 एवम् (अ०)=आवी रीते.

ओ

ओघ (पुं०)=समूह.
 ओजस् (न०)=अण.

क

क (न०)=(१) जल; (२) भस्तक.
 कज (न०)=कमल.
 कण (पुं०)=अंश.
 कथञ्चित् (अ०)=महा महेनते.

कनक (न०)=सोनुं.
 कमल (न०)=कमल.
 कम्प (वि०)=अस्थिर.
 कम्प (वि०)=भनोहर.
 कर (पुं०)=किरण.
 कर (वि०)=करनार.
 करण (न०)=अन्धिय.
 कराल (वि०)=हत्या.
 कल (वि०)=भनोहर.
 कलश (पुं०)=कलश.
 कलुष (न०)=पाप.
 कवि (पु०)=(१) शाय रयनार; (२) पंडित.
 कस् (१, प० गतौ)=अवु; विकस्=विकास पामवुं.
 कानन (न०)=वन.
 कान्त (वि०)=भनोहर.
 कान्ता (स्त्री०)=श्री.
 कान्तार (न०)=वन.
 कान्ति (स्त्री०)=प्रसा, तेज.
 काम (पुं०)=कंदर्प, मदन.
 कामित (वि०)=वांछित, भ्रष्टेष्टो.
 काय (पुं०, न०)=देह.
 कार (वि०)=करनार.
 कारिन् (वि०)=करनार.
 कार्मुक (न०)=धनुष्य.
 काल (पुं०)=यम.
 काली (स्त्री०)=शाली (विद्या-देवी).
 किन्नर (पुं०)=अष्ट ज्ञातनो व्यंतर देव.
 किम् (अ०)=शा भाटे.
 किम् (स०)=क्षेणु.
 कीर्ति (स्त्री०)=आभय.
 कु (अ०)=अशयवायक शब्द.
 कुण्डिका (स्त्री०)=(१) कमण्डलु; (२) दाह करनारी.
 कुन्त (पुं०)=साक्षी.
 कुन्थु (पुं०)=जैनोना सतरभा तीर्थकर.
 कुन्द (न०)=भोगरानुं कुक्ष.
 कुमत (न०)=दुष्ट सिद्धान्त.
 कुमुद (न०)=अद्रविकासी कमल.
 कुल (न०)=समुदाय.
 कुवादिन् (वि०)=भोटा तर्क उदावनार.
 कुश (न०)=अणु.

कुशल (वि०)=यतुर
 कुशेशय (न०)=कमल
 कुसुम (न०)=पुष्प, इव.
 कुसुमवाण (पु०)=कामदेव.
 कृप (पु०)=दुर्वो
 कृ (८, क० करणे)=करवु.
 कृच्छ्र (न०)=दुष्ट.
 कृत् (वि०)=करनार.
 कृतान्त (पुं०)=(१) यम, (२) सिद्धान्त.
 कृति (स्त्री०)=कार्य.
 कृत्स्न (वि०)=संपूर्ण.
 कृश (वि०)=अल्प.
 कृशालु (पुं०)=अग्नि.
 केवल (न०)=केवलज्ञान.
 कोकनद (पुं०)=रक्त कमल, रातु पोयणुं.
 कोप (पुं०)=क्रोध, गुस्सी.
 कोमल (वि०)=कमल.
 क्रम (पुं०)=यतुर.
 क्लेश (पुं०)=भेद.
 क्षण (पुं०)=(१) भोक्तृत्व; (२) पण.
 क्षम (वि०)=समर्थ.
 क्षमा (स्त्री०)=माझी.
 क्षय (पुं०)=नाश.
 क्षामता (स्त्री०)=क्षीणपणुं.
 क्षिति (स्त्री०)=नाश.
 क्षीजन (न०)=अव्यक्त शब्द.

ख

ख (न०)=आकाश.
 खचित (वि०)=व्याप्त.
 खण्डिका (स्त्री०)=नाश करनारी.
 खनि (स्त्री०)=पाणु.
 खर (वि०)=तीक्ष्ण.
 ख्याति (स्त्री०)=शीर्ति, आभय.

ग

गण (पुं०)=समुदाय.
 गद् (१, प० व्यक्तायां वाचि)=कडेवुं.
 गद (पुं०)=शेग.
 गदा (स्त्री०)=गदा.
 गभीर (वि०)=उदी.
 गम् (१, प० गतौ)=अवु.

ગમ (પું) = સમાન પાઠ, આલાપક
 ગમ્ય (વિ) = મેળવી શકાય તેવો
 ગરુડ (પું) = ગરુડ.
 ગર્ભ (પું) = મધ્ય ભાગ.
 ગલ્ (૧, ૫૦ મક્ષણે છાવે ચ) = પડવું
 ગાન્ધારી (સ્ત્રી) = ગાન્ધારી (વિદ્યા-દેવી).
 ગિર્ (સ્ત્રી) = વાણી.
 ગિરિ (પું) = પર્વત.
 ગીર્વાણતા (સ્ત્રી) = દેવપણુ
 ગુણ (પું) = ગુણ.
 ગુપિલ (વિ) = ગહન.
 ગુરુ (વિ) = મોટું
 ગૃહ (ન) = ઘર.
 ગો (સ્ત્રી) = વાણી
 ગોધા (સ્ત્રી) = એક જાતનો સાપ, ઘો.
 ગૌર (વિ) = ધોળું.
 ગૌરી (સ્ત્રી) = ગૌરી (વિદ્યા-દેવી)
 ગ્રામ (પું) = ગામ.

ઘ

ઘણ્ટા (સ્ત્રી) = ઘંટ.
 ઘન (પું) = મેઘ.
 ઘન (વિ) = ગાઠ.
 ઘનાશની (સ્ત્રી) = વજ્ર.
 ઘર્મ (પું) = તાપ.
 ઘસર (વિ) = ભક્ષણુશીલ.
 ઘાતક (વિ) = હણુનાર.

ચ

ચ (સ) = અને
 ચન્દ્ર (પું) = ચન્દ્ર.
 ચન્દ્રપ્રભ (પું) = જૈનોના આઠમા તીર્થંકર.
 ચમૂ (સ્ત્રી) = લશ્કર, કોળ
 ચર (વિ) = હાલતું ચાલતું.
 ચરણ (ન) = પગ.
 ચામર (પું, ન) = ચામર.
 ચારુ (વિ) = મનોહર.
 ચિ (૫, ૭૦ વચને) = એકઠું કરવું.
 ચિતિ (સ્ત્રી) = સમુદાય.
 ચિત્ત (ન) = મન.
 ચિર (વિ) = લાંબા કાળનું.

ચિરમ્ (સ) = લાંબા કાળ સુધી.
 ચેત્ (સ) = જો.
 ચેતસ (ન) = મન.
 ચોર (પું) = ચોર.
 ચ્યુ (૧, આ૦ ગતૌ) = પડવું.

છ

છદ (પું) = પત્ર, પાંદડું.
 છવિ (સ્ત્રી) = શોભા.
 છિદ્ (૭, ૭૦ દ્વિધીકરણે) = કાપવું.
 છુરિત (વિ) = યાત્રા

જ

જગત્ (સ્ત્રી) = દુનિયા.
 જન્ (૪, આ૦ પ્રાદુર્ભાવે) = ઉત્પન્ન થવું.
 જન (પું) = લોક.
 જનતા (સ્ત્રી) = લોક.
 જનની (સ્ત્રી) = માતા.
 જન્મ (ન) = જન્મ.
 જન્મન્ (ન) = જન્મ.
 જન્તુ (પું) = જીવ.
 જય (પું) = જીત.
 જય્ય (વિ) = જીતી શકાય એવો.
 જલ (ન) = પાણી.
 જલદ (પું) = મેઘ.
 જલધિ (પું) = સમુદ્ર.
 જાત (ન) = સમૂહ.
 જાતિ (સ્ત્રી) = જન્મ.
 જાલ (ન) = સમૂહ.
 જિ (૧, ૫૦ જયે) = જીતવું
 જિન (પું) = (૧) તીર્થંકર; (૨) સામાન્યકેવલી.
 જીવ (પું) = જીવ, પ્રાણી.
 જુષ્ (૬, આ૦ પ્રીતિસેવનયોઃ) = સેવવું.
 જેય (વિ) = જીતવા લાયક.
 જૈન (વિ) = જિન-સંબંધી.
 જ્યાયસ્ (વિ) = વધારે મોટું.
 જ્વલ્ (૧, ૫૦ વીસૌ) = બળવું.
 જ્વલન (ન) = અગ્નિ.
 જ્ઞાનિતા (સ્ત્રી) = જ્ઞાનિપુણુ.

ત

તહિત્ (સ્ત્રી૦) = વીજળી.
 તત્ (વિ૦) = વિસ્તીર્ણું.
 તત્ત્વ (ન૦) = સાર.
 તદ્ (સ૦) = તે.
 તન્ (ટ, ક૦ વિસ્તારે) = વિસ્તાર કરવો.
 તનિષ્ઠ (વિ૦) = અત્યન્ત અલપ.
 તનુ (સ્ત્રી૦) = દેહ.
 તનુ (વિ૦) = અલપ.
 તમસ્ (ન૦) = (૧) અંધકાર; (૨) અજ્ઞાન.
 તમાલ (ન૦) = તમાલ વૃક્ષ.
 તરુ (પું૦) = વૃક્ષ, ઝાડ.
 તરુણ (વિ૦) = નૂતન.
 તલ (ન૦) = તળિયું.
 તાન (ન૦) = વિસ્તાર.
 તાપ (પું૦) = સંતાપ.
 તાપનીય (ન૦) = સોનું.
 તામરસ (ન૦) = કમળ.
 તામસ્ (વિ૦) = અજ્ઞાન સંબંધી.
 તાર (વિ૦) = તરી જનાર.
 તિમિર (ન૦) = અંધકાર.
 તીર્થ (ન૦) = (૧) અતુર્વિંધ સઘ; (૨) દ્વાદશાંગી,
 (૩) પ્રથમ ગણધર.
 તીર્થકૃત્ (પું૦) = તીર્થકર.
 તુ (અ૦) = પણ, (૨) વિશેષતાસૂચક શબ્દ.
 તુલ્ (૧૦, ક૦ ઉન્માને) = તોલવું.
 તુલ્ય (વિ૦) = સમાન.
 તૃપ્ (સ્ત્રી૦) = તરસ.
 તૃષા (સ્ત્રી૦) = તરસ.
 તૃ (૧, ૫૦ ધ્વનતરણયોઃ) = તરવું. પ્રવિતૃ = અર્પણ
 કરવું.
 તેજસ્ (ન૦) = પ્રભા, તેજ.
 તેજિન્ (વિ૦) = તેજસ્વી.
 તોષ (પું૦) = હર્ષ.
 ત્યજ્ (૧, ૫૦ હાનૌ) = તથા દેવું.
 ત્રય (ન૦) = ત્રણનો સમુદાય.
 ત્રસ (પું૦) = દ્વીન્દ્રિયાદિક શયો.
 ત્રાણ (ન૦) = રક્ષણ.
 ત્રિ (વિ૦) = ત્રણ.
 ત્રિક (ન૦) = ત્રણનો સમુદાય.

ત્રિતય (ન૦) = ત્રણનો સમુદાય.
 ત્રિદશ (પું૦) = મુર.
 ત્રિદશપ (પું૦) = મુર-પતિ.
 ત્રિભુવન (ન૦) = ત્રૈલોક્ય.
 ત્રિલોકી (સ્ત્રી૦) = ત્રિભુવન.
 ત્રૈ (૧, આ૦ પાલને) = રક્ષણ કરવું.

દ

દક્ષ (વિ૦) = ચતુર.
 દદ્ (૧, આ૦ દાને) = આપવું.
 દન્ત (પું૦) = દાંત.
 દમ (પું૦) = ઉપશમ, ધન્દ્રિય-સંયમ.
 દયા (સ્ત્રી૦) = કરૂણા.
 દર્પક (પું૦) = મદન.
 દર્શન (ન૦) = દર્શન, અવલોકન.
 દલ (ન૦) = પત્ર.
 દવ (પું૦) = દાવાનલ.
 દશા (સ્ત્રી૦) = સ્થિતિ, અવસ્થા.
 દહ્ (૧, ૫૦ ભસ્મીકરણે) = બળવું.
 દહન (ન૦) = બાળવું તે.
 દા (૧, ૫૦ દાને) = આપવું.
 દા (૨, ક૦ દાને) = આપવું.
 દાન (ન૦) = દાન.
 દાનવ (પું૦) = અસુર.
 દામન્ (ન૦) = (૧) દોરવું, (૨) માલા.
 દાર (પું૦) = નારી, સ્ત્રી.
 દારિદ્ર્ય (ન૦) = દરિદ્રતા, ગરીબાઇ.
 દારુ (ન૦) = કાષ્ઠ, લાકડું.
 દિવિજ (પું૦) = દેવ.
 દિવ્ (સ્ત્રી૦) = સ્વર્ગ.
 દિવ્ય (વિ૦) = સ્વર્ગ સંબંધી, સ્વર્ગીય.
 દિશ્ (૬, ક૦ અતિસર્જને) = આપવું.
 દિશ્ (સ્ત્રી૦) = દિશા.
 દીન (વિ૦) = ગરીબ.
 દુ (૫, ૫૦ ઉપતાપે) = પીડા કરવી.
 દુઃખ (ન૦) = પીડા.
 દુરિત (ન૦) = પાપ.
 દુર્લભ (વિ૦) = દુર્લભ.
 દુષ્કૃત (ન૦) = પાપ.

હઠ (વિ०)=મજબૂત.
 હશ્ (સ્ત્રી०)=(૧) દૃષ્ટિ; (૨) નેત્ર; (૩) મત.
 હષદ્ (સ્ત્રી०)=પત્થર.
 દેવ (પું०)=(૧) અમર, સુર, (૨) પરમેશ્વર.
 દેવતા (સ્ત્રી०)=(૧) દેવી; (૨) દેવ.
 દેવી (સ્ત્રી०)=દેવી.
 દેહિન્ (પુ०)=પ્રાણી.
 દ્વૈષ (વિ०)=શત્રુ સખંધી.
 દો (૪, પ० અવચ્છન્નને)=અણુકન કરવું.
 દોસ્ (ન०)=હાથ
 દોષ (પું०)=દૂષણ.
 દ્યુતિ (સ્ત્રી०)=પ્રકાશ.
 દ્રાક્ (અ०)=ઝટ.
 દ્રુમ (પું०)=ઝાડ.
 દ્વિપ (પું०)=હાથી.
 દ્વિપ્ (પુ०)=શત્રુ.

ધ

ધન (ન०)=પૈસો.
 ધનુ (પું०)=ધનુષ્ય.
 ધરણ (પું०)=દક્ષિણ દિશામાં વસતા નાગકૃમારોનો
 ધન્દ્ર
 ધર્મ (પુ०)=જૈનોના પંદરમા તીર્થંકર.
 ધવ (પું०)=પતિ.
 ધા (૩, ક० ધારણપોષણયોદાને ચ)=ધારણ કરવું.
 ધાતુ (પુ०)=ધાતુ
 ધાન્ય (ન०)=અનાજ
 ધામન્ (ન०)=ગૃહ.
 ધારા (સ્ત્રી०)=ધારા.
 ધી (સ્ત્રી०)=મતિ.
 ધીર (વિ०)=અળવાન
 ધુ (૫, ક० કમ્પને)=હલાવવું.
 ધૃ (૧, ક० ધારણે)=ધારણ કરવું.
 ધૌત (વિ०)=ધોયણ.
 ધ્યાન (ન०)=ધ્યાન.
 ધ્વંસ્ (૧, આ० અવચ્છન્ને ગતૌ ચ)=નાશ કરવો.
 ધ્વન્ (૧, પ० શબ્દે)=અવાજ થવો.
 ધ્વસ્તિ (સ્ત્રી०)=નાશ.

ન

ન (અ०)=નહિ.
 નચ (પુ०, ન०)=નખ.

નતિ (સ્ત્રી०)=પ્રણામ.
 નન્તુ (વિ०)=નમન કરનાર.
 નન્દ (૧, પ० સમૃદ્ધૌ)=ખુશી થવું.
 નન્દ (પુ०)=(૧) હર્ષ, (૨) સમૃદ્ધિ.
 નમસ્ (ન०)=આકાશ
 નમ્ (૧, પ० પ્રહત્વે શબ્દે ચ)=પ્રણામ કરવો.
 નમન (ન०)=નમાવી દેવું તે.
 નમસ્ (અ०)=નમસ્કાર.
 નમિ (પુ०)=જૈનોના એકવીસમા તીર્થંકર.
 નમેરુ (પું०)=એક જાતનું દિવ્ય વૃક્ષ.
 નમ્ર (વિ०)=નમસ્કાર કરનારા.
 નય (પુ०)=(૧) એકદેશીય યથાર્થ અભિપ્રાય;
 (૨) નીતિ.
 નર (પું०)=મનુષ્ય
 નવ (વિ०)=નવીન.
 નવન્ (વિ०)=નવ.
 નશ્ (૪, પ० અદર્શને)=નાશ થવો.
 નહિ (અ०)=નહિ.
 નાક (પું०)=સ્વર્ગ.
 નાગ (પુ०)=સાપ.
 નાના (વિ०)=વિવિધ.
 નામેય (પુ०)=નાભિ (નરેશ)ના નન્દન, જૈનોના
 પ્રથમ તીર્થંકર.
 નામ (પું०)=પ્રણામ.
 નામન્ (ન०)=નામ.
 નાશ (પું०)=અંત, વિનાશ.
 નાશન (વિ०)=નાશ કરનાર.
 નિ (અ०)=અત્યંતતાવાચક અવ્યય.
 નિઘ (વિ०)=સરખી ક્રિયાઈ અને લંબાઈવાળું.
 નિજ (વિ०)=પોતાનું.
 નિત્યમ્ (અ०)=સર્વદા.
 નિધન (ન०)=નાશ.
 નિધિ (પુ०)=ભંડાર.
 નિમ્મ (વિ०)=સમાન.
 નિયતમ્ (અ०)=ખરેખર.
 નિર્ (અ०)=અભાવવાચક અવ્યય.
 નિર્દારણ (ન०)=ભેદવું તે.
 નિર્વાણ (ન०)=(૧) મોક્ષ; (૨) વિનાશ.
 નિર્વૃત્તિ (સ્ત્રી०)=(૧) મુક્તિ, સિદ્ધિ; (૨) નાશ.
 નિર્વ્યાજ (વિ०)=નિષ્કપટી.

निवह (पुं०)=समुदाय.
 निशा (स्त्री०)=रात्रि.
 निशान्त (न०)=शुद्ध.
 निष्ठा (स्त्री०)=(१) छेवट; (२) दक्षेक्ष.
 नी (१, ऊ० प्राप्ते)=दोस्वयं, लक्ष्मणं.
 नीच (वि०)=अधम.
 नीति (स्त्री०)=नीति.
 नील (वि०)=श्याम.
 नीलता (स्त्री०)=श्यामाश.
 नु (२, प० स्तुतौ)=स्तुति करवी.
 नुति (स्त्री०)=स्तुति.
 नुद् (६, ऊ० प्रेरणे)=प्रेरणा करवी.
 नू (६, प० स्तुतौ)=स्तुति करवी.
 नृ (पुं०)=मनुष्य.
 नेमि (पुं०)=जैनोना आवीसभा तीर्थेकर.
 नो (अ०)=नहि.
 नौ (स्त्री०)=वडाणु.
 न्याय (पुं०)=नीति.

प

पटु (वि०)=यावदाक.
 पट्ट (न०)=(१) पीठ; (२) राज-सिंहासन; (३)
 ढाल; (४) उत्तरीय वस्त्र.
 पण्डित (पुं०)=दोशीयार.
 पत् (१, प० गतौ)=पडवुं.
 पत् (१०, ऊ० गतौ)=जवुं.
 पतन (न०)=पडवुं ते.
 पताका (स्त्री०)=ध्वज, वावरो.
 पति (पुं०)=स्वामी, नाथ.
 पतिता (स्त्री०)=स्वामीपत्युं.
 पत्र (न०)=(१) पांभडी; (२) वाहन.
 पद (न०)=(१) स्थान; (२) वाक्यनो ओके लाग;
 (३) अरण्य.
 पद्धति (स्त्री०)=मार्ग.
 पद्म (पुं० न०)=कमल.
 पद्मप्रभ (पुं०)=जैनोना छद्म तीर्थेकर.
 पर (वि०)=(१) तत्पर; (२) अन्य; (३) उत्तम.
 परम् (अ०)=अत्यंत,
 परम (वि०)=उत्तम.
 परमेश्वर (पुं०)=धर्मेश्वर.

पराग (पुं०)=धूल.
 पराङ्मुख (वि०)=उत्तम.
 परिचित (वि०)=परिचयवाणुं.
 परिदाहिन (वि०)=आणनार.
 परिपूज्य (वि०)=पूजवा लायक.
 परिपूर्ण (वि०)=पूरी दीधेल.
 पर्वत (पुं०)=पहाड.
 पर्वन् (न०)=मञ्जोत्सव.
 पवि (पुं०)=नज.
 पवित्र (वि०)=पावन.
 पांखु (पुं०)=रज.
 पा (२, प० रक्षणे)=रक्षण करवुं.
 पात (पुं०)=पतन, पडवुं ते
 पातक (न०)=पाप.
 पातक (वि०)=पतनशील.
 पातु (वि०)=पाणनार, रक्षक.
 पाद (पुं०)=अरण्य.
 पादप (पुं०)=जड.
 पाप (न०)=पाप
 पार्श्व (पुं०)=जैनोना त्रेवीसभा तीर्थेकर.
 पावक (वि०)=पवित्र करनार.
 पारिजात (पुं०)=पारिजातक, ओक जातनुं कुक्षपवृक्ष.
 पालन (न०)=रक्षण.
 पावन (वि०)=पवित्र करनार.
 पीड (१०, ऊ० अवगाहने)=दुःखी थवुं.
 पीडा (स्त्री०)=दुःख
 पुनर् (अ०)=वणी.
 पुरी (स्त्री०)=नगरी.
 पुरुषदत्ता (स्त्री०)=पुरुषदत्ता (विद्या-देवी).
 पुस्तिका (स्त्री०)=(१) प्रतिभा; (२) पुस्तक.
 पुष्प (४, प० पुष्पे)=पोषण करवुं.
 पुष्प (न०)=कुल.
 पू (१, आ० पवने)=पवित्र करवुं.
 पूज (१०, ऊ० पूजयाम्)=पूजवुं.
 पूज्य (वि०)=पूजवा योग्य.
 पोत (पुं०)=नौका, डोडी.
 प्रगुण (वि०)=सरणतावाणुं.
 प्रज्ञप्ति (स्त्री०)=प्रज्ञप्ति (विद्या-देवी).
 प्रतरण (न०)=तरवुं ते.

પ્રતિ (અ.)=(૧) પ્રત્યે; (૨) પ્રતિફલવાચક અન્યથા.

પ્રતિભાન (ન.)=પ્રતિભા, નૂતન વિકાસ પામતી શુદ્ધિ

પ્રતિભય (વિ.)=ભયંકર

પ્રથ્ (૧૦, ક.) પ્રત્યાને)=પ્રસિદ્ધ થવું, વિસ્તાર પામવો

પ્રથન (ન.)=પ્રસિદ્ધ કરવું તે

પ્રદાન (ન.)=ત્યાગ.

પ્રપશ્ચિત (વિ.)=વિસ્તારેલું.

પ્રપા (સ્ત્રી.)=જલાશય, પરચ.

પ્રવલ (વિ.)=પરાક્રમી.

પ્રમજ્જન (પું.)=પવન.

પ્રમા (સ્ત્રી.)=કાન્તિ.

પ્રમદ (પું.)=આનન્દ.

પ્રમાણ (ન.)=પ્રમાણ, યથાર્થ જ્ઞાન.

પ્રલય (પું.)=નાશ.

પ્રશમ (પું.)=નાશ.

પ્રહતિ (સ્ત્રી.)=નાશ.

પ્રાદુસ્ (અ.)=પ્રકાશવાચક અન્યથા.

પ્રિય (વિ.)=ધૃષ્ટ.

પ્રિયજ્ઞુ (સ્ત્રી.)=એક જાતનું ઝાડ.

ફ

ફણ (પું.)=ફેણ.

ફલ (ન.)=ફળ.

ફલક (ન.)=ઢાલ.

વ

વત (અ.)=સંતોષવાચક અન્યથા.

વન્દિન્ (પું.)=ભાટ.

વન્ધુ (પું.)=મિત્ર.

વન્ધુજીવ (પું.)=એક જાતનું પુષ્પ, અપોરીયું.

વલ (ન.)=(૧) સૈન્ય; (૨) પરાક્રમ.

વહુ (વિ.)=ઘણા.

વહુઘા (અ.)=ઘણી રીતે.

વાણ (પું.)=ખાણ.

વાધ (પું.)=પીડા.

વાહુ (પું.)=હાથ.

વુધ (પું.)=પણિડત.

વુદ્ધિ (સ્ત્રી.)=મતિ.

વૃહત્ (વિ.)=મોટું.

વોષ (પું.)=વિકાસ.

મ

મક્તિ (સ્ત્રી.)=સેવા.

મજ્ઞ (પું.)=પ્રકાર.

મજ્ઞ (૧, ક.) સેવાયામ્)=ભજવું.

મદ્ર (ન.)=કલ્યાણ

મય (ન.)=ખીક.

મર (પું.)=સમૂહ.

મવ (પું.)=(૧) સંસાર, (૨) ઉત્પત્તિ.

મવત્ (સ.)=આપ.

મવ્ય (વિ.)=મોક્ષે જનાર.

મસ્મન્ (ન.)=રાખ.

મા (સ્ત્રી.)=તેજ.

મા (૨, પ.) વીતૈ)=પ્રકાશવું.

માજ્ઞ (વિ.)=ભોગવનાર.

માજન (ન.)=પાત્ર.

માર (પું.)=ધારણ કરનાર.

મારતી (સ્ત્રી.)=વાણી

માસ્ત (સ્ત્રી.)=પ્રભા, કાંતિ.

માસ્ત (૧, જા.) વીતૈ)=પ્રકાશવું.

માસક (પું.)=પ્રકાશક.

માસુર (વિ.)=દેદીપ્યમાન.

મિદ્ (૭, ક.) વિદારણે)=સેદવું.

મી (સ્ત્રી.)=ભય.

મીતિ (સ્ત્રી.)=ભય, ખીક.

મુવન (ન.)=જગત્.

મૂ (૧, પ.) સત્તાયામ્)=છેલું, થવું.

મૂ (સ્ત્રી.)=પૃથ્વી; (૨) સ્થાન.

મૂતિ (સ્ત્રી.)=સંપત્તિ.

મૂમિ (સ્ત્રી.)=(૧) સ્થલ; (૨) પૃથ્વી.

મૃ (૩, ક.) ધારણપોષણયો)=ધારણ કરવું.

મૃત્ (વિ.)=ધારણ કરનાર.

મૃશમ્ (અ.)=અત્યંત.

મોગ (પું.)=વિષય

મ્રમ્ (૧, પ.) ચલને)=ભ્રમવું

મ

મજ્જન (ન.)=જ્ઞાન, જલાભિષેક.

મણિ (પું.)=રત્ન.

મણ્ડપ (પું, નં) = માંડવો.
 મણ્ડલ (નં) = અક.
 મત (નં) = (૧) દર્શન; (૨) સિદ્ધાન્ત.
 મત (વિં) = અભીષ્ટ, ધરજેલ
 મતિ (સ્ત્રીં) = બુદ્ધિ.
 મદ (પું) = હાથીના કુમ્ભસ્થલમાંથી અરતો પ્રવાહી
 પદાર્થ
 મદન (પું) = કામદેવ.
 મનસ્ (નં) = મન, ચિત્ત.
 મનુજ (પું) = માનવ.
 મન્ત્રિ (પું) = પ્રધાન
 મન્ત્રિન્ (પું) = પ્રધાન.
 મન્દ (વિં) = મન્દ
 મન્દર (પું) = મેરૂ (પર્વત).
 મય (વિં) = પ્રચુરતાવાચક પ્રત્યય.
 મરુત્ (પું) = દેવ
 મર્ત્ય (પું) = માનવ.
 મલ (પું) = મેલ.
 મલિન (વિં) = મેલુ.
 મસ્જ (૬, ૫૦ જુદો) = ડાબું.
 મલ્લિ (પું) = ભૈનોના ઓગણીસમા તીર્થંકર.
 મહ (પું) = ઉત્સવ
 મહત્ (વિં) = વિશાળ.
 મહત્ (નં) = પૂલ
 મહાકાલી (સ્ત્રીં) = મહાકાલી (વિદ્યા-દેવી).
 મહામાનસી (સ્ત્રીં) = મહામાનસી (વિદ્યા-દેવી)
 મહિમન્ (પું) = મહિમા.
 મહિપી (સ્ત્રીં) = ભેંસ.
 મહી (સ્ત્રીં) = પૃથ્વી.
 મહીધ્ર (પું) = મહીધર, પર્વત.
 મા (અં) = નહિ.
 માન (પું) = (૧) અભિમાન, અહંકાર; (૨) પૂલ.
 માનવી (સ્ત્રીં) = માનવી (વિદ્યા-દેવી).
 માનસ (નં) = (૧) મન; (૨) માનસ (સરોવર).
 માનસી (સ્ત્રીં) = માનસી (વિદ્યા-દેવી).
 માયા (સ્ત્રીં) = કપટ.
 માર્ગ (પું) = રસ્તો.
 માલા (સ્ત્રીં) = (૧) માળા, (૨) હર.
 મુકુલ (પું, નં) = કળી, ખીલ્યા વિનાનું ફુલ.

મુલ્લર (વિં) = શબ્દાધિમાન.
 મુચ્ (૬, ૭૦ મોક્ષણ) = છોડવું.
 મુદ્ (૧, આં હવે) = હર્ષ પામવો.
 મુદ્ (સ્ત્રીં) = હર્ષ, આનન્દ.
 મુદિત (નં) = હર્ષ
 મુદિત (વિં) = ખુશી.
 મુનિ (પું) = સાધુ
 મુશલ (નં) = મુસળ, સાંભેલ.
 મૂર્ધન્ (નં) = મસ્તક
 મૃગ (પું) = હરણ
 મૃગપતિ (પું) = સિંહ.
 મૃત્યુ (પું) = મરણ
 મેઘ (પું) = વાદળું
 મેરુ (પું) = મેરૂ (પર્વત)
 મોક્ષ (પું) = નિર્વાણ.
 મોદ (પું) = હર્ષ.
 મોહ (પું) = અજ્ઞાન
 મૌલિ (પું) = (૧) મસ્તક; (૨) મુકુટ.

ય

યક્ષ (પું) = એક જાતનો વ્યતર દેવ.
 યક્ષી (સ્ત્રીં) = યક્ષની પત્ની.
 યત્ (૧, આં પ્રયત્ને) = પ્રયત્ન કરવો.
 યતઃ (અં) = જોથી
 યત્ર (અં) = જ્યાં
 યથા (અં) = જેમ
 યદ્ (સં) = જો
 યદિ (અં) = જો
 યદીય (સં) = જોનું
 યમિન્ (વિં) = નિયમવાળું.
 યશસ્ (નં) = કીર્તિ.
 યશસ્ય (વિં) = કીર્તિવાળું.
 યા (૨, ૫૦ પ્રાપ્ત) = જવું.
 યાન (નં) = પ્રયાણ
 યામ (પું) = વ્રત
 યુગ (નં) = બેનું બેડકું
 યુગલ (નં) = બેનું બેડકું
 યુજ્ (૭, ૭૦ યોગે) = બેડકું.
 યુષ્મદ્ (સં) = દ્વિતીય પુરૂષવાચક સર્વનામ.
 યોગિન્ (પું) = યોગી
 યોપિત્ (સ્ત્રીં) = જી.

र

रंहस् (न०)=वेग
 रक्ष (१, प० पालने)=रक्षण क२तु
 रच् (१०, ऊ० प्रतियत्ने)=रथतु
 रञ्ज (१, ऊ० रागे)=रागी थवुं.
 रञ्जन (न०)=राग
 रत (वि०)=आसक्त, रागी
 रत (न०)=सुभ
 रति (स्त्री०)=(१) सुभ, (२) कामदेवनी पत्नी
 रत्न (न०)=रत्न
 रम् (१, आ० कीडायाम्)=रभतुं
 रव (पुं०)=ध्वनि
 रवि (पुं०)=सूर्य.
 रस (पुं०)=रस
 रहित (वि०)=रहित
 रा (२, प० दाने)=आपतु
 राग (पुं०)=राग
 राज (पु०)=राज
 राज (१, ऊ० दीप्तौ)=प्रकाशतुं
 राजन् (पुं०)=राज
 राजि (स्त्री०)=श्रेणि
 राजिन् (वि०)=दीपावनार
 राजी (स्त्री०)=श्रेणि, डार
 राजीव (न०)=कमल
 राद्धि (स्त्री०)=निर्वाण
 राशि (पुं०)=ढगक्षो
 रिपु (पुं०)=दुश्मन
 रुच् (स्त्री०)=क्रान्ति
 रुचि (स्त्री०)=(१) शोभा, (२) अभिलाषा, धृष्टा.
 रुच् (१, आ० दीप्तावसिप्रीतौ च)=प्रकाशतु
 रुज् (६, प० मङ्गे)=लांगतु
 रुज् (स्त्री०)=रोग
 रुह (१, प० वीजजन्मनि प्रादुर्भावे च)=डिगवु अधि-
 रुह=आ३६ थवु आरुह=आ३६ थवु
 रूप (न०)=स्व३प.
 रूपता (स्त्री०)=सौन्दर्य.
 रै (पु०)=(१) सुवर्ण, (२) धन.
 रोचिस् (न०)=तेज.

रोहिणी (स्त्री०)=रोहिणी (विद्या-देवी)
 रौद्र (वि०)=धोर

ल

लक्ष (१०, ऊ० दर्शनाङ्कनयो)=(१) लेख, (२) नि-
 शान क२तुं
 लक्ष्मी (स्त्री०)=लक्ष्मी, धन
 लङ्घ (१०, ऊ०, १, प० भाषाया दीप्तौ सीमातिक्रमे च)
 =ओणंगवु
 लङ्घन (न०)=ओणंगवुं ते
 लता (स्त्री०)=वेल.
 लव (पुं०)=अंश
 लस् (१, प० दीप्तौ)=शोभतु
 लाघव (न०)=लघुता
 लाभ (पुं०)=लाभ
 लालसा (स्त्री०)=धृष्टा.
 लालित (वि०)=स्नेहपूर्वक पाणेल.
 ली (१, प० श्लेषणे)=ओगणी नृत्यं.
 लोक (पुं०)=दुनिया
 लोल (वि०)=लंपट.

व

वचन (न०)=वचन
 वचस् (न०)=वचन
 वज्र (न०)=वज्र
 वज्रशृङ्खला (स्त्री०)=वज्रशृङ्खला (विद्या-देवी).
 वज्रांकुशी (स्त्री०)=वज्रांकुशी (विद्या-देवी).
 वज्राशनी (स्त्री०)=वज्र
 वद् (१, प० व्यक्ताया वाचि)=भोखतु.
 वन (न०)=(१) नग, (२) नगल.
 वनिता (स्त्री०)=नारी.
 वन्द (१, आ० अभिवादनस्तुत्यो)=नमन क२तु.
 वन्द्य (वि०)=पूजवा लायक.
 वपुस् (न०)=देह
 वप्र (पु०)=कोट
 वर (पु०)=वरदान.
 वर (वि०)=श्रेष्ठ
 वरद (वि०)=खाहेली थीन आपनार.
 वर्ग (पु०)=समुदाय, समूह.
 वर्जित (वि०)=छोड़ी दीधेल.
 वर्ण (पुं०)=रंग.

વર્ય (વિં) = પ્રધાન, મુખ્ય.
 વલક્ષ (વિં) = ધવલ, સફેદ.
 વલય (નં) = મંડળ.
 વલ્લરી (સ્ત્રી) = વેલ.
 વસ્ (૧, પં નિવાસે) = રહેવું.
 વસુ (નં) = નિધાન, ધન.
 વસ્તુ (નં) = પદાર્થ.
 વહ્ (૧, કં પ્રાપ્તે) = ધારણ કરવું.
 વા (અં) = અને
 વાચ્ (સ્ત્રી) = વાણી
 વાજિન્ (પું) = ઘોડો.
 વાળી (સ્ત્રી) = દેશના
 વાદિન્ (વિં) = વાદી.
 વાપી (સ્ત્રી) = વાવ
 વાર (પું) = સમૂહ
 વારણ (પું) = (૧) હાથી; (૨) રોકવું તે.
 વારિ (નં) = જળ.
 વાસ (પું) = રહેઠાણ.
 વાસુપૂજ્ય (પું) = જૈનોના આરમા તીર્થંકર.
 વિ (અં) = વિયોગમૂલક અન્યથા.
 વિકાસ (પું) = ખીલવણી.
 વિઘાત (પું) = નાશ.
 વિગ્રહ (પું) = (૧) દેહ, શરીર; (૨) કલહ, લડાઈ.
 વિજય (પું) = જીત.
 વિદ્ (૨, પં જ્ઞાને) = જ્ઞાણવું;
 વિદ્ (૭, આં વિચારણે) = વિચારવું.
 વિદ્રુમ (પું) = પરવાળું.
 વિઘ (પું) = પ્રકાર.
 વિધા (સ્ત્રી) = વિધાન, કાર્ય.
 વિધિ (પું) = કાર્ય.
 વિધ્વંસ (પું) = નાશ.
 વિનય (પું) = વિનય.
 વિનીત (વિં) = વિનયયુક્ત.
 વિપદ્ (સ્ત્રી) = કષ્ટ.
 વિપુલ (વિં) = વિશાળ.
 વિમેદન (નં) = નાશ.
 વિમલ (પું) = જૈનોના તેરમા તીર્થંકર.
 વિમલ (વિં) = નિર્મળ.
 વિમલિત (વિં) = નિર્મળ કરેલ.

વિશ્ (૬, પં પ્રવેશને) = પ્રવેશ કરવું.
 વિશદ્ (વિં) = નિર્મળ.
 વિશાલ (વિં) = વિસ્તીર્ણ.
 વિસર (પું) = સમૂહ.
 વિષ્ટપ (નં) = ભુવન.
 વિહગ (પું) = પક્ષી.
 વીજ્ (૧૦, કં વ્યજને) = પંખો નાખવો.
 વીત (વિં) = ગયેલ.
 વીર (પું) = (૧) તીર્થંકર, (૨) જૈનોના ચોવીસમા તીર્થંકર.
 વૃ (૫, કં વરણે) = પસંદ કરવું.
 વૃજિન (નં) = પાપ.
 વૃદ્ધિ (સ્ત્રી) = વધારો.
 વૃષ્ટિ (સ્ત્રી) = વરસાદ.
 વૈ (અં) = (૧) નિશ્ચયવાચક અન્યથા, (૨) પાદ-પૂર્તિના અર્થમાં વપરાતો અવ્યય.
 વૈવુધ (વિં) = દેવના સંબંધી.
 વૈભવ (નં) = સંપત્તિ.
 વૈર (નં) = દુશ્મનાવટ.
 વૈરોચ્યા (સ્ત્રી) = વૈરોચ્યા (વિદ્યા-દેવી).
 વ્યજન (નં) = પંખો.
 વ્યાજ (પું) = કપટ.
 વ્યાસ (વિં) = વ્યાપેલ.
 વ્યાહતિ (સ્ત્રી) = નાશ.
 વ્રાત (નં) = સમૂહ.

શ

શંસ (૧, પં સ્તુતૌ દુર્ગતૌ ચ) = વખાણ કરવા.
 શકુન્ત (પું) = પક્ષી
 શક્તિ (સ્ત્રી) = એક જાતનું આયુધ
 શક્ત (પું) = શંખ.
 શક્તી (સ્ત્રી) = ઇન્દ્રાણી.
 શત (નં) = સો.
 શતપત્ર (નં) = સો પાંખડીવાળું કમલ.
 શત્રુ (પું) = દુશ્મન.
 શમ્ (અં) = સુખવાચક અન્યથા.
 શમ્ (૪, પં વપન્નમે) = શાંત થવું.
 શમ (પું) = શાંતિ.
 શમક (પું) = શાંત કરનાર.
 શમન (નં) = શાંતિ.

शम्भव (पुं०)=जैनोना त्रील तीर्थकर.
 शय (पु०)=छाथ.
 शर (पु०)=आणु
 शरण (न०)=शरण
 शस्त्र (न०)=छथियार.
 शस्य (वि०)=प्रशंसा-पात्र.
 शान्त (वि०)=शान्त
 शान्ति (पुं०)=जैनोना सोणभा तीर्थकर.
 शान्ति (स्त्री०)=भोक्ष
 शासन (न०)=आशा.
 शिखण्डिन् (पुं०)=भोर.
 शित (वि०)=तीक्ष्ण
 शिरस् (न०)=भस्तक.
 शिव (पुं०)=भोक्ष
 शिव (न०)=कल्याण.
 शिव (वि०)=कल्याणकारी.
 शिशिर (वि०)=शीतल
 शी (२, आ० स्वप्ने)=भुपुं
 शीतल (पु०)=जैनोना दशभा तीर्थकर.
 शुक्ल (वि०)=श्वेत
 शुच् (स्त्री०)=शोक.
 शुभ (वि०)=शुभ.
 शृङ्खला (स्त्री०)=सांकण.
 शेखर (पुं०)=भुगट.
 शोधन (पुं०)=शोध करतार.
 इयाम (वि०)=काणो.
 श्रम (पुं०)=थाक.
 श्रि (१, क० सेवायाम्)=आश्रय लेवो.
 श्री (स्त्री०)=(१) मानवायक शण्ड; (२) लक्ष्मी.
 श्रीमत् (वि०)=श्रीयुत, धनिक.
 श्रु (१, प० श्रवणे)=सांभणपु.
 श्रुत (न०)=श्रुत-ज्ञान.
 श्रेय (वि०)=आश्रय करवा लायक
 श्रेयांस (पुं०)=जैनोना अग्यारभा तीर्थकर

स

संवर (पुं०)=रोकाणु.
 संशय (पुं०)=संशय.
 संसद् (स्त्री०)=सभा.
 संसार (पुं०)=कर्मण्ड अन्वस्था.

२३

सकल (वि०)=समस्त.
 सङ्कुल (वि०)=व्याप्त
 सङ्गता (स्त्री०)=सोणत.
 सङ्घ (पुं०)=समुदाय
 सज्ज (वि०)=तैयार
 सज्जन (पुं०)=सज्जन, सारो भाणुस.
 सञ्चय (पुं०)=समूह.
 सत् (वि०)=शैलनीय.
 सतत (वि०)=प्रतिक्षण
 सततम् (अ०)=अडोनिश, सर्वदा.
 सत्य (वि०)=सायुं.
 सद् (१, प० विशरणगल्यवसादनेषु)=सांगवुं.
 सदा (अ०)=हमेशां.
 सदृश (वि०)=समान, तुल्य.
 सद्गुण (पुं०)=सारो गुण.
 सद्गन् (न०)=गृह.
 संतमस (न०)=गाढ अंधकार.
 सपदि (अ०)=अेकदम.
 सभा (स्त्री०)=सभा.
 सभाजन (पुं०)=सभ्य, सभानो भाणुस.
 सभाजन (न०)=परोणुगत.
 सम (वि०)=(१) तुल्य, (२) साधारण.
 समग्र (वि०)=समस्त
 समम् (अ०)=साथे
 समय (पुं०)=सिद्धान्त.
 समवसरण (न०)=धर्म-देशतानुं स्थल.
 समस्त (वि०)=सङ्गण.
 समाधि (स्त्री०)=समाधि.
 समान (वि०)=तुल्य
 समुदाय (पुं०)=समूह.
 समृद्धि (स्त्री०)=संपत्ति, वैभव.
 सम्पद् (स्त्री०)= " "
 सम्पराय (पुं०)=लडाध.
 सम्यग् (अ०)=३५ रीते.
 सरीसृप (पुं०)=सर्प
 सरोज (न०)=कमल.
 सलिल (न०)=जल.
 सस्त्र (१, क० गतौ)=सज्ज थपु.
 सह (अ०)=सहित.

સાધુ (૫, ૫૦ સંતિદ્વા) = સાધનુ, સિદ્ધ કરવું
 સાધન (ન૦) = ઉપાય
 સામન્ (ન૦) = (૧) એક બાતની નીતિ, (૨) શાન્તિ.
 સામન્ત (પું) = નાયક.
 સાર (ન૦) = ઉત્કર્ષ.
 સાર (વિ૦) = સારભૂત, શ્રેષ્ઠ.
 સિંહ (પું) = સિંહ.
 સિત (વિ૦) = શ્વેત, ધવળ.
 સિદ્ધિ (સ્ત્રી૦) = મોક્ષ.
 સિન્ધુ (પું) = સમુદ્ર.
 સિન્ધુ (સ્ત્રી૦) = નદી.
 સીતા (સ્ત્રી૦) = ક્ષેત્ર-દેવતા.
 સીમન્ (સ્ત્રી૦) = હદ.
 સુ (અ૦) = શ્રેષ્ઠતાવાચક શબ્દ.
 સુખ (ન૦) = મુખ.
 સુપાત્ર (ન૦) = યોગ્ય પાત્ર.
 સુપાર્શ્વ (પું) = જૈનોના સાતમા તીર્થેકર.
 સુમતિ (પું) = જૈનોના પાંચમા તીર્થેકર.
 સુમનસ્ (ન૦) = પુષ્પ.
 સુમનસ્ (વિ૦) = મુદર મનવાળા
 સુમેરુ (પું) = મેરુ (પર્વત).
 સુર (પું) = દેવ.
 સુરપ (પું) = ધન્દ્ર.
 સુરસી (સ્ત્રી૦) = ગાય.
 સુવિધિ (પું) = જૈનોના નવમા તીર્થેકર.
 સુઘત (પું) = જૈનોના વીસમા તીર્થેકર.
 સુપમ (ન૦) = મુખ.
 સુલુત (ન૦) = સલ્ય.
 સૌખ્ય (ન૦) = મુખ.
 સૌદામિની (સ્ત્રી૦) = વીજળી.
 સૌધર્મ (પું) = સૌધર્મ (પ્રથમ દેવલોક)
 સૌવર્ણ (વિ૦) = કનકમય.
 સ્તવ (પું) = સ્તુતિ.
 સ્તુ (૨, ૬૦ સ્તુતૌ) = સ્તુતિ કરવી.
 સ્તુતિ (સ્ત્રી૦) = સ્તવન, પ્રશંસા.
 સ્થા (૧, ૫૦ ગતિનિવૃત્તૌ) = રહેલું.
 સ્થાન (ન૦) = પદ.
 સ્થાય (ન૦) = સ્થાન.

સ્થિર (વિ૦) = કાયમ.
 જ્ઞા (૨, ૫૦ જ્ઞાતૌ) = જ્ઞાન કરવું.
 જ્યુતિ (સ્ત્રી૦) = ઝરવું તે.
 સ્પૃહા (સ્ત્રી૦) = ઇચ્છા.
 સ્ફુર્ (૬, ૫૦ સ્ફુરણે) = સ્ફુરવું.
 સ્મૃ (૧, ૫૦ ચિન્તાયામ્) = યાદ કરવું.
 સ્મર (પું) = કામદેવ.
 સ્યદ (પું) = વેગ.
 સ્વર્ (ન૦) = સ્વર્ગ.
 સ્વરુ (પું) = ધન્દ્રનું વજ્ર.
 સ્વરૂપ (ન૦) = સ્વભાવ.
 સ્વર્ગ (ન૦) = સ્વર્ગ.

હ

હતિ (સ્ત્રી૦) = નાશ
 હન્ (૨, ૫૦ હિસાગલ્યોઃ) = હિંસા કરવી, મારવું.
 હરિ (પું) = ધન્દ્ર.
 હર્ષ (પું) = હરખ
 હસ્ (૧, ૫૦ હસને) = હસવું.
 હસ્ત (પું) = હાથ.
 હસ્તિન્ (પું) = હાથી.
 હા (૨, ૫૦ લાગે) = લાગે દેવું.
 હાનિ (સ્ત્રી૦) = નાશ.
 હાસ (પું) = હાસ્ય.
 હિંસા (સ્ત્રી૦) = હિંસા.
 હિ (અ૦) = (૧) નિશ્ચયાત્મક અભ્યય; (૨) પાદ-
 પૂર્તિના અર્થમાં વપરાતો અભ્યય.
 હિત (ન૦) = કલ્યાણ.
 હિત (વિ૦) = કલ્યાણકારી.
 હિમ (ન૦) = શીતલ.
 હ (૧, ૫૦ હરણે) = હરવું.
 હે (અ૦) = સંબોધનવાચક અભ્યય.
 હેઠન (ન૦) = પતન.
 હેતિ (સ્ત્રી૦) = શસ્ત્ર, હથિયાર.
 હેતુ (પું) = કારણ.
 હેમ (ન૦) = મુવર્ણ.
 હેમન્ (ન૦) = મુવર્ણ
 હેલા (સ્ત્રી૦) = તિરસ્કાર.
 હેલિ (પું) = સૂર્ય.

चतुर्विंशतिकापद्यानामकारादिवर्णक्रमः

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

अ (१०)

- २४ अभ्यास्त या कनककक्षं सितवारणेशं
४७ अनादिनिधनाऽदीना
११ अपेतनिधनं धनं बुधजनस्य शान्तापदं
१३ अभयीकृतमीतिमज्जन
३० अवन्तु भवतो भवात् कलुषवासकादर्पका-
५५ अवन्त्यखिलविष्टपाश्रितसर्भाजनासूत्रता
३५ अवमसतमसं ततमानयत्
११ अशक्यशुक्तिं हरेरपि भवादिनिर्धा(र्दा)रणे
३२ अशिथ्रियत याऽम्बुजं धृतगदाक्षमालाऽधवान्
६० असिफलकमणिश्रीकुण्डिकाहस्तिकाऽलं

आ (३)

- ४२ आनन्दितभयजनं
२८ आलुडा गरुडं हेमा-
२५ आशास्ते यः स्तवै शुष्मा-

क (७)

- ७३ करोतु नो मलिजिन
३४ कलशकुन्तशकुन्तवराक्षित-
१७ कुर्वन्तमुत्प्रभं जनं
५ कुसुमवाणचमूभिरपीडित-
६ कृतवतोऽसुमता शरणान्वय
७ कृतसमस्तजगच्छुभमवस्तुता
८७ कृतसुमतिवलद्विष्वस्तस्मृत्युदोषं

घ (१)

- ६८ घण्टेन्द्रशङ्खं सफलाक्षमालं

च (१)

- ८५ चिरपरिचितलक्ष्मीं प्रोज्झ्य सिद्धौ रतारा-

छ (१)

- १९ छिन्ते भववासदाम या

ज (११)

- ७९ जयति तत् समुदायमयं दृशा-
३६ जयति सायतिसामकृदन्विता
७७ जयति सुव्रत ! भव्यशिराण्डिना-
८८ जिनवचसि कृतास्था सश्रिता कप्रमार्शं

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

- ८३ जिनशासनं विजयते
७५ जिनस्य भारती तमो-
२६ जिनाही नौमि यौ जुष्टा-
९२ जिनार्चनरत श्रितो मदकलं न तुल्यस्यदं
७४ जैनं जन्म ध्रियं स्वर्ग-
४३ जैनमुपमानरहितं
७१ जैन्यव्याद् वाक् सता दत्त-

त (२)

- १६ तन्वाऽवजमहादलाभया
७० त्रिलोकीं फलयन् पातु

द (२)

- २ दारिद्र्यमद्रिसमविग्रहतापनीय-
९५ दोषो दोषोरुतिन्धुप्रतरणविधिषु न्यायशस्या यशस्याः

ध (१)

- ६४ धत्ते गदाक्षमिह दृक्पतिताजनस्य

न (७)

- ९३ न त्वा नलाऽपवर्गप्रगुणगुरुगुणवातमुद्धृतमुद्धू-
८९ नमामि जिनपार्श्व ! ते शमितविग्रहं विग्रहं
९ नमो भुवनशेखर दधति देवि ! ते वन्दिता-
१ नम्रेन्द्रमौलिंगलितोत्तमपारिजात-
४९ निजमहिमविजितकमल
५६ निजाङ्गलतयोज्ज्वला विशदवन्धुजीवाभया
५३ निरेति गदवल्लीरुपिलजन्मकान्तारत.

प (५)

- ३९ पटुररितिमिरौघव्याहतावर्यमेव
५९ परसमयरिपूणा ससदो दारहेतौ
५२ पविमुशलकरा लाभं
१८ पोतत्वं वै भवोदधौ
७८ प्रतिजिनं क्रमवारिरुहाणि नः

भ (४)

- ५४ भवन्ति न यदानता वरविधावलीकाननाः
२९ भवोद्भवतृपा भृशं कृतशिवप्रप चामरैः
६९ भव्ये कथयिदतिदुःखगभीरवापे-
४० भ्रमति भुवि महिष्या याऽऽमहासिन्धु नाना-

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

य (१२)

- ६३ यच्छृण्वतोऽथ जगतोऽपि समाऽधिकाऽरं
 ५८ यदुदयमधिगम्य व्यापदानन्दमध्व-
 ३ यदोषदारुदहनेषु रतः कृशालुः
 ६२ यद्वाहवो वरपुरीपरमार्गलाभाः
 ३८ यमभिनवितुमुच्चैर्दिव्यराजीववार-
 २७ यशो धत्ते न जातारि-
 ४४ या द्युतिविजिततमाला
 ४ यां द्वाग् भवन्ति सुरमन्त्रिसमा नमन्त-
 २२ ये मज्जनोदकपवित्रितमन्दरागा-
 ९४ येऽमेये मेरुमूर्धन्यतुलफलविधासत्तरूपात्तरूपाः
 ४६ ये स्नापिताः सुरुचितै-
 ८२ यैर्भव्यजनं त्रातुं

र (१)

१४ रक्षन्त्यचरं त्रसं च ये

व (१०)

- ६७ वज्राशनीं दुष्कृतपर्वतानां
 २१ वर्णेन तुल्यरुचिसम्पदि विदुमाणां
 ७६ वाग्देवी वरदीभूत-
 ५१ विजितवती सुरवं या-
 ८६ विदधदिह यदाह्नां निर्वृत्तौ शंमणीनां
 ८१ विपदां शमनं शरणं
 ३३ विमलकोमलकोकनदच्छद-
 ४१ विमलितवहुतमसमलं

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

- ३७ विहरति भुवि यस्मिन् देवलोकोपमानः
 १५ व्याप्ताखिलविष्टपत्रया

श (६)

- २३ शय्यादिदिव्यवनिताधधवस्तुत ! ल-
 ५० शमिताखिलरुजि नानां-
 १२ शराक्षधनुशङ्खभृन्निजयशोवलक्षा मता
 ७२ श्यामा नागास्त्रपत्रा वो
 ४५ श्रीमते वासुपूज्याय
 ८० श्रुतनिधीशिनि ! बुद्धिवनावली-

स (११)

- ६६ संसाररूपः सुबृहद्बुदन्वा-
 २० संस्मरत रतां क्रुशेशये
 ५७ समवसरणभूमौ सज्जितार्चोदयायां
 ३१ समस्तभुवनत्रयप्रथनसज्जनानापदः
 ८४ साऽच्छुप्ताऽव्याद् गौरी-
 ९६ सिंहेऽसिं हेळ्याऽलं जयति खरनखैर्वीतनिष्ठेऽतनिष्ठे
 ९० सुखौघजलमण्डपां दुरितधर्ममृह्यो हिता
 ८ सुफणरन्नसरीसृपराजितां
 १० सुमेरुगिरिमूर्धनि ध्वनदनेकदिव्यानके
 ४८ सौवर्णपट्टा श्रीगौरी
 ६९ स्तुत तं येन निर्वृत्त्या-

ह (१)

- ६५ हन्तुं महामोहतमोऽक्षमाणा-

ક-પરિશિષ્ટમ્
શ્રીજગ્ગમદ્વિસૂરિભિર્વિરચિતં
॥ શારદા-સ્તોત્રમ્ ॥

કલમરાલવિહંગમવાહના
સિતદુકૂલવિભૂષણલેપના ।
પ્રણતભૂમિરુહામૃતસારિણી
પ્રવરદેહવિભાભરધારિણી ॥ -દ્રુતવિલમ્બિતમ્
અમૃતપૂર્ણકમણ્ડલુહારિણી
ત્રિદશદાનવમાનવસેવિતા ।
ભગવતી પરમૈવ સરસ્વતી

મમ પુનાતુ સદા નયનામ્બુજમ્ ॥૧-૨॥ ,, -યુગ્મમ્

“ મનોહર હંસ પક્ષીરૂપ વાહનવાળી, શ્વેત વસ્ત્ર, અલંકાર અને લેપ (સુગંધી દ્રવ્ય) થી યુક્ત, પ્રણામ કરેલા (પ્રાણીઓ) રૂપી વૃક્ષોત્પન્ન (સિંચન કરવામાં) અમૃતની નીક જળી, ઉત્તમ શરીરની કાન્તિના સમૂહને ધારણ કરનારી, અમૃતથી ભરેલા એવા કમણ્ડલુ વડે મનોહર તેમજ દેવ, દાનવ અને માનવો વડે સેવિત એવી ઉત્તમ ભગવતી સરસ્વતી મારા નેત્ર-કમલને સર્વદા પવિત્ર કરે (અર્થાત્ મને દર્શન આપે). ”—૧-૨

જિનપતિપ્રથિતાશિલવાઞ્ઞયી
ગણધરાનનમણ્ડપનર્તકી ।
ગુરુમુખામ્બુજચેલનહંસિકા
વિજયતે જગતિ શ્રુતદેવતા ॥ ૩ ॥ -દ્રુત૦

“ જિનેશ્વરે પ્રસિદ્ધ કરેલા સમસ્ત સાહિત્યરૂપ, વળી ગણધરોના મુખરૂપ મણ્ડપને વિષે નૃત્ય કરનારી તેમજ શુદ્ધા વદન-કમલને વિષે ક્રીડા કરનારી હંસિકા એવી શ્રુત-દેવતા (સરસ્વતી) વિશ્વમાં વિજયી વર્તે છે. ”—૩

અમૃતદીધિતિચિન્મ્વસમાનનાં
ત્રિજગતીજનનિર્મિતમાનનામ્ ।

નવરસામૃતવીચિસરસ્વતીં

પ્રેમુદિતઃ પ્રણમામિ સરસ્વતીમ્ ॥ ૪ ॥ -હૃત૦

“અન્દ્ર-મણ્ડલના સમાન મુખવાળી, ત્રણ જગતના લોકો વડે સન્માન પામેલી તેમજ નવ રસરૂપી અમૃતના કલ્પોલોથી (મોઝાંઝોથી) પરિપૂર્ણ એવી નદીના સમાન એવી સરસ્વતીને હું હર્ષપૂર્વક પ્રણામ કરું છું.”—૪

વિતૃતકેતકપત્રવિલોચને !

વિહિતસંસ્તૃતિદુષ્કૃતમોચને ! ।

ધવલપક્ષવિહંગ્મલાઞ્છિતે !

જય સરસ્વતિ ! પૂરિતવાઞ્છિતે ! ॥ ૫ ॥ -હૃત૦

“ હે વિસ્તૃત કેતક (કેવડા)ના પત્ર જેવાં નેત્રવાળી (શારદા) ! કરાબો છે સંસારરૂપી પ્રાપ્તો લાગ જેણે એવી હે (વાગીશ્વરી) ! હે શ્વેત પાંખવાળા પક્ષીથી અંકિત (અર્થાત્ હે હંસરૂપ વાહનવાળી શ્રુત-દેવતા) ! પૂર્ણ કર્યા છે મનોરથોને જેણે એવી હે (ભારતી) ! હે સરસ્વતી તું ! જયવંતી વર્ત. ”—૫

ભવદ્નુગ્રહલેશતરન્ગિતા-

સ્તદુચિતં પ્રવદન્તિ વિપશ્ચિતઃ ।

નૃપસંભાસુ યતઃ કમલાવલા-

કુચકલાર્લલનાનિ વિતન્વતે ॥ ૬ ॥ -હૃત૦

“આપની કૃપાના અંશથી ચંચળ બનેલા પહિડતો રાજ-સભામાં એવું ઉચિત બોલે છે કે જથી કરીને તેઓ લક્ષ્મીરૂપી લલનાના સ્તનની કલાની કીડાનો વિસ્તાર કરે છે (અર્થાત્ રાજ-સભામાં લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરે છે). ”—૬

૧ આ પદ્ય શબ્દાલંકારથી શોભી રહ્યું છે, કેમકે એનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના ત્રણ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર અક્ષરો સમાન છે.

૨ ‘પ્રમદતઃ’ इति क-पाठः ।

૩ જેમ આ પદ્યનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના બે અક્ષરોની સમાનતા નજરે પડે છે, તેવી ઘાત બાકીનાં બે ચરણોના અંતમાં પણ બેધ શકાય છે.

૪ ‘સંસ્કૃતદુ’ इति क-पाठः । ૫ ‘સંભાસુરતઃ’ इति क-पाठः । ૬ ‘કલાર્લલ’ इति क-पाठः ।

ગતધના અપિ હિ ત્વદનુગ્રહાત્
કલિતકોમલવાક્યસુધોર્મયઃ ।

ચકિતબાલકુરૂઙ્ગવિલોચના

જનમનાંસિ હરન્તિતરાં નરાઃ ॥ ૭ ॥ -કૃત્

“ (હે શારદા!) નિર્ધન હોવા છતાં પણ તારી કૃપાથી મૃદુ (કોમળ) વચનામૃતની ભરિંચો (મોઝંચો) થી અલંકૃત (થયેલા) તેમજ વિસ્મય પામેલા મૃગનાં આળકના જવાં નેત્રવાળા (ખનેલા) મનુષ્યો માનવોના મનને અત્યંત હરી લે છે. ”—૭

કરસરોરુહखेलनचञ्चला

તવ વિભાતિ વરા જપમાલિકા ।

શ્રુતપયોનિધિમધ્યવિક્સરો-

જ્વલતરઙ્ગકલાગ્રહસાગ્રહા ॥ ૮ ॥ -કૃત્

“ હસ્તરૂપી કમલને વિષે કીડા કરવામાં ચપળ એવી, તથા શ્રુત-સાગરના મધ્યના વિક્સર તેમજ નિર્મલ એવા તરંગોની કલાને ગ્રહણ કરવામાં આગ્રહવાળી તેમજ શ્રેષ્ઠ એવી તારી જપ-માલા વિશેષ શોભે છે. ”—૮

દ્વિરદકેસરિમારિભુજઙ્ગમા-

સૈહનતસ્કરરાજરુજાં ભયમ્ ।

તવ ગુણાવલિગાનતરઙ્ગિણાં

ન ભવિનાં ભવતિ શ્રુતદેવતે ! ॥ ૯ ॥ -કૃત્

“ હે સરસ્વતી ! તારા શુણ્ણીની શ્રેણિના ગાનને વિષે ચપળ એવા લબ્ય (જનો)ને હાથી સિંહ, મરકી, સાપ, દુશ્મન, ચોર, રાજ તથા રોગનો ભય (લાગતો) નથી. ”—૯

ॐ ह्रीं क्लीं ब्लीं ततः श्रीं तदनु हसकलह्रीमथो ऐं नमोऽन्ते

लक्षं साक्षाज्जपेद् यः करसमविधिना सत्तपा ब्रह्मचारी ।

निर्यान्तीं चन्द्रबिम्बात् कलयति मनसा त्वां जगच्चन्द्रिकाभां

सोऽत्यर्थं वह्निकुण्डे विहितघृतहुतिः स्याद् दशांशेन विद्वान् ॥૧૦॥

-સગ્

૧ 'કદામ્' હતિ ગ-પાઠઃ । ૨ 'જ્વલનતસ્કરરાજરુજાં' હતિ ક-પાઠઃ । ૩ 'ભવતે' હતિ ક-પાઠઃ । ૪ 'બ્લીં' હતિ ચ-પાઠઃ । ૫ નિર્યાન્તી' હતિ ચ-ગ-પાઠઃ । ૬ 'બિમ્બા' હતિ ક-પાઠઃ ।

“ ૐ હ્રીં ક્લીં વ્લીં સાર પછી શ્રીં અને વળી સાર બાદ હ, સ, ક, લ અને હ્રીં તથા વળી સાર બાદ હ્રીં અને અન્તમાં નમઃ (અર્થાત્ ૐ હ્રીં ક્લીં વ્લીં શ્રીં હસકલહ્રીં હ્રીં નમઃ) એવેા બપ જ પ્રહાર્યપૂર્વક ઉત્તમ તપ કરીને હસ્ત-સમાન (અર્થાત્ નંદાવર્ત યા શંખાવર્ત) વિધિ વડે સાક્ષાત્ લાખ વાર જપે તેમજ ચન્દ્ર-મણ્ડલમાંથી બહાર નીકળી આવતી તથા વિશ્વને વિષે ચન્દ્ર-પ્રભા (ચાંદણી) જેવી એવી તને મનથી દેખે, તે મનુષ્ય દશાંશ (દશ હજાર બપ) પૂર્વક અગ્નિ-કુણ્ડમાં ધીનો હોમ કરીને પ્રખર પણ્ડિત બને. ”—૧૦

રે રે લક્ષણ-કાવ્ય-નાટક-કથા-ચમ્પૂસમાલોકને

ક્વાયાસં વિતનોષિ વાલિશ ! મુધા કિં નમ્રવક્રામ્બુજઃ ? ।

મક્તયાઽઽરાધય મન્નરાજમહસાંઽનેનાનિશં ભારતી

યેન ત્વં કવિતાવિતાનસવિતાંઽદ્વૈતપ્રવુદ્ધાયસે ॥ ૧૧ ॥ -શાર્દૂલ૦

“ હે બાળક ! નમ્ર વદન-કમલવાળો થઇને તું લક્ષણ, કાવ્ય, નાટક, કથા અને ચમ્પૂ :જેવાંમાં શા માટે ફેગટ પ્રયાસ કરે છે ? આ મંત્રરાજરૂપ મહત્તી ભક્તિપૂર્વક તું પ્રતિદિન સરસ્વતીનું આરાધન કર દે જથી તું કવિતા કરવામાં સૂર્યના સમાન પ્રતાપી થઇ અસાધારણ પણ્ડિત થાય. ”—૧૧

ચન્નચન્દ્રમુખી પ્રસિદ્ધમહિમા સ્વાચ્છન્દ્યરાજ્યપ્રદા

નાયાસેન સુરાસુરેશ્વરગૈરભ્યર્ચિતા ભક્તિતઃ ।

દેવી સંસ્તુતવૈભવા મલયજાલેપાદ્મરેન્નયુતિઃ

સા માં પાતુ સરસ્વતી ભગવતી ત્રૈલોક્યસંજીવિની ॥૧૨॥ -શાર્દૂલ૦

“ હાલતા ચન્દ્રના જેવા વદનવાળી, પ્રસિદ્ધ પ્રભાવવાળી, સ્વતંત્રતારૂપી રાજ્ય અર્પણ કરનારી, દેવ અને દાનવોના સ્વામીઓના સમૂહો વડે ભક્તિપૂર્વક અનાયાસે સ્તુતિ કરાયેલી, પ્રશંસા પામેલી સંપત્તિવાળી, મલયજ (ચન્દન)ના લેપરૂપી અંગના રંગની પ્રભાવાળી તેમજ (સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાલરૂપી) ત્રિભુવનને સજીવન કરનારી એવી સુપ્રસિદ્ધ તે ભગવતી દેવી સરસ્વતી માં રક્ષણ કરો. ”—૧૨

૧ ‘૦જમ્’ હિતિ ક-પાઠઃ । ૨ ‘૦સા તેના૦’ હિતિ ख-ગ-પાઠઃ । ૩ ‘૦તા ચેતઃ પ્રહ૦’ હિતિ ક-પાઠઃ ।
૪ ‘રક્ષયુતિઃ’ હિતિ ગ-પાઠઃ ।

સ્તવનમેતદનેકગુણાન્વિતં

પઠતિ યો ભવિકઃ પ્રમંનાઃ પ્રગે ।

સ સૈહસા મધુરૈર્વચનામૃતૈ-

નૃપગણાનપિ રજ્જયતિ સ્ફુટમ્ ॥ ૧૩ ॥ -દ્રુત૦

“જે ભવ્ય પ્રાણી પ્રકૃષ્ટિત ચિત્તપૂર્વક આ અનેક ગુણોથી યુક્ત સ્તોત્ર સવારના પહોરમાં બાણે છે, તે મધુર વચનરૂપ અમૃત વડે નૃપતિઓના સમૂહોને પણ એકદમ સ્પષ્ટ રીતે ખુશી કરે છે.”—૧૩

॥ इति श्रीशारदास्तोत्रं वप्पभट्टिसूरिभिर्विरचितम् ॥

ख-परिशिष्टम्

ॐ नमो जिनाय ।

॥ श्रीवप्पभट्टिसूरिचरितम् ॥

गुर्जरदेशे पाटलिपुरे जितशत्रुराजा राज्यं करोति स्म । तत्र श्रीसिद्धसेननामा सूरी-
श्वरोऽस्ति स्म । स मोढेरकपुरमहास्थाने श्रीमहावीरनमस्कारकरणाय आगतः, श्रीमहा-
वीरं नत्वा तीर्थोपवासं कृत्वा चात्मारामरतो योगनिद्रया स्थितः सन् स्वप्नं ददर्श, यथा-
केशरिकिशोरको देवगृहोपरि क्रीडति । स्वप्नं लब्ध्वाऽजागरीत् । मङ्गल्यस्तवनान्यपाठीत् ।
प्रभाते च चैत्यं गतः । तत्र षड्वार्षिको बाल एको बालांशुमालिसमद्युतिराजगाम ।

सूरिणा पृष्ठः—भो अर्भक! कस्त्वम्? कुत आगतः? । तेनोक्तम्—पञ्चालदेशे द्रु(दु?)-
म्बाउधीग्रामे वप्पाख्यः क्षत्रियः, तस्य भट्टिर्नाम सधर्मचारिणी, तयोः सूरपालनामा
पुत्रोऽहम् । मत्तातस्य बहवो भुजबलगर्विताः सपरिच्छदाः शत्रवः सन्ति, तान् सर्वान् हन्तुं
सन्नह्य चलन्नासम्, पित्रा निषिद्धः—वत्स! बालस्त्वं नास्मै कर्मणे प्रगल्भसे, अलमुद्यो-
गेन । ततोऽहं क्रुद्धः—किमनेन निरभिमानेन पित्राऽपि, यः स्वयमरीन् न निहन्ति
मामपि घ्नन्तं निवारयति? अपमानेन मातापितरावनापृच्छयात्रागतः । सूरिणा चिन्तितम्—
अहो दिव्यं रत्नम्! न, मानवमात्रोऽयम् । “तेजसां हि न वयः समीक्ष्यते” इति विमृश्य
बाल आलापितः—वत्स! अस्माकं पार्श्वे तिष्ठ निजगृहाधिकसुखेन । बालेनोक्तम्—महान्
प्रसादः, (स) स्वस्थानमानीतः, सङ्घो हृष्टः । तद्रूपविलोकनेन दृष्टयस्तुष्टिं न मन्यन्ते,
पाठयित्वा विलोकितः, एकाहेन श्लोकसहस्रमध्यगीष्ट । गुरवस्तुष्टुबुः । रत्नानि पुण्यप्र-
करप्राप्यानि । धन्या वयम् । तेन बालकेनाप्यल्पदिनैर्लक्षणसाहित्यादीनि भूयांसि
शास्त्राणि पर्यशीलिषत, ततो गुरवो द्रम्बाउधीग्रामे जग्मुः, बालस्य पितरौ आगतौ
वन्दितुं, गुरुभिरालापितौ—पुत्रा भवन्ति भूयांसोऽपि, किं तैः संसारावकरकृमिभिः? ।
अयं तु युवयोः पुत्रो व्रतमीहते । दीयतां नः, गृह्यतां धर्मम्(र्मः), नष्टं मृतं सहन्ति(न्ते)
हि पितरौ निजतनयम्, श्लाघ्योऽयं भवतितीर्षुः । पितृभ्यां उक्तम्—भगवन्! अयमेक एव
मत्कुलतन्तुः कथं दातुं शक्यते? । तावता सविधस्थेन सूरपालेन उदितम्—अहं चारित्रं
गृह्णाम्येव । यतः—

“सा बुद्धिः प्रलयं प्रयातु कुलिशं तस्मिन् श्रुते पात्यतां

वल्गन्तः प्रविशन्तु ते हुतभुजि ज्वालाकराले गुणाः ।

यैः सर्वैः शरदिन्दुकुन्दविशदैः प्राप्तैरपि प्राप्यते

भूयोऽप्यत्र पुरन्धिरन्ध्रनरकक्रोडाधिवासव्यथा ॥ १ ॥”—शार्दूल०

ततो ज्ञाततन्निश्चयाभ्यां मातापितृभ्यां जल्पितम्-भगवन्! गृहाण पात्रमेतत् । परं वप्पभट्टिरिति नाम अस्य कर्तव्यम् । गुरुभिर्भणितम्-अस्तु को दोषः?, पुण्यवन्तौ युवाम्, युवयोरयं लाभः सम्पन्नः । वप्पं भट्टिं च आपृच्छय सूरपालं गृहीत्वा सिद्धसेना-चार्याः मोढेरकं गताः ।

शंताष्टके वत्सराणां, गते विक्रमकालतः ।

सप्ताधिके राधशुक्ल-तृतीयादिवसे गुरौ ॥ १ ॥-अनुष्टुप्

दीक्षा दत्ता । वप्पभट्टिरिति नाम विश्ववल्लभं जुघुपे । सङ्घप्रार्थनया तत्र चातुर्मासिकं कृतम् ॥

- वहिर्भूमिगतस्य वप्पभट्टेर्महतीं वृष्टिमतनिष्ट धनः । कापि देवकुले स्थितः सः, तत्र देवकुले महावौद्धः कोऽपि पुमानागतः । अत्र देवकुले प्रशस्तिकाव्यानि रसाढ्यानि गम्भीरार्थानि तेन वप्पभट्टिपार्श्वात् व्याख्यापितानि । ततः स वप्पभट्टिना समं वस-तिमायातः, गुरुमिराशीर्भिरभिनन्दितः, आम्रायं पृष्टः । ततोऽसौ जगाद-भगवन्! कान्य-कुञ्जदेशे गोपालगिरिदुर्गनगरे यशोधर्मनृपतेः सुयशादेवीकुक्षिजन्मा नन्दनोऽहं, यौवने निर्गलो धनं लीलया व्ययन् पित्रा कुपितेन शिक्षितः-वत्स! धनार्जकस्य कृच्छ्रमस्या-नव्ययी पुत्रो न वेत्ति, ततस्त्वं मितव्ययो भव । ततोऽहं कोपादिहागमम् । गुरवोऽप्युचुः-किं ते नाम? । खटिकया भुवि लिखित्वा दर्शितं आम इति ।

“महाजनाचारपरम्परेदृशी

स्वनामादि (म साक्षात्) ब्रुवते न साधवः ।

अतोऽभिधातुं न तदुत्सहे पुन-

र्जनः किलाचारमुचं विगायति ॥ १ ॥”-उपेन्द्रवज्रा

तस्याश्रितत्वेन गुरवो हृष्टाः । चिन्तितं च तैः—

पूर्वं श्रीरामसैन्येऽसौ, दृष्टः पाण्मासिकः शिशुः ।

पीलुवृक्षमहाजाल्यां, वस्त्रान्दोलकमास्थितः ॥ १ ॥-अनु०

अचलच्छायया च पुण्यपुरुषो निर्णीतः । ततस्तज्जननी वन्यफलानि विचिन्वानाऽस्मा-भिर्भणिता-वत्से! का त्वम्? किं वा तव कुलम्? । साऽवादीन्निजं कुलम्-अहं राजपुत्री कन्यकुञ्जेशयशोधर्मपत्नी सुयशानामाऽहं । अस्मिन् सुते गर्भस्थिते सति दृढकर्मणव-शीकृतधवया वकुलप्रमाणया कृत्ययेव क्रूरया सपत्न्या मिथ्या परपुरुषदोषमारोप्य गृहा-न्निष्काशिता । अपमानेन श्वशुरकुलपितृकुले हित्वा भ्रमन्तीह समागता वनवृत्त्या जीवामि वालं च पालयामि । इदं श्रुत्वाऽस्माभिः प्रोक्ता—वत्से! अस्मच्चैत्यं समागच्छ, वत्सं

१ इदं पद्यं प्रभावकचरित्रे (पृ० १२९) अपि दृश्यते ।

२ अस्योद्देशः प्रभावकचरित्रे (पृ० १३१) अपि, परन्तु तत्र शिशुस्थाने किलेति पाठः ।

प्रवर्धय । तथा तथा कृतम् । सपत्न्यपि बहुसपत्नीकृतमरणप्रयोगैर्ममार । ततो विशिष्ट-
पुरुषैः कन्यकुब्जे यशोधर्मा विज्ञप्तः—देव ! सुयशा राज्ञी निर्दोषाऽपि (त्वया निर्वा-
सिता, सपुत्रा समानीयतां, राज्ञा तुष्टाऽऽनीता) । कदाचिद् विहरन्तो वयं तस्या देशं
गताः । तथा पूर्वप्रतिपन्नं स्मरन्त्या वयं वन्दिताः, अनेनामनाम्ना तत्सुतेन भाव्यम् ।
एवं चिरं विभाव्य सूरयस्तमूचुः—वत्स ! वस निश्चिन्तो निजेन सुहृदा वप्पभट्टिना समं
अस्मत्सन्निधौ त्वम् । गृहाण कलाः—लिखितं १ गणितं २ गीतं ३ नृत्यं ४ वाद्यं ५
पठितं ६ व्याकरणं ७ छन्दो ८ ज्योतिषं ९ शिक्षा १० निरुक्तं ११ कात्यायनं १२
निघण्टुः १३ पत्रच्छेद्यं १४ नखच्छेद्यं १५ रत्नपरीक्षा १६ आयुधाभ्यासः १७ गजारोहणं
१८ तुरगारोहणं १९ तयोः शिक्षा २० मन्त्रवादः २१ यन्त्रवादः २२ रसवादः २३
खन्यवादः २४ रसायनं २५ विज्ञानं २६ तर्कवादः २७ सिद्धान्तं २८ विषवादः २९ गारु-
डवादः ३० शकुनवादः ३१ वैद्यकवादः ३२ आचार्यविद्या ३३ आगमः ३४ प्रासाद-
लक्षणं ३५ सामुद्रिकं ३६ स्मृतिः ३७ पुराणं ३८ इतिहासः ३९ वेदः ४० विधिः ४१
विद्यानन्दवादः ४२ दर्शनसंस्कारः ४३ खेचरीकला ४४ अमरीकला ४५ इन्द्रजालं
४६ पातालसिद्धिः ४७ धूर्तशम्बलं ४८ गन्धर्ववादः ४९ वृक्षचिकित्सा ५० कृत्रिमम-
णिकर्म ५१ सर्वकरणी ५२ वशीकर्म ५३ पणकर्म ५४ चित्रकर्म ५५ काष्ठघटनं ५६
पाषाणकर्म ५७ लेप्यकर्म ५८ चर्मकर्म ५९ यन्त्रकरसवती ६० काव्यं ६१ अलंकारः
६२ हसितं ६३ संस्कृतं ६४ प्राकृतं ६५ पैशाचिकं ६६ अपभ्रंशः ६७ कपटं ६८ देश-
भाषा ६९ धातुकर्म ७० प्रयोगोपायः ७१ केवलीविधिः ७२ । एताः सकलाः कलाः
शिक्षितवान्, लक्षणतर्कादि परिचितवान्, वप्पभट्टिना साकमस्थिमज्जान्यायेन प्रीतिं
बद्धवान् । यतः—

“आपातगुर्वी क्षयिणी क्रमेण

ह्रस्वा पुरो वृद्धिमती च पश्चात् ।

दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना

छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ॥ १ ॥”—उपजातिः

कियत्यपि गते काले यशोधर्मनृपेणासाध्यव्याधिवाधितेन पट्टाभिषेकार्थं आमकुमारा-
ऽऽकारणाय प्रधानपुरुषाः प्रहिताः । अनिच्छन्नपि तैस्तत्र नीतः । पितुर्मिलितः, पित्राऽऽ-
लिङ्गितः, सवाष्पगद्गदं उपालब्धश्च—

“धिग्वृत्ततां समुचितां धिगनाविलत्वं

धिक् कुन्दसुन्दरगुणग्रहणाग्रहत्वम् ।

चक्रैकसीम्नि तव मौक्तिक ! येन वृद्धि-

वार्धेन तस्य कथमभ्युपयुज्यसे यत् ? ॥ १ ॥”—वसन्ततिलका

अभिषिक्तश्च राज्ये । शिक्षितश्च प्रजापालनादौ । एतत् कृत्वा यशोधर्माऽऽर्हन्ति त्रिधा शुद्ध्या शरणं श्रयन् छां गतः । आमो राजा पितुरौर्ध्वदेहिकं कृतवान्, द्विजातिदीनलोकाय वित्तं दत्तवान् । लक्षद्वयमश्वानां, हस्तिनां रथानां च प्रत्येकं चतुर्दशशती, एका कोटी पदातीनां, एवं राज्यश्रीः श्रीआमस्य न्यायारामस्य । तथा(पि) वप्प(भट्टि)मित्रं विना पलालपूलप्रायं मन्यते स्म सः । ततो मित्रानयनाय प्रधानपुरुषानग्रैपीत् । तैस्तत्र गत्वा विज्ञप्तम्—श्रीवप्पभट्टे! आमराजः समुत्कण्ठयाऽऽह्वयति, आगम्यताम् । वप्पभट्टिना गुरुणां वदनकमलमवलोकितं, तैः सङ्घानुमत्या गीतार्थयतिभिः समं वप्प(भट्टि)मुनिः प्रहितः, आमस्य पुरं गोपालगिरिं प्राप । राजा सवलवाहनः सम्मुखमगात् । प्रविश्य(वेश ?) महमकार्पीत्, सौधमनैपीत्, अवोचत्—भगवन्! अर्धराज्यं गृहाण । तेनोक्तम्—अस्माकं निर्ग्रन्थानां सावधेन राज्येन किं प्रयोजनम्? । यतः—

“अनेकयोनिसम्पाता-नन्तवाधाविधायिनी ।

अभिमानफलैवेयं, राज्यश्रीः साऽपि नश्वरी ॥ १ ॥”—अनु०

ततो राज्ञाऽसौ तुङ्गगृहे स्थापितः । प्रातः समागताय वप्पभट्टये नृपेण सिंहासनं मण्डापितम् । तेन गदितम्—उर्वीपते! आचार्यपदं विना सिंहासनं न युक्तम् । गुर्वाशातना भवेत् । ततो राज्ञा वप्पभट्टिः प्रधानसचिवैः सह गुर्वन्तिके प्रहितः, विज्ञप्तिका च दत्ता—यदि प्राणैः कार्यं तदा प्रसद्य सद्योऽयं महर्षिः सूरिपदे स्थाप्यः, (यतः) “योग्यं सुतं च शिष्यं च, नयन्ति गुरवः श्रियम्”, स्थापितमात्रश्चात्र शीघ्रं प्रेषणीयः, अन्यथाऽहं न भवामि, मा विलम्बताम् । अखण्डप्रयाणकैर्मोढेरकं प्राप्तः । प्रभो! राज्ञो विज्ञप्त्यर्था अनुसार्थाः, उचितज्ञा हि भवादृशाः ॥

अथ श्रीसिद्धसेनाचार्यैर्वप्पभट्टिः सूरिपदे स्थापितः । तदङ्गे श्रीः साक्षादिव सङ्क्रामन्ती दृष्टा । रहसि शिक्षा दत्ता—वत्स! तव राजसत्कारो भृशं भावी । ततश्च लक्ष्मीः प्रवत्स्यति । तत्र इन्द्रियजयो दुष्करः । त्वं ब्रह्मचारी महान् भवेः । “विकारहेतौ सति विक्रियन्ते, येषां न चेतांसि त एव धीराः ” अनेन महाव्रतेन महत्तरः स्फुरिष्यसि ।

“एकादशेऽधिके तत्र, जाते वर्षशताष्टके ।

विक्रमाख्येऽभवत् सूरिः, कृष्णचैत्राष्टमीदिने ॥ १ ॥”—अनु०

गुरुणा आमराजसमीपे प्रेषितः । तत्र प्राप्तः गोपालगिरेः प्रासुके वनोद्देशे स्थितः । राजा अभ्यागत्य महामहेन तं पुरीं प्रावीविशत् । श्रीवप्पभट्टिसूरिणा तत्र देशना क्लेशना शिनी कृता—

१ तच्छ्रुत्वा श्रीवप्पभट्टिसूरिर्यदकरोत् तत् कथ्यते—

“भक्तं भक्तस्य लोकस्य, विकृतीश्चाखिला अपि ।

आजन्म नैव भोक्ष्येऽहं—ममुं नियममग्रहीत् ॥”—प्रभावक० (पृ० १३५)

२ ‘विक्रमात् सोऽभवत्’ इति पाठः प्रभावकचरित्रे (पृ० १३५) ।

“श्रीरियं प्रायशः पुंसा-मुपस्कारैककारणम् ।

तामुपस्कुर्वते ये तु, रत्नसूस्तैरसौ रसा ॥ १ ॥”—अनु०

आमेन गुरूपदेशादेकोत्तरशतहस्तप्रमाणः प्रासादः कारितोः गोपगिरौ, अष्टादशभार-
प्रमाणं श्रीवर्धमानविम्बं तत्र निवेशयांबभूव, प्रतिष्ठां विभावयांचक्रे । तत्र चैत्ये मूलम-
ण्डपः सपादलक्षसौवर्णटङ्ककैर्निष्पन्नः इति वृद्धाः प्राहुः । आमः कुञ्जरारूढः सर्वद्व्या
चैत्यवन्दनाय याति, मिथ्यादृशां दृशौ सैन्धवेन पूर्यते, सम्यग्दृशाममृतेनैव । एवं प्रभाव-
वान् प्रातर्नृपोऽमूल्यमनर्घ्यं सिंहासनं सूरये निवेशापयति । तद् दृष्ट्वा विप्रैः क्रुधा ज्वलद्भिः
भूपो विज्ञप्तः—देव ! श्वेताम्बरा अमी शूद्राः, एभ्यः सिंहासनं किम् ? अधस्तात् परं हसीयो
भवतु । मुहुर्मुहुस्तैरित्थं विज्ञप्त्या कदर्थ्यमानः पार्थिवो मूलसिंहासनं कोशगं कारयित्वाऽ-
न्यत् लघ्वारोपयत्, प्रत्यूषे सूरिन्द्रेण दृष्ट्वा रुष्टेनैव राज्ञोऽग्रे पठितम्—

“मर्दय मानमतङ्गजदर्पं, विनयशरीरविनाशनसर्पम् ।

क्षीणो दर्पाद् दशवदनोऽपि, यस्य न तुल्यो भुवने कोऽपि ॥ १ ॥”

इदं श्रुत्वा राज्ञा ह्रीणेन सदा भूयो मूलसिंहासनमनुज्ञातम् । अपराधः क्षामितः ॥

एकदा सपादकोटी हेम्नो दत्ता गुरुभ्यः । तैर्निरीहैः सा जीर्णोद्गारे ऋद्धियुक्तश्रावकपाश्वे
व्ययिता ॥

अन्यदा शुद्धान्ते प्रम्लानवदनां वल्लभां दृष्ट्वा प्रभोः पुरो गाथार्धं राजा प्राह—

“अञ्जवि सा परितप्पइ, कमलमुही अप्पणो पमाणं ।”

“सुत्तविउद्धेण तए, जीसे पच्छाइयं अंगं ॥ १ ॥”—आर्या

उत्तरार्धेन प्रभुणा प्रत्युत्तरं दत्तम् । राजा आत्मसंवादात् चमत्कृतः ॥

अन्यदा प्रियां पदे पदे मन्दं सञ्चरन्तीं दृष्ट्वा गाथार्धं राजा जगाद—

“वाला चंक्रमंती, पए पए कीस कुणइ मुहभंगं ? ।”

“नूणं रमणपएसे, मेहलिया छिवइ नहपंती ॥ १ ॥”—आर्या

एतदूर्ध्वं समस्यया पूरितं गुरुणा । इदं श्रुत्वा राजा मुखं निश्वासाहतदर्पणसमं दग्धे
अमी मदन्तःपुरे कृतविप्लवा इति धिया, तच्चाचार्यैः क्षणार्धेनावगतम्, चिन्तितं च—अहो !
विद्यागुणोऽपि दोषतां गतः—

“जलधेरपि कल्लोला-श्चापलानि कपेरपि ।

शक्यन्ते यत्नतो रोद्धुं, न पुनः प्रभुचेतसः ॥ १ ॥”—अनु०

रात्रौ सूरिः सङ्गमनापृच्छय राजद्वारकपादसम्पुटतटे काव्यमेकं लिखित्वा पुराद्
बहिर्ययौ । तद्यथा—

१ अद्यापि सा परितपति, कमलमुखी आत्मनः प्रमादेन ।

सुसविबुद्धेन त्वया, यस्याः प्रच्छादितमङ्गम् ॥ १ ॥

२ वाला चङ्क्राम्यन्ती, पदे पदे कुतः कुस्ते मुखभङ्गम् ? ।

नूनं रमणप्रदेशे, मेखलया स्पृश्यते नखपङ्क्तिः ॥ १ ॥

“यामः स्वस्ति तवास्तु रोहणागिरे ! मत्तः स्थितिं प्रच्युता
वर्तिष्यन्त इमे कथं कथमिति स्वप्नेऽपि मैवं कृथाः ।
श्रीमंस्ते मणयो वयं यदि भवलब्धप्रतिष्ठास्तदा
ते^१ शृङ्गारपरायणाः क्षितिभुजो मौलौ करिष्यन्ति नः ॥ १ ॥—शार्दूल०

रुचिरचरणारक्ताः सक्ताः सदैव हि सद्गतौ
परमकवयः काम्याः सौम्या वयं धवलच्छदाः ।
गुणपरिचयोद्धर्षाः सम्यग् गुणातिशयस्पृशः
क्षितिप ! तव भोऽभ्यर्णं तूर्णं सुमानसमाश्रिताः ॥ २ ॥—हरिणी

दिनैः कतिपयैर्गौडदेशान्तर्विहरन् लक्षणावतीनाभ्याः पुरो वहिरारामे समवासाशीत् ।
तत्र पुरे धर्मो नाम राजा । स च गुणज्ञः । तस्य सभायां वाक्पतिनामा कविराजोऽस्ति ।
तेन सूरीणामागमनं लोकादवगतम् । ज्ञापितश्च राजा । राज्ञा प्रवेशमहः कारितः । पूर्वध्ये
सौधोपान्ते गुरुस्तुङ्गगृहे स्थितः । राजा नित्यं वन्दते । कवयो रञ्जिताश्च । प्रभावना प्रैध-
ते स्म यशश्च कुन्दशुभ्रम् ॥

इतश्च यदा बप्पभट्टिः कृतविहारः प्रातः श्रीआमपार्श्वं नायातः, तदा तेन सर्वत्राव-
लोकितः, न लब्धः । जातो विलक्षित आमः, ‘यामः स्वस्ति तव०’ इत्यादिकाव्यं दृष्टम् ।
वर्णा उपलक्षिताः । ध्रुवं स मां मुक्त्वाऽपगत एवेति निर्णीतम् ॥

अन्यदा वहिर्गतेन राज्ञा महाभुजङ्गमो दृष्टः । तं मुखे धृत्वा वाससाऽऽच्छाद्य सौधं
गतः, कविवृन्दाय समस्यामर्पितवान्—

“शस्त्रं शास्त्रं कृषिर्विद्या, अन्यो यो येन जीवति ।”

पूरिता सर्वैरपि, न तु नृपश्चमच्चकार हृदयामिप्रायः कथनात् । तदा बप्पभट्टिं वाढं स्मृ-
तवान् । सा हृदयसंवादिनी गीस्तत्रैव । अथ पटहमवीवदत् । तत्रेदमज्जुषत्—यो मम
हृद्गतां समस्यां पूरयति तस्मै सुवर्णटङ्ककलक्षं ददामि । तदा गोपगिरेर्धूतकारः कश्चिद्
गौडदेशं गतः, स बप्पभट्टिसूरीणामग्रे तत्समस्यापादद्वयं कथितवान् । सूरीणा पश्चिमाधं
पेठे—

“सुगृहीतं च कर्तव्यं, कृष्णसर्पमुखं यथा ॥ १ ॥”—अनु०

स हि भगवान् षड्विकृतित्यागी सिद्धसारस्वतो गगनगमनशक्त्या विविधतीर्थवन्दन-
शक्तियुक्तः तस्य कियदेतत् ? । स धूतकारस्तस्य पादद्वयं गोपगिरौ श्रीआमाय निवेदित-

१ ‘यामः!’ इत्यपि पाठः । २ ‘के’ इति पाठान्तरम् ।

३ अस्य पद्यस्येदं स्थानं न समीचीनं, काव्यमेकं लिखित्वेत्युल्लेखात्, अस्य प्रस्तावस्तु धर्मनृपदेशनासमय इति
प्रभावकचरित्रात् (पृ० १३९) प्रतिभाति ।

४ ‘सुमानससंमिताः’ इति पाठः प्रभावकचरित्रे (पृ० १३९) ।

वान् । राजा दध्यौ-अहो ! सुघटितत्वमर्थस्य । तं पप्रच्छ-केन केयं पूरिता समस्या ? ।
द्यूतकृदाह-लक्षणावत्यां बप्पभट्टिसूरिणा ज्ञानभूरिणा प्रापूरि । तस्योचितं दानं चक्रे ॥

अन्यदा राजा नगर्या वह्निर्निर्ययौ । न्यग्रोधद्रुमाधः पान्थं मृतं ददर्श, शाखायां लम्ब-
मानं करपत्रमेकं विपुषां व्यूहं स्रवन्तं गाथार्धं च विशिष्टे ग्राणि लिखितं खटिन्याऽ-
पश्यत्—

“तईया मह निगमणे, पियाइ थोरंसुएहिं जं रुन्नं ।”

तदपि समस्यापादद्वयं राज्ञा कविभ्यः कथितं, (किन्तु) न केनापि सुष्ठु प्रपूरितम् ।
राजा चिन्तयति स्म—

“वेदयानामिव विद्यानां, मुखं कैः कैर्न चुम्बितम् ? ।

हृदयग्राहिणस्तासां, द्वित्राः सन्ति न सन्ति वा ॥ १ ॥”—अनु०

हृदयग्राही स एव मम मित्रं सूरिवरः, स एव दौरोदरिको नृपेण उपसूरि प्रैषि । सूरिणा
अक्षिनिमिषमात्रेण पूरिता समस्या—

“करपत्तयविंदू इय, निवडणेण तं अज्ज संभरियं ॥ १ ॥”

तत् पुनर्द्यूतकारात् श्रुत्वा राज्ञा दृढोत्कण्ठितेन सूरैराह्वानाय वाग्मिनः सचिवाः
प्रहिताः । उपालम्भसहिता विज्ञप्तिश्च ददे । प्राप्तास्ते तत्र । दृष्टास्तैस्तत्र सूरयः, उपलक्ष्य
वन्दिताः, राजविज्ञप्तिर्दत्ता । तत्र लिखितं वाचितं गुरुभिः—

“न गङ्गां गाङ्गेयं सुयुवतिकपोलस्थलगतं

न वा शुक्तिं मुक्तामणिरुरसिजस्यात्र रसिकः ।

न कोटीरारूढः स्मरति च सवित्रीं मणिचय—

स्ततो मन्ये विश्वं स्वसुखनिरतं स्नेहविरतम् ॥ १ ॥”—शिखरिणी

“छायाकारणि सिरि धरिय अज्जवि भूमि पडंति ।

पत्तं इह पत्तत्तण तरुवर ! काइं करंति ॥ २ ॥”

सचिवा अप्यूचुः-स्वामिन् ! आमराजा निर्व्याजप्रीतिर्विज्ञपयति-समागम्यतां शीघ्रम् ।
अयं देशो वसन्तवतंसितोद्यानलीलां लम्बनीयः, भगवद्वाग्रसलुब्धानामस्माकं इतरकवि-
वाग् न रोचते । (यतः)

१ तदा मम निर्गमने, प्रियया स्थूराश्रुमिर्यद् रुदितम् ।

२ करपत्रकचिन्दूनामिति, निपतनेन तदद्य संस्मृतम् ॥ १ ॥

३ ‘जास्वादरसिकः’ इति पाठान्तरं प्रभावकचरित्रे (पृ० १४१) ।

४ ‘शारूढं स्मरति च सवित्रीं च सुभुवं’ इति प्रभावक-चरित्र-पाठः ।

५ छायाकारणात् शिरसि घृतानि अद्यापि भूमौ पतन्ति ।

प्राप्तमिह पत्रत्वं तरुवर ! किमु करोषि ? ॥

६ ‘पत्तह एहु पत्तत्तणं, वरतर ! काइं०’ इति पाठः उपदेश-रत्नाकरे (५७ पत्राङ्के) ।

“कथासु ये लब्धरसाः कवीनां
ते नानुरज्यन्ति कथान्तरेषु ।
न ग्रन्थिपर्णप्रणयाश्चरन्ति

कस्तूरिकागन्धमृगास्तृणेषु ॥ १ ॥”—उपजातिः

तदाकर्ण्य स्नेहं दधौ, सूरिभिः सचिवाश्चोचिरे—श्रीआमो नृप उत्तमप्रज्ञ एवं
भाषणीयः—

“अस्माभिर्यदि वः कार्यं, तदा धर्मस्य भूपतेः ।

सभायां छन्नमागम्य, स्वयमापृच्छयतां द्रुतम् ॥ १ ॥”—अनु०

अस्माकमिति हि प्रतिज्ञाऽस्ति धर्मेण राज्ञा सह-स्वयमामः समेत्य त्वत्समक्षं यदा-
ऽस्मानाकारयति किल तदा तत्र यामः, नान्यथेति; प्रतिज्ञालोपश्च नोचितः सत्यवादिनां
प्रतिष्ठावताम् । ततो मन्त्रिण उपकन्यकुञ्जेशमाजगमुः । सूरिणा यदुक्तमुक्तम्, लेखश्चा-
दर्शितं । तत्र लिखितं यथा—

“विञ्ज्ञेण विणावि गया, नरिंदभवणेषु हुंति गारविया ।
विंज्ञो न होइ वंज्ञो, गएहि बहुएहिवि गएहिं ॥ १ ॥—आर्या
माणससरह सुहाइं, जइवि न लब्धंति रायहंसेहिं ।
तहवि न तस्स तेण विणा, तीरुच्छंगा न सोहंति ॥ २ ॥—,
परिसेसियहंसउलं—पि माणसं माणसं न संदेहो ।
अन्नत्थवि जत्थ गया, हंसा विवया न भन्नंति ॥ ३ ॥—,
हंसा जहिं गया तहिं, गया महिमण्डणा हवंति ।
छेहउ ताह महासर—ह जे हंसेहिं मुच्चन्ति ॥ ४ ॥—,
मलयउ सचंदणुच्चिय, नइमुहहीरंतचंदणदुमोहो ।
पव्वभट्टं पि हु मलया—उ चंदणं जाइ महयगं ॥ ५ ॥—,”

१ विन्ध्येन विनाऽपि गजा नरेन्द्रभुवनेषु भवन्ति गौरविताः ।

विन्ध्यो न भवति वन्ध्यो गतेषु बहुकेष्वपि गजेषु ॥ १ ॥

मानससरोवरस्य सुखानि यद्यपि न लभ्यन्ते राजहंसैः ।

तथापि न तस्य तैर्विना तीरोत्सङ्गा न शोभन्ते ॥ २ ॥

परिशेषितहंसकुलमपि मानसं मानसं न सन्देहः ।

अन्यत्रापि यत्र (कुत्र) गता हंसा विवयसो न भण्यन्ते ॥ ३ ॥

हंसा यत्र गतास्तत्र गता महीमण्डना भवन्ति ।

छेदस्तेषां महासरसां यानि हंसैर्मुच्यन्ते ॥ ४ ॥

मलयः सचन्दन एव नदीमुखहियमाणचन्दनद्रुमौघः ।

प्रभ्रष्टमपि च मलयात् चन्दनं प्राप्नोति महार्घताम् ॥ ५ ॥

अग्रायन्ति महुयरा-ऽविकं कमलायराण मयरंदं ।
 कमलायरोवि दिट्ठो, सुओवि किं महुयरविहुणो ? ॥ ६ ॥
 इकेण कुच्छुहेणं, विणावि रयणायरुच्चिय समुदो ।
 कुच्छुहरयणंपि उरे, जस्स ठियं सुच्चिय महग्घो ॥ ७ ॥
 तइ मुक्काणवि तरुवर !, फिट्ठइ पत्तत्तणं न पत्ताणं ।
 तुह पुण छाया जइ होई कहवि ता तेहि पत्तेहिं ॥ ८ ॥
 जे केवि पइ महिमं-डलम्मि ते उच्छुदेहसारिच्छा ।
 सरसा जडाण मब्भे, विरसा पत्तेसु दीसन्ति ॥ ९ ॥
 संपेइ पहुणो पहुणो, पहुत्तणं किं चिरंतणपहुणं ? ।
 दोसगुणा गुणदोसा, एहिं कया नं हुं कया तेहिं ॥ १० ॥

एतद् वाचयित्वा सौत्कण्ठं नृपः सारकतिपयपुरुषावृतोऽचालीत्, गोदावरीतीरग्राम-
 मेकमगमत्, तत्र खण्डदेवकुले वासमकार्षीत् । देवकुलाधिष्ठात्री व्यन्तरी सौभाग्यमोहिता
 गङ्गेव भरतं भेजे । प्रभाते करभमारुह्य तां देवीमापृच्छय प्रभुपादान्तं प्राप, गाथार्धं पपाठ—

आग्रायन्ति मधुकरा अप्येकं कमलाकराणां मकरन्दम् ।
 कमलाकरोऽपि दृष्टः श्रुतोऽपि किं मधुकरविहीनः ? ॥ ६ ॥
 एकेन कौस्तुभेन विनापि रत्नाकर एव समुद्रः ।
 कौस्तुभरत्नमपि उरसि यस्य स्थितं स एव महार्घः ॥ ७ ॥
 त्वया मुक्तानामपि तरुवर ! भ्रश्यति पत्राणां न पत्रत्वम् ।
 तव पुनश्छाया यदि भवति कथमपि तैः पत्रैः ॥ ८ ॥
 ये केऽपि प्रभवो महीमण्डले ते ह्युच्छुदेहसदृशाः ।
 सरसा जटानां (जडानां) मध्ये विरसोः पत्रेषु (पात्रेषु) दृश्यन्ते ॥ ९ ॥
 सम्प्रति प्रभवः प्रभवः प्रभुत्वं किं चिरन्तनप्रभूणाम् ? ।
 दोषगुणा गुणदोषा एभिः कृता नैव कृतास्तैः ॥ १० ॥

१ प्रभावकचरित्रेऽपि इमाः सप्त गाथा दृश्यन्ते, परन्तु तत्राशुद्धत्वाद् बहुधा पाठभिन्नता इति प्रतिभाति; अयं
 तु विशेषो यद् निम्नलिखिता गाथा तत्राधिकाः । तत्रेयं तु प्राथमिका—

गमयमाणसुचंदणु भमररयणायक सेरि खंडु ।
 जडवच्छयु वप्पभट्टि किउ सत्रुपगाहासंडु ॥
 खंडविणावि अखंड मंडलोच्चेव पुण्णिमाचंदो ।
 हरसिरिगयंपि सोहइ ननेइ विमलं ससिरकंडम् ॥
 जड सव्वच्छअहच्चिय उवरिं सुमणाणि सव्वरुक्खणं ।
 दावेविव उंति गुणा यहु पत्तिया पावए कोडिम् ॥

अनयोर्गाथयोरेका तु 'तइ मुक्कावि०' इति गाथायाः पुरतः, अन्या तु तदुत्तरतः ।

२ एतत्स्थाने निम्नलिखिता गाथा प्रभावकचरित्रे—

इय उंजुयसीलालं कियण यायपडियवयण सोहाणा ।
 गुणवंतं झाण पहुणो पहुणो गुणवंतया दुलहा ॥

“अज्जवि सा सुमरिज्जइ को नेहो एगराईए ।”

सूरिहिं प्राह—

“गोलानइतीरे सुन्नदेउलंमि जंसि वासमिओ ॥ १ ॥”

इत्यन्योन्यं गाढमालिलिङ्गतुरुभौ । तत आम आह स्म—

“अद्य मे सफला प्रीति-रद्य मे सफला रतिः ।

अद्य मे सफलं जन्म, अद्य मे सफलं फलम् ॥ १ ॥”

रात्रौ इष्टगोष्ठी ववृते मधुमधुरा । ततः प्रभाते सूरि(णा) धर्माय आमस्य विशिष्टपुरुषा दर्शिताः । एते आमनृपनराः किलास्मानाह्वातुमायाता इति । सूरिभिरुक्तम्-आम ! आगम्य-ताम् । धर्मेण राज्ञा पृष्टं विशिष्टजनपार्श्वे-भो आमप्रधाननराः ! स भवतां स्वामी कीदृग्रूपः ? । तैर्निर्गदितम्-यादृगयं स्थगीधरस्तादृशोऽस्ति । प्रथमं मातुलिङ्गं करे धृत्वा आम आनीतोऽस्ति । सूरिणा पृष्टम्-भोः स्थगीधर ! तव करे किमेतत् ? । स्थगीधरभूतेन आमे-नोक्तम्-बीजउरा (द्वितीयो राट्) इति । क्षणार्धेन वार्तामध्ये सूरिभिः सूक्तमवतारितम्-
३“तत्तीसीयलीमेल्लावा केहा, धणउत्तावली पिउमंदसिणेहा ।

विरहिं माणसु जेमरइ तसु कवण निहोरा कन्नि ए वत्तडी जणु जाणइ दोरा ॥१॥”

इत्यादि गोष्ठ्यां वर्तमानायां स्थगीधर श्रीआमराजश्चिद्रूपको मेलापकान्निःसृत्य पुराद् वहिः स्थाने स्थाने स्थापितैर्वाहनैः कियतीं भुवं प्रत्याक्रामत् तावता (सूरिभिर्धर्मनृपो गोपगिरिगमनाय पृष्टः, धर्मेण प्रतिज्ञा स्मारिता, सूरिभिः तत्पूर्तिः स्थगीधररूपेणामागम-नेनोक्ता, प्रधानजनः) पृष्टः । तेनोक्तम्-सत्यं सूरिवचः । हस्तौ दर्शितौ, राजा तेन वाक्सं-वादेन प्रीतः, “अज्जवि सा परितप्पइ” इत्यादि सर्वं सारस्वतविलसितमिति निरचैषीत् । शीघ्रं शीघ्रं गोपालगिरिं गतः, पताकातोरणमञ्चप्रतिमञ्चादिमहास्तत्रासन्, दिवसाः कल्पि अतिक्रान्ताः । ततः श्रीसिद्धसेनसूरयो वार्धकेन पीडिता अनशनं ग्रहीतुकामाः श्रीवष्प-भट्टिसूरीणामाकारणाय गीतार्थयुगलं प्रैषिषुः, तं गुरोर्लेखमदीदृशत् । तत्र लिखितं यथा—

“अध्यापितोऽसि पदवीमधिरोपितोऽसि

तत् किंचनापि कुरु वष्पभट्टे(टे) ! प्रयत्नात् ।

प्रायोपवेशनरथे विनिवेश्य येन

संप्रेषयस्यमरधाम नितान्तमस्मान् ॥ १ ॥”-वसन्त०

१ अद्यापि सा स्मर्यते कः स्नेह एकरात्र्या ।

२ गोदावरीनदीतीरे शून्यदेवकुले यदसि वासमितः ॥ १ ॥

३ तप्तशीतलयोर्मेलापकः कीदृशः ? धनपुत्रबालिनोः प्रियमन्दस्नेहयोः ।

विरहे मनुष्यो यो म्रियते तस्य किं निष्क्रयणं ? कर्णे एषा वार्ता जनो जानाति दुर्लभम् ॥ १ ॥

४ ‘तच्छीसी अलामेल्लावा केहा णण उत्तावली प्रियमंदसिणेहविरहिहिं ।

माणसु जं मरइ तसु कवण निहोरा कलिपवित्तडी जणु जाणइ दोरा ॥’ इति पाठः प्रभावक-चरित्रे (पृ० १४४) ।

५ एतद्वाक्याया अर्थानां साष्टकं शतं व्याख्यातं वष्पभट्टिसूरिभिः, परन्तु न च सर्वेषु लभ्यन्ते, अर्थचतुष्टयं तु प्रभावकचरित्रे दृश्यते ।

तद् दृष्ट्वा आमभूपतिमापृच्छय मोढेरकं पुरं ब्रह्मशान्तिस्थापितवीरजिनमहोत्स-
वाढ्यं प्रापुः, ते गुरून् ववन्दिरे । गुरवोऽपि तान् वाढमालिङ्ग्य आलापयांवभूवुः—
वत्स ! गाढमुत्कण्ठितमस्माकं हृदयं, मुखकमलकमपि विस्मृतं, राजानुगमनमस्माकं दुःखा-
यासीत्, कारय साधनं, अनृणीभव । ततोऽन्त्याराधनाचतुःशरणगमनदुष्कृतगर्हासुकृ-
तानुमोदिना तीर्थमालावन्दनादिविधिना विधापिता, देवलोकललनानयनत्रिभागपात्रता-
मानञ्चुः । शोक उच्छलितः । ततो वप्पभट्टिः श्रीमद्भोविन्दसूरये श्रीनन्नसूरये च गच्छ-
भारं समर्प्य श्रीआमपार्श्वं समागतः, पूर्ववत् समस्यादिगोष्ठयः स्फुरन्ति ।

एकदा सूरिनृपसभायां चिरं पुस्तकाक्षरदत्तदृक् तस्थौ । तत्रैका नर्तकी नृत्यन्ती आसीद्
रूपदासीकृताप्सराः । सूरिर्दृग्नीलनिवारणाय तस्याः शुकपिच्छनीलवर्णायां नीलकञ्चु-
लिकायां दृशं निवेशयामास । आमस्तथा दृष्ट्वा मनसि पपाठ—

“सिद्धंततत्तपारं—गयाण जोगीण जोगजुत्ताणं ।

जइ ताणंपि मयच्छी, मणंमि ता सच्चिय पमाणं ॥ १ ॥”—आर्या

आमो रात्रौ पुंवेषितां नर्तकीं सूरिवसतौ प्रैषीत् । तया सूरीणां विश्रामणाऽऽरब्धा ।
करस्पर्शेन ज्ञाता युवतिः । सूरीणाऽभिहिता—का त्वम् ? कस्मादिहागता ? अस्मासु
ब्रह्मव्रतनिविडेषु वराकि ! भवत्याः कोऽवकाशः ? वात्याभिर्न चलति काञ्चनाचलः ।
सयोक्तम्—भवद्भ्यः उपदेष्टुमागता—

“राष्ट्रे सारं वसुधा, वसुधायामपि पुरं पुरे सौधः ।

सौधे तल्पं तल्पे, वराङ्गनाऽनङ्गसर्वस्वम् ॥ १ ॥”—आर्या

इति । किञ्च—

“प्रियादर्शनमेवास्तु, किमन्यैर्दर्शनान्तरैः ? ।

प्राप्यते येन निर्वाणं, सरागेणापि चेतसा ॥ २ ॥”—अनु०

श्रीआमेन प्रेषिताऽहं भवतां प्राणवल्लभा शुश्रूषार्थम् । ततः सूरिशक्रौ वदति स्म—
अस्माकं ज्ञानद्वक्प्राप्तद्रव्याणां नैव व्यामोहाय प्रगल्भसे—

“मलमूत्रादिपात्रेषु, गात्रेषु मृगचक्षुषाम् ।

रतिं करोति को नाम, सुधीर्वर्चोऽगृहेष्विव ? ॥ १ ॥”—अनु०

साऽपि निर्विकारं सूरिवरं निश्चित्य ध्वनच्चेता प्रातर्नृपतिसमीपं गता । पृच्छते राज्ञे
रात्रीयः सूरिवृत्तान्तः कथितस्तथा । पाषाणघटिता इव तव गुरवः । नवनीतपिण्डमयोऽशेषो
वराको लोकः । यावन्तः कपटप्रपञ्चा हाव-भाव-कटाक्षक्षेप-भुजाक्षेप-चुम्बन-नखदन्तक्षता-
दिविलासास्ते सर्वे आजन्मशिक्षितास्तत्र प्रयुक्ताः, पुनस्तिलतुषत्रिभागमपि मनोऽस्य नाचा-
लीत् । अनुराग-बलात्कार-फूत्कार-भीदर्शन-हत्यादानादिभिर्विभीषिकाभिरपि नाक्षुभत् ।
तदेष मन्ये महावज्रमयो न देवकन्याभिर्न विद्याधरीभिर्मनागङ्गनाभिश्चाल्येत, मानुषीणां

१ सिद्धान्ततत्त्वपारगतानां योगिनां योगयुक्तानाम् ।

यदि तेषामपि मृगाक्षी मनसि ततः सैव प्रमाणम् ॥ १ ॥

तुं को कथा ? । अस्मिन् सूरौ धर्मस्थैर्ययुते नृपो विस्मयानन्दाभ्यां कदम्बमुकुलस्थूलरोमाञ्च-
कञ्चुकितगात्रः संवृत्तः । दध्यौ च गुरुं ध्याने प्रत्यक्षं कृत्वा—

“न्युञ्जने यामि वाक्यानां, दृशोर्याम्यवतारणम् ।

बलिक्रियेह सौहार्दं, हृद्याय हृदयाय ते ॥ १ ॥”—अनु०

प्रातर्गुरवः समाजग्मुः । राजा ह्रीणो न वदति किञ्चित् । सूरिभिर्वर्णितम्—राजन् ।
मां लज्जिष्ठाः, महर्षीणां दूषणभूषणान्वेषणं राज्ञा कार्यम्, न दोषः । राज्ञोक्तम्—अलमतीत-
वृत्तान्तचर्यया । एतदहमुत्तम्भितभुजो ब्रुवे युष्मान् ब्रह्मधनान् समवलोक्य—

“धन्यास्त एव धवलायतलोचनानां

तारुण्येदर्पधनपीनपयोधराणाम् ।

क्षामोदरोपरि लंसत्रिवलीलंतानां

दृष्ट्वाऽऽकृतिं विकृतिमेति मनो न येपाम् ॥ १ ॥”—वसन्त०

इत्युक्त्वा दण्डप्रणामेन प्रणनाम आमः ॥

अन्येद्युः राजा राजपथेन सञ्चरमाणो हालिकप्रियां एरण्डबृहत्पत्रसंवृत्तस्तनविस्तरां
एरण्डपत्राणि विचिन्वतीं गृहपार्श्वत्यभागे दृष्ट्वा गाथार्धं योजितवान्—

“तैद्वि वरनिगयदलो एरण्डो सोहृद् व तरुगणां ।”

तत् सूरीणां पुरः समस्यात्वेन समर्थितवान् । सूरय ऊचुः—

“इत्थं घरे हलियवह् इहहमित्तत्थणी वसइ ।”

राजा विस्मितः—अहो सारं सारस्वतम् ॥

अन्यदा सायं प्रोषितभर्तृकां वासभवनं यान्तीं वक्रग्रीवां दीपकरां ददर्श । गाथार्धं प्रोचे—

“दिट्ठो वंक्कगीवा अदीवउपहियजायाए ।”

सूर्यग्रे पपाठ । सूरिर्गाथापूर्वार्धमुवाच—

“प्रियसंभरणपल्लुद्विअंसुधारानिवायभीथाए ॥ १ ॥” ..

इति । सूरिभूपौ सुखेन कालं गमयतौ धर्मपरौ ॥

अन्यदा धर्मनृपेण प्रहितः आमनृपस्य पार्श्वे दूत एत्यावोचत्—राजन् ! तव विचक्ष-
णतया धर्मनृपः संतुष्टः, पुनः स आह—भवद्भिर्वयं छलिताः, यतो भवद्भ्यो गृहमागतेभ्यो
मास्माभिर्महानल्पोऽपि सत्कारः कृतः । अधुना शृणुत—अस्मद्राज्ये वर्धनकुञ्जरो नाम
महावादी बौद्धदर्शनो विदेशादागतस्तेन सह संवादं जिघृक्षुः यः कोऽपि वो राज्ये

१ ‘वाक्याय दृग्भ्यां याम्यवतारणे’ इति पाठः प्रभावक-चरित्रे (पृ० १५२) ।

२ ‘बलिर्विधीये सौहार्दहृद्याय हृदयाय च’ इति पाठान्तरं प्रभावक-चरित्रे (पृ० १५२) ।

३ तदापि वरनिगतदल एरण्डः शोभते एव तरुगणेषु ।

४ अत्र (पञ्चांशे) गृहे हालिकवधूः एतावन्मात्रस्तना वसति ।

५ दृष्टावक्रग्रीवा.....

६ प्रियस्वरणपल्लुविताशुधारानिपातभीत्या ।

वादी भवति स आनीयताम् । अस्माकं भवद्भिः सह चिरं वैरम् । यः कोऽपि ज्ञादी जयी भविष्यति तत्प्रभुरपरस्य राज्यं ग्रहीष्यति । मम वादिना यदा जितं तदा त्वदीयं राज्यं मया ग्राह्यम् । यदि तव वादिना जितं तदा मदीयं राज्यं त्वया ग्राह्यम् । अयं पणः वाग्युद्धमेवास्तु, किं मानवकदर्थनेन ? । आमेनोक्तम्—दूत ! त्वया यदुक्तं तद् धर्मेण कथापितं अथवा स्वतुण्डकण्डनिमात्रेणोक्तम् ? । यदि मे तव प्रभुः सप्ताङ्गं राज्यं वादे जिते समर्पयिष्यति इदं सत्यं तदा वयं वादिनमामन्यागच्छामः । दूतेनोक्तम्—कारणवशात् युधिष्ठिरेणापि द्रोणपर्वण्यसत्यं भाषितम् । मत्प्रभुस्तु कारणेऽपि न मिथ्या भाषते । आमेन दूतः प्रैपि, उक्तदिनोपरि वप्पभट्टिं गृहीत्वा अर्धप्रथे उक्तस्थाने अगमत् । धर्मभूपतिरपि वर्धनकुञ्जरं वादीन्द्रमादाय तत्राजगाम । परमारवंशनरेन्द्रमहाकविवाक्पतिनामानं स्वसेवकं सहादाय समानिन्ये । उचितप्रदेशे आवासान् दापयामास । ततो वादिप्रतिवादिनौ पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहेण वादमारेभाते । सभ्याः कौतुकाक्षिताः पश्यन्ति । द्वावप्यसामान्यप्रतिभौ जौ च । वादे पणमासा गताः । द्वयोर्मध्ये कोऽपि न हारयति, कोऽपि न जयते । आमेन सूरयः प्रोक्ताः—सर्वाङ्गराजकार्याणां प्रत्यूहः स्यात् (तस्मात्) निर्जीयतामसौ शीघ्रम् । सूरिणा भणितम्—प्रभाते निग्रहीष्यामि, मा स्म वो भ्रान्तिरभूत् । रात्रौ सूरेश्वरेण मन्त्रशक्त्या मण्डले हारार्धहारमणिकुण्डलमण्डिताङ्गी दीप्ताङ्गरागवसना दिव्यकुसुमपरिमललुलितभवनोदरा भगवती भारती साक्षादागता चतुर्दशभिः काव्यैः साद्यस्कैर्दिव्यैः स्तुता । देव्या उक्तम्—वत्स ! केन कारणेन स्मृता ? । सूरिवरेण भणितम्—पणमासा वादे लप्ताः, तथा कुरु यथा वादे निरुत्तरीभवति । वाग्देव्या गदितम्—वत्स ! अहं अनेन प्राक् सप्तभवानाराधिता, मयाऽत्र भवेऽस्मै अक्षयवचना गुटिका दत्ता । तत्प्रभावाच्चकिनिधिधनमिव नास्य वचो ज्ञायते । सूरिणोक्तम्—त्वं देवि ! जैनशासनविरोधिनी येन मे जयश्रियं न दत्ते ? । भारत्यूचे—वत्स ! जयोपायं ब्रुवे, त्वया प्रातर्वादारम्भे सर्वे वदनशौचं कारणीयाः पार्षद्याः, गण्डूपं कुर्वतस्तस्य वदनाच्च गुटिका ममेच्छया पतिष्यति, तदा त्वया जेष्यति(ते), एकं तु याचे—मे स्तुतेः चतुर्दशं काव्यं कस्याप्यग्रे न प्रकाश्यम्, तत्पठने हि मया ध्रुवं प्रत्यक्षया भाव्यम्, कियतां प्रत्यक्षा भवामि ? क्लेशेनालम् । एवमुक्त्वा देवी विद्युज्झाङ्गारलीलया तिरोदधे । सूरिभिर्निशि परमाप्तः शिष्य एको वाक्पतिराजसमीपे प्रतिहित्योदितम्, यथा सूरयो वदन्ति—त्वं राजन् ! विद्यानिधिः, अस्माकं लक्षणावतीपुरीपरिचितचरः, तदाऽवादीः—भगवन् ! निरीहा भवन्तः, कां भवद्भक्तिं दर्शयामि ? । तदा वयं अवोचामः—अवसरे कामपि भक्तिं कारयिष्यामः । भवद्भिर्भणितं तथाऽस्तु । इदानीं सोऽवसरोऽत्र समायातः । वाक्पतिना सूरिशिष्यः (भणितः)—किं सूरयः समादिशन्ति मे ? आदिष्टं करवै ध्रुवम् । शिष्यो न्यवेदयत्—राजन् ! गुरवः समादिशन्ति—प्रातः धर्माभ्योः सदःस्थयोः सतोस्त्वया वाच्यं यथा वदनशौचं वित्ता भारती न प्रसीदति, तस्माद् वादिप्रतिवादिसभ्यसभ्येशाः सर्वे शौचं कुर्वन्तु, एताव्रति कुते

भवतां नः सर्वस्नेहः कृत एव । वाक्पतिना तदङ्गीकृतम् । शिष्येणोपगुरुं गत्वा तत् सत्य-
तिज्ञातं कथितम् । तुष्टा गुरवः । प्रत्यूषं उदयति भगवति गभस्तिमालिनि लाक्षालिम् इव
प्राचीमुखे राजानौ सभायामगाताम् । वाक्पतिना सर्वे वदनशौचं कारिताः, बौद्धवादी-
न्द्रोऽपि, तस्य वदनकमलाद् विगलिता गुटिका पतद्गृहे, वप्पभट्टिशिष्यैः पतद्गृहो जनैः
दूरे कारितः । गुटिका सूरिन्द्रसात् जाता । बौद्धो गुटिकाहीनः सूरिणा पार्थेन कर्ण इव
दिव्यशक्तिमुक्तो निःशङ्कं वाक्पृषक्तैर्हतोः निरुत्तरीकृतो राहुग्रस्तश्चन्द्र इव हिमानीविलुप्त-
रुपण्ड इव भृशं नैस्तेजसं भेजे । तदा श्रीवप्पभट्टेर्निर्विवादं वादिकुञ्जरकेसरीति विरुदं
स्वैः परैश्च दत्तम् । धर्मेण सप्ताङ्गं राज्यं आमाय दत्तम् । लाहीदं, धर्माद्धि राज्यं लभते, का
चर्चा ? आमेन गृहीतं, तदा सूरिणा आमः प्रोक्तः—राजन् ! पुना राज्यं धर्माय देहि ।
महीदानमिदं शोभते च ते । राजस्थापनाचार्याश्च यूयम् । पारम्पर्येण श्रीरामेण वनस्थे-
नापि सुग्रीवविभीषणौ राजीकृतौ । त्वमप्यैदं युगीननृपेषु तत्तुल्यः । एतद्वचनसमकालमेव
आमेन गाम्भीर्यौदार्यधान्ना धर्माय तद्राज्यं प्रत्यर्पि, स परिधापितः । मत्ता ये दन्तिनस्ते
शतं, तुङ्गास्तुरङ्गाः सहस्रं सद्वथा (प्लवाः) रथाः शतं वादित्राणि इति प्रादायि । ततः स्वं
स्वं स्थानं गताः सर्वे । सूरिभूपौ यशोधवलितसप्तभुवनौ गोपगिरौ महावीरमवन्दिषाताम् ;
तदा सूरिकृतं वीरस्तवनम्—“शान्तो वेषः शमसुखफली”त्यादिकान्यैकदेशमयं, अद्यापि
सङ्गे पठ्यते । सङ्गेन प्रभुर्वचन्दे तुष्टुवे च—

“रवेरेवोदयः श्लाघ्यः, कोऽन्येषामुदयग्रहः ? ।

न तमांसि न तेजांसि, यस्मिन्नभ्युदिते सति ॥ १ ॥”

अन्यदा स्वपरसमयसूक्तैः प्रबोध्य राजा प्रभुभिर्मद्यमांसादिसप्तव्यसननियमं ग्राहितः,
सम्यक्त्वमूलैकादशव्रतनिरतश्च श्रावकः कृतः । द्वादशं व्रतं चातिथिसंविभागरूपं प्रथमचर-
मजिननृपाणां निषिद्धं सिद्धान्ते ॥

एकदा लक्षणावल्यां बौद्धो वर्धनकुञ्जरो धर्मनृपमाह सगद्गदम्—अहं वप्पभट्टिना
जितस्तन्मे न दूषणम् । वप्पभट्टिर्हि भारती नररूपा प्रज्ञामयपिण्डः गीःपुत्रः, तन्न
दुनोति, तत् तु दुनोति यत् तव सभ्येनासौ वाक्पतिराजेन सूरिकृतभेदात् मम मुखशौ-
चोपायेन गुटीं हारयामास । एतावदभिधाय स तारं तारं रुरोद, स निवारितः क्षमापेन
रोदनात् । उक्तं च येन नश्चिरसेवकोऽनेकसमराङ्गणलब्धजयप्रतिष्ठो महाप्रबन्धकविः
पराभवितुं न रोचते । क्षमस्वेदमस्यागः । ततो बौद्धो जोषं स्थितः ॥

इतरेद्युर्यशोधर्मनाम्ना समीपदेशस्थेन वलवता भूपेन लक्षणावतीमेत्यरणे धर्मनृपो व्या-
पादितः, राज्यं जगृहे । वाक्पतिरपि वन्दीकृतः । तेन कारागृहस्थेन गौडवधसंज्ञं प्राकृतं
महाकाव्यं रचयित्वा यशोधर्माय राजेन्द्राय दर्शितम् । तेन गुणविशेषविदा ससत्कारं
वन्दिर्मुक्तः क्षमितश्च (यतः) “विद्वान् सर्वत्र पूज्यते” । ततो वाक्पतिर्बप्पभट्टिसमीपं गतः ।

द्वयोस्तयोर्मैत्री पूर्वमेवासीत्, तदानीं विशेषतोऽवृधत् । तेन वाक्पतिना सह महवि-
जयारूढं प्राकृतं महाकाव्यं वद्धम्, आमाय दर्शितम् । आमो हैमटक्कं लक्ष्मसै
व्य(शि)श्रियत् ।

“कियती पञ्चसहस्री, कियती लक्षा च कोटिरपि कियती ? ।

औदार्योन्नतमनसां, रत्नवती वसुमती कियती ? ॥ १ ॥”—आर्या

अपरेद्युः प्रभुः श्रीआमेन पृष्टः—भगवन् ! यूयं विद्यया तपसा च लोके लब्धपरमलेखाः,
किमन्योऽपि कोऽपि क्वाप्यास्ते यो भवतस्तुलालेशमवाप्नोति ? । बप्पभट्टिरभाषीत्—अव-
निपते ! मम गुरुबान्धवौ गोविन्दाचार्यनन्नसूरी सर्वैर्गुणैर्मदधिकौ गुर्जरधरायां, (श्रुत्वा
राजा तत्र सूरिपार्श्वे गतः प्रच्छन्नः, सूरिश्च प्रसंगागतान्) कामाक्तान् रागवादान् पल्लव-
यन्नासीत् । राज्ञा श्रुतं तत् सर्वं, अरुचिरुत्पन्ना । अहो ! वयं कामिनोऽपि नैतान्
भावान् विद्मः, अयं तु वेत्ति सम्यक्, तस्मादवश्यं नित्यं योषित्सङ्गी, किमस्य प्रणामेन ? ।
अकृतनतिरेव उत्थाय राजा गोपगिरिमगात् । चिराद् दृष्टः क्षमाप इति रणरणकाक्रान्त-
स्वान्ता गुरवो वन्दापयितुमैयरुः । राजा निरादरो न वन्दते तथा । एवं कतिपयानि
दिनानि गतानि । एकदा गुरुभिः पप्रच्छे—राजन् ! यथा पुराऽभूस्त्वं तथेदानीं भक्तो
नासि, किमस्माकं दोषः कोऽपि ? । राजा स्माह—सूरिवर ! भवाद्दृष्ट्वा अपि कुपात्रश्लाघां
कुर्वते, किमुच्यते ? । सूरिरुचे—कथम् ? आमः प्राह—यौ भवद्भिः स्वौ गुरुबान्धवौ स्तुतौ
तत्र गत्वा एको नन्नसूरिनामा दृष्टः शृङ्गारकथाव्याख्यानलम्पटस्तपोहीनो लोहतरण्डतुल्यो
मज्जयति च भवान्धौ, तस्मान्न किञ्चिदेतत् । सूरयो मपीमलिनवदनाः स्वां वसतिमगुः ।
तत्रोपविश्य द्वौ साधू मोढेर(क)पुरं प्रहितौ तत्पार्श्वे, तत्र कथापितम्—आमः अकृत-
प्रणामो भवत्पार्श्वदागतः, एवमेवं युवां निन्दति, तत् कर्तव्यं येनासौ भवत्स्वन्येष्वपि
श्रवणेष्ववज्ञावाञ्छा जायेत । सर्वं तत्रत्यं ज्ञात्वा तौ द्वावपि गुटिकया वर्णस्वरपरावर्तं कृत्वा
वेषधरौ गोपगिरिमीयतुः । श्रीऋषभध्वजप्रबन्धनाटकं नवं ववन्धतुः । नटान् शिक्षया-
मासतुः । आमराजं अवसरं यथाचतुः । राज्ञा अवसरो दत्तः । मिलिताः सामाजिकाः
तत्र तद्रसभावज्ञाः । ताभ्यां तन्नाटकं दर्शयितुमारेभे । भरतबाहुबलिसमरावसरोऽभि-
धीयते, तदा व्यूहरचनाशस्त्रद(झ?)लकारवीरवर्णनाभट्टकोलाहलाश्वोत्थापनझल्लरिझणझण-
त्कारादि ताभ्यां वर्णितुमारब्धं धारारूढश्च रसोऽवातारीत्, अत्रान्तरे नन्नसूरिगोविन्दा-
चार्यौ स्वरूपमुद्रे प्रकाश्य आहतुः—राजन् ! भट्टा भट्टाः ! शृणुत कथायुद्धमिदं, न तु
साक्षात्, अलं सम्भ्रमेण, इत्युक्त्वा लज्जिता विस्मिताश्च ते राजाद्याः संवृत्याकारमस्थुः ।

१ ‘मद्रमहीविज०’ इति पाठः प्रभावक-चरित्रे (पृ० १६१) ।

२ तस्य वर्णनं प्रभावक-चरित्रे (पृ० १६२)—

“तद्यानैकमनीभूय, चकर्ष क्षुरिकां निजाम् ।

मारिमारीति शब्देन, नदन् सिंह इव कुधा ॥ १ ॥”

तदा गोविन्दाचार्येनन्नसूरिभ्यां भूयोऽप्यभाणि-किल शृङ्गारानुभविनो वयं इति तं
सम्यक् व्याख्यातुं विद्मः, किं समराजिरमपि भवद्वत् प्रविष्टाः स्मः? कुरङ्गा इव शस्त्रे
दृष्टेऽपि विभिमः, आवाल्याद् गृहीतव्रताः परे भीरवः स्मः, परं भारतीप्रभाववचनशक्त्या
रसान् सर्वान् जीवद्भू(पा)निव दर्शयामः । मोढेरके ये ते चात्स्याधनभावव्याख्याता(र): ते
वयं नन्नसूरयः, इमे च गोविन्दाचार्याः, भवतां तदा मृषा विकल्पः समजनि । राजा सद्यो
ललजे, तौ सूरी क्षमयामास, आनर्चं वप्पभट्टिं च । तौ कतिचिद् दिनानि उपराजं
स्थित्वा वप्पभट्टयनुज्ञया पुनर्मोढेरकपुरमगाताम् । गतः समयः कियानपि ॥

अन्यदा गाथकवृन्दमागतं तन्मध्ये वालिकैका सतालं नीलोत्पललोचना मृगाङ्गमुखी
किन्नरस्वरा विदुषी गायति । तां दृष्ट्वा मदनशरजर्ज(रः स्म)रोत्कटज्वरो गलितविवेको गत-
प्रायशौचधर्माभिनिवेशः कान्यकुब्जेशः पद्यद्वयं प्रभुप्रत्यक्षमपाठीत्—

“वक्रं पूर्णशशी सुधाऽधरलता दन्ता मणिश्रेणयः

कान्तिः श्रीर्गमनं गजः परिमलस्ते पारिजातद्रुमाः ।

घाणी कामदुघा कटाक्षलहरी सा कालकूटच्छटा

तत् किं चन्द्रमुखि ! त्वदर्थममरैरामन्थि दुग्धाम्बुधिः ? ॥ १ ॥—शार्दूल०

जन्मस्थानं न खलु विमलं वर्णनीयो न वर्णो

दूरे शोभा वपुषि निहिता पङ्कशङ्कां तनोति ।

विश्वप्रार्थ्यः सकलसुरभिद्रव्यगर्वापहारी

नो जानीमः परिमलगुणो वैस्तुकस्तूरिकायाः ॥ २ ॥”—मन्दाक्रान्ता

सूरिभिश्चिन्तितम्—अहो ! महतामपि कीदृग् मतिविपर्यासः—

“भस्त्रा काचन भूरिरन्ध्रविगलत्तत्तन्मलक्लेदिनी

सा संस्कारशतैः क्षणार्धमधुरां वाह्यामुपैति द्युतिम् ।

अन्तस्तत्त्वरसोर्मिधौतमतयोऽप्येतां तु कान्ताधियाऽऽ-

श्लिष्यन्ति स्तवने नमन्ति चतुराः कस्यात्र पूत्कुर्महे ? ॥ १ ॥”—शार्दूल०

उत्थिता च सभा । त्रिभिर्दिनैर्भूषेन पुर्यां वहिः सौधं कारितं मातङ्गीसहितोऽत्र वत्स्यामि
इति धिया । तदवगतं वप्पभट्टिसूरिमिः । ध्यानप्रत्यक्षं हि तेषां जगद्भुतम् । ततोऽसौ
कुर्मणा नरकं मा-यासीदिति कृपयां तैर्निष्पद्यमाने-सौधे भारपट्टे निशि खटिकया बोधि-
दाम्नि मद्यानि लिखितानि । यथा—

१ 'तद् कालकूटं विपं' इति पाठः प्रभावक-चरित्रे (पृ० १६४) ।

२ 'दुग्धोदधिः' इति प्रभावक-चरित्र-पाठः ।

३ 'कस्तु कस्तू' इति पाठ उपदेश-रत्नाकरे (पृ० ५७) ।

४ 'स्तवते' इति उपदेश-रत्नाकर-पाठः ।

“शौचं(‘शैल्यं) नाम गुणस्तवैव तदनु स्वाभाविकी स्वच्छता
 किं ब्रूमः शुचितां भवन्त्य(न्ति)शुचयः सङ्गेन यस्यापरे ।
 किञ्चातः परमुच्यते स्तुतिपदं त्वं जीवितं देहिनां
 त्वं चेन्नीचपथेन गच्छसि पयः ! कस्त्वां निरोद्धुं क्षमः ? ॥ १ ॥—शार्दूल०
 सद्गुत्तसद्गुणमहाधर्ममहार्हकान्त !
 कान्ताधनस्तनतटोचितचारुमूर्ते ! ।
 आः पामरीकठिनकण्ठविलग्नभग्न !
 हा हार ! हारितमहो भवता गुणित्वम् ॥ २ ॥—वसन्ततिलका
 मयङ्गीसत्तमणसस्स मेयणी तहय भुज्जमाणस्स ।
 आभिडइ तुज्झ नायावलोक ! य को भट्ठधम्मस्स ? ॥ ३ ॥—आर्या
 उत्पहजायाइ असोहई य फलपुष्पपत्तरहियाए ।
 वोरीइ पयं दिंतो भो भो पामर ! हसिज्जहसे ॥ ४ ॥
 जीयं जलविन्दुसमं, संपत्तीओ तरंगलोलाओ ।
 सुमिणयसमं च पिम्मं, जं जाणुह तं करिज्जासु ॥ ५ ॥
 लज्जिज्जइ जेण जणे, मयलिज्जइ नियकुलक्रमो जेण ।
 कंठट्टिएवि जीवे, न हु तं कारिंति सप्पुरिसा ॥ ६ ॥”^७

प्रातरमूनि पद्यानि स्वयं आमो ददर्श, वर्णान् कवित्वगतिं चोपलक्षयामास । अहो !
 गुरुणां मयि कृपा । अहो मम पापाभिमुखतेति ललज्ज, दध्यौ च सांकल्पिकं मद(ह)जनं-
 गमीसंगमास्पदं पापं मयाऽऽचरितम्-। भारितोऽहं, कं यामि ? करोमि किं ? कथं गुरोर्मुखं
 दर्शयामि ? किं किं तपः समाचरामि ? किं तीर्थं सेवे ? ऊर्ध्वमुखं गृहीत्वा गच्छामि, शस्त्रे-

१ ‘शैल्यं’ इति प्रभावक-चरित्रे । २ ‘व्रजन्ति शुचयः’ इति पाठः प्रभावक-चरित्रे, उपदेश-रत्नाकरे
 तु ‘भवन्ति शुचयस्त्वत्सङ्गताऽन्ये यतः’ इति पाठः । ३ ‘किं वाऽतः परमस्ति ते’ इति पाठः प्रभावक-चरित्रे ।
 ४ ‘निवेद्धुं’ इति पाठः प्रभावक-चरित्रे । ५ ‘मूर्तिः’ इति पाठस्तु प्रभावक-चरित्रे ।

६ छाया—

मातङ्गीसक्तमनसो मेदनीं तथा च भुज्जमानस्य ।
 आभ्रइयते तव ‘नागावलोक !’ च को भट्ठधर्मस्य ? ॥ ३ ॥
 उत्पथजाताया अशोभन्त्याश्च फलपुष्परहितायाः ।
 बदर्याः पदं ददानो भो भो पामर ! हसिष्यसे ॥ ४ ॥
 जीवितं जलविन्दुसमं, सम्पत्तयस्तरङ्गलोलाः ।
 स्वप्नसमं च प्रेम, यत् जानासि तथा कुरु ॥ ५ ॥
 लज्जयते येन जने, मलिनीक्रियते निजकुलक्रमो येन ।
 कण्ठस्थितेऽपि जीवे, न हि तत् कुर्वन्ति सत्पुरुषा ॥ ६ ॥

७ इदं पद्यपदकं प्रभावक-चरित्रे श्रीवृष्णभट्टिप्रबन्धे दृश्यते, परन्तु तत्र तृतीयचतुर्थयोः पद्ययोर्विस्मयः-
 पाठान्तरभिन्नता च ।

णात्मानं घातयामि । एवं ह्य(दल?)वलायमानोऽनुचरानादिदेश-अग्निं प्रगुणयत । प्रगुणित-
स्तैरग्निः । समागताः श्रीवप्पभट्टिसूरयः । मिलितं चातुर्वर्ण्यम्, उक्तं तदधम् । यावत् सहसा
कृशानुं प्रविशत्यामस्तावद् बाहू धृत्वा सूरिभिरुक्तः—राजन् ! शुद्धोऽसि, मा स्म स्विद्येथाः ।
त्वया हि संकल्पमात्रेण तत् पापं कृतं न साक्षात्, संकल्पेनाग्निमपि प्रविष्टोऽसि, चिरं धर्मं कुरु ।

“मनसा मानसं कर्म, वचसा वाचिकं तथा ।

कायेन कायिकं कर्म, निस्तरन्ति मनीषिणः ॥ १ ॥”—अनु०

इति वचनात् । विसृष्टोऽग्निः । जीवितो राजा । तुष्टो लोकः । प्रीतः सूरिः ॥

समयान्तरे वाक्पतिराजो मथुरां ययौ । तत्र श्रीपादस्त्रिदण्डी जज्ञे, स तल्लोका-
दवगम्य आमः सूरीन् वभाषे—भवद्भिरहमपि श्रावकः कृतः । दिव्या वाणी वः प्रसन्नैव ।
जानामि वः शक्तिं परेषां(रमां?) यदि वाक्पतिमपि आर्हतीं दीक्षां ग्राहयथाः । आचार्यैः प्र-
तिज्ञा चक्रे—तदा मे विद्या प्रमाणं यदि वाक्पतिं स्वशिष्यं श्वेताम्बरं कुर्वे । वाक्पतिस्तु का-
स्तीत्युच्यताम्, राज्ञोक्तम्—मथुरायां विद्यते । सूरयो मथुरायां गता बहुभिः श्रीआमास-
नरैः सह, वराहमिहिराख्ये प्रासादे ध्यानस्थं वाक्पतिमद्राक्षुः । गत्वा तत्पृष्ठस्थैः सूरिभिः
भूरिस्वरेण आशीर्वादाः पठितुमारेभिरे—

“सन्ध्यां यत् प्रणिपत्य लोकपुरतो वद्धाञ्जलिर्याचसे

धत्से यच्च नदीं विलज्ज ! शिरसा तच्चापि सौढं मया ।

श्रीर्जातांऽम्बुधिमन्थने यदि हरेः कस्माद् विषं भक्षितं ?

मा स्त्रीलम्पट ! मा स्पृशेत्यभिहितो गौर्या हरः पातु वः ॥ १ ॥—शार्दूल०

एकं ध्याननिमीलनान्मुकुलितं चक्षुर्द्वितीयं पुनः

पार्वत्या विपुले नितम्बफलके शृङ्गारभारालसम् ।

अन्यद् दूरविकृष्टकामदहनक्रोधानलोहीपितं

शम्भोर्भिन्नरसं समाधिसमये नेत्रत्रयं पातु वः ॥ २ ॥—शार्दूल०

रामो नाम बभूव हुं तदवला सीतेति हुं तां पितु-

र्वाचा पञ्चवटीवने विचरतस्तस्याहरद् रावणः ।

निद्रार्थं जननीकथामिति हरेर्हुंकारिणः शृण्वतः

पूर्वं स्मर्तुरवन्तु कोपकुटिलभ्रूभङ्गुरा दृष्टयः ॥ ३ ॥—शार्दूल०

उत्तिष्ठन्त्या रतान्ते भरमुरगपतौ पाणिनैकेन घृ(कृ)त्वा

कृ(धृ)त्वा चान्येन वासो विगलितकवरीभारमंसे वहन्त्याः ।

सद्यस्तत्कायकान्तिद्विगुणितसुरतप्रीतिना शौरिणा वः

शय्यामालिङ्ग्य नीतं वपुरलसलसद्बाहु लक्ष्म्याः पुनातु ॥ ४ ॥”—सम्परा

एवं बहु पेठे । वाक्पतिर्ध्यानं विसृज्य संमुखीभूय सूरीनाह-हे वप्पभट्टिमिश्राः ! यूयं किमस्मत्पुरः शृङ्गाररौद्राङ्गं पद्यपाठं कुरुध्वम् ? । वप्पभट्टयः प्राहुः । भवन्तः (सांख्याः)

“सांख्या निरीश्वराः केचित्, केचिदीश्वरदेवताः ।

सर्वेषामपि तेषां स्यात्, तत्त्वानां पञ्चविंशतिः ॥ १ ॥”—अनु०

इति ज्ञात्वा त्वदभिमतदेवाशिषः पठन्तः स्म, (अपरञ्च) वप्पभट्टयो जगदुः-किं तर्हि रुद्रादयो मुक्तिदातारो न भवन्तीति मनुध्वे ? वाक्पतिः प्राह-एवं संभाव्यते, वप्पभट्टयो वभाषिरे-यो मुक्तिदानक्षमस्तं शृणु पठामि—

“मदेन मानेन मनोभवेन

क्रोधेन लोभेन च संमदेन ।

पराजितानां प्रसभं सुराणां

वृथैव साम्राज्यरुजा परेषाम् ॥ १ ॥—उपजातिः

(अयोगव्यवच्छेदद्वान्निशिकायां श्लो० २५)

जं दिद्वी करुणातरंगियपु(फु)डा एयस्स सोमं(स्मं) मुहं

आयारो पसमायरो परियरो सन्तो पसन्ना तणू ।

तं मन्ने जरजम्मनिजरहरो (मञ्जुहरणो) देवाहिदेवो जिणो

देवाणं अवराण दीसइ जओ नेयं सरूवं जए ॥ २ ॥”—शार्दूल०

इत्यादि बहु पेठे । वाक्पतिराह-स जिनः कास्ते ? । सूरिः-स्वरूपतो मुक्तौ, मूर्ति(त)स्तु जिनायतने । वाक्पतिर्नूते-प्रभो ! दर्शय । ततः प्रभुरपि आमनरेन्द्रकारितप्रासादे तं निनाय, स्वयं प्रतिष्ठितं श्रीपार्श्वनाथमदीदृशत् । शान्तं कान्तं निरञ्जनरूपं दृष्ट्वा प्रबुद्धो वभाण-“अयं निरञ्जनो देव आकारेणैव लक्ष्यते” । तदा वप्पभट्टिसूरिभिर्देवगुरुधर्मतत्त्वान्युक्तानि । रञ्जितः स मिथ्यात्वविषमुत्सृज्य जैनर्षिः श्वेताम्बरोऽभवत्, जिनमवन्दिष्ट, अपाठीञ्च—

“मैयनाहिसुरहिणं, इमिणा किंकरफलं नडाले णं ।

इच्छामि अहं जिणवर !, पणाम किण कलुसियं काजं ? ॥ १ ॥—आर्या

१ भवन्तः सांख्या इति भवदभिमतदेवाशिषः पठन्तः स्मः, यथारुचि हि श्रोतुः पुरः पठनीयं, वाक्पतिः-यद्यप्येवं तथापि सुमुखो वयमासन्नं निधनं ज्ञात्वा इह परमब्रह्मध्यातुमायाताः स्म, इति उपदेशरत्नाकरे (पत्रं ५९)

२ आया—

यद् इष्टिः करुणातरङ्गितपु(स्फु)टा एतस्य सौम्यं मुखम्

आकारः प्रशमाकरः परिकरः शान्तः प्रसन्ना तनूः ।

तद् मन्ये जराजन्मनिर्जरहरः (मृत्युहरणः) देवाधिदेवो जिणो

देवानामपरेषां इक्ष्यते यतो नैतत् स्वरूपं जगति ॥

३ आया—

मृगनाभिसुरभितेन अनेन किङ्करफलं ललाटे ।

इच्छामि अहं जिणवर ! प्रणामं कथं कलुषितं कर्तुम् ? ॥

दोवि गिहत्था धडहड, वच्चइ को किर कस्सवि पत्त भणिज्जइ ? ।

सारंभे सारंभं पुज्जइ, कद्दम कद्दमेण किमु सुव्वभ(ज्झ)इ ? ॥ २ ॥”—आर्या

अत्यासन्ने आयुपि मथुराचातुर्वर्ण्यस्य आत्मनृपसचिवलोकस्य च प्रत्यक्षं अष्टादश पाप-
स्थानानि त्याजितो नमस्कारं पञ्चपरमेष्ठिमयं श्रावितो जीवेषु क्षामणां कारितो वाक्पतिः
सुखेन त्यक्ततनुर्दिवमगमत् । तत् सर्वं प्रधानैरपि अन्यैरपि प्रथमं ज्ञापितो नृपः, पश्चाद्
वप्पभट्टिगोपगिरिं गतः । राजा तुष्टुवे । सूरिभिरुक्तम्—

“आलोकवन्तः सन्त्येव, भूयांसो भास्करादयः ।

कलावानेव तुङ्गाद्रा—वर्ककर्मणि कर्मठः ॥ १ ॥”—अनु०

एकदा च राज्ञा सूरिः पृष्टः—किं कारणं येनाहं ज्ञातजैनतत्त्वोऽप्यन्तरान्तरा तापसधर्मे
रतिं वध्नामि । सूरिराह—प्रातर्वक्ष्यामः, प्रातरायाताः प्रोचुः—राजन् ! अस्माभिः भारतीव-
चसा प्राग्भवो ज्ञातः, त्वं कालिञ्जरगिरेस्तीरे शालिनामा तपस्वी शालद्रुमाधोभागे द्व्युप-
वासान्तरितभोजनरूपो बहूनि वर्षाणि तस्थौ । स मृत्वा त्वमुत्पन्नः, तस्यातिदीर्घतरा जटा-
स्तत्रैव लतान्तरिता अद्यापि सन्ति । तदाकर्ण्य स्वनरास्तत्र प्रहिता राज्ञा, तैर्जटा आ-
नीताः । सूरिवाक्संवादो दृष्टः, भूपतिः सूरीणां पादौ विलग्न्य तस्थौ, परमार्हतो बभूव ॥

अन्यदा सौधोपरितलस्थेनाग्नेन कापि गृहे भिक्षार्थं प्रविष्टो मुनिर्दृष्टः । तत्र युवतिरेका
कामार्ता गृहागतं मुनिं परब्रह्मैकचित्तं रिरमयिषुः कपाटसंपुटं ददौ (बहुप्रार्थनेऽपि न क्षुब्ध-
स्तदा नूपुरे तत्पदोर्वबन्ध, तद् दृष्ट्वा सूरये समस्या दत्ता)—

“कैमाडसासज्ज (कामाउराएऽज्ज) वरंगणाए, अव्वभत्थिओ जुव्वणगव्वियाए ।”

सूरि पुरः प्राह—

“न मन्नियं तेण जिइदिण्णं, सनेउरो पव्वइयस्स पाओ ॥ १ ॥”—उप०

अन्यदिने प्रोषितभर्तृकाया गृहे भिक्षुः कश्चिद् भिक्षार्थी प्रविष्टः । राज्ञा सौधाग्रस्थेन
दृष्टः, तया भिक्षोः पारणायान्नमानीतं उपरि काकैर्भक्षितम् । मुनिकस्य दृष्टिस्तस्या नाभौ
स्थिता, तस्यास्तु दृष्टिस्तन्मुखकमले स्थिता । आमः सूरये समस्यामार्पयत्—

“भिक्खारो पिच्छइ नाहिमण्डलं सावि तस्स मुहकमलं”

१ छाया—

द्वावपि गृहस्थौ निरपेक्षौ व्रजतः कः किल कस्यापि पात्रं भण्यते ? ।

सारम्भः सारम्भं पूजयति कर्दमः कर्दमेन किं श्रुयते ? ॥

२ छाया—

कामातुरयाऽद्य वराङ्गनयाऽभ्यर्थितो यौवनगर्वितया ।

न मतं तेन जितेन्द्रियेण, सनूपुरः प्रव्रजितस्य पादः ॥

३ छाया—

भिक्षाचरः पश्यति नाभिमण्डलं साऽपि तस्य मुखकमलम् ।

सूरिराह—

“दुण्हंपि कवालचडुयं च काया विलुम्पन्ति ॥ १ ॥”

इति । आमः श्रुत्वा चमत्कृतः । अहो ! सर्वज्ञपुत्रका एते ॥

अन्यदा कोऽपि चित्रकृद् भूपरूपं लिखित्वोपभूयं गतः । वप्पभट्टिना श्लाघिता तत्कला । नृपात् तेन दङ्ककलक्षं लेभे । लेप्यमयविम्बचतुष्टयं कारितम् । एकं मथुरायां एकं मोढेरकवसतिकायां [अणहिलपुरे] एकं गोपगिरौ एकं सतारकाख्यपुरे । तत्र तत्र प्रतिष्ठाभावनाः कारिताः । अन्यदपि बह्वकारि ॥

अथामगृहे पुत्रो जातः सुलक्षणः । सोत्सवं तस्य दुन्दुक इति नाम प्रतिष्ठितम् । सोऽपि युवत्वे तैस्तैर्गुणैः पप्रथे । एकदा समुद्रसेनभूपाधिष्ठितं राजगिरिनामकं दुर्गं आमो रुरोध । अमितं सैन्यं कुदालादिसामग्री भैरवादयो यन्त्रभेदाः कृताः । प्राकारोऽतिवलेन प्रपातयितुमारेभे, नापतत् । आमः खिन्नः, तेन सूरयः पृष्टाः । अयमभ्रंलिहः प्राकारः कदाऽस्माभिर्गृहीष्यते ? । सूरिर्वभाण—तव पुत्रपुत्रो भोजनामा अमुं प्राकारं दृक्पातमात्रेण पातयिष्यति, अन्यो नैव । आमस्त्यक्तारम्भः प्राकाराद् बहिर्द्वादशाब्दीमस्थात् । शत्रुदेशमात्मसाच्चक्रे । दुन्दुकगृहे पुत्रो जातस्तस्य भोज इति नाम ददौ । स जातमात्रो पर्यङ्किकान्यस्तो दुर्गद्वाराग्रमानीतः प्रधानैः, तद्दृक्प्रपातमात्रेण प्राकारः खण्डशो विशीर्णः । समुद्रसेनभूपो धर्मद्वारेण निःसृतः । आमो राजगिरिमविशत्, प्रजाभारो नारोपितः । अक्रूरा हि जैनराजर्षयः दयापरास्ते, रात्रौ आमाय राजगिर्यधिष्ठायकेन आभणितम्—राजन् ! यदि त्वमत्र स्थास्यसि तदा तव लोकं हनिष्यामि । आमः प्रत्यूचे—लोकेन हतेन किं ते फलं ? यदि हनिष्यसि तदा मामेव घातय । एतन्निर्भयमामवचः श्रुत्वा तुष्टो व्यन्तर उवाच—प्रीतोऽस्मि ते सत्त्वेन, याचस्व किञ्चित्, राज्ञोचे—न किमपि न्यूनं, केवलं कदा मे मृत्युः ? ब्रूहीदम् । व्यन्तर उवाच—षण्मासावशेषे आयुषि वक्ष्यामि, पुनरायचौ सः, राज्ञोक्तं कियन्मे आयुः, व्यन्तरो वदति—देव !

“गङ्गान्तर्मागधे तीर्थे, नावा वै तरतः सतः ।

मकाराद्यक्षरग्रामो—पकण्ठे मृत्युरस्ति ते ॥ १ ॥”—अनु०

षण्मासान्त इति विद्याः, पानीयान्निर्गच्छन्तं धूमं यदा द्रक्ष्यसि तदा मृत्युर्जातव्यः । साधना च कार्या पारलौकिकी इति गदित्वा ततो देवो गतः । राजा प्रातः सूरिपार्श्वं गतः । सूरिरुवाच—राजन् ! यद् व्यन्तरेण तवाग्रे कथितं आयुःप्रमाणं तत् तथैव, धर्मपाथेयं गृहीयाः । तदाकर्ण्य भूपस्तुतोष विसिष्मिये च । अहो ज्ञानमथवा विस्मयः एव कः ? शूरः तेजस्वी, इन्दुराह्लादकः, गङ्गाम्भः पावनं, जैना ज्ञानिन इति ॥

दिनद्वये गते सूरिः श्रीआमस्य पुरः प्रसङ्गेन श्रीनेमिनाथस्याशीर्वादं पपाठ—

“लावण्यामृतसारसारणिसमा सा भोगभूः स्नेहला
सा लक्ष्मीः स नवोद्गमस्तरुणिमा सा द्वारिका तज्जलम् ।

ते गोविन्द-शिवा-समुद्रविजयप्रायाः प्रियाः प्रेरकाः
यो जीवेषु कृपानिधिर्व्यधित नोद्धाहः स नेमिः श्रियै ॥ १ ॥-शार्दूल०

भूयः—

मग्नैः कुटुम्बजम्बाले, यैर्मिथ्याकार्यजर्जरैः ।

नोज्जयन्ते नतो नेमि-स्ते चेज्जीवन्ति के मृताः ? ॥ २ ॥”-अनु०

रैवतकतीर्थमहिमा सूरिभिर्व्याख्याय तथा पल्लवितो यथा भूमिमाहत्योत्थाय परिकरं बद्ध्वा सरभसं भूपः प्रतिशुश्राव-रैवतके नेमिमवन्दित्वा मया न भोक्तव्यं इति, लोकैर्निषिद्धः, मा मा, दूरे रैवतको गिरिः, मृदवो भवादृशाः । राजाऽऽह-प्रतिज्ञातं मे न चलति । ततः सह सूरिणा आमः सारसैन्यो रैवतकायाचालीत् । स स्तम्भतीर्थं यावद् गतः तत्र हत्तापेन व्याकुलितोऽपि प्राणसन्देहं प्राप्तोऽपि नाहारमग्रहीत् । भीतो लोकः खिन्नः सूरिः, मन्त्रशक्त्या कूष्माण्डीं शक्तिं साक्षादानिनाय, तदग्रे कथयामास-तत् कुरु येन राजा जेमति जीवति । तद्वचनात् कूष्माण्डी विम्बमेकं महत् शिरसा विभ्रती गगनेनामसविधं गता । ऊचे च-वत्स ! अहमम्बिका तव सत्त्वेन तुष्टा । गगने आगच्छन्तीं मां त्वं साक्षादद्राक्षीः, मयेदं रैवतकदेशभूतदेवलोकाशिखरात्रेभिनाथविम्बमानीतं, इदं वन्दस्व, अस्मिन् वन्दिते मूलनेमिः वन्दित एवेति कुरु पारणकम् । सूरिभिरपि तत् समर्थितम्, लोकेन स्थापितं तद् विम्बं वन्दित्वा राज्ञा ग्रासग्रहणं (कृतम्) । अद्यापि तद् विम्बं स्तम्भतीर्थं पूज्यते । उज्जयन्त इति प्रसिद्धं तत् तीर्थं, हृद्यातोद्यानि ध्वानयन्नामो विमलगिरिं ऋषभध्वजं सोत्साहो वन्दित्वा यावद् रैवताद्रिं गतः तावत् तीर्थं दिगम्बरै रुद्धम्, श्वेताम्बरसङ्घः प्रवेष्टुं न लभते । आमेन तत् ज्ञात्वा ऊचे-युद्धं कृत्वा निष्पटान् हत्वा नेमिं नमिष्यामि, तावत् तदिगम्बरभक्ता एकादश राजानस्तत्र मिलिताः, सर्वे युद्धैकतानाः । तदा वप्पभट्टिः-स्थिरैः स्थेयं, एवं भूपं प्रतिबोध्य वप्पभट्टिरुपदिगम्बरं उपतद्भूपं च नरं प्रहित्यावभाण-इदं तीर्थं सद्योऽम्बिका दत्ते यस्य तस्य पक्षस्य सत्कमिति मन्ये, तैरुक्तं-युक्तं युक्तमेतत् । ततो वप्पभट्टिना सुराष्ट्र-वास्तव्यानां श्वेताम्बरीयाणां दिगम्बरीयाणां च श्रावकाणां शतशः कन्या मेलिताः पञ्च-सप्तवार्षिकाः, मिलिताः सभ्याः, वप्पभट्टिना अम्बादेवीपार्श्वात् कथापितं-यदि सर्वाः श्वेताम्बरश्रावककन्यका “उज्जिन्तसेलसिहरे” इति गाथां पठिष्यन्ति तदा श्वेताम्बरीयं तीर्थं, पक्षान्तरे तु दैगम्बरीयं इति । तद् आनीता श्वेताम्बरवालिकाः, सर्वाभिः श्वेताम्बर-पक्षश्रावकवालिकाभिः पठिता सा गाथा, अपरासु तु नैकयाऽपि; ततो जातं श्वेताम्बरसाद् रैवतकं तीर्थम् । अम्बिकया खस्थया पुष्पवृष्टिः श्वेताम्बरेषु कृता । ततो दिक्पटा नष्टा महाराष्ट्रादिदक्षिणदेशानगमन् । राज्ञाऽन्यैरपि सर्वसङ्घैश्चिरात् तत्र मिलितैर्नेमिस्तत्र नेमे,

वित्तं ददे, प्रभासे चन्द्रप्रभः प्रणेमे, वन्दिमोक्षः सर्वत्रापि कारितः, आमस्य भुक्तौ तदा गुर्जरादिदेशाः, तीर्थादीनां चिरं पूजोपयोगिनो हृदा(हृद्वा?)द्याघाटाः प्रकृताः । एवं कार्याणि कृत्वा सूरिनृपौ गोपगिरिं प्राविशताम् । सङ्घपूजादिमहास्तत्र नवनवाः । प्राप्तप्राये काले दुन्दुको राज्ये प्रतिष्ठितः, आपृष्टः सः, लोकोऽपि क्षमितः, अनृणो देशः कृतः । सह सूरिणा नावारूढो गङ्गासरितीरे तीर्थं मागधं गतः । तत्र जले धूमं दृष्टवान् तदा सूरिन्द्रं क्षमयन् संसारमसारं विदन्ननशनमगृहीत समाधिस्थः । श्रीविक्रमकालाद् अष्टशतवर्षेषु नवत्यधिकेषु व्यतीतेषु भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यां पञ्चपरमेष्ठिनः स्मरन् राजा दिवमध्यष्ठात् । सूरयस्तत्त्वज्ञा अपि तदा रुरुदुः । चिरप्रीतिमोहो दुर्जय एव । सेवकास्तु चक्रन्दुः—हा शरणागतरक्षावज्र-कुमार ! हा राजस्थापनादाशरथे ! हा अश्वदमननल ! हा सत्यवाग्युधिष्ठिर ! हा महा- (हिम)दानकर्ण ! हा मज्जज्जैनतत्त्वश्रेणिक ! हा सूरिसेवासम्प्रते ! हा अनृणीकरणविक्र-मादित्य ! हा वीरविद्यासातवाहन ! अस्मान् विहाय क्व गतोऽसि ? दर्शयैकदाऽस्मभ्यमा-त्मानं, मैकाकिनो मुञ्च । एवं विलपन्तस्ते सूरिभिः प्रतिबोधिताः—भो भो सत्यं दैवेन पापेन

“आलब्धा कामधेनुः सरसकिसलयश्चानन्दनश्रृणितो हा

छिन्नो मन्दारशाखी फलकुसुमभृतः खण्डितः कल्पवृक्षः ।

दग्धः कर्पूरखण्डो घनहृतिदलिता मेघमाणिक्यमाला

मिन्नः कुम्भः सुधायाः कमलकुवलयैः कैलिहोमः कृतोऽयम् ॥१॥”-सग०

तथा मा शोचत शोचत, यतः—

“पूर्वाह्णे प्रतिबोध्य पङ्कजवनान्युत्सृज्य नैशं तमः

कृत्वा चन्द्रमसं प्रकाशरहितं निस्तेजसं तेजसा ।

मध्याह्णे सरितां जलं प्रसृमरैरापीय दीप्तैः करैः

सायाह्णे रविरस्तमेति विवशः किं नाम शोच्यं भवेत् ? ॥ १ ॥”-शार्दूल०

इति लोकं निःशोकं कृत्वा लोकेन सह सूरिगोपगिरिमगात् ।

सूरिभिः दुन्दुको नाम राजा आमशोकेन जात्यमुक्ताफलस्थूलानि अश्रूणि समुद्गिरन् हिमम्लानदीनवदनः समुलसच्चिन्ताचान्तस्वान्तो वभाषे—राजन् ! कोऽयं महत्तस्तव पितृशोकः ? स हि चतुर्वर्गं संसाध्य कृतकृत्यो बभूव, यशोमयेन देहेन च आचन्द्रार्क जीवन्नेव(आस्ते) । सुपुण्यलक्ष्मीकीर्तिलक्ष्म्यौ चेति द्वे नरस्योपकारिण्यौ वल्लभे ।

“पुण्यलक्ष्म्याश्च कीर्तेश्च, विचारयत चारुताम् ।

स्वामिना सह यात्येका, परा तिष्ठति पृष्ठतः ॥ १ ॥”-अनु०

अन्योऽपि कोऽप्येवंविधो भवतु इत्येवंविधाभिर्वाग्भिर्दुन्दुकराजं सूरिराजो निशोकम-कार्षीत् । दुन्दुकः शनैः शनैः परमार्हतोऽभूत् । राजकार्याण्यकार्षीत् । त्रिवर्गं समासेविष्ट । एवं वर्तमाने काले दुन्दुकश्चतुष्पथेऽगच्छत्, कण्टिकां नाम गणिकामुदाररूपां [चिद्रूपां]

युवजनंमृगवागुरां मदनमांयामयीमालोकिष्ट, तां शुद्धान्तस्त्रीमकार्षीत् । तया दुन्दुकसथां वशीकृतो यथा यदेव सा वदति तत् सत्यम्, यदेव सा करोति तदेव हितं मनुते । सा तु कार्मणकारिणी वाक्पटुः सर्वं राज्यं ग्रसति हिमानीव चित्रं, भोजमातरं पद्मां नाम अन्या अपि राज्ञीरन्वयवतीर्विनयवतीर्लावण्यवतीस्तृणाय मनुते ॥

एकदा कलाकेलिनाम ज्योतिषिको निशि विसृष्टे सेवकजने दुन्दुकराज्यं विजनं दृष्ट्वाऽवादीत्-देव ! वयं भवत्सेवकत्वेन सुखिनः श्रीशाः, अतो यथातथं ब्रूमः । अयं ते भोजनामा तनयो भाग्याधिकस्त्वां हत्वा तव राज्ये निवेक्ष्यते, यथाहं स्वयं कुर्वीथाः । राजा तदवधार्य वज्राहत इव क्षणं मौनी तस्थौ । ज्योतिषिकं विससर्ज । सा वार्ता भोजजननीसहचर्या दास्यैकया विपुलस्तम्भान्तरितया श्रुता भोजमात्रे च उक्ता, सा पुत्रमारणाद् विभाय । राजाऽपि कण्टिकागृहमगात् । साऽपि राजानं सचिन्तमालोक्या-भाणीत्-देव ! अद्य कथं म्लानवदनः ? । राजाऽऽह स्म-किं क्रियते ? विधिः कुपितः, पुत्रान्मे मृत्युर्ज्ञानिना दृष्टप्रत्ययशतेनोक्तः । कण्टिका वदति स्म-का चिन्ता ? मारय पुत्रम् । सुतमपि निर्दलयन्ति राज्यलुब्धाः, सुतो न सुतः, सुतरूपेण शत्रुरेव सः । तद्वचनात् दुन्दुकः सुतं जिघांसयामास । यावता घातयिष्यति तावता भोजमात्रा पाटलीपुरे स्वभ्रातृणां शूराणां राज्यश्रीस्वयंवरमण्डपानां स्नेहलानां धर्मज्ञानामग्रे प्रच्छन्न-लेखेन ज्ञापितं यथा—एवं एवं भवतां भागिनेयो विनक्ष्यति, राजा रुष्टः, आगत्य एनं गृहीत्वा गच्छत, रक्षत जीववत्, मा स्माहं भवत्सु जीवत्सु निष्पुत्राऽभूवमिति । तेऽप्यागच्छन्, दुन्दुकमनमन्, उत्सवमिषेण भागिनेयं भोजं गृहीत्वा पाटलिपुरमगमन्, तत्र तमपीपठन्, अलीललन्, शस्त्राभ्यासमचीकरन् । यावन्नवमं वर्षं तत्र तस्य पञ्चाष्टदिनैः कतिभिरप्यूनमतिक्रामति स्म, कण्टिका दुन्दुकं विज्ञपयति स्म—देव ! पुत्ररूपः शत्रुस्ते मातृशाले वर्धते, नखच्छेद्यं परशुच्छेद्यं मा कुरु, अत्रानीय छत्रं यमसदनं नय । राजाऽऽह—सत्यमेतत् । ततो दूतमुखेन दुन्दुको भोजं तन्मातुलपार्श्वेऽयाचीत् । ते भोजं नार्पयन्ति । पुनः पुनः प्राह, दूतान् दुन्दुकः प्रहिणोति । भोजमातुलाः प्राहुः—राजन् ! वयं तव भावं विद्मः । नार्पयामः । विधर्मपात्रमसौ । अन्योऽपि शरणागतो रक्ष्यः क्षत्रियैः, किं पुनरीदृग् भगिनीपुत्रः ? बलात्कारं ब्रूये चेद् युद्धाय प्रगुणीभूयाः । वयं भगिनीपतये चर्म-त्कारं दर्शयिष्यामः । तद्वृत्तरागत्योक्तः दुन्दुकः कुपितोऽपि तान् हन्तुं न क्षमः । भोजोऽपि तैः पितुर्दुष्ट्यं ज्ञापितः कवचहर उपपितृ नैति । ततो दुन्दुकेन बप्पभट्टिसूरयः प्रार्थिताः—यूयं गत्वा भोजं सुतमनुनीयानयत, मानयत माम् । अनिच्छन्तोऽपि तत्सैनिकैः सह पाटलीपुत्रं चेदुः । अर्धमार्गं संप्राप्ताः । स्थित्वा विमृष्टं ज्ञानदृशा—भोजस्तावन्मम वचसा नृपसंमीपं नैष्यति, आनीयते वा यथा तथा तदाऽऽनीतोऽपि पित्रा हन्येत, वाग्लङ्घने राजाऽपि क्रुद्धो मां हन्ति, तस्माद् 'इतो व्याघ्र इतो दुस्तटी'ति न्यायः प्राप्तः, साम्प्रतं च

ममायुः दिनद्वयमवशिष्यते, तस्मादनशनं शरणमिति विमृश्यासन्नस्था यतयो भाषिताः—
नन्नसूरिगोविन्दाचार्यौ प्रति हितं ब्रूयात् । श्रावकेभ्योऽपि मिथ्या दुष्कृतं ब्रूयात् ।
परस्परममत्सरतामाद्रिध्वम्, क्रियाः पालयत, बालवृद्धान् लालयत । न व्रयं युष्मदीयाः,
न यूयमस्मदीयाः । सम्बन्धाः कृत्रिमाः सर्वे-इति शिक्षयित्वाऽनशनस्थाः शमताप्रपन्नाः ।

“अर्हतस्त्रिजगद्वन्द्वान्, सिद्धान् विश्वस्तवन्धनान् ।

साधूंश्च जैनधर्मं च, प्रपद्ये शरणं त्रिधा ॥ १ ॥—अनु०

महाव्रतानि पञ्चैव, षष्ठकं रात्रिभोजनम् ।

विराधितानि यत् तत्र, मिथ्यादुष्कृतमस्तु मे ॥ २ ॥”—अनु०

इति शुवाणा आसीना अदीनाः कालमकार्षुः । श्रीवप्पभट्टिसूरीणां श्रीविक्रमादित्या-
दष्टशतवर्षेषु (सं० ८००) गतेषु भाद्रपदशुक्लतीयायां रविदिने हस्तर्क्षे जन्म, पञ्चन-
वत्यधिकेषु (सं० ८९५) गतेषु स्वर्गारोहणं, तदैव भोक्तेरके नन्नसूरीणामग्रे भारत्योक्तं-
भवद्गुरव (रुवान्धवा ?) ईशानदेवलोकं गताः । तत्र बाढं शोकः प्रससार ।

“शास्त्रज्ञाः सुवचोऽन्विता बहुजनस्थाधारतामागताः

सद्गुताः स्वपरोपकारनिरता दाक्षिण्यरत्नाकराः ।

सर्वस्याभिमता गुणैः परिवृता भूमण्डनाः सज्जनाः

धातः ! किं न कृतास्त्वया गतधिया कल्पान्तदीर्घायुषः ? ॥ १॥”—शार्दूल०

वृद्धैस्तु प्रबोधो दत्तः—

“हित्वा जीर्णं नवं देहं, लभते भो पुनर्नवम् ।

कृतपुण्यस्य मर्त्यस्य, मृत्युरेव रसायनम् ॥ १ ॥”—अनु०

इति ॥

दुन्दुकेन सूरिभिः सह ग्रहिताः सैनिकास्ते व्यावृत्य दुन्दुकपार्श्वं गताः । सोऽपि पश्चा-
त्तापानलेन दन्दह्यते स्म । भोजेनापि समातुलेन सूरिशिष्याणामन्येषामपि लोकानां
मुखादवगतं यत् सूरय एवमर्थं तव पार्श्वं नाजग्मुः—मा स्मायमस्मदुपरोधशङ्काक्षुब्धचित्तः
पितुः पार्श्वगतो मर्तेति कृपां दधुः । तदेतदाकर्ण्य भोजस्तथा पीडितो यथा वज्रपातेना-
पीड्यते, पितुरन्तिकं नागादसौ । एकदा मालिकः कश्चित् पूर्वमामराजभृत्यो विदेशे
भ्रमित्वा भोजान्तिकमाययौ पाटलीपुरे । तेनोक्तम्—देव ! त्वमस्मत्स्वामिकुलप्रदीपः,
मया विदेशे सद्गुरोर्मुखाद् विद्यैका लब्धा मातुलिङ्गी नाम, ययाऽभिमन्त्रितेन मातुलिङ्गेन
हताः करिहरिप्राया अपि बलिनो म्रियन्ते, मानवानां तु का कथा ? देव ! गृहाण त्वम् ।
भोजेन सा तस्मादादत्ता, प्रमाणिता, सत्या, चिन्तितकृत् । मालिको दानमानाभ्यां
भोजेन रञ्जितः । मातुलाः सर्वे भोजेन विद्याशक्तिं प्रकाश्य तोषिताः । ते ऊचुः—यदीयं ते
शक्तिस्तदा प्राभृतमिषेण मातुलिङ्गानि गृहीत्वा अस्माभिः सह पितुः समीपं व्रज । पितरं
निपात्य राज्यं गृहाण । तद् रुरुचे भोजाय, चलितो बहुमातुलिङ्गशाली सन्, गतः पितु-

द्वारं, कथापितं च-तात ! त्वं पूज्योऽहं शिशुः, त्वत्तो मरणं वा राज्यं वा सर्वं रम्यं मे । राजा संतुष्टः, अहो विनीतः सुत आयातु इति विमृश्य आहूतो भोजः, सोऽपि ततो मध्यमागतः, एकासनस्थौ कण्टिकाराजौ मातुलिङ्गेन जघान, सम्यग् विद्या नान्यथा । उपविष्टो दुन्दुकराज्ये भोजः । तन्मातुला अनुत्थं तोपं दधुः । माता पद्मा प्रससाद । दुन्दुकेन धनहरणग्रासोद्दालादिना दूनचरा राजन्यकाः पुनर्जातमात्मानं मेनिरे । महा-जनो जिजीव, वर्णाः सर्वे उन्मेदुः । संसारसरोऽम्भोजं भोजं कमला भेजे । दोर्वलात् परिच्छदवलाच्च जगज्जिगाय ॥

अथ कृतज्ञतया मोढेर(क)पुरे नन्नसूरये विज्ञप्तिं दत्त्वा उत्तमनरानप्रेषीत् । ते गतास्तत्र, विज्ञप्तिर्दर्शिता, तैस्तत्र वाचिता नन्नसूरिगोविन्दाचार्याद्यैर्यथा—स्वस्ति श्रीमोढेरे परमगुरुश्रीनन्नसूरिगोविन्दसूरिपादान् गोपगिरिदुर्गात् श्रीभोजः परमजैनो विज्ञापयति यथा—इह तावत् प्रज्ञागङ्गाहिमाद्रयः सामाचारीनारीसौभाग्यवर्धनमकरध्वजाः क्षितिपतिसदः-कुमुदिनीश्वेतदीधितयो भारतीधर्मपुत्राः श्रीवप्पभट्टिसूरयस्त्रिदिवलोकलोचनलेह्यललित-पुण्यलावण्यतामादधिरे, तत्स्थाने सम्प्रति दीर्घायुषो यूयं स्थ । दृष्ट्वैतां विज्ञप्तिं प्रमाणेनात्र पादा अवधार्याः, (तद्) दृष्ट्वा भक्तिरहस्यं सूरयः ससङ्गाः सुतरां जहर्षुः, सङ्गानुमत्या गोविन्दाचार्यं मोढेरके मुक्त्वा श्रीनन्नसूरयो गोपगिरिमसरन् । भोजः पादचारेण ससैन्यः संमुखमायातः, गुरोः पादोदकं पपौ । उल्लसत्तृष्णो गिरं शुश्राव । स्थानस्थानमिलितजनहृदयसंघट्टचूरितहारिहारमौक्तिकधवलितराजपथं पुरं निनाय, सिंहासने निवेशयामास (तान्) । ततः मङ्गलं चकार नान्दीध्वनिः उत्सवाः नर्तनं आनन्दः तदानन्दमयो बभूव, तदादेशान् शुश्राव, तद्भक्तानात्मवद् अदर्शत्, मन्तुयुक्तान् विषवदीक्षाचक्रे । तदुपदेशाज्जिनमण्डितां मेदिनीं विदधे । दुन्दुकस्य तादृग् मरणं स्मृत्वा कुपयेषु न रेमे । मथुराशत्रुञ्जयादिषु यात्रां चकार । एकादशव्रतानुचरणपूर्वं राजर्षेर्यशांसि उद्धार, चिरं राज्यं चकार । इत्येवं गोपगिरौ भोजो धर्मं लालयामास, प्रजाः पालयामास, उदियाय च । अन्यैरपि पुण्यपुरुषैरेवं भाव्यम् ? ॥

॥ इति श्रीवप्पभट्टिसूरिचरित्रं समाप्तम् ॥

१ प्रतिग्रान्तेऽयमुल्लेखः—

महोपाध्यायश्रीसकलचन्द्रशिष्यमहोपाध्यायश्रीशान्तिचन्द्रशिष्यगणितचिन्त्रेण लिपीकृतं (उद्देशात् सार्धक्रोशे) द्वेवालीनगरे । ग्रन्थाग्रं ५५९ वप्पभट्टिचरित्रम् ॥ ॥ शुभं भवतु ॥ संवत् १६५१ वृषे (वर्षे) ॥

२, इदं चरित्रं श्रीराजशेखरमूरिप्रणीतचतुर्विंशतिप्रबन्धस्यैकतमः प्रबन्ध इति मुद्रितपुस्तकदर्शनेन तदनुवादावलोकनेन च प्रतिभाति ।

पाठान्तराणि

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	मूलपाठः	पाठान्तरम्
१	१४	तस्यामन्नणे	तस्यामन्नणम्
१	१४	क्वचित् डः	क्वचित् डप्रत्ययः
१	१६	०नान्त्यस्य लोपः	०नान्त्यस्वरलोपः
१	१६	०दिकः पापवर्गो	०दिकवर्गो
१	१७	तस्यामन्नणे	तस्यामन्नणम्
६	११	नवरै	नेन्द्रै
८	१२	रतः	रतः-सक्तः
९	३०	भवर्णात् पातु	भवर्णात् तुः-पुरुषस्य पातु
९	३१	मध्यवर्तिनं	मध्ये वर्तिनं
१२	५-६		तृतीयचतुर्थचरणयोः पूर्वापरीभावः
१२	९	स जिनाजितः	जिनाजितः सः
१२	१०	त्रिजगद्धिः	त्रिजगद्धिरपि
१३	२५	शरणा०	चरणा०
१४	२	किंविधान्	किंविशिष्टान्
१४	३	शेषाद्विभाषा	शेषाद्वा
१७	४	यया	यया सा
१८	१०	अमरहितया	अमरया-अमरहितया
२४	२	शान्ता	विद्वज्जनस्य धनं, शान्ता
२५	१५	कृताखिलजगज्जनाहित०	समस्तजगतां कृताऽहित०
२५	२०	सुरमिस्थिता	सुरमिस्थिता-गोस्थिता
२५	२१	विभर्ताति	विभ्रती
३४	१०	समीरम्	वायुम्
३५	१८	निवहः	निवहस्तीर्थकृतम्
३५	१८	भवोदधौ	भवोदधौ-संसारसमुद्रे
३५	२०	वितरतु	वितरतु-विस्तारयतु
३६	१८	अतीव शिवा	अतिशयेन शिवा-कल्याणी शिवहेतुत्वात्
३७	१०	कनकच्छविं	कनकरुचिं
४३	१७	अहिता-वैरिणः	अहिता एव वैरिणः

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	मूलपाठः	पाठान्तरम्
४३	१८	बहुप्रकारैः	बहुधा-बहुप्रकारैः
४५	७	नित्यं सौख्यं	अतिसौख्यं
४५	९	भवत्येव चेति	भवत्येवेति
५२	२३	यस्मिन्	यस्मिन्स्तम्
५४	४	घातका	घातुका
५४	१०	घातकानां	घातुकानां
६४	९	अतीष्टा	अभीष्टा
८७	७	पद्मं हस्ते यस्याः सा	अस्य स्थानं 'हस्तिकाय'पदस्य पूर्वं
९२	१६	यस्याः	यस्यां
९४	१३	घस्मरः	स एव विशिष्टो घस्मरः
९९	६	यया	यया सा
१००	१०	सा	०
१०३	२७	तुशब्दश्चार्थे	तुशब्दः पुनःशब्दार्थे
१०९	२१	जगता	बाहुभ्यो जगता
११७	३०	गुरुत्सवानां	उत्सवानां
१२९	९	अरहितापश्चासौ	अरहिता-अत्यक्ता आपो-जलं येन सोऽरहितापश्चासौ
१३१	१६	वर्धने	वर्धमाने
१३२	२५	टीकान्तरम्—श्रुतं-ज्ञानं तस्य निर्धिः तद्विषयं ईशितुं शीलं यस्याः सा तथोक्ता	

तत्संबोधनं हे श्रुतनिधीशिनि स्वामिनि ! बुद्धिरेव वनावली तस्या दवो बुद्धि-
 वनावलीदवस्तं बुद्धिवनावलीदवं अज्ञानलक्षणम् । तथा भवः-संसारस्तस्माद्
 मियो-भयानि तासां पदं-स्थानं हे देवि ! आदरात्-प्रयत्नात् समैतत् सर्वं हर-
 अपनयेति सम्बन्धः । तथा अवमं-पापं नृदति-प्रेरयति या सा तत्संबोधनं
 अवमनुत् । किंभूतं पदम् ? 'रचितापदं' रचिता-विहिता आपद् येन तत्
 तथोक्तम् । केन हेतुभूतेन ? तमसा-अज्ञानेन । किंविशिष्टेन तमसा ? 'अनु-
 त्तमसारचितां' अनुत्तमं-अनिकृष्टं पाराहिकं यद् वस्तु तस्य सारः अनुत्तम-
 सारस्तं चिनोति-बुद्धिं नयतीति अनुत्तमसारचित् तेन । कदाचिदिदं विशेष-
 प्रणं भगवत्याः क्रियते । हे देवि ! किंविशिष्टा त्वम् ? । न विद्यते उत्तमा
 उत्कृष्टा यस्याः सा 'अनुत्तमा' । सारो-बलं तेन चिता-व्याप्ता सारचिता ।
 सा अनुत्तमा सारचितेति गतार्थम् ॥ ८० ॥

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	मूलपाठः	पाठान्तरम्
१३७	८	अवत्	अवत्-रक्षत्
१४०	१०	तां	त्वं
१४१	२०	नुताः	नुताः-स्तुताः
१४२	३०	पात-रक्षत इति क्रिया	पात-अपितु पिवत
१५०	१०	यत्र तस्मिन्	यस्मिन्
१५०	१२	अवरा	अहानयो-हानिरहिता घना यत्र । अवरा
१५२	२०	निर्धो(दा)रणे	निर्दारणे
१६०		स्पष्टं	निर्मलम्
१६२	२३	कान्त्यान्तेऽयमुल्लेखः—	

इति श्रीचतुर्विंशतिजिनस्तुतयः कृता वप्पभट्टिसूरिभिः ॥

१८७	५	पाटलिपुरे	पाटलापुरनगरे
१८७	६	नमस्कारकरणाय	नमस्करणाय
११	७	मोढेरकपुर०	मोढेरपुर०
११	७	चात्माराम०	रात्रावात्माराम०
११	९	प्रभाते च	प्रातः
११	१०	द्र(दु)	डु
११	१२	सपरिच्छदाः	प्रचुरपरिच्छदाः
११	१२	हन्तुं	हन्तुमहं
११	१५	०त्रागतः	०त्र समागतः
११	१७	आलापितः-वत्स !	आलेपे-वत्सक !
११	१८	०यस्तुष्टिं न मन्यन्ते	०यस्तुष्टिं न तन्वते
११	१९	करप्राप्यानि	चयप्राप्यानि
११	१९	लक्षणसाहित्यादीनि	लक्षणतर्कसाहित्यादीनि
११	२०	आगतौ	वन्दितुमागतौ
११	२३	भवतितीर्थः	भवं तितीर्थः
११	२४	मत्कुलतन्तुः	नः कुलतन्तुः
११	२४	उदितम्	गदितम्

* एकस्मिन्नेव पृष्ठे द्वयन्ति पाठान्तराणि मयोपलब्धानि श्रीहेमचन्द्राचार्यग्रन्थावल्यां विंशतितमाङ्के ग्रन्थे मुद्रिताद् श्रीराजशेखरसूरिकृतचतुर्विंशतिप्रबन्धात् । अत इदं कार्यं कियत्परिश्रमजन्यं तज्जानाति विद्वानेव । ततोऽतः परं प्रायः संदिग्धस्थलेषु पाठान्तराणि मया दीयन्ते ।

पृष्ठम् पङ्क्तिः मूलपाठः

पाठान्तरम्

१८७ २६ बुद्धिः प्रलयं

बुद्धिर्विलयं

१८८ १३ यशोधर्म

यशोवर्म

१८८ १८ स्वनामादि (म साक्षात्) युवते

स्वनाम नामाददते

१८९-९० (त्वया निर्वासिता, स- पुत्रा समानीयतां, राज्ञा तुष्टाऽऽनीता)

तद्वा देवेन सपत्नीवचसा निष्कासिता सा प्रत्यानीयत । राज्ञा सा स्वसौधमानायिता सपुत्रा गौरविता च ।

१९६ १६-१८ (सूरिमिधर्मनृपो गोप- गिरिगमनाय पृष्टः, ध- र्मेण प्रतिज्ञा स्मारिता, सूरिभिस्तत्पूर्तिः स्थगीध- ररूपेणामागमनेनोक्ता, प्रधानजनः)

सूरीश्वरो विलम्बाय ग्रहरद्वयं कामपि कथामचीकथत् । रसावतारः स कोऽपि जातो यो रम्भातिलोत्तमाप्रेक्षणीय- केऽपि दुर्लभः । आमो राजाऽमूल्यं कङ्कणं ग्रहणके मुक्त्वा वेद्यागृहे उपित आसीत् । सा तु लक्षणापतेर्वारस्त्री । एकं कङ्कणमामो राजद्वारे मुञ्चन्नागात् । अपराहे राज्ञः पार्श्वे वप्पभट्टिसूरिभिर्मुक्कलापितम्-देव ! गोपगिरावा- मपार्श्वे यामः, अनुज्ञां दीयताम् । धर्मेण भणितम्-भव- तामपि वाणी विघटते, भवद्विर्भणितमभूत्-यदा तव दृष्टौ आमः समेत्यास्मानाह्वयति, तदा यामो नार्वाक् । तत् किं विस्मृतम् ? जिह्वे किं वो द्वे स्तः ? । आचार्या जगद्गुरुः-श्रीधर्मदेव ! मम प्रतिज्ञा पूर्णा । राजाऽऽह-क- थम् ? । सूरिर्वदति-आमो राजाऽत्र स्वयमागतस्तव दृष्टौ । राजाऽऽह-कथं ज्ञायते ? । सूरिः-यदा भवद्विः पृष्ट- भवतां स्वामी कीदृशः ? विशिष्टैस्तदा भणितम्-स्थगिकाध- ररूपः, तथा 'वीजउरा' शब्दोऽपि विमृश्यताम्, 'दोरा' शब्दोऽपि यो मयोक्तोऽभूत्, तस्मात् प्रतिज्ञा पूर्णा मे । अत्रान्तरे केनापि राजद्वारादामकङ्कणं नृपधर्महस्ते दत्तमामनामाङ्कितम् । द्वितीयं वेद्यया दत्तम् । तद् दृष्ट्वा नष्टसर्वस्वस्तद्व(?)न इव शुशोच-धिङ् मां धन्मया शत्रुः स्वगृहमायातो नार्चितो न च साधितः । धर्मेण मुक्कलिताः सूरयः पुरः कापि स्थितेनामेन सह जग्मुः । मार्गे ग- च्छता आमेन पुलिन्त्र एको जलाशयमध्ये जलं छालव- न्मुखेन पिबन् दृष्टः । आमराजेन सूरीणामग्रे एलोक्तम्- "पसु जिम पुलिन्दु पउ पीयङ्ग पंविउ कवजिण कारजिण"

पृष्ठम् पङ्क्तिः मूलपाठः

पाठान्तरम्

१९६ २४ वप्पभट्टे (टे) ! प्रयत्नात्

सूरिभिरभाणि—“कर वेवि करंबिय कञ्जलिण मुद्धु-
अंसु निवारणिण” । राज्ञा प्रत्ययार्थं स समाकार्य० ।

वत्सक ! वप्पभट्टे !

१९९ २९ (भणितः)

पृष्ठः

१३ सद्रथा (प्लवाः)

सवरूथा

२०१ ३ व्यशि(श्रि)यत्

व्यशिश्रणत्

२०१ ८-९ (श्रुत्वा० प्रसङ्गगतान्)

मोढेरकपुरे स्तः । गुणोत्कण्ठयाऽमितसैन्य आमस्तत्र गतः ।

कामाक्तान् रागवादान्

तदा नन्नसूरिव्याख्यानेऽवसरायातान् वात्स्यायनोक्तान्

कामाङ्गभावान्

२०१ २५ शस्त्रड(झ?)

शस्त्रझा०

२०३ १८ सांकल्पिकं मद(ह)जनं—

सांकल्पिकमिदं जनं—

२०४ १ घातयामि । एवं प्ल(टल)

अथवा ज्ञातम्—सर्वजनसमक्षं पापमुद्गीर्य काष्ठानि भक्ष-

यामि । एवं टल०

२०४ १० परेपां(रमां)

परमरेखां

२०६ १६-१७ (बहुप्रार्थनेऽपि० दत्ता)

मुनिर्नेच्छति ताम् । तथा मुनये पादतलप्रहारे दीयमात्रे

नूपुरं मुनिवरचरणे प्रविष्टं काकतालीयन्यायेन अन्धवर्त्त-

कीन्यायाच्च । राजा तद् दृष्ट्वा सूरये समस्यां ददौ

२०६ १८ कमाडसासज्ज

कवाडमासज्ज

२०८ १८ (कृतम्)

चक्रे

स्पष्टीकरणसाधनीभूतग्रन्थानां सूची

(स्पष्टीकरणसाधनीभूतग्रन्थानां सूची)

जैनग्रन्थाः

सिद्धहेमशब्दानुशासनम्
अभिधानचिन्तामणिः
त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रम्
अयोगव्यवच्छेदद्वानिश्चिका
स्तुतिचतुर्विंशतिका
श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः
स्तोत्ररत्नाकरस्य द्वितीयो विभागः
भक्तामरस्तोत्रम्
न्यायकुसुमाञ्जलिः
अध्यात्मतत्त्वालोकः
स्थानाङ्गम्
तत्त्वार्थाधिगमसूत्रम्
आचारदिनकरः
निर्वाणकलिका
जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिः
जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिवृत्तिः
प्रवचनसारोद्धारः
विचारसारप्रकरणम्
नयरहस्यम्

ऐन्द्रस्तुतिः

मार्गद्वानिश्चद्वानिश्चिका
प्रमाणनयतत्त्वालोकालङ्कारः
सप्तभङ्गीतरङ्गिणी
सप्तभङ्गीप्रकरणम्
धर्मकल्पद्रुमः

कर्तारः

कलिकालसर्वज्ञश्रीहेमचन्द्रसूरिः

”

”

”

श्रीशोभनमुनीश्वरः

मुनिवर्यश्रीमेरुविजयः

प्रकाशयित्री—श्रीयशोविजयजैनग्रन्थमाला

श्रीमानतुङ्गसूरिः

न्यायविशारद—न्यायतीर्थ—मुनिश्रीन्यायविजयः

”

गणधरः

वाचकवर्यश्रीउमास्वातिः

श्रीवर्धमानसूरिः

श्रीपादलिप्तसूरिः

गणधरः

जगद्गुरुश्रीविजयहीरसूरिः

श्रीनेमिचन्द्रसूरिः

श्रीप्रद्युम्नसूरिः

न्यायविशारद—न्यायाचार्य—महामहोपाध्याय—

श्रीयशोविजयः

”

”

श्रीवादिदेवसूरिः

श्रीविमलदासः

आगमिकश्रीउदयधर्मगणिः

जैनग्रन्थाः

सुबोधिका (कल्पसूत्रवृत्तिः)

शान्तसुधारसः

लोकप्रकाशः

इन्द्रियपराजयशतकम्

सिन्दूरप्रकरः

वीरभक्ताभारम्

विशेषावश्यकम्

नन्दीसूत्रम्

उज्जयन्तस्तवः

गुणस्थानक्रमारोहः

योगदृष्टिसमुच्चयः

महानिशीथम्

षट्पुरुषचरित्रम्

प्रभावकचरित्रम्

उपदेशरत्नाकरः

श्रीपाल रा०००१ रा०००२

अजैनसंस्कृतग्रन्थाः

वृत्तरत्नाकरः

श्रुतबोधः

मृच्छकटिकम्

वैराग्यशतकम्

कर्तारः

उपाध्यायश्रीविनयविजयः

”

”

श्रीसोमप्रभसूरिः

उपाध्यायश्रीधर्मवर्धनगणिः

क्षमाश्रमणश्रीजिनभद्रगणिः

क्षमाश्रमणश्रीदेववाचकसूरिः

श्रीरत्नशेखरसूरिः

श्रीहरिभद्रसूरिः

गणधरः

श्रीक्षेमङ्करसूरिः

श्रीचन्द्रप्रभसूरिः

श्रीमुनिसुन्दरसूरिः

उपाध्याय विनयविजय

कर्तारः

श्रीभट्टकेदारः

महाकविश्रीकालिदासः

श्रीशूद्रककविः

महर्षिश्रीभर्तृहरिः

समासविग्रहः ।

१—नम्राश्च ते इन्द्राश्च नम्रेन्द्राः 'कर्मधारयः', नम्रेन्द्राणां मौलयः नम्रे० 'तत्पुरुषः', नम्रेन्द्रमौलिभ्यो गलिता नम्रे० 'तत्पुरुषः', पारिजातानां मालाः पारिजातमालाः 'तत्पुरुषः', उत्तमाश्च ताः पारिजातमालाश्च उत्तम० 'कर्मधारयः', नम्रेन्द्रमौलिगलिताश्च ता उत्तमपारिजातमालाश्च नम्रे० 'कर्मधारयः', नम्रेन्द्रमौलिगलितोत्तमपारिजातमालाभिरर्चितौ क्रमौ यस्य स नम्रे० 'बहुव्रीहिः', तत्संबोधनं नम्रे० । अरीणां जातं अरिजातं 'तत्पुरुषः', अपगतं अरिजातं यस्य स अपारि० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अपा० । नाभेस्पत्यं पुमान् नाभेयः, तत्सं० नाभेयः । भुवनानां त्रिकं भुवन० 'तत्पुरुषः', भुवनत्रिकं पातीति भुवन० 'उपपद'समासः, तत्सं० भुवन० । अपवर्गं दत्ते इति अपवर्गदायी 'उपपद'समासः, तत्सं० अप० । जयतीति जिनः, तत्सं० जिनः । मदन आदौ यस्य स मदनादिकः 'बहुव्रीहिः', पापानां वर्गः पापवर्गः 'तत्पुरुषः', मदनादिकश्चासौ पापवर्गः मदना० 'कर्मधारयः', अस्तौ मदनादिकपापवर्गो येन सः अस्त० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अस्त० ॥

२—अद्रिणा समः अद्रि०, 'तत्पुरुषः', अद्रिसमो विग्रहो यस्य सः अद्रि० 'बहुव्रीहिः', तापनीयस्य राशिः तापनीयराशिः 'तत्पुरुषः', अद्रिसमविग्रहश्चासौ तापनीयराशिः अद्रि० 'कर्मधारयः', प्रदानस्य विधिः प्रदानविधिः 'तत्पुरुषः', अद्रिसमविग्रहतापनीयराशेः प्रदानविधिः अद्रि० 'तत्पुरुषः', तेन अद्रि० । दुःखमेव शत्रुः दुःख० 'कर्मधारयः' । जन्मास्ति येषां ते जन्मवन्तः, तेषां जन्म० । जिनेषु वराः जिनवराः 'तत्पुरुषः' ॥

३—दोषा एव दारूणि दोषदारूणि 'कर्मधारयः', दोषदारूणां दहनानि दोष० 'तत्पुरुषः', तेषु दोष० । मेघाज्जायते इति मेघजा 'उपपद'समासः । जिनस्य इदं जैनं, तत् जैनम् । अधानां जालं अध० 'तत्पुरुषः', तत् अध० ॥

४—सुराणां मन्त्रिणः सुरमन्त्रिणः 'तत्पुरुषः', सुरमन्त्रिभिः समाः सुर० 'तत्पुरुषः' । नास्ति धीर्येषां ते अधियः 'बहुव्रीहिः' । नास्ति समानो यस्य सः असमानः 'बहुव्रीहिः', तं असमानम् । वाचो देवता वाग्देवता 'तत्पुरुषः' । कुत्सिता वादिनः कुवादिनः 'कर्मधारयः', कुवादिनां कुलं कुवादि० 'तत्पुरुषः', हतं कुवादिकुलं यथा सा हत० 'बहुव्रीहिः' । भव एव ऋणं भवर्ण 'कर्मधारयः', तस्माद् भवर्णात् । विकसन्ति च तानि मुकुलानि च विकसन्मुकुलानि 'कर्मधारयः', कुन्दानां विकसन्मुकुलानि कुन्द० 'तत्पुरुषः', कुन्दविकसन्मुकुलानां आभा यस्य स कुन्द० 'कर्मधारयः', कुन्दविकसन्मुकुलाभो वर्णो यस्याः सा कुन्द० 'बहुव्रीहिः' ॥

५—कुसुमं वाणो यस्य स कुसुम० 'बहुव्रीहिः', कुसुमवाणस्य चम्बः कुसुम० 'तत्पुरुषः', ताभिः कुसुम० । न पीडितः अपीडितः 'नञ्तत्पुरुषः' । सकलश्चासौ लोकः सकल० 'कर्मधारयः', तं सकल० । वृजिनं एव आजिः वृजिना० 'कर्मधारयः', तस्याः वृजिना० । न जितः अजितः, जिनश्चासौ अजितश्च जिनाजितः 'कर्मधारयः' ॥

६—शरणानामन्वयः शरणा० 'तत्पुरुषः', तं शरणा० । तीर्थं कुर्वन्तीति तीर्थकृतः 'उपपद'समासः, सकलाश्च ते तीर्थकृतश्च सकल० 'कर्मधारयः', तेषां सकल० । सुरैः कृतं सुरकृतं 'तत्पुरुषः', अम्बुजानि एव गर्भं अम्बुज० 'कर्मधारयः', सुरकृतं च तद् अम्बुजगर्भं च सुर० 'कर्मधारयः', सुरकृताम्बुजगर्भमेव निशान्तं येषां ते सुर० 'बहुव्रीहिः', तान् सुर० । रविणा समा रवि० 'तत्पुरुषः', तान् रवि० । अघं एव निशा अघ० 'कर्मधारयः', अघनिशाया अन्तकाः अघ० 'तत्पुरुषः', तान् अघ० ॥

७—समस्तं च तद् जगत् च समस्त० 'कर्मधारयः', शुभा चासौ वस्तुता च शुभ० 'कर्मधारयः', समस्तजगतः शुभवस्तुता समस्त० 'तत्पुरुषः', कृता समस्तजगच्छुभवस्तुता यया सा कृत० 'बहुव्रीहिः' । कुवादिनां गणः कुवादि० 'तत्पुरुषः', जितः कुवादिगणो यया सा जित० 'बहुव्रीहिः' । अस्तो भवो यैस्ते अस्त० 'बहुव्रीहिः', अस्तभवैः स्तुता अस्त० 'तत्पुरुषः' । परिपूर्णं नभो यया सा परिपूर्णनभाः 'बहुव्रीहिः' । नरश्च मरुतश्च नृमरुत् 'समाहारद्वन्द्वः', तस्मै नृमरुते । जिनस्य भारती जिनभारती 'तत्पुरुषः' ॥

८—शुभाश्च ते फणाश्च सुफणाः 'प्रादि'समासः, सुफणेषु रत्नानि येषां ते सुफणरत्नाः 'बहुव्रीहिः', सुफणरत्नाश्च ते सरीसृपाश्च सुफण० 'कर्मधारयः', सुफणरत्नसरीसृपैः राजिता सुफण० 'तत्पुरुषः', तां सुफण० । रिपूणां बलं रिपुबलं 'तत्पुरुषः', रिपुबलस्य प्रहतिः रिपु० 'तत्पुरुषः', तस्यां रिपु० । न पराजिता अपराजिता 'नञ्तत्पुरुषः', तां अपरा०, अथवा अपरैः अजिता अपराजिता 'तत्पुरुषः', तां अपरा० । अग्रिमा चासौ योषिच्च अग्रिम० 'कर्मधारयः', धरणस्य अग्रिमयोषित् धरणा० 'तत्पुरुषः', तां धरणा० । जिनानां गृहाणि जिनगृहाणि 'तत्पुरुषः', तेषु जिन० । नास्ति श्रमो यस्याः सा अश्रमा 'बहुव्रीहिः', तथा अश्रमया ॥

९—भुवनानां शेखरः भुवनशेखरः 'तत्पुरुषः', तं भुवन० । वन्देर्भावो वन्दिता, तां वन्दिताम् । इतिश्चासौ स्तुतिश्च इतिस्तुतिः 'कर्मधारयः', इतिस्तुत्यां परा इतिस्तुतिपरा 'तत्पुरुषः' । त्रिदशान् पान्तीति त्रिदश० 'उपपद'समासः, त्रिदशपानां आवली त्रिदश० 'तत्पुरुषः' । यस्यायं यदीयः, यदीयस्य जननी यदीयजननी 'तत्पुरुषः', तां यदीय० । जिनानां ईशः जिनेशः 'तत्पुरुषः', तं जिनेशम् । निहन्तुं मनो येषां ते निह-

न्तुमनसः 'बहुव्रीहिः' । नास्ति उपमा यस्य तद् अनुपमं 'बहुव्रीहिः', अनुपमं वैभवं यस्य सः अनुपम० 'बहुव्रीहिः', तं अनुपम० । शं भवति अनेनेति शम्भवः, तं शम्भवम् ॥

१०—शुभश्चासौ मेरुश्च सुमेरुः 'प्रादि'समासः, सुमेरुश्चासौ गिरिश्च सुमेरु० 'कर्मधारयः', सुमेरुगिरेर्मूर्धा सुमेरु० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् सुमेरु० । दिव्याश्च ते आनकाश्च दिव्या० 'कर्मधारयः', अनेके च ते दिव्यानकाश्च अनेक० 'कर्मधारयः', ध्वनन्तः अनेकदिव्यानका यस्मिन् स ध्वनद० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् ध्वनद० । अतिशयिता भव्या अतिभव्याः 'प्रादि'समासः । जगतां त्रितयं जग० 'तत्पुरुषः', जगत्त्रितयस्य पावनो जग० 'तत्पुरुषः' । जिनेषु वरा जिनवराः 'तत्पुरुषः', जिनवराणां अभिषेको जिन० । न कोमलं अकोमलं 'नञ्तत्पुरुषः', घनं च तद् अकोमलं च घनाकोमलं 'कर्मधारयः', तद् घना० ॥

११—अपेतं निधनं यस्य सः अपेत० 'बहुव्रीहिः', तं अपेत० । बुधश्चासौ जनश्च बुध० 'कर्मधारयः', तस्य बुध० । शान्ता आपदो येन स शान्ता० 'बहुव्रीहिः', तं शान्ता० । प्रमाणानि च नयाश्च प्रमाणनयाः 'इतरेतरद्वन्द्वः', प्रमाणनयैः सङ्कुलः प्रमाण० 'तत्पुरुषः', तं प्रमाण० । न सत् असत् 'नञ्तत्पुरुषः', असद् दृश् येषां ते असद्दृशः 'बहुव्रीहिः', तेषां अस० । तापं ददातीति तापदः 'उपपद'समासः, तं तापदम् । जिनेषु वरा जिनवराः 'तत्पुरुषः', जिनवराणां आगमः जिनवरागमः 'तत्पुरुषः', तं जिन० । महती सम्पद् यस्मिन् स महासम्पत् 'बहुव्रीहिः', तं महा० । सुखं आत्मा यस्य तत् सुखात्मकं 'बहुव्रीहिः', तत् सुखा० । कामश्च हासश्च कामहासौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', विगतौ कामहासौ यस्मिन् तद् विगत० 'बहुव्रीहिः', तद् विगत० ॥

१२—शरश्च अक्षश्च धनुश्च शङ्खश्च शरा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', शराक्षधनुशङ्खान् विभर्तीति शरा० 'उपपद'समासः । निजं च तद् यशश्च निजयशः 'कर्मधारयः', निजयश इव वलक्षा निज० 'मध्यमपदलोपि'समासः । अखिलं च तद् जगत् च अखिल० 'कर्मधारयः', अखिलजगतो जना अखिल० 'तत्पुरुषः', न हिताः अहिताः 'नञ्तत्पुरुषः', अखिलजगज्जनानां अहिता अखिल० 'तत्पुरुषः', महान्ति च तानि वलानि च महावलानि 'कर्मधारयः', अखिलजगज्जनाहितानां महावलानि अखिल० 'तत्पुरुषः', अखिलजगज्जनाहितमहावलानां क्षामता अखिल० 'तत्पुरुषः', कृता अखिलजगज्जनाहितमहावलक्षामता यया सा कृताखिल० 'बहुव्रीहिः' । विनीता चासौ जनता च विनीत० 'कर्मधारयः', विपद् एव द्विपाः विपद्द्विपाः 'कर्मधारयः' विनीतजनताया विपद्द्विपाः विनीत० 'तत्पुरुषः', विनीतजनताविपद्द्विपानां समृद्धिः विनीत० 'तत्पुरुषः', विनीतजनताविपद्द्विपसमृद्धेः अभिद्रोहिणी विनीत० 'तत्पुरुषः' । सुरभौ स्थिता सुरभि० 'तत्पुरुषः' । महीं धारयन्तीति

महीध्राः 'उपपद'समासः, रिपव एव महीध्राः रिपु० 'कर्मधारयः', रिपुमहीध्रान् भिनत्तीति रिपु० 'उपपद'समासः ॥

१३—भीतिमांश्चासौ जनश्च भीति० 'कर्मधारयः', अभयीकृतो भीतिमज्जनो येन सः अभयी० 'बहुव्रीहिः' । सुरान् पान्तीति सुरपाः 'उपपद'समासः, सुरपैः कृतं सुर० 'तत्पुरुषः', न तुला अतुला 'नञ्त्तत्पुरुषः', अतुला चासौ भूतिश्च अतुल० 'कर्मधारयः', अतुलभूत्या मज्जनं अतुल० 'तत्पुरुषः', सुरपकृतं अतुलभूतिमज्जनं यस्य स सुरप० 'बहुव्रीहिः' । भव्यानां मनांसि भव्य० 'तत्पुरुषः', भव्यमनसां अभिनन्दनः भव्य० 'तत्पुरुषः' । शिवं ददातीति शिवदः 'उपपद'समासः ॥

१४—न चरतीति अचरः 'नञ्त्तत्पुरुषः', तं अचरम् । कृताः चरणा यैः ते कृत० 'बहुव्रीहिः' । शतपत्राणां सञ्चयः शत० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् शत० । अपवर्गस्य उपायः अप० 'तत्पुरुषः', अपवर्गोपायस्य शोधनाः अप० 'तत्पुरुषः' । यश एव धनं येषां ते यशोधनाः 'बहुव्रीहिः' ॥

१५—विष्टपानां त्रयं विष्टप० 'तत्पुरुषः', अखिलं च तद् विष्टपत्रयं च अखिल० 'कर्मधारयः', व्याप्तं अखिलविष्टपत्रयं यथा सा व्याप्ता० 'बहुव्रीहिः' । पदानां चमूः पद० 'तत्पुरुषः', तथा पद० । पुष्टानि च तानि पत्राणि च पुष्ट० 'कर्मधारयः', नया एव पुष्टपत्राणि यस्याः सा नय० 'बहुव्रीहिः', तथा नय० । जिनैः उदिता जिनोदिता 'तत्पुरुषः' ॥

१६—महच्च तद् दलं च महादलं 'कर्मधारयः', अब्जस्य महादलं अब्ज० 'तत्पुरुषः', अब्जमहादलवद् आभा यस्याः सा अब्ज० 'बहुव्रीहिः', तथा अब्ज० । न तुलः अतुलः 'नञ्त्तत्पुरुषः', मोदस्य लाभो मोद० 'तत्पुरुषः', अतुलो मोदलाभो यथा सा अतुल० 'बहुव्रीहिः', तथा अतुल० । महान् शिखण्डी यस्याः सा महा० 'बहुव्रीहिः' । रिपूणां राशिः रिपु० 'तत्पुरुषः', रिपुराशेः खण्डिका रिपु० 'तत्पुरुषः' ॥

१७—उरुः प्रभा यस्य स उरु० 'बहुव्रीहिः', तं उरु० । अनङ्ग एव तरुः अनङ्ग० 'कर्मधारयः', अनङ्गतरोः प्रभञ्जनः अनङ्ग० 'तत्पुरुषः', तं अनङ्ग० । महश्च दया च महोदये 'इतरेतरद्वन्द्वः', सत्यौ महोदये यस्य स सन्म० 'बहुव्रीहिः', तं सन्म० । शोभना मतिर्यस्य स सुमतिः, सुमतिश्चासौ जिनश्च सुमति० 'कर्मधारयः', तं सुमति० । महांश्चासौ उदयश्च महोदयः 'कर्मधारयः', विकसन् महोदयो यस्य स विकस० 'बहुव्रीहिः', तं विकस० ॥

१८—भव एव उदधिः भवोदधिः 'कर्मधारयः', तस्मिन् भवो० । गुरु वैभवं यस्य स गुरु० 'बहुव्रीहिः' । तमसोऽयं तामसः, न तामसः अतामसः 'नञ्त्तत्पुरुषः', तं अतामसम् । तीर्थं कुर्वन्तीति तीर्थ० 'उपपद'समासः, तेषां तीर्थ० । न संवरो यस्य सः असं० 'बहुव्रीहिः', तं असं० ॥

१९—भवे वासो भव० 'तत्पुरुषः', भववास एव दाम भव० 'कर्मधारयः', तद् भव० । जिनानां वाग् जिन० 'तत्पुरुषः' । अतिशायिनी शिवा अतिशिवा 'प्रादि'स-

मासः । न सङ्गता असं 'नञ्त्तत्पुरुषः', तां असं । कामस्य सङ्गता कामं 'तत्पुरुषः', च्युता कामसङ्गता यस्याः सा च्युतं 'बहुव्रीहिः', तां च्युतं ॥

२०—कुशे शेते इति कुशेशयं 'उपपद'समासः, तस्मिन् कुशे० । कनकवत् छवि-
र्यस्याः सा कनकं 'बहुव्रीहिः', तां कनकं । दुरितानां (अङ्कुश इव) अङ्कुशः दुरि०
'तत्पुरुषः', तस्मिन् दुरि० । अहिता एव अद्रयः अहिता० 'कर्मधारयः', अहिताद्रीन्
हन्तीति अहि० 'उपपद'समासः, वज्रस्य शृङ्खला वज्रं 'तत्पुरुषः', अहिताद्रिघ्नी चासौ
वज्रशृङ्खला च अहिता० 'कर्मधारयः', तां अहिता० । वज्रमयी शृङ्खला यस्याः सा वज्रं॥

२१—रुचीनां सम्पद् रुचि० 'तत्पुरुषः', तुल्या रुचिसम्पद् यस्य स तुल्यं 'बहु-
व्रीहिः', तस्मिन् तुल्यं । पुष्पाणां उत्कराः पुष्पो० 'तत्पुरुषः', तैः पुष्पो० । सुराणां गणः
सुरं 'तत्पुरुषः', तेन सुरं । प्रमदो गर्भं यथा स्यात् तथा प्रमदं 'अव्ययीभावः' । न
जायते इति अजः 'नञ्त्तत्पुरुषः', तस्मिन् अजे । यशसि हितो यशस्यः, तस्मिन् यशस्ये ।
पद्मस्येव प्रभा यस्य स पद्मं 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् पद्मं । न जेयः अजेयः 'नञ्त्तत्पुरुषः',
अजेयश्चासौ शस्यश्च अजेयशस्यः 'कर्मधारयः', तस्मिन् अजेयं ॥

२२—मज्जनस्य उदकं मज्जं 'तत्पुरुषः', मज्जनोदकेन पवित्रितः मज्जं 'तत्पुरुषः',
मन्दरश्चासौ अगश्च मन्दं 'कर्मधारयः', मज्जनोदकपवित्रितः मन्दरागो यैस्ते मज्जं 'बहु-
व्रीहिः' । मन्दो रागो येषां ते मन्दं 'बहुव्रीहिः' । घर्मस्य उदयः घर्मो० 'तत्पुरुषः', अवधौ
पतनं अवधि० 'तत्पुरुषः', घर्मोदयश्च अवधिपतनं च घर्मो० 'समाहारद्वन्द्वः', तस्मिन्
घर्मो० । वनस्य राजिः वनं 'तत्पुरुषः', वनराजिश्च नावश्च वनराजिनावः 'इतरेतरद्वन्द्वः' ।
देवैः सहिताः सदेवाः 'बहुव्रीहिः', सदेवाश्च नराश्च सदेव० 'इतरेतरद्वन्द्वः' नन्दिताः
सदेवनरा यैस्ते नन्दितं 'बहुव्रीहिः' ॥

२३—शची आदौ यासां ताः शच्यादयः 'बहुव्रीहिः', दिव्याश्च ता वनिताश्च दिव्यं
'कर्मधारयः', शच्यादयश्च ता दिव्यवनिताश्च शच्या० 'कर्मधारयः', शच्यादिदिव्यवनितानां
ओघः शच्या० 'तत्पुरुषः', शच्यादिदिव्यवनितौघस्य धवाः शच्यादि० 'तत्पुरुषः',
शच्यादिदिव्यवनितौघधवैः स्तुतः शच्यादि० 'तत्पुरुषः', तत्सं० शच्यादि० । न व्याहतं
अव्या० 'नञ्त्तत्पुरुषः', अव्याहतं च तद् उदितं च अव्या० 'कर्मधारयः', विधां अन-
तिक्रम्य यथा० 'अव्ययीभावः', वस्तूनां तत्त्वं वस्तुतत्त्वं 'तत्पुरुषः', यथाविधं च तद्
वस्तुतत्त्वं यथाविधं 'कर्मधारयः', अव्याहतोदितं यथाविधवस्तुतत्त्वं येन तद् अव्या०
'बहुव्रीहिः', तत्सं० अव्या० । जिनेषु जिनानां वा इन्द्राः जिनेन्द्राः 'तत्पुरुषः', जिने-
न्द्राणां मतं जिने० 'तत्पुरुषः', तत्सं० जिने० । न कम्प्राः अकम्प्राः 'नञ्त्तत्पुरुषः', नित्यं
अकम्प्रा देहिनो यस्मिन् तत् नित्यं 'बहुव्रीहिः', तत् नित्यं । जन्म आदौ यासां ता
जन्मा० 'बहुव्रीहिः', अनन्ताश्च ता विपदश्च अनन्तं 'कर्मधारयः', जन्मादयश्च ता
अनन्तविपदश्च जन्मा० 'कर्मधारयः', तासां जन्मा० ॥

२४—कनकवद् रङ्गः यस्याः सा कनकरुक् 'बहुव्रीहिः' । वारणानां ईशः वारणेशः 'तत्पुरुषः', सितश्चासौ वारणेशश्च सित० 'कर्मधारयः', तं सित० । वज्रमयं अङ्कुशं यस्याः सा वज्राङ्कुशी । न हिताः अहिताः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अहितानां वारणं अहित० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् अहित० । वज्रं च अङ्कुशश्च वज्राङ्कुशं 'समाहारद्वन्द्वः', तद् वज्रा० ॥

२५—ख्यातेः भाजनं यः स ख्याति० 'बहुव्रीहिः' । शोभनौ पार्श्वौ यस्य स सुपार्श्वः, श्रिया युक्तः सुपार्श्वः श्रीसुपार्श्वः 'मध्यमपदलोपी' समासः, तत्सं० श्री० । नित्यं सौख्यं यस्य स नित्य० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० नित्य० । अतिशायिनी भा यस्य सः अतिभाः 'बहुव्रीहिः' ॥

२६—जिनानां अंही जिनांही 'तत्पुरुषः', तौ जिनांही । अमराणां संसद् अमर० 'तत्पुरुषः', आनता चासौ अमरसंसच्च आनता० 'कर्मधारयः', तथा आनता० । दिव्यं च तत् सौवर्णं च दिव्य० 'कर्मधारयः', अवानं च तत् तामरसं च अवान० 'कर्मधारयः', दिव्यसौवर्णं च तद् अवानतामरसं च दिव्य० 'कर्मधारयः', तद् दिव्य० ॥

२७—अरीणां शमनं अरि० 'तत्पुरुषः', जातं अरिशमनं यस्याः सा जाता० 'बहुव्रीहिः' । न आविलाः अनाविलाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', सन्तश्च ते नयाश्च सन्नयाः 'कर्मधारयः', अनाविलाः सन्नया यस्यां सा अना० 'बहुव्रीहिः' ॥

२८—हेम्न इव आभा यस्याः सा हेमाभा 'बहुव्रीहिः' । न समा असमा 'नञ्त्तत्पुरुषः' । नाशिता अरयो यैस्तानि नाशिता० 'बहुव्रीहिः', तैः नाशिता० । शितानि च तानि अरीणि च शिता० 'कर्मधारयः', तैः शिता० ॥

२९—भवाद् उद्भवा भवोद्भवा 'तत्पुरुषः', भवोद्भवा तृड् येषां ते भवो० 'बहुव्रीहिः', तेषां भवो० । शिवमेव प्रपा शिव० 'कर्मधारयः', कृता शिवप्रपा येन स कृत० 'बहुव्रीहिः', तं कृत० । हर्षेण सहितं यथा स्यात् तथा सहर्षं 'अव्ययीभावः' । वपुषः प्रपञ्चः वपुःप्रपञ्चः 'तत्पुरुषः', वरो वपुःप्रपञ्चो येषां ते वर० 'बहुव्रीहिः', वरवपुःप्रपञ्चाश्च ते अमराश्च वर० 'कर्मधारयः', तैः वर० । प्रभाया वलयं प्रभा० 'तत्पुरुषः', प्रभावलयस्य कान्तता प्रभा० 'तत्पुरुषः', प्रभावलयकान्ततया अपहसिता प्रभा० 'तत्पुरुषः', चन्द्रस्य प्रभा चन्द्र० 'तत्पुरुषः', उर्वी चासौ चन्द्रप्रभा च उरु० 'कर्मधारयः', प्रभावलयकान्ततापहसिता उरुचन्द्रप्रभा येन स प्रभा० 'बहुव्रीहिः', तं प्रभा० । परमश्चासौ ईश्वरश्च परमे० 'कर्मधारयः', तं परमे० । विनयेन चारु यथा स्यात् तथा विनय० 'अव्ययीभावः' । चन्द्रस्येव प्रभा यस्य स चन्द्रप्रभः, तं चन्द्र० ॥

३०—कलुषस्य वासो यस्मिन् स कलुषवासकः 'बहुव्रीहिः', तस्मात् कलुष० । सुखानां अतिशयः सुखा० 'तत्पुरुषः', सुखातिशय एव सम्पदः सुखा० 'कर्मधारयः', तासां सुखा० ।

भुवनानां भासकाः भुवन० 'तत्पुरुषः', न विद्यते दर्पको येषां ते अदर्पकाः 'बहुव्रीहिः', भुवनभासकाश्च ते अदर्पकाश्च भुवन० 'कर्मधारयः' । विलीनो मलो यस्मात् तद् विलीन० 'बहुव्रीहिः', विलीनमलं च तत् केवलं च विलीन० 'कर्मधारयः', न तुलः अतुलः 'नञ्-तत्पुरुषः', अतुलश्चासौ विकासश्च अतुल० 'कर्मधारयः', विलीनमलकेवलस्य अतुलविकासः विलीन० 'तत्पुरुषः', विलीनमलकेवलतुलविकासं विभ्रति ते विलीन० 'उपपद'-समासः । शोभनं च तद् वचश्च सुवचः 'कर्मधारयः', तेन सुवचसा । सभां राजितुं शीलं यस्य तत् सभा० 'बहुव्रीहिः', तेन सभा० ॥

३१—भुवनानां त्रयं भुवन० 'तत्पुरुषः', समस्तं च तद् भुवनत्रयं च समस्त० 'कर्मधारयः', समस्तभुवनत्रयस्य प्रथनं समस्त० 'तत्पुरुषः', समस्तभुवनत्रयप्रथने सज्जानि समस्त० 'तत्पुरुषः', नाना च तानि पदानि च नानापदानि 'कर्मधारयः', समस्तभुवनत्रयप्रथनसज्जानि नानापदानि यस्मिन् स समस्त० 'बहुव्रीहिः' । सन्तश्च ते जनाश्च सज्जनाः 'कर्मधारयः', तान् सज्जनान् । समुल्लसिता भङ्गा यस्मिन् स समु० 'बहुव्रीहिः', तं समु० । न विद्यते मलो यस्मिन् सः अमलः 'बहुव्रीहिः', तं अमलम् । न गम्यते इति अगमः, तं अगमम् । स्फुरन्तश्च ते नयाश्च स्फुर० 'कर्मधारयः', स्फुरन्नयैः निवारिताः स्फुर० 'तत्पुरुषः', न सन्तः असन्तः 'नञ्-तत्पुरुषः', असन्तश्च ते उपलम्भाश्च असदु० 'कर्मधारयः', स्फुरन्नयनिवारिता असदुपालम्भा यस्य स स्फुर० 'बहुव्रीहिः', जैनश्चासौ आगमश्च जैना० 'कर्मधारयः', स्फुरन्नयनिवारितासदुपालम्भश्चासौ जैनागमश्च स्फुर० 'कर्मधारयः', तं स्फुर० ॥

३२—गदा च अक्षमाला च गदा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', धृते गदाक्षमाले यया सा धृत० 'बहुव्रीहिः' । भयानां शमः भय० 'तत्पुरुषः', भयशमे क्षमा भय० 'तत्पुरुषः' । न विद्यते लाघवं यस्याः सा अलाघवा 'बहुव्रीहिः' । धनं च तद् अञ्जनं च घना० 'कर्मधारयः', घनाञ्जनेन समा घना० 'तत्पुरुषः', घनाञ्जनसमा प्रभा यस्याः सा घना० । घातकानां आली घात० 'तत्पुरुषः', घातकाल्याः ईहितं घात० 'तत्पुरुषः', विहतं घातकालीहितं यस्मिन् तद् विहत० 'बहुव्रीहिः', तद् विहत० । न विद्यते तुला यस्य तद् अतुलं 'बहुव्रीहिः', तद् अतुलम् ॥

३३—विमलं च तत् कोमलं च विमल० 'कर्मधारयः', विमलकोमलं च तत् कोकनदं च विमल० 'कर्मधारयः', विमलकोमलकोकनदस्य च्छदः विमल० 'तत्पुरुषः', विमलकोमलकोकनदच्छदस्य च्छविः विमल० 'तत्पुरुषः', विमलकोमलकोकनदच्छदच्छविं हरतीति विमल० 'उपपद' समासः, तौ विमल० । अमराणां इमे आमराः, तैः आमरैः । सततं नूता सततनूता 'प्रादि'समासः, सततनूता तनुर्ययोः तौ सतत० 'बहुव्रीहिः', तौ सतत० । अमतस्य हेठनं अमत० 'तत्पुरुषः', अमतहेठने लालसाः अमत० 'तत्पुरुषः', तत्सं० अमत० ॥

३४—शकुन्तेषु वरः शकु० 'तत्पुरुषः', कलशश्च कुन्तश्च शकुन्तवरश्च कलश० 'इतरेतरद्वन्द्वः', कलशकुन्तशकुन्तवरैः अङ्कितानि कलश० 'तत्पुरुषः', क्रमाणां तलानि क्रम० 'तत्पुरुषः', कलशकुन्तशकुन्तवराङ्कितानि क्रमतलानि येषां ते कलश० 'बहुव्रीहिः' । मत्स्य लाभः मत० 'तत्पुरुषः', मतलाभं कुर्वन्तीति मत० 'उपपद'समासः । विशेषेण गतः विगतः 'प्रादि'समासः, विगतो रागो येषां ते विगत० 'बहुव्रीहिः', अतिशयेन विगतरागाः विगत० । न विद्यते अन्तो यस्य तद् अनन्तं 'बहुव्रीहिः', तद् अनन्तम् । न विद्यते अङ्गं यस्य सः अनङ्गः 'बहुव्रीहिः', अनङ्गं जयन्तीति अनङ्ग० 'उपपद'समासः ॥

३५—अवमानि एव सन्तमसं अव० 'कर्मधारयः', तद् अव० । आगमानां रोचिषः आगम० 'तत्पुरुषः', तेषां आगम० । पावनं च पालनं च पावन० 'समाहारद्वन्द्वः', भुवनस्य पावनपालनं भुवन० 'तत्पुरुषः', तद् भुवन० । जिनानां मतं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० ॥

३६—आयत्या सहितं सायति 'बहुव्रीहिः', सायति च तत् साम च सायति० 'कर्मधारयः', सायतिसाम करोतीति सायति० 'उपपद'समासः । शोभनश्चासौ तरुश्च सुतरुः 'कर्मधारयः', तेन सुतरुणा । तरुणं च तद् अब्जं च तरुणा० 'कर्मधारयः', तरुणाब्जेन समा तरुणा० 'तत्पुरुषः', तरुणाब्जसमा द्युतिर्यस्याः सा तरुणा० 'बहुव्रीहिः' । कजे गता कज० 'तत्पुरुषः' । मुदा सहितं समुद् 'बहुव्रीहिः' तेन समुदा । अतिशयेन मता अति० 'प्रादि'समासः ॥

३७—देवानां लोकः देव० 'तत्पुरुषः', देवलोकस्य उपमानं यस्य स देव० 'बहुव्रीहिः' । नराणां लोकः नर० 'तत्पुरुषः' । कोपश्च मानश्च कोपमानौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', न विद्येते कोपमानौ यस्य सः अकोप० 'बहुव्रीहिः' । सलिलानां धारा सलिल० 'तत्पुरुषः', ऋजिमैव सलिलधारा ऋजिम० 'कर्मधारयः', ऋजिमसलिलधारया धौतः ऋजिम० 'तत्पुरुषः', मायैव परागः माया० 'कर्मधारयः', ऋजिमसलिलधौतः मायापरागो यस्य स ऋजिम० 'बहुव्रीहिः' । भवस्य भीतिः भव० 'तत्पुरुषः', तस्याः भव० । अपगतो रागो यस्य सः अप० 'बहुव्रीहिः' ॥

३८—दिव्यानि च तानि राजीवानि च दिव्य० 'कर्मधारयः', दिव्यराजीवानां वारः दिव्य० 'तत्पुरुषः', चरणमेव सरोजं चरण० 'कर्मधारयः', दिव्यराजीववारे स्थितं दिव्य० 'तत्पुरुषः', दिव्यराजीववारस्थितं चरणसरोजं यस्य स दिव्य० 'बहुव्रीहिः', तं दिव्य० । भव्यानां राजी भव्य० 'तत्पुरुषः' । जिनेषु वरा जिन० 'तत्पुरुषः', जिनवराणां विसरः जिन० 'तत्पुरुषः', तं जिन० । पापानां विध्वंसः पाप० 'तत्पुरुषः', पापविध्वंसे दक्षः पाप० 'तत्पुरुषः', तं पाप० । सन्ति अक्षाणि यस्य स सदक्षः 'बहुव्रीहिः', तं सदक्षम् ॥

३९—अरय एव तिमिराणि अरि० 'कर्मधारयः', अरितिमिराणां ओघः अरि० 'तत्पुरुषः', अरितिमिरौघस्य व्याहतिः अरि० 'तत्पुरुषः', तस्यां अरि० । बहवो विधा येषां

तानि बहुविधानि 'बहुव्रीहिः', बहुविधानि च तानि जन्मानि च बहु० 'कर्मधारयः', बहुविधजन्मनां व्रातः बहु० 'तत्पुरुषः', बहुविधजन्मव्राताज्जायते इति बहु० 'उपपद'समासः, बहुविधजन्मव्रातजं च तद् एनश्च बहु० 'कर्मधारयः', बहुविधजन्मव्रातजैनसः कृतोऽन्तो येन स बहु० 'बहुव्रीहिः' । कुत्सितं च तद् मतं च कुमतं 'कर्मधारयः', कुमतस्य विधातः कुमत० 'तत्पुरुषः', कृतः कुमतविधातो येन स कृत० 'बहुव्रीहिः' ॥

४०—महांश्चासौ सिन्धुश्च महा० 'कर्मधारयः', महासिन्धुं मर्यादीकृत्य आमहा० 'अव्ययीभावः' । नाना च ते कृताश्च नाना० 'कर्मधारयः', जिनानां गृहाणि जिन० 'तत्पुरुषः', जिनगृहाणां मालाः जिन० 'तत्पुरुषः', सन्तश्च महाश्च सन्महाः 'कर्मधारयः', जिनगृहमालासु सन्महाः जिन० 'तत्पुरुषः', नानाकृता जिनगृहमालासन्महा यया सा नाना० 'बहुव्रीहिः' कनकस्येव निभा यस्याः सा कनक० 'बहुव्रीहिः', वपुः श्रीः वपुःश्रीः 'तत्पुरुषः', कनकनिभा वपुःश्रीर्यस्याः सा कनक० । साधिता आया यया सा साधि० 'बहुव्रीहिः' । पुरुषेषु दत्तं यस्याः सा पुरुषदत्ता । आधेर्भावः आधिता, आधितया सहिता साधिता 'बहुव्रीहिः', तस्याः साधि० ॥

४१—मलेन सहिताः समलाः 'बहुव्रीहिः', बहुतमाश्च समलाश्च बहु० 'कर्मधारयः', विमलिता बहुतमसमला येन स विमलित० 'बहुव्रीहिः', तं विमलित० । प्रभाणां मण्डलं प्रभा० 'तत्पुरुषः', स्फुरत् च तत् प्रभामण्डलं च स्फुर० 'कर्मधारयः', स्फुरत्प्रभामण्डलेन अस्तं स्फुर० 'तत्पुरुषः', स्फुरत्प्रभामण्डलास्तं सन्तमसं येन स स्फुर० 'बहुव्रीहिः', तं स्फुर० । सकला चासौ श्रीश्च सकल० 'कर्मधारयः', सकलश्रिया श्रेयौ सकल० 'तत्पुरुषः', सकलश्रीश्रेयौ असौ यस्य स सकल० 'बहुव्रीहिः', तं सकल० । जिनानां ईश्वरः जिने० 'तत्पुरुषः', तं जिने० ॥

४२—भव्याश्च ते जनाः भव्य० 'कर्मधारयः', आनन्दिता भव्यजना येन तद् आन० 'बहुव्रीहिः', तद् आन० । घनं च तद् अघं च घना० 'कर्मधारयः', घनाघमेव घर्मः घना० 'कर्मधारयः', घनाघघर्मेण आर्ताः घना० 'तत्पुरुषः', शिशिरं च तत् शुभं च शिशिर० 'कर्मधारयः', शिशिरशुभं च तद् व्यजनं च शिशिर० 'कर्मधारयः', घनाघघर्मार्तानां शिशिरशुभव्यजनं घना० 'तत्पुरुषः', तद् घना० । जिनाश्च ते देवाश्च जिन० 'कर्मधारयः', क्रमयोः युगलं क्रम० 'तत्पुरुषः', जिनदेवानां क्रमयुगलं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । सन्तश्च ते गुणाश्च सद्० 'कर्मधारयः', तैः सद्गुणैः । न जिनत् अजिनत् 'नञ्जत्तत्पुरुषः', तद् अजि० ॥

४३—जिनस्य इदं जैनं, तत् जैनम् । उपमानेन रहितं उपमान० 'तत्पुरुषः', तद् उपमान० । जगतः ज्ञाणं जग० 'तत्पुरुषः', जगज्ज्ञाणस्य कारि जग० 'तत्पुरुषः', तत् जग० । न रहितं अहितं 'नञ्जत्तत्पुरुषः', तद् अहितम् । सन् चासौ महिमा च सन्म० 'कर्मधारयः' सन्महिमानं करोतीति सन्म० 'उपपद'समासः तत् सन्म० । महान्ति च तानि कुमुदानि

च महा० 'कर्मधारयः', भव्या एव महाकुमुदानि भव्य० 'कर्मधारयः', भव्यमहाकुमुदानां बोधः भव्य० 'तत्पुरुषः', भव्यमहाकुमुदबोधस्य जन्म भव्य० 'तत्पुरुषः', हिमाः करा यस्य स हिम० 'बहुव्रीहिः', भव्यमहाकुमुदबोधजन्मनि हिमकरः भव्य० 'तत्पुरुषः', तं भव्य० ॥

४४—द्युत्या विजितः द्युति० 'तत्पुरुषः', द्युतिविजितः तमालो यया सा द्युति० । पविश्च फलं च घण्टा च अक्षश्च पवि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', पविफलघण्टाक्षान् विभर्तीति पवि० 'उपपद'समासः । लसन्ती चासौ तता च लस० 'कर्मधारयः', लसत्तता माला यस्याः सा लस० 'बहुव्रीहिः' । नरि तिष्ठतीति नृत्था 'उपपद'समासः । न मर्त्या अमर्त्याः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अमर्त्यानां सामन्ता अमर्त्य० 'तत्पुरुषः', अमर्त्यसामन्तैः नुता अमर्त्य० 'तत्पुरुषः' ॥

४५—देवानां पूज्यः देव० तत्पुरुषः ॥

४६—सुष्ठु रुचितानि सुरुचितानि 'प्रादि'समासः, तैः सुरु० । दानवानां अरयः दान० 'तत्पुरुषः', तैः दान० ॥

४७—आदिश्च निधनं च आदि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', न विद्येते आदिनिधने यस्याः सा अनादि० 'बहुव्रीहिः' । न दीना अदीना 'नञ्त्तत्पुरुषः' । अतिशयेन प्रददातीति अति० 'उपपद'समासः । मतेः प्रदानं मति० 'तत्पुरुषः', तत् मति० । न नमतीति अनमा 'नञ्त्तत्पुरुषः' । जिनानां इन्द्राः जिनेन्द्राः 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्राणां वाक् जिने० ॥

४८—सुवर्णस्य अयं सौवर्णः, सौवर्णः पद्मे यस्याः सा सौवर्ण० 'बहुव्रीहिः' । श्रीवद् गौरी श्रीगौरी 'कर्मधारयः' । श्रिया सहिता गौरी श्रीगौरी 'मध्यमपदलोपी'समासः । पद्मं हस्ते यस्याः सा पद्महस्तिका, अथवा पद्मवद् हस्तौ यस्याः सा पद्म० 'बहुव्रीहिः' । हस्तिनः इव कायो यस्याः सा हस्ति० 'बहुव्रीहिः' । महती गोधा (वाहनं) यस्याः सा महागोधा 'बहुव्रीहिः' । आगसः धाम आगो० 'तत्पुरुषः', आगोधाम्नः ध्वस्तिः आगो० 'तत्पुरुषः', तस्यै आगो० ॥

४९—निजश्चासौ महिमा च निज० 'कर्मधारयः', निजमहिम्ना विजितं कमलं येन 'तत् निज० 'बहुव्रीहिः', तत् निज० । प्रमदस्य भरः प्रमद० 'तत्पुरुषः', प्रमदभरेण आनन्नाः प्रमद० 'तत्पुरुषः', प्रमदभरानन्नाश्च ते देवाश्च प्रमद० 'कर्मधारयः', प्रमदभरानन्त्रदेवैः पूजितकं प्रमद० 'तत्पुरुषः', तत् प्रमद० । धाम युनक्तीति धाम० 'उपपद'समासः, तत् धाम० । न लङ्घनीया अलङ्घ० 'नञ्त्तत्पुरुषः', गुणानां सम्पद् गुण० 'तत्पुरुषः', अलङ्घनीया गुणसम्पद् यस्य तत् अलङ्घ० 'बहुव्रीहिः', तत् अलङ्घ० । क्रमयोर्युगलं क्रम० 'तत्पुरुषः', तत् क्रम० ॥

५०—अखिलाश्च ता रुजश्च अखिल० 'कर्मधारयः', शमिता अखिलरुजो येन

तत् शमिता० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् शमिता० । नाना च तानि अम्भोजानि च नाना० 'कर्मधारयः', नानाम्भोजानां उदरं नाना० 'तत्पुरुषः', नानाम्भोजोदरे लालितं नाना० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् नाना० । अतिशयेन चारु यथा स्यात् तथा अति० 'अव्ययीभावः' । चरणयोर्युगं चरण० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् चरण० । दिवि जायन्ते इति दिवि० 'उपपद'-समासः, दिविजैः नतं दिवि० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् दिवि० । दुःखेन लभ्यते इति दुर्लभं, तस्मिन् दुर्लभे ॥

५१—शोभनो रवो यस्य स सुरवः 'बहुव्रीहिः', तं सु० । अम्बु ददातीति अम्बुदः 'उपपद'समासः तं अम्बु० । सुरैः वन्द्या सुर० 'तत्पुरुषः' ॥

५२—पविश्च मुशलं च पवि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', पविमुशले करयोर्यस्याः सा पवि० 'बहुव्रीहिः', । अतिशयेन कराला अति० 'प्रादि'समासः, अतिकराला आभा यस्य तत् अति० 'बहुव्रीहिः', तत् अति० । रागेण अन्धाः रागा० 'तत्पुरुषः', रागान्धाश्च ते अरयश्च रागा० 'कर्मधारयः', रागान्धारीणां ईरणं रागा० 'तत्पुरुषः', रागान्धारीणं करोतीति रागा० 'उपपद'समासः । नीला चासौ प्रभा च नील० 'कर्मधारयः', नीलप्रभाणां उत्करो नील० 'तत्पुरुषः', नीलप्रभोत्करो यस्यां सा नील० 'बहुव्रीहिः' ॥

५३—गदा एव वल्लर्यः गदा० 'कर्मधारयः', गदावल्लरीभिः गुपिलं गदा० 'तत्पुरुषः', गदावल्लरीगुपिलं च तत् जन्म च गदा० 'कर्मधारयः', गदावल्लरीगुपिलजन्म एव कान्तारं गदा० 'कर्मधारयः', तस्माद् गदा० । न ईप्सितं अनी० 'नञ्तत्पुरुषः', अनीप्सितं च तद् उपनतं च अनी० 'कर्मधारयः', दिव्याश्च ताः कान्ताश्च दिव्य० 'कर्मधारयः', दिव्यकान्तानां रतं दिव्य० 'तत्पुरुषः', अनीप्सितोपनतं दिव्यकान्तारतं यस्य स अनी० । अनन्तान् (कर्माशान्) जयतीति अनन्तजित् । अभिमतस्य आयः अभि० 'तत्पुरुषः', अभिमतायं ददातीति अभि० 'उपपद'समासः । समस्तानि च तानि जगन्ति च समस्त० 'कर्मधारयः', समस्तजगतां अंहांसि समस्त० 'तत्पुरुषः', तेषां समस्त० । आपदां ओघः आप० 'तत्पुरुषः', कृतः आपदोघो येन स कृत० 'बहुव्रीहिः', कृतापदोघश्चासौ स्मरश्च कृता० 'कर्मधारयः', हतः कृतापदोघस्मरो येन स हत० 'बहुव्रीहिः' ॥

५४—यान् आनताः यदानताः 'तत्पुरुषः' । वरश्चासौ विधिश्च वर० 'कर्मधारयः', तस्मिन् वर० । अलीकं आनने येषां ते अलीका० 'बहुव्रीहिः' । श्रुतं एव ज्वलनः श्रुत० 'कर्मधारयः', श्रुतज्वलनेन भस्मसात्कृतं श्रुत० 'तत्पुरुषः', भवानां आवली भवा० 'तत्पुरुषः', भवावली एव काननं भवा० 'कर्मधारयः', श्रुतज्वलनभस्मसात्कृतं भवावलीकाननं यैः ते श्रुत० 'बहुव्रीहिः' । बृहन्ति च तानि दुरितानि च बृह० 'कर्मधारयः', जगति बृहद्दुरितानि जग० 'तत्पुरुषः', प्रपञ्चितानि च तानि जगद्बृहद्दुरितानि च प्रपञ्चित० 'कर्मधारयः', प्रपञ्चितजगद्बृहद्दुरितानि एव कूपः प्रपञ्चित० 'कर्मधारयः', प्रपञ्चितजगद्बृहद्दुरितकूपं तरन्तीति प्रपञ्चित० 'उपपद'समासः । न विद्यते उपमा यस्याः सा अनु० 'बहुव्रीहिः',

अनुपमा चासौ रूपता च अनु० 'कर्मधारयः', अनुपमरूपतया राजते इति अनु० 'उपपद'समासः, तेन अनु० ॥

५५—अखिलं च तद् विष्टपं च अखिल० 'कर्मधारयः', अखिलविष्टपे आश्रिता अखिल० 'तत्पुरुषः', अखिलविष्टपाश्रिता चासौ सभा च अखिल० 'कर्मधारयः', अखिलविष्टपाश्रितसभायां जनाः अखिल० 'तत्पुरुषः', अखिलविष्टपाश्रितसभाजनानां असवः अखिल० 'तत्पुरुषः', तान् अखिल० । अमराश्च योगिनश्च अमर० 'इतरेतरद्वन्द्वः', तैः अमर० । कृतं सभाजनं यस्याः सा कृत० 'बहुव्रीहिः' । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्रैः गदिता जिने० 'तत्पुरुषः' । नयाः आदौ येषां ते नया० 'बहुव्रीहिः', नयादयः एव वसूनि नया० 'कर्मधारयः', नयादिवसूनि पातीति नया० 'उपपद'समासः । रिपूणां विभेदनं रिपु० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् रिपु० । शोभनानि च तानि पात्राणि सुपात्राणि 'कर्मधारयः', सुपात्राणां गीर्वाणता सुपात्र० 'तत्पुरुषः' कृता सुपात्रगीर्वाणता यया सा कृत० 'बहुव्रीहिः' ॥

५६—निजं च तद् अङ्गं च निजा० 'कर्मधारयः', निजाङ्गं एव लता निजा० 'तत्पुरुषः', तया निजा० । विशदश्चासौ बन्धुजीवश्च विशद० 'कर्मधारयः', विशदबन्धुजीवस्येव आभा यस्याः सा विशद० 'बहुव्रीहिः', तया विशद० । सितं अङ्गं यस्य स सिता० 'बहुव्रीहिः', सिताङ्गो विहगो यस्याः सा सिता० 'बहुव्रीहिः' । न नमन्तः अनमन्तः 'नञ्तत्पुरुषः', अनमन्तश्च ते अबन्धुजीवाश्च अनम० 'कर्मधारयः', हताः अनमदबन्धुजीवाः यया सा हता० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते भयं यस्याः सा अभया 'बहुव्रीहिः' । ज्वलन् चासौ ज्वलनश्च ज्वल० 'कर्मधारयः', ज्वलज्वलन एव हेति, यस्याः सा ज्वल० 'बहुव्रीहिः' । तापं ददातीति ताप० 'उपपद'समासः, तं ताप० । शुभश्चासौ अतिशयश्च शुभा० 'कर्मधारयः', शुभातिशय एव धान्यं शुभा० 'तत्पुरुषः', शुभातिशयधान्यस्य वृद्धिः शुभा० 'तत्पुरुषः', न विद्यते उपमानं यस्याः सा अनु० 'बहुव्रीहिः', अनुपमाना चासौ सीता च अनु० 'कर्मधारयः', शुभातिशयधान्यवृद्धौ अनुपमानसीता शुभा० 'तत्पुरुषः' ॥

५७—समवसरणस्य भूमिः सम० 'तत्पुरुषः', तस्यां सम० । अर्चायाः उदयः अर्चो० 'तत्पुरुषः', सज्जितः अर्चोदयो यस्यां सा सज्जि० 'बहुव्रीहिः', तस्यां सज्जि० । सता जिता सज्जिता 'तत्पुरुषः', सज्जिता अर्चा यस्य स० सज्जि० 'बहुव्रीहिः' । उद्यद् रागो यस्मिन् स उद्य० 'बहुव्रीहिः', उद्यद्वागश्चासौ सौधर्मश्च उद्य० 'कर्मधारयः', उद्यद्वागसौधर्मस्य नामः उद्य० 'तत्पुरुषः', उद्यद्वागसौधर्मनामेन अर्चितः उद्य० 'तत्पुरुषः', उद्यद्वागसौधर्मनामार्चितश्चासौ हरिश्च उद्य० 'कर्मधारयः', उद्यद्वागसौधर्मनामार्चितहरेः परिपूज्यः उद्य० 'तत्पुरुषः' ॥

५८—येषां उदयः यदु० 'तत्पुरुषः', तं यदु० । विगता आपद् यस्मात् तत् व्या० 'बहुव्रीहिः' । उपरता हिंसा यस्मात् तत् उप० । उरुश्चासौ श्रीश्च उरु० 'कर्मधारयः',

उरुश्रिया तेजि उरु० 'तत्पुरुषः', तत् उरु० । नाना आश्रया यस्मिन् तत् नाना० 'बहु-
व्रीहिः', तत् नाना० । प्रतिगतं भयं यस्मात् स प्रति० 'बहुव्रीहिः', तं प्रति० ॥

५९—पराश्च समयाश्च पर० 'कर्मधारयः', परसमया एव रिपवः पर० 'तत्पुरुषः',
तेषां पर० । दारे हेतुः दार० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् दार० । विततश्चासौ मोहश्च वितत०
'कर्मधारयः', विततमोहस्य असः वितत० 'तत्पुरुषः', विहितो विततमोहासौ यस्मिन्
तत् यथा स्यात् तथा विहित० 'अन्ययीभावः' । उदारा हेतवो यस्मिन् तत् उदार०
'बहुव्रीहिः', तस्मिन् उदार० । जिनानां वचः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् जिन० । आपदां
हतिः आप० 'तत्पुरुषः', तस्यां आप० । सत्या नीतिर्यस्य तत् सत्य० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन्
सत्य० । दिविजाश्च मनुजाश्च दिविजमनुजाः 'इतरेतरद्वन्द्वः', दिविजमनुजानां लक्ष्मीः
दिविज० 'तत्पुरुषः', दिविजमनुजलक्ष्म्याः पद्धतिर्यस्मिन् तद् दिविज० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन्
दिविज० । न विद्यन्ते ईतयो यस्मिन् तत् अनीति 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् अनीतौ ॥

६०—श्रिया युक्ता कुण्डिका श्री० 'मध्यमपदलोपी'समासः, असिश्च फलकं च
मणिश्च श्रीकुण्डिका च असि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', असिफलकमणिश्रीकुण्डिकाः हस्तेषु
यस्याः सा असि० 'बहुव्रीहिः' । प्रवलाश्च ते रिपवश्च प्रवल० 'कर्मधारयः', प्रवलरिपव एव
वनानि प्रवल० 'तत्पुरुषः', तेषां प्रवल० । हस्तिनां कालः हस्ति० 'तत्पुरुषः', तं हस्ति० ।
शोभना तडित् सुतडित् 'प्रादि'समासः, सुतडितः इव आभा यस्याः सा सुतडि० 'बहु-
व्रीहिः', न विद्यते साम येषां ते असामानः 'बहुव्रीहिः', असाम्नः हन्तीति असामहा
'उपपद'समासः । मानस्य सीमा मान० 'तत्पुरुषः' ॥

६१—अन्निशायीनि दुःखानि अति० 'प्रादि'समासः, गभीरा चासौ वापिश्च गभीर०
'कर्मधारयः', अति दुःखानि एव गभीरवापिः अति० 'तत्पुरुषः', अतिदुःखगभीरवाप्याः
उत्तारकः अति० 'तत्पुरुषः' । न विद्यते भीर्यस्य सः असीः 'बहुव्रीहिः' । अवमस्य हानिः
अवम० 'तत्पुरुषः', विहिता अवमहानिर्येन स विहितावम० 'बहुव्रीहिः', विहितावमहानि-
श्चासौ शान्तश्च विहिता० 'कर्मधारयः', तं विहिता० । परमा चासौ शान्तिश्च परम०
'कर्मधारयः', महच्च तत् निशान्तं च महा० 'कर्मधारयः', परमशान्तौ महानिशान्तं यस्य
स परम० 'बहुव्रीहिः', तं परम० ॥

६२—येषां बाहवो यद्वा० 'तत्पुरुषः' । वरा चासौ पुरी च वर० 'कर्मधारयः',
परमं च तद् अर्गलं च परमा० 'कर्मधारयः', वरपुर्याः परमार्गलं वर० 'तत्पुरुषः',
वरपुरीपरमार्गलेन आभाः वर० 'तत्पुरुषः' । परश्चासौ मार्गश्च पर० 'कर्मधारयः', परमा-
र्गस्य लाभाः पर० 'तत्पुरुषः' । विबुधस्य अयं वैबुधः, वैबुधश्चासौ राट् च वैबुध० 'कर्म-
धारयः', तुलितो वैबुधराट् यया सा तुलित० 'बहुव्रीहिः', तस्यां तुलित० । अघं एव दवः
अघ० 'तत्पुरुषः', अम्बु धरन्तीति अम्बु० 'उपपद'समासः, अघदवे अम्बुधराः अघ०
'तत्पुरुषः' ॥

६३—न उपतापि अनु० 'नञ्त्तत्पुरुषः' । समाधिं करोतीति समाधि० 'उपपद'-
समासः । जिनस्य इदं जैनं, जैनं च तद् वचः जैन० 'कर्मधारयः' । रसा आदौ येषां ते
रसा० 'बहुव्रीहिः', रसादयश्च ते भोगाश्च रसा० 'कर्मधारयः', अतिशायितानि लोलानि
अति० 'प्रादि'समासः, रसादिभोगेषु अतिलोलानि रसा० 'तत्पुरुषः', रसादिभोगातिलोलानि
च तानि करणानि च रसा० 'कर्मधारयः', न नवा अनवाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अनवाश्च
ते चोराश्च अनव० 'कर्मधारयः', रसादिभोगातिलोलकरणानि एव अनवचोराः रसा०
'कर्मधारयः', रसादिभोगातिलोलकरणानां सादि रसा० 'तत्पुरुषः' ॥

६४—गदा च अक्षश्च गदा० 'समाहारद्वन्द्वः', तद् गदा० । दृशि पतितं दृक्०
'तत्पुरुषः', दृक्पतितं च तद् अञ्जनं च दृक्० 'कर्मधारयः', तस्य दृक्० । आमोदेन
लोलाः आमोद० 'तत्पुरुषः', मुखराश्च ते उपरिपातुकाश्च मुखरो० 'कर्मधारयः', आमोदे-
लोलाश्च ते मुखरोपरिपातुकाश्च आमोद० 'कर्मधारयः', आमोदलोलमुखरोपरिपातुका
अलिनो यस्मिन् स आमोद० । यस्याः आसनं यदा० 'तत्पुरुषः' ॥

६५—महान् चासौ मोहश्च महा० 'कर्मधारयः', महामोह एव तमः महा० 'कर्म-
धारयः', तत् महा० । न क्षमाः अक्षमाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', तेषां अक्ष० । अतिशायि कृच्छ्रं
अति० 'प्रादि'समासः, तस्मात् अति० । शिवतायाः पदं शिवता० 'तत्पुरुषः', तस्मिन्
शिवता० ॥

६६—संसारो रूपं यस्य स संसार० 'बहुव्रीहिः' । सुष्ठु बृहन् सुबृहन् 'प्रादि'समासः ।
पीडानां निवहः पीडा० 'तत्पुरुषः', तं पीडा० । येषां दर्शनं यद्० 'तत्पुरुषः', तस्माद् यद्० ॥

६७—दुष्कृतानि एव पर्वताः दुष्कृत० 'कर्मधारयः', तेषां दुष्कृत० । निर्वाणस्य
दानं निर्वाण० 'तत्पुरुषः', तस्मात् निर्वाण० । पर्वणां तानः पर्व० 'तत्पुरुषः', कृतः पर्व-
तानो यथा सा कृत० 'बहुव्रीहिः', तां कृत० । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः', जिने-
न्द्राणां वाणी जिने० 'तत्पुरुषः', तां जिने० । न वदन्ति (परवादिनः) यस्यां सा अवदा
'बहुव्रीहिः', न तनिष्ठा अतनिष्ठा 'नञ्त्तत्पुरुषः', अवदा चासौ अतनिष्ठा च अवदा०
'कर्मधारयः', तां अवदा० । सुष्ठु अवदाता स्वव० 'प्रादिसमासः', स्ववदातो निष्ठो यस्याः
सा स्वव० 'बहुव्रीहिः' ॥

६८—इन्द्रस्य शस्त्रं इन्द्र० 'तत्पुरुषः', घण्टा च इन्द्रशस्त्रं च घण्टे० 'समाहारद्वन्द्वः',
तद् घण्टे० । फलं च अक्षमाला च फला० 'इतरेतरद्वन्द्वः', फलाक्षमालाभ्यां सहितं
सफला० 'बहुव्रीहिः', तत् सफला० । नरि तिष्ठतीति नृस्था 'उपपद'समासः । तमालस्य
इव कान्ता तमाल० 'मध्यमपदलोपि'समासः । न समाः असमाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अल-
कानां अन्ताः अलका० 'तत्पुरुषः', असमा अलकान्ता यस्याः सा असमा० 'बहुव्रीहिः' ॥

६९—नवं रञ्जनं यासां ताः नव० 'बहुव्रीहिः', ताः नव० । जिनेषु वरः जिन०
'तत्पुरुषः', तं जिन० ॥

७०—सन्ति मनांसि येषां ते सन्ननसः 'बहुव्रीहिः', सन्ननसः एव प्रादया यस्यां सा

सङ्ग० 'बहुव्रीहिः', तां सङ्ग० । जिनानां ओघो जिनौघः 'तत्पुरुषः' । श्रीः सङ्ग यस्य स श्री० 'बहुव्रीहिः', तस्य श्री० । पादानां पांसवः पाद० 'तत्पुरुषः' ॥

७१—मानश्च नन्दश्च मान० 'इतरेतरद्वन्द्वः', दत्तौ माननन्दौ यया सा दत्त० 'बहुव्रीहिः' । दानवा आदौ येषां ते दानवा० 'बहुव्रीहिः', तैः दान० ॥

७२—अस्त्रं च पत्रं च अस्त्र० 'इतरेतरद्वन्द्वः', नागा एव अस्त्रपत्रे यस्याः सा नागा० 'बहुव्रीहिः' । अतिशयेन उग्रं अत्युग्रं 'प्रादि'समासः, अत्युग्रं वैरं यस्य सः अत्यु० 'बहुव्रीहिः' । अट्यायाः आरम्भः अट्या० 'तत्पुरुषः', तस्यां अट्या० ॥

७३—मलिश्चासौ जिनश्च मलि० 'कर्मधारयः' । प्रियङ्गोरिव रुचिर्यस्य स प्रियङ्गु० 'बहुव्रीहिः' ॥

७४—स्वर्गस्य समाः स्वर्ग० 'तत्पुरुषः', स्वर्गसमा ग्रामा यस्मिन् तत् स्वर्ग० 'बहुव्रीहिः' । क्षणान् ददातीति क्षणदं 'उपपद'समासः । मेरोः शिरः मेरु० 'तत्पुरुषः', तस्य मेरु० । न मन्दा अमन्दाः 'नञ्'तत्पुरुषः, समग्राश्च अमन्दाश्च समग्रा० 'कर्मधारयः', समग्रामन्दा धातवो यस्मिन् तत् समग्रा० 'बहुव्रीहिः', तस्य समग्रा० ॥

७५—तम एव वनं तमो० 'कर्मधारयः', तमोवनं एव अगाः तमो० 'कर्मधारयः', तमोवनागानां सङ्घः तमो० 'तत्पुरुषः', तमोवनागसङ्घस्य नाशनी तमो० 'तत्पुरुषः', तां तमो० । न विद्यते आगः यस्याः सा अनागाः 'बहुव्रीहिः', तां अना० ॥

७६—वाचः (अधिष्ठायिका) देवी वाग्० 'तत्पुरुषः' । वरदीभूता पुस्तिका यस्याः सा वरदी० 'बहुव्रीहिः' । आपद् एव मलं आप० 'कर्मधारयः', आपद्मलस्य क्षितिः आप० 'तत्पुरुषः', तस्यां आप० । पुस्तिका च पद्मं च पुस्तिकापद्मे 'इतरेतरद्वन्द्वः', पुस्तिकापद्माभ्यां लक्षितौ पुस्तिका० 'तत्पुरुषः', तौ पुस्तिका० ॥

७७—शोभनं व्रतं यस्य स सुव्रतः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सुव्रत ! । भव्या एव शिखण्डिनः भव्य० 'कर्मधारयः', तेषां भव्य० । न रहितं अरहितं 'नञ्'तत्पुरुषः, अरहितं आपं यस्मिन् सः अरहिता० 'बहुव्रीहिः', अरहितापश्चासौ घनश्च अरहिता० 'कर्मधारयः', तत्सं० अरहिता० । अञ्जनस्य इव नीलता अञ्जन० 'मध्यमपदलोपि'समासः, तां अञ्जन० । अमरेभ्यो हितानि अमर० 'तत्पुरुषः', अमरहितानि अपघनानि यस्याः सा अमर० 'बहुव्रीहिः', तां अमर० । जननी एव लता जननी० 'कर्मधारयः' । तां जननी० ॥

७८—जिने जिने प्रतिजिनं 'अव्ययीभावः' । वारिणि रुहन्तीति वारिरुहाणि 'उपपद'समासः, क्रमाणां अधो वारिरुहाणि क्रमवारि० 'मध्यमपदलोपि'समासः । सुखेन चित्तानि सुख० 'तत्पुरुषः' । नखानां प्रभा नख० 'तत्पुरुषः', सुष्ठु खचितानि सुख० 'प्रादि'समासः, नखप्रभया सुखचितानि नख० 'तत्पुरुषः', ॥

७९—अतिक्रान्तः कविं अतिकविः 'प्रादि'समासः । बलं च प्रभा च मतिश्च बल-

प्रभा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विशाला बलप्रभामतयो यस्य स विशाल० 'बहुव्रीहिः', विशाल-
बलप्रभामतिकश्चासौ वीरश्च विशाल० 'कर्मधारयः', विशालबलमतिकवीरस्य मतं विशा-
ल० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् विशाल० ॥

८०—श्रुतानां निधिः श्रुत० 'तत्पुरुषः', श्रुतनिधेः ईशिनी श्रुत० 'तत्पुरुषः', तत्सं०
श्रुत० । बुद्धय एव वनानि बुद्धि० 'कर्मधारयः', बुद्धिवनानां आवली बुद्धि० 'तत्पुरुषः',
बुद्धिवनावल्यां दव इव बुद्धि० 'कर्मधारयः', तद् बुद्धि० । न विद्यते उत्तमं यस्मात्
तत् अनु० 'बहुव्रीहिः', अनुत्तमं च तत् सारं च अनु० 'कर्मधारयः', अनुत्तमसारेण
चिता अनु० 'तत्पुरुषः' । भवानां भियः भव० 'तत्पुरुषः', तासां भव० । अवमं नुदतीति
अवम० 'उपपद'समासः । रचिता आपदो येन तद् रचिता० 'बहुव्रीहिः', तद् रचिता० ॥

८१—दूयमानाश्च ते मनुजाश्च दूय० 'कर्मधारयः', दूयमानमनुजैः नतः दूय०
'तत्पुरुषः', तं दूय० । सुखानि एव कुमुदानि सुख० 'कर्मधारयः', सुखकुमुदानां ओघः
सुख० 'तत्पुरुषः', सुखकुमुदौघस्य विकाशः सुख० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् सुख० । जनतायाः
अनु अनुजनतम् 'अव्ययीभावः' ॥

८२—भव्यश्चासौ जनश्च भव्य० 'कर्मधारयः', तं भव्य० । अजिनं च अस्थि च
अजिना० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अजिनास्थिभ्यां रहिताः अजिना० 'बहुव्रीहिः' । शोभनः
स्थायः (?) सुस्थायः 'प्रादि'समासः तस्मिन् सुस्थाये । स्थिरं हितं यस्मिन् स स्थिर० 'बहु-
व्रीहिः' स्थिरहित आयो यस्मिन् स स्थिर० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् स्थिर० ॥

८३—जिनस्य शासनं जिन० 'तत्पुरुषः' । विशदानि च तानि प्रतिभानानि च
विशद० 'कर्मधारयः', वप्राश्च भङ्गाश्च वप्र० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विशदप्रतिभानानां वप्रभङ्गा
यस्मिन् तद् विशद० 'बहुव्रीहिः' । त्रयाणां जगतां समाहारः त्रिजगत् 'द्विगु'समासः,
तत् त्रिजगत् । भव एव कान्तारं भव० 'कर्मधारयः', तद् भव० । नवा चासौ प्रभा च
नव० 'कर्मधारयः', भा च नवप्रभा च भानवप्रभं 'समाहारद्वन्द्वः', अप्रतिस्पर्द्धिं भानव-
प्रभं यस्य तद् अप्रति० 'बहुव्रीहिः' ॥

८४—असिश्च कार्मुकं च असि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', असिकार्मुकाभ्यां जितं असि०
'तत्पुरुषः', असिकार्मुकजितं आहवं यया सा असि० 'बहुव्रीहिः' । अतिशयितं यानं
अति० 'प्रादि'समासः, तद् अति० ॥

८५—चिरं परिचिता चिर० 'प्रादि'समासः, चिरपरिचिता चासौ लक्ष्मीश्च चिर०
'कर्मधारयः', तां चिर० । अमरैः सदृशाः अमर० 'तत्पुरुषः', अमरसदृशाश्च ते मर्त्याश्च
अमर० 'कर्मधारयः', अमरसदृशमर्त्या आवर्जिता यया सा अमर० 'बहुव्रीहिः', तां अमर० ।
भव एव जलधिः भव० 'कर्मधारयः', भवजलधौ निमज्जन्तः भव० 'तत्पुरुषः', भवजलधि-
निमज्जन्तश्च ते जन्तवश्च भव० 'कर्मधारयः', निर्गतो व्याजो यस्मात् स निर्व्याजः 'बहु-

ब्रीहिः', निर्व्याजश्चासौ बन्धुश्च निर्व्याज० 'कर्मधारयः', भवजलधिनिमज्जन्तूनां निर्व्याज-
ज्वन्धुः भव० 'तत्पुरुषः', तत्सं० भव० । रसा चासौ दृक् च रस० 'कर्मधारयः', दमे
रसदृग् दम० 'तत्पुरुषः', तां दम० ॥

८६—येषां आज्ञा यदा० 'तत्पुरुषः', तां यदा० । शं एवं मणयः शंम० 'कर्मधा-
रयः', तेषां शंम० । शोभना खनिः सु० 'प्रादि'समासः । न तनुः अतनुः 'नञ्त्तत्पुरुषः',
अतनुः तानो यस्य सः अतनु० 'बहुब्रीहिः' । न नुत्तं यथा स्यात् तथा अनुत्तं 'अव्ययी-
भावः' । महानां अन्तो महा० 'तत्पुरुषः', न विद्यते महान्तो यस्य सः अमहा० 'बहु-
ब्रीहिः' । विपुलं भद्रं यस्मिन् सा विपुल० 'बहुब्रीहिः', तां विपुल० । जिनेषु इन्द्राः जिने०
'तत्पुरुषः' । स्वरः सुखानि स्वःसु० 'तत्पुरुषः', स्वःसुखेषु निरताः स्वःसु० 'तत्पुरुषः',
स्वःसुखनिरतैः नुताः स्वःसु० 'तत्पुरुषः' । न उत्तमा येभ्यः ते अनु० 'बहुब्रीहिः' ॥

८७—मतिश्च वलं च ऋद्धिश्च मति० 'इतरेतरद्वन्द्वः', शोभना मतिवलर्द्धयः
सुमति० 'प्रादि'समासः, कृताः सुमतिवलर्द्धयः येन तत् कृत० 'बहुब्रीहिः', मृत्योः दोषः
मृत्यु० 'तत्पुरुषः', रुक् च मृत्युदोषश्च रुग्० 'इतरेतरद्वन्द्वः', ध्वस्तौ रुग्मृत्युदोषौ येन
तद् ध्वस्त० 'बहुब्रीहिः', कृतसुमतिवलर्द्धि च ध्वस्तरुग्मृत्युदोषं च कृत० 'कर्मधारयः',
तत् कृत० । अमृतेन समानं अमृत० 'तत्पुरुषः', तद् अमृत० । पातकानां अन्तो यस्मिन्
तत् पातका० 'बहुब्रीहिः', तत् पातका० । दृढा रुचिर्यस्य तद् दृढ० 'बहुब्रीहिः', तद्
दृढ० । जिनेषु चन्द्रः जिन० 'तत्पुरुषः', जिनचन्द्रस्य इदं जैन०, तत् जैन० । मानेन
सहितं समानं 'बहुब्रीहिः', ऋतं च तत् समानं च ऋत० 'कर्मधारयः', तद् ऋत० ॥

८८—जिनानां वचः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् जिन० । कृता आस्था यया सा
कृता० 'बहुब्रीहिः' । समुदितानि सुमनांसि यस्मिन् तत् संसु० 'बहुब्रीहिः', तत् संसु० ।
दिव्या चासौ सौदामनी च दिव्य० 'कर्मधारयः', दिव्यसौदामन्या इव रुग् यस्याः सा
दिव्य० 'बहुब्रीहिः' । भूतय एव पुष्पाणि भूति० 'कर्मधारयः', भूतिपुष्पाणि आत्मा यस्य
तद् भूति० 'बहुब्रीहिः', तद् भूति० । शोभनं मनो येषां ते सुमनसः 'बहुब्रीहिः', समु-
दिताः सुमनसो यस्मिन् तद् यथा स्यात् तथा समुदित० 'अव्ययीभावः' । निर्गता रुग्
यस्मात् तत् नीरुक् 'बहुब्रीहिः', तत् नीरुक् ॥

८९—जिनश्चासौ पार्श्वश्च जिन० 'कर्मधारयः', तत्सं० जिन० । शमितो विग्रहा येन
स शमित० 'बहुब्रीहिः', तं शमित० । महान्तश्च निघाश्च महा० 'कर्मधारयः', महानिघा
नमेरवा यस्मिन् तत् महा० 'बहुब्रीहिः', तस्मिन् महा० । वरं ददातीति वरदः 'उपपद'-
समासः, तत्सं० वर० । त्रयाणां भुवनानां समाहारः त्रिभुवनं 'द्विगु'समासः, त्रिभुवनस्य
श्रीः त्रिभु० 'तत्पुरुषः', तस्याः त्रिभु० । सुरेषु वराः सुर० 'तत्पुरुषः', तैः सुर० । न विद्यते
हानिर्येषु ते अहा० 'बहुब्रीहिः', अहानयो घना यस्मिन् तत् अहानि० 'बहुब्रीहिः', मेरोः

कं मेरु० 'तत्पुरुषः', अहानिघनं च तद् मेरुकं च अहानि० 'कर्मधारयः', तस्मिन् अहानि० । न वरा अवरा 'नञ्त्तत्पुरुषः', अवरा चासौ दशा च अवरो 'कर्मधारयः', अवरा-दशायाः अन्तः अवरो 'तत्पुरुषः', करोतीति कृत्, अवरादशान्तस्य कृत् अवरो 'तत्पुरुषः', तत्सं० अवरो ॥

९०—सुखानां ओघः सुखौघः 'तत्पुरुषः', जलानां मण्डपः जल० 'तत्पुरुषः', सुखौघ एव जलमण्डपो यस्याः सा सुखौ० 'बहुव्रीहिः', तां सुखौ० । दुरितानि एव घर्मः दुरित० 'कर्मधारयः', दुरितघर्मं विभ्रतीति दुरित० 'उपपद'समासः, तेभ्यो दुरित० । शुभं व्यजनं यस्याः सा शुभ० 'बहुव्रीहिः', तां शुभ० । लसन्ती चासौ पताका च लसत्० 'कर्मधारयः', अङ्कुशश्च लसत्पताका च अरि च अङ्कुश० 'इतरेतरद्वन्द्वः', इतानि अङ्कुशलसत्पताकाणीनि यैः ते इता० 'बहुव्रीहिः' । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्राणां चरणा जिने० 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्रचरणा एव इन्द्रवः जिने० 'कर्मधारयः' । भव्याश्च ते जनाश्च भव्य० 'कर्मधारयः', भव्यजनैः कामिता भव्य० 'तत्पुरुषः', तां भव्य० । सता पातीति सत्पः 'उपपद'समासः, सत्पस्य भावः सत्पता 'तत्पुरुषः', कुशलानां सत्पता कुशल० 'तत्पुरुषः', कुशलसत्पतां कुर्वन्तीति कुशल० 'उपपद'समासः ॥

९१—न शक्या अशं० 'नञ्त्तत्पुरुषः', अशक्या नुतिर्यस्य तद् अश० 'बहुव्रीहिः', तद् अश० । भव एव अद्रिः भवा० 'कर्मधारयः', भवाद्रेः निर्दारणं भवा० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् भवा० । स्वरोः उपमा यस्य तत् स्वरू० 'बहुव्रीहिः', तत् स्वरू० । न विद्यते लङ्घनं यस्य तद् अल० 'बहुव्रीहिः', तद् अल० । जिनानां पतिः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्य जिन० । शिवस्य स्पृहा यस्यास्ति स शिव० 'बहुव्रीहिः' । इति स्वरूपं यस्य तद् इति० 'बहुव्रीहिः', तद् इति० । न विद्यते मलो यस्मिन् तद् अमलं 'बहुव्रीहिः', तद् अमलम् । रायं ददातीति रैरं 'उपपद'समासः, तद् रैरम् ॥

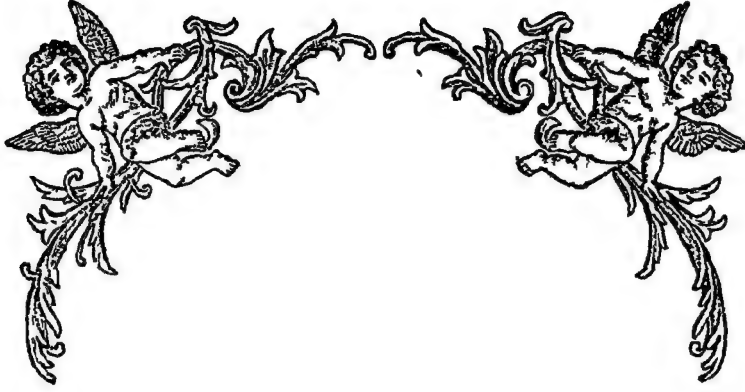
९२—जिनानां अर्चनं जिना० 'तत्पुरुषः', जिनार्चने रतः जिना० 'तत्पुरुषः' । मदेन कलः मद० 'तत्पुरुषः', तं मद० । तुल्यः स्यदो यस्य स तुल्य० 'बहुव्रीहिः', तं तुल्य० । रतिना समानो रति० 'तत्पुरुषः', यक्षीणां जनः यक्षी० 'तत्पुरुषः', रतिसमानो यक्षीजनो यस्य स रति० 'बहुव्रीहिः' । अखिलाश्च ते यक्षाश्च अखिलं० 'कर्मधारयः', अखिलयक्षाणां राट् अखिल० 'तत्पुरुषः' । प्रथिता कीर्तिर्यस्य स प्रथित० 'बहुव्रीहिः' । अतिशयेन उन्नमन्त्यः अत्यु० 'प्रादि'समासः, अत्युन्नमन्त्यश्च ता विपदश्च अत्यु० 'कर्मधारयः', अत्युन्नमद्विपदां नमनं अत्यु० 'तत्पुरुषः', अत्युन्नमद्विपन्नमने साधनानि अत्यु० 'तत्पुरुषः', तैः अत्यु० । न विद्यन्ते नया येषु ते अनयाः 'बहुव्रीहिः', समाश्च अनयाश्च क्षीजनानि च समा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अतिक्रान्तानि समानयक्षीजनानि येन सः अति० 'बहुव्रीहिः' ॥

९३—प्रगुणाश्च गुरवश्च प्रगुण० 'कर्मधारयः', प्रगुणगुरवश्च ते गुणाश्च प्रगुण० 'कर्मधारयः', प्रगुणगुरुगुणानां व्रातः प्रगुण० 'तत्पुरुषः', अपवर्गं प्रति प्रगुणगुरुगुण-व्रातो यस्य सः अप० 'बहुव्रीहिः', तं अप० । उद्भूता मुद् यस्य स उद्भूत० 'बहुव्रीहिः' । अंहसो रंहः अंहो० 'तत्पुरुषः', अंहोरंहसि भवाः अंहो० 'तत्पुरुषः', तेषां अंहो० । घनं च तद् भयं च घन० 'कर्मधारयः', घनभयस्य आभोगः घन० 'तत्पुरुषः', घनभयाभोगं ददतीति घन० 'उपपद'समासः, तेषां घन० । अनन्ता आज्ञा यस्य सः अनन्त० 'बहुव्रीहिः', तं अनन्ता० । न विद्यते अघो यस्य सः अनघः 'बहुव्रीहिः', तं अन० । तता चासौ मलिना च तत० 'कर्मधारयः', ततमलिना चासौ ज्ञानिता च तत० 'कर्मधारयः', ततमलिनज्ञानिताया अन्तः तत० 'तत्पुरुषः', कृतः ततमलिनज्ञानितान्तो यस्मिन् तद् यथा स्यात् तथा कृत० 'अव्ययीभावः' ॥

९४—न मेयः अमेयः 'नञ्तत्पुरुषः', तस्मिन् अमेये । मेरोः मूर्धा मेरु० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् मेरु० । न विद्यते तुला येषां तानि अतुलानि 'बहुव्रीहिः', अतुलानि च फलानि च अतुल० 'कर्मधारयः', अतुलफलानां विधा अतुल० 'तत्पुरुषः', सन्तश्च ते तरवश्च सत्तरवः 'कर्मधारयः', सत्तरूणां उपात्तं रूपं यैस्ते सत्तरू० 'बहुव्रीहिः', अतुलफलविधायां सत्तरूपात्तरूपाः अतुल० 'बहुव्रीहिः' । स्तुत्या सहिताः सस्तु० 'बहुव्रीहिः', न जीर्यन्त्यः अजी० 'नञ्तत्पुरुषः', सस्तुत्यश्च अजीर्यन्त्यश्च सस्तु० 'कर्मधारयः', सस्तुत्यजीर्यन्त्यो दृषदो यस्मिन् स सस्तु० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् । सुराणां जलानि सुर० 'तत्पुरुषः', तै० सुर० । प्रास्ता मोहा यैस्ते प्रास्त० 'बहुव्रीहिः' । तमो घ्नन्तीति तमो० 'उपपद'समासः । जातं ओजः येषु ते जातौ० 'बहुव्रीहिः' । द्युतेः चितिः द्युति० 'तत्पुरुषः', सत् च तत् कुन्दं च सत्कुन्दं 'कर्मधारयः', द्युतिचित्या जितं सत्कुन्दं यैः ते द्युति० 'बहुव्रीहिः', द्युतिचितिजितसत्कुन्दा दन्ता येषां ते द्युति० 'बहुव्रीहिः' । अध्यामं च तद् ध्यानं च अध्याम० 'कर्मधारयः', अध्यामध्यानेन गम्या अध्याम० 'बहुव्रीहिः' । पापं ददतीति पाप० 'उपपद'समासः, तेषां पाप० ॥

९५—उरुश्चासौ सिन्धुश्च उरु० 'कर्मधारयः', दोषा एव उरुसिन्धुः दोषो० 'कर्मधारयः', दोषोरुसिन्धोः प्रतरणं दोषो० 'तत्पुरुषः', दोषोरुसिन्धुप्रतरणस्य विधयः दोषो० 'तत्पुरुषः', तेषु दोषो० । न्यायेन शस्याः न्याय० 'तत्पुरुषः' । प्रादुष्कृताः अर्थाः यैस्ते प्रादु० । कृता नतिर्यैस्ते कृत० 'बहुव्रीहिः', तेषु कृत० । शान्ता ईशा यस्यां सा शान्ते० 'बहुव्रीहिः', तां शान्ते० । नखानां अंशवः नखां० 'तत्पुरुषः', नखांशुभिः छुरिताः नखां० 'तत्पुरुषः' । सुराणां शिरांसि सुर० 'तत्पुरुषः', सुरशिरसां राजयः सुर० 'तत्पुरुषः', नखांशुच्छुरिताः सुरशिरोराजयः यैस्ते नखां० 'बहुव्रीहिः', नाना च जिनाश्च नाना० 'कर्मधारयः', नखांशुच्छुरितसुरशिरोराजयश्च नानाजिनाश्च नखां० 'कर्मधारयः', तेषां नखां० । राज्ञेः लक्ष्मीः राज्ञि० 'तत्पुरुषः', तस्याः राज्ञि० । वचनानां विधयः वचन० 'तत्पुरुषः', वचनविधीनां लवाः वचन० 'तत्पुरुषः' ॥

९६—खराश्च ते नखाश्च खर० 'कर्मधारयः', तैः खर० । वीता निष्ठा यस्य स वीत० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् वीत० । न तनिष्ठः अत० 'नञ्त्तत्पुरुषः', तस्मिन् अत० । शुचश्च क्लेशाश्च शुक्० 'इतरेतरद्वन्द्वः', शुक्क्लेशानां नाशः शुक्० 'तत्पुरुषः', तं शुक्० । शुभा चासौ कृतिश्च शुभ० 'कर्मधारयः', तस्यां शुभ० । अतीव धीरे अति० 'प्रादि'समासः, अतिधीरे अपत्ये यस्याः सा अति० 'बहुव्रीहिः' । समाश्च पराङ्म्याश्च अधमाश्च सम० 'इतरेतरद्वन्द्वः', मुदिताः समपराङ्म्याधमा यथा स्यात् तथा 'अव्ययीभावः' ॥

શુદ્ધિપત્રમ્

પૃષ્ઠમ્	પદ્ધિઃ	અશુદ્ધમ્	શુદ્ધમ્
૪	૭	શ્રીચન્દ્રપ્રભસૂરિકૃત	શ્રીપ્રભાચન્દ્રસૂરિકૃત
૧૨	૨૩	વગા	વકા
૧૩	૧૨	ઝેક	ઝેક (માનસ સરોવરથી દૂર રહેલા)
૧૪	૮-૯	હાલ સ્વામીઓ છે તે (પણ) સ- મર્થ છે, તો પછી ધણા કાળના સ્વા- મીઓની પ્રભુતા (ની વાતજ) શી !	હાલના રાજાઓ જો સ્વામી છે તો પૂર્વના રાજાઓનું સ્વામીપણું ક્યાં ?
૧૫	૨૭	શત્રુ પ્રાપ્ત થયો છે	શત્રુનાં પત્રો છે.
૧૭	૩	પચદ્વદ્	પચદ્વદ્
૧૮	૨૩	એમ	૦
૧૯	૫	વિશાળ	દીર્ઘ
૨૨	૨૭	આયુષ્ય	ગતિનામ
૨૩	૨૫	સોનેયા	સોનૈયા
૨૩	૩૨	શ્રીહેમચન્દ્રચાર્યે	શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્યે
૨૬	૫	શિખરિણી	મન્દાકાન્તા
૨૬	૧૭-૧૮	એમ જાણનારા તેમજ	એવી છતાં
૨૭	૧૩	તારો ગુણજ	તારોજ ગુણ
૨૭	૧૫	(અપવિત્ર વસ્તુઓ)	અપવિત્ર (વસ્તુઓ)
૨૮	૨	ન્યાય-દર્શનનું આ ઠેવું આચરણ છે ?	ન્યાયને જોનારો અસહાય છે-બ્રહ્ થાય છે
૩૦	૧	તું	૦
૩૦	૩	પરંતુ જો	વળી
૩૦	૩	તો	અને
૩૩	૧૭	તુઙ્ગાદ્રાવર્કકર્મણિ	તુ પ્રાવદ્રાવર્કકર્મણિ
૩૩	૧૮	જિયા ગિરિ ઉપર	૦
૩૬	૨૦	અને જીવોને વિષે કશ્ચાનિધિ હતા એવા	તોપણ જીવોને વિષે કશ્ચાનિધિ એવા
૩૭	૨૦	સૌરાષ્ટ્ર	સૌરાષ્ટ્ર
૩૮	૧	ગિરિ	ગિરિ

પૃષ્ઠમ્	પક્ષિઃ	અશુદ્ધમ્	શુદ્ધમ્
૩૮	૧૭	સાક્કાન્તિર્યા	સક્કાન્તિર્યા
૩૮	૨૨	સુવર્ણુનું	સુવર્ણુનું
૩૯	૧૮	પ્રકાશ વિનાના	૦
૩૯	૧૯	(બનેલા એવા) ચન્દ્રને (પોતાના) ચન્દ્રને પોતાના તેજ વડે પ્રકાશ તેજ વડે વિનાનો નિસ્તેજ બનાવી	
૪૨	૨	છ	સાત
૪૨	૧૩	કૌટિક	કોટિક
૪૭	૧	અપ્પભટ્ટિસૂરિજીનું જીવન- વૃત્તાન્ત	કાન્ય-મીમાંસા
૪૭	૧૫	તેમની માતાએજ	તેમનીજ માતાએ
<hr/>			
૩	૨૫	નિર્ણય	નિર્ણય
૪	૩૦	ચાર ગણો છે	ચાર ગણો છે અને છેલ્લા બે વર્ણો શુદ્ધ છે.
૮	૧૩	યત્ ।	યત્
૧૮	૧૦	શ્રમ-રહિતયા	શ્રમરહિતયા
૧૯	૧૮	કુમારરાજ્ઞઃ	કુમારરાજસ્ય
૨૩	૬	ધા૦ ધા	ધા૦ ધૂ
૨૩	૭	શબ્દ	શબ્દ, તદ્વિતનો પ્રત્યય.
૨૪	૯	વર	વર
૨૫	૪	સંપત્તિયુક્ત	સંપત્તિષ્પ
૨૫	૧૯	૦પ્યસ્તિ	૦પ્યસ્તિ ।
૨૬	૨૩	માનવોના	માનવોના શત્રુઓના
૨૯	૧૭	સંખ્યાવાલી	સંખ્યાવાળી
૩૦	૮	શત્રુપત્ર	શત્રુપત્ર
૪૦	૩૦	ધર્મ	ધર્મ
૪૧	૩૨	મન્દાર	મન્દર
૫૬	૨૦	હરહ (ધા૦)	હર (ધા૦ હ)
૫૭	૨૯	જિતાઃ	જિતઃ
૬૦	૧૯	કાસો	કાસી
૬૦	૩૩	રાજીમતીરાગમતિઃ કટ્ટં(?)	રાજીમત્યાં રાગમતિરકાર્ષીત્
૬૨	૧૫	ભાગમપિ	ભાગં પિ
	૩૧		

શ્રીઆગમોદય સમિતિ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા ગ્રંથોની યાદી.

અન્યાંક	ગ્રંથનું નામ, તેના કર્તા વિગેરે.	રૂ. આ. પા.
૧	*આવશ્યકસૂત્ર ભાગ ૧ શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી અને શ્રીહરિભદ્રસૂરિની દીકા સહિત.	૨-૪-૦
૨	*આવશ્યકસૂત્ર ભાગ ૨ ઉપર પ્રમાણે.	૨-૦-૦
૩	*આવશ્યકસૂત્ર ભાગ ૩ "	૩-૮-૦
૪	*આવશ્યકસૂત્ર ભાગ ૪ "	૧-૦-૦
૫	*આચારાંગ ભાગ ૧ શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી અને શ્રીશીલાંકાચાર્યની દીકા સહિત.	૧-૮-૦
૬	*આચારાંગ ભાગ ૨ ઉપર પ્રમાણે.	૨-૪-૦
૭	*ઓપપાતિકસૂત્ર શ્રીઅભયદેવસૂરિની દીકા સહિત.	૦-૧૨-૦
૮-૯-૧૦-૧૧	*પરમાણુ, નિગોદ, પુદ્ગલ અને બંધ છત્રીસી.	૦-૬-૦
૧૨	*ભગવતીસૂત્ર ભાગ ૧ શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીઅભયદેવસૂરિની દીકા સાથે.	૩-૪-૦
૧૩	*ભગવતીસૂત્ર ભાગ ૨ ઉપર પ્રમાણે.	૩-૨-૦
૧૪	ભગવતીસૂત્ર ભાગ ૩ "	૩-૪-૦
૧૫	*સમવાયાંગ ઉપર પ્રમાણે.	૧-૦-૦
૧૬	*નન્દીસૂત્ર શ્રીદેવવાચકગણિકૃત, શ્રીમલયગિરિની દીકા સાથે.	૨-૨-૦
૧૭	*ઓધનિર્યુક્તિ શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી અને શ્રીદ્રોણાચાર્યની દીકા સાથે.	૩-૦-૦
૧૮	*સૂત્રકૃતાંગ શ્રીધર્માચાર્યકૃત, શ્રીશીલાંકાચાર્યની દીકા સાથે.	૨-૧૨-૦
૧૯	*પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર (પૂર્વાર્ધ) શ્રીશ્યામાચાર્યકૃત, શ્રીમલયગિરિની દીકા સાથે.	૩-૧૪-૦
૨૦	*પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર (ઉત્તરાર્ધ) ઉપર પ્રમાણે.	૧-૧૨-૦
૨૧	*સ્થાનાંગસૂત્ર (પૂર્વાર્ધ) શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીઅભયદેવસૂરિની દીકા સાથે.	૨-૧૨-૦
૨૨	*સ્થાનાંગસૂત્ર (ઉત્તરાર્ધ) ઉપર પ્રમાણે.	૪-૦-૦
૨૩	*અંતકૃદશાદિ ત્રણ સૂત્રો, શ્રીઅભયદેવસૂરિની દીકા સાથે.	૧-૦-૦

* આ નિશાનીવાળાં પુસ્તકો સીલક્રમાં નથી.

અન્યાંક	અન્યતું નામ, તેના કર્તા વિગેરે.	રૂ. આ. પા.
૨૪	*સૂર્યપ્રજ્ઞાપ્તિ શ્રીમલયગિરિની ટીકા સાથે.	૩-૮-૦
૨૫	*જ્ઞાતધર્મીગકથા પૂર્વમુનિવર્યકૃત, શ્રીઅભયદેવસૂરિની ટીકા સાથે.	૧-૧૨-૦
૨૬	*પ્રશ્નવ્યાકરણ ઉપર પ્રભાણે.	૧-૧૨-૦
૨૭	*સાધુસામાચારીપ્રકરણ પૂર્વમુનિવર્યકૃત.	(વિના મૂલ્યે)
૨૮	*ઉપાસકદશા શ્રીઅભયદેવસૂરિની ટીકા સાથે.	૦-૧૦-૦
૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૨.	(૧) અષ્ટક પ્રકરણ તથા (૨) પદ્દર્શનસમુચ્ચય શ્રીહરિભદ્રસૂરિ અને અન્ય મુનિરાજકૃત.	૦-૪-૦
૩૩	નિરયાવલીસૂત્ર શ્રીશ્રીચંદ્રસૂરિની ટીકા સહિત.	૦-૧૨-૦
૩૪	વિશેષાવશ્યકગાથાનો અકારાદિક્રમ.	૦-૫-૦
૩૫	વિચારસારપ્રકરણ શ્રીપ્રદ્યુમ્નસૂરિકૃત, શ્રીમાણિક્યસાગરે રચેલી છાયા સાથે.	૦-૮-૦
૩૬	ગચ્છાચારપયના શ્રીવાનરજપિની ટીકા સાથે.	૦-૬-૦
૩૭	ધર્મખિંદુપ્રકરણ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિની ટીકા સાથે.	૦-૧૨-૦
૩૮	વિશેષાવશ્યક ભાગ ૧ શ્રીજિનભદ્રગણિકૃત, ભાષાન્તરકર્તા મી. ચુનીલાલ હકમચંદ	૨-૦-૦
૩૯	જૈન ફિલોસોફી (અંગ્રેજીમાં) મી. વીરચંદ રાધવજી ગાંધીકૃત.	૧-૦-૦
૪૦	યોગ ફિલોસોફી " "	૦-૧૪-૦
૪૧	કર્મ ફિલોસોફી " "	૦-૧૨-૦
૪૨	રાયપસેણીસૂત્ર શ્રીમલયગિરિની ટીકા સાથે.	૧-૮-૦
૪૩	અનુયોગદ્વાર સ્થવિરકૃત.	૨-૪-૦
૪૪	નંદીસૂત્ર (ખીજ વાર)	૨-૪-૦
૪૫	વીરભક્તામર ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મવર્ધનગણિકૃત સટીક તથા નેમિ-ભક્તામર શ્રીભાવપ્રભસૂરિકૃત સટીક, ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.	૩-૦-૦
૪૬	ચતુર્વિંશતિકા શ્રીઅપ્પભટ્ટિસૂરિકૃત સટીક, ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.	૬-૦-૦
૪૭	સ્તુતિચતુર્વિંશતિકા શ્રીશોભનમુનિરાજકૃત, શ્રીધનપાલ કવીશ્વરકૃત ટીકા તથા પૂર્વમુનિવર્યકૃત અવગૂરિ સહિત. ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.	૬-૦-૦

અપાય છે:

- ૧ પંચમંગ્રહ.
- ૨ વિશેષાવશ્યક ભાગ ૨.
- ૩ આચારપદીપ.
- ૪ આવશ્યક શ્રીમલયગિરિસૂરિકૃત ટીકા સાથે.
- ૫ નન્દીઆદિનો અકારાદિક્રમ.
- ૬ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ શ્રીમેદ્વિજયગણિકૃત, સ્વોપજ્ઞ ટીકા સહિત.
ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૭ શ્રીધર્મસિંહસૂરિકૃત સરસ્વતીભક્તામર સદીક, શ્રીલક્ષ્મીવિમલમુનિરાજકૃત
શાન્તિ-ભક્તામર સદીક તથા શ્રીલાલવિનયગણિકૃત પાર્શ્વભક્તામર,
ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૮ ધનપાલ-પંચાશિકા શ્રીપ્રભાનન્દસૂરિ તેમજ શ્રીહિમચન્દ્રગણિકૃત ટીકા
સહિત. ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૯ ભક્તામર-સ્તોત્ર શ્રીમાનતુંગસૂરિકૃત, શ્રીગુણાકરસૂરિ, ઉપાધ્યાય શ્રીમેધ-
વિજય તેમજ શ્રીકનકકુશલગણિકૃત ટીકા સાથે
(સંશોધક-પ્રો. હી. ર. કાપડિયા).
- ૧૦ જૈનધર્મવરસ્તોત્ર શ્રીભાવપ્રભસૂરિકૃત, સ્વોપજ્ઞ ટીકા સાથે.
(સંશોધક-પ્રો. હી. ર. કાપડિયા).
- ૧૧ લીંબડી આદિ ભંડારની પ્રતિઓનું સૂચી-પત્ર.
- ૧૨ લોકપ્રકાશ ગુજરાતી ભાષાંતર સહિત.
- ૧૩ જીવસમાસ.
- ૧૪ પ્રવ્રજ્યાદિ કુલકો.
- ૧૫ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા શ્રીશોભનમુનિરાજકૃત, શ્રીજયવિજય પ્રમુખ
ચાર મુનીશ્વરોની ટીકા સાથે. (સંશોધક-પ્રો. હી. ર. કાપડિયા).
- ૧૬ ભવભાવના.

પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું:—લાયબ્રેરીઅન,

શ્રીઆગમોદય સમિતિ,

દેવચંદ લાલભાઈ ધર્મશાળા.

બડોબા ચકલો, ગોપીપુરા.

સુરત (હિન્દુસ્તાન).

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી
પ્રસિદ્ધ થયેલા ગ્રંથોની યાદી.

ગ્રંથાંક	ગ્રંથનું નામ, તેના કર્તા વિગેરે.	રૂ. આ. પા.
૧	*શ્રીવીતરાગસ્તોત્ર શ્રીહેમચંદ્રાર્યકૃત, શ્રીપ્રભાચંદ્રસૂરિએ રચેલી તેમજ મુનિશ્રીવિશાલરાજના શિષ્યે રચેલી ટીકા સહિત.	૦-૮-૦
૨	*શ્રમણપ્રતિક્રમણસૂત્રવૃત્તિ પૂર્વમુનિવર્યકૃત.	૦-૧-૬
૩	*સ્યાદ્વાદભાષા શ્રીશુભવિજયગણિકૃત.	૦-૧-૦
૪	*શ્રીપાક્ષિક સૂત્ર, ખામણા અને પાક્ષિક સૂત્ર ઉપર શ્રીયશોદેવસૂરિકૃત ટીકા સહિત.	૦-૬-૦
૫	*અધ્યાત્મમતપરીક્ષા મહામહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયકૃત સ્વોપજ્ઞ ટીકા સાથે.	૦-૬-૦
૬	*શ્રીષોડક પ્રકરણ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીયશોવિજય અને શ્રીયશોભદ્રની ટીકા સાથે.	૦-૬-૦
૭	*શ્રીકલ્પદ્રુમ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત, શ્રીવિનયવિજય ઉપાધ્યાયની ટીકા સહિત.	૦-૧૨-૦
૮	*વંદારવૃત્તિ, શ્રીદેવેન્દ્રની ટીકા સાથે.	૦-૮-૦
૯	*દાનકલ્પદ્રુમ (ધના-ચરિત્ર) શ્રીજનકીર્તિસૂરિકૃત.	૦-૬-૦
૧૦	*યોગ ફિલોસોફી (અંગ્રેજીમાં) શ્રીયુત વીરચંદ રાધવજી ગાંધીકૃત.	૦-૫-૦
૧૧	*જલ્પકલ્પલતા મુનિશ્રીરત્નમંડલકૃત.	૦-૩-૦
૧૨	*યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, સ્વોપજ્ઞ ટીકા સાથે.	૦-૩-૦
૧૩	*કર્મ ફિલોસોફી (અંગ્રેજીમાં) શ્રીયુત વીરચંદ રાધવજી ગાંધીકૃત.	૦-૫-૦
૧૪	*આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌકિક ૧ લું (ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ)	૦-૧૦-૦
૧૫	*શ્રીધર્મપરીક્ષા પંડિત પદ્મસાગરકૃત.	૦-૫-૦
૧૬	*શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીયશોવિજય ઉપાધ્યાયની ટીકા સહિત.	૦-૨-૦
૧૭	*કર્મપ્રકૃતિ શ્રીશિવશર્માચાર્યકૃત, શ્રીમલયગિરિસૂરિની ટીકા સહિત.	૦-૧૪-૦
૧૮	*કલ્પસૂત્ર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત, શ્રીકાલિકાચાર્યની કથા સહિત.	૦-૬-૦
૧૯	*પંચપ્રતિક્રમણ સૂત્ર પ્રાચીન મુનિરાજકૃત.	૦-૪-૦

અન્યાંક	અન્યતું નામ, તેના કર્તા વિગેરે.	૩. આ. ખા.
૨૦	*આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌકિક ૨ જું (ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ).	૦-૧૦-૦
૨૧	*ઉપદેશરલાકર, શ્રીમુનિમુંદરસૂરિકૃત.	૧-૪-૦
૨૨	*આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌકિક ૩ જું (ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ).	૦-૧૦-૦
૨૩	*ચતુર્વિંશતિજિનાનંદસ્તુતિ શ્રીમેરૂવિજયગણિકૃત સ્વોપજ દીકા સાથે.	૦-૨-૦
૨૪	*ષટ્પુરુષચરિત મુનિશ્રીક્ષેમંકરગણિકૃત.	૦-૨-૦
૨૫	*સ્થૂલભદ્રચરિત શ્રીજયાનંદસૂરિકૃત.	૦-૨-૦
૨૬	*શ્રીધર્મસંગ્રહ ભાગ ૧ શ્રીમાનવિજય ઉપાધ્યાયકૃત.	૧-૦-૦
૨૭	*સંગ્રહણી સૂત્ર શ્રીચંદ્રસૂરિકૃત, શ્રીદેવભદ્રસૂરિની દીકા સહિત.	૦-૧૨-૦
૨૮	*સમ્યક્ત્વપરીક્ષા (ઉપદેશ શતક) શ્રીવિષ્ણુધર્મભક્તસૂરિકૃત.	૦-૨-૦
૨૯	*લલિતવિસ્તરા (ચૈલવંદન સૂત્ર) શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિની દીકા સહિત.	૦-૮-૦
૩૦	*આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌકિક ૪ જું (ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ)	૦-૧૨-૦
૩૧	*અનુયોગદ્વાર સૂત્ર (પૂર્વાર્ધ) શ્રીહેમચંદ્રસૂરિકૃત દીકા સાથે.	૦-૧૦-૦
૩૨	*આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌકિક ૫ જું (ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ).	૦-૧૦-૦
૩૩	*ઉત્તરાધ્યયન ભાગ ૧ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત નિર્યુક્તિ અને શ્રીશાંતિસૂરિની દીકા સહિત.	૧-૫-૦
૩૪	*મલયમુંદરીચરિત્ર શ્રીજયતિલકસૂરિકૃત,	૦-૭-૦
૩૫	*સમ્યક્ત્વસમ્પતિ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીસંધતિલકાચાર્યની દીકા સહિત.	૧-૦-૦
૩૬	*ઉત્તરાધ્યયન ભાગ ૨, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત નિર્યુક્તિ તથા શ્રીશાંતિસૂરિની દીકા સહિત.	૧-૧૨-૦
૩૭	*અનુયોગદ્વાર સૂત્ર (ઉત્તરાર્ધ) શ્રીહેમચંદ્રસૂરિકૃત દીકા સાથે.	૧-૦-૦
૩૮	*ગુણસ્થાનકમારોહ શ્રીરત્નશેખરસૂરિકૃત, સ્વોપજ દીકા સાથે.	૦-૨-૦
૩૯	*ધર્મસંગ્રહણી ભાગ ૧ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીમલયગિરિની દીકા સહિત.	૧-૮-૦
૪૦	*ધર્મકંઠપદ્મ શ્રીઉદયધર્મગણિકૃત.	૧-૦-૦
૪૧	*ઉત્તરાધ્યયન ભાગ ૩, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત નિર્યુક્તિ અને શ્રીશાંતિસૂરિની દીકા સહિત.	૧-૧૪-૦
૪૨	*ધર્મસંગ્રહણી ભાગ ૨ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીમલયગિરિ આચાર્યની દીકા સહિત.	૧-૪-૦
૪૩	*આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌકિક ૬ જું (ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ).	૦-૧૨-૦

અન્યાંક	અન્યંતું નામ, તેના કર્તા વિગેરે.	રૂ. આ. પા.
૪૪	*પિણ્ડનિર્યુક્તિ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત, શ્રીમલયગિરિ આચાર્યની ટીકા સહિત.	૧-૮-૦
૪૫	*ધર્મસંગ્રહ (ઉત્તરાર્ધ) શ્રીમાનવિજય ઉપાધ્યાયકૃત.	૧-૪-૦
૪૬	*ઉપમિતિલવપ્રપંચા કથા (પૂર્વાર્ધ) શ્રીસિદ્ધર્ષિ મુનિરાજકૃત.	૨-૦-૦
૪૭	*દશવૈકાલિક સૂત્ર શ્રીશયંભવસૂરિકૃત, શ્રીહરિભદ્રસૂરિની ટીકા સહિત.	૨-૮-૦
૪૮	*શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણ સૂત્ર, શ્રીરત્નશેખરસૂરિની ટીકા સહિત.	૨-૦-૦
૪૯	*ઉપમિતિલવપ્રપંચા કથા (ઉત્તરાર્ધ) શ્રીસિદ્ધર્ષિ મુનિરાજકૃત.	૨-૦-૦
૫૦	*જીવાજીવાભિગમ શ્રીમલયગિરિની ટીકા સહિત.	૩-૪-૦
૫૧	સેનપ્રશ્ન (પ્રશ્નોત્તર રત્નાકર) શ્રીશુભવિજયગણિકૃત.	૧-૦-૦
૫૨	*જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ (પૂર્વાર્ધ) શ્રીશાન્તિચંદ્રની ટીકા સહિત.	૪-૦-૦
૫૩	આવશ્યકવૃત્તિ ટિપ્પણ શ્રીદેવચંદ્રસૂરિકૃત.	૧-૧૨-૦
૫૪	જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ (ઉત્તરાર્ધ) શ્રીશાન્તિચંદ્રની ટીકા સહિત.	૨-૦-૦
૫૫	*દેવસીરાધપ્રતિક્રમણ પૂર્વમુનિવર્યકૃત.	૦-૩-૦
૫૬	શ્રીપાલયરિત્ર (સંસ્કૃત) શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિકૃત.	૦-૧૪-૦
૫૭	સૂક્તમુક્તાવલિ પૂર્વમુનિવર્યકૃત.	૨-૦-૦
૫૮	પ્રવચનસારોદ્ધાર (પૂર્વાર્ધ) શ્રીનેમિચંદ્રસૂરિકૃત, શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિની ટીકા સહિત.	૩-૦-૦
૫૯	તંદુલવૈયાલિય (ચઉસરણ) શ્રીવિજયવિમલની ટીકા સહિત.	૧-૮-૦
૬૦	વિંશતિસ્થાનકચરિત શ્રીજિનહર્ષગણિકૃત.	૧-૦-૦
૬૧	કલ્પસૂત્ર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત, શ્રીવિનયવિજયની ટીકા સહિત.	૨-૦-૦
૬૨	સુબોધસમાચારી શ્રીશ્રીચંદ્રાચાર્યકૃત.	૦-૮-૦
૬૩	સિરિસિરિવાલકહા (શ્રીપાલયરિત્ર) શ્રીરત્નશેખરસૂરિકૃત.	૧-૪-૦
૬૪	પ્રવચનસારોદ્ધાર (ઉત્તરાર્ધ) શ્રીનેમિચંદ્રસૂરિકૃત સદીક.	૪-૦-૦
૬૫	લોકપ્રકાશ ભાગ ૧ લે, દ્રવ્યલોકપ્રકાશ સંપૂર્ણ, ઉપાધ્યાય શ્રીવિનય- વિજયકૃત.	૨-૦-૦
૬૬	આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૭ મું.	
૬૭	શ્રીતત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર (અધ્યાય ૧ થી ૫, પહેલો ભાગ) વાચકવર્ય ઉમાસ્વામિજીકૃત, સિદ્ધસેનગણિજીની ટીકા સહિત.	૬-૦-૦

છપાય છે.

- ૧ પંચવસ્તુક.
- ૨ ચૌસરણપયના.
- ૩ કથાકોશ શ્રીરાજશેખરકૃત.
- ૪ અષ્ટલક્ષી (અર્થરત્નાવલી) શ્રીસમયસુન્દરઉપાધ્યાયકૃત,
સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૫ જિનપ્રભસૂરિકૃત સ્તોત્રાદિ, સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૬ લોકપ્રકાશ (ક્ષેત્ર લોક વગેરે).
- ૭ નવપદપ્રકરણ.
- ૮ નવપદલઘુવૃત્તિ.
- ૯ વિચારરત્નાકર.
- ૧૦ તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર, બીજે ભાગ, સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૧૧ આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌકિક ૮ મું (કુમારપાળરાસ).
- ૧૨ શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય સ્વોપજવૃત્તિ.
- ૧૩ નવસ્મરણ સટીક, સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૧૪ પ્રિયંકરનૃપકથા, સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.

પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું—

લાયબ્રેરીઅન, શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ,
દેવચંદ લાલભાઈ ધર્મશાળા,
બડેખા ચકલો, ગોપીપુરા, સુરત.

